

ק ר י ת ס פ ר

רבעון לביבליוגרפיה של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם

שנה עשרים

ירושלם תש"ג-תש"ד

החברה להוצאת ספרים על-יד האוניברסיטה העברית

ידיעות בית הספרים 1, 181

ביבליוגרפיה

דפוס ארץ ישראל

עתונים וקבצים 3, 53, 117, 182
ספרים וחבורות 5, 56, 121, 185

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים 23, 70, 144, 203
ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל 24, 72, 145, 204
מדע המקרא 25, 72, 145, 205
ברית חדשה 74, 146
תלמוד ומדרש, ספרות רבנית 25, 74, 146, 206
מדע הדת, פילוסופיה יהודית 29, 74, 146, 206
קבלה ותסירות 30, 74, 146
תפלה ועבודה, דרשות ומוסר 30, 74, 147, 209
היסטוריה והמדעים הקרובים אליה 30, 75, 147, 210
עם ישראל בהווה 32, 95, 147, 211
צינונות וידיעת ארץ ישראל 34, 98, 149, 213
אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 37, 99, 150, 214
בלשנות 37, 100, 150
ספרות יפה עברית של ימי הביניים 38, 100, 150
ספרות יפה עברית חדשה 38, 100, 150, 214
ספרות יפה יודית 38, 151, 215
ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים 40, 100, 151, 216
ספרות הנוער 40, 100, 151, 216
חנוך והוראה 40, 100, 152, 216
ספרי למוד 40, 100, 152, 216
ספרי מדע כלליים בעברית 40, 100, 152, 216
שונות 152

מפתחות

מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית וביוונית 249
מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביוונית 254
מפתח שמות המחברים והספרים בערבית 260
מפתח שמות המחברים והספרים האנונימיים בלועזית 265

דברי בקורת

76 S. Lieberman, Greek in Jewish Palestine	אלון ג.
38 מחברות מני קדם	אלונה ג. י. ל. זלוטניק,
191 שאל פנחס רבינוביץ	אלקשי ג. י. מיזל, ר'
35 A. M. Hyamson, The British Consulate in Jerusalem	ברור א. י.
128 ארץ ישראל	א. יערי, אגרות
7 כרך ד'	גויטיין, ש. ד. ש. אסף, מקורות לתולדות החנוך בישראל,
206 H. G. Farmer, Sa'adyah Gaon on the influence of music	גרזון קיבי, א.
137 מדרשי גאולה	מרגליות, מ. י. קופמן,
25 יר"ל ע"י ש. אטלס	פריימן, א. ח. חידושי הראב"ד על מסכת בבא קמא,
200	Inquiry into poverty and malnutrition among the Jews of Jerusalem	צידרו ביץ, ג.
194 קמינקא	שובה, מ. סנקא, מכתבי מוסר, מתורגמים בידי א.
9 תולדות הציונות	שוחסמן, ב. ב. בריהודה,
133 הסוביסית	י. לשצינסקי, היהודים ברוסיה הסוביסית,

רשימת הסימנים והקצורים

סימן כוכב * לפני המספר מורה שהספר אינו נמצא באוצרות בית הספרים.
 סוגרים עגולים () מורים שהדברים לא נכללו בשער אלא הובאו מתוך הספר, או שנוכרו בשער בתוך סוגרים.
 סוגרים מרובעים [] מורים שהדברים נוספו ממקור חיצוני.
 סימני התבנית: ° 8 : 10—25 ס"מ; ° 4 : 25—32 ס"מ; ° 2 : 32—40 ס"מ; ° 2 גדול : למעלה מ-40 ס"מ.
 בסנטימטרים מציינים : א. ספרים שגבהם למטה מ-10 ס"מ; ב. ספרים שרחבם גדול מארכם; ג. מפות.
 חמ"ד : חסר מקום הדפוס. חש"ד : חסרה שנת הדפוס. חש"מ : חסר שם המדפיס. כר' כרכים.
 ע' : עמודים. ק.ס. : קרית ספר.

מאמרים וחקירות

אסף, ש.: זוטות

41	א. תשובה נגד חבור ספרי דינים ביידיש..
42	ב. חרמת ספרים יהודים בפאריס
217	י. לון, ח.: שקל הקודש הנספח ללשון למודים לר"ד אבן-יהיא
					יערי, א.: לקוטים ביבליוגרפיים
43	מה. בית-דפוסם של האחים ששון בירושלים
45	מה. הדפוס העברי בבאהסלב
48	מו. שתי אגרות של מנחם ציון פורטו אל יוהן בוכסטורף הבן
50	מה. זכרון תרומת-ספרים משנת תפ"ס
50	מה. שתי מהדורות של ס' "כבוד חכמים" לר' יהודה ליב מפינסק
101	מט. הדפוס העברי בפאריז
163	נ. הדפוס העברי במינסק
219	נא. הדפוס העברי בהרובשוב
155	ש. לום, ג.: ספרו הערבי של ר' יוסף נ' וקאר על הקבלה והפילוסופיה

מגנזי בית-הספרים

231	אטיאש, מ. וי. בן-צבי: ספר שירות ותשבחות של השבתאים (עם הערות מאת גרשם שלום)
171	גולדשמידט, ד.: סדור תפלות כ"י מהמאה החמש-עשרה
229	זק"ש, מ. י. ל.: פרישת רבינו אליהו מלונדריש לברכות (כתב-יד)
177	מייזל, י.: מכתב מאת שמעון דובנוב ז"ל מהשנה האחרונה לחייו

הערות

52	אברמסון, ש.: עילא בר גרדי
116	בן-מנחם, נ.: על "המדפיסים בני פואה"
52	יואל, י.: בדבר הנוסח התימני של ס' "משנה תורה" להרמב"ם
247	סגל, מ. צ.: ספר אלעזר בן עירי

ידיעות בית הספרים

העבודה בבית הספרים בשנת 1942

במשך שנת 1942 נוספו לגנזי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי 9279 כרכים. ספרים אלה נרשמו כרגיל, בשני הקטלוגים: קטלוג שמות המחברים והקטלוג המקצועי. ביום 31 בדצמבר 1942 הגיע מספר הכרכים בגנזי בית הספרים, הרשומים בשני הקטלוגים ל-375,561.

מלבד הספרים האלה ומשכנו במשך השנה לרשום בקטלוגי ציפה פשוטה 1951 ספר, שנשארו מהשנים הקודמות. מספרם של הספרים הרשומים בדרך זו הגיע בסוף שנת 1942 ל-36,715 ספר. גם בשנה הזאת, השנה השלישית למלחמה, נצטמצמו במדה רבה פעולות חברות ידידי האוניברסיטה ובית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ברוב ארצות העולם, אבל לא נפסקו לגמרי. בין הארצות שהמשיכו את פעולותיהן ואף הגבירו ישי לציין ביתר את ארצות הברית. בתוך תחומי "המועצה האקדמית" הפועלת לטובת האוניברסיטה העברית בירושלים, נוסדה ועדה מיוחדת לענייני בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, שנשיאה הוא פרופ. אלכסנדר מרכס ומזכירה ד"ר יצחק מגדלסון. ועדה זו כבר התחילה בעבודתה וזכר הספיקה לאסוף אלפי ספרים וכתבי-עת, וביניהם אספריספרים שלמים. לפי שעה נשמרים הספרים בחדר מיוחד שבאוניברסיטת קולומביה וישלחו לארץ אחרי המלחמה. בפעולות ידידינו באמריקה אנו תולים תקוות מרובות.

בארץ-ישראל גופה נמשכה הפעולה כשנים כתיקונה, והוצאות הספרים, החברות המדעיות, המוסדות המדעיים והחבריים והמחברים המשיכו למסור לבית הספרים את כל ספריהם. הסוכנות היהדית לא"י מסרה את כל פרסומיה, וגם מספר רב של עתונים שהיא מקבלת. "בריטיש קאונסל" מסר לרשותנו מספר ספרים אנגליים שבקשנו, ואף חותם בשבילנו על מספר הגון של כתבי-עת ספרותיים ומדעיים היוצאים לאור באנגליה. ממשלת א"י מוסרת לנו בקביעות את כל פרסומיה, ואף ספרים מדפוס א"י שהיא מקבלת בתורת סופס-חובה לפי החוק. ובשנה זו מסרה לנו במיוחד אסף של כמה אלפי ספרים מדפוס א"י שנדפסו בעשך השנים האחרונות.

מבין תרומות הספרים שנתקבלו מא"י נזכיר כאן את החשובות ביותר: עזבון ספריו של המנוח ד"ר א. ת. בראדא, שהיה חבר-מחקר של האוניברסיטה העברית; נמסר ע"י משפחתו, וכלל למעלה ממאתים ספרים, רובם בענייני אתנוגרפיה ומסעות. עזבון המנוח אברהם שטרן, שכלל מספר ספרים בבלשנות קלאסית. עזבון המנוח נתן בבלי, שכלל 65 ספרים עבריים. עזבון ספריו של האדריכל המנוח קורט יונס, שהיה תלמיד מחקר באוניברסיטה, נמסר ע"י הגב' שלומית כצמן, קרית חיים, וכלל ספרים חשובים באדריכלות ובאמנות. מתנת ד"ר ז. סוסקין, ירושלים, שכללה מספר רב של ספרים וכתבי-עת בענייני כלכלה וחקלאות, ובמיוחד בענייני השקאה.

פרופ. צבי בלקובסקי, תל-אביב, שעל תרומתו כבר חידענו בדו"ח של עבודתנו בשנה שעברה, הוסיף ותרם בשנה זו לערך 250 ספרים וכתבי-עת חשובים, ברוסית, רובם בענייני משפט.

מבין שאר התורמים בא"י נזכיר את שמותיהם של ד"ר גראד ד"ר י. ל. מאגנס, מר אדוין סמואל, ד"ר ד. ה. סנסור, מר י. צדקוני, מר י. צרבינסקי, מר דב רבין, מר יהושע רמוני, שתרמו כל אחד מספר ספרים במקצועות שונים. במשך שנת 1942 נוספו לגנזי בית הספרים 33 כתבי-יד, שמהם נזכיר כאן אחדים

מהחשובים ביותר: כ"י תימני של יד החזקה להרמב"ם (ספר א"ב); כ"י ספר "תפלה למשה" לר' משה מרדכי ב"ר אליעזר חתן בעל הסמ"ע; כ"י זמירות ליל שבת עם קידוש לבנה וספירת העומר, מצויר בצבעים רבים; כ"י ספר שטרות; כ"י פירוש על משניות בפרסית-יהודית; כ"י ליבעס בריף; כ"י הלכות שחיטה ביהודית-אשכנזית משנת תמ"ה; כ"י ערבי של מחמד אמין אבן מעין: נוהת אל-חזין פי חכאא אל-אקדמין; כתובות מצוירות שונות.

אף על פי שהשנה הזאת הייתה שנה שלישית למלחמה, ומספר תלמידי האוניברסיטה שהתגייסו התרבה עוד יותר, גדל מספר הקוראים הקבועים הרשומים להשאלת-חוץ ל-3,426. מספר ההזמנות לספרים מאת הקוראים הללו הגיע במשך השנה ל-90,251 על פי הזמנות אלו הושאלו לקוראים לשם קריאה מחוץ לבית הספרים 54,689 כרכים. שאר הספרים שהוזמנו נמצאו אותה שעה בידי קוראים אחרים או שלא נמצאו בגני בית הספרים בכלל. מלבד אלה הושאלו 1589 כרכים שנשלחו על ידי הדואר לישובים מוסדות-צבור ויחידים בכל קצוי הארץ על פי 2,218 מכתבים שנתקבלו מהם.

מספר הקוראים באולם-הקריאה הגיע בשנת 1942 ל-29,429. קוראים אלה השתמשו, מלבד בספריה השימושית הגדולה העומדת לרשותם באולם-הקריאה גופו, ב-20,536 כרכים משאר גני בית-הספרים שניתנו להם לקריאה בתוך האולם. מספר הקוראים שבקרו באולם כתבי-העת הגיע ל-6,983.

המחלקה לספרי-רפואה וששת סניפיה בארץ המשיכה להתפתח. בעזרת ידידינו באמריקה אפשר היה גם בשנה זו לתתם על מספר רב של עתונות-רפואה בשביל בית-הספרים ובשביל סניפיו הרפואיים. מספר ביקורי הרופאים, וכיניהם רופאים צבאיים, בשנה זו באולם-הקריאה של המחלקה לספרי-רפואה הגיע ל-4,673.

פעולת בית-הספרים כלפי הצבור גדולה הייתה בשנה זו יותר מכפי שאפשר לבטא במספרים סטטיסטיים. הרכב הקוראים נשתנה, ועתה מגיע מספר הקוראים הבלתי-יהודים ל-10%, מהם ערבים, אנגלים, פולנים, צ'כים, אנשי-צבא וכו'. כמו-כן רבו ההזמנות-הספרים מחוץ לירושלים, ובכלל זה מנקודות-ישוב נדחות. בית-הספרים טיפל גם בתשובות-בכתב על שאלות ספרותיות וביבליוגרפיות שנתקבלו מכל קצוי הארץ.

שנת הדין-חשבון הייתה שנת היובל לקיום בית-הספרים. (עיין "קריית ספר" שנה י"ט, עמ' 73—76). יובל בית-הספרים מצא הד רב בעתונות א"י ובעתונות היהודית בכל העולם. כן נתקבלו ברכות ממוסדות-מדע יהודיים ובלתי-יהודיים, שמהן אנו מזכירים כאן: מוסדות יהודיים:

Jewish Theological Seminary, New York; Jewish Institute of Religion, New York; Dropsie College, Philadelphia; Hebrew Union College, Cincinnati; American Academy of Jewish Research; Yeshiva College, New York;

אידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט, ניו-יורק, מוסדות-מדע כלליים:

Bodleian Library, Oxford; Library of Congress, Washington; American Library Association; Harvard University Library; Royal Society of Canada; American Oriental Society; Smithsonian Institution; Yale University; Princeton University; Johns Hopkins University; University of Chicago; University of Michigan; University of California; Royal Swedish Academy of Sciences, Stockholm.

ברכות אלו משמשות לנו את לאהבה בקרב הצבור היהודי והעולם המדעי, והן לנו סימן טוב לעזרה ולהשתתפות שאנו רשאים לצפות להן בשכלול בית-הספרים בשנים הקרובות. מרכזי אירופה שמהם שאבנו עד כה חרבו ועל קבוצי היהודים בארצות שמעבר לים למלא את מקומם בהרחבתו ושכלולו של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.

דפוסי ארץ ישראל

ע ת ו נ י ם ו ק ב צ י ם

הארצי. מרחביה, הוצאת (דפוס) השומר הצעיר, תשרי תש"א. 93 ע', [1] דף, כתובים לוח'תמונה. 8°.

9. ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. הקבוץ המאוחד. ועדת התרבות. יד הקדורא : לספריה, לחוג ולמסיבה. ב. עין חרוד, תש"א. 30' [4] ע'. 8°.

במכתבת הכפלה. התכן : א. שופנהאר : על ספרים ועל קריאה. — ח. גויבורגר : למד, לנו פילוסופיה ; כבוד האדם אצל אריסטו, רוסו ומרכס. — רשימה של ספרי מופת פילוסופיים בעברית (בעיקר הוצאות האוניברסיטה העברית). ז. אברהמוביץ : המשק הערבי בארץ. — בשוהספר. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ח ע' 212.

10. ההסתדרות העובדים הלאומית בארץ-ישראל. קול העובד הלאומי... תלאביה, ("הסור", המפיץ הראשי : ד. טופל "דפוס", תרצ"ח. 16 ע'. 4°.

הוצאה חדיפעמית. האחראי : מ. שטיל.

11. ההסתדרות הרוקחים העברים בא"י. עלון לחברה. תלאביה, (דפוס "עבודה", תש"א. 8°.

תכפית ההופעה לא נזכרה. גל' 2 יצא בח' בטבת תש"א. גל' 3 — בכ"ו באב תש"ב, גל' 4 — בשם : קול הרוקח — בתשרי תש"ג ; העורכים של גל' זה : יצחק ילין ויהודה יקר. "הוצאה פנימית, לא למכירה".

12. זכרון לרעיה וחברה בחיים אשת נצורי רוזה שושנה בן-דוב ז"ל בת ישעיהו דם רבינוביץ מזיטומיר, ירושלים, יעקב בן-דב, (דפוס "הספר", תש"ב. 31, [1] ע', פורטרט, תמונות. 8°.

על המעטפת : ציון לנפש רוזה שושנה בן-דוב ז"ל לתקופת שתיים לפטירתה. ר. ש. בן-דוב (תרמ"ה דיטומיר — ת"ש ירושלים) מנשי העליה השניה. החוברת כוללת ביוגרפיה ומאמרים עליה.

13. חוברות לעניני החינוך, מטעם ההעדה הבין-קבוצתית לחינוך והסמינר למורים וגנות. תלאביה, עין-חרוד, דפוס הקבוץ המאוחד, תש"ב. 8°.

חוב' א' יצאה כמנחת-מאב.

14. הכלכלה הארצישראלית בשעה זו. תל-אביב, (המכירה הראשית : חברה "מסדה", דפוס

1. אגוד סוציאליסטים אינטרנציונליסטים בארץ-ישראל. המערכה ; ברית המועצות, במלתמה האנטיפשיסטית... (תלאביב, דפוס "ספר", 1941. 16 ע'. 8°.

האחראי : מן-דבין צוקרמן.

2. בית-ר. בהוצאת קרן בית-ר ירושלים. ירושלים (דפוס ר. ח. הכהן), תש"א. 16 ע'. 4°.

הוצאה חדיפעמית. העורך : דוד כהן. יצא בתשרי.

3. גורדוניה — מכבי הצעיר. ערבין ; קובץ לזכרו של א. ד. גורדון. תלאביב, ההנהגה העליונה של גורדוניה — מכבי הצעיר, (דפוס "הפתח הצעיר"), תש"ב. 167, [1] ע'. 8°.

מאמרים על גורדון ותורתו מאת י. ליפסק, מ. כוכר, ש. ה. ברגמן, ישראל כהן, א. לוינסון, י. שפרינצק, ג. לנדאואר, ז. גולדברג, א. שטינמן, ד. שמטרלינג, ג. חנוך, ב. דוחובני.

4. דפי ספרטקוס : במה תפשית למתנגדי המלתמה. תמ"ה. 1940. 15 : 21. ירחון. גל' א' יצא ביוני במסגרת הכפלה.

5. ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. מועצת פועלי חיפה. ידיעות מ. פ. ת. (חיפה, דפוס "אות", תש"ב). 8°.

"העלון הזה הוא המשך לביולטין שהמועצה היתה מוציאה בשנה החולפת מזמן לזמן". גל' א' יצא בשבט, "פנימי — לא למכירה".

6. ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. מועצת פועלי חיפה. ועד פועלי "אחא-טכסטיל". סלילים ; עלון פועלי "אחא-טכסטיל". חיפה, תש"ב. 1942. 8°.

תכפית ההופעה לא נזכרה. יצא במרץ, "פנימי לא למכירה". ע' [30] ; קומץ מונחים למטויה מעובד ע"י שמואל פינצ'בסקי.

7. ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. מרכז לתרבות. אחד במאי. מהדורה שניה. (תלאביב), מרכז לתרבות, תש"ג. 48 ע'. 8°.

פרקי קריאה, חוב' 2. מהדורת א' ראה ק. ס. שנה ס"ו ע' 274.

8. ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. הקבוץ הארצי "השומר הצעיר". צם הג'וער הע'ול'ה ; לשאלות עליה-הנוער בקיבוץ

ג. סט. מיל והכלכלה המדינית של ימינו (הרצאות ארזות באוניברסיטה העברית בירושלים). צ. רוזי : להגדרת המושג "המון". ו. פרויס : הזנת האוכלוסים בשנות המלחמה. ידיעות אקדמיות.

20 גענימות : "שירים נבחרים לזמרה ולנגינה". ירושלים. ב. בלן (דפוס ליכנהיים, 1941). 8°. מצויר, חרום. "גענימות" תופעה... פעם לחודש. העורך : צבי קפלן.

21 עין-הים. עין-הים : ליובל החמש. תמוז תרצ"ו — תמוז תש"א. עתלית, עין-הים : (חיפה). דפוס ורדפטיג. תש"א. 68, [3] ע', לוח-תמונות, פורטרט, תמונה. 8°. בראש השער : ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הקבוץ-המאוחד.

22 על משואות פולין. (מרחביה). הקיבוץ הארצי השומר הצעיר. (דפוס השומר הצעיר, 1940). [5] דף, 9—181 ע', 8°. = ספרית פועלים כרך ח. — על המון מאומסט 1939 עד מרס 1940. המדורות : השואה. כחזית. בדרכים. במחתרת. וילנה.

23 העתונאים העברים בארץ-ישראל. ספר השנה לחשיג בעריכת דן פינט, כרוך קרופנק, עזריאל קרליבך. (תל-אביב). אגודת העתונאים בתל-אביב. (דפוס : הפועל הצעיר). [תש"ג]. [2] דף, 227 ע', דיאגרמות. 8°. המדורות : שלטונות המדינה והישוב. חיי הרוח והתרבות. חיי הכלכלה. בקרב העברים. רשימות. את הקדום ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 3.

24 הפועל הצעיר. שנה ל"ה, כרך י"ד, גל' 19—20 : [גליון לזכר שמעון ארתור רופין]. תל אביב, כ"ב שבט תש"ג. 18 ע', פורטרט. 4°. הגליון יצא ליום שלשים-למחרת. כולל מאמרים וזכרונות ורשימות על רופין ונאחז. ב. ב. ו. שפרניצק. ה. סולד. א. ציוני (יצחק אלעזרי וולקני). ג. לגדאר. פ. גפתי. משה סמילנסקי. מ. וילנסקי. ע. פישמן. י. ויץ. י. אורי. ל. שקולניק. א. כהנא. ד. שמטרינג. יעקב טהודי. וקסן מהרצאות של רופין על ההתיישבות בקונגרס הציוני ה"א בשנת תרע"ג.

25 קול מבשר. בעריכת משה אפשטיין. תל-אביב. (דפוס : הוצאת), תש"ב. 32 ע', 8°. הכריזמוסר מעניגא ויומא על דרך חסידות ליואביטש.

26 קול הסטודנט הציוני הכללי. ירושלים.

"אחדות", תש"א. 49 ע', טבלאות. 8°. ע' 49 נדפס על העמוד השלישי של המעטפת. התכן : ד. הורוביץ : המשק הארצישראלי בשעה זו. א. אוליצור : משק הכספים של המוסדות הלאומיים בזמן המלחמה (אוקטובר 1939 — מרס 1941). בנק. אנגלו-פלשתינה. מאון. ה. פרומקין : מוסדותיה הכלכליים של הסתדרות העובדים הכללית.

15 הליגה להתקרבות ושותף יהודי-ערבי. עלון הליגה להתקרבות ושותף יהודי-ערבי. טבת תש"א. (רמת-גן, דפוס "ליגה"), תש"א. 15, [1] ע', 8°. הוצאה חד-פעמית. האחראי : חנימן קלורסקי.

16 ליגה למען זכות עבודה שות לכל יהודי. הזכות לעבודה וללחם. הוצאה חד-פעמית של הליגה למען זכות עבודה שות לכל יהודי. יפו. דפוס החושן, ת"ש. [4] ע', תמונה. 2°. האחראי : ש. שלוגר.

17 מאזנים. חמישים שנה לשירת טשרני-חובסקי. בתוך מאזנים, כרך ט"ה, חוב' ד' (פ"ד). תל אביב, טבת תש"ג. ע' [201]—218, פקסימיל. 8°. התכן : שירים מאת י. שטינברג וד. שמעוניב. א. ברש : ליוכל שירתו. י. ליכטנבוים : שיר ההב של טש. ש. י. פינלס : שירת האהבה לטש. ב. י. דוכובני : איי בשרי-טש. ע. בן-גוריון : בעתיק הרים. מ. בן-אליעזר : שני גוללי הדור. ג. שופמן : טשרניחובסקי.

18 המחנות העולים. אחד החזון : לקוטים לקראת המועצה השלישית. תל-אביב. (דפוס "אחדות"), תש"ב. 62 ע', 8°. בראש השער : תזעת הנוער הלומד בארץ-ישראל. "המחנות העולים".

19 משפט וכלכלה : קובץ לחקר שאלות ציוניות ומעשיות במשפט הכלכלה. בעריכתו הראשית של שמואל איזנשטט. תל אביב : (ירושלים. דפוס הספר). אלול תש"א. 94 ע', 8°. בראש השער : הוצאת הספרים של בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה (לציון) של יעקב בן מאיר ו"ל). על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית. התכן : ש. איזנשטט : פתיחה : להתפתחותו של הכלל בספרותו המשפטית. יעקב בן-מאיר (ראה ק. ס. שנה י"ח ע' 319). ג. טדסקי : בעיה של בקורת החוקים ע"י השופט מסיבת עובדות בלתי צפויות מראש. א. קארל : התנאי במשפט העברי בהתפתחותו. ס. דיקשטיין : דיני ישראל בערכאות הממשלה. ב. זיו :

tion of "Bama", theatre art journal of the Habima Circle in Palestine. Ed. by Sulamith Schwartz and G. Hanoch. Tel-Aviv, typ. "Hapoel hazair", 1939. 48 p., illus., ports. 8°.

עם חזישער עברי בעמ' ד' של המעספת. ראה גם ק. ס. שנה ט"ו ע' 399.

33 **Orient**; unabhängige Wochenschrift. Zeitfragen / Kultur / Wirtschaft. Unter Mitarbeit von Arnold Zweig, Wolfgang Yourgrau, Haifa, Orient Verlag, ("Haifa" Press), 1942. 8°.

העורך: L. Brizsk. גל' ה' של שנה ג' יצא במאי.

34 **Palestine. Government. Department of Labour.** ...Bulletin. Jerusalem, G[overnment]. P[rinting] P[ress], 1942. 8°.

רבעון. המאמר הראשי מטעם המערכת חתום ע"י: R. M. G[raves]. חוב' א' יצאה באוקטובר-דצמבר.

35 **The Palestine daily telegraph.** Sept. 14, 1941 — Jan. 30, 1942. (Tel-Aviv, G. Komaroff), 1941—42. 2°.

יומן. העורך: י. קרקובסקי. לא הופיע יותר.

36 **Poland. Army. Brygada strzelców karpackich.** 15 sierpnia 1940 r. na Ziemi Świętej. Jednodniówka wydana z okazji święta żołnierza. (Jerusalem, typ. Jerusalem Press), [1940]. 15, [1] p., illus. 4°.

בראש השער: Wydawnictwo Referatu oświatowo-propag. Brygady strzelców karpackich.

הוצאה חריצמית. "הבריגדה של הקלעים הקרפטיים". 15 באוגוסט 1940 בארץ הקדושה.

ספרים וחוברות

37 אבן ארי מ' [מיכאל] [Michael Evenari]; א[פרים] קוניס. גליונות למעבדה במסיק לוגי של הצמחים. ירושלים, תרצ"ט. [1] 86 דף. תמונות. 4° במכונת הדפוס.

38 אבן-שושן אברהם [Abraham Eben-] [Shoshan]; ג[דליה] אמת. ספר הבנייה

ארגון סטודנטים ציונים כלליים באוניברסיטה העברית, (דפוס "אחדות"), כסלו (תרצ"ט). 36 ע' 8°. "הוצאה חריצמית". האחראי: צבי משה קנר. — ראה גם ק. ס. שנה ט"ו ע' 279 במספר 889.

27 תבונה. לעוני התורה והמסור. יוצא לאור ע"י ישראל זיסל פלטינדבורץ. ירושלים, (דפוס פנחס אבן), תשי"א. 8°. תכופות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא בתשרי.

28 תל-אביב. עירייה. ספר השנה תש"ב: עיריית תל-אביב בשנת התכנסים 1940/41 שנת העשרים לחוקתה העצמאית של תל אביב. (תל אביב, דפוס "אחדות"), 1942. 72 ע' תמונות, טבלאות. 4°. = ידיעות עיריית תל אביב, שנה י"ב [חוב' 9—7. העורך: אהרון קאב] בקרישי השער גם באנגלית.

29 תלמים. מס' ל"ב (ס"ז): מוקדש לזכרו של אליעזר ל. יפה ז"ל. (תל אביב, כסלו-טבת תשי"ב. 7) ע' פורטרט. 8°. אליעזר יפה (טבת תרמ"ב ינוארי בסרייה — כ"ח אלול תש"ב תל אביב), אחר וכופר מאנשי העליה השנייה ממיסדי נהלל והעורך הראשון של "השחר". התכן: עם זכרו: ב. כצנלסון; בתבליט-אדם. ד. ברש: תשבין דוד שני. ש. רייז: לדמותה. ב. כצנלסון: איש יוצר. הערכות וזכרונות: מאת י. פייכמן. י. שפירא. י. אורי. ש. ה. ברגמן. א. רופין ואחרים. מדבריו: בסוס ההתחדות של פועלי הגליל. לעבודתנו בא"י. בפעמי הכליון (עלילה אחת מהדרכה). פרודות. — יסוד מושבי עובדים (ע' [61—98]).

30 **Acta medica orientalia.** The Palestine and Near East medical journal. Jerusalem, (Dayag Press), 1942. 8°.

תכופות ההופעה לא נזכרה. העורכים: אריה פייגנבאום. ס. מנדל בהשתתפות א. ישראל. חוב' א' יצאה ביולי. עם סכום המאמרים בעברית.

31 **The Crusader**; magazine for the soldier in Palestine. No. 1, June 1940. Sarafand, Palestine Recruit Training Depot, (typ. Palestine Press (Dfus Erez Israel), 1940). 32 p., illus. 8°. לא הופיע יותר.

32 **Habimah.** Habima; English publica-

- לילדים, מבחר הבדיחות מחיי הילדים במשפחה.
בבית-הספר ובחברה... הציונים מאת נחום גוטמן.
מהדורה שנייה. תל-אביב, "דביר", (דפוס "גוטנברג",
1941). ע' 115, 17, 24.
- 39 אבניאל. ב. בעיות ימינו: דימוקרטית-
דיקטטורית, פאשיזם, קומוניזם. ירושלים, "אהיאסף";
(תל אביב, דפוס עזריאל, תרצ"ט, [9] דף [11]—376 ע';
8° ביבליוגרפיה ע' 370—376. העבודה מופיעה
בב' כרכים ובה' חלקים: היא מטפל בתורת השלטון,
ב' — בדימוקרטית ודיקטטורית, ג' — בפאשיזם, ד' —
בקומוניזם, ה' — במשטרים הפרלמנטריים ובבעיות
השעה. כל חלק הע' ענין שלם ומיוחד לעצמו אבל...
שיתוף הענינים שבהם עושה אותם לחטיבה שלמה
אחת. (מהדוקמה). בספר שלפנינו שלשה החלקים
הראשונים שני החלקים הראשונים יצאו גם לחוד. (ראה
ק. ס. שנה י"ט ע' 228).
- 40 אברמסון, [שנא]. י. ג. א. פ. ש. י. י.
רשימה ביבליוגרפית של חבוריו ומאמריו ותולדות חייו...
מוגשת לחברנו הנכבד ולמקוריו תורתו במלאת ארבעים
שנה לעבודתו המדעית (תרס"ב—תש"ב). ירושלים,
"מקצי נרדמים", (דפוס מרכז), תש"ב. ע' 16, 8°.
הרשימה כוללת 117 ערכים. שמות ספריו, מחקריו
ומאמריו של יעקב נחום אפשטיין (דפוס). לתלמוד
באוניברסיטה בירושלים, שפורסמו בכח"ע עבריים
(רובם ב"תרביץ") ולועזיים. בסוף הרשימה: קבצים
שערך וכתב, שהשתתף בהם.
- 41 אהרנביץ, ז. כלים להגשמה: (לשנת
העשרים של ההסתדרות). תל-אביב, ההסתדרות הכללית
של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל, (דפוס
"הפועל הצעיר"), תש"א, 14, [1] ע' 8° מנוקד.
- 42 אהרני, בת-שבע וישראל [Bathsheba
and Israel Aharoni]. מגדיר לבעלי-כנף...
ירושלים, (דפוס "אשכול"), תש"ב, [1] דף, 96 ע' 8°.
מנוקד. בראש השער: המחלקה לזואולוגיה שטחית
של האוניברסיטה העברית.
- 43 אהרני, בת-שבע וישראל [Bathsheba
and Israel Aharoni]. מגדיר ליונקים...
ירושלים, (דפוס אשכול), תש"ב, II, 52, [4] ע' 8°.
מנוקד. בראש השער: המחלקה לזואולוגיה שטחית
של האוניברסיטה העברית.
- 44 אילמן, שלמה ברוך. חמרי עכ"ב וחמרי
זירוז והשפעתם על הנביטה ועל הצמיחה... ירושלים,
ת"ש [צ"ל תש"א], [4] 14—1c, 2—47, [3] דף, דיאגרמות,
טבלאות. 4° דיסרטציה, ירושלים, תש"א — 1940.
במכונת-הכפלה עם תמצית ושער נוסף באנגלית:
Inhibitors and stimulators and their in-
fluence on germination and growth... by
Baruch Salomon Ullman... [Jerusa-
lem], 1940.
- 45 אוסישקין, מנחם [Menahem Ussischkin].
קול האדמות... מהדורה הבעית, ירושלים,
הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, (דפוס
"אחורה"), תש"ג, 39 ע', בתוכם פורטרט. 8° יצאה
ליום השנה הראשון למותו של אוסישקין. — הוצאה א'
ראה ק. ס. שנה י' ע' 157.
- 46 אופנהיימר, חנן [Chanan Oppenheimer].
גידול עצי פרי טרופיים וסובטרופיים חדשים
בארץ-ישראל... ערוך על-ידי שנלמה צמח (תל-אביב),
"ספרית השדה", (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב, 192 ע',
טבלאות, תמונות. 8° בראש השער: הסוכנות
היהודית לארץ-ישראל, תחנה לחקר החקלאות.
- 47 איסבילוס, פרומתבס הכבול; טרגדיה.
(מהמקור היווני בצירוף מבוא והערות בנציון בנשלים).
תל-אביב, "גוית", (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב, 120 ע',
4 דף, תמונות. 8° שם המקור: Aeschylus:
Prometheus desmotes.
- 48 אלמליח, אברהם [Abraham Elmaleh].
המורה הערבי; שטה נוחה ומעשית ללמוד השפה
הערבית ודקדוקה מבלי עזרת מורה, עם הרבה מבגילים.
מהדורה שנייה. תל-אביב, "מצפה", (דפוס "הפועל הצעיר"),
תרצ"ה, XXIV, 200 ע' 8° שער נוסף בערבית.
הוצאה א' ראה ק. ס. שנה י' ע' 13.
- 49 אנדרסן, הנס כריסטיאן [Hans Christian
Andersen]. אגדות אנדרסן, תרגום אברהם איתן
[ליב] יעקוביץ. תל-אביב, "זרעאל", (דפוס רחל),
1942, 96 ע', תמונות. 8° (ספרה "אלמות"). מנוקד.
- 50 אנציקלופדיה נעורים; ספר המדעים לילד,
לנער ולעם. כרך ששי. תל-אביב, "מסדה", (דפוס "אחדות"),
תש"ב, 255, [1] ע', לוחות-תמונות, פורטרטים תמונות.

זכרו שצאת, יושבים מכתבים אלה במקצת רועם של אגרון. בכל זאת הם ממשיים מאד ואספקלריה חיה של הוי מקומי. מושק בקוביה ובקלפים היתה מכת מדינה באיטליה, כפי שכלנו זוכרים ממכתביו של ר' יהודה אריה מדינה, אך היכן נמצאו? נלמד יהודי משנן וחזון חמשנו לתלמידו "נוצם התנהגות ועם כל בשר בית אביו" "ואל כל הנושאים בכלל תשאל הוד"ו וידר" ? טופס השטר של נער משרת מירושלים מן המאה השנייה של השלטון התורכי (קטע מ"ו) הוא הו לסדרי הגילדות המדוקדקים שהתפתחו בתורכיה בעקב "האתוות" הצופיות ושאו יודעים אותם נעשו והטב ע"י הקירות של פ. טישנר. אגב, לא נאמר בידי מי נמצא כה"י שמחוכו העתק טופס שטר זה. התוספות מתקנות המדינה במורביה יקרות ביקוד כמה שהן מקיימות ומחזקות קיום מסוימים שכבר יודעים בנוגע למדינה הזאת, גביהת-התרבות, הכללית והיהודית, למשל התקנה ההולכת ונשנית (כרך א, קל"ו וכאן ע"ד וע"ה) שובכל המדינה קלמו אותה מסכת באותה שנה, כדי לתת מקום למשא ומתן של תורה בימי התכנסות של בני המדינה. התקנות של הקל"ו של לעמל-במאנהיים מופיעות עתה הפעם הראשונה בעברית. הן דוגמא פרודוקטיבית של התבוללות: שיטות ההתחזרות בהשגת מגבעת הדוקטור מעברות כאן למלחמה של תורה. התעודה החשובה ביותר אולי בין כל אלה המתפרסמות כאן בפעם הראשונה הוא "מכתוב האהבה" לר' יצחק וצלאל. עברתי על כתב היד של ספר זה מלפני 22 שנה עם מורי פרופ' א. פרימן ונדמה לי כי ככה"ה הוא היה לספר גם שם עברי (מכתב מאהבה). ספר קטן זה, שהרכבו מדרשותיו (נגד הפלפול הצביא לידי עוקם המוח והאופי, התגשת למוד האגדה, תפלה וכו') בלשון האם, למוד תורה לבנות וכיו"ב) נעשו חמשים ומאה שנה אח"כ לנכסי צאן ברזל בהספות הנחקקים, מחזק את הדעה שהביעה פ. י. בעד "בקרית ספר" י"א עמ' 488, בקשר לכרך ב' של המקורות לתולדות התנ"ך, כי מצב ההשכלה של יהדות גרמניה לפני מגדלסון לא היה ירוד כיכ, כפי שנוהגים לציירו. כ"י של מכתב מאהבה שמור עכשו בספריה הלאומית, כפי שלמדתי מפרופ' אסף; מן הראוי שיפורסם במלואו.

מלבד הקטעים שנדפסו בפעם הראשונה ניתנו בכרך שלפנינו עוד כ-160 קטעים שלוקטו במש מארבע

80. את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ח ע' 3. "לפי התכנית הראשונה של האנציקלופדיה סיימנו אחתה בכרך החמישי אבל "ספר המדע לילד..." אינו מוגבל בתוכן שנתן בה כרבים... לע"ע אנו מוציאים כ"ו מתוך תקוה כי יבואו אחריו כרכים נוספים" (מההקדמה).

51 אסיר עברי [פסיונונים] מבין החומות... עין-חרוד, רוצאת (וודפס) הקיבוץ המאוחד, תש"ב. 230 ע' 80. תאור החיים בבית-הספר בעכו, שבו היה המהבר בלא למעלה משנה באסיר פלוגי.

אסף, ש. מקורות לתולדות התנ"ך בישראל. כרך ד. ראה ק. ט. שנה י"ט ע' 226.

כשנדפס כרך א' של החבור המונומנטלי הזה שנשלם עתה עם כרך ד', היה בתכנית המחבר להעמידו על שני כרכים, אחד מוקדש ליהדות האשכנזית-הצרפתית, והשני ליהודי ספרד איטליה והמזרח (ע' כרך א' עמ' VII). בשעתו ערער על סדר זה ב. דינבורג בהערכתו ב"קריית ספר" ב' 82, באשר הרבה חזיונות בתולדות התנ"ך של יהודי אשכנז ופולין מתבארים מתוך השפעת היהדות של ספרד, וביחוד של איטליה, ואולם בינתים התרבו החומר במדה זו שכרך ב' נחלק לשנים: יהדות ספרד ואיטליה (כרך ב'), וא"י והמזרח (כרך ג'), וגוסף לו עתה רביעי, והוא הגדול שבכלם, הסולל מלואים ותוספות לשלושת הקודמים, וביחוד לראשון, המוקדש ליהדות אשכנז ופולין ואגפיהן. כך נשלם המעגל, והקורא יכול להשקיף עתה על כל גלגולי קורות התנ"ך בעמנו מחתימת תקופת הגאונים ועד אמצע המאה ה"ט, כלומר עד נצחון ההתבוללות במערב אירופה והתגברות ההשכלה במזרח. מיוחד הוא לכרך זה שניתנה בסופו רשימה אלפביתית של 348 (!) ספרי למוד שנדפסו לפני שנת ת"ר, בלי ספק תרימה ממשית מאד להבנת תולדות ההוראה, שהרי בתקופות מעבר — ובתקופה כזאת נתפרסמו ספרים אלה — המורה תלוי ביותר בספר למוד, המתה לו דרך. בסדר הרשימה הזאת השתתף, לפי דברי המחבר בעמ' רנ"ה, תלמידו והתיק מר ראיבן גולדברג.

הכרך שלפנינו מצוין קודם כל בשפע של קטעים שנתפרסמו כאן בפעם הראשונה. קטעים אלה בולטים הן במספרם (29) והקפם והן באיכותם, אוכיל רק אחדים מן המענינים ביותר. בעמ' כ"ו ניתנים ע"פ כ"י אוטונורי, מכתבי מלמד איטלקי מלפני 350 שנה אל תלמידיו ואדריהם. אף כי

הספר של המורה, ספר ראשון, מהדורה שניה, תל אביב, אמנות, (דפוס הפועל המאוחד), תרצ"ט, 159 ע', 8°.
את החלקים ב—ג' ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 262 —
"השיטה שלפיה סדרנו ספרקריאה זו: למדור הלשון
העברית בכתות הנמוכות מתוך התורה בלבד".
(מהדוקמה).

53 ארץ ישראל. ממשלה. חקים. מגילה אה
מגילת אהכאם אל עדליו (קבצידיגהמשפט). מתורגם
על ידי גד פרומקין... בצרוף מבוא האלו הערות מאת
המתרגם. הוצאה שניה בתקונים והוספות וציון פסקידון
על המגילה שנתנו בבית הדין העליון בארץ ישראל
ובמועצת המלך. ירושלים, (דפוס עזריאל), תש"ב, 32,
304 ע', 8°. "הוספתי הערות עם ציון כשלוש מאות
פסקי דין על המגילה, מתוך אלה שנתנו בעשרים שנה
האחרונות". (מהדוקמה). הוצאה א' ראה ק. ס. שנה יז
ע' 36. שם גם בקורת מאת ד"ר ש. איזנשטט.

54 אשמן, אהרן [Aharon Ashman].
האדמה הזאת: מחזה מחי הארץ בשלש מערכות,
פתיחה וסיום... ירושלים, קרית ספר, (דפוס אשכול),
תש"ב, 58 ע', 8°. מחי המושבה, "ירקיה" (=חדרה?)
שנוסדה בתקופת ראשית הישוב החדש.

55 בובר, מרטין [Martin Buber]. תורת
הנביאים... תל אביב, מוסד ביאליק ע"י "דביר";
(ירושלים, דפוס חיים), תש"ב, 5 דף, 224 ע', 8°.
"תורת הנביאים, שבה עוסק ספר זה, היא מערכת עדינות
על יחסיהם של אנשים "נביאים" בישראל — שראשיתם
קדומה כראשית ישראל — לאל ישמאמיים בו, מכאן
שאין עיקר תכנה של תורה זו מלות האל ותכונתו, אלא
פרשת הויקה שבינו וביניהם, שבינו ובין ישראל, שבינו
ובין המין האנושי... תעודתו של ספר זה לתאר תורה
שהגיעה לגמר צורתה אצל כמה מנביאי הכתב בעשרות
השנים האחרונות לקיומה של ממלכת אפרים ועד שיבת
ציון מגלות בבל, לתארה הן על מהלך תולדותיה אלה
הן על הפרויקטוריה שלה". (מהדוקמה ומתמבוא). —
התכן: הקדמה, מבוא, שירת דבורה, אל השרשים
(נספח שבה, בהר סיני, ה' וישראל), אלהי האבות
מאודע קדוש, הנגידים המדולים (שלמחן אלהים ושלטון
אדם, ה' והבעל, המלחמה על התגלות), המפנה אל
העתיד (למען הצדק, למען החסד, השעה התיאולוגיתית).
אלהי הסובלים (נגד המקדש, השאלה, המסתורית).

קצוות הארץ ושרבים מהם גם הם היו בבחינת
כתב יד. ואפילו קטעים מספרים מצויים ומפורסמים
צריכים להחשב כהחזרת אבדה. למשל, מי שם לב
לקטע הקטן, אך רב הערך, על היחס השלילי של יהודי
בורדו אל התלמוד בשנת תקל"ח הנמצא ב"מעגל טוב"
של חיד"א? במיוחד אעיר את הקורא על המלואים
והתקונים לכל ארבעת הכרכים
(רמ"ב — רמ"ח). אלא שהקורא צריך לנהוג כאן והירות.
למשל, ההערה על נשים מודות יכולה לעורר
רושם כאילו רק במקום הנזכר שם מחבר על כך, אך
רב החומר על שאלה מעניינת זו גם בשאר הכרכים,
ביחוד בשני. בנוגע להערה בעמ' רמ"ה כי בספר היו
מתחילים למד גמרא מפרק "אין
עומדין" אעיר שאולי היה כדור תהא גם בצרפת,
כי באורלי של רש"י בפרק זה הן אלמנטריות ביותר,
השוה למשל באורלי למלים "שור תם" ו"שור-מועד"
בדף ל"ג ע"א (כמובן יש להביא בחשבון כי זו מסכתא
ראשונה). גם בשימוש המפתח יש לדייק, למשל,
הוראת התנ"ך נזכרת בשלושת הערכים, "מקרא", "תנ"ך",
"עשרים וארבעה" בלי רמז זה לזה, בערך עכוב תפלה
(על איתשלוש שבר למוד) לא נזכר מקום חשוב, שהובא
רק בערך "בסול התמיד" וכיו"ב. יהדות תימן
קופחה קצת, ב"עץ חיים", הפרוש לתכלאל, ובהשלמתו
"ענף חיים" יש כמה הערות מעניינות (ע' למשל, "ענף
חיים" בסוף ההקדמה ובדפים ט' י"ב י"ג שם נזכרו גם
מקורות וכלי תימנים שאולי כדאי לעיין בהם). בעצם
גם "אבן ספיר" הוא מקור עתיק (ואפילו הדברים
שהובאו ע"י צפרוני-גרדי ב"מתחמן לציון" או ע"י החכם
ד' יחיא אלקאסח בהקדמה לספרו מלחמת ה' אינם
שייכים דוקא — למאה העשרים).

מחמת צוק העתים נדפס כרך זה רק ב-300 טפסים
ואף נתקצרו או הושמטו התרגומים או המקורות בכמה
קטעים. וחבל, כי גם אם תכתב ההיסטוריה של החנוך
העברי — ובצדק יכול המחבר להשתבח בהקדמתו
שעכשו מוכן החומר לכך — המקורות האלה לא יאבדו
ערכם ולא יפוג חנם. מדע היהדות ומדע הפדגוגיה
הכללית חייבים תודה בלימצרים לאיש אשר במשך
עשרים שנים עמל לכנסם ולסדרם. ש. ד. גויטיין

52 אפרתי, מ. צ. ש. מונזון. שחרית: ספר
קריאה לשנת הלימודים השניה... מציר בידי ג. כרנח
מאשר ע"י מחלקת החנוך של כנסת ישראל בשביל בתי

הלמודים השמינית. (1935). 19 : שנת הלמודים השמינית.
(דפוס "גרשברג" — צבי כספ, 1938). 20 : שנת
הלמודים השמינית (ירושלים: דפוס ורקר, 1941). את
הקדמות דאח ק. ס. שנה י"ג ע' 288.

63 בן יהודה ברך Barukh Ben-
[Yehuda]. תולדות הציונות: תנועת
התחיה והגאולה בישראל... א : מימים ראשונים עד הופעת
הרצל. תל אביב, "מסדה" (דפוס "אחדות"), תש"ג. [12],
93, 315 [1] ע' פורטרטים, תמונות. 8°. מנוקד.
כפי שמספר המחבר בהקדמתו, חובר הספר במשך 27
שנים ונוצר מתוך עבודה בקרב בני הנוער והעם בארץ
ובגולה. בחמשה פרקים הראשונים מסופר על המעשה
הציוני ועל געגועים לציון במשך הדורות עד אמצע
המאה ה-19. בשאר הפרקים — ס"ז על חבת ציון עד
הופעתו של הרצל, המחבר אסף בספרו חרבה וידיעות
ומרצה בצורה קלה וגלרבת הוא מספר על התנועה
בגולה ועל ההתישבות בא"י ומבליט את המומנטים
ההירואיים. המחבר עובר בשתיקה על התנועה בגליציה,
באנגליה ובגרמניה, וגם על התנועה בגרמניה הידועות
הן מעטות מאד (ע' 60—62, ע' 66—70 : על מ. ה.ס).
מסופקני אם אפשר להכניס את לסל לרשימת "מבשרי
ציון" על סמך הערה בת שתי שורות בימנו שכתב
שהיווה בן 15. על חבת ציון ברוסיה (במדינה שהיתה עדיין
בנינה ומנינה) מסופר במפורט ; מפני רבוי ידיעות לא
הובלט למדי אחדים מהאנשים המרכזיים (כמו
לילינבלום ואחרים), דברי המחבר על ההשכלה ברוסיה
כמעין לאהבה לציון (ע' 73) נכונים בנוגע להשכלה
העברית, אבל לא בנוגע לזו שברוסיה ובגרמניה. בין
עסקני א"י נעדר שמו של רייז פרומוקין, שפעל רבות
ובשביל ירושלים במיוחד. הספר הוא בלי ספק דבר
בעתו ; ביחוד כשנזכר שהספרות בעברית על תולדות
הציונות היא מעטה (ציטרון : תולדות חבת ציון שנכתבה
עיד ב"תר"פ, דינבורג ; וכתב ציון, הכתן : פרקים לתולדות
הרעיון הציוני. הספרים הגדולים של סוקולוב וביהם
נכתבו בלועזית באנגלית וגרמנית). יש לאחל למחבר
שיצא בקרוב הוצאה שניה משוכללת.

ב. ש.

64 בנשלום בנציון [פסיונים של בנציון כ"ץ].
מסקליו של ה. ג. ביאליק. תל אביב, תשי"ב.
29 ע' 8°. חתום מתוך "כנסת", תשי"ב.

II

56 בוסקוביץ, זאב וולף בן שמואל הלוי. ספר
סדר משנה ; באור... על הרמב"ם הלכות שביתת
עשור, מאת... מו"ה וואלף באסקאויץ. ירושלים,
הוצאת המדפיס א. קאטצבורג בסיני, "מוסד הרב קוק"
שעל יד המדרש העולמי, ת"ש. [2] דף 188 ע' 8°.

57 ביראוז, אדגר ריס Edgar Rice Bur-
[roughs]. טרזן והילד הכושי. מאת אדגר
ביראוז. בתרגום המעבד בדי ג. בן חנה. תל אביב, י.
שמעוני (דפוס דויד), תש"א. 160 ע' 8°. מנוקד.

58 בלי, אברהם. פצצה שלא התפוצצה...
מן ההוי של "המשמר האזרחי". (הציורים נעשו ע"י
דוד הנדלר). תל אביב, חברי "המשמר האזרחי", (דפוס
א. מוסס), 1941. 94, [1] ע' תמונות. 8°. בראש
השער : אברהם בלי. הספר כולל תמשה מערכונים ושני
מונולוגים. עם הקדמה מאת י"ט לוינסקי בשם ההוצאה.
59 בן בית, מ. דרכי המכירה בבית
המסחר... נלות עליו סידור חלונות דאח. מאת י. זלצברג.
תל אביב, י. כמילנסקי (דפוס "הפועל הצעיר", 1941).
93 ע' לוחות תמונות. 8° = ספרית הפקיד מוסדה
של המחלקה לתרבות שליו הועד המרכזי של הסתדרות
הפקידים העברים בארץ ישראל. ספר ז.

60 בן חור, איתמר. שערם נעלים ;
ארכע מחזות... ירושלים, ר. כס, (דפוס "אשכול",
1942). [4] דף, 54, 54, 35, 54 ע' 8°. לכל מחזה
שער מיוחד. התכן : הסדרות — חבויא — השכועה
שחוללה — התן דמים (מעין אגדת עם) — שלשת
הראשונים להחיים בארץ ישראל הרביעי מחיי יהודי
פולין.

61 בן חורין, שלום (Shalom Ben-Chorin).
התחדשות הדת. ירושלים, הוצאת רוממה, (דפוס
פ. אבן), תש"ב. 15 ע' 8° = "גירי יר" תרומות
לשאלות דתיות של הומן, מס. 6.

62 בנטוויץ, יוסף [Joseph Bentwich].
חשבון והנדסה : חוברות לעבודה עצמית מאת
י. בנטוויץ, א. ארנשטיין, אריה כרוך. 17—
20 : 4 חוברות. תל אביב, אמנות, (דפוס "הוצאת ארץ
ישראל", 1935—1941). [61]—[92] ; [128]—[129]—
164 : 165—188 ע' 8°. מצוירים. התכן : 17 : שנת
הלמודים השביעית. חודש שלישי. (1936). 18 : שנת

I

אביב, ונחברות לספרות, (דפוס "הארץ"), תש"ב, 165 ע',
[1] דף, 8°.

71 גוטליב, ב[רנרד] [Bernhard Gottlieb].
רפואות השנים לסוגיותיה... I: רפוי
השרשים. ערך בידי יעקב ידני. (ת"א, דפוס "הארץ"),
[תש"ב], 38 ע', תמונות. 8°. על התעטפת השמאלית
מוזכרת פתקא: בהוצאת הסתדרות רופאי השנים בארץ
ישראל, סניף ירושלים. — ע' 35—38: מלון המצנחים.

72 גולדשמידט, ריכרד. אסקריס; מוא
לביולוגיה. מטרמנית צנכן רודי. (מרתבת), הקיבוץ
הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1942).
264, [2] ע', תמונות. 8°. (נעורים, בת לספרית
פועלים). שם המקור: Richard Benedict Gold-
schmidt: Ascaris; eine Einführung in die
Wissenschaft vom Leben für jedermann.

73 גורדון, א[הרן] ד[וד] [A. D. Gordon].
האמה — תרבות וחנך — צבור וחברה — אישים.
מולקט, ערך ממכר על-ידי יהודה איגס. תל-אביב,
"העובד הציוני" בארץ-ישראל, (דפוס הפועל המזרחי),
תשי"א, [2] דף, 92 ע', 8°. מנוקד. = ספרים לעם
ולנער 5. (ספרית "מקורות" של הסתדרות "הנער
הצעיר" העולמית).

74 גלזמן, שרה [Sara Glusman].
אוקראינה: פואמה. ירושלים, "העולם", (דפוס
"אחיות"), תש"ב, 15, [1] ע', 8°. גרסא תחלה
ב"העולם" שנה ל' גל' 32—35.

75 גנטר, ג'ון. בתוככי אסיה. עברית
(הרושע השיל) ייבין. תל-אביב, צ. לינמאן, (דפוס "הפועל
הצעיר"), תש"ב, 207 ע', 8°. שם המקור:
John Gunther: Inside Asia.
הספר משמש בקירוב כבן-לוח ראש-תאמים לספרי
"בתוככי אירופה" הספר נבנה על יסוד של תיאור
אישים (קיסר יפאן, צאן-קיי-שיק, גאנדי, השאח מאיראן).
המתברר עשה במדינות אסיה בשנות 1937—1938, וכותב
כאן על יפאן, סין, מאלאיה, סיאם, הודו ופרס.

76 גרוסמן, ראובן [Reuben Grossman].
מבחר שירת אנגליה; מתורגמת בשלושה
חלקים המכילה את מיטב שירת אנגליה ומראשיתה העד
דורנו בצורה מובנת לשירה, תולדות המשוררים

65 בנשלום, בנציון [פסידונים של ברציון כ"ץ].
הספרות העברית בין שתי מלחמות-עולם.
ירושלים, ר. מס, (דפוס "הארץ"), תשי"ג, 55, [1] ע', 8°.
= ערכים; ספרית המכון לברית-העם, ת. "הוצא לאור ע"י
המחלקה לעניני התער של המהלל ההסתדרות הציונית
ובהשתתפות קרן הסיוע", "הוצאות שהושגו במכון
למורכבי המער בירושלים בשבט תש"ב", ע' 54—56:
מיועדת בית-ההוצאה. המחבר ערך את סקירתו ביחוד
מבחינת הקשר בין החיים בשיבוש היהודי ובין הספרות.
החומר מסודר לפי המרכזים הספרותיים: פולין אי
ואמריקה.

66 בס, יוסף (J. Bass). על ימין ועל
שמאל... תל-אביב, "סכנות", (דפוס "הפועל המזרחי",
תש"ב), 239, [1] ע', פורטרטים, תמונות. 8°. 259
קריקטורות משנות 1939—1942. המדורות: מחינה.
המלחמה בעולם. קטנים ונהלים. גרסא תחלה בעברית
אי. — הקדמה מאת אורי קיסרי (ע' 3—6).

67 ברגסון, הנרי. החלום. (תרגום יעקב לוי).
תל-אביב; (ירושלים, דפוס "ארץ-ישראל"), תש"ו, 31 ע'.
8°. הדפסה מיוחדת מ"החנך" הוצרת א' שנת
תש"ו. הוצאה באינסטיטוט הכללי לפסיכולוגיה בפרין,
26 במרץ 1901. שם המקור: Henri Bergson:
Le rêve.

68 ברונזפט, משה. תיאטרון לילדים;
מונוגרפיה... תל אביב, מרכז התאחדות המנוחות, (דפוס
"אחיות"), תש"ב, 79, [1] ע', פורטרטים, תמונות.
8°. = זה הענין, שנה ז' חוברת ה-ר, התכנן:
הקדמה מאת ט. חזקיהו מערכת "החנך" — פתיחה.
תולדות התיאטרון לילדים. ההתמסרות. הבמאי. המשחק
ההתנועה. תנועה וריקוד. תפאורות. תחלופות. מוסיקה.
התיאטרון לילדים וקהלו. התיאטרון לילדים וקהלו
ומבדלת. התנחן. תוספות מאת ש. בלובשטיין ומ. ב.

69 ברית הרפובליקות המועצתיות הסוצי-
אליסטיות. הקונגרס ה-15 הציוני (החוק והסוד)
של ברית הרפובליקות המועצתיות הסוציאליסטיות.
תרגום עברי. הפתיחה מאת שמואל [איושטרט].
ירושלים, "הדור", (דפוס וייס), תש"ב, [2] דף, 7—52,
[1] ע', 8°. = ספריה משפטית-מדינית קטנה א.

70 בתי-מרים, [וכבד]. דמיות מאס. תל-

„מחברות לספרות“ כרך ב' חוב' א' את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 12 מספר 79.

80 הגדה של פסח. תל-אביב, „סיני“, (דפוס „רוהלד“), תש"א. ע' 54, תמונות: 8: 12.

81 הומרוס [Homerus]. המנון אל הרמס. (מחנית שלמה שפאן). תל-אביב, „גזית“, (דפוס „הנקוד“), תש"ב. 57, [3] ע' 8°. והמונים אחרים (אל אפרודיטי, אל המסר) בתרגומי ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 156 ושנה י"ד ע' 148.

82 הנוצ'ה הנס. תרגום האיסטורסגי של ארץ ישראל מאת האנס הנוצ'ה. תל-אביב, הוצאת אולימפיה — גם פריכטוונגר, (דפוס „הארץ“, 1941). 26, [2] ע' 8°. = ספרית חיים (של) פריכטוונגר. 1.

83 הופמן, מרתה [Martha Hofmann]. דינה והמשורר; נובלה מאת מרתה הופמן. (תרגום לעברית מכתביו ע"י קוסמן) ליכטנבום. ציורים ע"י אלישבע הרמן). תל-אביב, „מסדה“, (דפוס „הארץ“, 1942). 93 ע' [1] דף. 8°. מבוסס על קורות שנת חייו והאחרונה של הסופר היהודי-גרמני פרנץ קפקא.

84 הזו, חיים [Haïm Hasas]. ריחיים שבררים; בפורים. (תל-אביב), עם עובד, (דפוס „דבר“, תש"ב. 239 ע' 8°. = כתבים ספר א. (ספריה „לור“). הספרים (פרט לשלשה האחרונים שהם בתי ארץ ישראל) — מחי העירה היהודית באוקראינה בזמנה העשירים. התבן: חירות ראשונים (ע' 7—122). שלילית גותה עיר ודולות. אדם מישראל. אשמן. התשבון. הפעול. החמים הסבל. התייר הגדול.

85 תסה הרמן. דימאן; (תולדות ועוד של אמל סינקלר). עברית: רנה קליטוב. תל-אביב. 3. לינמן, (דפוס „המועל הצעיר“), תש"ב. 159 ע' 8°. שם המקור: Hermann Hesse: Demian.

86 הסטריק, שלמה. פירוק מלטון עלידי מיקרו-אורגניזמים. ירושלים: (תל-אביב, דפוס „המועל הצעיר“), תשי"א. VII, 13 ע' דיאגרמות, תמונות. 8°. דיסטריק, ירושלים, ת"ש. — „הקציר“, עם מדור ושקד נוסף באנגלית: The decomposition of maltose: by micro-organisms... by Shlomo Hest-rin. Jerusalem, 1941.

ותמונותיהם והערות לשירים. (חלק ב': הרומנטיקנים והויקטוריאנים). תל-אביב, „מסדה“, (דפוס „גוטנברג“ — צבי כספ, תש"ב). 24, 230, [10] ע' 8°. „השירים ברובם ליריים הם, אם כי לא נמנעתי מלת גם דברי-אפוס, בלחות ושירים ספוריים חשובים, עבודת התרגום בחלק הארי שבת שלי היא, השאר תורגמו ע"י א. בירמן, י. ל. ברוך, א. ברש, י"ג, ש. גינצבורג, ז. ז'בוטינסקי, ש. טרנינצובסקי, א. א. ליטצקי, פ. לער, ד. פרישמן, א. דגלסון, וי. שנברג. — יש כאן תרגומים מיצירותיהם של תומסון, גרי, קלינס, גולדסמית, קופר, בליק, ברנס, וידסורת, סקוט, קולרודג, סותי, למב, לעדור, קמפל, מור, הנס, פיקוק, בירוק, שלי, קיסס, הוד, ניומן, ברטכראונג, פיטפלד, סנסון, כראנינג, קלא, ארטור, רוטט, תיודור כרונולוג.

77 גרינבוים, יצחק [Isaak Grünbaum]. התנועה הציונית בהתפתחותה. חלק א': התקופה שלפני ההצל. 10 שיעורים. ירושלים, ל. מס, (דפוס „האימן“), תש"ב. 90 ע' 8°. = ערכים: ספרית המכון למדעים, ד. „יוצא לאור ע"י המחלקה לעניני העשר של הנהלת ההסתדרות הציונית ובהשתתפות קרן היסוד“, זוהי מהדורה שניה עם תיקונים והוספות לפי מה שנתחדש במשך הזמן (17 שנה). בסוף הספר (ע' 69—90) ציורים ביבליוגרפיים מאת גצל קרסל, הכוללים 154 ערכים, בסודרים לפי המדורות. בצירוף הערות ובציורים. — הוצאה א' ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 247: תרגום ירד שם שנה ח' ע' 214.

78 דנבי, הרברט; משה צבי סגל. מלון אנגל-עברי שבושי עם המבטא האנגלי מאת ה. דנבי ומאת מ. צ. סגל. תל-אביב, „חביר“, (ירושלים, דפוס „אשכול“), תש"ג. [3] דף V—X, 461, [1] ע' 8°. שער נוסף באנגלית: A concise English-Hebrew dictionary by H[erbert] Danby and M[oses] H[irsch] Segal. Tel-Aviv, 1942. מלון זה משמש מעין ברוג ל„מלון עבריאנגלי שמושי“ של מ. צ. סגל (ראה ק. ס. שנה י"ו ע' 158).

79 הברמן, אברהם מאיר. עשרה מכתמים על תיין; יצאים לאור ע"י א. מ. הברמן. (קבוצה רביעית). ירושלים: (תל-אביב, דפוס „הארץ“), תש"ב. 19, [1] ע' 8°. נדפס בחמשים ספרים מתוך

לארץ-ישראל, (דפוס „אחרות“), תש"ב. 15 ע' 8°.
בראש השער: חיים וויצמן, מאמר זה נדפס
בעתח "Foreign Affairs" נובמבר, 1942.

94 וסרמן, אלחנן בונם. עקבותא דמשיחא.
מאת הרב אלחנן בונם וסרמן. (מתורגם לעברית ע"י
משה שנפלד). ירושלים—תל אביב, נצח, (דפוס ונפלד),
תש"ב. 34 ע' 8° = ספרי-נצח א; לשאלת הזמן א.

95 הועד הלאומי ליהודי א"י. מפעל מס החרום.
בימי חירום: וסנת ראשונה למסחר חרום של
הישוב ירושלים, (המדפיס ליפשיץ), תש"א. 15, [1] ע'.
8° לתוכנית צורף וזלץ: מס התחרום של הישוב.
הועד המקומי בירושלים: מפעל הסיוע של הועד הלאומי
בשנת ת"ש. 1 ע'.

96 הועדה המרכזית לפתוח התעשייה התימית
בארץ ישראל. ביבליוגרפיה של הספרות
התימית הנמצאת בארץ ישראל. מסודרת ע"י הועדה
המרכזית לפתוח התעשייה התימית בארץ ישראל. המוציא
לאור הסוכנות היהודית לא"י, המחלקה למסחר ותעשייה.
ירושלים, 1942. ספרות-עמודים שומר. 4°.
במכונת הכפלה, "בצורת ספר בעל דפים נפרדים", השער גם
באנגלית: Bibliography of chemical literature available in Palestine. Compiled by the Central Committee for the Development of Chemical Industry in Palestine...
"כרך גיל ריבן ועבד את החומר המוגש בה, —
הביבליוגרפיה הזאת — נסמן ראשון כא"י במין זה —
החוקר מלחנות שלמה, אילם מכילה כ-5000 שם של
ספרים וכתבי-עת הנמצאים ב-35 ספריות צבוריות
ופרטיות, שבעליהן הסכימו להעמידם לרשות הרבים
לשם עיון במקום", (מתוך ההקדמה ההתחמקה וז"י פרוי-
דיר ל. פרקש וד"ר ריינהולד).

97 זבה [יורדה]. כוחה של ספנות. תל-
אביב, (מרכז החבל הימי לישראל, דפוס הפועל המזרחי),
תש"א. 69 ע', דיאגנוזה, מסות. 8° = ספרית
מרכז החבל הימי לישראל, חוברת ז, מנוקדת.

98 זידמן, תום (פרויד). מסע הדג (כתוב
גרמנית ומצור בידי חלום זידמן פרויד ומתרגם עברית)
[בניד חיים נחמן ביאליק]. תל אביב — ירושלים, "למען
הילד", "קריית ספר", (דפוס "לכל"), [תש"ב]. 12, [1] דף.

87 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בארץ-ישראל. הסתדרות הפקידים העבריים.
התאגדות העובדים באוניברסיטה העברית
ירושלים. דין וחשבון כסלו תש"ב — שנת
תשי"ג. ירושלים הרצוצופים, (דפוס „אחרות“), תשי"ג. 29.
[1] ע', טבלאות. 8° עובדי האוניברסיטה לאור
המספרים: ע' 23—29.

88 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בא"י. מועצת פועלי ירושלים. ההסתדרות
כירושלים 1933—1941. ירושלים, מועצת פועלי
ירושלים (דפוס „אחרות“), 1941. 159, [1] ע', טבלאות,
תמונות. 8° מספר חברי ההסתדרות בירושלים
בשנת 1933 — 2723 (אשכנזים — 76.5%, ספרדים ובני
עדות המזרח — 23.5%), בשנת 1941 — 7358 (68.5%),
(31.5%).

89 הרמן, ליו [Leo Herrmann]. ההון
הלאומי בבנין הבית הלאומי היהודי; תעודות
ומפעלה של קרן היסוד, ירושלים, קרן היסוד, (דפוס
„הארץ“), תש"א. 21, [18] ע', 8° „טבלאות ודיאגרמות
מתוך הספר, 20 שנה קרן היסוד מאת א. אוליצור“,
[18] ע' בסוף.

90 וודפיאנוב, מיכאיל [וסיליביץ']. סייסי
הקוטב. מרחסית ש. גוס. (הצירים ד. באזאנוב).
[מרחביה] הקיבוץ הארצי השומר הצעיר; (ת"א דפוס
„אחרות“, 1942), 246 ע', מרחסית, תמונות. 8°.
(נעורים, בת לספרית פועלים).

91 ויטנברג, ג' [Georg Witenberg].
תולדות טפילות... ירושלים, חברה להוצאת
ספרים עלידי האוניברסיטה העברית, (המדפיס ליפשיץ),
תש"ב. 72, [2] ע', תמונות. 8° שער נוסף באנגלית.

92 וינברג, צ' [בין] [Zvulun Hersz].
Weinberg]. בורכים אבילות: ספור. תל-
אביב, "מסדה" בסיוע מוסד ביאליק, (דפוס „הפועל
הצעיר“, תש"ב), 227, [1] ע', 8° ספור מחזי
היהודים בפולניה מהשנים האחרונות של המאה הי"ט
ותחלת המאה העשרים.

93 ויצמן, חיים [Chaim Weizmann].
תפקידה של ארץ-ישראל בפתרון הבעיה
היהודית, ירושלים, לשכת-הסברה של הסוכנות היהודית

לעניני הנחקר של הנהלת ההסתדרות הציונית ובהשתתפות קרן היסוד ע"י הוצאת "בזית", (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב. 421, [1] ע' 8°. התנועה לשיבה אל הקרקע בישראל היא בת שבעים שנה ויותר, ורק עכשיו נעשה הנסיון הראשון לכנס פרקי ספרות על האגם בכפר, האדם בעכו את האדמה האדם והסבע, בספר מאספר פרקי ספרות מתאמיה החל להתניח וגומר בספרותנו החדישה כולו. ואלה המהדורות בספר: הארץ עטרה דגן, משאת נפש, אבותיו כבר יאחזקו קול לעמיה. מכיוון עד סוף. בסוף הספר (ע' 412—418) רשימת המקורות ובתחתיו דברים מאת ר' בנימין.

106 טשרניחובסקי, שאול [Saul Tscherni-ehowsky]. ספר האידיולוגיה מהדורה שנייה. תל-אביב, "דבר", (דפוס "קיסנברג" — צבי כספ), תש"ב. 72 ע' [1] דף 8°. נדפס מאמהות; ראה גם ק. ס. שנה י"ד ע' 14.

107 ילין, דוד [David Yellin]. יקדוק הלשון העברית. הכתב והנקודה השם, ירושלים, חברת "קהלת" בהוצאת ר. מס, (דפוס המערב, 1942). [6] דף, 269, [1] ע' סקסימיל. 8°. מספר זה שאנו מגישים כעת לצבור המורים ולכל שוחרי לשוננו, הוא פרי עבודת יחיד של ר' דוד ילין ז"ל שהקדיש את כל שנותיו לחקר הלשון העברית... בעזרו מטפל בהגות הגליון הראשון נסתלק מאתנו ואסף אל עצמו. עשרה גלימות נדפסו בחיו של המחבר, ובכל פעם היה מכניס שנויים ותקנים לאור החישובים שנחשפו בימיו... עם פטירתו של המחבר ראתה ההוצאה תחבה כפולה לעצמה להביא את הספר לידי גמר... את עיקר חובתנו ראוי בשמירה על תורת הרב ככתבה. (מקדמת ההוצאה).

108 כהן, יעקב [Ya'aqov Cohen]. ספר אליפיל: ספור מימי קדם. תל-אביב, "מצפה", (דפוס מירסט), תש"ג. [1] דף, 5—126, [2] עמודים 15: 21. מכיוון: ספור מתקופת המלך חזקיהו.

109 בצלסקין, רחל. תנועת הפועלות. כפוליה ושאפותיה... (תל-אביב), מועצת הפועלות, (דפוס "דבר"), תש"ב — 1941. 86 ע', טבלאות, תמונות. 8°. מניקד.

110 לבנון, מיכה יוסף [Micha Joseph Le-bensohn]. שירים. בצירוף תמונות ואגרותיו, מברא העינים מאת יעקב פייכמן. תל-אביב, "דבר",

32: 23. שיר לילדים. הוצאה קודמת ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 297.

99 זק, שלום. התנועה הקיבוצית במספרים ובתוצאות. [עין חרוד, תש"א]. 24 ע', טבלאות. 8°. [1]—12 נדפס כ"הדים מבפנים". עין חרוד, שבט תש"א — פברואר 1941. בישובים של התנועה הקיבוצית יושבים 24767 איש.

100 חבס, ברכה [Braha Habas]. קורות מעפיל צעיר; ספור מהברימיו. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ב. 191, [1] ע', בתוכו לוחות המונות, תמונות. 8°. (ספרית "שחרות").

101 טוין, מרק. בן המלך והעני. מקרה ומתרגם מאנגלית בידי א. ל. יעקוביץ. חלק א-ב. 2 חלקים בכלך. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס החלד, 1941). 192 ע', תמונות. 8°. (ספרית "יורעאל"). מניקד. שם המקור: Mark Twain: The prince and the pauper.

102 טולסטוי, לב [נ. יקוליביטש]. אנה קרנינה: רומן בשמונה חלקים. תרגם יוסף אליהו טריווש. מהדורה שלישית. ספר א-ד. 4 כרכים. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס "ספר"), תרצ"ה—צ"ו. 294; 220; 297; 276 ע' 8°. המהדורות הקודמות יצאו בהוצאת שטיבל מוסקבה, תחנות—תרפ"ב ותרש"ה, תרפ"א—תרפ"ב. שם המקור: Lev Nikolaevich Tolstoi: Anna Karenina.

103 טולסטוי, לב [נ. יקוליביטש] L. N. Tol-stoi. סיפורים. תרגם יעקב שטינברג. (תל-אביב), "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ב. 287, [1] ע' 8°. (ל. ג. טולסטוי: כתבים). (ספרית "לחור"). התכן: סבסופול. לוצרן. שלש מיתות. לאחר נשף המחולות. סופת שלג. אבא סרג.

104 טמקין, מרדכי [Mordecai Temkin]. ספר השירים והתפלות (תל-אביב), "דבר" בסיוע מרכז ביאליק, (דפוס "דבר"), תש"ב. 244, [8] ע' 8°. הספר כולל 195 משיריו של המחבר שנכתבו בשנות תרע"ב—תש"ב.

105 טן פי, יהושע. אדם בכפר; פרק ספרות. סדרים בידי יהושע טן פי. תל-אביב, המחלקה

115 ליכטנשטיין, צבי. שעררים בדברי ימי ישראל. [2]: מגורש ספרד עד ראשית ההשכלה. תל-אביב, דביר, (דפוס "אחדות"), תש"ב. [2] דף 166, [2] ע', טבלאות מפתח. 8°. בראש השער: צבי ליכטנשטיין. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 173.

116 לנדר, פינחס. על ארץ זו: [שירים]. תל-אביב, צ. לינמן, (דפוס רחל), תש"ב. 97 ע'. 8°.

117 מאירי, מנחם בן שלמה. ספר בית הכתירה: על מסכת קדושין אשר חבר רבינו מנחם כ"ד ישלמה לבית מאיר... המכונה בשם המאירי יצא לאור בפעם ראשונה על פי כתב יד בספרית פאלאטינא בפרמה שבאטליה. עם מראה מקומות והערות על ידי אברהם סופר... ירושלים, (דפוס "מרכז"), תש"ב. 2, 356 ע'. 8°. — את דברי רבינו העתקתי מן הכתב יד עצמו (ולא מתצלום) בזהירות רבה. לא גרעתי ולא הוספתי ולא שניתי אפילו כקצו של יד חזק מקומות מספר שהיה ברור לי, שהסופר טעה והכניס שכוש בדברי רבינו... בכת"י בא גוף כל משנה ומשנה ועליה פירוש רמב"ם ואח"כ פירוש של רבינו והרבה פעמים המשנה באה בנוסח שונה מזה שהוא בפירוש רבינו... את המשניות השוות אל המשנה בש"ס דפוס וילנא והעירתי על כל השינויים. חלקתי את דברי רבינו למאמרים מאמרים וגם הוספתי סימני פסיק וציונות את דפי הגמרא אשר עליו יושבים דבריו. (מהדקדמית).

118 מאגנס, יהודה ליב Judah Leon Magnes. בעיות מוסריות בימקורטיה. נאום בפתיחת שנת הלימודים השבע"עשרה באוניברסיטה העברית, ירושלים (ט"ו בכסלו תש"ג) — 24 בנובמבר 1942. מאת: ל. מאגנס. (ירושלים, דפוס "אח"ק", תש"ג). 7, [1] ע'. 8°.

119 מדרוך תוצרת ארץ-ישראל. 1942; ספר הכתובות הרשמי יוצא ע"י המרכז למען תוצרת הארץ והתאחדות בעלי התעשיה בא"י. (תל-אביב, דפוס "הארץ"), [1942], XVIII, 8 ע', 105 עמודה 16 ע', [1] דף 4°. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 91.

120 מונטנר, זיסמן. הריפוי בחומצה הגלוקונית. ביחוד השפעתה של החומצה הגלוקונית על רמת הקלציום הפעיל במשק הגוף... ירושלים, תש"ב. 23, [1] דף 24 ע'. 8°. "הדפסה

(דפוס "אחדות"), תש"ג. 20, 111, [1] ע', פורטרט. 8°. התכן: י. פיכמן: מיכ"ל. — שירי בת-ציון. כנור בת-ציון. הרקמת טוויה. אגרות ציונים. אסף זה של שירי מיכ"ל ואגרותיו יצא קודם בברלין, "ענינות", תרפ"ד בעריכת ש. רבידוביץ בהשתתפות י. פיכמן. ראה ק. ס. שנה א' ע' 113—114 (בקורות מאת ב. דינבורג; רב הרבנים שעליהם העיר תוקנו) חצ' 324 (הערות י. פיכמן). בהוצאה זו נתוספו שני שירים (לרש"י וליעקב גרונן) ושש אגרות (לש"ל, להוקין ורש"י). במבוא — מסה על מיכל מאת י. פיכמן (ע' 5—20) — מתוסף פרק על מיכל הרומנטיק והרחבה הביוגרפית.

111 לגרלה, סלמה. מסע הפלאים של נילס הולגרסון הקטן עם אוזיבור, תרגם ח. ש. בן-אברהם. (הציונים ק. שולץ). ספר א—ב. 2 כרכים. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ב. 253 ע', [2] דף 271, [2] דף 8°. שם המקור: Selma Lagerlöf: Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige.

112 לוי, יוליוס. ד"ר איזידור שליט: רשימה ביוגרפית. תל-אביב, התאחדות עולי אוסטריה, מפץ ע"י הוצאת ב. דרימר, (דפוס "הארץ"), [1941], 32 ע', פורטרט. 8°. א. שליט נסען ציוני באוסטריה עוזרו של הרצל, שהטיל עליו את עבודת הכנת הקולגה הראשון, עתה, תושב א"י. — והחזירה יצאה ליעל השבעים של שליט.

113 לוצטו, אפרים [Ephraim Luzzatto]. שירי אפרים לוצטו. עם מבוא מאת יעקב פיכמן. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס "הארץ"), תש"ב. XX, 97 ע', [1] דף. פורטרט. 8°. ומה מהדורה ה' הראשונה: לונדון, ע"י המושדר, 1768 (במאה טפסים) ב' כשינויים הבשם: "קול שחל": ברלין, תק"ן (על השער רשום: אומיר); ג: וינא, ע"י ב. ה. לטריס, תקצ"ט; ד: לבוב, וינא, תרצ"ו (ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 226). מהדורה זו היא לפי מהדורה א' עם נוספות (2 שירים) ועם הקדמות של לטריס למהדורת וינא. צורף גם השער של מהדורה א'.

114 לורובסקי, א. הגדרות, חוקים ונוסחאות בחום. אור וקול... (מתאם לכתובות הבגרות). תל-אביב, "רנן", (דפוס "בצלאל"), תש"א. [1] דף 32 ע', טבלאות. 8°.

לוחות תמונות. 15: 17. 44 קריקטורות מחי הישבים
בעמק יזרעאל, עם מבוא מאת דוב שטוק.

127 הסוכנות היהודית לא"י. היעץ לעניני
התגוננות בפני התקפות אויר (הג.א.). לוח;
פנס התגוננות הפסיכית תש"ב—תש"ג. 1941 1942.
(ירושלים) לשכת ההדרכה המרכזית. [תש"ב]. 96 ע.
8°. בראש השער: "יעץ הסוכנות היהודית לעניני
הג.א.

128 סטבסקי משה. בן השמן מבגדד;
ספרים יאגדות. (הציורים מאת בינה גבירן). תל אביב,
אגדת הספרים עליזי "מסדה", (דפוס הפועל [המזרחי]),
[תש"ג]. 167, [1] ע', תמונות. 8°. מנוקד.

129 סטניסלבסקי קונסטנטין [סרגייביץ].
תיי באמנות. בצירוף תמונות. (תרגום מרוסית
— י. סרגייני). תל אביב, "מסדה" בסיוע מוסד ביאליק,
(דפוס "אחדות", תש"ב). 240 ע', פורטרטים, תמונות.
8°. = ספרית "המזן". 15. המחבר מוצרי התיאטרון
האמנותי המוסקבאי ומנהל האמנות. התרגום מקוצר.
על השער ישל המעטפת נדפס בטעות: ק. א. [1]
סטניסלבסקי.

130 סילונו איגנציו [Ignazio Silone].
בית ספר לדיקטאטורים. (תרגום אברהם)
קריב. (תל אביב), "עם עובד", (דפוס "דבר", תש"ב.
272 ע', 8°. (ספריה "לחור").

131 סמילנסקי משה [Mosche Smeliansky].
ברכת האדמה: התפתחותה, מבנה ומצבה של
ההתיישבות החקלאית על אדמת הקרן הקימת לישראל...
ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל,
(דפוס ווייס), תש"ב. 89, [2] ע', פורטרט. 8°.
"החבורה הזאת מוקדשת לקרן הקימת לישראל במלאת
לה ארבעים שנה תרס"ב—תש"ב".

132 סנדלר יהודה [לודוויג]. על ההפיכה
אורתופארא של המימן הקל והמימן הכבד...
ירושלים, [ת"ש]. [6] 2—13, [2] דף, טבלאות. 4°.
ויסרצקי, "ירושלים ת"ש". "תקציר". במבנה הכפלה.
עם תמצית ושער נוסף באנגלית: On the ortho-
para conversion of light and heavy hydro-
gen by Yehuda L. Sandler. Jerusa-
lem, 1940.

מיוחדת מורחבת, מתוך: הרפואה... כך כ"א. חז"ל
ח—ט". וגם תרומים לאנגלית ולגרמנית. בראש המסכת
האנגלית: The therapy with gluconic acid...
by Suessmann Muntner.

121 מלר, אנדרה. התקווה: [ספור]. מצרפתית
מונשה לוויין. [מרחביה]. הקיבוץ הארצי השומר הצעיר,
1942. [2] דף, 7—304 ע'. 8°. בראש השער:
אנדרה מלר. שם המקור: André Malraux:
L'espoir.

122 מפלגת פועלי ארץ ישראל. שאלות
ההסתדרות: לקראת הבחירות אל המעידה
החמישית. תל אביב, מפלגת פועלי ארץ ישראל, (דפוס
"הפועל הצעיר"), תש"ב — 1941. 39, [1] ע'. 8°.

123 מקרנקו אנטון [Anton? Makaren-ko].
פואימת פדגוגית. מרוסית [אברהם]
שלונסקי. (ספר שני). [מרחביה]. הקיבוץ הארצי השומר
הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1941). 296 ע'. 8°.
(ספרית פועלים). בראש השער: א. מאקארנקו — את
הקדום ראח ק. ס. שנה י"ט ע' 92.

124 [מרשק, איליה יקובלויץ] Iliia Iakov-
[levich Marshak]. טיול בבית. תרגמה
ועבדה פרידה גולדן, הציורים גיטה ריסלר. תל אביב,
"עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ב. 161 ע'. 8°. מנוקד.
(ספריה "שחרות"). בראש השער: מ. א. ליון. ידיעות
והסברים על עצמים הסובבים אותנו בצירוף ידיעות
מתאימות מתולדות התרבות בצורה קלה ופשוטה. התכנן:
ברודז'ינס. התנור בחדר האמבטיה. המטבח. ארון הכלים
במטבח. המזנון בחדר האכל. ארון הבגדים.

125 נאור, מנחם. עברית: השפה ודקדוקה.
ספר לימוד ללומדים בעזרת-מורה או בלעדיה... מהדורה
שניה מתוקנת. ירושלים, ה. מס, תש"ב. 94, 98 ע'. 8°.
"מפתח", 8 ע', רצוף בזה. שער נוסף באנגלית:
Hebrew, language and grammar; a prac-
tical textbook, by Menahem Naor.
Jerusalem, 1942.

החלק העברי נדפס בדפוס וינפול, האנגלי בדפוס
"מרכז".

126 נבון, אריה. גלויות מן העמק.
תל אביב, הוצאת (ורטס) "דבר", תש"ב. 95 ע', כתוב.

- 133 סקולסקי, שלמה. בין הבתרים (תלאביב), חוג ידידים, [תש"ב], 119 ע'. 8° שירים. המחבר יליד פולין, נמלט בזמן הכבוש ודרך ליטא—רוסיה—טורקיה הגיע לארץ ישראל; חורבן יהדות פולין, טלטוליו ושירי ארץ ישראל הם הנושא העיקרי של הספר. בסוף הספר שירים על בית"ר.
- 134 ענות; פרקים לשירה בצבור ובמקהלה... א—ג' ה—ו. 6 חבורות [עין חרוד], תרצ"ו—ט. 6, [3] דף: 28, [2]; 34; [1] 30 דף, לחות'תמונות; [4] דף, 41 ע', תמונות; 49, [1] ע'. 8° עם תוים בכל החבורות, פרט לראשונה. בראש השער: ההסתדרות הכללית ושל העובדים העברים בארץ ישראל. הקבוצה המאוחדת ועדת התרבות המרכזית (בשני קל). במכונת הכפלה ומכתביות התכן: ח'ב' א': לשי' בשבט. ב': לחג הפסח. ג': לאחד במאי. ה': לימי המצור וההמג, תרצ"ה—ד': שירי דועים. תרצ"ט. ח'ב' ה—ו': כנס ע"י יהודה שרתוק.
- 135 עקביא אוריאל. ארצות ועמים; ספר קריאה ועבודה בכתיבת הארץ. חוברת ט: העולם החדש; א. אמריקה הצפונית. תלאביב, מורעאל, (דפוס רוהלה, תש"א), 112 ע', מפות, תמונות. 8° את הקודמות ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 160.
- 136 פטאי, רפאל (Raphael Patai). אדם ואדמה; מחקר במנהגים אמונות ואגדות אצל ישראל ואומות העולם, בשלושה כרכים. כרך א. ירושלים, חברה להוצאת ספרים עליד האוניברסיטה העברית, (דפוס המערב), תש"ב, VIII, 283 ע', [2] דף. 8° השער והתכן באנגלית. "הספר הוא במובן ידוע המשך לספרי "המים" (ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 309), שיטת המחקר, שעליה אני עומד במבוא, היא השיטה המשווה. תופעות אלו ("שיריים") אינם אלא שריד מתפוסת עולם קדומה המהווה יחד עם תפוסת עולמה של היהדות הרבנית מעין בן שלוש קומות. בנין זה אנסה להקים לעיני הקורא כחלק א' של הספר אך ורק בעזרת העדויות והספרותיות היהודיות (בעיקר מקרא, תלמוד ומדרש), (מהקדמה ומהמבוא). — התכן: האדם והעולם. חיי הארץ דומים לחיי אדם. חיי האדם נובעים מן הארץ והלויים בה האדם משפיע על האדמה. האדמה משפיעה על חיי האדם. סיכום ומסקנות. — הכרך שלפנינו מכיל את שלשת החלקים הראשונים (פרט לשני הפרקים האחרונים של חלק ג').
- 137 פינברון, נעמי. מחקר מונוגרפי על הסוג *Bellevia* (קריולוגיה, טקסונומיה, גיאוגרפיה)... (תלאביב, דפוס "הנקוד", [תרצ"ח], 14, IV ע', דיאגרמה, טבלאות, לחת'מפות מקופל לוח תמונות, תמונות. 8° דיסרטציה, ירושלים, תרצ"ח. "תקציר". עם תמצית ושער נוסף באנגלית: A monographic study on the genus *Bellevia* Lapeyr. (caryology, taxonomy, geography)... by Naomi Fainbrun...
- 138 פינקרפלד, אנדה [Anna Krampner-Pinkerfeld]. השפן הלבן; שירי ילדים... מצירים ביד נחום גוטמן. תלאביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג" פבי כספ, 1942), 34, [1] ע'. 18, 22.
- 139 פישקין, אהרן. עלה ובנה! הצעירים: נחום גוטמן... לקט השירים א. פישקין. תלאביב, "למען הילד", (דפוס "לכל", 1941), [22] ע'. 20, 30. כולל שירי פישקין, ברויזס, פינקרפלד, שויגר ובס.
- 140 פישר, [הרברט] [אנלברט] [לורנס]. דברי ימי אירופה. תרגום מאנגלית בששת ספרים בצירוף מפות היסטוריות (לוחות ומפתחות), עם סבוא מאת [רייכמן] קנור. (תרגום [יעקב] קופליביץ. בעריכתו המחזית של ר. קנור). ספר ד—ה. 2 כרכים. תלאביב, הוצאת מוסד ביאליק עלידי "מסדה", (דפוס "אחדות"), תש"ב. 265; 248 ע'. 8° התכן: ספר ד: ממלחמת שלושים השנים עד המהפכה התעשייתית באנגליה — ספר ה: ומהמהפכה הצרפתית עד הקמת הקיסרות הגרמנית. השינויים ביבולוגיה: ס' ד', ע' 183—193; ס' ה', ע' 237—248. המערכת הוספה הרבה הערות הסברה בשני הכרכים. ס' ד', ע' 200—265; לוחות סינכרוניסטיים ומאת המערכת המדעית — שם המקור: H. A. L. Fisher: A history of Europe. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 16.
- 141 פלוגל, ג'ון קרל. מאה שנה פסיכולוגיה. מאנגלית [משה] בריל. (ענף [נחמן] מן). (מרתבה), הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1942), [4] דף, 7—414 ע'. 8° (כפריה פועלים). בראש השער: י. ק. פלוגל — ביבולוגיה: John Carl: A hundred years of psychology.

147 קבקי א[הרן] א[ברהם] [Aaron Abrah] חלל הריק; רומן. כרך א'-ב', 2 כרכים. (תל אביב), "עם עובד", (דפוס "דבר"), תשי"ב, 303, [1] ע' 3 [3] דף, [311] — 675 [1] ע' 8° = תולדות משפחה אחת. סדר א. (ספריה "דור"). — רומן מחיי היהודים כליטא בחקופת ההשכלה (אמצע המאה הי"ט), אחד הגבוהים הוא אברהם מאפו.

148 קלימובסקי, א[רנסט] ו. מס הכנסה בארץ ישראל: שיטת החוק ופירושו על סמך מקורותיו. תל אביב, ש. בורסי, (דפוס "הפועל הצעיר"), 1941, 39, [5] ע' 8°.

149 (קרן הסוד), עשרים שנות קרן היסוד. (ירושלים) א. מ. פיקובסקי בשביל שירות קליטאות ארץ ישראל, דפוס גולדברג, 1941, [16] ע', דיאגרמה מסה, תמונות 2°, העורך האחראי: ג. מ. גלבר.

150 ראושנינג, הרמן. שיחות עם היטלר... (תרגום מגרמנית ואנגלית מ[נחמן] זלמן) וולפובסקי, תל אביב, "מסדה" בסיוע מוסד ביאליק, (דפוס "הפועל הצעיר", תש"א), 259 ע' 8° = ספרית "רמון" 4, "במקומות שבהם נעשו כמה תיקונים בידי המו"ל של ההוצאה הגרמנית, נעשה התרגום העברי עפ"י התרגום האנגלי המלא" (מהערת המו"ל).

שם המקור: Hermann Rauschning: Gespräche mit Hitler.

151 רבינא מנשה [Menashe Ravina]. מוסיקאים מ ישראל. תל אביב, "המה", (דפוס "דבר", תש"ב), 47 ע', פורטרטים 8° מנוקד, התכן: פ. מנדלסון-ברחולדי, י. אופנבר, א. רבינשטיין, י. יואכים ג. מהלר.

152 רבקאי, י[שראל]. מיומנה של אס; השנה הראשונה בחיי הילד. בצוהר אלבום תמונות: האם והילד באמנות. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס "הספר", תש"ב, 170 ע' [3] דף, 10 לוחות-תמונות. 8° "לרגלי עבודת" במשך שנים רצופות במוסד הפדולוגי להורים שישדתי ונחלתי בארץ, באתי במגע עם אודיסוריות של אמדות כמעט בכל נקודות-ישובנו, הנערה גידי כמה יסדה ימני-אמדות. והנה אני מגיש בזה לקהל הורים והמתחבים וכל המתעניינים — "מיומנה של אס".

142 פפירניקוב, יוסף. מן הסגא; שירים תל אביב, הוצאה כתבי המשורר, (דפוס "אחיות"), תש"ב, 143, [1] ע', פורטרט 8°. הספר נערך בידי אברהם לוינסון ודב שטוק. כולל 88 שירים שנכתבו ביוזית ותורגמו ע"י סופרים שונים.

143 פרייליך, פאול. רונה לוכסמבורג מגרמנית. רונצווייג. (מרחביה) הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס "אחיות", 1942), 256 ע', פורטרטים 8° (ספרית פועלים). בראש השער: פ. פראהליר.

שם המקור: Paul Frölich: Rosa Luxemburg.

144 פרלמן, אברהם. בעיות בית-הספר המקצועי. תל אביב, "מסדה" בסיוע המחלקה למלאכת ולמסחר ועיר של הסוכנות היהודית לארץ ישראל, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב, 64 ע' 8° התכן: היתם אל העבודה בעמים וב ישראל. לימוד המלאכה ובייתו של בעל המלאכה. הדיקטטיקה של לימודי ה"ס המקצועי. הלימודים ההומניסטיים. הוראת המתמטיקה, הטבע, בעיות בחירת המקצוע, אישיות של המורה בביה"ס המקצועי, אירגון רשת בתי"ס המקצועיים. ביבליוגרפיה: ע' 62—64.

145 צויג, סטפן [Stefan Zweig]. מריה סטיוארט. תרגום מגרמנית ד[ב] קמחי. כרך א-ב, 2 כרכים. תל אביב, "מסדה", (דפוס "אחיות"), תרצ"ה, 205 ע' [1] דף, 211—400 ע' 8°. בראש השער: סטיפן צויג.

146 קאוטסקי, קרל. השאלה האגרארית. תרגום והערות. רונקין, י. גלפס: הסוציאליזם והשאלה האגרארית בימינו. (מרחביה) הוצאה (דפוס) הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1941, 395, [1] ע' דיאגרמה, טבלאות 8°. בראש השער: קארל קאוטסקי.

שם המקור: Karl Kautsky: Die Agrarfrage.

תורגם התלך הראשון של הספר, ובמקום החלק השני נחסף נספח: פרוגרמות אגראריות (התכניות החקלאיות של המפלגות הסוציאליסטיות בגרמניה, אוסטריה ורוסיה ותקנות מוסדות התישבותיים בהסתדרות העובדים בא"י, ע' 336—381). המאמר של גלפס (ע' [261]—335) דן בדבר להתפתחות הנוספת שחלה בשאלה זו.

- 153 רובשוב, זלמן [Salman Rubaschow].
משבר האומה במשבר העולם (הוצאה
במועצת האחד העולם 17.12.40 במשק הפועלות
עיינות). תל אביב, המשרד המרכזי של אחד פועלי-
ציון (צ. ס.) — התאחדות, (דפוס "דבר"), תש"א. 16
ע"י. 8°.
- 154 רוטנשטריך, נתן. על השיטה; מחקר
במבנה המחשבה, מאת נתן רוטנשטריך, ירושלים, ר.
מס, (דפוס "האומק"), תש"ב. 66, XI {1} ע"י. 8°.
עם תמצית ושער נוסף באנגלית: Essay on the
system by Nathan Rotenstreich. Jerusalem, [1942].
- 155 רופין, ארתור [Arthur Ruppin].
התישבותנו החקלאית. תל אביב, הסתודות
הפועלים החקלאיים, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב.
31, {1} ע"י, טבלאות, תמונות. 8°.
בעיקר על התישבות משנות 1907 ואילך. ג' 23:
גידולה של התישבות החקלאית לתקופותיה (1882—
1941).
- 156 ריכמן, תנויה. הפילון הסקרן.
(בעקבות מעשית קיפלינג). הצירים: נחום גוטמן.
תל אביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג" — צבי כסס,
1941), 36 ע"י. 8°.
- 157 שבבי, שושנה. אהבה בצפת; רומן
מחיי הספרדים בצפת. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס שרגא
וינפלד), תש"ב. 176 ע"י. 8°.
- 158 שופמן, גרשם. מתוך כתבי ג. שופמן.
רשימות, תל אביב, "עדי", (דפוס "אחדות"), תש"ב.
{1} דף 147 ע"י. 8°.
- 159 שורק, מאיר בן אהרן. גימטריאות
פרפראות לחקמה, ממני מאיר במהר"ר אהרן שווארץ...
ירושלים, דפוס י. ע. "איתאח", תש"א. 15, {1} ע"י. 8°.
- 160 שטקליס, מרים (וילנסקי) [Miriam
Stekelis]. אצו רצו גמדים; שירים
לפעוטות הצעירים; בינה בידר. מהדורה שניה. תל-
אביב, "אילת" ע"י "דביר", (דפוס "אחדות"), תש"ב.
35, {1} ע"י. 8°.
- 161 שטרן, יוסף. חישוב ההכנסה לצורך
מס ההכנסה. (בצירוף טבלאות ודוגמאות חישוב). מהדורה
שנייה. תל אביב, "יבנה", (דפוס מ. שהם), תש"א. 47,
{1} ע"י, טבלאות. 8°.
- 162 שיפר, מנחם. העתקה קונפורמית
ופונקציות פשוטות... (ירושלים, דפוס ליפשיץ), [תרצ"ט].
{1} דף 11, {3} ע"י. 8°.
- 163 שכנוביץ, זליג. אור ממערב; ספור
מחיי החתם סופר... תרגם מגרמנית מ. שנפלד. עם מבוא
מאת י. לנדוי. חלק א-ב. 2 כרכים. ירושלים — תל-
אביב, נצח; (יפו, דפוס "החושן"), תש"ב. 64; [65]—
123 ע"י, פורטרט. 8°.
- 164 שלום, גרשם [Gershom Scholem].
רעיון הגאולה בקבלה. (הוצאה במכון
למדריכי הנוער ביום 9 במרץ 1941)... ירושלים, ר. מס,
(דפוס "אחדות"), תש"ב. 26 ע"י. 8°.
- 165 שלום, יוסף שפירא [Iom Josef Schapira].
און בן פלא; פואמה בששה פרקים. (מהדורה שנייה). תל אביב, "עדי",
(דפוס "אחדות"), תש"ב. 84 ע"י. 8°.
- 166 שלום, יוסף שפירא [Iom Josef Schapira].
אחיה. (תרצ"ט. 4) ע"י, חיים. 8°.
- 167 שלום עליכם [Shalom Aleichem].
כתבי שלום עליכם. כרך שנים עשר: מחזות. עובדו
ותורגמו עלידי [צחק] [וב] בקרוביץ... תל אביב,
"דביר", (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב. 203 ע"י. 8°.

ירושלים, הוצאה עברית, (דפוס גשר), תש"ב, XI, 327 ע' /
מפת 4°. הספר בצירוף תרגום אנגלי ופירוש באנגלית
ראה ק. ס. שנה ר' ע' 461 ושנה ט"ז ע' 63. תרגום
גרמני של הפירוש ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 435. —
הפירוש תורגם לעברית ע"י ויקטור קלנר ובנימין קלאר.
— "חומש זה נועד לעם. תכליתו לתת לקורא הפשוט
את הידיעות על דבר העובדות והמאורעות המסופרים
בתנ"ך, שאין הוא יכול לאגור לעצמו מתוך הספרות
הרחבה במקצוע זה, ויחד עם זה שאיפתו לחק ולתעמיק
בקורא את האמונה בה, בתורתו ובעמו ישראל". (מתוך
ההקדמה למחזור העברית).

174 תנ"ך. שיר השירים. שיר השירים :
מפרש על ידי אליעזר לווינגר. ירושלים, ר. מס.
(דפוס מרכז), תש"ב, 93, [3] ע' 8°. שער נוסף
באנגלית. — עם מבוא מאת המפרש (ע' 5-20).
ביבליוגרפיה: ע' [95]. ספר ושיד'ש לפי פשוטו הוא קובץ
שירי אהבה. אין כאן קדעים אלא שירים שלמים שאפשר
לתחום אותם ע"פ סימנים ברורים. לא נמצא חוס השני
החורג את כל השירים ומחייב את סדרם, ואין דרך
החלטית או כרונולוגית מן הפתיחה ועד השירים
האחרונים. אבל יסודו שהמחבר אחד הוא. מתקבל על
הדעת שהוא חי בימי שלמה ועל כל פנים לא בזמן רחוק
ממנו, ואם מתקשים לימר ששלמה עצמו כתב את הספר,
יש לבחור בין שתי אפשרויות: או שהמחבר שם את
דבריו בפי שלמה כאות הערצה, או שהמחבר הגיש
את הספר למלך שלמה כתשורה וכהקדשה. (מדברי
המפרש במבוא).

175 לעוו אברהם. אין דין סיר; ליוצר.
תל אביב, "פריינט"; (רמת גן, דפוס "ליגא"), 1937.
61 ע' [1] דף 8°.

176 Ascher, M[aurice]. Voyages dans
le domaine de l'esprit et de l'âme. (Tel Aviv, typ. M. Shoham), 1940. 47, [1] p. 8°.

177 Brown, Graham G. F. In memoriam
of John H u s s, Czech martyr of truth
and follower of John Wycliffe; a solemn
sermon delivered July 6, 1941, the anniversary
of the birth and death of John Huss...
[Jerusalem], (typ. The Jerusalem Press),
[1941]. [4] p. 4°.

באנגלית עברית.

התוכן: ההקדמה מאת המתרגם. — קשה להיות ידועי.
טוביה החולב, אנשים. — את הקורם ראה ק. ס. שנה
י"ט ע' 99.

168 שפירא, בנימין. המכניזם של
הפלורידזין [?] דיאבטס... [ירושלים, תש"ג,
ת"ש?] 18, VI ע' טבלאות 8°. דיסרטציה,
ירושלים, ת"ש. "תקציר". עם תמצית ושער נוסף
באנגלית: The mechanism of phloridzin di-
abetes... by Benjamin Shapiro. Jeru-
salem, 1940.

169 שפרינצק, יאיר. הפוך ולדן וריאקטיות
רקמיסטיות... החבורות, ת"ש. [5], 12-2 דף, דף 2, [3]
דף, דיאגרמות 4°. דיסרטציה, ירושלים, 1938.
"תקציר". במבנה הכפלה. עם תמצית ושער נוסף
באנגלית: The Walden inversion and race-
misation reactions... by Yair Sprin-
zak... Rehovoth, 1940.

170 תל-אביב. הקהלה העברית. הרבנות
הראשית. מודריך לתש"א. (תל-אביב), המועצה
הדתית לתל-אביב ויפו. (דפוס "הפועל המזרחי", תש"א).
42 ע' 8°. בראש השער: כנסת ישראל. הרבנות
הראשית והמועצה הדתית לתל-אביב ויפו. נערך וסודר
ע"י הרב יעקב יושע בוימגור, מזכיר המועצה הדתית,
ודוד אייזנברג.

171 תלמוד בבלי (לקוטים). מדרשי הלכה
של התנאים בתלמוד הבבלי (מבוא ר' עמדין מן
הטקסט), מלקטים ומסודרים בידי ע[נר] צנין [מל מ...]
(ירושלים, דפוס "מרכז"), [תש"א?] [2] דף, 91, [3] ע'.
8° = מדרשי הלכה בתלמודים. א. דיסרטציה,
ירושלים, תש"א. — שער נוסף באנגלית. — המבוא
נדפס בדפוס "המערב".

172 תנ"ך. ספר תורה נביאים
וכתובים. מדק היטב על פי המסרה. תל-אביב,
"יורעאל", (דפוס "ריגא") [תש"ב] 1 דף, 1384, [4] ע'.
8°.

173 תנ"ך. תורה. ספר המשה חומשי
תורה עם הפסדות, תרגום אנקלוס ותרגום יונתן
ופירוש דש"ן. ולוה אליהם פירוש קצר מלאכת סיעת
הוגי תורה ובראשם יוסף צבי הערץ... בראשית.

Palestine Government, and official bodies abroad. Organization and administration. Teaching and research. Academic expansion. Students and student affairs. The Jewish National and University Library. The collections of the Hebrew University. The Hebrew University Press. Campus. Finances. Lists: Scholarships and prizes. Graduates: Master's degree. Academic staff. In memoriam.

הוצאה א' ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 433 (באנגלית)
וע' 291 (בעברית).

184 **Jewish Agency for Palestine.** Jewish Jerusalem past and present; two memoranda. (Submitted in 1938 by the Jewish Agency for Palestine to the Palestine Partition Commission), Jerusalem, Head Offices of the Jewish National Fund and the Palestine Foundation Fund, (The Jerusalem Press), 1939. 30 p., 1 l. 8°.

גור הוצאה ירושלים מתוך המדינה העברית, שלפי הכנית ועד'מיל עמנו להקים בארץ-ישראל.

185 **Keren Hayesod.** Die jüdischen Gemeinschaftssiedlungen in Palästina; ein Handbuch. Hrsg. vom Keren Hajessod und vom Immigrationsdepartment der Jewish Agency, Jerusalem. (Jerusalem, typ. Jerusalem Press, 1938). 4 p. l., 62, [1] p., maps, pl., tab. 8°.

186 **Lachmann, Robert.** Jewish cantillation and song in the Isle of Djerba... Jerusalem, Archives of Oriental Music, The Hebrew University, (typ. Azriel), 1940. 3 p. l., 115 p., incl. notes. 8°.

התקן: J. L. Magnes: Foreword. — Introduction. Liturgical cantillation. Festival songs. Womens songs. Summary. Appendices. — R. Lachmann's publications (p. 113—115).

187 **Levensohn, Lotta.** The Plain of Bethshan: ancient and modern... [Jerusalem], Joint Committee for Youth Affairs, (the Jerusalem Press, introd. 1938). 46 p., illus., plan. 8°.

178 **Charlton, Wingate.** More verses... (Tel-Aviv, typ. "Achdut"), 1941. 37, [1] p. 8°.

179 **Fernández, Andrés.** A orillas del Lago. En Betania y Betfage. Jerusalén, Imprenta de los PP. Franciscanos, (1940). 47, [1] p., illus., map. 8°.
=Florilegio biblico, 3.

„על חוף הים יום כנרת. בבית-היני ובבית פאג'י."

180 **Fernández, Andrés.** El profeta Isaías, caudillo y salvador de su pueblo... Jerusalén, Imprenta de los PP. Franciscanos, (1940). 61 p., 1 l., X p. 8°.
=Florilegio biblico, 2.

„ישעיהו הנביא, מנהיג עמו ומציליו."

181 **Jaffe, Leib.** The life of Hermann Schapira, ...with an autobiographical fragment and selections from Schapira's writings. Jerusalem, Joint committee for Youth Affairs, 1939. 38 p. incl. illus., facsim., port. 8°.

על המעשה: Rabbi and mathematician: the life of Hermann Schapira, by Leib Jaffe.

את המקור העברי ראה ק. ס. שנה ט' ע' 17.

182 **Jerusalem, A.R.P. Officer.** Air raid precautions, advice to the public; elementary protection against high explosive and incendiary bombs... Issued by A.R.P. Officer, District Commissioner Offices, Jerusalem. (Jerusalem, Hamadpis Liphshitz Press), [1941]. 20 p. 8°.

183 **Jerusalem, Hebrew University.** The Hebrew University, Jerusalem, its history and development. 2nd ed. (rev.) Jerusalem, (typ. Azriel Press), 1942. XVI, 147 p., tab. 8°.

התקן: H. Samuel: Foreword. — S. Schocken: Introduction. — History of the Hebrew University. Relations... with the Jewish community, the

194 Pales Press Company, Ltd., Tel-Aviv. Angielski na codzieln. Polish-English. Tel-Aviv, (Azriel Press), [1940]. 94, [2] p. 11; 16. (Pales pocket interpreters).

מלון שמושי פולני-אנגלי.

195 Palestine. Government. Department of Antiquities. Guide to Acre, by N[aim] Shehadi] Ma k h o u l y. Jerusalem, (typ. Azriel), 1941, VIII, 108 p., illus., maps, plans, pl. 8°.

התכנן: History of Acre (p. 1—64). Monuments of Acre. Excursions to Montfort and Jiddin. References to books (p. 103—108).

על התקופה העברית של עכו: ע' 5.

196 Palestine. Government. Department of Health. A review of the control of malaria in Palestine (1918—1941). Jerusalem, Govt. Print. Press, (1941), 1 p. l., 40 p., maps (part fold.), tab. 2°.

הטבלאות בע' 1—4 כוללות ידיעות על אוכלסי א"י לפי הספירות של 1922, 1931 ובסוף 1940 (לפי המשוער). על חלוקתה לפי המחוזות והערים.

197 Palestine. Government. Department of Surveys. Motor map. Scale 1:500,000. [Jaffa], (1940). 53: 37 (fold. 8°).

מהמעטפת. — בראש השער: Survey of Palestine. כולל גם שלש מפות נוספות: Haifa, Jerusalem, Jaffa & Tel-Aviv. Scale 1:40,000.

198 Palestine. Government. Office of Statistics. Statistical abstract of Palestine 1941. Jerusalem, Government Printing Press, 1941, 1 p. l., XXII, 178 p. incl. 206 tabs. 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ח ע' 143.

199 Palestine. Government. Treasury. Report on the accounts and finances for the year 1940—41. Jerusalem, Government Printing Press, 1942, 1 p. l., IX, 132 p., tabs. 2°. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ח ע' 357.

188 Maurides, Konstantinos Ch.

Κωνσταντίνου Κ [Ι] Μαυρίδου Ιστορικά σημειώσεις. Τεύχος Α'. Ἐν Ἱερουσόλυμς, τύποις Ἱεροῦ κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, 1940 3 p. l., 60 p., [2] l., pl. 8°.

על המעטפת: Κωνσταντίνου Χ. Μαυρίδου... Ανάπτυκον ἐκ τῆς "Νέας Σιών".

מחקרים היסטוריים. הקונסוליות היהודיות בארץ ישראל, בצורך טבלאות של הקונסולים בירושלים (הקונסוליה נוסדה בשנת 1834), יפו וח'פה ומאמר גדול (ע' 17—60) על הקונסול היהודי קונסטנטין קוטסורליס.

189 Mendelsohn, Erich. Palestine and the world of tomorrow... [Jerusalem], (typ. Jerusalem Press, 1940). 19, [1] p. 8°.

190 Mendilow, A[dam] A[braham]; I[saac] Morris. A concise guide to the teaching of English to foreigners... Jerusalem, E. H. Imber, (Central Press, 1940). VIII, 80 p. 8°.

191 Morris, I[saac] and R[ahel]. First year English for Palestine schools... 6th ed. (Pt. 1). Jerusalem, Tarbuth, (typ. "Hapoel Hazair"), 1933, 87, [1] p., illus. 8°.

הוצאה קודמת ראה ק. ס. שנה י' ע' 290.

192 Morris, I[saac] and R[ahel]. Third year English for Palestine schools... Illustrated by Muriel Bentwich. 2nd ed. Jerusalem, Tarbuth; (Tel-Aviv, typ. Rohald), 1938, 182 p., illus. port., map. 8°.

ראה גם את המספר הקודם. שנה ב' ראה ק. ס.

שנה י"א ע' 313.

193 National Labour Organisation in Erez-Israel (Palestine). Problems of labour in Palestine. Memorandum forwarded to Mr. Graves Adviser for Labour-Problems to the Palestine Government. December, 1st, 1940. Tel-Aviv, [1940]. 32 numb. l., tabs. 2°. במכונית הכספה.

206 **Whitfield, Ch.** War-songs for a shilling; specially chosen for the H.M. Forces in the Middle East. No. 1—2. 2v. Jerusalem, Steimatzky, n. pr., [1941]. 64; 80 p. 8°.

207 תשרל, (ונסון). خطبة مستر تشرشل... وهي الخطبة التي اذاعها من دار الاذاعة البريطانية مساء ١٠.٥.١٩٤٢... وقد التقطت دار الاذاعة الفلسطينية هذه الخطبة... واذاعتها بالانكليزية... واذيعت ترجمتها العربية في البرنامج العربي في ١١ ايار سنة ١٩٤٢. لم يذكر موضع الطبع, دون تاريخ. ١٥ ص. 8°

טאגם של ציציל ששורר בדיוו הבריטי ביום 10.5.1942 ונקלט ע"י רדיו א"י ושורר באנגלית ואחר כך בערבית ביום 11.5.1942.

208 الحسيني اسحق موسى. رأي في تدريس اللغة العربية بقلم اسحق موسى الحسيني. القدس, طبع بالمطبعة التجارية, (١٩٣٧). ٦٥ ص. 8°
„دעת ول הנוראת הלשון הערבית מאת אסחק מוסא אל-חסיני“. ירושלים (1937).

209 السفري عيسى. رسالتی. مجموعة في الادب والفن والاجتماع والشعر المنشور... يافا, طبع في مطبعة مكتبة فلسطين الجديدة, ١٩٣٧. [٣]. ١٢٧ ص.
صور, تصاویر. 8°

עיסא אל-ספרי: אגרות, קובץ מסות על ספרות, אמנות, עניני החברה ושירה שלא בחירוים. יפו 1937.

210 السمووري محمد توفيق. الترجمان الحديث عربي عبراني — عبراني عربي... يحتوي على عشرة آلاف كلمة... للمؤلف محمد توفيق السمووري. الطبعة الخامسة منقحة ومنبذ عليها. يافا, المكتبة التوفيقية, ١٩٤١. ٩٤١ م. ١٢٨ [والضواب ١٤٤], [٤] ص. مصور. 8°

שער גוסף בעברית על המעטפת: המתרגם החדש, ערבית עברית — עברית ערבית... מהדורה

200 **Steimatzky Publishing Company, Ltd., Jerusalem.** Angielski za szyling. Jerusalem, typ. Gesher, [1940?]. 64 p., maps. 8°.
מלון פולניאנגלי שמושי.

201 **Steimatzky Publishing Company, Ltd., Jerusalem.** Arabic for a shilling, as spoken in Palestine. Specially prepared for H.M.'s Forces in Palestine. Jerusalem, Steimatzky Pub. Co., (typ. Gesher), [1940]. 60, [2] p. 8°.

202 **Steimatzky Publishing Company, Ltd., Jerusalem.** French for a shilling; specially prepared for H.M. Forces in Middle East. Jerusalem, Steimatzky Pub. Co., n. pr., [1941]. 72 p. 8°.

203 **Steimatzky Publishing Company, Ltd., Jerusalem.** Steimatzky's pocket guide to Palestine specially prepared for members of H.M. Forces in the Middle East. Jerusalem, Steimatzky's Pub. Co., (typ. Azriel, 1941). 80 p., illus., maps. 8°.

204 1000 słow po angielsku; najłatwiejszy samouczek języka angielskiego w 34-eh lekcjach. Zeszyt 1—3: Lekcje 1—16. 3v. (Tel-Aviv, typ. Azriel Printing Press), [1940?]. 32; 33—64; 65—96 p. 8°.
„1000 מלה באנגלית; ספר קל ביותר ללמוד עצמי של השפה האנגלית ב-34 שיעורים“.

205 **Ullman, Salomon Baruch.** On germination inhibitors. V. Essential oils, alkaloids and glucosides as inhibitors of germination and growth... (Tel-Aviv, typ. M. Shoham), [1940?]. 30, 2 p., diagrs., tab. 8°.
עם חמצית ושער עברי גוסף בעמ' 7 של המעטפת: חמרי עכוב והשפעתם על הנביטה והצמיחה. V. שמנים אתריים, אלקלואידים וגליקוסידים כחמרים המעכבים את הנביטה ואת הגדול... קצור... מאת שלמה כרן אולמן... ח"א תש"א דיסרטציה, ירושלים.

- חמישית... מוציא לאור מוחמד תופיק אל-סמהורי.
יפו 1941. מהדורה קודמת ראש. ק. ס. שנה י"ב ע' 37.
- 211 'الشقيري' انور. مشكلة القرية الغذائية. محاضرة
القيت في المؤتمر الطبي الحادي عشر بالقاهرة للجامعة
الطبية المصرية والمؤتمر الطبي العربي الثاني بالقاهرة.
انور الشقيري. عكا. طبع بمطبعة السروجي 1939.
16 ص. 80
- "שאלת התזונה בכפרים, הרצאה של אנור אל-שקירי
בקונגרס של רופאים ערבים בקהיר". עכו 1939.
- 212 عبد الصمد. حين. دليل البوليس في
وظائفه وتحقيق الجرائم وتفتيها. تأليف حسين عبد
الصمد والياس اسمعيل الحداد. القدس. طبع بمطبعة العرب
[1938]. [6]. [4]. 166. 80 ص.
- "מדריך בשביל המשטרה הא"י מאת חסין עבר אל-
צמד ואליאס אסעד אל-חדאד". ירושלים [1938].
- 213 عنتاوي. وصفى. الجغرافية الاقتصادية...
تأليف وصفي عنتاوي [و] سعيد الصباغ. الطبعة
الثانية. القدس. طبع في مطبعة الآباء الفرنسيسكان.
136. 1941 م. 106. ص. تصاور. خرائط. 80
- "הגיאוגרפיה הכלכלית": ספר למוד בשביל הכתה
השבועית של בתי הספר העממיים בא"י מאת וצפי
ענבתאוי וסעיד אל-צבאג. מהדורה שנייה ירושלים 1941.
- 214 [العودات, يعقوب]. القافلة المنسية. القدس,
طبع بالمطبعة التجارية, (1941). 103. 80 ص.
- "השיירה הנשכחת". ביאוגרפיות של בני עבר הירדן
מאת יעקוב אל-עודאט. ירושלים 1941. — בראש השער:
אל-בדוי אל-מלחם.
- 215 غلام احمد قادياني. لجة النور. تأليف...
سيدنا احمد المسيح... وعنى بطبعه ونشره البشر
الاسلامي محمد شريف احمدي. (حيفا) المكتبة الاحمدية
(1358 1939). د [4] [1]. 50. ص. 80
- "שפע אור" מאת אחמד גלאם קאדיאני. חיפה 1939.
הוצ' הסניף החיפאי של תנועת "אחמדיה".
- 216 'كانول' سليم. علم حفظ الصحة للصوف
الابتدائية. تأليف سليم كانول. الطبعة الثانية. الجزء
3, 2. القدس. طبع بمطبعة دار الايتام السورية, دون
تأريخ. 97. [1]. [2]. 66. [1]. ص. تصاور. 80
- "החכמה לשמור על הבריאות", ספר למוד בשביל
בתי הספר האלמנטריים בא"י מאת סלים כאתול.
מהדורה ב', כרך ב', ירושלים חש"ד. מהדורה ג', כרך ג',
ירושלים 1941.
- 217 'كانول' سليم. العلوم الحديثة للصوف الابتدائية.
تأليف سليم كانول. الطبعة الثانية الثالثة. الجزء 1-5.
القدس. طبع بمطبعة دار الايتام السورية. (1941-1942)
(1942). 127. [3]. [2]. 155. [3]. 186. (2). 127. 116. ص. تصاور. 80
- "מדעי הטבע החדשים" ספר למוד בחמשה חלקים
לכתה ג-ד של בתי הספר האלמנטריים בא"י מאת
סלים כאתול. ירושלים 1941-1942.
- 218 يعقوب, وديع. رواية الفريقة, تأليف وديع
يعقوب. القدس. طبع بالمطبعة التجارية, 1938.
2. 4. [4]. 80 ص.
- ספור על אשה שטבעה מאת ודיע יעקוב. ירושלים
1938.

הספרות העברית ומדע היהדות

- 220 ארום דער וועלט; א חורשעכע זאמלונג
פון די וויכטיקסטע ארטיקלען, אריינגעקלעבט און איבער-
געזיכטעט, פון אידישע און נישט-אידישע קהאלן.
Arum der Welt Pub. Co., New York
1941. 8°. העורך: ל. סאטנע. גל 7-8 יסא
כדצמבר-ינואר 1940-1941.

עתונים וקבצים

- 219 די אידישע שטימע; The Jewish voice;
a national Jewish orthodox monthly journal.
Boston, Mass., (Hyman Shulman), 1941.
4°. גל ב' יצא ביחול, כולל גם צאנז'ים בעברית.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

227 שפירא, ישראל. פרשני רש"י על התורה... ניוירוק, ת"ש 15, [1] ע. 8°. שער נוסף באמנות. הדפסה מיוחדת מ"בצרון". חוברת י"א ת"ש עם הספוט. ביבליוגרפיה בה רשום מה שנדפס בעברית אדות רש"י על התורה אם בספרים מיוחדים או בתוך קונטרסים שנכללו בספרי שו"ת, הלכה ודרוש. כוללת 161 ערכים.

228 Löwenthal, Rudolf. The Jews in China; an annotated bibliography. [Peking], (pref. 1940). 1 p. l., IV, [119]—261 p., facsim. 8°.

"Reprinted from the Chinese social & political science review, Peking."

הרשימה כוללת 258 ערכים. ראה גם ק. ס. שנה י"ט ע' 169.

229 Orlinsky, Harry M. An indexed bibliography of the writings of William Foxwell Albright pub. in honor of his fiftieth birthday by a committee of his former students. New Haven, American Schools of Oriental Research, 1941. 1 p. l., XXII p., 1 l., 66 p. 4°.

במסגרת הכפלה.

1. פ. אולברית ודא פרופסור למדעים שמיים בג'ונס הופקנס אוניברסיטי בבלימור, לשעבר מנהל ביה"ס האמריקאי לחקירות מזרחיות בירושלים. הרשימה כוללת 473 ערכים (ספרים ומאמרים, שנכתבו בשנות 1911—1941, באנגלית, אחדים בעברית או גרמנית). חשבו מאד מפתח העניינים המפורט שבסוף הספר (ע' 1—66), בו נרשמו מראי מקומות בכתבי אולברית לעניינים שונים ובכמה מקרים הובאו דברי אולברית עצמם.

230 Theimer, Walter, comp. The Penguin political dictionary. Harmondsworth, Middlesex, Penguin books ltd., (1940). 254, [1] p. 8°. (A Penguin special).

כולל גם ערכים יהודיים וא"י (יהודים, ארץ ישראל, הכרות בלפרי, ציונות ועוד). שנכתבו באוניברסיטאות גמורה.

מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מ" 40, 65, 96.

221 The Auckland Judean; monthly bulletin... Auckland, (Auckland Judean Association), 1940. 8°.

ירחון. גל' א' יצא כיו"ל. במכתב הכפלה.

222 Central Conference of American Rabbis. Fifty-second annual convention, June 24th to June 29th, 1941, Atlantic City, N.J. Vol. LI, ed. by Isaac E. Marcuson. (Philadelphia, Press of the Jewish Publication Society, 1941). 405 p. 8°.

מהתקן: J. Liebman: God and the world crisis. S. B. Freehof: A code of ceremonial and ritual practice. N. Glueck: How archaeology has contributed to our knowledge of the Bible and the Jew. Contemporaneous history. Contemporaneous literature.

223 The Jewish annual 5703 (1942—1943), ed. by S. Levy. v. V. London, Williams, Lea & Co., 1942. 94, [1] p. 8°.

את הקדומים ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 102.

224 Kalendarzyk żołnierza polskiego na Środkowym Wschodzie na rok 1942. [Cairo], Sekcja propagandy, oświaty i kultury D-wa W.P. na Śr. Wschodzie, n. pr., [1941?]. 128 p. 8°.

נדפס בארץ ישראל. "לוח החיל הפולני במזרח התיכון". הוצאת לשכת התעמולה, ההשכלה והתחנוך מטעם המטה של הצבא הפולני במזרח התיכון.

225 L.I.P.O.C.O.L.A.; nationaal propagandablad. (Brussel), 1936. illus. 4°.

No. 2 (speciaal nummer), De waarheid over de Protokollen der Wijzen van Zion.

ירשבעון. גל' א' יצא ב" 15 באפריל.

226 Le Rapprochement; bulletin du Mouvement de rapprochement entre juifs et chrétiens. Lausanne, 1939 5700. 8°.

ירחון. העורך: Th. Grin. גל' א' יצא באוקטובר — י"ח בתשרי. שנויים קלים בשערות: מגל' ג' ואילך גם מאמרים בגרמנית, ומגל' ג' ואילך שם נוסף: Die Annäherung

monarchy. London, The Grant Educational Co., 1940. 2 p. l., 133—304 p., illus., maps. 8°.
את הקדום ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 181.

235 **Lindsay, Gordon.** The blueprints of God, v. 1—2. 2 v. Portland, Oregon, typ. Cosbys, c1940. 7 p. l., 202 p., diags; 7 p. l., 229 p., diags. 8°.

התכן v. 1: "Wonders of Bible chronology".
v. 2: World war II in prophecy.

*236 **Smalley, Beryl.** Study of the Bible in the Middle Ages. London, Oxford University Press, 1941, XVI, 295 p. 8°.

*237 **Steinmüller, John E.** Companion to Scripture studies. v. 1: General introduction to the Bible. New York, J. F. Wagner, 1941. 478 p., maps. 8°.

מלכו אלה עיין כרפטי א"י מס' 55, 174—172, 180.

תלמוד ומדרש ספרות רבנית

238 **אברהם בן דוד מפוסקרי.** ספר הידושי הראב"ד על מסכת בבא קמא, יצא לאור עפי' כתי' יחידי שבבירוש מוויאום, בהוספת מבוא הערות והגהות מאת שמואל אטלס. לינווק "העתים" (קדמי בליטא, דפוס ש. מורשוביץ), ת"ש. 47, 397, XXXIV, [2] ע' 8°. המבוא (מקוצר במקצת) גם באנגלית, בתאריך 1941. שער נוסף באנגלית: Novellae on tractate Baba kamma, by Abraham ben David (RABaD of Posquières), edited... by Samuel H. Atlas.

בספר זה הוציא ד"ר ש. אטלס לאור את פירוש הראב"ד על מס' ב"ק על פי כ"י בריש מוויאום סימן Or. 852 (קלוג מרגליות ח"ב מס' 414) הכולל את הפירוש לכל המסכת כ"י אחר של פירוש זה לא נודע. לגוף הספר הקדים המחזיר מבוא על כתב"י מתבאר ומבוא שרשמים לתולדות הראב"ד אישיותו ופעולתו, וסקירה קצרה על דרכו בהערוות. הוא מוכיח שמתברר הפירוש הוא הראב"ד בעל ההשגות, ולא הריא אב"ד כקל ראשכול, ושהספר נחבר אחרי פטירתו (1171) שנזכר בברכת המתים (ע' קלט) וקודם שכתב הראב"ד

מדע המקרא

שפירא, י. פרשני רש"י על התורה. עיין מס' 227.

231 **תנ"ך משלי.** שיעורים לשבת על משלי ע"י מנשה וינסורה. אלכסנדריה, הוצאת רמב"ם. 7503. 84 ע', [2] דף. 8°. 20 שיעורים. בכל אחד 12 פסוקים ממשלי על נושא אחד, עם הרגום ובאור בצרפתית ורשימת-מלים עברית-צרפתית. שער Leçons sabbatiques sur les Proverbes, par Moïse Ventura. 1942.

Albright, W. F. Archaeology and the religion of Israel. — From the stone age to Christianity. עיין מס' 244, 245.

232 **Balscheit, Bruno.** Gottesbund und Staat; Der Staat im Alten Testament. Zollikon-Zürich, Evangelischer Verlag, 1940. 83 p. 8°.

=Theologische Studien, hrsg. von Karl Barth, Heft 9.

התכן: Die inneren Entscheidungen des Staates. Die äusseren Entscheidungen des Staates. Die Gemeinde in den Entscheidungen des Staates.

233 **Daiches, David.** The King James Version of the English Bible; an account of the development of the English Bible of 1611 with special reference to the Hebrew tradition... Chicago, University of Chicago Press, (c1941). VII, 228 p. 8°.

מטרתו לכתוב תולדות התרגום האנגלי של התנ"ך בשנות 1523—1611 ושנית, בקשר לחקירות בנושא ספר ישעיה, להאיר את המקורות, הכלים והשיטות של המתרגמים בדרך כלל הספר הוא מעין מבוא לחקירת התרגום האנגלי של התנ"ך משנת 1611. (מהדקדמה).

התכן: From Tyndale to King James. The Hebrew tradition. The scholarship of the translators. The text. Appendices.

234 **Gray, Elizabeth G.** A dramatised Bible reader for use in schools... The Old Testament. Book II., part 2: The early

(ע' קצד, רעד, רעד) וכמה פסקאות בספר מתחילות בפתיחה המיוחדת לו „אמר אברהם" (ע' צב, קה, קמב, קנז שנג). הוא מביא את דברי הפירוש בהשגותיו על הדו"ה (ע' לקמן) ומזכיר בהשגתו לפ"ה מהל' חזבל ומזיק ה"ד: וכבר הרחבנו בדברים האלו בפירוש ב"ס (ע' שנג—שנ"ז). הראשונים — בעל התרומות, בעל השלמה, הרשב"א ושיטה מקובצת — מביאים את דברי הספר כלשונם בשם פירוש הראב"ד. לאחר כל הסימנים המובהקים האלה אין בכחה של קשיא אהח — סתירה בין דברי הספר להשגה אחת על הרמב"ם — כדי להציג את התיביר מחזקת בעלומהכרו הראב"ד בעל ההשגות. ובזקק העיר א. שסותיות כאלה מתיישבות במקל מתוך הסדר הכרונולוגי של התיבירים, כי ההשגות על הרמב"ם נתחברו לאחרונה, וכן רב אחרי חיבור הפירושים, וכיון כזה לדברי מארכס במאמרו הנ"ל ע' 206—207.

הראב"ד עצמו קרא לספרו בשם פירוש וכן נקרא החיבור גם אצל הראשונים, ולכן אין להצדיק את מעשה המחזיר ששינה את שם הספר עפ"י דברי בעל החוסין המאוחר ל"חידושים" (ע' 13—14).

האחרון שהפירוש היה לפניו בכ"י היה כנראה ר' בצלאל אשכנזי שהורה להשתמש בו בשיטה מקובצת שלו לבי"ס (המחזיר ציין את המקומות בהערותיו), וכן לסתובות ל"ד ב' (ע' לקמן) ובכללי החלמוד שלו (מארכס בס' הויבול הופמן ע' 379).

המקורות המובאים בספר הם: מכילתא דר' ישמעאל, (ג, קצ"ד), תורת כהנים (הע"ה, ש), ספרי במדבר (ב), תוספתא (נג, לא, סא, רפה), ירושלמי (סא, קנז, קעט, שבא, שבב, שנג, שנו), הגאונים (נו, שנג, שנו), ד"ח (גה, קעא), הרב שלמה (נו) או הצרפתי (קיא, קיז, קצו), הקשה תלמיד צרפתי לפני הרב ר' יעקב גי"ע (קל"ט), הרב ר' אפרים (תלמיד הר"ף, ע' צו) וכעיקר הר"ף הנוכח פעמים רבות. הרבה פירושים מובאים סתם בשם יש מפרשים (כט, סט, פז, קלו, קנז, רסב, רסז, שג, שו, שז) או פרשו הראשונים (יא טו, פי) ובאצטא (סד), ראיתי מפרשים (קח, קי), וחזינא סה פרוקא (קכו), ושמועתי בו ענין אחר (צב) וכדומה. רק פעם אחת נמצא פי' בלע"ז (שמב). בלי ספק נשתקעו בפירושים אלה הרבה מפירושיהם של חזקוני ור"א בעל האשכול.

השיבות יתירה נודעת לגירסאות השונות בדברי הגמרא שהראב"ד מביא בפירושו. הוא בדק ספרים

את השגותיו על הרמב"ם. בשרטוטים לתולדות הראב"ד התופסים את רוב המבוא (ע' 14—43) נמשך א. אחרי דברי החוקרים הקדומים, בעיקר השתמש במאמרו הנדול של ה' גרוס על הראב"ד במונטסורפס 74—1873. רק במאוחר הגיעו כנראה לידו המבוא לספר האשכול לר"ש אלבק (ירושלים תרצ"ה) הספרן של ראשונים לר"ש אסף (ירושלים תרצ"ה) שלא הספיק להשתמש בהם במבואו כל צרכו. כן נעלמו מעיניו הכפחותיו של גרוס עצמו למאמרו הנ"ל בספרו הגדול Gallia Judaica עמ' 447—450, הערך החשוב על הראב"ד בס' אור החיים לר' חיים מיכל עמ' 23—29, ספר „דברי ריבנות" לתרצ"ה והראב"ד הוצ' ה' דרכמן, ניו יארק תרס"ה, ומבלי ידיעות השגות על הראב"ד ופעולות הספרותיות, ובעיקר מאמרו החשוב של א. מארכס על הראב"ד והר"ה במ"מ REJ. 59, 200—224 שבו היה מצא חומר רב להשלמת הדברים התיקנים. בפניהם יצא בשנת תרצ"ד — תרצ"ז במ"ע „הסגולה" בהוצ' המ"ז תלמיד בירושלים ספרו הגדול של הראב"ד „כתוב שם" הכולל את השגותיו על הדו"ה לרוב סדר מועד בשם וגויקין (חברות א) — מ"ז, ודוקא להשגותיו על מס' בבא קמא (שם חוב' ד—ה) יש חשיבות מרובה להבנת דברי הפירוש שלפנינו שהראב"ד מסתמך עליו פעמים רבות.

על גוף הפירוש ומקורותיו לא הספיק המחזיר להאריך במבואו. „בדעתי היה להרחיב את הדיבור על הראב"ד בכל ועל הספר בפרט, אבל בשל המצב הפוליטי המסתובך ובשל פחד המלחמה השחיר בכל מהותי להביא את הספר לידי סיום עפ"י דברי חז"ל לא עליך המלאכה לגמור" (ע' 46) — כך מתנצל א. ביום א' ד"ח אלול תרצ"ט בסיום מבואו — ועלינו להתזקק לו טובה על כך, כי לחי' זאת מי יודע אם היינו זוכים לספר חשיב זה שנחפס בקיחני בלי יסא והדפסתו נגמרה רק בתחלת שנת ת"ש, אחרי פרוץ המלחמה. חזקה על המחזיר שבזמנים כתקומה היה מציא מתחת ידו מבוא מקיף ומתוקן גם על גוף הספר, ועל כגון דא נאמר: כשם שקבלת שחר על הדרישה וכו'.

ד"ר אלטס צדק בתחילתו שמחבר הספר הוא הראב"ד בעל השגות — ודלא כד"ר י' ויינברג בהערותיו שבסוף הספר (ע' שפ"ג) שרצה לייחס את הספר לראב"ד בעל האשכול. ודאיה החותמת ביותר הם דברי הראב"ד בעל ההשגות עצמו: הוא ומסתמך בספר זה על ספרו בעלי הנפש (עמ' ק) ועל פסקי הראשאה שלו

את דבר ח"ל בפירושונו בבבא מציעא מן המענה הזאת על דברי רבא שהם אליבא דר' יהודה וכו'. ע' צו. ומאי מחבא הרב ר' אפרים וכו'. ע' כתוב שם ע' טו: מ"מ הקושא שהקשה הרב ר' אפרים כבר תירצנוה בפירושונו ואין מננה הכרח לסתור דברי הרב הגדול אלפסי ז"ל — הכונה שם לדברי פירושנו כאן.

ע' קכא. ואמר אני כי הנסחא שאין כתוב בה גבי דיבעא טובה יותר מזו. וכן כתוב שם ע' יז: וכפני שכתוב הרב אלפסי ז"ל בהלכותיו אנו נזקקין להקטן ונאמר דהאי פלגי נזקא הוא דבעי לשלומי.

ע' קלח-קלט. הרב ר' יצחק הפליא דבריו בכאן... לתמלו ועליו רבים עד שחזרו תולקין עליו וכמעט שהושכרו ושגג ואני ויגנתי החששתי מאד בדברים להעמיד דבריו כי אין אהבן ואדם חושב כמדתו איך יטעה בדבר פשוט כזה בלי טעם וכו' זאת נמצאתי להעמיד דברי הרב ז"ל ודבר גאה ומתקבל הוא — וכן בכתוב שם ע' יז: — אבל לפני שהיה הרב ז"ל רב מובהק ואי אפשר שטעה בזה אנו צריכין לחזר ולהעמיד דבריו וכו' כן נראה לי ודבר טוב ומתקבל [הוא].

ע' קעז. כבר פירשתי והרחבתי בה בפסקי הרישאות בדברים גבוהים, וכן בכתוב שם ע' יח: סוף דבר כל מי שהוא רוצה לעמוד על עקרי הרישאות יבוא ויראה בכתוב הרישאות שכתבתי ושם יעמד על עקרו.

ע' רז. בהערה י' הכיזא אטלס את דברי בעל הנאמר בשם הר"א והעיר "וגראה שבעה"מ מכון בזה לר"א אב"ד בעל האשכול ולא להראב"ד בעל ההשמות", וצדק בזה כי בס' כתוב שם ע' יט ממצא במפורש: ולא שאני סובר כפירוש הרב ז"ל אלא שיש אצלי בו פירוש אחר והוא כתוב בפרושי. בזה מסולקות גם קושיותיו של הר"י וינברג ע' שעת.

ע' ריב. ואע"פ שיש דברים נוטים לצד אחר דמציאת בהערה"ה שו"ת רבנו וכו', וכן בכתוב שם ע' יט: גם יש דברים נוטים מזה הפירוש לפי שמצאנו בכמה מקומות ובפירוש יחיד ומציאותה תולכין בשוה.

ע' רכז. על כן לדעת הרב ר' יוחנן נמי מתרץ המשנה תמורתו של המדובר בהערה ג"ד שחשב זאת להרכבה מאחרת מתבטלת מזה שמצא בס' כתוב שם ע' יט, כי נוסח נראה שפירש זה היה כתוב בבעל המאמר: ר' יוחנן מוקים לת דהא מתניאנא בדלא אמר המהבל וכו' (וליתא לפנינו בבעה"מ). אמר אברהם יש

שונים כדי לעמוד על הגירסא הנכונה: מציאתי נוסחאות ישנות (ט"ו), ואית כפרים הרבה שאין בהם זו הקושיא כלל (רד), יש ספרים שכתוב בהם (קכא, קכב, קלד, קעז), יש ספרים שלא גרסי (קכט, קכז), זאת הגירסא אינה ברוב הספרים (שג), גירסא נוספת במקצת ספרים (קכב), ויש שמוחקין כל זו הגירסא מן הספרים (שה), נוסחא דילן (מ), נוסחא אחרת (מא, מד), נוסח אחר (ע), שכה), גירסא אחרת (ה), אית דגרסי (קעט, קעב, רצד), איכא נוסחי דגרסי לה הכי (קפז), גירסא שנמחקה מן הספרים (צב), לשון הספרים (קפא, שמ), כתוב בספרים (רצא), מציאתי נוסחא (עח), כך היא הנסחא (פס), וכדומה. כדאי לציון שספר התלמוד של הראב"ד עם הגהותיו בעצם כתב יד שימש לראשונים "קובץ למעשה" (ישראל לוי 38, 108, REJ).

"בהערתו ובהגותו שחתי לי למסרה: ראשית לבאר ולפרש את דברי הראב"ד ולעמוד על תוכנם; שנית לקבוצ את מקומה להשיטתי של הראב"ד בהלכה... והשלישית לפעמים באו הערות לבאר את דברי הגמ' ואע"פ שאין לדברים קשר ישיר עם דברי הראב"ד... באלוה זאת ישנן הערות בקרניות שענינן היא התפתחותה של הנומא והתפתחות ההלכה" (ע' 44). דאכספורטים נחשבו השלישי, התופסים לעתים מקום רחב בהערות, אין מקומם בהוצאת ספרן של ראשונים. נצטמצם כאן בהערות מספר לעצם דברי הראב"ד: בעיקר ציון את המקבילות מסי כתוב שם לבבא קמא.

ע' טו. והרב ר' יצחק ז"ל קיצר בכאן שלא הזכיר דביתמי עסקינן, ע"י כתוב שם ע' יב: ואם לא הזכיר הרב ביתמי עסקינן אי שגגה היתה או שממן על מה שהוא מפורש בגמרא.

ע' יט — כ', דלדעת רב אסי דמספקא ליה אי כלוקח הוא דאמרין בלישנא בתרא. ע"י כתוב שם ע' יב: שלא נאמרה דברים הללו אלא כדברי רב אסי.

ע' לד הערה ג': מה שמביא הרא"ש בשם הראב"ד הם דברי הראב"ד בס' כתוב שם ע' יד ובה נסתרו דברי הר"י וינברג בהערותיו ע' שפג שכתב: ולכן נראה לי ברור כשמש בזה הרב הראב"ד בעל ההשגות אינו הראב"ד שהביא הרא"ש. הרא"ש החזיק את דברי הראב"ד שבס' כתוב שם כמעט מלה במלה!

ע' סח. מיהו קשיא לי לר' יהודה הפטר. ע"י כתוב שם ע' י"ד: וקשיא על דר' יהודה וכו'.

ע' טה. ואחר כל זאת יכול אני להעמיד דברי הרב ז"ל וכו', וכן בכתוב שם ע' טו: אמר אברהם כבר הצלנו

כאן שלש שגמות וסר, וא"כ אין ספק שאלה הם דברי הראב"ד עצמו.

ע' רכז. הא מתניתין דאתא ליה, בכתוב שם ע' כי מסים: סוף דבר צריך הוא לפירושו, והכוונה לדברי הפירוש שלפנינו.

ע' רכח ר"ב ט. הא דקתני ר' שמעון בן אלעזר וכו', כל הסוגיא גם בכתוב שם ע' כי.

ע' רל. הא ולא מקשה ממיתין וכו' משום דמתניתין מצימות הראשונים נשנו וקודם תקנה היל. וכן בכתוב שם ע' כא: לפי [שדרך] תשובה בימי ראשונים בשגות מילמית. משה אבל מתנאית דר' חייא ודר' אשעיא בימי ר' נישנו ותקנה זו בימי ר' היתה על כן הקשו ממתניתא ולא הקשו עליה מן המשנה.

ע' רלא. מאי לא בעם הארץ וכו'. בכתוב שם ע' כא: וכבר כתבנו דבר זה בפירושו בדעת הגאונים ז"ל.

וע' רלז. אמר רב הלכה כר' מאיר. בכתוב שם ע' כא: אמר אברהם כתבנו בו טעם אחד מוכרח מזה: — גם כאן הכוונה לפירושנו.

ע' רמא. בהערה: "ועי' ממ"מ שם שהביא את היהושלמי וכו' ומבלי להביא את דברי התוס' מנחם המסחין שלפני המ"מ היו דוקא התוס' שלנו לביק?

ע' רסז. הלוקח שדה בשם ריש גליוהא וכו'. הרבא גם בס' התרומוות שעד נא ט: וכן פי' הראב"ד ז"ל בפירושו.

ע' רע"ב. ואני משות עם הרב ז"ל בזה. עי' כתוב שם ע' כא שם הר"ה כתב: לא נראה לי פסק הר"ף שפסק כר"ע וכו'. אמר אברהם גם אני כתבתי כן ומטעמים אחרים. — שוב הכונה לפירוש שלפנינו.

ע' רע"ז. האי שזעיתא הרחבתי בה בפסקי ההרשאות שכתבתי. וכן בכתוב שם ע' כא: אמר אברהם כל זה כבר נתפרש יפה ויפה בתבוריי (כצ"ל במקום בתבורי).

ע' שג. יש מפרשים והוא שלא נשתמשו בה הכונה ל"גדר דלי קדמחביני שבגרבנות" שהביא המאירי, עי' בשטמ"ק כאן ולכתובות ל"ד ב' ד"ה משתמשין.

שם ובסוף המסכתא [מתבתין] דברים של זו המערא מה שצריך לי נראה שהראב"ד כתב הוספה מיוחדת לכאור הסוגיא, דוגמת ההוספה על הסוגיא דאוסט ע' שלב: ואני בסוף המסכתא נארכתי בה כל הצורך (לפנינו)

ע' שג"שטא). להוספה זו שייכות כנראה הפסקאות שמביאים כאן הראשונים בשם פי' הראב"ד ואינם לפניהם בגוף הספר, כיחוד דברי השטמ"ק כאן ב"ה משלמין המל בשם בנול וכו' ועד והנוטה מזה נוטה מדרך האמת, הראב"ד ז"ל; וביתר ביורר בשטמ"ק לכתובות ל"ד ב' ד"ה כסבורין שהא ושל אביהם בשם: להראב"ד בחדושינו לב"ק פ' הגתל בתר, וכן שם ד"ה הפליטא דרב ספא: הראב"ד ז"ל בחדושינו פרק הגתל בתרא, ועוד שם ד"ה משתמשין, מתוך דברי הריטב"א: חפי' הראב"ד ז"ל שאע"פ שנשתמשו בה אין תיבין באוסט כי הם זכות אבותם ירשו וכו'. יתכן שהוספה זו היתה כתובה באותם שני הדפים האחרונים החסרים סצת ככ"י בריטניש מוניאום. בכל אופן אין מקום לסברת המתדיר שהדברים שהביא השטמ"ק הם של הראב"ד בעל האשכול (ע' ש"ד סוף הערה יב).

ע' שה. ואיכא לאוקמה כגון שטען לא שואל אני. וכן הובא בשטמ"ק לכתובות שם ד"ה הג' רש"י: והראב"ד ז"ל פ"ל כגון שטען לא שואל אני וכו'.

ע' ש"ד. תנא ומחזיר לבעלים הראשונים. בכתוב שם ע' כ"ג: ועדיין צריך הוא למה שפירשו בו. ע' ש"ד. שמועה זו יש לדקדק עליה מאותה שמועה של פרק השואל וכו' ותחת מפרשנא לה בעד הבורא. עי' גם בס' התרומוות שעד ל"ה ב' ובזה תרץ הראב"ד ז"ל בפירושו דאיתא משנה א"תה דומה למשנת בבא קמא וכו'.

ע' שג"שגז. "שראל שאנסתו גויים, בס' כתוב שם ע' כג: וסוף דבר הרופה לעמוד על העיקר יראה תבור יפה שחברנו כידין מסור — הכונה למאמר שלפנינו שהראב"ד חשבו כנראה לחבור מיוחד.

אחרי כל ההקבלות האלה לא נשאר צל של ספק שמתוך הספר שלפנינו הוא הראב"ד בעל ההשגות — הוא ולא אחר.

תיכנים אנו להורות לד"ר אטלס על עבודתו המסורה והמחויקת בתוצאת כתב יד גדול זה בדפוס משותב וכמעט נקי מטעויות יחד עם דברי הכותבו שלוחה לו המשאלה שיצא לאור באותה מידה של מסירות ואחריות גם את פירוש הראב"ד לט"ס 'עבודה זרה עפ"י כתב"ד היחיד שבבית הכפרים של בית המדרש לדברים בני-יארק, שעל מצאתו הרוע פרופ' א. מארכס

ב' Proceedings כרך ד' (1932—33) עמ' 147.

א. ת. פריימן

- 239 סופר, שמעון. ספר התעוררות חיים וחיבה. חלק ד: עניני שאלות ותשובות ופולמוסים וביאורים על כמה סוגיות הש"ס והגהות על ש"ע אורח חיים ויורה דעה. ובסופו נספח קונטרס שיר מעון על חמשה חומשי תורה. בודאפעסט, דפוס משולם קאטצבורג, תרצ"ד. [4] דף, 128, [24] ע'. 4°. ח"א נרסם בסוף ש"ת תתס סופר, ח' ד, מונקאטש תרע"ב; ח"ב נרסם בבדופסט תרפ"ג, ח"ג שם תרפ"ח.
- 240 פורת, ישראל. ספר מבא התלמוד: תוכן וסיכום של סוגיות התלמוד, השקלא וטריא. ומסקנת ההלכות בלשון פשוטה וקלה ומובנת לכל קורא. כל הלכה מתבארת מתחלת יסודה ועד סוף ימי האמוראים... חלק א: למסכת גיטין. St. Louis, דפוס Quality Printing & Pub. Co., תשי"ב, "שאיפת" כי ידית הספר הזה ספר קריאה מושר, מענין ומאריך לבעלי בתים, וספר עזר להכנת שיעורים ולתורה למורים ולתלמידי הישיבות. ותקוות כי גם לתלמידי חכמים המלומדים ימצאו בו תועף בתור ספר שמחש העיון. (מהדקומה).
- 241 רבינוביץ, מרדכי יצחק איזק. ספר דעת מרדכי; שאלות ותשובות באורי סוגיות הערות והארות בכמה מקצועות בהלכה בארבעת חלקי שלחן ערוך ובעניני קדשים... ערוך ומסודר על ידי בצדורק קונטרס עין יהודה... אליעזר יהודה ראבינאוויץ בהגאון המחבר... חלק א: קדשים מהות התורה אורח ויורה. קידאן, דפוס ש. מובשוביץ, תרצ"ס. 212 ע'. 2°. מלבד אלה עיין בספוסים א"י כ"כ 27, 56, 117, 171.
- מדע הדת, פילוסופיה יהודית
- 242 בחיי בן יוסף' פקודא. ספר תורת חובות הלבבות. חביו בלשון ערבי... רבינו בחיי ב"ר יוסף, הרגלי ללשון עברי רבי יהודה אבן תבון, חוברת שנייה, תכל שער הבחינה ושער עבודת האלהים, עם העתקה אנגלית מאת הק' משה חיים היימזאהן, ניויורק, (Bloch Pub. Co.), תשי"ב. [2] דף, [1] 78, 78 ע'. 8°. שער סוף באנגלית: Duties of the heart, by Bachya ben Joseph ibn Paquda... New York, 1941. את הקדום ראה ק. ס. שנה ג' ע' 46.
- 243 רינס, חיים זאב. יחיד וצבור ביהדות: מבוא לפילוסופיה ולסוציולוגיה של היהדות. מאת חיים זאב רינס. ניויורק, (דפוס האחים שילינגר), חשיא — (1940), [2] דף, XIII—VII, [1] 129 ע'. 8°. "הקורא ימצא כאן, בעיקר במבוא ובפרקים "הדתיים", "קדושה", בחינה פילוסופית של הדת, מקומה בתוך התרבות, הקשר המקורי שלה עם המסורות, והיחס שלה לשאר מקצועות התרבות... לא נגעתי בשאלות פילוסופיות אלא עד כמה שנוגע לענין... בפרק הנבואה כותני לברך את הבסיס המצויאל מוסרי של הנבואה... בפרק "המשיחיות" כותני לברר, ושדמשחיות הוא אידאל דתי-סוציאלי שבא מתוך העיסוק וההיסטוריה של הנבואה. מהדקומה. התכן: מבוא, הדתיים, השתפכות הנפש, קדושה, המסור, ברית, הנבואה, המשיחיות. כנסת ישראל, מסקנה (לשאלת מהות היהדות).
- 244 Albright, William Foxwell. Archaeology and the religion of Israel; the Ayer lectures of the Colgate-Rochester Divinity School 1941... Baltimore, Johns Hopkins Press, 1942, XII, 238 p. 8°.
- Preface. — Archaeology and the ancient Near-Eastern mind. — The archaeological background of Old Testament religion: The archaeological sources for the religion of the ancient N. E. On the use of archaeological data for the history of ancient N. E. religion. — Archaeology and the religion of the Canaanites. — Archaeology and the religion of early Israel: Israel and its religion after the conquest. The conflict between Yahweh and the Gods of Canaan. David and the religion of Israel in the early 10th century. — Archaeology and the religion of later Israel: The economic and political background of the age of Solomon. The place of the Temple of Solomon in the history of Israelite religion. Archaeology and the religion of the dual monarchy. — Postscript. — Notes.
- 245 Albright, William Foxwell. From the stone age to Christianity; monotheism and the historical process... Baltimore, Johns Hopkins Press, 1940, XI, 363 p. 8°.
- New horizons in history. — Toward an organismic philosophy of history. — Prae-

תפלה ועבודה דרשות ומוסר

248 קורבן חיים יצחק בן שאול. ספר סל
שחקים: מאמרי אגדה על ספר בראשית וספר שמות,
ועל ראש השנה ויוה"כ וסוכות, והספרים, גם יש בו
הידושי תורה בהפרשיות שנמצאו בהם מצוות התורה.
מאתי חיים יצחק בן שאול (קארב), St. Louis, דפוס
Quality Printing & Pub. Co., (1941), 160 ע' 8°.

249 מארקוס, ישראל ז"ל. געקליבענע פערל
פון אינער קולטוראזער. באנד I: בראשית. שמות.
ויקרא. שיקאגא, מ. צעשינסקי, (1942), 257, [3] ע'.
4°. התכן: דרשות ורשימות על בעיות תרבותיות
כלליות ולאומיות מוסדות על מאמרי חז"ל.

250 Chief Rabbi of the United Hebrew
Congregations of the British Empire. Sup-
plication for the success of H.M. forces and
the safety of the civilian population, and
memorial prayer for those fallen in battle
and for civilian victims of the war, to be
read every Sabbath and festival after the
prayer for the King and the Royal Family.
London, Office of the Chief Rabbi, 5701—
1941. [4] p. 8°.

הטקסט בעברית ובאנגלית. השער רק באנגלית.

251 Rose, Goodman Alikum. Children's
services for the Sabbath, for Jewish camps
and junior congregations, arranged by
Goodman A. Rose. New York, Behrman,
1937. 31 p., 1 l. 8°.

252 Shulman, Charles E. The Jewish
future. The will to live... addresses deliv-
ered... 1940. n. p., [1940?], 1 p. l., 18 p. 8°.

היסטוריה והמדעים הקרובים
אליה

253 בצרון. שנה ג' חוברת י"א—י"ב (34):
חוברת רב סעדיה גאון. גניזק, אב—אלול
תש"ב, ע' 755—874. 8°. התכן: ז. שניאור:
חזון רב סעדיה; שיר. א. ש. יהודה: רס"ג והסביבה

paratio. — When Israel was a child: The an-
cient oriental background of Israelite origins.
The Hebrew background of Israelite origins.
The religion of Moses. — Charisma and catharsis.
— In the fullness of time: The rise and diffusion
of Hellenic culture. Judaism and the religious
life of the Hellenistic age. Non-Hellenistic cur-
rents in Hellenistic Judaism. Jesus the Christ. —
Epilogue. — Notes.

*246 Finkelstein, Louis. Beliefs and
practices of Judaism. New York, Devin-
Adair Co., 1941. 92 p. 8°.

מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מב' 55, 61.

קבלה וחסידות

247 [שניאורסון, יוסף יצחק], [קבץ מאמרים,
מכתבים, שיחות וכו'] של כ"ק אדמו"ר שליט"א
מליובאוויטש. ווארשא, (ועד להדפסת דא"ח), תרצ"ז—
תש"ב. 8°. את הקדמים ראה ק. ס. שנה י"ז
ע' 186. התכן: [7—8]: לקוטי דבורים... בשמ"ע וש"ת
תרצ"ז... חלק א—ב, 2 חוברות, 22, [2] ע' 26 ע'.
[9]: די מגילה פון אלועלעליכן באוואוסטן חסידישן
י"ט יוד ט"ת כסלו... תרצ"ח. 16 ע'. [10]: מאמר...
ללמוד ברבים ביום ב' ניסן תרצ"ט... 6, [2] ע'.
[11]: מאמרים... אין אידיש... דער טיפער זין פון די
ימים נוראים ראש השנה יום הכפורים אין ימים
טובים סכות אין שמיני עצרת... תש" 24 ע'.
[12]: לקוטי דבורים... פורים, תש"א. 32 ע'. [13]: די
רייד... אויף דער אסיפה פון אגודת חב"ד ח"י אלול
תש"א... [תש"ב] 32 ע'. [14]: יו"ד ט"ת כסלו,
קדצילונג פון... תסדושין י"ט... תש"ב. 16 ע'.
[15]: קונטרס התפלה מאת כ"ק אדמו"ר... שלום
דובר... בהוספת קיצורים מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א
מליובאוויטש. הוצאה שלישית. תש"ב. 31 ע'. קונטרס
11 יצא בגוארק 12—15—בברוקלין, המ"ל (בקונטרס
12 לא נזכר שם המ"ל): אגודת חסידי חב"ד העולמית.
— הקונטרסים 10, 15 בעברית, השאר ביידיש. י"ט בכסלו
הוא „חג הגאולה" (ו. א. יום שחרורו ממאסרו) של ר'
שניאור זלמן מליי מידת חב"ד. ב' בניסן הוא יום
פטירתו של אבי המחבר הרב ר' שלום דב בר בר'
שמואל שניאורסון (מליובביץ).

מלבד זה עיין בדפוסים א"י מב' 159, 164.

bus was a Spanish-Jew; important history about the discoverer of Las Americas, the new world... New York, typ. Columbus Publishing Co., c1941. 16 p., illus., port. 4°.

258 **George Judah Cohen**; a memoir. [Sydney, 1937]. 31 p., port. 8°.

ג. י. כהן (1842–1937) בעל תעשיה גדול ובנקאי באוסטרליה שזמן רב נחשב לראש העדה היהודית בולס הדרומית החדשה.

259 **Neuman, Abraham A[aron]**. The Jews in Spain, their social, political and cultural life during the middle ages... v. I—II. 2v. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1942 — 5702. XXXI, 286 p., facsim., map., pl.; XI, 399 p., facsim., map, pl. 8°.

=The Morris Loeb series, 3.

התקן: v. I: A political-economic study: Introduction. The political foundations of Spanish Jewry. The King's law and Jewish autonomy. The Kahal: internal organization. The rule of the Kahal: the takkanah and the herem. Taxation. Administration of taxes. The Jewish courts. The King's courts and representatives. Economic conditions. Loans, interest and monetary institutions. Notes. — v. II: A social-cultural study: Moral conditions. Courtship and marriage customs and ceremonies. Domestic life. Schools, curricula and educational ideals. Rabbinic culture. The synagogue and its auxiliary institutions. Charities. Social relations between Jews and Christians. In the service of the King and the State. Notes. Glossary. Bibliography: p. [353]—370.

*260 **Oppenheim, Edward Philipps**. The pool of memory. London, Hodder & Stoughton, 1942. VIII, 34 p. 8°.

אוטוביוגרפיה. המחבר (נולד ב־1863 באר"ב של אמריקה) סופר אנגלי ידוע.

*261 **Philipson, David**. My life as an American Jew; an autobiography. Cincinnati, O. John G. Kidd & Son, 1941. 526 p., illus. 8°.

המחבר (נולד ב־1862) מרצה לחלוצות תנועת

הערבית. ש. ג. הוניג: רס"ג וזמנו. י. סברסקי: הקרע: ספור. ש. ישי. כהן: שיטת רס"ג באלהות. מ. ואכסמן: דרכי רס"ג בפרוש המקרא. ג. א. חורגין: תורת הנפש לרס"ג. מ. לורסון: על תורת המוסר והמשפט של סעדיה גאון. ש. ברנשטיין: הסודות של רס"ג (ראה ק. ס. שנה י"ח ע' 132—133, י"ז ע' 336—349). המצית המאמרים באנגלית. החוברת כוללת גם שני מאמרים מהתבן הרגיל.

254 ראבינאוויטש, וואלף. מינו ברודער

ש א ל ע מ א ל י כ ע מ : זיכרונות. קיעו, מעליכע פארלאג פאר די נאציאנאלע מינדערהייטן אינ אוסטריה. 1939. 233, [1] ע' / [1] דף פקסימלים, לוחות-תמונות, תמונות. 4°. בראש הערך: וואלף ראבינאוויטש. הספר יצא לתחייתו וכל השמונים לחולדתו של שלום עליכם. המחבר מבליט את תכונותיו הנפשיות היפות של ש"ע. השוברים הפרקים שבהם מספר על אהבתו של ש"ע לספרות, על הסופרים הרוסיים האהובים עליו, על היהודים האשכנזים בינו ובין גורקי. המחבר מזכיר כמה מציירות ש"ע: אפארשטערטע פסח, דאט מעסערל, סטמפניו, מוטיל פייס דעם חנוס ועוד, וקובע את היסוד האוטוביוגרפי במאמרים מהם או מספר על האשכנזים בעירו, שתוארו בהם בספר נדפסו גם 12 מכתבים של ש"ע אל המחבר. בתחלת הספר (ע' 7—12) מבאש של א. הינוס על מחבר הספר.

255 **American Jewish Committee**. Benjamin Franklin vindicated; an exposure of the Franklin "prophecy" by American scholars. New York City, The American Jewish Committee, [1939?]. 15 p., port. 8°.

"Most of this material is reprinted from the November 1938, issue of the Contemporary Jewish record."

מאמרים של מלומדים אמריקאים הקובעים שהדעה שפרנקלין נאם פעם נאום אנטי יהודי והציע לגרש את היהודים מאמריקה, בטקס יסודה.

*256 **Fast, Howard**. The romance of a people; the history of the Jews. Illustrated by Raffaello Busoni. New York, Hebrew Pub. Co., 1941. VIII, 238 p., maps. 8°.

257 **Gadol, Moise S.** Christopher Colum-

Jews. 8th yearbook, ed. by Z. Tigel. Publ. by Federation of Polish Jews in America. מחתכן: ז. טיגל. פרנק: דאס פוילישע אידענטיטעט צווישן צוויי וועלט-מלחמות. נייע בייטראגן צו די געשיכטע פון אידן אין פוילן. י. ל. וואהלמאן: חורבן פוילן (ע' 24—55). ב. פרימער: פוילישע אידן אין פראנקרייך אין די מלחמה-טעג. ד. טיגל: יעדלאכער באריכט פון דער פעדעראציע פון די פוילישע אידן אין אמעריקע (1939—1940). את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ח ע' 49.

267 American Federation for Polish Jews. The destruction of Polish Jewry. New York, (c1940). 17 p., 1 l. 8°.

268 American Jewish Congress. Institute of Jewish Affairs; program. New York, American Jewish Congress (and) World Jewish Congress, 1941. 36 p. 8°.

המכון נוסד בפברואר 1941. המטרה לחקור מצב היהודים בזמן המלחמה ולהכין חומר והצעות בענייני היהודים בשביל העסקנים היהודים "מדינת העולם שיצטרפו לשטח בבעיה זו עם גמר המלחמה.

269 The American Jewish year book, 5703; September 12, 1942 to September 29, 1943. v. 44; ed. for the American Jewish Committee by Harry Schneiderman, Morris T. Fine. Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1942. XXIX, 522 p., ports., tabs. 8°.

Index to volumes 1—43. Special articles: L. E. Levinthal: L. D. Brandeis. J. N. Rosenberg: S. M. Stroock. R. Gordis: R. Saadia Gaon. I. Elbogen: A. Kohut. M. Nussbaum: N. Krochmal. — Review of the year 5702. H. J. Alderman: American Jewish bibliography. Statistics of Jews. 35th annual report of the American Jewish Committee. 44th annual report of the Jewish Publication Society.

את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ח ע' 27.

270 Detroit. Jewish Community Council. Gentiles preferred; a study of employment agencies in Detroit, prepared for the Dis-

הריפורם בהיבדו יוניון קלודג' בסינסינטי, מחבר כמה ספרים בשיטות הריפורם, על מכס לילינגטל, על יהדות אירופה ועוד.

*262 Wolfe, Jack. A century of Iowa Jewry. De Moines, Iowa, Iowa Printing & Supply Co., 1941. 280 p.

מלמד אלה עיין בחפסי א"י מס' 22, 24, 29, 112.

ע ס י ש ר א ל ב ה ו ו ה

263 גאניאנדוער-טרעסטינער יאנג פרענדס בענעוואלענט אסאסיאציע. סראוועניר ושורמאל, גאניאנדוער-טרעסטינער יאנג פרענדס בענעוואלענט אסאסיאציע. 35 יארקער יובילעאם, וונטיק דעם 24טן נאוועמבער 1940... ניו-יארק. [ניו יארק, 1940]. [32] ע', פורטרטים, תוים. 4°. בראש הטכסט: בולעטין פון גאניאנדוער טרעסטינער י. פ. ב. א. — מכול גם מדור אנגלי.

264 האָדעס, ל. צי איז נויטיק א יידישע ארמיי? ניו-יארק, מעדעסקלוב, 1942. 39 ע'. 8° = ביבליאטעק „אינזער צייט". 1 №. המחבר מתנגד להתגייסות ליהדות צבאיות יהודיות.

265 ווישניאק, מארק. דאס טראנספערירן באפעלקערונגען ווי א מיטל צו פארענטפערן די פראבלעם פון מינארעטעס. ניו-יארק, יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט, היסטארישע סעקציע, 1942. 94. [2] ע' / מפות. 8°. (ביבליאטעק פון ייחא). עם תמצית באנגלית. שער נוסף ביווית (באתחול לטינונית) ובאנגלית: ...Mark Vishniak: The transfer of populations as a means of solving the problem of minorities... New York, 1942. חומר יהודי בפרק האחרון, כע' 71. המחבר מתנגד לעיקרון של הילופ-אובלסין, והוא בר אמצעי של דבוי לאומי.

266 (פעדעראציע פון די פוילישע אידען אין אמעריקע, מו"ל). פוילישע אידן, אכטער יארבוך לכבוד דער 32. קאנווענשאן פון דער פעדעראציע פון די פוילישע אידן אין אמעריקע. (רעדאגירט פון ז. טיגל). ניו-יארק, 1940. 124. 80 ע'. פורטרטים. 4°. עם מדור אנגלי ושער נוסף באנגלית: Polish

heritage. (New York, Humanity Guild, c1939). 31, [1] p. 8°.

נגד האנטישמיות. ידיעות קצרות על גדולי ישראל ועל חלק היהודים בתרבות העולמית.

276 **Humanity Guild.** "Refugia". New York, Humanity Guild, (c1939). 15, [1] p. 8°.

הצעת ליישוב פליטים יהודים באמריקה על הקרקע וגם להמציא עבודות לסוגים אחרים של פליטים.

277 **Jewish Central Information Office.** Amsterdam. The position of Jews in Columbia. [Amsterdam], 1937. 1 p. l., 10, 4 numb. l. 4°. במכונית הכפלה.

278 **Jewish Central Information Office.** Amsterdam. Das Schul- und Jugendbuch im Deutschland von heute. [Amsterdam, 1937]. 1 p. l., 46, 5, 2 numb. l. 4°.

במכונית הכפלה.

279 **The London Committee of Deputies of the British Jews.** Annual report 1940. London, 1941. 3—46 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 354.

The London Committee of Deputies of the British Jews (founded in 1780) generally known as the Board of Deputies of British Jews.

280 **National Conference of Jewish Social Welfare.** Proceedings... at the annual sessions, Atlantic City, N. J., June 5—11, 1941. New York, 1941. 205 p., port. 8°.

=The Jewish social service quarterly. v. XVIII, n. I, September 1941.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 107.

281 **Society of Jews & Christians.** Johannesburg. Publication. No. 1—3. 3v. (Johannesburg), [1937?]. 15, [1]; 11, [1]; 15, [1] p. 8°.

התכן: no. 1: Royden M.: Jews and Christians. — no. 2: Hofmeyr, J. H.: Some facts

crimination Committee of the Jewish Community Council by William I. Boxerman. Detroit, Mich., 1939. 1 p. l., 5—23 p., 1 l. 8°.

במכונית הכפלה.

*271 **Feibelman, Julian Beck.** Social and economic study of the New Orleans Jewish Community. Philadelphia, privately printed University of Pa., 1941. XVII, 157 p. 8°.

272 **Gray, J. L.** The Jew in the economic life of South Africa.. (Johannesburg, Society of Jews and Christians, 1936?). 19 p. 8°.

נגד טענות המקשרים על היהודים שפעולתם הכלכלית מזיקה למדינה.

273 **Hadassah, the Women's Zionist Organization.** Jewish survival in the world today; Hadassah education series. Prepared for Hadassah by Abraham G. Duker. Pt. I—IIIB, 10 v. New York City, Hadassah, the Women's Zionist Organization of America, (c1939—c40). 4°.

"Printed as a manuscript."

לכל חלק וחלק צורך "ספרהמקורות", הכולל גם ביבליוגרפיה.

התכן: Pt. 1: External forces affecting Jewish life. (c1939). 2 v. 4 p. l., 37 p.; 3 p. l., 81 p. Pt. 2, A—B: Internal developments within Jewish communities. 1939. 4 v. 3 p. l., 49 p.; 2 p. l., 29 p.; 3 p. l., 88 p.; 3 p. l., 88 p. Pt. 3, A—B: Problems, needs, resources and solutions. (c1940). 4 v. 2 p. l., III, 51 p.; 2 p. l., II, 34 p.; 3 p. l., 101 p.; 3 p. l., 88 p.

274 **Hilfsfond fuer deutsche Juden.** Shanghai. Report of the activities of the 'Hilfsfond fuer deutsche Juden'. (Relief Fund for German Jews), Shanghai, 1934—38. [Shanghai, 1939?]. 8 p. 8°.

275 **Humanity Guild.** The eternal

286 כהן, אהרן. אין ניעם בעראנגל. מן העברעאיש, לויט א פארטראג. Bucuresti, Mantu-irea noastra, 1940. 57 ע'. 8°. ראש השנה: אהרן כהן. על בנין הארץ בימי המלחמה ועל הבעיות ההחשיות שנתעוררו בקשר עם המלחמה, מתוך השקפת "השומר הצעיר".

287 Aharoni, I[srael]. Change of dwelling places of some birds in Palestine and an experiment on the reasoning power of *Cinnyris osea Bonaparte*. (Cairo, typ. Kalfa, 1942), pp. 13—19. 4°.

מתוך: "The Zoological society of Egypt", Bulletin no. 4, 1942.

288 Berkovits, József. Asszimiláció és antiszemizmus... Ujpest, Magyar cionista szövetség, 1940 — 5700. 19 p. 8°.

(Zsidó könyv). "התבוללות ואנטישמיות".

289 Buk, Miklós. Mit akar a cionizmus? Budapest, Magyar cionista szövetség, 1940. 32 p., pl. 8°.

"מה רוצה הציונות?"

290 Cohen, Armond E.; Saul G. Stillman, comp. Selected readings in Zionism... 2nd edition. (Cleveland, Ohio), Cleveland Jewish Center, Educational Department, 1939. 7p. l., 123 numb. l. 4°.

במבנות הכפלה.

התכן: Preface. History: J. E. Sampter: The "why" of Zionism. L. Stein: The beginners of Zionism. A. Revusky: Palestine since the war. M. Samuel: The 20th milestone. — The men and the idea (Hess, Pinsker, Herzl, Ahad-Haam, A. D. Gordon). — Our Hebrew rebirth. Current Palestinian problems: L. Lipsky: Arab-Jewish relations. D. Ben-Gurion: The partition proposal.

291 Eisenstein, Ira. The Jordan; a new frontier of democracy. New York, Department of Youth and Education, Zionist Organization of America, [1940?]. 7, [1] p. 8°.

292 Herzl, Theodor. Theodor Herzl,

about the Society. — no. 3: Hoernlé, R. F. A(lfred): The problem of race.

282 South African Jewish Board of Deputies. Constitution 1940. [Johannesburg], typ. L. E. Joseph, [1940]. 1 p. l., 18 p. 8°.

283 United States. Congress. House. Committee on Immigration and Naturalization. Admission of German refugee children; hearings before the Committee on Immigration and Naturalization, House of Representatives, 76th Congress, 1st Session. on H. J. Res. 165 and H. J. Res. 168. Joint resolutions to authorize the admission to the United States of a limited number of German refugee children. May 24, 25, 31, and June 1, 1939... Washington, Govt. Print. Off., 1939. 2 p. l., 303 p. 8°.

כולל גם חומר על הפרעות בגרמניה בנובמבר 1938.

284 United States. Congress. House. Committee on Immigration and Naturalization. To provide a temporary haven from the dangers or effects of war for European children under the age of sixteen; hearings before the Committee on Immigration and Naturalization, House of Representatives, 76th Congress, 3rd Session... August 8 and 9, 1940... Washington, Govt. Print. Off., 1940. 2 p. l., 38 p. 8°.

ציונות וידיעת ארץ ישראל

285 אידיש-נאציאנאלער ארבעטער פארבאנד. דרייסיק יאריקער יוביליי אלמאנאך... פילאדעלפיה פא, ישטאט און דיסטריקט קאמיטעט נה. 4 מאי 1942. 108 ע'. פורטרעט, פאסימילים, חמוצות. 4°. העורך: ל. לעווין. מהתכן: מ. בראון: יגנט זכרונות פון פילאדעלפיע; פערבאנד כראנאלאגיע. — שירים מאת ד. פינסקי, ו. שניאור. ווה. לייוויק. — ע' 108—95: ברכת מאת חברי הסניפים בצרף רשימת החברים. ראה גם ק. ס. שנה ט"ז ע' 217.

מה ימצא בדרך כ' זה, הספר נותן יותר משהוא מבטיח בשקד, הן בנוגע לזמן והן בנוגע לשטח. כראש הספר הוספה השוואה לבי"מ על הושבת יהודים על הארמה בארץ ישראל, הרעיון בו הנה פאלמרסטון בשנות 1840/41. בהוספה שני תוכנים, האחד מידי לורד אשלי, בעל בתו החורגת של פאלמרסטון, השני מידי ארסטנס ס. קלמן, יוצרי ילד בויסק בקורלנד שהתנצר בבריסניה ושרת מספר ישנים את המסייע בא"י ובסוריה. בשני התוכנים מביעת הרעה שיהודים מסוגלים להתישבותם והקלאות בארץ אבהותם ורבים בהם חפצים בכך, והדבר רצוי לפתרון שאלת סוריה וא"י שנסדה או בשמי הפוליטיקה. לאשלי היתה כפי הנראה השפעה על חתנו החורג, האשלי נשען על "ממחיות" של קלמן שידוע את העם ואת הארץ. פלמרסטון שלח את שני התוכנים לוויקונט פונטובי יוצרי הבריטי בקושטא שהתייחס — כפי שאנו יודעים בדרך א' — בספקנות לרעיונותיו של פלמרסטון בנוגע להתחלת היהודים בארץ ישראל, והוספה השניה הם ארבעה כדוסמבים העוסקים ביהודים בעלי חסות בריטית בחמשק בשנת 1870. גם תוספת זו רצויה מאוד, כי ידיעותנו על קהלת המשק אחרי העלייה לקיומה ודעות מוטעות וחדוד אף לספרות. במסמכים אלה משתמש כותב שורות אלה במאמר לתולדות היהודים בדמשק אחרי העלייה שיופיע כפי המקוה בספר יובל לכבוד אחד העשרים.

מן האווירה של שנת 1840 המלאה אהדה לעם ישראל הנדף על לא עוול בכפי, את עוברים לאווירה של שנת 1852. פין ששרת בבהונת קונסול בירושלים 17 שנה זהיה כעורב עם היהודים, ועוזב את משרתו מפני כסוכים עם בעלי דין יהודים, ומה שלא נכתב בספר זה — גם מפני שהסתבך בחובות ביסודו את "כרם אברהם" כדי לתת ועבדה ליהודים בירושלים ולא יכול לשלם לנושיו, בימי מור שבא אהרין אין עוד שאיפה לקבל יהודים ורים תחת חסות בריטית, להפך גם אלה שפין קבלם תחת חסותו הם כהנרדה כבחה מעיני הקונסוליה הבריטית. שתי הקונסוליות ירושלים ובירחת (ליהודי הגליל) מתפטרות בהדרגה מיהודי החסות עד שחוק משנת 1885 קובע ליקבוצה לחסות ליהודים ורים שלא נולדו אי לא קבלו גחמנת או חסות בריטית בבריטניה או בארצות כמושביות. כשעזב מר את משרתו בשנת 1890 אותר ששרת בה 28 שנה לא נשארו עוד אלא זקנים שקבלו לפני עשרות בשנים את החסות הבריטית בארץ, לשלוק

creador del sionismo politico; antología del pensamiento Herzliano. Buenos Aires, Ediciones de la Federacion sionista Argentina, 1938. 48 p. 8°.

=Cuadernos sionistas, no. 4.

"תיאודור הרצל, יוצר הציונות המדינית: אוטוביוגרפיה של המחשבה ההרצליאנית".

293 Hume, Edgar Erskine. Medical works of the Knights Hospitallers of Saint John of Jerusalem, by Edgar Erskine Hume. Foreword by Ludovico Chigi-Albani. Pref. by Sir Aldo Castellani. Baltimore, Johns Hopkins Press, 1940. XXII p., 1 l., 371 p., illus., front., ports. 8°.

(Institute of the History of Medicine of the Johns Hopkins University).

"Reprinted, with additions, from the Bulletin of the Institute... 1938, v. VI."

ביבליוגרפיה: ע' 347—350. על פעולות האורדן בא"י: ע' 4—10, 13—24, 213—214, 232—233, 246, 252, 263, 319—325, 336—337.

294 Hyamson, Albert M[ontefiore]. The British Consulate in Jerusalem in relation to the Jews of Palestine 1838—1914; ed. with an introd. and notes. Pt. II: 1862—1914. London, Pub. for the Society by E. Goldstein, 1941. [LIX]—LXXXVII p., [1] l., 295—592 p. 4°.

מנין הדפים המשך לכרך א'. בראש השער: The Jewish Historical Society of England.

את הכרך הקודם ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 65—68, עם בקורת מאת י. הורביץ.

בעצם תקפה של המלחמה והפצצת לונדון מן האויר הוציאה התברת היהודית להיסטוריה באנגליה את הכרך השני של המוסמכים לתולדות היהודים שבין בריטניה והישוב היהודי בא"י באותו ההודו ושלמות סגנית כמו הכרך הראשון שנדפס בימי השלום. הרצויה על כך אי ברבעון זה י"ז עמ' 65 נותנת סקירה על תוכן שני והכרכים מתוך המבוא הרחב של מר חיימקן. רפראס רחב על המוסמכים יופיע, כפי הנראה בשבועון "הדואר" מידי כותב שורות אלה לפנינו כאן רק להודיע לקרא

גריי שגם דעתו היא שאין א"י נוחה לקליטת מהגרים יהודים. עשר שנים ו-45 יום אחרי כן קבל אותו לורד את הכרות בלפור.

כתריסר מאסמים עוסקים בסכסוכים שבין היהודים והמסיון והם מאשרים מה שידוע לנו ממקורות יהודיים, כסוף מתוך הקורספונדנציות ששלח דוד ילין אל "המליץ" ונפסד בכרך הא' של "כתבים נבחרים".

פין בשעתו התערב הרבה בעניני הקהלות היהודיות והוא היה בקי בהם. הקונסולים שלאחריו מטפלים רק מעט בכמה אלה. מור מנסה בשנת 1862 לפתור את שארית השחיטה האשכנזית ע"י התערבות קושטא ואינו מצליח, כי הצירות הבריטית בקושטא אינה ומעונינת בסכסוך שבין האשכנזים והספרדים בירושלים ולא איכפת לה, אם האשכנזים נחשבים בעיני המושלמים בארץ ישראל לבני אברהם המאמינים באל אחד וכשרים לשוטט או לא. בשנת 1867 עוד מור ביחד עם חבריו האוסטריים הפרוסי לפתור את שאלת השחיטה לטובת האשכנזים אצל הרשות המקומית, יהדותם של האשכנזים אושרה סוף-סוף ע"י הקאזי הירושלמי. סכים כסף שנתקבל בקונסוליה הבריטית לתמיכה בחוראת הלשון הערבית בשיבות וחדרים בשנת 1879 ניתנת לקונסול מור תודמנות לעיניו בשאלת החנוך היהודי בירושלים. הרב שמואל סלאנט נוסה להתייך את למוד השפה הערבית אבל הרב דיסקין מבריסק מתנגד לכך בכל תוקף. להכם באשי אין בן על רבנים נתיני חוץ, והרב הבריסקאי הוא נתין צרפתי⁽¹⁾, הקונסול הצרפתי אינו מתערב בדבר, והחרם על המודי חול אינו בטל.

גם המחלקת בחברון בין הגביר מירקאדו רומאני והרב אליהו מאני מוצא הרב באגרות הקונסוליות, היא נוטה לצד הרב.

יש לשער שבקונסוליות הרוסית והאוסטרית נגנו חומר חשוב ורב יותר מאשר בקונסוליות הבריטית בתקופה בה דן כרך יב', כי בעלי החסות הבריטית היו רק כמה מאות נפש ומספר הנתינים האוסטרים והרוסים הגיע בדרך האחרון שלפני המלחמה לרבעות. כשנזכה לחומר זה תהיה התמונה שלמה ומלאה.

א. י. ברור

295 Keren Kayemeth Leisrael. Cine decide in problema Palestinei; câteva in-vataminte, Bucuresti, Comisariatului gene-

החסות הבריטית מיהודים ורים גרמו גם מעשים פסולים של כמה יהודים בא"י שהשתמשו בכחביהסות שלא היו שלהם וסמה. גבירים ומשקאים מלווים ברבית שצנלו את החסות במשפטיהם עם פלחים ערביים. רוב המוסמים עד שנת 1887 מטפלים בחסות ליהודים ורים; משנת 1887 עד 1902 השאלה היהודית העיקרית בקונסוליה הבריטית בירושלים היא העבלות זכות העליה לכל היהודים הזרים וציי הרשות העותמנית. בריטניה עומדת בכל תוקף על זכות נתיניה ללא הבדל דת וגזע לעבוד בכל רחבי טורקיה ולשבת בה בכל אשר יתפתח וכמה שיחפצו. שאלה זו גובעת רק ליהודים נתיני בריטניה או מושבותיה שבאו מן החוץ, כי לבעלי החסות לא נתן הקונסול פספורטים עוד מראשית שנות הששים, רק בחתום פעולתו הסכים להזן עליהם ולא בתוכם אחר. טורקיה הוכרזה אחר למעשה לבריטניה ולא הטילה על יהודיה את ההגבלות שהטילה על יהודי יבשת אירופה אשר ממשלותיה לא הגנו על היהודים בכל תוקף והרשו לשולטן להפלותם לרעה. מספר היהודים נתיני בריטניה המושבות לא היו מרובים בארץ, רק מעטים מהם נולדו לערבים נתינים, רובם התאזרחו בבריטניה או באחת המושבות ולא היו לרצון לקונסולים. טפל בשאלה זו ביתר מקריגור, הקונסול האחרון בירושלים והסיריד את משרד החוץ בהצעה לשלול מא היהודים הללו את נתינותם הבריטית, היות הקבלה על ומט ולשבת בבריטניה ולא כדי לצאת לטורקיה. הוא יעץ להנהיג חוק דומה לזה שבארצות הברית, שכל מי שקבל נתינות בריטית ויצא ממנה לזמן ארוך מחמש שנים יאבד את נתינותו. מיניסטרין הפנים בדיק את רשימת היהודים שהתאזרחו ומצא שהמקרים אשר בגללם החליט מק גריגור את מוכריות החוץ היו רק אחדים ולא כדאי לחוקק חוקים חדשים למקרים מעטים. בה הוכרה מקריגור לטפל ביהודים אחדים מוויטצפל וממאנצ'סטר שהתיישבו בירושלים והסיריד את הקונסול בעניני חלוקה וכתומה. המלחמה, שבאה זמן קצר אחרי תזכיר השטנה, שחררה את מקריגור ממגע ביהודי ירושלים שנואי נפשו.

האזכרות על הצמינות הן מעטות וכלל בשלילה: א"י קטנה מדי, רוגז הטורקים והערביים המצרים על קניית קרקעות. בשנת 1907 כתב הקונסול בלאק תזכיר שלילי על הצמינות ומשרד החוץ שלה העתקה ממנו ללורד רוטשילד בלונדון, הלורד היהודי ענה לסאר אדוארד

את בוגר פית פולקלור אמנות

300 מאדאם פעני ריינהארט אלס קינסטלערן

— אלס מענש, אין דער אפשאצונג פון אירע פריינט.
לאס אנגעלעס. פעני ריינהארט יוביליי קאמיטע, 1941.
[1] דף, 5—45, 31 ע', פורטרטים. 8° עם מדור

ושער גוסף באנגליה: Fannie Reinhardt. Ten years on the air. Jubilee celebration, Los Angeles, 1941.

*301 Goldin, Hyman Elias. Jewish woman and her home. Illustrated by Nota Koslowsky. New York, Jewish Culture Pub. Co., 1941. 354 p. 8°.

302 Medical leaves, v. IV. Chicago, Ill., Medical leaves, (1941). 223 p., diagrs. illus., port., tabs. 4°.

העורך: Hershel Meyer. את הקדום דא ק. ס. שנה י"ט ע' 256.

I. Mereminsky: Histadruth in wartime. A. J. Levy: The epidemiology of palio-myelitis in Palestine. I. J. Kligler: Malaria control in the colonization areas. L. Hersch: Principal causes of death among Jews. D. A. Friedman: J. S. Delmedigo. L. Nemoy: From the "Kitab al-Anwar" of Jaqub al-Qirgisani. A. A. Roback: Physicians in Jewish folklore. J. W. Held and N. Ratnoff: Some problems of the Jewish medical student. M. H. Weinberg: Jewish diplomates in Pennsylvania. H. Yassky: Hadassah-University Medical Centre. E. M. Bluestone: Montefiore Hospital and chronic disease. J. Mayer: The workers medical organization (in Palestine).

מלכר אלה עיין גם בדפוס אי"י מס' 136, 151.

בל שנות

303 Goetze, Albrecht. Accent and vocalism in Hebrew.. New Haven, Conn., American Oriental Society, 1939. pp. 431—459. 8°.

=Publications of the American Oriental Society. Offprint series, no. 11.

מהמעטפת
"Reprinted from the Journal, v. 69".

מלכר זה עיין בדפוס אי"י מס' 107, 107.

ral Keren Kayemeth Leisrael din România. 1939. [8] p. 8°.

296 Noar-könyvek. 11v. Cluj, Fraternitas, 1938—41. 8°.

התכן: [1]: Peszach 5698. 1938. — [2]: Palesztina felosztása. (1938). — [3]: Gederai levelek. (1938). — [4]: A cionizmus új korszaka. (1938). — [5]: Trumpeldor és Jabotinsky. (1939). — [6]: Ben-Gurion, David: A fehér könyv. [1939]. — [7]: Ros hasana 5699. [1939]. — [8]: Preuss. Walter: A palesztinai munkásság 1936—1939-ben. (1939). — [9]: Palesztina és a háború. [1940?]. — [10]: Az erdélyi cionizmus husz esztendeje. [1940-]. — [11]: Új utak előtt. 1941.

חוב' א: 56 ע'; ב: 47, 48 ע'; ג: 48 ע'; ד: 48 ע'; ה: 48 ע'; ו: 32 ע'; ז: 40 ע'.

297 Pinsker, Leo. Autoemancipáció: egy orosz zsidó intőszózat a zsidó testvéreikhez. Timisoara, Erdélyi cionista kultürközpont, 1939. 4 p. 1, 11—41 p., 1 l. 8°.

הרגום הונגרי ושל איטאמנציפציה מאת פינסקר.
בתחלת החוברת הרגום הונגרי ממאמרו של אחד העם:
היהודי הגאה. על שאר ההוצאות במקור ובתרגום ראה
רשימת ב' שוחטמן (ק. יב שנה י"א ע' 117—130).

298 Presland, John. Deedes Bey; a study of Sir Windham Deedes, 1883—1923. London, Macmillan & Co. 1942. XII, 359. [1] p., maps, port. 8°.

מיד לינהם ידעם היה מברל דאנסלינגס במחנה
אלנבי ויתד עם הגנרל אלנבי גבנס לירושלים ביום
כבושה ובשנות 1920—1923 שמש מוכר ראשי בממשלת
ארץ ישראל על פעולותיו בארץ ישראל מסופר בארבעה
הפרקים האחרונים של הספר (פרקים י"ח—כ"א ע' 272—353).

299 Zionist Organization, Yugoslavia. Izvjestaj Saveza cionista Jugoslavije Saveznom vijecu, u Banjoj Luci, 24., 25. i 26. decembra 1939, Zagreb, (Tiskara "Merkantile"), 1939. 46 p., illus., tab. 8°.

"ידעיות של ההתאחדות הציונית ביוגוסלביה בודיות
ההתאחדות בבניה לוקה ב"א 24—26 בדצמבר 1939.
מלכר אלה עיין גם בדפוס ארץ ישראל.

ספרות יפה עברית של ימי הביניים

זלוטניק, ל. ל. מחברות ימי קדם. מחברת א: דף אחד מן נמלון לתרזיים (אולי ישרי מסי האגרוף קרב סעודית באון). ראה ק. ס. שנה ריש ע' 102.

מר ד' ביסס בעיקר את דבריו במבוא, ושער עפ"י זה את השערותיו כיוסם לכו"י. על יסוד הידועות שהבא א א הכרכי בספרו "ספר האגרון" (וכרחן לראשונים חלק ה'), שבו נמצאות רק התקדמות ל"ספר האגרון", ולא נמצא שום דבר ממנו. אולם הכרכי עצמו פורסם ב"הגרון" (שנה ד, עמ' 26—30), עשרים מלה מ"ספר האגרון" לקוחות משמחת הפנים הנמצאים בפסטרבורג באוסף פירקוביץ, בלחית בשאר. ועל אותם שמות הדפים פורסם מר סקסס ב-JQR, בתאור חדש, כרך XXIII, עמ' 329—336, מאמר דצילום קמור אחד הכתול אותן עשרים מלה שפורסם הכרכי, (בימים האחרונים נמצא דף אחד מ"ספר האגרון" באוסף קטעי הנמיה של כוצירי, ונתפרסם ב"קובץ סעדיה באון" בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ג, עמ' רמא—רעב, עפ"י צילום הנמצא בספריה הלאומית בירושלים). ורק על יסוד הקטעים האלה אפשר היה להחליט בודאות, שאין הדף הנמצא בידי מר ד' מ"ספר האגרון" לרש"י.

אף המחבר עצמו אומר, כי יש להשתת את הדף הזה לאחד החיבורים, "אמרי נאש" או "בעל כפפים", ועל יסוד ההשעאות שהשווית את הדף הזה ל"אמרי נאש", כי הנמצא במספריתו הלאומית (עין "רשימת כתי העבריים" מאת י. יואל, ירושלים, תרצ"ד, מספ' 551) יש לומר, כי אין הדף הנדפס אלא קטע מספר "אמרי נאש", והוא מקביל לכה"י בספריה הלאומית (ינתנים לי מספר זה בעשרה כ"י כעת) דף ס"ה, ע"א, שורה 9 מלמטה עד דף ס"ה, ע"ב, שורה 6 מלמעלה. אמנם יש שינויי נוסח ושינויי סדר בהם, אולם אין ספק כי אינם אלא שתי נוסחאות של ספר אחד.

דברי ההתנצלות המובים בתור על שגגת המחבר הנכבד, הם דבריו שאמר בסוף המבוא (עמ' 6) ולא באתי אלא להעמיד את הדברים על אמתותם.

ג. אלוני

304 אידיש נאציאנאלער ארבעטער-פארבאנד. רבי יהודה הלוי 1080—1140. זיין לעבן און שאפן. צו זיין אכט-הונדערטן יארצייט. ארויסגעגעבן

פונם אידיש נאציאנאלער ארבעטער פארבאנד. ניו-יארק, "פארבאנד", 1941, 55 ע', 80. התחברת כוללת מאמר ביוגרפיוספרותי מאת א. רגלסון, משה מאת ה. סלובינסקי, קטעים מהכזרי, 13 שירי דודאל במקורם, מהם 6 גם בתרגום יודי מאת י. י. שווארץ ושנים בתרגום יודי מאת ת. ב. באליק.

305 Schirmann, Jeffm. Der Neger und die Negerin; zur Bildersprache und Stoffwahl der spanisch-hebräischen Dichtung... [Breslau, 1939]. [12] p. 80.

הופסה מקדומת מכר MGWJ שסודר ולא הופיע בגלל סגירת כל העתונות היהודית בגרמניה אחרי פרוץ-הנאציזם 1938.

מלבד אלה עיין ברפואי אי' מס' 79.

ספרות יפה עברית חדשה

306 החלוץ. אנגליה. פסח. (London), החלוץ באנגליה, ת"ש. 48, V, [1] ע', תוים. 40. במכונת הכפלה. לקוטי ספרות לפסח וגם לתולדות העליות. קטעים מעטים בעברית, השאר בגרמנית.

307 החלוץ. הולנד. הגדה של פסח. ת"ש. החלוץ, עלית הנער, אנגליה, שבדיה, הולנד, דניה ליטא (Amsterdam, 1940), 2—26 דף, מפה, תמונות. 80. במכונת-הכפלה. "Hrsg. vom Hecha-loets... in Nederland". לקוטי ספרות לפסח, בעברית או בגרמנית.

מלבד אלה עיין ברפואי אי' מס' 17, 47, 54, 58, 60, 70, 74, 76, 81, 83—85, 92, 100, 102—106, 108, 110, 113, 116, 121, 123, 133, 142, 147, 157, 158, 165—167.

ספרות יפה יודית

308 באגריצקע עדוארד. אויסגעוויילטע ליהער און פאנעמעס. יודיש — יא. ועלדינ מאסקווע, מעלובער פארבאנד, "דער עמעס", 1940, 97, [3] ע', פורטרט. 80. עם חצי שער רוסי בסוף הספר. המחבר יהודי — משורר רוסי, התכן: פרשקין; אחעס. פון בוך "דארעמ מירער" (1923—1928), פון בוך "זיגער". פון בוך "לעצטע מאסט".

איזנבאן : א. מ. פוקס. מ. שטארקמאן : יידישע-דיכטונג
אין אמעריקע. א. רעגעלסאן : א בינטל נעמען פון דער
נייער ארץ ישראל פאעזיע.

3. (1942) : שירים מאת א. נ. שטענצעל. י. צ. שאר-
בעל. פ. וויילאנד, ג. פרייל, ב. ווינשטיין. א. שטאלצנ-
בערג, מ. שטיקער, ה. ראזענפעלד, א. רעגעלסאן (שנים
האחרונים : שירים מתורגמים). ספורים : ש. איזנבאן :
פארן בית דין. ו. פערשלייטער : אין א פרעמדער וועלט.
ג. גאלדבערג : אין דאָרף. מסות : ב. ריווקין : פ. בימקא.
י. איגנאטאוו : פון "שריפטן" צו "המשך". י. קיסין :
ב. ווינשטיין פאעמע "בעטהאוזען". א. ביק : ד. איג-
נאטאוו. א. גרינבערג : י. ל. האלפערן אין ראש פון זיין
דור. מ. עלקין : פון מיינע טעאטער-דערפארונגען.

314 יאפע, יודל. אפן גלייכ וועג : דערציילונגען.
מאסקווע, אגיו, מעלכע-פארלאג "דער עמעס", 1941.
135 [1] ע' 8°. 5 ספורים מחיי הפועלים והמשכילים
היהודים ברוסיה הסובייטית.

315 מאנגער, איציק. וואלקענס איבערן דאך :
(ליד און באלאדע) טשערנאוויץ—ווארשע—לאנדאן,
"אליינעני", 1942, 124, [2] ע' 8°. עג שער
אנגלי נוסף השירים נכתבו בשנות 1938—1942 בורשה,
צפון אפריקה, פריז ולונדון.

316 קאדער, באריס. דערוואכונג צווייטע אויפ-
לאגע. א. דראמע אין 3 אקטן פון דעם אויזשן לעבן אין
נאצי-דייטשלאנד. (שיקאגא, "ארבעטער וועלט", 1941).
104, [4] ע' תוים. 8°. מהדורה א' ראה ק. ס.
שנה י"ז ע' 383.

317 ראסין, ש[מאל]. טריהייט : פאעמע אין
דריי טיילן. חילונים, מאסקווע, מעלכע-פארלאג "דער
עמעס", 1941, 201, [3] ע' 8°.

318 שעוויטשענקא, טאראס [גריגאראוויטש].
געקליבענע ווערק, יידיש — יידיש — תרגום מאפשייט. קיעוו,
מעלכע-פארלאג סאר ד' נאציאנאלע מיינערהייט אין
אוסטריה, 1939, 254, [2] ע' 2, [2] דף פורטרטים, פסימילים,
תמונות. 8°. בראש השער : קאבינעט פאר דער-
לערנען די יידישע סאמעטישע ליטעראטור, שפראך און
פאלקלאר פון דער חובבאמאטאקאדעמיע אויסער.
עם מכרז. ג. שעוויטשענקא (ע' 5—26) מאת א.

309 בורשטיין, מיכאל. בא די טייכ פון
מאזאוויץ. מאסקווע, מעלכע-פארלאג "דער עמעס",
1941, 150, [2] ע' 8°. עם שער רוסי בסוף הספר.
בראש השער : מיכאל בורשטיין. די סאמעטישע
אויסגאבע... האב איכ... אפניין און גרינבערג
באארבעט... הוצאה ראשונה ראה ק. ס. שנה י"ז ע'
100, תרגום עברי — שם שנה י"ח ע' 329.

310 ברעגמאן, ש. וולוימקע גוטיסמאן. מאסקווע,
מעלכע-פארלאג "דער עמעס", 1939, 235, [1] ע' 8°.
ספור מחיי היהודים ברוסיה מזמן מלחמת האזרחים.

311 גארדאן, ע[ליע]. באליונטע : נאוועל.
מאסקווע, מעלכע-פארלאג "דער עמעס", 1940, 70, [2]
ע' 8°. עם שער רוסי על עמ' די של המעטפת.
5 ספורים מחיי היהודים ברוסיה.

312 דאבין, ה. צווישן בינשטאק : דערציילונגען און
נאוועל. מאסקווע, אגיו, מעלכע-פארלאג "דער עמעס",
1941, 127, [1] ע' 8°. 7 ספורים וגובלות מחיי
היהודים ברוסיה הסובייטית בשנים האחרונות, בעיקר
מחיי החקלאים בביתובודין.

313 המשך : זאמלבוך 1—3. 3 כרכים. ניו יארק,
Linguist Pub. Co., 1942—1939, 255, [1] 263,
[1] 247, [1] ע' 8°. חברי המערכת : ב. דעמבלין,
בעריש ווינשטיין, ל. טריסטער. ב—ג : ב. דעמבלין,
בעריש ווינשטיין, משה שטארקמאן, התכן : 1. (1939) :
שירים מאת מ. סעמאל, י. גלאנץ, ב. ווינשטיין, ספורים :
ש. איזנבאן : בוכארישער קווארטאל. ב. דעמבלין :
תכלית. ל. טריסטער : אייף פארזייעסע העגן. א. ל.
אונטאל : נאכן יאריד. מאמרים ורשימות : ל. סנריס-
טער : ה. ליוויק. ב. ווינשטיין : ליעסין-געשטאלט.
ב. דעמבלין : ברוך וואלדעק. מ. שטארקמאן : דער
יונגער יידישער דיכטער אין אמעריקע. ב. טייטלבוים :
א. מ. ווינבערג.

2. (1940) : שירים מאת א. טווערסקי, א. שמרי. ש.
שערן, מ. דייטש, ל. גאלדבערג, א. גרינבערג, מ.
נירנרעשל, י. שטאל, אל גוריה, ב. ווינשטיין, ספורים :
ר. אפאטאשו : ווינטן אונטער רעזער. ב. דעמבלין :
רוטא. דרמה : ב. דעסלער : שיר. מסות ורשימות : א.
ביק : דער חסידישער מאסיה אין דער מאדערנער
יידישער פאעזיע. ב. טייטלבוים : ב. גלאזמאן. א.
שולמן : אלכסנדר הארקאוי ווי א רעדאקטאר. ש.

ח נ ו ך ו ה ו ר א ה

324 האור: שנתון, יוצא לאור על ידי תלמידי
בתי הספר שעל יד קהלת "אנשי אמת" בעיר שיקגו.
2 כרכים. שיקגו, תשי"א. [1] דף, 42 ע', [3] דף,
[1] 145 ע', תמונות, פורטרטים פקסימילים; 45, [1]
118 ע', תמונות, פורטרטים, פקסימילים. 40. בעברית
ובאנגלית עם שער אנגלי מיוחד: Ha-o-r; an-
nual, 1940—41.

325 Cincinnati, Hebrew Union College.
Catalogue... No. 33—35: 1940/1941 — 1942/
1943. 3v. [Cincinnati], 1940—1942. 80; XII.
68 p., port.; XII, 68 p., port. 80.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 390.

326 Philadelphia, The Dropsie College
for Hebrew and Cognate Learning. Regis-
ter (36—38) 1940—41, 1941—2, 1942—44.
3v. Philadelphia, 1940—42. 40 p., port.;
36 p., illus.; 43 p., illus. 80.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 80.
מלבד אלה עיין בדפוס אי"מ 144.

ס פ ר י ל מ ו ד

327 ליכטנשטיין, יחיאל. יהי אור; ספר
למוד הקריאה והכתובה ברוח התורה והמשנה. מהדורה
אמריקאית. עם ציורים מאת ליאון זק. באשור, וועד
התנצח והתורה" ובעזרתו. ניו-יורק, אבנר, תשי"ב. [4] דף,
5—48 ע', תמונות. 80. בראש השער: יחיאל
ליכטנשטיין. — הוצאת א. ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 487.

328 רוזן, בן: זאב חומסקי. ספרית לנוער.
סריה א. פילאדלפיה, (Associated Talmud Torahs
of Philadelphia, 1941. [2] 80 ע', תמונות,
פורטרטים. 80. "חומר הקריאה המכונס לתוך ספר
זה הוא רק פסיקת ראשונה של פרויקט חינוכי המכוון
להבשיר את תלמידינו לקריאה בספרים עבריים".
מהדורה.

מלבד אלה עיין בדפוס אי"מ 48, 52, 62, 114, 115,
125, 135.

ס פ ר י מ ד ע כ ל ל י י מ ב ע ב ר י ת

עיין בדפוס אי"מ 37, 39, 42—44, 67, 72, 75, 86,
90, 120, 132, 136, 137, 140, 141, 145, 146, 152,
154, 162, 163, 169.

סטעבון ורשימות אוכריוגרפיות של שבצ'נקו [ע' 29]
— (36).

319 שעווטשענקא, טאראס [גריגאראוויטש].
א שפאציר מיט פארגעניג און ניט אן מאראל. יידיש
דורך האפשטיין. קיעוו, מעלובע-פארלאג פאר די נא-
ציאנאלע מינהעזעהייטן אין אויסער, 1939. 237, [1] ע', [1]
דף. 80. בראש השער: קאבינעט פאר דערלערנען
די יידישע סאמעטישע ליטעראטור, שפראכ און פאל-
קלאר פון דער וויסנשאפט-אקאדעמיע אויסער. שער נוסף
ברוסיש וטאקראגית.

מלבד אלה עיין בדפוס אי"מ 175.

ס פ ר ו ת י פ ה ל ו ע ז י ת ע ל
נ ו ש א י ס י ה ו ד י י ס

320 Pataki, Artur. Imák és emberek;
elbeszélések. (Budapest), Viktória, [1941?].
110 p., 1 l. 80.

=Magyar zsidó szellemi közösség könyvei, 6.
תפלות ואנשים; ספורים בעלי תוכן יהודי.

321 Raskin, Philip Max. We shall not
die! (Chicago, Anti-Defamation League of
B'nai B'rith), [194-?]. 15, [1] p. 80.
וכוח עם שונאי ישראל בתרומים.

ס פ ר ו ת ה נ ו ע ר

322 Kidma; Centro juvenil sio-
nista. Santiago de Chile, 1940—41. 2v. 42 p.,
port.; 35 p. 40.

יצאו באנגוסט. העורך: הגס קויפמן, של הוצאת שנת
1941: ולטר ברון. המאמרים מעוטם בספרות קרובם
בגרמנית.

323 Zeligs, Dorothy F[reda]. Pupil's
activity book, to accompany A history of
Jewish life in modern times for young
people.. New-York, Bloch Publishing Co.,
1941. X, 257 p., illus., maps, ports. 40.

ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 368.

מלבד אלה עיין בדפוס אי"מ 38, 49, 50, 57, 68, 98,
101, 111, 124, 128, 138, 139, 156, 160, 163.

ווסות

מאת

ש. אסף

א. תשובה נגד חבר סגרי וינים ביידיש. ב. החרמת ספרים יהודים בפארס.

כה"י שבמחיצתו הבריטי מס' Add. 27. 111 מכול תשובות מרכבים שחיו במחצית הראשונה של המאה ה-19. עיינתי בכ"י זה ימים מועטים לפני פרוץ המלחמה בשעות טרופות. ולא היה סיפק בידי לציין לי את כל הדיעות הנחוצות לתיאור מלא של כה"י ולרשימת החכמים שתשובותיהם באו בקובץ חשוב זה. כחפזון העתקתי שתי תשובות אלה שמצד תוכנן יש בהן ענין למעינים ב"קריית-ספר".

התשובה הראשונה יש בה ענין לתולדות הספרות היהודית הרב המשיב מביע את תמהונו לידיו ר' חיים על שעלה בדעתו לחבר בלשון אשכנז ספר בדיני גידה בשביל נשים ועמי הארץ. והוא משתדל להניאו מזה. ספר בשם "סדר נשים" בדיני גידה חלה והדלקת הנר כתוב בחרוזים נמצא בכ"י קמברידג' Or. Add. 547 וכה"י הוא מש' רס"ד (1504). הסופר הוא שמאל לוי. ספר בנושא זה ס' מצות הנשים, בחרוזים וביידיש, בדפס ראשונה בויניציאה 1552. משמע שהיה בחיבור ספרים אלה משום צורך השעת מענינת היא הידיעה שהמשיב מוסר לנו על חכם אחד ש"חבר הלכות שחיטה במליצת השיר וחרזו בלשון אשכנז... יצא כי ראה כי יש כמה עמי הארץ שיש בישושים שאין יכולים להשיג ולהבין... הלכות שחיטה מתוך חיבור לשון הקודש".

אחרי הקטע הנדפס כאן באה בהמשכו תשובה ארוכה בדיני גידה, והמשיב הוא כנראה ר' יעקב הלוי. הוא מהר"ל גדול רבני אשכנז בזמנו. עכ"פ נראה שהמשיב חי במאה ה-19. ספרי הפוסקים המקובלים בזמנו הם שערי דורא, סמ"ק וס' הטורים. את הלכות שחיטה של מהר"ל ודיל אינו מכיר עוד. ר' חיים, שאליו נשלחה התשובה, הוא אולי ר' חיים אוישפורג שעמד בחליפת שאלות ותשובות עמו (עי' שו"ת מהר"ל סי' קע"ד). אמנם ר' חיים זה מכונה גם צרפתי (שם סי' צ"ה וסי' ק"מ): "וביאתי דבר זה להר' חיים צרפתי מאושפורג". וקשה קצת שצרפתי זה יגיע לחיבור ספר דינים בלשון אשכנז.

התשובה השנייה היא מהרב המפורסם ר' יוחנן בן הרב ר' מתתיה מפאריס. האב והבן שמשו במשרת הרב הראשי ליהודי צרפת במחצית השנייה של המאה ה-19. לפני הגירוש השני בש' קנ"ה. מתשובה זו אנו למדים כמה פרטים חדשים לתולדות יהודי צרפת באותו זמן. ר' יוחנן נאסר בגלל עלילת דברים. ספרי התלמוד והפוסקים, ואגבן שאר ספרים, הוחרמו והתגלגלו בבית המושל על הארץ. ולא נשארו רק עלים וקונטרסים מועטים בידי יחידים. דברים אלו מספר לנו הרב גם בתשובה אחרת שבאה באותו כ"י בדף כ"א ע"ב, ורשום עליה: "זאת אשר השיב הרב מה"ר יוחנן וצ"ל למהר"י כ"י, ובסופה הוא תותם: "כן נ"ל דעתי הקצרה בעת צרה". רמז לזה אנו מוצאים גם בתשובתו שנדפסה ב"קובץ דברים נחמדים" (הוסיאטין תרס"ב) עמ' 24: "ולבבי בקרבי הטמה לשפלות מעמדי מדינתנו והריסות ספרינו ולבטול התורה".

א

[דף ג"ס ע"ב]. הנני נותן להשיב לארובי הנחמד הח"ר חיים שר.

נפלאותי עליך עד מאד וסליק אצותי לחבר בלשון אשכנז את אשר יצאתי ועל הראשונים או מצטערים.

1. עי' עליו במאמרו של ווינדיין, "פאריס", מאיארק 1927, עמ' 23-25.
2. עי' עליו א. שולמאן, ששט יודית-אשכנזית וספרותה, עמ' 74.
3. כתוב בה: "כמה משמעותי מהר"ר עושכין", ור' עושכין זה היה בויניציאה, וחתנו של מהר"ל ר' קאפמן מספר לפני חותנו על הוראה שהיה ר' עושכין (מהר"ל בדיני עירובי חצרות). ר"י פריימן מזהה אותו במבוא לס' לקס ישר עמ' XLVII עם ר' עושכין הנזכר בשו"ת ר"י מינץ ומרדכי, אבל מסופקני בזה.
4. ואולי כיון לה ר' יוחנן ב"ר מתתיה בתשובתו שנדפסה ב"קובץ דברים נחמדים" (הוסיאטין תרס"ב).

שכל בעיה² שיוצק לקרות פרש"י בחומש או במתנור, או לכל הפחות שיטה³ בילדותו ופירש לפני ימים ושנים ויש שמעולם לא שימש תלמיד חכם כל אלה חברו אל עמק השווים⁴, ומסתכלים בחברי רבו המתחבים, כגון שערי דורא חס"ק וסורין⁵, וכל אשר נמצא אחר, ומצריך הלכה למעשה מתוך חיבוריהן, והן הן התנאים מבלי עולם שאמרו ר"ל פ"י היה גיטל⁶, כי אינם יודעים הטעמים ולמי הטעמים משתנים הדין וההוראה, כדפי' רש"י בכל דוכתי שאין הוראה אלא התלמוד, כדאי' בכל דוכתא מיט' פ"י אמר כן, מאי בנינו וכו'. ועוד ראייה להם לב לחלק ומהמין מלת' חזקין למודח למערה, ורבו' המתברים לא כן כינוג אלא לתלמידים הראויין להוראת והם מודיע את הנשים חוקים הם (?) לגי' הן בביתו או בעירו או בשכונתו, והמבטלה הזאת תחת ידינו כדלעיל, כי לא רבים חכמו וסבורים להתחכם ועדיין לא נפתחו עיניהם. ואני שמעתי באוני מפי אחד מן המפלגים, שהיה מלצין על לימוד הפסול ועל התלמוד, ואמר מתוך חיבור משנה תורה של תרמ"ב"ם יפסק כל הספיקות שבעולם, ובילדותו שנה נעט, ואפי' ⁸ לא היה לו לב למד כמה תיקו יש בתלמוד וכמה כפיקות יש באותו חיבור בעצמו ובפלותו, וגם שפתחושו ספיקות ופלותות מאו שנתפשו אותו חיבור, ומי יום יום, והכל הנדון ואפי' הכי היה מתרים בגדי וכמו ⁹ נחביצ' חבירי רבני סמ"ל, תא חזי כמה סמיות עיניהם ולפס הטות, ועי' אותה בא להוסיף ולגלגל עליון חדשים ולפזר במקום המפורסם ¹⁰ לפס הארץ ולגשים הפוחחים ולתת להם יד דשם ללמד ולהורות מתוך חיבורך האשכנזי ענייני נידות וכתמים הדיק בה רבנן קמאי ובתראי, והו' כמס' שאין להם סוף, הלילה תלילה, הנשמע או הנמצא כזה מימות אבותיך ואבות אבותיך. ואף כי חזינו הרבה הלכות איסור והתר' וזה וזה הלכות פסח וי"ט וכמה ענינים ולא כדי שתתגבר ¹¹ בהם היתרון אלא מפני המכשול כדלעיל. חכם אחד היה וחבירי הלכות שחיטה במלצות השיר וחרו כלשון אשכנז ובביתא נאמר, חכמה טובה עשה, יען כי ראה כי יש כמה עמי הארץ שיש בישובים שאין יכולים להשיג ולהבין מלב על בוריים אפי' הלכות שחיטה מתוך חבור לשון הקודש, ואפי' צריך לידעם תמיד ולהתרגל בהם תמיד בעל פה ולזכור אותם תמיד ולחזקם אנפשיה בשעת שחיטה, וכל זה חמור עליהם מתבדרי השוהיות ולחודר תמדי, ועל כן יסד להם כלשון אשכנז, ואפי' לא נתפשט, אלא כולם צריכים ללמוד הלכות שחיטה שיסוד לה מחברים, ואף כי יש שקצרו ביותי, מהר"ם ¹² יותר מכולם, ואותם של אשכנז מבוראים היטב, ואפי' לא נהגו רבותינו להקביל ¹³ תשוחטים על פיהם, ואף כי כל פסול שחיטה דאורייתא ק"ו בן של ק"ו להלכות נידה בדורנו השפל והפרזן בעיה נהטעמים דלעיל, ולא יזכר ולא יפקד ולא יעלה על לב לעולם, אך הנח להן לבנות ישראל, ואם אינן נביאות בנות נביאות הן ¹⁴ ומנעוריהן בקאון הן ועל פי אימותיהם והורתם...

ב

[דף י"ט ע"ב] ותשובת מהר"י מפריש¹ רב הפלילה גדל העצה, לא עת להאריך צריך אני לקצר ולהשיב במרוצה, בהיותי במאסר בעלול² חברים ונפשי בחיי קצה, לא אדע מה תשאל לי ועמכם זמות ושלמות תפסה שורה על פני וגבולכם נפוצה, אם לא ³ לי שיבא מבשרא לגדור גדר ולפרוץ פרצה, הוא ידעת אם לא שמעת יש שנה וחצי בטיב' ותהפוכי' בני דורינו כבודו דמלינו ונתפסו ספרינו, ספרי תלמוד ופסקי מיימון וקצר ⁴ ואפסי, ואנכן ספרים רבים כרך המושל ⁵ בחצר על פני ארצה אם לא עליו וקונטרסים אשר לא יעלו על לב מורעטים אשר ליתידים נשאים או סמונים לא ביד הצר נמצא אשר במאסר שלחתי לבעליהם להעתיק, העתה וי' הגט שמעתי נאמר ⁶ המשומדים איבד' כך ראינו מעורר ושמעתי שכן מנהג גדולים מגדולי עולם... לא שמעתי פרצה פה ומצפצף וכן מתגלי, והוספתי ע"פ הגה' מרדכי ישן שבתי בגיטין עלה והורא דאמי אביי ⁷ שלח מתנה כשליח הגט ומי' להוליך לאו וכזכי דמי, פי' שאם אמר לשליח להוליך גט (ואמר אביי שליח מתנה כשליח הגט) ⁸ זה לאשתי אם רצה לבטלו מבטלי, יכול דאם אמר לו וזה בגט זה לאשתי אין יכול לבטלו, ומכאן נחתי על המשומדים ששחזר לשליח הגט לא שדכו(?) ⁹ ולא פן יבטל הגט אמרתי לו שיאמר לשליח וזה בגט זה לאשתי, וכיון שיאמר וזה בגט זה אין יכול לבטלו, ועכ"ל הגה' במדרי ¹⁰, וכן אני נהג, ואולי ג"כ הראשונים שעשו מעשה ששמעתי אולי עשו כן ולא אדעתי, ושולם ויחנן במהר"ר מתתיה וזה"ל.

1. = התברר, ופתיחה כמו מצוה בשו"ת מהר"ל, ע"י בתשובתו סי' קנ"א. 2. = בעל הבית.
3. = סוגיה תלמודית, אבל קרוב יותר שצ"ל: שנה. 4. עדה"כ בראשית י"ד ח. 5. כי הסורים.
6. סוגיה כ"ב א'. 7. = מאי טעמא. 8. ואפילו הכי, 9. צ"ל: כמגדי וכנעני.
10. ברכות ס"ב א'. 11. צ"ל: שותתגדר. 12. הכונה כנראה למנהגים מרושעים, והל' שחיטה שלו הובא בהנחות מיימוניות פ"ג מהל' שחיטה. 13. לתת להם, "קבלתי" ורשית לשחיטה.
14. פסחים ס"ו א'. 15. בעלילת. 16. מקום חלק בכ"י כשעור מלה, וצ"ל: הלמטיה, ע"י סנהדרין ז' ב'. 17. נראה שצ"ל: וקוצי, והכונה לסמיג שנתחבר ע"י ר' משה מקוצי. 18. צ"ל: בבית המושל, והמחתי ע"פ תשובתו השניה, ע"י בהקדמה. 19. מאדוות, והשאלה היא במקומים שנתנו גט לשותותיהן שנשארו ביהדותן ע"י שליח מה יש לעשות שלא יוכלו לבטל את השליחות. חז"י משיב בענין זה בתשובות הנאונים שנדפסו בקיבוץ מדעי'הדות ספר כ' סי' ג' ובתעודה שם, ועי' גם סי' התירומה סי' קכ"ח ושו"ת הר"ן סי' מ"ג. 20. גיטין ל"ב ב'. 21. הקפתי את המלים הנראות כמילותיו ושו"ת הר"ן סי' מ"ג. 22. נראה שצ"ל: לשלוח הגט לשותותיהן ודחשו פן וכו'.
23. ואינה במדרי לפנינו.

ליקוטים ביבליוגרפיים

מאת

אברהם יערי

מד. בית-דפוסם של האחים ששון בירושלים

ברצוני להקים כאן ציון לבית-דפוס קטן בירושלים, שהיה קיים חמש שנים בלבד, ובו נדפסו אחד-עשר ספרים. היה זה בית-הדפוס הספרדי הראשון בירושלים, בית-דפוסם של האחים אליהו חי ומשה חי בני אברהם ששון, שנוסד בשנת תרל"ד (1874) והיה קיים עד שנת תרל"ט (1879).

אביהם של המדפיסים, אברהם בן ישועה ששון, היה מחשובי קהלת ארם-צובה, ועסק בהעתקת כתבי-יד של חיבורי חכמי ארם צובה ובשליחתם להדפסה לליוורנו. בשנת תרכ"ד (1864) שלח את בנו אליהו חי לליוורנו כדי ללמוד בה את מלאכת הדפוס. לאחר לימוד של שנה אחת חזר הבן מליוורנו, הביא אתו משם אותיות, וייסד בית-דפוס עברי בארם-צובה, והעוזר על ידו במלאכתו היה אחיו הצעיר משה חי. כל זמן שאביהם היה חי, היה עוזר להם בבחירת כתבי-יד וכו', אולם גם לאחר שנפטר ר' אברהם ששון ביום כ"ה כסלו תר"ל, המשיכו האחים במלאכתם. בית-דפוסם קיים היה בארם-צובה במשך שמונה שנים, בשנות תרכ"ו—תרל"ג.¹

מאחר שהשוק המוגבל בארם-צובה לא הספיק לפרנסתם, העבירו והאחים בסוף שנת תרל"ג את בית-דפוסם לירושלים, שבה היו קיימים כבר כתי-דפוס אחדים של אשכנזים, והראשון שבהם נוסד ע"י ר' ישראל ב"ק בשנת תר"א.²

בירושלים התחילו להדפיס בשנת תרל"ד, והספר הראשון שהדפיסו היה מאת אחד מחכמי ארם-צובה. מבין שאר הספרים שהדפיסו היו רחבם חיבורי חכמים ספרדיים, ומכיוון שהם היו רגילים בקריאת הכתב הספרדי הרחוק יותר מהמדפיסים האשכנזיים, יכלו להתחרות אתם בזה, ועלה בידם להתבסס תחילה אולם לא התחזקו מעמד, ולאחר חמש שנות-פעולה נסגר בית-הדפוס ושני האחים עזבו את הארץ. את שמר של אליהו ששון אנו מוצאים אה"כ במדפיס או מ"ל, בספר שיצא לאור בפאריס בשנת תרמ"ג, הוא ספר "סוד העבור" מאת ב' גאלהברג.³

ואלה הספרים שהדפיסו האחים ששון בירושלים:

1 ספר כנסיה לשם שמים... זה ספר... מושם אפרושי מאסורא... לעקור ולשרש מעשה כשפים לכל החושים... (פעולת... כמח"ר מנשה סתהון). ירושלים, בדפוס אליהו ומשה חי הי"ו בני הרב במח"ר אברהם ששון וצ"ל, תרל"ד. [2], 92, [1] דף. 4° 13:19 ס"מ. (אותיות רש"י).

2 חקרי לב לר' יוסף ב"ר חיים חזן, חלק י"ב, חידושי מסכת שבועות ונימוקים על איזה מסכתות [ובסופו חידושים בכללי הש"ס ופוסקים, שנשמטו מקונטרס הזכרונות של המחבר. הובא לדפוס על ידי ר' אליהו חזן ובכד המחבר]. ירושלים, בדפוס צבי הערש כהן (1) על תקופת פעולתם בארם-צובה, עיין בפרוטרוס בספרי "הדפוס העברי בארצות המזרח" ח"א, ירושלים תרצ"ו, עמ' 32—42.

(2) על פעולתו של ר' ישראל ב"ק בצפת, עיין בספרי הג"ל, עמ' 14—15, 20—22.

(3) עוד בשנת תר"ל כתב אליהו חי ששון את תולדות ארם-צובה ב"הלבנון" (שנה 2, גיליון 2, 4, 5). במקומה למאמר זה הוא כותב שנתעורר לכתיבת המאמר ע"י ר' יעקב ספיר חותנו של עודד "הלבנון", ושלאחר שהיה באירופה הוא יודע "את הדרוש לגלות בארצות הקדם" ועתה "אנחנו על כבוד ארצות הקדם כי גלה מקום מפני כי לא נמצאו בארצותינו כותבי העתים כי לא היו בארצותינו... נודע בתבל הלזו כי לא נפלים אנחנו בני ארצות מלחמת מבני אורופה במדות סמוס ודרך ארץ, ומי ידבר בתורה ויראה ואמנה נאמנה".

ושותפניו "ותהי השלמת הספר... מדף וע"א ואילך בדפוס אליהו ומשה חי שישון", תרל"ה. [2], 79.
[1] דף. 2°. (אותיות רש"י). (נע"י ווינער, קהלת משה, עמ' 531—532).

3 אמרות טהורות יורה דרכי התשובה ואופניה... חסר... דון אברהם תיון ז"ל מגדולי וחשובי עיר לישבתה אשר במדינת פורטוגאל. הס' הנחמד הזה יצא לאור פעם א' בקושטא רע"ח ושנית בשאלוניקי ש' שני... ולחקר מציאותו יצא לאור כעת על ידינו מספר א' הנמצא בבחמ"ד אשר למעלה הרב... רב"ש [דוד בן שמעון] נר"ו אב"ד זמרי"ן דק"ק המערבים אשר פעה"ק ירושלים תובב"א: פעה"ק ירושלים תובב"א. בדפוס אליהו ומשה חי הי"ו בני הרב כמוהר"ר אברהם ששון זצ"ל, התרל"ה. [1], 10 דף. 4°. 13:19 ס"מ. (אותיות רש"י).

4 ... מסעי היר"ח באה"ק תובב"א [באייר תרל"ו]... פעה"ק ירושלים תובב"א, בדפוס אליהו ומשה חי הי"ו בני הרב כמוהר"ר אברהם ששון זצ"ל, אלול שנת ע"ל עיר"ך וע"ל עמ"ד (563q) [תרל"ו]. 8 דפים. 4°. 14:19 ס"מ. (אותיות רש"י).

היר"ח = רחמים יוסף חיים אופלטקה בן הר"י מפראג.

5 פסקי חלה לגדול אדונינו... הר שוב"א... בדפוס פ"א בלא שם המקום ושנת הדפוס אבל נודע לנו ע"י רשימת ספרים שנדפסו בקושטא שנת רע"ח... ותקנתיו... כפי יכולתי ובסופו ספחתי תרי פסקי דעהיג השכיחי בהלכות חלה מהרב הג' יעקב י' צהל מחבמי דור שלפנינו פה עה"ק. ועוד ממני הצעיר בדיני סופגנין ומאמ' חקור דבר אדות ומנהג שנתנו אף במקומות הרחוקות מא"י להפריש חלה... כ"ד... נחמן נתן קורוניל... פעה"ק ירושלים תובב"א בדפוס אליהו ומשה חי הי"ו בני הרב כמוהר"ר אברהם ששון זצ"ל, התרל"ה. [4] דפים. 20 ע' 25 דף. 4°. 15:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

ארבעה הדפים שבראש כוללים: שער; הסכמות ר' אברהם אשכנזי, ר' מאיר אויערבאך ור' אהרן עזריאל, והקדמת המו"ל.

6 ספר דברי דוד אספתי באומרים... הספר הנחמד האתלמה (לר' נתן עמרם) כשמו כן הוא פתרון חלומות אשר סחרו מעולם אנשי השם רז"ל בפ' הרוואה. ויוסף הצדיק ודניאל. ורבינו האי גאון ז"ל ובסופו... ס' בינה לעתים. ונק' ס' הבל עי' וסדר הימים למהרח"ו ז"ל. ויוסף הו"ד למוד לר' סעודות ש"ק מהר' בעל חסד לאברהם ז"ל. אנא זעירא מתושבי עיה"ק ירושלים ת"ו דוד מלמד חפץ ס"ט. פעה"ק ירושלים תובב"א בדפוס אליהו ומשה חי הי"ו בני הרב כמוהר"ר אברהם ששון זצוק"ל, ש' ובהב"ה הזה תאריכו ימים לפ"ק [תרל"ו]. 40 דף. 16°. 14:9.5 ס"מ. (אותיות רש"י).

בהקדמת המחבר (=המאסף) נאמר: "אמרת"י לחכות את אנשי עירי היא העיר המהוללה בוכארא יע"א להעלות על מזבח הדפוס ס' נחמד מצאתיהו פעה"ק ירושלים... אברך את ה' אשר יעצני יום וליל... ועלינו על... הר ציון... והנני מתושבי ירושלים תובב"א אני ובני וכל בני ביתי יצ"ו..."

7 ספר דת יהודית [כולל דיני מצוות נשים בלאדינו] אשר חברו... כמהר"ר אברהם לארידו זלה"ה וכמהר"ר יצחק הלוי זלה"ה. הובא לבית הדפוס... על ידי... אפרים בכ"ר משה נר"ו... ירושלים. בדפוס אליהו ומשה חי הי"ו בני הרב כמוהר"ר אברהם ששון זלה"ה. שנת ובריתך יצאורו לפ"ק [תרל"ח]. [2], 41. [1] דף. 8°. 16:10 ס"מ. (אותיות רש"י). שני הדפים שבראש כוללים: שער; הקדמה בעברית מאת המביא לדפוס, המספר שבויות שד"ר ירושלים באפריקה הצפונית מצא שם את הספר הזה. שנדפס [בליוורנו תקפ"ו] "בלי איספניול האמיתי אשר לא הורגלו בו... וטרחתי בכל כחי לחקור הלשון למען ירוץ הקורא בו". — הדף האחרון כולל סגולות בעברית.

8 סדר תקון חצות יסודתו כהררי קדוש... וגודל מעלת הקס בחצות לילה יבואר בהקדמה אשר כתב... כמהר"ר נסים הררי זלה"ה. ירושלים שנת אליהם

ושיע ציון לפ"ק [תרל"ח] בדפוס אליהו ומשה חי בני הרב כמהר"ר אברהם ששון זלה"ה.
18 דף. 12:18, 12° ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות רש"י).

9 הבכורים והראיון בכורי פירות גנוסר — מטבדיה שטובה ראיתה קובץ ראשון כולל חמש ידיעות ואכרות: מבוא באר לחי רואי [מבוא המשנה ליעקב ברילל], בני דוד כהנים (פירוש על רב אלפס חולין לרבינו יהונתן הכהן מלחיל, עם הערות שמחה הלוי באמבערגער ויוסף שטערן הלוי), בשורה מצאת [על רבי יהודה הנשיא, מאת דוד טעבלי אפרתי], לדוד בשנתו את הטעם לשד [מאת אליהו בן אמהג, נגד שד"ל בספרו ויכוח על חכמת הקבלה], הרואה את הנולד [תולדות ר' נחמיה הלוי, מאת יעקב ריפמאן], כל אלה חתברו מאת דוד שיפמאן [מטבדיה], פעה"ק ירושלים תרנב"א בדפוס אליהו ומשה חי בני הרב כמהר"ר אברהם ששון זצ"ל... 5639 [תרל"ט], [4], 42 דף. 16:20, 4° ס"מ. (אותיות רש"י).

ארבעה הדפים שבראש כוללים: שער; הסכמות ר' אברהם אשכנזי, ר' שמואל סלאנט, ר' דוד בן שמעון, ר' יעקב יהודה לעווי, ר' משה נחמיה כהני, ר' יהושע בצלאל, ר' בנימין ביר שמואל, כולם מירושלים, ר' אליהו סלימאן מני מחברות, ר' שמואל העליר ור' אברהם ראשקאוויץ, שניהם מצפת, ר' רפאל מאמאן מטבדיה.

10 סדר לימוד ל"ג לעומר. יען שנמצא כתוב בספרן של ראשונים שכינים ל"ג לעומר נפטר רשב"י ע"ה ע"כ נהגו חסידים ואנשי מעשה כלל זה להיות נעורים ונודדים שינה מעיניהם ומספרים כל אותה הלילה ביראה ושמחה רבה כשבת... התנא רשב"י זיע"א במאמרים המובאים בזה"ק... ובראותי שיש כמה אנשים שאין להם זה"ק ואפי' מי שיש להם תירא להן טרשא ויתירא להביא כל ס' הוזה"ק ולבקש כל מאמר ומאמר, ע"כ אמרתי... לחבר את האהל לחיות אחד. וזהו סידורו בתחילה ישירו בשמחה ובקול רינת ותודה דפיט של בר יוחאי ואח"ך יתחילו בסדר הזה בלי תפסק בדברים ומעלה עשן... כ"ד... אליעזר ב' שם טוב פנה "אלי פדני" יוחנני [פאפן]... יליד עיר שאראיי... פעה"ק ירושלים תרנב"א בדפוס אליהו ומשה חי ששון הי"ו בכמהר"ר אברהם ששון זצ"ל, שנת התרל"ט לפ"ק, 20 דפים. 14:19, 4° ס"מ. (אותיות רש"י).

11 ספר שם יוסף ח"א... שו"ת על א"ח ואהע"ו... וחי' דינים ע"ס אלפא ביתא... [מאת] כמהר"ר יוסף מועסי וצוק"ל... [הובא לדפוס ע"י] משה בכ"ר יצחק טאגיר... פעה"ק ירושלים תרנב"א בדפוס אליהו ומשה חי בני הרב כמהר"ר אברהם ששון וצוק"ל, שנת ויגידו צדקתו לפ"ק [תרל"ט], [3], 131, [1] דף; ספר שם יוסף [חלק שני]... חי' על הש"ס... ולבסוף... [על] הרמב"ם... [כנ"ל], שנת אדברה נא שלום לפ"ק [תרל"ט], 104, 7 דף. 22:35, 2° ס"מ. (אותיות רש"י).

בראש ח"א הקדמת הרב המשתדל ר' ישראל הכהן טנגיני. — בסוף ח"ב תשובה בענין תרומות ומעשרות לר' אליהו סלימאן מני מחברות.

מה. הדפוס העברי בבאהסלב.

על הדפוס העברי בעיירה האוקראינית בהסלב (Boguslaw) שבמחוז שדה לבן (Bjelaja Zerkow) כתב שורות אחדות ת. ד. פריעדבערג (1) והוסיף על דבריו יצחק ריבקניט. (2)

* מאמרי זה הוא המשך לסקירותי על הדפוס העברי בערים הקטנות שבפולין ורוסיה: לאששוב (קרית ספר שנה י"ב, 238—247); ברסלב (שם, שנה י"ג, עמ' 528—532); מינקוויץ (שם, שנה י"ט, עמ' 267—276); וכלב (שם, עמ' 277—279).

(1) תולדות הדפוס העברי בפולניא, אנסטרפן תרצ"ב, עמ' 103.

(2) קרית ספר שנה י"א, עמ' 385—386.

והנה מצאתי בזמן האחרון ספר נוסף מדפוס באהסלב, שיש בו כדי לברר פרטים נוספים בקורות הדפוס הזה. ⁽²⁾ אנסה איפוא לסקור כאן את פעולת הדפוס בעיר זו ולרשום בפרוטרוט את הספרים שנדפסו בה.

הדפוס בבאהסלב נוסד בשנת תק"פ (1820) והיה קיים עוד בשנת תקפ"א (1821). עוד כה ידועים לנו אחרונות ספרים שנדפסו בו. (עיין להלן). שום המדפיס לא נודע לנו, כי לא נזכר בשום ספר שנדפס שם. (כשם שאין אנו יודעים את שמו של המדפיס שהדפיס ספרים אחדים בויטאמיר בשנות תקס"ד—תקס"ו). קשה לדעת למה הסתיר המדפיס מבאהסלב את שמו, שהרי שני ספריו הראשונים נדפסו ברשיון הצנזור מוילנא. בספרים נזכרו רק שמות המביאים לבית-הדפוס: ספר "הוראת שעה" הובא לדפוס ע"י יוסף בן בן-ציון ויעקב משה בן שלמה; ספר "תולדות יעקב" הובא לדפוס ע"י מענדל וישעיה בן דוד; הספר "עין יעקב" הובא לדפוס ע"י בניו של דוד בן דובער משדה לבן.

ואלה שמות הפועלים שעבדו בדפוס באהסלב, מחציתם בני פולנא:

דוב בער בן יהושע מפולנא, מסדר-אותיות.

הבחור דוב בער בן שמשון מקאזמין, יוצק-אותיות.

יוסף מרדכי בן דוב בער מבאהסלב, פועל במכבש-הדפוס.

ישעיה בן אליעזר מבאהסלב, פועל במכבש-הדפוס.

ישראל בן אברהם סג"ל מפולנא, פועל במכבש-הדפוס.

נתן בן זאב וואלף מפולנא, מסדר-אותיות.

מבין ארבעת הספרים שנדפסו בבאהסלב, ראיתי שלשה ובגני בית-הספרים הלאומי

והאוניברסיטאי בירושלים, הרביעי, ספר "בשמים ראש" לא תואר עד כה בפרוטרוט. ומי שנמצא הספר בידו, יואילנא לתארו ב"קרית ספר" כי אפשר שיש בו כדי להוסיף על ידיעתנו לקורות הדפוס העברי בעיר זו.

ואלה הספרים שנדפסו בבאהסלב:

1 ספר הוראת שעה הישובים על כל קושיות הגאון מהרש"א ז"ל אשר הניח ביש ליישוב... חיברו הני תרי גברא חבירים... מהר" שלמה במהר" ר' שמואל זצ"ל מק"ק גרידץ וחביריו... מוה"ר יצחק איצק בן תחבר ר' שמואל היילפרון מק"ק ווערניק: בדפוס גאה ואותיות נאים חדשים ונייד יפה. הובא לבית הדפוס ע"י הני תרי... האחד... מוה"ר יוסף ג"י והשני... מוה"ר יעקב משה בהרבני... מוה"ר שלמה ג"י כדי לזכות את הרבים כי זה כמה שנים אשר בדפוס בק"ק ברלין [בשנת תקכ"ה] וכבר ספו ותמו ואינם בנמצאים... גדרוקט אין באהסלב אין קיבוץ גיעברעמאט מיט באווייליגטג איינר העכשט פעראדעגטן קייערליכן ברשיון הצנזור דקאדעמיע מוילנא. באסלב, תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... בשנת והגית בו יומם ולילה לפ"ק [תקפ"ג]. [1], 39, [1] דף. 4^ו. 17:20 ס"מ. (אותיות רש"י)

עם הסכמת ר' דוד ב"ר שמואל אב"ד של הקלויז באהסלב ור' שמואל דובער ב"ר מנחם מענדל דיין ומורה צדק באהסלב, מיום כ"א בכסלו תק"פ; עם הסכמת ר' יהודה ב"ר צבי הירש דייטא וספרא דק"ק אסטראה, מיום כ"ו בכסלו תק"פ; ועם שתי הסכמות הלקוחות מההוצאה הראשונה (ברלין תקכ"ה). ההסכמות ניתנו לשותפים המביאים לבית-הדפוס.

בטופס אחר נדפסו הסכמות אלו: הסכמת ר' אריה דק"ק סמילא, מיום ט' בטבת תק"פ; הסכמת ר' משה זאב דק"ק זלאטיפאלי, מיום י"ב בטבת תק"פ; הסכמת ר' יחזקאל צבי הירש

(3) עיין להלן ברשימה מס' 3. על שער הספר לא נזכר שם העיר, ולפיכך נעלם מעיני הביבליוגרפים.

אולם מהקולופון ברור שנדפס שם בעיר הזאת.

אבדק"ק שפאלי מיום י"ב טבת תק"פ; הסכמת האב"ד והדיין דק"ק באהסלב, כנ"ל. בטופס זה הושמטו ההסכמות מההוצאה הראשונה, ובאה הודעה על כך. באותו טופס יש גם שינוי נוסח בפסוק שבשער: "הובא לבית הדפוס וכו'". (עיין: ריבקינד, ק"ס שנה י"א עמ' 385).

הקולופון: "ותשלם המלאכה יום א' כד לחודש כסליו שנת תק"פ לפ"ק... על ידי הפועל... המסדר אותיות נתן במהר"ר זאב זצ"ל מק"ק פולנאי ולע"ע בק"ק באהסלב: על ידי הפועל... הפרעסין ציהר ישעיה במהר"ר אליעזר זצ"ל מק"ק באהסלב: על ידי הפועל העוסק במצוקות [ביציקת] אותיות הבחור דוב בער במהר"ר שמשון זצ"ל מק"ק קאומין ולע"ע בק"ק באהסלב: על ידי הפועל... הפרעסין ציהר יוסף מרדכי במהר"ר דוב בער זצ"ל מק"ק באהסלב." — הטופס שבידי נדפס על גייר כחלחל.

2 ספר תולעת יעקב והוא מאיר תפלת כל השנה בארבע פנים: פשט רמז דין סוד וסימנים פד"ס שאון ותיקון ותיביר... מהור"ר מאיר י' גיבאי... תובא לבית הדפוס ע"י הני תרי... האחד... מהור"ר מענדל ב"ר השני... מוה' ישעיה בהרצני... מהור"ר דוד ב"ר כדי לזכות את הרבים כי זה כמה שנים אשר נדפס מקודם וכבר ספו תמו... גדרקט אין באהסלב אין קיובר גיעברענמאט מיט באוויליגונג איינר העכשט פערראדענטן קיזערליכן ברשיון הצנוער דקאדעמיע מוולנא: באהסלב תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש. בשנת זה השער ליי צדיקים יבואו בו לפ"ק [תק"פ]. 47 דף. 40. 20: 17 ס"מ. (אותיות רש"י). עם הסכמת ר' דוד ב"ר שמואל אב"ד של הקלוין באהסלב ור' שמואל דובער ב"ר מנחם מענדל דין ומורה צדק באהסלב, מיום א' טבת תק"פ; עם הסכמת ר' יהודה ב"ר צבי הירש דיינא וספרא דק"ק אוסטרהא, מיום כ"ו כסליו תק"פ.

שמות הפועלים לא נזכרו. — הטופס שלפני נדפס על גייר כחלחל.

3 כתובות אור והוא ספר עין יעקב הוא אגור בין אמרים מש"ס ומדרשים מפורשים חיבר אותם אחד אל אחד החכם השלם איש צדיק תמים רבי יעקב בר שלמה י' חביב הנצב"ה עם כל פירש"י. ונדפס באותיות גדולות אשר היא יפה לזקנים ועם נעדים ובגייר יפה אשר עדיין לא היה לעולמים כאשר עיניכם תחזינה מישרים. ובזכות זה נזכה לעלות לציון ברנה אמן. חלק ראשון. תחת ממשלת... אלכסנדר פאולויטש... כ"ש באמשטרדם בשנת גואל ישראל לפ"ק [תקפ"א]. [3]. 284 דף; חלק שני [כנ"ל]. [2]. 380 דף. 80. 17: 11 ס"מ. (אותיות מרובעות ורש"י). חלק ראשון כולל מסכתות ברכות ייבא; חלק שני כולל מסכתות סוכה קדושין.

בראש ח"א נדפסו ההסכמות אלו: ההסכמת ר' אריה יעקב ב"ר משה אב"ד סמילא, מיום י"ט אייר תק"פ; ההסכמת ר' שמואל דוב ב"ר אורליא ליפמן, אב"ד קאניב, מיום ל"ד בעומר [י"ט אייר] תק"פ; ההסכמת ר' אברהם ב"ר יצחק, אב"ד בראסילוב, מיום י' אדר שני תקפ"א; ההסכמת ר' יצחק אייזיק ב"ר יוסף, דיין ומו"ץ דק"ק תוראסטיב, מיום י"ב אדר תקפ"א. — שלש ההסכמות הראשונות ניתנו לר' דוד משדה לבן. ההסכמה הרביעית ניתנה לנחום יהודה בן דוד משדה לבן. בראש ח"ב נדפסה ההסכמה הראשונה הג"ל, ונדפסה ההסכמת ר' דוד ב"ר דובער משדה לבן, שניתנה לבניו.

בסוף ח"א נדפס קולופון זה: "אודה ה' בכל לבב אשר זכיתי לעסוק במלאכת שמים באמונה בסידור האותיות ואברך אני על המתגמר על חלק ראשון עין יעקב והש"י יזכה אותי להשלים אחריתו כראשיתו אמן. הקטן נתן בהמנות מהר"ר זאב וואלף ז"ל מק"ק פולנאי ולע"ע עוסק בק"ק באהסלב: וגם אני באתי בהלל ותודות לברך את ה' אשר זכי [!] אותי להיות מסייע בדבר מצוה ולעסוק במוכבש הדפוס ולגמור חלק ראשון עין יעקב והש"י יתן שאזכה לגמור שאר החלקים. נאום ישראל במהר"ר אברהם סג"ל מק"ק פולנאי ע"ח [עיר חדש] ולע"ע בק"ק באהסלב: ואם שנו שלשו גם אני הצע"י באתי לברך ברכת הודא' על אשר זכיתי להיות מסייע במצוה במלאכת הקודש באמונה בסידור אותיו ולגמור חלק ראשון עין יעקב והש"י יתן שאזכה לגמור

עד גמירא אמר. נאום ההתן דוב בער בהמנו' מו' יהושע וצ"ל מק"ק פולגאה ע"ה ולעת עתה עוסק בק"ק באהסלוב: — מקולופון זה ברור שהספר נדפס בבאהסלוב. — הסופר שבידי נדפס על נייר כחלחל.

4 בשמים ראש לר' יוסף ב"ר אהרן ב"ץ, חידושים על מסכתות מנחות ומדות, ובסופו שמן תמר להג"ל ח"ב, באהסלוב תקס"ט [?] 40. (בן יעקב באוצר הספרים, בערכו, ואחריו פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו, חשנה ודאי מן הנמנעות, ונדפס בשנת תק"פ או תקפ"א).

מו. שתי אגרות של מנחם ציון פורטו אל יוהן לבוכסטורף הבן.

שתי האגרות שאני מפרסם בהן תפ"י כ"י ספרית האוניברסיטה בבול (G. 1. 62, Fol. 337—338) נכתבו בידי המלומד היהודי מנחם ציון פורטו כהן, שנקרא בפי הגררים Emmanuel Porto. מנחם ציון פורטו (1) היה יליד טריאסטי והרביץ תורה בפדובה במאה השבע עשרה, ואלה

ספריו:

- 1) עובר לסוחר, על חכמת המספר, ויניציאה שפ"ז.
 - 2) Porto Astronomico. Padova 1636.
 - 3) Breve Istituzione della Geografia e Trigonometria. Padova 1640.
 - 4) Compendium grammaticae hebraeae. Padova 1642.
 - 5) Dipluranologia qua duo sacrae scripturae oracula de regressu solis tempore Ezechiae et immobilitate luminarium sub Josue declarantur, Padova 1643.
- את הספר הראשון כתב איפוא פורטו בעברית. את השני כתב איטלקית, ובתורת מוטו כתב את הפסוק "חכמתכם ובינתכם לעיני העמים" (דברים ד' ז') ובוה רצה כביכול להצטרף על הלשון הלועזית. אחד מידידיו הנוצרים Andrea Argoli, שכתב הקדמה לספר, הביע בה את צערו על שהספר נכתב איטלקית, ואמר: "רק דבר אחד מצערני, כי מסכת אהבת הלאום כתב אותו בלשון האיטלקית, המונעת מאנשי חוץ-לארץ להשתמש בפירות עמלו המכובד" (2). אולי מתוך תשומת-לב להערה זו תרגם פורטו את ספרו האחרון (על ירדת צל המעלות בימי חזקיהו ועל עמידת השמש בימי יהושע) מאיטלקית, שבה נכתב הספר מעיקרה לעברית, ורצה להדפיסו בבאול. לשם כך כתב את מכתבו הראשון לבוכסטורף.
- חמשה ימים לפני שכתב פורטו לבוכסטורף את מכתבו הראשון, כתב ידידו הנוצרי Gaspard Scioppius מכתב לבוכסטורף, ובו הוא ממליץ על פורטו בדברי-שבח תמים. נשען על המלצה זו כתב פורטו ביום 20 באוקטובר 1641 את מכתבו שבו הוא מבקש מבוכסטורף להתבונן בספרו ולהשתדל למצוא לו מדפיס. השכר שהוא מבקש הוא עשרים וחמשה טפסים, ובכללם טפס אחד על נייר גדול, שישלחו לו לפני כן ע"י הדואר, כדי שיוכל לתתו להשר שלו הקדיש את הספר, הוא פרדיננד השלישי קיסר אוסטריה, בשולי המכתב הוא שואל את בוכסטורף אם אפשר לקנות בבול ש"ס. כי באיטליה לא נדפס התלמוד וקשה היה לקנותו, לאחר שריפת התלמוד בשנת שי"ד (1554).
- מאחר שלא זכה פורטו לקבל תשובה על המכתב הראשון, כתב מכתב שני ביום 2 בפברואר

(1) עיין עליו: גופיגרדווי, תולדות מורלי ישראל, עמ' 234, 236; כרמלי, העורכים ובני יונת, עמ' 12—13.

אוצר נחמד כרך ג, עמ' 132. Una sol cosa mi dispiace che per l'affetto della nazione V.S. l'abbia scritta in lingua Italiana, non potendo così gli Oltramontani, et altre nazione godere gli frutti delle sue fatiche honorate."

1642, בו הביע את תמנתו על העדר התשובה ואת דאגתו לגורל כתב-היד. גם על מכתב שני זה לא השיב בוכסטורף, וביום 25 במאי 1642 הוא כותב להוטינגר וציריך, שקיבל מכתב מפורטו בצורך חבורו ועדיין לא השיב עליו. לעומת התנהגות שחצנית זו של בוכסטורף, המשיך פורטו בענוותנותו, ואף סייע לבוכסטורף ושלח לו מדי פעם בפעם רשימות ספרים מפדובה ואף קנה בשבילו שם את הספרים הדרושים לו. ידיעה על קניה כזו נשתמרה בארכיונו של בוכסטורף מיום 11 בנובמבר 1644.

ספרו של פורטו לא נדפס בעברית אלא תורגם ללטינית ע"י לורנצו דלנקי (Lorenzo Dalnaki) ונדפס בפדובה בשנת 1643. (עיי' לעיל ברשימת חבוריו מספר 5).

את האגרות הללו כבר תיאר מ. קיורלינג במאמרו על חליפת-המכתבים בין חכמי ישראל ובין בוכסטורף.³ ומקום הגית לי לפרסם את גופי האגרות המצטינות בלשונן הצה, המראות את מדותיו הנאות של כותבן והמלמדות אותנו על ענייני הוצאת ספרים מדעיים בעברית בימים ההם.⁴

אגרת א'

ב"ה

שמעתי שמעך אדוני דנהירין לך שבילי דאורייתא והנך נהר דעה בלשונינו הקדוש לשון תורה ולשון חכמים, וכדרךך של יודעי בינה הנך אוהב את הכריות אשר יש להם רית תורה וחכמה על כן לא זחלתי ואירא לבא בשורותיים אלו לפני רום כבודך לחלות את פניך לעשות עמדי חסד ואמת בשום עין שכלך על הספר הלז ואם הוא ישר בעיניך כאשר אקה לאל ח' הדבר על לב המדפיסים למען יוציאוהו לאור עולם בעט עופרת, ומאמין אני שלא יסרבו ההדפסה להיותו מעט הכמות ורבים יקפצו עליו לקנותו, כי הוא ענין אשר בני אדם מתאווים אליו.⁵ אנכי אשלח את כתב דדיקציוניש השייכת אל השר אשר אנכי הפץ להדריכו, ובתנאי כפול שהמדפיסים ישלחו לי גנד חמשה ועשרים ספרים תיכף אחרי ההדפסה ובפרט אחד נדפס בנייר גדול ישלחו לי עם הפשטה למען אוכל לת אותו ראשונה אל השר הנזכר. אף גם זאת אבקש מאת רוממותך להזהיר המדפיסים על השגיונות וטעויות, גם אם מעלתך ימצא טעות בספרי הלז כתוב יד יתקנו כראוי למען לא יצא דבר שאינו מתוקן, ואם אנכי עובר על חק המוסר, על כל פשעי תבסס ענותנותך, ואם טוב אני לשרתך תגזור אומר ואקום וכל הימים תמצאני מוכן ועבד נרצע, וכוה אשים קנצי למליך ואקוד ואשתחזה לאדוני.

פדובה עשרים יום באוט' כריש שנת ה' אלפים ות"ב לבריאה.⁶

מוכן לשרתך אפר' כירה מ'נחם ציון פורטו כהנ' נקרא שמי בין היהודים ובין האומות נקראתי Emmanuel Porto.

יהי נא חסדך לנחמני לגלות את אוני אם שמה בזילי אמצא לקנות שתא סדרי תלמוד ומחירם.

3) Kayserling, Les Correspondants Juifs de Jean Buxtorf. In: Revue des Etudes Juives, XIII (1886) pp. 260—276.

4) זכור לטוב מד יוסף רפפורט מריגה אשר למקרא ספרי "בארלי ספר" נתעורר לשלוח לי את צילמי האגרות עפ"י מה כתביו של פורטו הנמצאת בגניו והאניחם בסיה בבואו וביקשני לפרסמן. בקשה זו אני ממלא באיחור זמן, בשעה שאין מאמר זה יכול להגיע לידו.

5) שנת כתיבת המכתב היא שנת מותו של מלכיא, וששנה שנים אחרות בפורסה עיר של הכותב.

6) יודעי איטליה והירין היו שלא לכתוב שנה לפני הוצאתם אפילו בשעה שכתבו חדשים למנוחם.

7) בראשי המלים מכומנות האמתיות המצטרפות למלים: מלאך מצפון.

אגרת ב'

סיני ועוקר הרים ישמרהו בורא כל יצורים.

זה כמשלש חדשים באתי בשורותיי אל אדוני והדרכתי אליו חבור שלי מעט הכמות. שחברתי על חזרת צל השמש עשר מעלות בימי חזקת מלך יהודא. והעמדת המאורות על ידי יהושע וחליתיך אדוני להיות לי פה ומליץ אצל המדפיסים למען יוציאוהו לאור, גם בקשתי ממעלתך להודיעני אם המצא ימצא שם בוליא תלמוד שלם לקנות עם מחירה, ועד עתה לא ידעתי מה היה לו לחבורי הנזכר ולאגרתיו אשר כתבתי. ויען כי ידעתך בשם ענו גדול שומע גם לקטן ומשיב לכל אדם, לכן במכתבי זה השני אבקש ממנו מענה לשון על כל חברי הראשונים ואחרונים אלו למען אדע מה לעשות, שאם המדפיסים משם לא יחפצו להדפיסו אוציאנו לאור בגלילות אלו, ויהי מה. אני אעבוד את אדוני לעולם כעבד נרצע ועל משמרתו אעמוד לשמור מצוותיו והם יהיו לי לחן פרטי ולא חן אתפלל יעלה את אדוני על במותי ההצלחות כחפצו וכחפץ עבדו הנאמן הנקרא בישראל מנחם ציון פורט הכהן ובין העמים Emanuel Porto. כותב ביום ה' ב' פברואר שנת חמשת אלפים ות"ב ליצירה פה פדוואה.

מז. זכרון תרומת ספרים משנת תפ"ט

בספר "מכלול" להרד"ק, ויניציה ש"ה, בטופס הנמצא בגנזי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מצאתי רשום מעבר לשער באותיות מרובעות גדולות הודעה זו: "באשר שאתרשח לי ניסא לת"ה האלוף ה' הקצין והנדיב כהרד אלי' בהרר יוסף ז"ל חייט מקק ווילנא ממשפחת קורעצקש הדר לע"ע בעיר קיניגסבורג וזכה אותו השי"ת ב"ה ברחמי וברוב חסדי שהוציא אותו ואת אשתו ואת כב"ב מאפילה לאורה בערב חנוכה. שנת תפז"ל וקבל על עצמו ואשתו וכב"ב להתענות ביום זה כל ימי חייו וגם בעת הזאת אמר בלבו הטחור לנדב איזה דבר כדי לזכות את הרבים, בכן כהיום בשנת תפס"ל הזדמן לו השי"ת ב"ה לקנות ספרי קורש מן השר הג' בפעם א' ש"ס ותנ"ך ומדרשים ואלשיך וזהר וילקוטי ושאר ספרים נחמדים וישינים מכמה מאות שנים, ולא זו ידם מהם עד שקנה אותם בדמים יקרים, כדי לקיים נדריהם, כאשר ענייכם תחזינה משרים וא[מר] לצמא ירוה נפשו וישביע לכל הקורא באיזה ספר שירצה".

מת. שתי מהדורות של ס' "כבוד חכמים" לר' יהודה ליב מפינסק.

מהספר "כבוד חכמים" להמוכית ר' יהודה ליב ב"ר יוסף מפינסק, המכונה פתוביצר, שנדפס בוויניציה בשנת ת"ס (1700) קיימות שתי מהדורות שונות:

(א) והיא המצויה ביותר, וזה השער:

ספר / כבוד חכמים / יריע אף יזריח אור נוגה ממה שהאיר / לארץ ולדרים בחיבוריו הנחמדים / הלא המה ספר קנה חכמה. דרך חכמה. דעת חכמה. / מקור חכמה. בלול בסולת / בלול לה. ועתה לקט בילקוט הראים / בארובות התבונה מאלו החבורים. והוד ידו / נטויה בתוספת מרובה. עשרה דרושים יקרים / ונחמדים חוץ מדרשו המופלאים המובאים בל"ב / פרקים אלו. ואת כל אלה פעל ועשה הרב המופלג / החסיד זקן וגשוא פנים ומוכיח במישור כמזהר / יהודה ליב בכמהר"ר יוסף זצ"ל. / מק"ק פינסק. / ומהותו ואיכותו תמצא בהקדמתו. / בוויניציה / שנת רגלי מבשר משמיע שלום. /

Appresso il N. H. s. Aluise / Bragadin. / Con Licenza de' Superiori.

לארבעת צדי השער נדפסו פסוקים אלה המרמזים לארבעת חיבוריו: "קנה חכמה קנה בינה ואל תט / מאמרי פי: בדרך חכמה הורתיך הדרכתיך במעגלי ישר: לדעת חכמה / ומוסר להבין אמרי בינה: מים עמוקים [?] / דברי פי איש נחל גובע. מקור חכמה: כבוד חכמים ינחלו".

מעבר לשער שתי הסכמות: הסכמת הרבנים דד"א [דארבע ארצות] פולניא, ניתנה ביום ג' ט' תשרי תנ"ח ביומא דשוקא פה יערסלב, וחתומה ע"י: פנחס משה ב"ר ישראל חריף מלובוב, אריה יהודה ליב ב"ר שמואל צבי הירץ מקראקא, שאל ב"ר אברהם יהושע העשל מקראקא, נפתלי ב"ר יצחק כ"ץ מפוזנא, יוסף ב"ר משה מפרעמסלא, משה ב"ר צבי הירש סג"ל מטורבין; הסכמת רבני ויניציאה, ניתנה ביום שלישי ר"ת אייר ת"ס, וחתומה ע"י: שלמה ב"ר ישעיה ניצה, דוד ב"ר שלמה אלטאראס, משה ב"ר יעקב לוי מויא, משה ב"ר דניאל מאגיוור.

מספר הדפים: [6], 126, [1].

(ב) והיא אינה מצויה ביותר, וזה השער:

ספר / כבוד חכמים / והוא לקוטים מארבע ספרים שחיבר / הרב המופלג תחסיד
זקן ונשוא פנים / המוכיח כמוהר"ר יהודה ליב בכמהר"ר / יוסף וצ"ל מק"ק פינסק
והמת קנה חכמה / דרך חכמה, דעת חכמה, מקור חכמה / עם סולת בלולה וכמה דברים
מחודשים / אשר לא נמצאו בספרים הנזכרים / ונלקטו על ידי הרב המחבר הנ"ל עם / קצת
מהדורא בתרא, לזכות בו את / הרבים, / ומהותו ואיכותו תמצא בהקדמתו, / שנת רגלי מבש
מ ש מ י ע / שלום /

בויניציאה /

Appresso il N. H. s. Aluise / Bragadin. / Con Licenza de' Superiori.

מסביב לשער מסגרת של קישוט.

מעבר לשער הסכמת רבני ויניציאה הנ"ל, ולמטה הימנה ציור של כתר.

מספר הדפים: [6], 92 דף.

נסכם את השינויים: (א) שערים שונים, כמתואר. (ב) במהדורה א' שתי הסכמות, ואילו
במהדורה ב' הסכמה אחת. (ג) מהדורה ב' מסתיימת בדף צ"ב, המסתיים במלים "תם ונשלם
שבת לאל בורא עולם", ואילו במהדורה א' נדפסו אחרי דף צ"ב, המסתיים כנ"ל, עוד הדפים צ"ג-
קכ"ו ועוד דף של "לוח הטעיות". בשאר הדפים (התנצלות המגיה, הקדמת המתבר, סימני פרקים,
קצת דינים מחודשים מספר סולת בלולה, גוף הספר עד סוף דף צ"ב) אין הבדל בין שתי
המהדורות.

נראה איפוא שהמהדורה המסומנת לעיל בסימן ב' היא שנדפסה ראשונה, ובטרם נתפשטה
החליט המחבר להדפיס עוד מדף צ"ג ואילך, להוסיף את הסכמת רבני ועד ד' ארצות, ואז גם
שינה את נוסח השער, השמיט את מסגרת הקישוט, שיש בה צורות פני אדם, ולא היתה לפי רוחו,
יכתב במקומה פסוקים שונים.

עילא בר גרדי

(לקיים שנה י"ט עמוד 90b)

לשוננו של בעל היוחסין עמוד 184 שהסמך את דברו ר' צמח: "עילא בר גרדי עיר בן אתונות" לגמרא בגדרים מא. הסעני (כמו שהענין גם את קהוט) לחשוב שר' צמח פירש כך גרדונא שבגדרים שם ועל כן כתבתי מה שכתבתי. שבת וראיתי שאין הדבר כך. ר' צמח בערוך שלו ערך גרד הביא גירסתו בשבת ק"ב ע"א בר גרדי (לפנינו: עילא בר חמרא) ופרשי עיר בן אתונות כלשון הכתוב בזכריה ט' י'. ורק היוחסין בדברו על גרדינא הסמיכם לכאן ונצור רושם כאילו ר' צמח פרשו לגדרים.

גיוחסו של ר' צמח בשבת נמצאת גם בפירושי מלים לתלמוד לקדמון אחד שפרסם לוין בגנוי קדם ספר ה' עמוד 169 ואף הוא מפרש ממש כלשון ר' צמח: "עילא בר גרדי עיר בן אתונות וכנראה השתמש באמת בערוך של ר' צמח.

עיקר דברי ב"קריט ספר" שם נגד קהוט מתאשרים אפוא ללא ספק.

ש. אברמסון

בדבר הנוסח התימני של ס' "משנה תורה"

בקשר למאמרי "נוסח מקובל ונוסח מוגה בספר 'משנה תורה' להרמב"ם" (ק.מ. שנה י"ט ע' 140—143) העירני חברי מרא. יערי לשתי עדויות מן הכפרות המאשרות ושבאמת הגיע לתימן נוסח מקורי של ס' משנה תורה, עדות אחת מפי הרמב"ם ולעומתה עדות שניה מפי יחדי תימן.

(א) באגרתו לחכמי לונד כתב הרמב"ם: "ובכל תימן ועיר המצר הערבים... וכבר נתנדבו מהם אנשים בעלי ממון יברכם אליהם ושלחו שליחים ולקחו שלש נוסחאות מן החבור ונתנו נוסח ה בכל גבול דגבול..." (אוצר נחמד, מחברת ב', תרי"ה, עמ' 4).

(ב) ב"מגלת תימן" כתוב: "ובאותם הימים הופיע אורו של מרנא ורבנא הרמב"ם ז"ל וכאשר השלים חיבור היד ופי' המשנה כתב הוא ס' היד בכתב יד גם פי' המשנה כלשון ערבי ושלח אותם ממצרים אל עיר צנעא..." (הצופה לחכמת ישראל, ד', עמ' 9—10).

ואגב אודות כדאי לציין, שהקטעים מ"משנה תורה" שפרסם הרב ולוסניק (מחברות בני קדם, ג') (תש"ב) ושעל שנייהם הרבם הוא ומעיר בהקדמתו, גם הם באו מכ"י תימני, כפי שניכר מהצלומים המצורפים לספר.

י. יואל

דפוסי ארץ ישראל

עתונים וקבצים

...[1] dental bulletin, חברי המערכת: ש. לוי-אפשטיין,
מ. גלמן, ש. צמח.

334 במפעל; חוברת לשאלות העבודה והצבור
במפעלי הקבלנות של הסתדרות העובדים. (תל-אביב,
„סולל-בונה“ והמשרד הקבלני; חיפה, דפוס „אות“).
תש"ב. 15, [1] ע' 8. האחראי נ. בנארי, יצא כ"ב
בשכס. — „פנימי, לא למכירה“.

335 בעיות היום, שנה ג' גל' ד—ר: גליון מיוחד,
מקדש ליום הולדתו השבעים וחמשה של ח[י]ים [מרגליות]
קלוריסקי מחלוצי ההתישבות הציונית. ירושלים,
ארץ תש"ב. 41—86 ע', פורטרט. 8°. כולל מאמרים
ורשימות על ח. מ. ק. מאת י. ל. מאגנס, מ. בובר,
ר' ב[נימין], מ. וליר, פ. אולנדרף, י. בן-זאב, ש. ה.
ברגמן, י. ד. וילהלם, ר. ולס, ג. חפשי, ח. ה. סהון,
ש. לוי, ח. נעמן, א. סימון, מ. פ. סימון, ד. ה. סינטור,
ח. קלר, מחי ח. מרגליות-קלוריסקי מאת חרמונה [סימון]
קלוריסקי] בת ח. מ. ק. ג. הרליץ (מביא לדפוס): ח. מ.
ק. בסף ההתישבות החקלאית של ההסתדרות הציונית,
תעודה היסטורית ושני מאמרים של ח. מ. ק. לאומיות
ושווי זכויות העמים (מאמרו הראשון של ק.). ר' יצחק
אפשטיין, ד"ר (הסדר).

336 ברית החיל. חזית החייל; מאסף ליובל-
העשור תרצ"ג—תש"ג, 1933—1943. בעריכת י. ש. פקר...
תל-אביב, המפקדה הראשית לברית החייל בארץ-ישראל;
(ירושלים, דפוס ר. ח. הכהן, ארץ ב' תש"ג). 42 ע', פור-
טרטים, תמונות. 8°. בראש השער: ברית החייל
העולמית ע"ש זאב זבוטינסקי. „פנימי בחלל, לא למכירה“.

337 ברית החשמונאים; עתון חד פעמי, ירושלים,
(דפוס העברי), פסח ת"ש. 12 ע' 4°. האחראי: אליהו
רקובסקי.

338 בשעת חירום; מאסף לבעיות המדיניות הציוניות
והשיתוף היהודי-ערבי. ירושלים, (מרכז הליגה להתקרבות
ושיתוף יהודי-ערבי; רמת-גן, דפוס „ליגה“), ת"ש. 45
ע' [1] דף. 8°. כולל מאמרים ורשימות מאת מ. אביר
שאו, ר' בנימין, ד. וייסמאן, א. סימון, וכוונקה
„בתנועה“.

329 אברהם פלינט (נולד י"ד אדר תר"ס, נהרג
בתאונת עבודה בסדום י"ג סיון תש"א). [נתניה], (קבוצת
הנוער העובד „קדמה“, תש"א) 18 דף, פורטרט. 16 : 21.
מאסף, במכונת הכפלה.

330 אגדת ישראל. א"י. דבר אגודת ישראל
בשעה זו. לוועידה הארצית בפתח תקוה, ז—ט' סיון תש"א.
ירושלים, הוועדה המכינה של הוועידה הארצית, (דפוס ארץ
ישראל), ז' סיון תש"א. 21 ע' 2°. הע' 21 נדפס על
ע' ג' של המעטפת. — הוצאה חד פעמית. — האחראי:
פישל גלרנטר.

331 אריה פולונסקי; לזכרו. בהוצאת חבריו. (תל-
אביב, דפוס אחדות), [תרצ"ט?]. 31 ע', פורטרט, תמונה.
8°. השוטר א. פולונסקי (נולד ב-1910 בקוברין) נרצח
בסיון תרצ"ט בירושלים. המאסף כולל ביוגרפיה ורשימות.

332 „בית-אורן“. הגדה של פסח. [יערות
הכרמל], קבוצת „הבחרות הסוציאליסטית“ „בית-אורן“,
ת"ש. 35 דף, תמונות. 15 : 20. במכונת-הכפלה. —
לקטי ספרות מתאימה לפסח. פרסומים מעין זה, רובם
באותו שם ובאותה צורה, הוציאו: דליה; קבוץ השומר
הצעיר, ת"ש. [28] דף, תמונות. 4°. — הוורע; קבוץ,
ת"ש. 20 דף, תמונות. 4°. — חולתא, [ת"ש?]. 2—26 דף,
תמונות. 4°. — נען, ת"ש. 22 דף, ציורים. 4°. — עין גב,
ת"ש. 28 דף, ציורים. 8°. — פלוגת ים (של הקבוץ
המאוחד). [קרית חיים], ת"ש. [22] ע', ציורים. 16 : 21.
— קבוצת רביבים, [ראשון לציון, ת"ש.], [20] דף, תמונות.
8°. — רמת הכובש, ת"ש. [10] ע', ציורים. 8°. — שדות
ים, ת"ש. [18] דף, ציורים. 4°. — השרון; קבוצה,
תרצ"ט. 11, [7] דף. 8°. — שריד; קבוץ, ת"ש. [16] דף.
תמונות. 4°. הגדות אחרות ממין זה עיין ק. ס. שנה
י"ז ע' 249.

333 בית השן. יו"ל ע"י אגודת רופאי שנים
ירושלים... אייר תש"א. ירושלים, דפוס „סיני“, תש"א.
3—12, 8—3 ע', תמונה. 8°. „הוצאה חד-פעמית“.
עם מדור אנגלי ושער נוסף באנגלית: Bet-Hashen.

על החינוך הגופני בבתה"ס של כנסת ישראל. מ. ברכיהו:
אילו כללים בהיגיינה של ההתעמלות. ש. טולצ'נסקי:
החינוך הגופני אצל האשה. ע. סימון: הבדיקה הרפואית
ספורטיבית; לקוי הוציבה ותרגילי הגוף. ש. רוננבאום:
הפיזיולוגיה של הפעולה המכסימלית; השפעת ההתעמלות
על התפתחויות לקויות של גוף הילד. מ. צירינבסקי:
מגיעות ונוקם ספורטיביים ולקחם.

345 ורפל, יצחק [Isaac Werfel]. ירח האית
נים; ילקוט פסוקים ומאמרים, דינים ומנהגים, תפלות
ופיוטים, מסות וספורים לימים נוראים, מוגש לחייל
העברי, ערוך בידי יצחק ורפל, ירושלם, "מוסד הרב קוק",
(דפוס "הפועל המזרחי"), תש"ב. [2] דף, 190 ע'. 8°.
התכן: הקדמת העורך. י. פ. (ל). כהן: פתיחה. הרב
הראשי י. א. הרצוג: אל חיילינו. בתנ"ך. בספרות חז"ל.
וחי בהם (דינים ומנהגים). תפלות ופיוטים. מספרם של
ראשונים. בקבלה ובחסידות. מפי העם. פרקי היסטוריה.
בעל "חפץ חיים" אל החייל העברי. מאמרים. שירים
וספורים. לעינינו.

346 זכריהו [זכר] אוריאל; האיש ומפעל חייו.
תל-אביב, הוצאת חברים, (דפוס "אחדות"), תש"א. 62 ע'.
[1] דף, בתוכם לוחות-תמונות, פורטרטים. 8°.
זכריהו אוריאל (תרנ"א) מליטופול בקרים — ת"ש, חדרה) מאנשי
העליה השלישית מחקבוצה הקרימאית הראשונה ומפעילי
ההגנה משנת תר"פ עד מותו. הקובץ כולל ביוגרפיה
ורשימות הערכה וזכרונות.

347 חזית פועלים לאומית. תל-אביב, (דפוס
"החושן"), תש"א. 10 ע'. 4°.
הוצאה חרפעמית.
האחראי: פ. פיבל. — יצאה בס"ו במנ"א.

348 חזית ציונית לוחמת. פרוז. גלי א. חמ"ד,
חש"מ, כ' תמוז תרצ"ט. 4 ע'. 2°.
נגד "הספר
הלבן" של מאי 1939.

349 ים-המלח. צפון. קבוצת החוגים. משה.
צפון-המלח. קבוצת החוגים, חש"ש. [2], 2—32 דף.
פורטט. 4°.
במכונת-הכספה. לזכר משה כהן.
תרפ"א—ת"ש; קטעים ממכתביו וכו' ודברי חבריו
וקרוביו.

350 ירושלים המשתחררת. חמ"ד תש"ג. 8 ע'.
8°.
הוצאה חרפעמית.

339 דוד בן בנימין בנבנישתי ז"ל, שנה למותו,
קיום לדמותו. <ב' תמוז ת"ש—תש"א>. העורך א.
תורגמן. תל-אביב, הסתדרות העובדים הספרדים בארץ
ישראל, (דפוס "דיג"), [תש"א]. 19, [1] ע'. פורטרט. 8°.
דוד בנבנישתי (1892, איזמיר — 1940, תל-אביב) — חבר
מועצת עיריית ת"א משנת 1928 עד מותו, החוברת כוללת
ביוגרפיה של בנבנישתי מאת ד. סמילנסקי ורשימות עליו.

340 דפים לעניני הפועל הותיק... תל-אביב, (דפוס
"דבר"), דצמבר 1940. 15, [1] ע'. 8°.
בראש השער:
מועדון הפועלים הותיקים חברי הסתדרות העובדים
הכללית. הוצאה חרפעמית. האחראי: ז. עורי.

341 דרימר, נתום. קוראי עונג; קובץ ספרותי
זעיר... מלוטש ע"י נד"ר [=נחום דרימר]. א. תל-אביב,
נ. דרימר, (דפוס י. ברוקר, ת"ש). 32 ע'. 8°.

342 הד ירושלים. שנה ד' גלי קצ"ב: יובלו של
דניאל אוסטר, סגן ראש עיריית ירושלים. ירושלים,
ב. אייר תש"ג. 4 ע'. 2°.
כולל מאמרים ורשימות
מאת א. ושיץ, ד. אבולעפיה, א. חיות, יצחק רבינוביץ,
י. ר. מלכו, ש. אפשטיין, ה. ליכטנשטיין.

343 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בא"י. המרכז לנוער. יעקב זאב צקי וצ'רודי.
תל-אביב, המרכז לנוער של הסתדרות העובדים הכללית
בארץ-ישראל, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"א. [2] דף,
7—103, [1] ע'. 8°.
(ספרית המרכז לנוער של
הסתדרות העובדים בארץ-ישראל). "החבורה הוצאה לאור
ליום השנה הראשון ע"י ההסתדרות הכללית של העובדים
העברים בארץ-ישראל בעריכת אברהם לוינסון". לצקי
ברתולדי (1881 קיבו — 1940 תל-אביב) עסקן פוליטי
וצבורי (מאנשי קבוצת "וורודיניה" וממסדי מפלגת ס"ס)
וסופר. הספר כולל 22 מאמרים ורשימות מאת ל. ב.
שנכתבו בשנות 1902—1939. ביוגרפיה של ל. ב. מאת
העורך והערכות עליו מאת ב. בצנלסון, ז. רובשוב,
י. לשצנסקי וי. קרוק.

344 הועד הלאומי ליהודי א"י המתקפה להכשרה
גופנית. הרופא ותרגומות הגוף. הוצאת
במחנה הרופאים, בעריכת: ע[מנואל] סימון, מ[נחם]
צירינבסקי ומ. ארזי. תל-אביב, תש"א. [3] דף, 100 ע'.
טפס מקפל, תמונות. 8°.
= חוברת מס' 11. במכונת
הכפלה. התכן: י. אלוף; על חולדות החינוך הגופני.

תש"ב. 8°. ירחון. העורך והמ"ל: חיים ברקוביץ.
הגליון הראשון י"ל בלי תאריך. גל' ב' יצא ב"ץ באייר.

358 עגן. (תליאביב, דפוס "הארץ", כ"ז אייר תרצ"ח).
36 [1] ע', בתוכם דיאגרמה, לוח-תמונה, תכנית,
תמונות. 2°. בראש השער: ההסתדרות הכללית של
העובדים העברים בארץ-ישראל / מועצת פועלי תליאביב
ויפו / אגודת עובדי היס. קבץ. האחראי: יוסף איש-
שולם. כולל רשימות על שאלות הכרוכות בעניני הנמל,
דברי שיר על הנמל, רשמי הוי. ע' 13: מספרים על
תנועת הסתדרות בנמל ת"א לפי המינים.

359 עזנון; שנתון תש"ג. זוכר דב הו"ז, תליאביב,
מרכז "הפועל", 1943. 60 ע', פורטרטים, תמונות. 8°.
בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בארץ-ישראל. התאגדות לתרבות גופנית, "הפועל". החוברת
כוללת מאמרים שירים ואינפורמציה על ספורט וביחוד
על "הפועל", "פנינים מציירת" של ש. טשרניחובסקי
(ליובל החמשים לשירחו) ו"שיר של זייד" מאת א. פן.

360 עתון העתונאים... גליון (25) היובל, כ"ז
כסלו תש"א — 27 לדצמבר 1940. (תליאביב, דפוס
"הארץ"), תש"א — 1940. 53 ע', טבלאות. 8°. בראש
השער: התאגדות העתונאים בתליאביב. חוברת-תכנית,
כוללת דבריה-הסבר על המוסד, וגם ידיעות שמושיות
ורשימות הנוגעות לעתונות העברית. מהתכן: העתונים
העברים ועובדיהם (ע' 21—31), ורשימת הישובים העבריים
בארץ (ע' 41—49).

361 הצופה. הרב רבי משה אביגדור עמ"א,
ששים שנה להולדתו, תרמ"ג—תש"ג, כ"ה שנה לעבודתו
הספרותית-תורנית. בתוך הצופה גל' 1629 מב' אייר תש"ג.
ע' 3—8, פורטרט. 2°. גדול. כולל מאמרים ורשימות
מאת הרב הראשי ב"צ מ. ח. עזיאל, ש. דניאל, י. מ.
חרלם, י. וולפסברג, ש. גרינברג, י. תירוש, ש. י.
גליקסברג, כ. פ. טכורש, מ. ד. גרוס, א. מ. גנחובסקי,
ו. א. רבינר, ש. י. זיון, אל"ף.

362 רמת-רחל. אשר רבין. רמת-רחל, תש"ג.
39 דף, לוח-פורטרט. 16: 20. במכונת-הכפלה. א. רבין
(תרע"ג, סרגי בפולין — תש"ב, ירושלים) מעסקי החלוצ
בפולין, חבר רמת רחל ע"י ירושלים. המאסף כולל זכרונות
ודבריה-הערכה.

351 כפר הישוב. חיפה. במצור, עלון חד-
פעמי בהוצאת "כפר הישוב", חיפה, דפוס "ארת",
כ"ח סיון תרצ"ט. 12 ע', תמונות. 4°. האחראי: אליהו
שכנאי.

352 מועדון הפועלים הותיקים חברי הסתדרות
העובדים הכללית. למפעל הביטוח ההדדי
של הפועל בארץ. (תליאביב, המועדון, דפוס "הדפס",
1938). 40 עמ', [1] דף. 8°. מאסף. האחראי: ז. עורי.
בראש השער: חוג הפועלים הותיקים בהסתדרות העובדים
העברים הכללית בארץ-ישראל.

353 המועצה להשלטת העברית. תליאביב. ד"ר
אדיה בעהם ז"ל. "האיש ופעלו". חוברת-זכרון
במלאת שנה למותו. ערוכה בידי נתן גרינבלט. תליאביב,
(דפוס "דיג"), תש"ב. 63, [1] ע', פורטרטים. 8°. ד"ר
א. בעהם (תרל"ז סלוקי, פלך קובנה, — תש"א תליאביב)
מהעסקנים הציונים הותיקים, מוסד מכון פסטור בא"י
בשנת 1914 ומנהל עד מותו. נשיא האגודה להשלטת
העברית. המאסף כולל 20 מאמרים ורשימות עליו וההספ
דים ליד קברו.

354 מכבי. א"י. הועדה הפוליטית. קול
המכבים. (תליאביב), הועדה הפוליטית של הסתדרות
"מכבי", (דפוס מוזס), תש"א — 1940. 4 ע', 2°. גדול.
הוצאה תרופעמית. — העורך: יהושע הדרי. — יצאה
ב"ץ בכסלו.

355 המעורר. בטוי הנורע הלומד בימים אלה. תל-
אביב, תש"מ. תש"ב. 2°. "יוצא ביוזמת הארגון הארצי
של תלמידי המחלקות השביעיות". תכניות ההופעה לא
נוכרה. גל' ב' [4] יצא בא' באב תש"ב, גל' ג' [5]
בתשרי תש"ג.

356 המשביר המרכזי. חברה קואופרטיבית להספקה
של העובדים העברים בא"י בע"מ. ידיעות המשרד
המרכזי. תליאביב, 1937. 2°. יוצא לעתים בלתי-
קבועות. גל' א' יצא בפברואר. במכונת-הכפלה. בשנת
1939 י"ל בשם: ידיעות המשביר המרכזי בע"מ וברית
פקוח לקואופרציה צרכנית בע"מ. משנת 1940 ואילך
י"ל בשם: ידיעות ברית פקוח לקואופרציה
צרכנית בע"מ.

357 הנצחון; עתון לכל... זכרון יעקב, דפוסים שונים.

369 W DRODZE; dwutygodnik polityczny i literacki. Jerozolima, (Ignacy Pokrywa, typ. The Jerusalem Press), 1943. illus. 2⁰.
„בדרך: דו שבועון פוליטי וספרותי”. העורך: St. A. Balicki. גל' א' יצא ב' באפריל.

ספרים וחברות

370 אברמסקי, יעקב דוד. על היהודי הנצח. ירושלים, הוצאת הספרים הארץ-ישראלית, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ג. ע' 23. 8⁰. על היהודי הנצחי בספרות הכללית ובעיקר בספרותנו החדשה ועל אלה שהקריבו קרבנות ליהדותם (הקנטוניסטים והמעפילים).

371 אורינובסקי, א[הרן] [Aron Orynowski].
הציגות — מה וכיצד? לתכנית לבתי-הספר התיכונים. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל בהשתתפות מחלקת הנוער של ההנהלה הציונית והלשכה הראשית של קרן היסוד, (דפוס „אחיה”), תש"א. ע' 62. 8⁰. המחבר מכניס למסגרת גם לימוד היסטוריה עברית וספרות יפה מתאימה. את החומר הוא מחלק לפי 8 נושאים ובסוף כל פרק ביבליוגרפיה ללומדים ולמורים. המחבר מציג להבליט בלמודים את המאחד בתנועה (כלי להסתיר את תורותיהם של הזרמים) ואת המפעל החלוצי.

372 אטינגר, יעקב. י. סלומניצקי, א. זלינגר.
גידול הדיקטטורה... בעריכת ש[למה] צמח. תל-אביב, „ספריית השדה”, (דפוס „הפועל הצעיר”), תש"ג. ע' 106. ע' טבלאות, תמונות. 8⁰. בראש השער: הסוכנות היהודית לארץ-ישראל. תחנה לחקר החקלאות. מחלקת ההדרכה.

373 איסופוס [Aesopus]. איסופוס החכם; ששים משלים לקטנים וגדולים. תרגם מיוונית נ. רבן, ציר יהושע קוברסקי. תל-אביב, „עם עובד”, (דפוס „דבר”), תש"ב. ע' 126. [1] דף, תמונות. 18: 22. (ספריה „לילד”).

374 אלוטין, אריה; חנניה רייכמן [Artch Alotin; H. Reichman]. עזרה ראשונה בחרוזים. הציורים מאת דוד שניאור. (תל-אביב), ההסתדרות הרפואית העברית בארץ-ישראל והארגון הארצי של אגודות „מגן דוד אדום” בא"י, (דפוס „אחדות”, תש"ב). ע' 104. ע' תמונות. 8⁰. הספר נועד בעיקר לנוער, אבל גם אלה שגמרו חוקי-הלימודים בעזרה ראשונה.

375 אלפס, בן ציון בן ירמיהו עקיבא. מעשה

363 רעיון; בטאון למדריכים. יוצא לאור ע"י „ברית החשמונאים” בארץ-ישראל... (ירושלים), תש"ג. 8⁰. תכניפות ההופעה לא נזכרה. חוב' א' יצאה באדר א', במכונת-הכפלה. „בטאון זה תפקידו לתת חומר לעיון ולקריאה, לחנוך עצמך ולהדרכת אחרים” [בכחן דתי-ציוני].

364 שלבים... אחד במאי 1941. תל-אביב, (דפוס „הפועל-הצעיר”), 1941. [1] ע' 8⁰. בראש השער: מועדון הפועלים הוותיקים חברי הסתדרות העובדים הכללית. מאסף.

365 שרגופולסקי, ש[מואל] [Samuel Sharno-].
על המצב... אנחנו רוצים להאמין: שבקרוב... המצב ישתפר לטובתנו וארץ-ישראל תמשיך להתפתח בתור ארץ מרפא ותיירות... תל-אביב, (דפוס „הרצליה”), 1941. [10] ע' פקסימיל, תמונות. 2⁰. הוצאה חד-פעמית. — השנה העברית, תש"א, ושמות החדשים כוסו בפתקאות.

366 דער בעקער-ארבעטער; איינמאליקע אויסגאבע פון דער באראכאוואפאזיציע אין בעקער-פארטין. 1—טן יוני 1939. תל-אביב, (רמת גן, דפוס „ליגא”), 1939. 4 ע' 2⁰. האחראי: מ. אידלסון. יצאה בא' בינואר.

367 GAZETA POLSKA; dziennik informacyjny Polaków na Bliskim Wschodzie. Jerozolima, (Ignacy Pokrywa, the Jerusalem Press Ltd.), 1941, illus. 2⁰.

„גזטה פולסקה; עתון יומי לאינפורמציה בשביל הפולנים כמזרח הקרוב”. העורך: Tadeusz Borowicz. גל' א' יצא ב' 23 ביולי.

368 MENORA; eine Auswahl literarischen Schaffens in Erez-Israel. Hrsg. von Schalom Ben Chorin und Gerson Stern. Tel-Aviv, W. Menke, (typ. „Haaretz”), 1941. 5 p. l., 13—124 p., illus. 8⁰.

הקובץ כולל שירים מאת מ. שטורמן, ל. שטראוס, רחל, א. לסקר-שילה, א. מאיר, ש. שלום, ש. בן-חורין; ונבלות מאת י. קסטין, א. צויג, ש. בן-חורין, קטעים מספוריהם של ש"י עגנון, א. המאירי, ג. שטרן ומזכרונותיו של מ. בודנהיימר, ומאמרים מאת ה. ברגמן, ס. גרוגמן, פ. ולש, מ. ברור.

1941 — תש"ב. 31, [1] ע' 8°. צ"ל 9 באפריל 1941.

381 בן גוריון, ד[וד] [David Ben-Gurion]. מבחן הביצוע. ירושלים, חש"מ, תש"ג—1942. 15, [1] ע' 8°. "מאמר זה נדפס לראשונה בגליון תמוז תש"ג של הירחון העברי "בצרון"... "דבר הציונות יבוצע אם יקום בנו הרצון והעוז לבצעו. וא"י תהיה יהדית במידה שהיהודים יבנו ויקימו אותה" (ע' [16]).

382 בן גוריון, ד[וד] [David Ben-Gurion]. שליחות ודרך. תל-אביב, מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל, (דפוס "אחדות"), 1942. 30 ע' 8°. "הרצאה בועידה החמשית של מפלגת פועלי ארץ-ישראל במושב השלישי, כפר ויתקין, 25.X.1942, י"ד חשון תש"ג".

383 בן-גפן. בית יעקב לכו וללכה! אופרה בשלש מערכות. המוסיקה של ד"ר בן-גפן. הטקסט חובר אף הוא מתוך שירי ח. נ. ביאליק ע"י הד"ר בן-גפן. מערכה א' גדרה, [תל-אביב], דפוס "תל-אביב", ת"ש. 16 ע' 8°. ליברסו. הנושא: עליית בני ביל".

384 בן-דוד, ישראל חיים. כשוא גלים או מעפילים; מתוהאכוב — המוניטכני בארבע מערכות עם אפילוג. תל-אביב, "שניר", (דפוס "אחדות"), תש"ב. 69, [1] ע' 8°. בראש השער: י. ח. בן-דוד (חיים אלחנן).

385 בן-ציון, פ. אנגליה לכל חוברת א-כ, למתלמידים. תל-אביב, "עברית-אנגלית", דפוסים שונים, ת"ש—תש"א. 32; 32 ע' 8°.

386 בעקבי הצאן, פרקי קריאה לכתות הבינוניות. (סדר ועובד ע"י ברוך ברנשטיין ויעקב הלפרן). (תל-אביב, המרכז לחנוך וארגון עובדי המרכז לחנוך, דפוס "אחדות", תש"א). 38, [2] ע' תמונות. 8°.

387 בקי, ריכרדו בנימין. אפיה המיוחד של הכלכלה בארץ-ישראל... (הרצאת פתיחה שנקראה בבית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה). תל-אביב, (דפוס "אחדות"), ת"ש. 16 ע' 8°. מהמעטפת. בראש השער: בית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה, "מכללי", תל-אביב. — עם תמציות באנגלית ובצרפתית. — על המעטפת השמאלית שער גוסף באנגלית: Peculiarities in the economic life of Palestine,

אל פס: מאמר ויכוחי מחיי המהפכה ברוסיה... מאתי בנציון בהרב... ירמיה עקיבא אלפס. וגלוח אליו הערות... ומאמרים... בעניני תקופת חיינו, מחתני הרב ניסן רבין מוילנא. (תל-אביב, דפוס א. מוזס), [ת"ש?]. 113 ע' פורטרט. 8°.

376 אפלטון [Plato]. סוקרטיס ומשנתו. מתוך כתבי אפלטון. תל-אביב, שוקן, (דפוס "הארץ"), תש"ב. 100 ע' 8°. = ספרי מופת לבתי-ספר; יוצאים לאור בהשתתפות בית הספר הריאלי העברי בחיפה ובעריכתו. מספר 4. כולל "התנצלות" ו"קריטון" וקטעים מ"המשתה" ומ"פיידון".

377 באואר, אוטו. השאלה הלאומית. מגרמנית אברהם כהן. (מרחביה). הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1940). 185, [1] ע' 8°. = ספרית פועלים, כרך י"א. "ספר", השאלה הלאומית בצורה בה ניתן כאן מקיף את החלק ההיסטורי והתיאורטי העיקרי של המהדורה המקורית. (מההקדמה). שם המקור: Otto Bauer: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie. התרגום נעשה מהמהדורה השנייה. בסוף הספר (ע' [174]—[185]): הערות (של המחבר ושל ההוצאה העברית) ולוח-השמות.

378 בטו, יוהאן-טוב [Ludwig Bato]. דון יוסף נשיא פרשת-חיים. (תרגום מכתב-היד הגרמני ש[למה] הרברג). תל-אביב, "מסדה", בסיוע מוסד ביאליק. (דפוס "אחדות", תש"ב). 186 ע' [1] דף, תמונה. 8°. ביבליוגרפיה: ע' 185—186. = ספרית "רמון", 17. ספור היסטורי.

379 בן-גוריון, ד[וד] [David Ben-Gurion]. אל המצפון האנושי: נאום במושב המיוחד של אספת הנבחרים ביום כ"א בכסלו תש"ג (30.11.42). תל-אביב, מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל, חש"מ, 1942. 8 ע' 8°. "פנימי". המושב הזה התכנס אחרי שהגיעו ידיעות על שחיטת המוניות של יהודים בפולין ובארצות-כבוש אחרות. — המחבר יו"ר ההנהלה הא"י של הסוכנות היהודית.

380 בן-גוריון, דוד [David Ben-Gurion]. ויכוח מדיני עם "השומר הצעיר". במועצת ההסתדרות מ"ג, רחובות, י"ב ניסן תש"א, 9 ביוני [?]. 1941. תל-אביב, מרכז פועלי ארץ-ישראל, (דפוס "אחדות"),

[by] Riccardo Bachi... Tel-Aviv, 1940.
המחבר מנתח את השפעת המפעל הציוני, המתבטא בעליית חוץ ואנשי עבודה, על הכלכלה הא"י. החברה והכלכלה הציונית הן דינאמיות, הכלכלה הציונית היא ביטודה כלכלה התחרותית, ובה, בתור שיטה, מכריעים הכוחות הרוחניים את הכוחות הכלכליים.

388 בר, ישראל. המבנה של הצבא החדש. תל-אביב, "מערכות", (דפוס גוטנברג — צבי כספ), תש"ב. 20, [4] ע', טבלאות, לוחות-תמונות. 8°.

389 ברית טרומפלדור. ארץ ישראל. טופוגרפיה. [תל-אביב], נציבות בית"ר בארץ-ישראל, [1941?]. [2], 20—2 דף, מפות, תמונות. 2°. במכונת הכפלה.

396 דינבורג, בן-ציון [Benzion Dinaburg]. הזרמים הסוציאליים, המדיניים והלאומיים בתנועת הפועלים היהודית ברוסיה ומסבותיהם ההיסטוריות; חוברת של מקורות ותעודות. נאספו וסודרו בשביל הסמינריון לתולדות ישראל בדורות האחרונים. חוברת א' ירושלים, תש"א. [1], 34 דף. 4°. במכונת הכפלה.

397 דיסקין, יואל. משנת יואל; תולדות רבנו הקדוש רבי שניאור זלמן מליאדי נ"ע, שיטתו בחסידות, תקנותיו והנהגותיו, מצורף ב' מוספים, מאת המנוח רבי יואל דיסקין. העורך והמסדר יצחק א. אוריג' שטין. ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, תש"א. [3], דף. 98 ע'. 8°. רבו של הספר (ע' 15—76) 23 אגרות של רש"י מליאדי (אחדות מהן מתפרסמות כאן בראשונה), הכוללות חומר רב על הנהגתו, שיטתו והתקנות שתיקן. לאגרות צורפו הערות ובאורים מאת מחבר הספר. בין האגרות: "כדור-התעוררות של רבנו לטובת חזון הישוב בא"י, ואגרת על הערכה לטובת החזקת הישוב בא"י ישנו אגרות על מאסריו ושחרורו ועל עמדתו ונדודיו בזמן מלחמת נפוליון.

398 "דעת". הוצאת (ספריית הנוער). 17—30 [צ"ל 31]. 15 חוברות. (תל-אביב, "דעת", דפוס "דיג", [1941]. 8°. התכן: 17—23: ביראות, אדגר ריס [Edgar Rice Burroughs]. הרפתקאות טרזן. 32 ע' בכל חוברת. 17: בעקבות הזיונגל. 18: הקרבן לאל השמש. 19: הבנייה. 20: האוצר הגנוב. 21: המפה המסתורית. 22: הר היהלומים. 23: הכפר הבוער. 18 ע'. 24—26: הטיס האמיתי. 18; 16 ע'. 27—31:

390 ברנשטיין, מרדכי. בחלום ובהקיץ. טרגיקומדיה. תל-אביב, "עדי", (דפוס "אחדות"), תש"ב. 89 ע'. 8°. בראש השער: מרדכי בן צבי — מקום המעשה וזמנו: באניה ובארץ ישראל בשנות 1912—1936.

391 ברנשטיין, מרדכי. התם: קומדיה מחיי הארץ. תל-אביב, "עדי", (דפוס "אחדות"), תש"ב. 176 ע'. 8°. בראש השער: מרדכי בן צבי.

392 בת-מרים, [יוכבד]. ארץ ישראל; שיר בי"א פרקים. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב. 29, [2] ע'. 8°.

393 גוטמן, נחום. ביאסריצה או מעשה שתלתו חמור וסופו ארי טורף. ספר וציור נחום גוטמן. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ב. 107 ע'. תמונות. 18: 21. (ספריה "לילד").

394 גורדוניה—מכבי הצעיר. מבעד לסורג; [הנוער העברי במחתרת ובמעצר]. (תל-אביב, ההנהגה העליונה של גורדוניה—מכבי הצעיר, דפוס "הפועל הצעיר"), [תש"ב]. 27 ע'. 8°. "סנימ". התכן: פעולת החלוצי וגורדוניה—מכבי הצעיר בארצות אירופה (קטעים מתוך ד"ח של נתן שולץ מטעם לשכת הקשר של החלוצי בניגבה); שנת 1941. שנת 1942. מכתבי חברים. גולי מאוריציוס (מכתבים ועדיות מהמחנה).

395 גינצבורג, מנחם [מנדל]. שם לאבא

404 הכברג, צבי. מחזית מדבר לוב...
 «רשימות קצין עברי». ירושלים, «אחיאסף» (דפוס ש.
 וינפלד), תש"ב. 167 ע', פורטרט, תמונות. 8°.
 המחבר התגייס במרס 1940 לגדודי עזר של חלוץ צבאי
 ואחרי כניעת צרפת הועבר למדבר לוב. הספר כולל תאור
 ההוי הצבאי, תאור אנשי צבא בני עמים וגזעים שונים
 ותאורי טבע. ע' 96—108: מכתבים וקטעי מכתבים של
 חיילים.

405 הלוי, ח[יים] ש[לום]. חקירות בתמות
 התינוקות היהודים בארץ... עם הקדמה מאת ח[יים]
 יסקי. ירושלים, הוצאת דפוס «האומן», תש"א. 63 ע',
 טבלאות. 8°. החקירה הנוכחית מבוססת על
 הנתונים בנוגע לתינוקות שנפטרו בירושלים ובתל-אביב
 במשך שבע השנים 1932—1938. התכן: חישוב שיעור
 תמותת התינוקות. גורמים שונים לתמותת התינוקות.
 התמותה לפי הגיל והמין; לפי חדשי השנה. סבות התמותה.
 חלקן של מחלות שונות. סיום.

406 הלטר, מרדכי. חלוצים באו לעירה;
 ספור מחיי קבוץ-הכשרה בפולין. תל-אביב, «עם עובד»,
 (דפוס «דבר»), תש"ב. 225 ע', [1] דף, בתוכם לוחות-
 תמונות. 8°. (ספרית «שחרות»). תורגם מיוונית בידי
 המחבר. את המקור (בשם «מיר גרייטן ויך») ראה ק. ס.
 שנה ט"ו ע' 480.

407 הלפרין, נפתלי הרץ מאיר. ספר תל
 תלפיות; הדברים נפלאים על כל מסכתות הש"ס רובן
 בהלכה ומיעוט באגדה. מכבוד... מוהר"ר נפתלי הרץ
 מאיר הלפרין... יוצא לאור על ידי שמעון הלפרין...
 המשתתף גם בהדגים עד מס' נדרים. ירושלים, דפוס
 «איתאח», תש"ב. 6, 226 ע'. 8°.

408 המאירי, אביגדור [Avigdor Hammeiri].
 בגיהנם של משה: רשימות קצין עברי בשבי
 רוסי. כרך א'. מהדורה שניה. תל-אביב, «מצפה» (דפוס
 «רוהלד»), תרצ"ט. 232 ע'. 8°. מהדורה א' ראה
 ק. ס. שנה ט"ו ע' 279. שם גם באור קצר.

409 המינגווי, ארנסט. למי צילצלו הפעי
 מונים. מאנגלית מנשה לוין. חלק א—ב. (מרחביה),
 הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר,
 1942). 284 ע'; [2] דף, [289] — 516 ע'. 8°. (ספרית

המחנה בלהבות אש. 16 ע' בכל חוברת. אח
 הקודמות ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 82 מספר 392.

399 דרנט, ג'מס מרדוק ארצ'ר [James Mur-
 doch Archer Durrant]. «מנהיגות»; כמה
 מהבחירות הפסיכולוגיות של מנהיגות, ביחוד במדה שהן
 נוגעות לקצין ולחיל האוסטרלי. הרצאה של י. מ. א.
 דארנט, נקראה בפני מכון השירות המאוחד של טסמניה
 (25 במאי 1939). (תל-אביב, «לגוסר», דפוס «הפועל
 הצעיר», תש"א — 1940). 32 ע'. 8°.

400 הברמן, אברהם מאיר [Abraham Majer
 Habermann]. עפ"פי צבי; מאה שירי חשק של
 משוררים עבריים אשר בספרד ובארצות המזרח (גלקטו
 ונערכו מתוך כתבי יד וספרי דפוס ע"י א. מ. הברמן).
 (ירושלים, דפוס וולך, תש"ג). 69, [1] ע'. 8°. «נסדר ותותקן
 בבית המלאכה של הוצאת ספרי תרשיש ונדפס במהדורה
 מצומצמת של ק"ן טפסים. — השירים ז, ה, י"ט, כ,
 כ"ג, מ"א—ס"ח. ע', ע"ד, ע"ה, ע"ה, פ—צ"ב, צ"ד—צ"ז
 מתפרסמים כאן לראשונה מתוך כתב-יד». המלקט צרף
 לשירים: «אחרית דבר», הערות, מפתח המשקלים ומפתח
 השירים: ע' 49—69.

401 הגדה של פסח בעברית וקסטיליאנית, תורגם
 ע"י אליהו משה שבות ומשה חיים מורח. Hagada
 de Pesach <leyenda de Pesach> ...
 ירושלים, דפוס י. ע. איתאח, תרצ"ט—1938. 36 ע'. 8°.

402 הופין, אליעזר זיגפריד [S. Hoefien].
 נאום מר א. ה. הופין יושב ראש מועצת-המנהלים של
 הבנק האיפותקאי הכללי של א"י בע"מ... (תל-אביב, דפוס
 «הארץ», 1941). 17, [1] ע'. 8°.

403 הופמן, מרתה [Martha Hoffmann].
 הרצל הצעיר; דרכו אל היעוד... (תורגם לעברית
 מכתב-יד גרמני על-ידי: אביבה ידידיה... לאה גולדברג).
 ירושלים, מס, דפוס המערב, (1941). 103 ע', פורטרט. 8°.
 המחברת עומדת על השפעת מאורעות חייו בשנות
 השמונים והתחלת התשעים (וביחוד מות יידו הינריך
 קאנא) על דרכי יצירתה, מנתחת את הנושאים העקריים:
 הפסימיזם, אבוד לדעת ומות, מתארת את ההשפעות
 הכלליות על ה. וביחוד היא מבליטה את השפעת היינה
 ולס עליו. המחברת הצליחה לצרף פרטים וקוים רבים.

תוספת א. ירושלים, דפוס י. ורקר, כ' סיון תש"ב, 16 ע'.
הרשימה כוללת 39628 שמות והתוספת — 1810. ע'
כל שם ושם גם שם האב, הכתובת והגיל.

פועלים. ספור מזמן מלחמת האזרחים האחרונה בספר.
שם המקור:

Ernest Hemingway: For whom the bell tolls.

416 הועד הלאומי ליהודי א"י. המחלקה להכשרה
גופנית. ששה לוחות התעמלות, מעובדים ע"י
המחלקה להכשרה גופנית של הועד הלאומי לכנסת ישראל.
חיפה, "לנוטר", (דפוס "אות"), ת"ש. 31, [1] ע', תמונות.
8° = ספריה להכשרה גופנית [3].

417 הועד הלאומי ליהודי א"י. מחלקת החנוך
[ו] המחלקה להכשרה גופנית. החנוך הגופני
המורחב בבתי הספר התיכוניים, מעובד ע"י הועדה
לחנוך הגופני המורחב, תל-אביב, ת"ש. 22, 24—48 דף.
צוירים. 15: 20. = חוברת מס' 3. במכונת הכפלה.

418 הועד המשותף לעניני הנער על-ידי ההנהלה
הציונית, הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד.
ליכוד הנוער הציוני; דין וחשבון על פעולות
הועד המשותף... ירושלים, (דפוס "אחוז"), תרצ"ט. 14
ע', [1] דף. 8°.

419 ורקר, זול. סביב פעולות בשמיים
יום. תרגם ועבד ל. אליאב. תל-אביב, "זורעל", (דפוס
רוהל, 1942), 143, [1] ע', 8°.
Jules Verne: Le tour du monde en quatre-
vingts jours.

420 זבולון. א"י. "זבולון" ארץ ישראל, אגודת
יורני ים. תל-אביב, (דפוס יבנה), [1940], [12] ע'.
תמונות. 8°.

421 זיו, ב[נימין]. ארגוני הפועלים בארצות
האחרות ואמריקה, תולדותיהם ופעולותיהם. תל-אביב, דפוס
מ. שאם, 1941, 31 ע', 8°.
ארגונים בלתי-מפלגתיים.

422 זינגר, מ[נדל] [Mendel Singer]. בין
מלחמה ושלום: מחשבות ומעשים בימים טרופים...
חיפה, (דפוס "אות"), תש"א. 35, [1] ע', 8°.
התבונן בעקבות השתלטותו של הנאציזם. מחשבות ומעשים בימים
טרופים. מהדברים שנדונו לגניזה.

423 זס, יעקב. מארעות הנוער דני, [ספור].

410 הסתדרות הפועלים החקלאיים בא"י.
ארגון מגדלי ירקות. ספרים ומאמרים על
גדול ירקות: רשימת הספרים והמאמרים שאפשר
להשיג: בספרית המרכז החקלאי, תל-אביב; בספרית בית
גורדון, דגניה; בספריה הלאומית, ירושלים. [חיפה],
1941, [2], 2—45 דף. 2°.
במכונת הכפלה. הרשימה
כוללת כאלף ומאה ערכים, רובם בלועזית. הרשימה
סודרה לפי המקצועות וכתוך כל מקצוע ומקצוע לפי
הספריות.

411 וינברג, צ[בי] [זבולון] [Cvi Zvulun Hersz
Weinberg]. מחיצות. תל-אביב, "מסילה", (דפוס
"ספר"), תש"ג. 200 ע', 8°.
14 ספרים מחיי
היהודים בפולין.

412 וינשל, אברהם [Abraham Weinshal].
ממשלת היהודים החפשים: קול קורא לאומה.
תל-אביב, דפוס "דיג", [תש"ב], 8 ע', 8°.

413 ויסמן, דוד [David Weissmann]. פירור
ליזם, או פיאודליזם. (תל-אביב, דפוס "ספר"),
[תש"ב], 15, [1] ע', 8°.
"פנימי בשביל סניף תל-
אביב של הליגה להתקרבות עברית-ערבית".

414 וסילבסקה-ונדה. קשת בענן. עברית
[וכבד] בתל-אביב. מרחביה, הקיבוץ הארצי השומר
הצעיר, (דפוס השומר הצעיר), 1943, 208 ע', פורטרט. 8°.
(ספרית פועלים). — בראש השער: ו. ואסילבסקה. ספור
מחיי הכפר האוקרייני בכיבוש הנאצי. המקור בפולנית.
התרגום והערות מתוך הכת"י פורסם בכתון הרשמי של
הממשלה הרוסית "איוויסטיה".

415 הועד הלאומי ליהודי א"י. פוסק
הבוגרים של כנסת ישראל בירושלים [פוסק שני —
תש"ב]. נערך על-ידי מפקד האוכלוסיה העברית
בירושלים באלול תרצ"ט. ירושלים, (דפוס "העברי", של
י. ורקר), י"ד אייר תש"ב. [1] דף, 332 [צ"ל 330] ע', 4°.
בראש השער: הועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל. —
טעות בספירת העמודים: ע' 305—306 הושמטו. — נוספה:

לפני ה' לפ"ק [צ"ל ת"ש]. 32 ע'. 8°.

430 טורטל, מכס [Max Turtel]. ביסוס

הלאומיות בכתבי אחד-העם. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה העברית, (דפוס "אחזה"), תש"ב. 54 ע' [1] דף. 8°. שער נוסף באנגלית. עבודת פרס-לושאק. תש"א. המחבר מסביר את דעותיו של א"ה על הלאומיות מתוך השקפת עולמו הפילוסופית, ומנתח את דעותיו על הלאומיות היהודית ועל הציונות. הוא קובע סתירה בדעות שא"ה השמיע על הלאומיות היהודית בזמנים שונים ומסביר את הסבות שגרמו לכך.

431 טרטקובר, אריה [Arjeh Tartakower]

היהודים בעולם. (ירושלים, המכון להשכלה ציונית בכתב, דפוס "אחזה", תש"א). [3] דף. 156 ע'. [2] דף. טבלאות. 8°. = הספריה הציונית הקטנה. סדרה א'. המחבר מנתח בעיקר את השנויים שחלו בהגירה היהודית בשנים שאחרי המלחמה העולמית הקודמת (המספר הכללי של המהגרים לארצות שמעבר לים בשנות 1919—1936: 893 אלף) ומשוו אותה עם ההגירה הכללית. בהגירה היהודית קטן ביותר מספר החוזרים לביתם הקודם, רב יותר מספר הסבילים ואחוז הסוחרים. לפי ארצות קליטות ההגירה: אה"ב (380 אלף), א"י (298 אלף), ארגנטינה (97 אלף). לפי ארצות היציאה: מפולין 394 אלף, גרמניה — 100 אלף, רומניה — 22 אלף, ליטא — 13 אלף. הגורם החשוב ביותר: א"י כמקום קליטה חשוב (בשנת 1932—1936): א"י תפסה את המקום הראשון, וגם העליה לא"י היתה העמלנית ביותר לפי הרכבה. המחבר רואה תפקיד גדול להגירה בעתיד ומוכיח שהכשרה מקצועית של המהגרים עלולה להקל על קליטתם. הספר כולל גם ידיעות על המצב הכללי בארצות היציאה וההגירה וסקירה תמציתית על בעיה מרכזית זו שבחי היהודים.

432 יבנאלי, ש[מואל] [Shmuel Jawniel]

בסורח לעת זקנה. תל-אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, העד הפועל, (דפוס "אחדות"), תש"ב. — 1941. 14 ע'. 8°.

433 יונה בן אברהם גירונדי. ילקוט שירים

לרבנו יונה ז"ל מגירונדי. חלק ראשון. ערוך וסודר לשערים מתוך ביאורי רבנו למשלי ולאבות ע"י הרב... משה

תל-אביב, "דביר", (דפוס "גוטנברג" — צבי כספ), תש"ב. [2] 118 ע'. 8°. מנוקד.

424 תומסקי, דב. מפת-חות אבודים: שירים.

ירושלים, ר. מס, (דפוס "המערב"), תש"ג—(1942). 82 ע'. [1] דף. 8°.

425 חורגין, יעקב [Jacob Hurgin]. בארמון

דפוס; ספור. תל-אביב, (נצח, דפוס "ספר"), תש"א. 45 ע'. 8°. = "נצח" ספריה קטנה, חוברת ב. — כאן נעשה ניסיון, במסגרת מצומצמת של גובילה מרוכבת, להאיר את הנושא (האם היה יוסף פלאוויוס בוגד או עשה מה שעשה מטעמים אנוכיים או לאומיים?) מנקודת הראות של סופר עברי-לאומי. מההקדמה.

426 חזן, ל. [L. Hazan]. ספר לבר-מצוה.

תל-אביב, "מצפה" (דפוס "הארץ"), [תש"ב]. 162 ע'. 8°. מנוקד. התכנן: היהדות. ארץ חיים. מועדים. חולדות חקי ישראל. אישים גדולים בתולדות היהדות הרחוקה. אישים גדולים במדיניות היהודית. בתה"ס של היהודים. בני הנעורים היהודים. פרקים נבחרים מתולדות ישראל. היהודים בעולם. הציונות וא"י. פרקי ספרות דתית-לאומית. דרשות (הצעות לנושאים).

427 חיפה. הקהלה העברית. קהלת חיפה

בעשר השנים תרצ"ב—תש"א <1932—1941>. חיפה, דפוס "אות", תש"ב. [4] דף, 97, [1] ע'. טבלאות. 8°. התכנן: לזכר הנעדרים. ההכנסה וההוצאה. הפעולה הישובית. הרבנות הראשית. מסיים. חנוך. בריאות. עזרה סוציאלית. משפט השלום העברי והלשכה המשפטית. השלטת הלשון והשכלה לעם.

428 חיקים, משה. עלי באר; מחזות תנ"כיים.

א. קין והבל. ב. עלי באר. ג. יעקב ועשה. הקדמה מאת יעקב סיכמן. ירושלים, חברה קהלת להוצאת ספרים בעברית, (דפוס ש. וינפלד), תש"ב. 92 ע'. 8°. מחזות לילדים ולנוער.

429 חכם, אברהם בן עזריה יצחק. זה השל חן

זאת המחברת היא מדברת... עפ"י כתבי... הרי"ח [ר] יוסף חיים בן אליהו מבגדאד] הטוב... ללמוד כל בר ישראל על שלחנו... ועוד הוספות מספר "שערי ציון" וזה"ק, אספתי ולקטתי אתם... אברהם בן עזריה יצחק חכם... ירושלים, (דפוס י. וינפלד), שנת זק השלחן אשר

ושביעית ובחלקים הבאים מהספר יבא גם מענין הכרכה והרכבה בערלה ונוגע גם בענין האתרוגים המורכבים ועוד ענינים... חלק ראשון. ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, ת"ש. [6] דף, 96 ע'. 8°.

439 כצנלסון, ב[רל] [Ber Kaznelson]. בטרם בוא המחר. הרצאה בועידה החמישית של ההסתדרות ותשובה בויתות. תל-אביב, ועד הפועל, תש"ב. 31 ע'. 8°.

"פנימי". בראשיהשער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים-בארץ-ישראל. — הועידה התקיימה בסוף אפריל.

440 כצנלסון, ב[רל] [Ber Kaznelson]. לאן פנינו? דברים בכנס חברים באפיקים 'ו' חשון תש"ג. (תל-אביב), מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל, (דפוס "דבר"), [תש"ג]. 15, [1] ע'. 8°. על המצב במפא"י בקשר למלחמת הסיעות.

441 לודלאו, ג'מס מיקר. בת ירושלים: ספור מימי תחלת מרד המכבים. מאת י. מ. לודלאו. חרגם מאנגלית [אברהם אריה] ל[יב] יעקובוביץ. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס רוהלד, 1942). 129, [1] ע'. 8°. מנוקד. שם המקור:

James Meeker Ludlow: Debora; a tale of the times of Judas Maccabaeus.

442 לוי, יצחק ברוך [Jitchak Baruch Levy]. תזיונות של רב בישראל במחנה ההסגר. ירושלים, (דפוס ש. וינפלד), ת"ש. 15 ע'. 8°. את החוברת בגרמנית ראה להלן מספר 501. המחבר נאסר בפליזן יומים אחרי תפיסת צ'כיה ע"י הגרמנים והיה כלוא במחנה-רכוז בשלגנברט.

443 לוי, שרה. יד אל יד; שירי ילדים. החרוזים: שרה לוי הנעימות: עמנואל פוגצוב. הצוירים: אריה אלויל. תל-אביב, "למען הילד", (דפוס צ. חוחלובקי), ירושלים, "קרית-ספר", [1941]. 32 ע'. תמונות. 8°.

444 לוינשטיין, פ[ריץ] [Fritz Löwenstein]. דע את חקי ארצך; מורה-דרך בחוק הארץ-ישראלי. ירושלים, ר. מס, (דפוס "אשכול", 1942). 140 ע'. 8°. = ספרית מס למדע פופולרי, ספר 26. "מגמת הספר לתת לקורא בעל השכלה כללית הדרכה והסברה בשאלות אלה. יחדית את לבי לחוק הא"י הכללי ולא נגעתי בדרך

ימיני <סקרובון>. ירושלים, דפוס ח. י. צוקרמן, ת"ש. [8], 2—36 דף. 8°.

434 ימיני, יהושע [Y. Yemini]. ראשי פרקים במבוא לתנ"ך. טבריה, בהוצאת המחבר, (דפוס "כנרת"), תש"ב. [2] דף, 79, [1] ע'. 8°. "ספר עזר לתלמיד ולמורה כאחד".

435 ירושלים. האוניברסיטה העברית. הוראת ההבעה והספרות בבתי-הספר התיכוניים. סימפוזיום שערך ע"י האוניברסיטה העברית בהשתתפות מחלקת החנוך של כנסת ישראל ומרכז הסתדרות המורים בא"י בבנין רוזנבלום באוניברסיטה העברית בימים כ"ה—כ"ו בתמוז תש"א <20—21 ביולי 1941>. ירושלים, (דפוס "ארץ-ישראל"), תש"ב. 60 ע', [2] דף. 8°.

תדפיס מן הקובץ "מבעיות חובכנו"... תש"ב. שער נוסף באנגלית. ההרצאות נדפסו כאן במלואן, היכוחים — בקיצור. התכן: א. ריגר; הקדמה. ח. י. רות; נאום הפתיחה. א. ריגר ונ. ליבוביץ; ההבעה העברית בכתב ובע"פ בבה"ס התיכוניים (הרצאות). ויכוחים. ח. י. רות, י. קלוזנר, ד. שמעוניוביץ, י. מהלמן; לימוד הספרות בבה"ס התיכוניים (הרצאות). ויכוחים ותשובות המרצים. ביבליוגרפיה: ע' 14.

436 ירושלים. תלמוד תורה "אור החיים". דין וחשבון כספי ומעשי לעשר שנות כהונתי כמנהל המוסד, פסח תרצ"א — פסח תש"א. נערך והובא לבית הדפוס ע"י יעקב מלמד כהן מנהל תלמוד תורה "אור החיים" ירושלים. ירושלים, דפוס "איתאח", תש"א. [2] דף, 44, [4] ע'. פקסימלים. 8°.

437 כהן, ישראל. יצחק אדוארד זלקיבסון; חייו ומפעלו הספרותי. תל-אביב, "מסילה", (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב. 94, [1] ע'. פורטרט, פקסימיל. 8°.

חלק של חבור זה נדפס ב"מאזנים" כ"י"ב, אבל כאן נדפס בשינויים. י. ע. זלקיסון (י"ע), שהתנצר ונעשה כהן-מיסיונר, הצטיין בספרות העברית כמתרגם כתבי מילטון ("ויגרש את האדם" — גן עדן האבוד) שקספיר ("איתאל הכושני" — אותילו. "רם ויעל" — רומיאו ויוליה) והברית החדשה.

438 הכהן, משה מרדכי בן נח. ספר מזמרת הארץ מאיזה ענינים ממצות התלויות בארץ מעשרות

הררי. כך ב' טבת, שבט, אדר. חלק א'—ג'. תל-אביב, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל וחברת אמנות בע"מ, (דפוס "אחדות", תש"א. 140 ע'; [1] דף, [141]—270 ע'; [1] דף, [271]—376 ע'. 8°). עם ציורים, פורטרטים, לוחות-תמונות ותווים. חלק א': אדמה; חלק ב': עבודה; חלק ג': מעון. "ספרי מועדים יביאו לכל בית ישראל ובי"ס... בארץ ובחו"ל את שמחת החג את מסורת הדורות, את אמנות הניב והצורה, את אהבת הארץ, את הצמא לקרקע ואת הכוסף לגאולה" (מדברי הפתיחה). את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 20.

450 מיגואל די סרונטס סאברדרה. (תל-אביב, "גזית", דפוס "הפועל הצעיר", תש"א. 152, [8] ע', בתוכם לוחות-תמונות, פורטרט, פקסימילים, תמונות. 8°). מכיל "איש הזכוכית" ספור מאת מיגואל די סרונטס. עברית: אפרים שמואלי, "המיגואל די סרונטס; מסה מאת אפרים שמואל". לכל חלק שער מיוחד, שניהם בראש הכרך. שם המקור:

Miguel de Cervantes Saavedra: El licenciado vidriera.

451 "מכבי-הצעיר. א"י. ספריה למדריך. חברות א—ה'. תל-אביב, (המפקדה הארצית של ה"מכבי-הצעיר" א"י). תש"א. 24; 20; 52; 15 דף; 29, [1] ע'. 4°. התכן: חוב' א': רשימות הסטוריות. חוב' ב': לחנכה; חמר לשיחות, מסיבות ונשפים. חוב' ג': מסלולנו, בעריכת מחלקת ההכשרה. 8°. חוב' ד': ל"א באדר; חמר לשיחות הקראות והופעות. חוב' ה': קיום למהותה של תנועתנו ולהליכות המדריך. תש"א.

452 מן הינריך. מסטגוהאל עד פראנס. מגרמנית לאה גולדברג. (מרתביה). תקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1941), 188 ע'. 8°. (ספרית פועלים). בתחלת הספר: הקדמה למהדורה העברית מאת המתרגמת. בראש השער: הינריך מאן, "מאה וחמישים שנות תרבות צרפת — חמש מסות: סטגוהאל. ויקטור הוגו. גוסטב פלובר וז'ורז' זאנד. אמיל זולא. אנאטול פראנס". מתוך:

Heinrich Mann: Geist und Tat; Franzosen, 1780—1930.

453 מנחם מנדל מקוצק. אמת ואמונה;

כלל בניני ישראל, שזכו לספרות עשירה. (מההקדמה). התכן: מבוא. חוקת א"י. תחוקה. אדמיניסטרציה. בתי המשפט. — עניני המשפחה והירושה. — עמדת הור בארץ. — יסודות החוק האזרחי. — העבירה הכללית וענשה. הדיון לפני בית המשפט. רשימת ספרים (ע' 139—140).

445 ליבוויץ, נחמה. דרכי ההוראה של חומש עם מפרשים לעלית הנוער הדתי. ירושלים, הלשכה לעלית הנוער, ועד הארגון של המדריכים, (דפוס וויס), תש"א. 8 ע'. 8°.

446 ליברמן, צבי. ילדי העמק א—ה'. 5 חברות. הציורים: א. ארז. ירושלים, "קרית-ספר"; (תל-אביב, דפוס "דבר"), [ת"ש...]. 24; 20; 16; 16; 8 ע'. 8°. מנוקדות. התכן: א': דן הספן. ב': הגלילה. ג': שמעון ולוי. ד': גדעון באוירון. ה': יפת המאות.

447 מדרש רבה. בראשית. מדרש בראשית רבא. מבחר ערוך ומבואר בידי יהושע גוטמן ו... יוסף שכטר. תל-אביב, שוקן, (דפוס "הארץ"), תש"ב. [2] דף, 192 ע'. [1] דף. 8° = ספרי מופת לבתי-ספר; יוצאים לאור בהשתתפות בית הספר הריאלי העברי בחיפה ובעריכתו. מספר 3. "המבחר הזה מיועד לבתי ספר ולעם". (מההקדמה).

448 מונצנר, ג[רהרד]. המבנה הכלכלי של הסתדרות העובדים העברים בארץ-ישראל. לחקר דרכי הארגון והמעשה של העובדים העברים בייצור, במסחר ובמימון. מתוך שתוף עם ארנסט כהן. ירושלים — תל-אביב, (תל-אביב, דפוס יפת), 1942. [4] דף, 143 ע'. סבלאות, לוח-מקופל. 8°. בראש השער: מכון לחקר הכלכלה של הסוכנות היהודית בארץ-ישראל. "מחקר זה יש בו נסיון לבחון את החטיבה הכלכלית, הסתדרות העובדים על יסוד המאזנים ודו"ח השנתיים של מפעליה העצמיים". התכן: חלקה של ההסתדרות במשק העברי. היצור החקלאי והקשרים עם השוק. מפעלי קבלנות ובנין יצור תעשייתי. מפעלי תחבורה. אספקת מים. מפעלי אשראי. שיכון. מפעלי ביטוח. מוסדות וקרנות לעזרה הדדית. מפעלי תרבות. חברות בעלות והנהלה. סיכום: מבנהו של משק העובדים. קיום ומגמות. סוף דבר.

449 מועדים: סדר ספרים לחגי העם בעריכת חיים

בין עבה"י והארצות השכנות: הסכם חזא. טוריה, עיראק, ח'ג'אז, ארץ-ישראל, ביבליוגרפיה: (ע' 192—194).

458 גרדלי נחום. 18 שירים; מוגש למשתתפי סמינריון-הקיץ של מורי "המרכז לחינוך" שנערך בראשית חופש תרצ"ט בתל-אביב. תל-אביב, (דפוס מכון למעילות [1] משרדיות), תרצ"ט. [2] דף, 24 ע', [1] דף, תוים, 17: 24. "מודפס על מכונת מולטיליט". הטכסט מתחת לתוים וגם לחור.

459 הסוכנות היהודית לא"י. המחלקה לעבודה. משרד הפקוח על לשכות העבודה הכלליות. לשכות עבודה כלליות לטועלים בכפר; חוקה והוראות. תל-אביב, המחלקה לעבודה של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, משרד הפיקוח על לשכות העבודה הכלליות, (דפוס "יפת", תש"א. [28] ע', טבלאות. 8°.

עם הקדמה מאת [צחק] גרינבוים.

460 סלוצקי, יהודה. מעמק זבולון עד ים כנרת או חברי ישקה מאודיסה. בעריכת [אח] גולדברג. (הצוירים ג. רייסלר). [מרחביה], הקיבוץ הארצי השומר הצעיר: (תל-אביב, דפוס "אחדות", 1942). 168 ע', 8°.

(נעורים בת לספרית פועלים).

461 סנקה, לוציוס אנאוס. מכתבי מוסרי: מכתבים ע'—קכ"ד. מתורגמים מרומית, עם הערות, בידי אהרן קמינקא. תל-אביב, "דבר" בהשתתפות מוסד ביאליק, (דפוס "דבר"), תשי"ב. VIII, 202, ע', [1] דף. 8°.

הקודם ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 295—296, שם גם בקורת מאת ד"ר עק. ב. פוזנר. שם המקור:

Lucius Annaeus Seneca: Epistolae.

462 סרנא, יחזקאל. מוסר, מאת... ר' יחזקאל סרנא. שיחה בכנוס "אגודת המוסר" בע"ה ירושלים ת"י, י"ט אלול ת"ש. ירושלים, דפוס פ. אבן, [ת"ש]. [1] 6 ע', 8°.

463 עגן, יצחק. בזעף ליל: שירים. ירושלים, ר. מס, (דפוס "המעריב"), תש"ג — (1942). 56, [2] ע', [1] דף. 8°.

כולל 18 שירים, שנכתבו בראשית תש"ב ובהם הד למאורעות הזמן.

464 פיגנברג, רחל. נעיון. מסבל פליטי ישראל בדורנו. תל-אביב, "לעם" (ירושלים, דפוס הספר),

דברי אורה מרבנו הקדוש... מנחם מנדל מקאצק. מלוקט מפי סופרים וספרים ע"י ישראל יעקב בה"ר... מרדכי אר"ט. (ירושלים, דפוס ש. וינפלד), ת"ש. [4] דף, 137 ע', [1] דף. 8°.

"ואם כי כבר נדפסו הרבה ספרים ובהם מפורשים ומפורדים דברי רבינו, בחור שאר דברי קדושים, אמרתי ללקט כל אמרים מפי סופרים וספרים, את אשר נדפסו כבר ואת אשר נודעו מפי חוקנים וקבצנים אחת לאחת" (ס"ה 910).

454 מרצינובסקי, ו[לדימיר] פ[ילימונוביץ'] [Vladimir Filimonovich Martsinkovskii]. המדע והדת (מתורגם מרוסית). ירושלים, (דפוס "עדות כתבי-קדשית במזרח הקרוב"), 1941. [1] ע', [1] דף. 8°.

455 משה בן מימון. סמי המות והרפואות כנגדם; "המאמר הנכבד... כתאב פי אלסמום ואלמתחרו מן אלאויה אלקתאלה בתרגומו העברי של ר' משה אבן תבון <עס"י כ"י פריס מ' 1173> יוצא לאור בפעם הראשונה בצורף מבוא ובאורים עם תמונות וציורים רבים מאת זיסמן מוגסנר. ירושלים, ר. מס, (דפוס "המעריב"), תש"ב. [3] דף, 3—236, XX ע', לוחות-תמונות, פקסימיל, תמונות. 8°.

= משה בן מימון. כתבים רפואיים... כרך ב'. עם תמצית ושער נוסף באנגלית: Moshe ben Maimon (Maimonides): Poisons and their antidotes... Edited... by Suessman Muntner. Jerusalem, Mass, 1942.

את הקודם בשורה זו ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 165.

456 גדל, מנחם. תורת המעשה הפרו-ליטרי. (יסודות המארכסיזם). תל-אביב, הבחנות הסוציאליסטית העברית בארץ-ישראל, (דפוס "אחדות"), תש"א. 66, [2] ע', 8°.

בראש השער: מ. נאדל.

457 נעמן, חיים [Chaim Neaman Radzimirski]. עבד אלה, אמיר עבר הירדן, ירושלים, "קרית ספר", (דפוס ש. וינפלד), תש"ב. 194 ע', פורטרטים, תמונות. 8°.

התכן: האמיר. עבר הירדן. מיסמכים ונספחים: הסכם סייקס-פיקו (נובמבר 1915). כרוזו של שריף מכה. טופס הממונות על א"י. תזכיר הממשלה הבריטית לחבר הלאומים בענין קביעת הסטטוס של עבה"י. דברי הועדה המלכותית לפלשתינה (א"י), 1937. על עבה"י. היחסים

470 [צנוערט], יהושע. בחתונת הבן. מאת יהושע בר יוסף. תל אביב, (דפוס "ספר"), תש"א. 84 ע' 8°.

471 קופר, דוד ל. המשיח: אישיותו ותכונותיו... נעתק מאנגלית ע"י משה עמנואל בן-מאיר. ירושלים, דפוס מים חיים, ת"ש. 94 ע' 8°.

מספרי מסיון. שם המקור:

David L. Cooper: Messiah; his nature and person.

472 קוק, אברהם יצחק [Abraham Isaac Kook]. אגרת הטהרה ומאמר פצעי אוהב. (ירושלים), תלפיות, (דפוס בית יתומים דיסקין), ת"ש. 19, [1] ע' 8°.

473 קוק, אברהם יצחק [Abraham Isaac Kook]. אורות ישראל: ט' פרקים על ישראל וחיו בכלל ובפרט, באומה ובעולם. ירושלים, הוצאת "ירושלים" ע"י הישיבה המרכזית העולמית, (דפוס סלומון), תש"ב. 5, [1] 89 ע' 8°.

474 קיסרי, אורי. נסיעה אל העבר. תל אביב, צ. לינמן, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"א. 96 ע' 8°.

רשמי מסע במושבות הישנות שבגליל, בסבריה, בצפת ובזכרון יעקב ושיחות עם כמה מראשוני המתישבים. דרך אגב גם ידיעות מפרשת חיהם של מיכאל הלפרין ואלכסנדר אהרונסון.

475 קיפניס, לוי [Levin Kipniss]. הדלקה בבית עזה; [שיר]. מעבד בידי לוי קיפניס — מציר בידי איזה הרשקוביץ... (תל אביב, "יבנה"), חש"מ, [תש"ב]. [51] ע' 21: 24.

476 קפליבצקי, יוחנן [Jochanan Kaplitzky]. שבי ליל שון ערב; ספר אלמוד לבתי הספר העממיים. חלק שלישי. ירושלים, "קרית ספר", (דפוס "אשכול"), תש"כ. 119 ע' 8°.

שער נוסף בערבית ובאנגלית. — את הקודמים ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 97.

477 קרן היסוד. המחלקה לנוער. מפעלה של קרן היסוד בארץ ישראל; (ראשי פרקים לשיחות). מחזור ג, אגרת א'—ב', ירושלים, המחלקה לנוער של

תש"ב. 169 ע' 8°.

מנוקד. הספר נכתב יודית ויצא לאור בשם "בני די ברעגען פון דניעסטר" (ראה ק.ס. שנה ג' ע' 63). מתורגם לעברית בידי המחברת. — בספר מתוארים חיי הקליטים היהודים, שהתרכזו לאלפים אחרי הפרעות ומלחמת האזרחים באוקריינה (בשנות תר"פ—תרפ"א) ע"י הגבול הרוסי-רומני (בעירות ריבניצה, רשקוב וקמינקא ואחרות שעי' הדניסטר). גם מסופר על ארגוניהם ועל מוסדות עזרה מטעם מוסדות יהודיים בחו"ל.

465 פקר, מ. חקירת מצב הבריאות של הנהגים היהודים בקואופרטיבים לתחבורה בארץ ישראל. [תל אביב], תש"ב 1941. 19 דף, 16 דיאגרמות על 9 דפים (רבע מקפלים). 4°.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל. הועדה המרכזית להגיינה מקצועית וסוציאלית. מרכז הקואופרציה למלאכה, חרושת ושרותים צבוריים. ברית פקוח בע"מ. ע' 14—17: הצעות (לשמירת בריאותם וכשר עבודתם של הנהגים).

466 פראושוטטר, ורנר. נשואים בארץ ישראל. תל אביב, הוצאת אלימפיה — מ. פויכטונגר, (דפוס "הארץ"), [1941?]. [1] דף, 25—5 ע' 8°.

= ספרית ימים של פויכטונגר. חוברת 3.

467 פרומקין, ה[של] [Heschel Frumkin]. מעשים במצור. תל אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל, הועד הפועל, (דפוס "אחרות"), תש"ב — 1941. 32 ע' 8°.

מנוקדת.

468 פרקים בשפת הדבור הערבית של ארץ ישראל, יוצאים לאור על ידי ש[למה] ד[ב] גויסיין. 1: ...בבקר בשיר זרוא ונחלת שמעון. שיחות בלהג הירושלמי, י"ל בהשתתפות מ. פיאמנטה. ירושלים, תש"ג. 22 דף. 8°.

במכונת הכפלה. הטכסט הערבי הוא באותיות לטיניות.

469 צויג, סטפן. בלהט סוד; [ספור]. תרגם י. קרניאלי. תל אביב, ("נצר", דפוס "ספר"), תש"א. [1] דף, 5—110 ע' 8°.

= "נצר" ספריה קטנה, חוברת ג—ד. בראש השער: סטיפן צויג. שם המקור: Stefan Zweig: Brennendes Geheimnis.

דעת. בפני ועדת הבוררות. ברמת יוחנן.

483 שחראי, אברהם [עקב]. רבי עקיבא יוסף שלזינגר. ירושלים, "מוסד הרב קוק" שעל יד המזרחי העולמי, (דפוס וייס), תש"ב. [2] דף, 88 ע'. הרב שלזינגר (תקצ"ח, פרשבורג—תרפ"ב, 8°.

ירושלים), שעלה ארצה בשנת תר"ל, היה ממייסדי ישוב אי על יסודות של פרודוקטיביות והשלטת השפה העברית, כעשר שנים לפני התחלת חבת ציון והעליה הראשונה. הוא גם עבד תכנית ישובית מפרטת, אבל נתקל בהתנגדות חריפה מאנשי הישוב הישן. הספר, שנדפס מתוך עזבונו של המחבר שנים אחדות אחרי מותו, כולל גם ידיעות מעניינות מחיי הכוללים בירושלים.

484 שטוק, דב [Berl Stock Sperber], באל כסון; ספורים ובדומה להם. תל-אביב, "גזית" (יפו, דפוס "החושן"), תש"ב. 141, [1] ע'. 8° (ספרית "הרסים"). 23 ספורים (מקום המעשה: גליציה וגרמניה).

485 שלונסקי, אברהם; (לאה) גולדברג, עורכים. שירת רוסייה. [מרחביה], (הקבוץ הארצי השומר הצעיר בהשתתפות מוסד ביאליק; ת"א, דפוס "הארץ", 1942), 19, 199 ע', סטרטים. 8° = ילקוט שירת העמים... סדר אי. (ספרית פועלים). עם חצי שער רוסי בע' ב' של השער. — הילקוט כולל 130 שירים מהשירה הרוסית החדישה (היינו מאחרי מארס 1881), החל מז'ימיר סולוביוב וגומר בנזוביץ, שתורגמו בעיקר ע"י העורכים. כונסו יצירותיהם של 31 משוררים, ביניהם 4 יהודים: בגריצקי, ביזימנסקי, מנדלשטם, ב. פסטרנק. בסוף הספר (ע' 177—187) תולדותיהם של המשוררים בצרוף כרקטריסטיקות, ופירושים. בפתח דבר (ע' 7—19) ניתנת סקירה על השירה הרוסית החדישה עם קביעת השפעותיהם של מאורעות הזמן על התכן והצורה של השירה.

486 [שפילברגר, יהודה]. מיומנו של האימפרסריו משה ולין. תל-אביב, במת-האמנים, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"א. 101, [1] ע'. 8°. מסיונים המחבר: א. שפי, בראש השער. "בספר זה כלולים מעשים, מאורעות, חוויות בני תקופה של 15 שנה, כפי שספרם לי משה ולין". בספר נמסרו הרבה ידיעות על הנסיגות התאטרוניים השונים בא"י ועל עזרתו של המשורר א. המאירי בשטח זה.

הלשכה הראשית לקרן היסוד, תש"א—תש"ב. 31; 29 דף. 16: 20. במכונת-הכפלה. התכן: עליה והכשרה. אגרת אי: העליה העברית לארץ-ישראל <תולדות וסיכומים>. תש"א. — אגרת ב': ההון הלאומי וארגון העליה. תש"ב. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 161—162.

478 הקרן הקימת לישראל. ספר בר מצוה. אי. (ירושלים), קרן קימת לישראל, (דפוס גולדברג, ת"ש). 21 ע', 15 לוחות-תמונות. 2°. מנוקד. החלק הספרותי נערך ע"י ר' בנימין, והחלק האמנותי ע"י הרמן שטרוק. — ההוצאה מהודרת.

479 רובינסון, ג'מס הרוי. ימי הבינים והעת החדשה; פרשת דברי ימי מערב-אירופה מימי תמונת הממלכה הרומית ועד הזמן הזה. כתוב אנגלית בידי... ג'מס הרוי רובינסון ומתרגם בידי [שמואל] פרלמן. מהדורה שניה. ספר שני, תל-אביב, "דביר", (דפוס גוטנברג—צבי כספ), תרצ"ח. [2] דף, 236 ע', מפות (מקצתן מקפלות), פורטרטים, תמונות. 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 164. שם המקור: James Harvey Robinson: Medieval and modern times.

480 רוטשטיין, שמואל. אחי עזר; הגאון רבנו חיים עוזר גרודזנסקי מוילנה. חייו ופעולותיו. ירושלים—תל-אביב, נצח; (יפו—ת"א, דפוס "החושן"), תש"ב. 80 ע', פורטרט. 8°. = ספרי נצח ג. אנשי שם בישראל ספר א'.

481 רינגולדס, קונטין. הפצועים לא זעקו. תרגם יצחק עברי. תל-אביב, צ. לינמן, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב. 226, [1] ע'. 8°. המחבר סופר "קולירס מגזין" שבני-יורק, מספר בספרו את המאורעות שהיה עד ראייה להם בזמן הכבוש הגרמני של צרפת, ובזמן הפצצות אנגליות, בחדשי מאי—אוקטובר 1940.

482 רמת-יוחנן. פרשת בית אלפא. רמת יוחנן, (תל-אביב, דפוס "אחדות"), תש"ב. 144 ע', [1] דף. 8°. על חלוקי דעות וסכסוכים אידיאולוגיים בקבוצת בית אלפא (בשנות תרצ"ז—ת"ש) שנגמרו בפלוג הקבוצה ובהעברת חלק מחבריה לרמת-יוחנן. עורך הספר: מ. קושניר. התכן: ד. כהנא; דברי פתיחה. א. רייזנר; תזכיר לועדת השלשה. מדיון במסלוג. חליפת מכתבים. גלווי

ties; the general prospectus for the Mediterranean and Near East and East Africa, of the British Institute of Commerce & Accountancy, Ltd.... = The Near East Branch of the British Tutorial Institutes, Ltd.... Jerusalem, (Azriel P[ress]), [1940?]. 184 p., illus., 1 fold. pl., port 8°.

494 FEILCHENFELD, WERNER. Jewish trade policy on the basis of transfer agreements with Central and East European countries. (Tel-Aviv, typ. Haaretz Press), [1938?]. 57 p., diags., tab. 8°.

את החוברת בעברית ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 298, בגרמנית — שם ע' 317.

495 GASSI, ANTONIO. Contributo alla soluzione della questione dei Luoghi Santi. Gerusalemme, Tipografia dei PP. Francescani, 1935. 4 p. 1., [3] — 418, [10] p., 1 l. 8°.

„לפתרון בעיית המקומות הקדושים [בא"י]”

496 GERMANSKY, B[ARUCH]. Individuum und Gemeinschaft; ein Beitrag zur theoretischen Soziologie. Zugleich 2. verb. Aufl. der Schrift Der absolut nationale Mensch. Jerusalem, (typ. Azriel), 1939. 40 p. 8°.

מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 183.

497 GILLIS, EMMA. Die wohltemperierte Stimme. Tel-Aviv, (typ. Azriel), 1940. 68, [2] p. 8°.

498 JOINT COMMITTEE FOR THE AID OF THE JEWS OF POLAND. The tragedy of Polish Jewry. Booklet No. 1. Jerusalem, 1940. 2 p. 1., 3—84 p., illus. 8°.

את הספר בעברית ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 98 מספר 509. שם גם באור קצר.

499 KEREN HAYESOD. The activities of the Keren Hayesod in Eretz Israel (Outlines for

487 תל-אביב. עיריה. ועדת „תרמגן”. תר-מגן. מהו? (תל-אביב, ועדת „תרמגן” של עירית תל-אביב, תש"א — 1940). 8 ע' תמונות. 2°.

488 תלמוד בבלי. פרק אלו מציאות מן מסכת בבא מציעא תלמוד בבלי נדפס דף על דף, עם פירוש רש"י, ועם סימני פסיק, ונקודה... וכן... באים הראשי תיבות במלואם... אליהו נחום פרוש גליקמן. ירושלים, דפוס סלומון, תרצ"ט. 66 ע' 4°.

489 ברית ידידי התעשייה הארץ ישראלית. ליגה פון פריינט פון דער ארץ ישראלדיקער אינדוסטריע. (תל-אביב, דפוס „דיג”, תרצ"ט). [16] ע', דיאגרמות, מפה, תמונות. 8°.

490 יוסף. פועלי-ציון און דער ציוניסטישער קאנגרעס. תל-אביב, „דרך הפועל”; (רמת-גן, דפוס „ליגא”), 1938. 50 ע' 8°.

491 פעטערזוויל, י[עקב]. ארץ-ישראל אין צווייטן

וועלט-קריג. תל-אביב, „נייע קולטור”; (רמת-גן, דפוס „ליגא”), 1941. 107, [2] ע' 8°.

492 ASCHER, M[AURICE]. Gulliver's new travel. Tel-Aviv, (typ. M. Shoham), 1940. 71, [1] p. 8°.

הספר יצא בגרמנית בברלין, בהוצאת Concordia בשנת 1915.

493 BRITISH INSTITUTE OF COMMERCE & ACCOUNTANCY, LTD. Commercial opportuni-

seventeenth academic year, Hebrew University, Jerusalem, November 24, 1942 — Kislev 15, 5703. (Jerusalem, typ. "Achwa"), [1942]. 7, [1] p. 80.

את המקור ראה ק. ט. שנה ב' ע' 14.

504 MAP OF PALESTINE. Scale 1 : 500.000. Jerusalem, (Azriel Press), 1941. 49 : 35 (fold. 80). "Drawn by I. L." "Published with permission of the Director of Surveys 1941."

505 MARMOROSCH, A[BRAHAM]. Old and new places in Palestine and Syria; a new guide... 3rd rev. ed. Jerusalem, The Author, (Azriel Press), 1942. VII, [1], 246 p., illus.; maps (2 fold.) 80.

שנת הדפוס חוקנה בכ"י ל' 1941. ביבליוגרפיה: ע' [VIII]. את ההוצאה הקודמת ראה ק. ט. שנה י"א ע' 175. — מקצת חלק ב' (ע' 54—103) יצא גם כחוברת מיוחדת בשם:

Sightseeing in Jerusalem and Bethlehem; a new guide. 63 p.

506 MICHALIK, JULIAN. Zburzenie Warszawy w 1939 r. (Tel-Aviv, typ. Azriel, 1941). 126 p., illus., maps. 80.

"חורבן ורשה בשנת 1939."

507 NEDIVI, YEHUDAH. Guide to Tel-Aviv-Jaffa, by Yehuda Nedivi Benjamin Meisler, Samuel Yeivin, Martin Feuchtwanger. Tel-Aviv, Edition Olympia, (typ. "Hapoel Hatzair"), 1941. 8 p. l., 19—123, [3] p., illus., map, ports. 80.

508 PALES PRESS COMPANY, Ltd., Tel-Aviv. Angielski na codzień. Polish-English. Tel-Aviv, Pales Press Company, Ltd., (typ. Azriel), [1940]. 94, [2] p. 11 : 16. (Pales pocket interpreters).

"אנגלית ליום יום."

509 PALESTINE. GOVERNMENT. DEPARTMENT OF HEALTH. Annual report for the year

talks> . Series I: National agricultural settlement. Letter A—C. Jerusalem, Youth Department of the Head Offices of the Keren Hayesod, 1939—40. 33 l., map; 28; 30 l. 15 : 20. A: History of national במכוני ההפלה התכנן: settlement in Palestine. 1939. — B: Land and water schemes in Jewish settlements. 1940. — C: The settlers and their social problems. 1940.

חוברות B, A יצאו גם בגרמנית בשם:

Das Werk des Keren Hayesod in Eretz Israel <Anleitung zu Ssichot.> Erster Teil: Die nationale landwirtschaftliche Kolonisation in Eretz Israel. Jerusalem, Jugendabteilung des Keren Hajessod, 1939. Heft 1: Die Geschichte der nationalen Kolonisation. <Tatsachen>.. 1939. — Heft 2: Boden und Wasser in der Kolonisation. 1940.

את החוברות בעברית ראה לעיל מס' 477.

500 KURZWEIL, BENEDIKT. Die jüdische Nachkriegsgeneration in Agnons "Oreach nata lalun". Jerusalem, P. Freund, 1941. 1 p. l., II, 28 numb. l. 80.

במכוני ההפלה את ספרו של עגנון ראה ק. ט. שנה ט"ז ע' 426.

501 LEVY, JIZCHAK BARUCH. Erlebnisse eines Rabbiners im Konzentrationslager. Jerusalem, (typ. "Eretz Israel Press"), 5700—1940. 15 p. 80.

את החוברת בעברית ראה לעיל מספר 442. שם גם באור קצר.

502 ŁOMINSKI, LEON. Szlakiem krwi i łez; wspomnienia i przeżycia z wojny polsko-niemieckiej. Jerozolima, (typ. Gesher Press), 1941. 4 p. l., 180 p., 2 l., pl. 80.

"בדרך של דם ודמעות; זכרונות וחוויות ממלחמת פולין-גרמניה".

503 MAGNES, J[UDAH] L[EO]N. Moral issues in democracy; address at the opening of the

במכונת-הכפלה. — את הקודם בשורה זו ראה ק. ס.
שנה כ' ע' 9 מספר 61.

515 SIMON, HANS. Wir Juden. Deutsche Ausgabe. Tel-Aviv, J. Goldstein, (typ. Sefer Press), 1940. 16 p. 8°.

המחבר מבקר את חיי היהודים בא"י (ידידת האמונה, שלטון המפלגות ועוד) ורואה את הפתרון בשיבה אל האמונה.

516 STEIMATZKY PUBLISHING COMPANY, LTD. JERUSALEM. L'anglais pour un schelling. Jerusalem, Steimatzky Pub. Co., n. pr., [1941]. 64 p. 8°.

517 STEIMATZKY PUBLISHING COMPANY, LTD. JERUSALEM. Russian for a shilling and sixpence. Specially prepared for H. M. Forces in Palestine. Jerusalem, Steimatzky Pub. Co., (typ. Azriel), [1941?]. 95, [1] p. 8°.

518 ULITZUR, ABRAHAM. Two decades of Keren Hayesod; a survey in facts and figures 1921—1940. Jerusalem, Keren Hayesod, (typ. Geshet), 1940. 155 p., diagrs., tab. 8°.

את הספר בעברית ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 81.

519 VOGEL, MANFRED. Herz-Floeten-Solo; musikalische Verse. Jerusalem, Junge Dichtung, (typ. Greenberg), 1940. [14] p. 8°.

12 שירים על קומפוזיטורים. נדפס בצד אחד של הדפים, כל שני דפים מחוברים.

520 VOGEL, MANFRED. Spiegel-Sterne; literarische Verse. Jerusalem, Junge Dichtung, (typ. Salomon), 1941. [16] p. 8°.

12 שירים על סופרים ומשוררים. נדפס בצד אחד של הדפים. כל שני דפים מחוברים.

521 WANKOWICZ, MELCHIOR. De profundis. Tel-Aviv, Wydawnictwo "Przez lady i morza", 1943. 158, [2] p. 8°.

המחבר עתונאי פולני נוצרי היושב כעת בארץ ישראל. ספרו זה הוא חלק מעבודה גדולה על הרצל (בג' כרכים), שהמחבר מכין. בספר זה מסופר על חבת ציון והצינונות

1940, 1941. 2 v. Jerusalem, Government Printing Press, 1941—42. 2 p. 1, 14 p., (incl. tabs); 1 p. 1, 20 p. (incl. tabs), map. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ח ע' 245.

510 PALESTINE. GOVERNMENT. LAWS. Town planning handbook Jerusalem. Jerusalem, Pub. for the Jerusalem Local Building and Town Planning Commission by R. Mass, (Weiss Press), [1941?]. 2 p. 1, 102 p., 1 l. 8°.

"The Handbook includes all relevant legislation up to Palestine gazette no. 1035 of 8.8.1940 and in addition 'Rules for the preparation of town planning schemes'".

את הספר בעברית ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 82, בערבית — שם ע' 101.

511 PALESTINE. GOVERNMENT. TREASURY. Report on the accounts and finances for the year 1941—42. Jerusalem, Government Printing Press, 1943. VIII, 105 p., tabs. 4°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה כ' ע' 21.

512 POLLAK, ADOLF. Keren Kayemeth Leisrael; its functions and achievements... Jerusalem, Keren Kayemeth Leisrael, (typ. Hauman), 1939. 23, [1] p. incl. tab. 8°.

יצא גם בגרמנית בשם:

Das Werk des Keren Kayemeth Leisrael und dessen Finanzierung.

513 RIVIERE, MICHAEL. Poems. Tel-Aviv, (typ. "Achdut"), 1940. 2 p. 1, 7—30 p., 1 l. 8°.

עם הקדמה מאת E. O. Kellet מפקד פלוגת הצבא, שבה משרת המחבר. ע' 15—20: Soldiering in Palestine.

514 SBOROWITZ, ARIE. Offenbarung und Offenbarungsreligion in Franz Rosenzweigs "Stern der Erlösung". Jerusalem, Romema-Verlag, 1942. 66 p. 16 : 23. = "Niru-nir" Beiträge zu jüdisch-religiösen Gegenwartsfragen, hrsg. von Schalom Ben-Chorin. Heft 7.

526 **הסבאג, סעיד.** **העולם החדש**; ספר למוד לגיאוגרפיה בשביל הכתה
ההמשית של בתי הספר העממיים בא"י מאת סעיד אל-
צבאג וצפני ענבתאוי. מהדורה רביעית. יפו, 1941.
29 **תצורה**, 51 **חראטה**. 80

527 **ענבתאוי, וספי.** **העולם החדש**; ספר למוד לגיאוגרפיה בשביל הכתה
הרביעית של בתי הספר העממיים בא"י מאת וספי
ענבתאוי וסעיד אל-צבאג. מהדורה ששית. יפו, 1941.

528 **הדאר שנה כ"ב גל' ו' <תרס"א>** : 104-81 ע', תמונות.
התכן : שירים מאת י. אפרת, ש. טשרניחובסקי,
י. אוסטריווק, א. א. ליסצק, ה. לויק, א. אוירבוק, י. גלס

עד מותו של הרצל; הספר כולל גם ידיעות ביוגרפיות על
נורדו, הס וביאליק.

522 WIESNER, BEDA. Unpaid labour or
controlled dynamics? A contribution to the
problem of unemployment. Jerusalem, R. Mass,
(typ. "Haaretz"), 1941. 78 p. 80.

523 YOURGRAU, WOLFGANG. Der Nahe
Osten — Gewehr bei Fuss! Tel-Aviv, "Ma-
tara", 1939. 16 p. 80. (Palästina im Kriege;
eine Schriftenfolge).

על ערכם הצבאי והמדיני של המדינות השכנות לא"י.

254 **העולם החדש**; ספר למוד לגיאוגרפיה בשביל הכתה
ההמשית של בתי הספר העממיים בא"י מאת סעיד אל-
צבאג וצפני ענבתאוי. מהדורה רביעית. יפו, 1941.
29 **תצורה**, 51 **חראטה**. 80

תקנון של אגודת הפועלים הערביים בנצרת. נצרת, 1942.

525 **העולם החדש**; ספר למוד לגיאוגרפיה בשביל הכתה
הרביעית של בתי הספר העממיים בא"י מאת וספי
ענבתאוי וסעיד אל-צבאג. מהדורה ששית. יפו, 1941.

526 **העולם החדש**; ספר למוד לגיאוגרפיה בשביל הכתה
הרביעית של בתי הספר העממיים בא"י מאת וספי
ענבתאוי וסעיד אל-צבאג. מהדורה ששית. יפו, 1941.

הפרוש הנכון וסתירת האמונה שישו יבא פעם שניה
מן השמים (מצד האונגליקנות) מאת מחמד שריף אחמדי.
חיפה, 1940.

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים

שטין (ג) האחרונים מתורגמים מיוונית. ש. אש: קינה על
פולין. ד. פרסקי: על נהרות פולין (פליטות). י. אופטושו:
בגירת של ורשה (ספור). י. אובסי: בית הרב שחרב (ציור).
מ. ריבולוב: ליהדות פולין. א. טרסקובר: חורבן מתוך
גבורה. י. לשצ'נסקי: בנתיב הכליון. ל. שפינון: חרב
בהיכל. הרב י. רובינשטיין: אם בדם התומה. ש. פדרבוש:

528 **הדאר שנה כ"ב גל' ו' <תרס"א>** : 104-81 ע', תמונות.
התכן : שירים מאת י. אפרת, ש. טשרניחובסקי,
י. אוסטריווק, א. א. ליסצק, ה. לויק, א. אוירבוק, י. גלס

התכן: A. Marx: The life and work of Rashi I Elbogen: What does Rashi mean to us today? B. D. Weinryb: Rashi against the background of his epoch. S. W. Baron: Rashi and the community of Troyes. A. Freimann: Manuscript supercommentaries on Rashi's commentary on the Pentateuch. H. Hailperin: Nicolas de Lyra and Rashi: The Minor Prophets. V. Aptowitz: The genesis of Rashi's commentary on the Talmud. M. Higger: The Yerushalmi quotations in Rashi. B. Cohen: Rashi as a lexicographer of the Talmud.

532 CENTRAL CONFERENCE OF AMERICAN RABBIS. Fifty-third annual convention, February 24th to March 1st, 1942, Cincinnati, Ohio. Vol. LII, ed. by Isaac E. Marcuson. (Philadelphia, Press of the Jewish Publication Society, 1942). 428 p. 8⁰. את הקודם ראה ק. ס. שנה כ' ע' 24. מהתכן: Memorial addresses.—Liberal Judaism in a reactionary world: W. G. Braude: From the point of view of history. L. Olan: From the point of view of philosophy. A. Tarshish: The permanent contributions of Isaac M. Wise. — Contemporaneous history and literature.

533 HASCHOMER HATZAIR; revista de la juventud sionista Haschomer hatzair. Buenos Aires, 1941. 4⁰. illus., port.

ה"שומר הצעיר: עתון של הנוער הציוני השומר הצעיר. גל' ג' של שנה ב' יצא באוקטובר — נובמבר.

534 JEWISH HORIZON. New York, Hapoel hamizrachi of America, 5703, 1942. 4⁰. תכניות ההופעה לא נזכרה (ירחון?). חבר המערכת: Joseph Balsam, C. Aaron Pinta, David Telsner.

גל' ב'—ג' של שנה ה' יצא בכסלו.

535 NOTES ON AGRICULTURE ורעים incorporating "Hahaklai" & "Hamahresha". Published as vocational supplement to "Itonut Avoda" and "Chajenu". London, Hechalutz

המאור שביהדות פולין. ס. ווייז: ירא העולם וישטוט. ד. ויינריב: גזרות ורדיפות בתולדות יהודי פולין. א. ר. מלאכי: פולין — מרכז להשכלה וספרות עברית. ש. רוזנפלד: לפנים והיום. הרב א. פיטשניק: בהפתח הרעה. ז. בלאטברג: "זר לא יבין זאת". — המוסדות היהודיים אל נשיא ארצות הברית. תשובת הנשיא רוזבלט.

529 דרום: ירחון לעניני הצבור ודברי ספרות. שנה ה' חוברת ט'—י"ב (נ"ו—ס"ז): חוברת רבנו סעדיה גאון ד"ל. בואינוס איירס, תשרי—טבת תש"ג. ע' 121—200. 4⁰. התכן: י. גולדשטיין: רס"ג — איש האומה. ג. גונג: רעיון הגאולה במשנתו של רס"ג. ה. צ. קליין: המחלוקת בין רס"ג ובין הר"ג דוד בן זכאי. צ. מלטר: השפעת רס"ג על דורות מאוחרים. א. הרטבי: חכים ורבי מ. גרינבוים: פרשת המידות והמוסר ב"אור"ד לרס"ג. ר. רייזוב: הגאון רב סעדיה אלפיומי. י. פינק: הפילר סופיה היהודית והתיאולוגיה. ג. ג. למהותה של הקראות. י. הנזלביץ: רס"ג. י. ח. פאנדיל: תמצית הספר "אור"ד. רס"ג: אגרות. פומון לחתן תוכחה. תפילות ובקשות. עבודה ומרי (פרק מ"אור"ד) בביאורו של מ. קונסטנטינובסקי.

530 AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH. Proceedings. Vol. XII: 1942. New York City, (typ. Press of the Jewish Publication Society, Philadelphia), 1942. xxv, 140, את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 168. 8⁰. 48 p. התכן: Necrology: J. Z. Lauterbach. S. W. Baron: The Jewish factor in medieval civilization. J. Z. Lauterbach: The date of the slaughter of the Pascal lamb. M. Perlman: A late Muslim Jewish disputation. J. Starr: Jewish life in Crete under the rule of Venice. E. Täubler: The first mention of Israel. B. D. Weinryb: Studies in the communal history of Polish Jewry.

המור העברי: י. ב. לויטברג: זמן שחיטת הפסח. ב. ר. ויינריב: תעודות לתולדות הקהלות היהודיות בפולין.

531 AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH. Rashi anniversary volume. New York, 1941. 248 p. 8⁰. = American Academy for Jewish Research: Texts and studies. v. I. Editor: H. L. Ginsberg.

ביכער דערשיינט אין אמריקה אין 1941. קאלעקטיווע ווערק, ענציקלאפעדיעס א.ד.ג. — רשימה פון פערזאנעס אויסגאבעס אין יידיש אויפן אמעריקאנער קאנטינענט. רשימה פון ייד. ביבליאטעקן און אלגעמיינע ביבליאטעקן מיט ייד. ביכער אין ניו יורק.

המדור האנגלי: S. Grayzel: Preface; Abraham ibn Ezra, M. Soltes: A year of fruitful activity; The observance of Jewish book week. The significance of Jewish book week. H. Bavli: Shemuel Hanagid. S. Pitlik: S. J. L. Rapoport. E. Neuman: M. Nordau. E. A. Trommer: M. Rosenfeld. S. H. Blumenfeld. M. J. Cohen: Jewish characters in gentile fiction. B. G. Richards: The people without book. Summary of the Hebrew and Yiddish sections.

539 אלגעמיינע ענציקלאפעדיע. יידן, א. ג. 2 כרכים. פארזי, דובנאוויטש, 1939—1942. [6] דף. [5] — 656 עמודות; [5] דף, [5] — 704 עמודות. 40. עם תמונות, פורטרטים, טבלאות, מפות, פסקימילים. חבר המערכת: ר. אבראמאוויטש, בן אדיר (א. ראזין). א. טשעריקאווער, א. מענעס און א. שטיינבערג. בכרך ב': א. קוהן במקום שטיינבערג. את הכרך הראשון של אנציקלופדיה זו ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 311—312 (שם) גם הערכה מאת ב. שוחטמן, את הכרך הקודם (ד') ראה שם שנה ט"ז ע' 60. התכן: א. הקדמה. — יידישע אנטראפאלאגיע. — יידישע ארכעאלאגיע. — יידישע געשיכטע. — יידישע היסטאריאגראפיע. — יידישע סטאטיסטיק. — יידישע דעמאגראפיע. — יידישע עקאנאמיק. — יידישע עמיגראציע פאר די לעצטע הונדערט יאר. — יידישע קאלאניזאציע. — יידישע קאספעראציע. — יידישע אליינ פארוואלטונג. — יידישע רעכט. — יידישער לעבענס שטייגער. (צווייטע אויפלאגע). — ג. הקדמה. — ליטעראטור ביי יידן. — פרעסע ביי יידן. — דערציאונג ביי יידן. — מאדערנע געזעלשאפטלעכע און נאציאנאלע שטרעמונגען ביי יידן. — די יידישע סאציאליסטישע באוועגונג אין רוסלאנד און פוילן.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 410.

מדע המקרא

540 תנ"ך. תהלים. תהלים. The Book of Psalms (הציונים מעשה יי שואל ראסקין).

B'Anglia and Brit Chalutzim Datiim, 1943. 80. במכונת הכפלה. תכופות ההופעה לא נזכרה. גל' א' של כרך ב' יצא בינואר. כולל מדור על החקלאות בארץ ישראל.

536 WORLD JEWISH CONGRESS. Bulletin. New York, 1942. 40.

תכופות ההופעה לא נזכרה (ירחון 2). גל' א' יצא בספטמבר.

ביבליאגראפיה ותולדות חכמת ישראל

537 אלכסנדריה. מוסד רמב"ם. תקנון. [אלכ' סנוריה, 1942?]. 10, 10 ע' 80. בראש השער: מוסד רמב"ם. גוסד בשנת תרצ"ט. בעברית ובצרפתית. שער נוסף בצרפתית:

Institution Maimonide... Statuts.

538 שבוע הספר היהודי: ספר השנה. ניו יורק, (National Committee for Jewish Book Week), תש"ג 110, 81 ע' 80. מדורות בעברית, יודית ואנגלית עם שער מיוחד לכל מדור ומדור: יידישע ביכער וואך; יארבוך. ניו יורק, 1942.

JEWISH BOOK WEEK ANNUAL. New York, 1942. העורכים: מנחם ריבולוב (המדור העברי), יעקב לעווין (המדור היודי). Solomon Grayzel (האנגלי).

התכן: המדור העברי:

מ. ריבולוב: הספר העברי. א. ר. מלאכי: מאמרי זכרון: י. ארתר, א. מאפו וי"ל גורדון; מאמרי יובל: י. כהן, י. פיכמן. ביבליאגראפיה: א. ר. מלאכי: מבחר הספרים העברים שיצא בשנת תרצ"ז—תש"ב. ח. ליפשיץ: ספרים עברים לנוער ולעם; רשימת ספרי ילדים; רשימת מנגינות בחקליטים לשירים עבריים. נ. גולניקין: מספרים מחכימים על העברית. מ. נ. גלן: ספרים עברים באנגלית. קטע משירו של ביאליק, "לפני ארון הספרים".

המדור היודי: ר. לעווין: די יידן און דאס יידישע בוך; ממו"ס. ז. ברושי: די פיער מגילה פון יידישען ספר. ה. נאחאק: יידישוועלטלעכע שולען העלפן פארשפרייטן יידישע ביכער. מ. קאסאווער: יהואש. ח. גרענט: פאסיקע טעג פאר ביכער-מתנות צו קינדער. מ. שטארקמאן: פון פאפולעריזאציע ביז וויסנשאפט (1882—1942). 60 יאר וויס. ליטעראטור אויף יידיש אין אמעריקע. א רשימה פון רעפערענציעס מוסטערן. מ. ש. שקלארסקי: יידישע

*546 KRAFT, CHARLES FRANKLIN. Strophic structure of Hebrew poetry as ill. in the first book of the Psalter. London, Cambridge University Press, 1939. 117 p. 8°.

*547 LISOWSKY, GERHARD. Die Transkription der hebräischen Eigennamen des Pentateuch in der Septuaginta. Basel, Selbstverlag des Verfassers, 1942. 154 p.
Diss. der Universität Emigrantenlager Thalheim.

*548 MILLER, H[ERBERT] S[UMNER]. General Biblical introduction from God to us. 2nd. ed., rev. Houghton, N. Y., The Word-Bearer Press, 1940. XIV, 422 p. 8°.

מהדורה א' יצאה בשנת 1937.

549 NEWTON, WILLIAM L[OUIS]; ELLA-MAY HORAN. Bible history. New York, W. H. Sadlier, (1940). VIII p., 1 l., 373 p., illus. 8°. (The Kingdom of God series).
Old Testament history (p. 1—178).
— New Testament history.

*550 PFEIFFER, ROBERT HENRY. Introduction to the Old Testament. New York, Harper, 1941. XII, 917 p. 8°.

*551 ROBINSON, GEORGE LIVINGSTON. Bearing of archaeology on the Old Testament. New York, American Tract Society, 1942. 207 p., pl. 8°. (Princeton Theological Seminary, L. P. Stone lectures).

552 SMITH, J[OHN] M[ERLIN] POWIS. The prophets and their times. 2nd ed. rev. by William A. Irwin. Chicago, Ill., The University of Chicago Press, (1941). XVII, 342 p. 8°.
מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ג' ע' 120.

מלבד אלה עיין בדפוסי א"י מס' 433, 434.

(Academy, דפוס, Saul Raskin, New York)
160. ע' תמונות. 2°.
עברית, יודית ואנגלית. ההקדמה מאת שאול רסקין,
באנגלית. התרגום היווני נעשה בידי המשורר ישראל
לעווין, התרגום האנגלי הוא של הוצאת:
"Jewish Publication Society"

541 תנ"ך. נביאים (לקוטים). נביאים; קאפיטלער
„נביאים אחרונים“. מיט דערקלערונגען פון חיים שו"ס.
(העברייאיש און אידיש). בוך 1: עמוס, הושע, ישעיה,
מיכה. ניויורק, צענטראלער בילדונגס-קאמיטעט אין פילא-
דעלפיער ראיון 4 פון אידיש נאציאנאלען ארבעטער פאר-
באנד, (1942). [4] דף, 3—343, [4] ע' , [3] דף, תמונות.
4°. שער נוסף באנגלית.

542 BALSCHKEIT, BRUNO. Simson, ein Retter
Israels; eine Auslegung der Kapitel 13—16 des
Richterbuches. Zürich, Zwingli-Verlag, (1940).
50 p. 8° (Auslegung alttestamentlicher
Schriften) מתוך השקפה מיסיונרית.

543 BURROWS, ERIC. The oracles of Jacob
and Balaam, by Eric Burrows, ed. by Edmund
F. Sutcliffe. London, Burns, Oates & Wash-
bourne, (1938). X p., 2 l., [3]—115, [1] p. 8°.
= The Bellarmine series, 3.

544 BURROWS, MILLAR. What mean these
stones? The significance of archeology for bib-
lical studies. New Haven, Conn., American
Schools of Oriental Research, 1941. XVI,
306 p. incl. illus., front., maps. 8°.
„הספר נכתב מתוך השקפת עולם דתית, זו של פרוטסט-
נט נוצרי ליברלי. יחד עם זה העובדות שהובאו כאן
והרבה מהסברותיהן תהיינה מועילות, כפי שאני מקוה.
לסטודנטים לומדי תנ"ך, קתוליים ויהודיים.“ (מההקדמה).

545 GRONKOWSKI, W. Współczesność Abra-
hama z Hammurapim w świetle danych bib-
lijnych, filologicznych i historycznych. Poznań,
Warszawa, Skład główny: Księgarnia Prabuc-
ki i Płocha, 1937. 45 p. 8°.
„אברהם וחמורפי בניידור אחד. לאור נתונים תנכיים
בלשניים והיסטוריים.“

מלבר אלה עיין בדפוס 'א"י מס' 407, 429, 438, 447.

ברית חדשה

472

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

557 HERSCH, LIEBMANN. Mon judaïsme <Le judaïsme vu par un positiviste juif>; causeries faites à l'Union des étudiants juifs de l'Université de Genève, le 2 et le 16 novembre 1940. Genève, Imprimerie genevoise, 1941. 44 p. 8°.

המחבר — סופר בשאלות סטטיסטיקה, כלכלה ופוליטיקה — נותן במחברתו זו סקירה כללית על התנועה שונתבה מתוך הערצה רבה. המחבר מדגיש שלשה עקרונות שבהם נבדלת היהדות מהנצרות: אמונת היחוד, היהדות היא מוסר וחק (הנצרות מבוססת רק על המוסר), הלאר מיות של הדת היהודית (הנצרות היא אוניברסלית). בסוף החוברת (ע' 36—43) מדובר על התלמוד.

מלבר אלה עיין בדפוס 'א"י מס' 473, 514.

קבלה וחסידות

עיין בדפוס 'א"י מס' 397, 453.

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

558 גרוסמן, יעקב. ספר דרכי יעקב; כולל דרשות ובאורים למאמרי חז"ל שונים שדרשת... מאת הרב יעקב הלוי גראסמאן... ניו יורק, (דפוס Twersky Brothers), תש"א, XV, 184 ע' 8°. ב"פתיחה" (ע' IV — XI) מספר המחבר בקיצור על תולדות חייו.

559 תפלות. סדור. סדר תפלות כל השנה כמנהג פולין. מוגה ומדויק היטב ומתורגם ללשון אנגלית. הוצאה מתוקנת עם פירוש קצר מלאכת יוסף צבי הערץ... חלק א'. לונדון, (National Council for Jewish Religious Education), תש"ב, XXIII, 415 ע' 8°. הפרוש והמבוא באנגלית. שער אנגלי: The authorised daily prayer book of the United Hebrew Congregations of the British Empire. Rev. ed. with commentary by J. H. Hertz. Part I. London, 1942.

553 TORREY, CHARLES CUTLER. Documents of the primitive Church. New York, Harper & Brothers, (c 1941). XVIII p., 1 l., 309 p. 8°. Introduction. The date of Mark. The Biblical quotations in Matthew. Aramaic gospels in the Synagogue. The origin of the "Western Text". Language and date of the Apocalypse. Palestinian origin of the old Syriac gospels. Gospels and diatessaron in the Syrian-speaking Church.

תלמוד ומדרש, ספרות רבנית

554 בידנוביץ, זאב בן יששכר. ספר חוש משולש. כולל שלשה העתקות כת"י מגאונים קדמונים מפורסמים: האחר רבנו יהודה החסיד מבעלי התוספות על הלכות שחיטה. והשני י"ט שר"ת מרבנו הר"ט ב"א, והשלישי העתקת כת"י מרבנו מרדכי על הלכות א"י וחלה שנמצא בכת"י בווינצ' ונשמט מהמדרש שלנו אצל הר"ף, ובשולי הגליון הצגתי משלי הגהות ומראה מקומות והערות בגמ' ופוסקים. יו"ל בפעם הראשונה משלשה כת"י בבתי עקר הספרים... הרב זאב בידנוביץ... ברוקלין, דפוס פאסטאר פרינטינג, [תש"ז], 38, [1] ע' 8°.

555 טרני, ישעיה בן אליהו די. ספר פסקי ר"א ז"ל על הלכות נדה מאת... רבינו ישעיה בן אליהו בן בתו של רבינו ישעיה הזקן... לא נדפס... והיה עד עתה בכת"י בבריטיש מוזיאום בלאנדאן, ואני מוציא אותו עתה לאור הדפוס בפעם ראשונה מכת"י זה עם הגהות ומראה מקומות... הרב זאב בידנוביץ... ניו יורק, דפוס מוינעשטער פאבלישינג קאמפ, תש"א, 22 ע' 8°.

556 לכטמן, בן-ציון. ספר בני ציון; באור רחב על שולחן ערוך אורח חיים. בירות, (תש"א), [32] ע' 8°. שער נוסף באנגלית — צרפתית בעמ' ד' של המעטפת. מכיל רק הקדמת המחבר והסכמות מרבני א"י עם תרגום אנגלי וצרפתי.

MARCUS, M. A practical grammar of the Babylonian Talmud. עיין מס' 616.

Jewish Publication Society of America, 1942—5702. XII p., [1] l., 374 p.; [3] p. l., 366 p.; IX, 572 p. 8⁰. ההתקן: v.1.: Quest for new forms. The Palestinian municipality. Synagogue. Greek-Roman association. Talmudic consolidation. Protected community. European corporation. Supercommunity. Local society. — v. 2: Membership and elections. Lay and ecclesiastical officers. Religious guidance. Education and public enlightenment. Law enforcement. Public finance. Social welfare. Crucible of capitalism and enlightenment. — v. 3: Notes. Bibliography (p. 225—335). Index.

„המחבר מרכז את מבטו במיוחד בקהלה היהודית באירופה בימי הביניים ובראשית התקופה החדשה“ (מההקדמה).

565 DELAPORTE, LOUIS JOSEPH. Les peuples de l'Orient méditerranéen. v. 1: Le Proche-Orient asiatique... Avant-propos de S. Charlét. Paris, Les Presses universitaires de France, 1938. XXXV, 361 p., [1] l. 8⁰. = „Clio“; introduction aux études historiques, I.

ביבליוגרפיה: ע' XV — XXXV. — ספר ד' (ע' 219—290): על עם ישראל (עד שיבת בבל), אשור ובבל.

566 DRUCK, DAVID. Yehuda Halevy, his life and works... tr. from the Yiddish by M. Z. R. Frank. New York, Bloch Publishing Co., 1941. VII, 100 p. 8⁰.

567 GALANTE, ABRAHAM. Les Juifs sous la domination des Turcs seldjoukides. Istanbul, typ. Hüsniyatibiat, 1941. 16 p. 8⁰.

* 568 GOLDING, LOUIS. The world I knew. New York, Viking Press, 1940. 338 p. אוטוביוגרפיה.

569 GOODMAN, PAUL. History of the Jews...; with a prefatory note by the Chief Rabbi. A new ed. London, Office of the Chief Rabbi, 5702 — 1941. VII, [1], 248 p. 8⁰.

על הכריכה: War edition

560 FREEHOFF, SOLOMON B[ENNETT]. Modern Jewish preaching... based upon the alumni lectures given at Hebrew Union College, March, 1941. New York, Bloch Publishing Co., 1941. 171 p. 8⁰. ההתקן: Julian Morgenstern: Foreword. — The classic Jewish sermon. The modern scriptural sermon. The non-scriptural sermon. A cycle of scriptural sermons. A group of non-scriptural sermons.

561 NISSENBAUM, SAMUEL. Le Sabbat; textes recueillis et présentés par S. Nissenbaum; préface de Haïm Nahoum. Introduction de M. Venture. Le Caire, S[amuel] N[issenbaum], 1942. 4 p. l., [11] — 125 p., 1 l. 8⁰. = Les jours solennels d'Israël, I. ההתקן: Le Sabbat dans les Ecritures, — dans la littérature judéo-hellénique, — dans la tradition, — dans le rituel des prières, — dans la littérature juive d'aujourd'hui, — dans l'art et dans la musique. Le Sabbat et les non-juifs.

562 WEISFELD, ISRAEL H[AROLD]. My son...; fifty-four chapters on character-molding and ideals for youth, based on the fifty-four sidrot of the Pentateuch. Foreword by Louis L. Mann. New York, Bloch Pub. Co., 1941. XIX, 306 p. 8⁰.

מלבד אלה עיין בדפוסי א"י מס' 462, 433, 426, 401, 345.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

* AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH. Rashi anniversary volume. עיין מס' 531.

563 ASKOWITH, DORA. Three outstanding women: Mary Fels, Rebekah Kohut, Annie Nathan Meyer...; with a foreword by Fannie Hurst. New York, Bloch Publishing Co., 1941. 5 p. l., 49 p., ports. 8⁰.

564 BARON, SALO WITTMAYER. The Jewish community, its history and structure to the American revolution, v. 1—3. Philadelphia, The

ראשון על מציאותה של אקדמיה לחכמת יון בא"י היהודית בחסותו של הנשיא, ואף מוסיף להציע אותם ב' גורמים, שהביאו לדעתו ליסודה של אקדמיה זו — להקל על בית הנשיא במשאם ומתנם עם הרשות וליתן להם לחכמים, "אמצעים מועילים" בזכויהם עם הנוצרים הגויים. שידם גברה והלכה בא"י — ולאחר שהוא מעיין בכמה תיבות יוניות שבמקורותינו התלמודיים והמדרשיים, כדי להוסיף ולדקדק בהגדרת משמעו, הריהו חוזר לגוף עיונו המסתכם ועולה בהצעה שלהלן.

המחבר קובע, שמלבד חכמי בבל שעלו לארץ, הרי כל החכמים שבא"י ידעו יונית, ולא הלשון בלבד, אלא אף הספרות, ולא עוד אלא שכמה מהם בקיאים היו במכמני השפה לגווניה ויחודיה. מהם שמשו (כגון בית הנשיא וביתו של ר' אבהו בקסרין) גורמים, שהפיצו תרבות יונית בהמונים היהודיים (ע' 27). המחבר מניח איפוא, "שהמעמד העליון בצבור היהודי הכיר את הספרות היוונית, המעמד הבינוני — הכירה פחות מיכן, וידיעותיהם של אנשי המעמד התחתון נצטמצמו בלשון הדיבור גרידא" (עמ' 21). וכשם שהיתה יונית וחכמה יונית רווחת בין החכמים ואנשי התרבות שבא"י, "שדברו יונית משובחת כדרך שיהודי משכיל מטיב לדבר באנגליה אנגלית ספרותית", כך היתה הלשון הנ"ל מצוייה אף בתפלה. שאע"פ שהתפילות נאמרו כרגיל ב"בתי הכנסיות שבטבורה של א"י" עברית וארמית, הרי אותן תפלות שאמרון לעתים מזומנים, כגון בתעניות-צבור, לא נאמרו אלא יונית. וטעמו של דבר, לפי שאותן תפילות היו יורדים לפני התיבה אנשי-ההמון, שדיבורם — יווני המוני. ולא עוד אלא שהחכמים, כשהיו דורשים לפני העם, היו מעתיקים פתגמים יוניים מהספרות וממקורות משפטיים, ואין צריך לומר שהם מעתיקים מתרגומים יוניים (בכתב ובע"פ) שעל המקרא. "ברם, ידעת התרבות היוונית של תנאים ואמוראים לא נצטמצמה בכך; בדרשותיהם סיגלו לעצמם את הצורות הספרותיות המקובלות בעולם-הציביליזציה של התקופה ההיא" (ע' 66). ובסופו של פרק ב' החכמים שבא"י הכירו מקרוב את הסגנון הנאה של עולם הציבור ליזציה, ורבים מהם — השכלתם בספרות היוונית בעלת דרגא גבוהה היתה, הם נשתמשו בחכמתם זו לשם הפצת היהדות בין עובדי-האלילים ולפקוח את עיניהם לראות את האמת. הם נתווכחו עם הנוצרים על יסוד השיסות המקובלות בעולם-התרבות של הימים ההם. הם דרשו יונית, שהיתה מובנת לגויים, וידעו להוכיח את יתרונה של היהדות במיתודות ובדרכים הנהוגות בין אנשי-

נדפסה ראשונה בשנת 1911; את ההוצאה הקודמת (השביעית) ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 345.

570 HERRMAN, LOUIS. The Cape Town Hebrew congregation 1841—1941; a centenary history...; with an introd. by C. Graham Botha. (Clapel Tlown], typ. Mercantile-Atlas, pref. 1941). 4 p. l., 5—146 p., 1 l., facsim., pl.; בראש השער: ק"ק תקות ישראל—כולל חומר. 80. על מוסדות החנוך ועל התנועה הציונית בקהילה זו.

571 THE JEWISH HISTORICAL SOCIETY OF ENGLAND. Miscellanies. Part IV: Essays presented to E. N. Adler — I (on his eightieth birthday). London, (Published for the Society by Edward Goldston), 1942. XI, 115 p. 80.

את הקורם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 208.

התכן: M. Adler: Benedict the gildsman of Winchester. N. Bentwich: Anglo-Jewish travellers to Palestine in the 19th century. S. Daiches: The beginnings of Anglo-Jewish Biblical exegesis and Biblical translation. A. M. Hyamson: The Jewish obituaries in the "Gentleman's Magazine". S. Levy: English students of Maimonides. H. Mayerowitch: The Chazanim in the Great Synagogue, London. M. Rosenbaum: The Prayer-book of Joseph Mesias, 5481. C. Roth: The Jews in the English universities.

LIEBERMAN, S. Greek in Jewish Palestine. עיין ק. ס. שנה י"ט ע' 171.

ענין הנושא "היוונית בארץ-ישראל היהודית" מקפל בתוכו שני תחומין: א) בירורי התיבות היווניות המצויות במקורותינו הספרותיים (מתקופת תנאים ואמוראים). ב) מידת רווחתה של לשון יונית בין היהודים שבא"י באותן הימים, ואף זיקתה של האומה ל"חכמת יונית" ולדרכי-החיים של יוונים ולמוסדותיהם. כאן נסתפק בזה שנעיין בעיקרי דעותיו של המחבר ובדוק את ראיותיו. לאחר שהמחבר מעמיד בפתיחתו על המסורת שבבבלי (סוטה מ"ט ב) המדברת ב"ה מאות ילדים" של בית ר"ג שלמדו "חכמה יונית" ומציגה כ"הוכחה ממקור

ע' לשונות, שכן יתכן שאין הוא מכון אלא לראשה של הפסקא — "שהיה פותח בדבריהם", כלומר, בהלכה. ואף הכינוי "חכמה" שניתן במקורות האמורים לסנהדרין שיש בה ג' היודעים לדבר, קשה ביותר לייחסו (על דעת התנאים) לידיעת לשונות (שעכ"פ אין עיקר חכמתם של הסנהדרין בכך). אלא שאף אם נפרש כדעת רש"י שנתכוננו לע' לשון, הרי ברור, שאין ללמד הימנה על ידיעה שלמה ביוונית, שלא נזכרה לעצמה. וכשם שהידיעה בכל שאר הלשונות שבעולם, ודאי שאין לפרשה כמשמעה, כך אין ראייה ללשון יוונית, שתבעו לגביה ידיעה של ממש. העולה מכאן, שאף עדותו של רב (הסותרת אותה מסורת בירוש') שמוזכרת שמות של תנאים אחרים בן ינאי ובן זומא בן חכיןאי ור' אצלזר בן מתאי) כלפי ר"א ור' יהושע וכו', אין להסיק הימנה הרבה למידת ידיעתם ביוונית. אלא שיכול אדם להניח, שלא חסרו לו לר"א ידיעות כל שהן בלשון זו, לפי שמקור מדרשי אחד מעיד על הורקנוס אביו, שהיה "קרב למלכות" ונתעסק עם השלושונות⁽³⁾. לפיכך אפשר, שאף ר"א עצמו ידע משהו בלשון זו. ברם, ראיות מהמקורות אין לכך. והוא הדין כלפי ר' יהושע. שקרוב להניח, הואיל ומצינו אותו באלכסנדריא וברומי ובאתונה, ולפי שמסורת האגדה מספרת על מו"מ בינו לבין אדרינוס קיסר, שידע הלא לדבר בלשון זו. ובדרך כלל אפשר להניח, שכמה מן החכמים הגדולים שעמדו בראש הציבור ה"נוקקו למלכות" בענייני העם, למדו להסיח יוונית (כנשיאים⁽⁴⁾). המחבר מוצא ראייה מכרעת כלפי ר"א ור' יהושע באותה מסורת של ר' חייא בר בא (בפי ר' ירמיה) על ר"א וריב"ח, שקלטו את עקילס על תרגומו ואמרו לו: יפית בני אדם. מכאן, שהמסורת שבירושלמי ראתה את החכמים הנ"ל כ"מבקרים של הסגנון היווני", וכעדים כשרים על יפיו (ע' 20). עובדה המחייבת ידיעה הוגנת של הסגנון היווני הספרותי. והנה כבר עמד המחבר עצמו שהלשון "יפית" מרמז ליפת, וכדברי בר קפרא (יפת אלהים ליפת וכו', שיהו מדיברין בלשוננו של יפת — יוון — באוהלו של שם). הרי שאין מכאן ללמד הרבה על "יפיו" שבתרגום עקילס. אלא שהמחבר מובטח מכל מקום, שחכמים הללו נתכוננו להעיד עליו כנ"ל. ברם אין אנו זקוקין לעדויותיהם של אבות'הכנסיה, המדברים על לשוננו הקשה של עקילס כדי לידע שרחוק היה תרגומו של

התרבות הנכרים, ומכאן רבוי הגרים, שנתגייירו בהשפעת הדרשות של החכמים בבתי'הכנסיות.

כדי ללמד ולהוכיח, שהחכמים היו בקיאים ביוונית. הריהו מעמיד תחילה על התוספתא סנהדרין ח, א הקובעת, שחכמי הסנהדרין גדולה חייבים לידע בשבעים לשון, ולפחות שנים מהם צריכין להיות "כשרים לדבר בהן", ומעתיק את דברי הגמרא (סנה' י"ז ב'), המעידים שביבנה היו ארבעה שידעו לדבר בע' לשון: ר' אליעזר, ר' יהושע ור' עקיבא ושמעון התימני, ומוסיף ראיות על שנים הראשונים שכן היו.

בידוע, חלקים הם הראשונים בפרוש מאמרו של רב בבבלי: כל עיר שאין בה שנים לדבר וכו', שיש ומפרשים אותו שלא נתכוון לע' לשון כל עיקר, אלא לפתיחת הוראה ולידיעת משא ומתן בהלכה, וכמותם פירש גאון⁽¹⁾. ואמנם עדיין שקול הדבר מה ענין המסורת הנידונית, בין בבבלי ובין בירוש' ובין בתוספתא. שהרי בתוספתא אין כל רמז לע' לשון, ותחילה (פ"ז מה"ו ואילך) עסקה התוספתא בסדרי המשאומתן בבית הדין, והוא הדין בבבלי לא נתפרש הדבר כלל (שאין כל גורם המחייב לבאר מאמרו זה של רב בהצטרפות למאמר של ר' יוחנן שהובא בסוגיא שם ע"א). ואדרבה, מה שהזכיר הלא "ושמעון התימני דן לפניהם בקרקע" מרמז לכאורה שעוסקין אנו לא בידיעת לשונות אלא במשא ובמתן של הלכה⁽²⁾. כיוצא בדבר הירוש' בשקלים פ"ה מ"ח, ד אף הוא, אע"פ שהוא נסמך על המשנה — פתחיה, שהיה פותח על דברים ודורשן וידע בשבעים לשון — הרי אין ראייה שבה להעיד על החכמים שביבנה לענין

(1) תשובות גאונים קדמונים מ"ב ב'; ר' שרירא מובא ביד רמה לסנהדרין שם (ראה רמיות המחבר 16 p. 5 N.), רמב"ם משנה תורה פ"א מהל' סנהדרין ה"ה וכן הכרע המאירי וביד רמה. וראה עכשיו אף בתשובות הגאונים (תש"ב) של פרופ' אסף עמ' 155.

(2) "יודעין לדבר" נראה שקשור הוא ב"ראש המדברים" (ר' יהודה), ועניינו: הפותחים בביהמ"ד במו"מ ובהצעת הלכה, והוא כעין שאמרו בירוש' (ר"ה פ"א ג"ח ב'; סנה' פ"א י"ח ג'): "לכית הוועד הולכין אחר הרגיל", והוא שיהא כל אחד ואחד מדבר במקומו, כגון רב חנינא פתח: ר' יוחנן ור"ל חתמין, ר' חגי פתח: ר' יונה ור' יוסי חתמין, וכן הוא ענין משנה שקלים: פותח דברים (ושמא "יודע להשיב" שווה "חתמין"? "פתחיה" ו"דבור", שמשמעם: הצעת עניינות וטעמים בבית המדרש, שימשו מעין תפקידים מיוחדים; שכן שאר כל חברי בית הדין, אע"פ שבקיאין היו בהוראה, סיודורן והצעתן של הלכות וטעמיהם לא כולן ידעום,

(3) תנחומא בוכר, לך לך לד' א'—ב'.

(4) כמות, "שהתירו לאבטולוס בר ראוון לספר קומי (כנשיאים) מאותו הטעם (סוסה מט, ב'; ב"ק פג, א).

והנה תחילה, אין ידים לומר, שהמדרש המביא תרגומו של עקילס לאחר פירושו של ר' הונא, אינו מעתיק אלא דבר שאמרו ר"ה עצמו או שאמרוהו תלמידיו. לפשוטו יש לומר שכרגיל כן אף כאן, אין לנו אלא הקבלה מאוחרת להלה (שלמדרש עצמו, או של מסורת שקדמה לעריכתו). ועוד בכמה מקומות סותם המחבר וכותב שר"ע לא ידע יוונית (או שידעה רק למקצת) ואינו בא להוכיח את הנחתו. והרי לכאורה קשה לומר כן על אחד מגדולי התנאים, שהיה מראשי עסקי האומה, במיוחד לשיטתו של המחבר שכל החכמים ידעו יוונית יפה. ועוד שמצינוהו נושא ונותן עם טורגומנים ונוסע לרומי ולשאר ארצות של המלכות הרומית, דבר המטה את הדעת לייחס לו ידיעה יוונית לדיוור. נראה איפוא, שהמחבר הגיע לכלל דעה זו מרצונו לפרש אותה עובדא הנידונית (שעקילס תרגם לפניו "עברית"), ואף ליישב אותה סתירה שבין הירונימוס (ואף מסורת של חכמים) ולבין המסורת המעדיפה על עקילס שתרגם ע"פ ר"א וריב"ה. ברם את שהוא מציין שני מקרים של העתקת עקילס בעברית אינו מדויק, שמצינו כיצא בהם⁶, ולפי שהצטיין מתרגום

הלה מן "הנוי" ומן "הסגנון הספרותי" היווני; די לנו לעיין בגוף השוירים הרבים של התרגום כדי לידע שלשונו של עקילס בתרגומו "ברברי" היה⁷. כידוע שעקילס לא נתכוון כלל לכתוב תורה יוונית, אלא לדייק בתכלית ובהפלה יתירה בהעלאת העניינות שבמקרא (ואף במדרשי ההלכה והאגדה הכרוכים בהם) ואף התייבס. העברית על האיטימולוגיה שלהן (וכמות שכבר ציין זאת הירוש' גימס). עכ"פ תרגומו אינו "מופת של סגנון יווני". ממילא, שאין לפרש שבחם הנ"ל של ר"א וריב"ה כלפי הלשון היוונית של התרגום. כל עצמו של שבח זה אינו אלא לגבי "אמיתיה של תורה" שמצאה ביטוי בתרגומו של עקילס (בניגוד לזה של השבעים, שנתרחק מן הנוסח של המסורת ושהנוצרים הפכו בו כדי לדרוש הימנו סמוכין ליסודי הנצרות), כשם שברור הדבר, שמעיקרו נתכוון עקילס להרחיק את הקוראים (היהודים שבגולה והגרים) מניקה לתרגום השבעים.

אלא שבפרשה זו מצויים אנו לסטות לשעה קלה עם המחבר ולעיין בהצעתו בענין "קושי אחד שלא נתיישב עד עכשיו", והיא הסתירה שבין המסורת הנ"ל המעדיפה על עקילס שתרגם לפני ר"א ור"י ובין הירונימוס המעיד על "עקיבא, המקובל אצל היהודים כרבו של עקילס הגר". המחבר בא ליישב סתירה זו על ידי ההנחה, שר"א וריב"ה אשרו וקיימו את הנוסח (או: המהדורא) הראשון מבחינת הסגנון והדיקטום, ור"ע הדריכהו בשיטתו ובתיקוניו שבמהדורא ב', שלא לימדהו ר"ע אלא לענין עברית וארמית בלבד. להלן מבקש המחבר לחזק הנחתו זו על ידי ב' המסורות המעתיקות מתרגומו של עקילס עברית (ולא יוונית כדרך המסורת כרגיל) — א) ב"ר פכ"א, א: ויאמר אחד קרוש לפלמוני המדבר, ר' הונא אמר לפלגיה תרגם עקילס לפנימי דיבר וכו'. ב) ירוש' קידושין פ"א ג"ט, א: אמר ר' יוסי בשם ר' יוחנן תירגם עקילס הגר לפני ר' עקיבה והיא נחרפת לאיש, בכתושה לפני איש וכו'. המחבר בא לפרש שני "יוצאים מן הכלל" אלו, על ידי שבין ר' הונא (שעלה מבבל) ובין ר"ע לא ידעו (כראוי) יוונית, ולפיכך העתיק ר' הונא (או תלמידיו, שהביאו לפניו, בניגוד לתרגומו הוא) את עקילס עברית. ואף ר"ע — עקילס לא ציין לפניו את התיבה היוונית תחת "נחרפת", הואיל ור"ע לא יכול להבין במדויק את משמע התיבה היוונית ונמלך עמו בלשון עברי (כתושה).

J. Q. R. X 208, Burkitt (5) שטיינשניידר, חלק גרמני ע' 150; Swete, Introduction etc. p. 41.

6) המחבר — עצמו מציין (ע' 20 הערה 32) "דוגמא שלישית" — והיא בקהלת רבה יא, ג — "תרגם עקילס הגר ועל העבים אצוה מהמסיר עליו מטר, ועל גביאיו אפקוד דלא יתנבאו להון ובואתא". אלא שהמחבר מסתמך על הדר"ל, שטעות סופר יש כאן, ואין התרגום אלא ליונתן. והנה עובדא זו שהמשפט הארמי הנ"ל אמור כיונתן, כבר העמיד עליה ר"ע מן האדומים (ארמי בינה פרק מ"ה, ראה קרויס שם ע' 154, פרידמן Onkelos und Aquilas p. 45). אלא שאין מקום לייחס הדבר ל"טעות סופרים", שהרי כך העתיקו בילקוט המכיר לישעיה ע' 40 (ציינו המחבר). ואין לנו לומר אלא שבעל המדרש יכול לטעות, מפני שרווח היה הנוהג (לפחות בימיו) להעתיק עקילס של א יוונית. ברם, מצינו עוד דוגמא לכך, והיא בב"ר פצ"ג י"ג (תיאור 1152): תפוחי זהב במשכיות כסף, תרגם עקילס תונוין דדבה בגו דיסקרין דכסף (ואף על כך כבר העמיד ר"ע מן האדומים שם). ודאי אין לדאות אף ב"דסקרין", תיבה שהיא מלת-השאלה מצוייה במקורותינו, וכו'. כל שהוא לתרגום היווני של עקילס; אין כאן אלא אותו נוהג שמצוי היה בין החכמים הירושנים להביא פעמים עניינו של תרגום עקילס, ולא את לשונו. אלא שדומה בעיני, שאף המקור שלהן, שהוא ברייתא (כשם שהמסורת שבירוש' תרגם עקילס לפני ר"ע — של תנאים היא), יש בו מן המציאות הנידונית. בב"ב צט, א: "תניא (כצ"ל, ראה ד"ס) אונקלוס הגר אמר (כצ"ל: כדמ' אונקלוס הגר כרובים כו'), כרובים מעשה צעצועין, ומצודדים

להלן מזכיר המחבר את הברייתא: התירו להן לבית ר"ג ללמד ביוני' יונית מפני שהן קרובין למלכות, ומעמיד על "עדות חתכת יותר מזו" המעידה על חמש מאות צעירים שהקדישו את עצמם להגיון הספרות היוונית ושהיו קשורים עם בית הנשיא. המסורת שבבבלי (סוטה מ"ט ב; ב"ק פ"ג א), האמורה בפי ר"י אמר שמואל בשם רשב"ג: "מאי דכתיב עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי, אלף ילדים היו בבית אבא חמש מאות מהם למדו תורה וחמש מאות למדו חכמת יונית ולא נשתתף מהם אלא אני כאן וכן אחי אבא בעסיא". והנה מפליג המחבר וכותב (עמ' א) על "אקדמיה לחכמת יונית" בחסותו של הנשיא בא"י, שיסודה בראשית המאה ה' מוכח "ממקור ראשון". אותה אקדמיה — חשיבותה מרובה ביותר, לפי "שרבותיה ותלמידיה יכלו להמציא ידיעות מועילות ממקורות יוניים", וכנראה שסגנון ספרותי משובח היה אחד העניינות העיקריים שעסקו בהם באקדמיה זו. ונראין דברים ש"יסוד האקדמיה קבע נקודת-מפנה בהיסטוריה הספרותית של ישראל". נענין איפוא בראייה זו, תחילה, בגיטין (נ"ח א) מצינו מסורת ומדרש-אגדה (לפסוק עיני עוללה לנפשי כו') שונה מזו בפי ר"י בשם שמואל המיוחסת לרשב"ג (זו שמצינוה לבדה בברייתא שברוש' תענית פ"ד ס"ט ע"א ובאיכה רבה ב ב, ג נא) — מאי דכתיב עיני עוללה לנפשי כו' ד' מאות בתי כנסיות היו. בכרך ביתר וכו'. וקשה קצת לקיים ב' מסורות הללו, לומר שתחת כאחת יצאו כצורתן ממש מפיו של רשב"ג עצמו (ואף זו, ששמואל אמר כאחת). ועוד שאין לנו להיתמם ולקבל אותן מספרים קצובים (אלף, חמש מאות) כשמעמק, ממש כשם שלא נאמין שהיו בביתר ה' מאות בתי-כנסיות, ובכל אחד ואחד מהם — ה' מאות תינוקות (כבירושלמי) או ד' מאות בתי כנסיות ובכל או"א ד' מאות מלמדי תינוקות ולכל או"א מהם ד' מאות תינוקות של בית רבן (כבבבלי). ועוד, היכן כאן זכר ל"אקדמיה" לחכמת יונית? והרי אין כתוב אלא שלמדו, כלומר שנתעסקו בה באחת מן הדרכים⁽⁸⁾. שכן אותם

תרגומו של עקילס בתיבת "את" כמדרשו של ר"ע, אין עדיין ראיה לזיקתו של עקילס לחכם זה. במיוחד, לפי שבשיטה זו הולך כבר נחום איש גמזו, שר"ע קבל הימנו.

(8) ואף אין ראיה שלמדו ביבגה, ש"מא הלכו למד יונית בקסרין ובצור ובאנטוכיא ואגב, המחבר סובר בהדאות (עמ' 20) שהתוספתא (סוטה פט"ו ה"ח) של בית רבן גמליאל התירו ללמד יונית מפני שהן

עקילס במקורות התושבע"פ אינם אלא מועטים, הרי שאין לנסח את ההעתקות בעברית כיוצאים מן הכלל, את שהוא קרוב לאמרו הוא, שהיו שנהגו מן החכמים להעתיק תרגומו כצורתו (יונית), והיו — שמסרו ענינו עברית ובדרך של פרפרזה. וכפי רבותיו של עקילס — אין זו מן המידה להעלות (בלא-ראייה חיובית) "הכרעה" מעין זו בין מסורות חלוקות. והרי מצינו במקורותינו כמה וכמה פלוגתות כיוצא בזה, שמחליפין דברי חכמים ומייחסים אותם לאישים שונים (פעמים דורות ביניהם), כל שכן ר"א ורבי"ח ור"ע, שהם בני דור אחד, ואף מצויים היו במחיצה אחת, ומצינוהו שלשתם כאחד מהלכין לרומי. אין איפוא כל תמיהה בכך שהיו שהזכירו את ר"א ורבי"ח והיו — שצינו את ר"ע (ושמא שלשתן נתעסקו עם עקילס בתרגומו — כאחד). אלא שאין צריך לומר שאין לדון בפרשה זו משלם אלא לאחר העיון בתולדות התייחדותו של עקילס (שלדעת מסורות נוצריות ולדעת אגדה דילן חלה בימי אדרינוס), וכיותר לאחר מיצוי המסורות (הפרשניות-הלכתיות, הלשוניות והאגדיות) שבידו, והשוואתן לתורת תנאים, עבודה זו עדיין לא נעשתה ולפיכך אין לנו לפרש עד היכן משוקע בתרגומו של עקילס מתורתם של ר"א ור"י ומוזו של ר"ע חברים ותלמידים⁽⁷⁾.

פניהם כתלמיד הנפטר מרבו. נראין דברים, שאין כאן אלא העתקת תרגומו של עקילס עברית למקרא (דה"ב, ג) — כרובים שנים מעשה צעצעים — לומר ש"ופניהם מצודדין" תרגום הוא ל"מעשה צעצעים" (וראיה לדבר שאין צעצעים בלשון חכמים), וכתלמיד שנפטר מרבו, אינו אלא תוספת פירוש של המסורת, כבירוש': בכתושה לפני איש כמה דאת אמר ותשטח עליו הריפות, הוסיף ביאור לגוף דבריו על עקילס. כיוצא בו בירוש' סוכה פ"ג נ"ג ד' — אמר רבי תנחומא חירגם עקילס הדר הידור, אילן שהוא גדל על המים, הוסיפה המסורת ביאור לגוף תרגומו כנ"ל.

ועוד יש להעיר, שהמסורת על תרגומו של עקילס ל"פלגוני" — לפניהם אינה מובטחת, לפי שאבות הכנסיה מעתיקים תרגום אחר של עקילס לתיבה זו (ולפיכך קשה לייחסה לר' הונא עצמו או לתלמידיו-שאמרוהו בפניו, ובדרך כלל יש לציין שהתרגומים המיוחסים לעקילס במדרשים, יש מהן שהם נראים מפוקפקים כמו שכמה דבריו המיוחסים לו בהקספלה אינם שלו ויש שהם הורכבו מב' נוסחאות — משתי המהדורות? קרויט שם — בשעה שההעתקות הימנו בירוש' אין עליהן ערעור. כלום אין להניח מיכא, שבהמשך הימים הלך עקילס ונשתכח בשימוש בבית המדרש — מן החכמים-הדורשנים?).

(7) כבר העמיד פרידמן (שם ע' 60) על כך שמן

ה' מאות "שלמדו תורה" ודאי לא "חכמי יבנה" הם ששימשו בבית המדרש הגדול. ואף אין לדקדק בלשון "חכמה יונית" ולפרשו "למודים גבוהים", שאין מקורותינו מבחינים למה נתכוונו, ופעמים הן מחליפין אותה. בלשון "יונית", כלל של דבר: אין אנו רשאים להוציא מאגדה זו (שאין אנו יודעים אימתי נאמרה — עד לימיהם של ר' יהודה ושמואל — וכיצד נתנסחה מעיקרה) אלא שהיו מבני ביתו של ר"ג נערים שייחדו עצמם לעסוק בתורה ולהיות ראשיה הרוחניים של האומה, והיו שעסקו ביונות מפני שעמדו להתעסק "בצרכי צבור", ואין כאן אלא עדות על תפקידו הכפול של הנשיא: הדתי-רוחני והחלוני-ציבורי, ותו לא.

להלן מזכיר המחבר בדרך קצרה מאמרו של רבי: באי לשון סורי למה, או לשון הקדש או לשון יונית, ורואה בכך משום "צעד נוסף" ביחס לרשב"ג אביו (המעיד על בית ר"ג שלמדו יונית). והנה לכאורה נראה, שרבי בא להשוות ב' לשונות הללו ומשיא עצה לישראל שישתמש בא' מהן (או בשתיהן). ברם בה בשעה שאנו למידין ממקורות מובטחים, שרבי דאג לשלטון העברית בביתו ושאל "שפחתו" של רבי דברה עברית משובחת, הרי אין בידינו כל זכר למעשי רבי כלפי לשון יונית. נראה, שרבי נתכוון במאמרו זה לחדוק את הלשון הארמית המדוברת בפי העם, ולא לשבח את היונית, אלא להראות כוחה של לשון הקדש כשפת דיבור. וכשהוא מציין יונית, הרי אין הוא מתכוון אלא לומר, שיש בה בלשון זה צורך (ותועלת), הואיל והיא משמשת שפת-השלטון (הייחוסהסחר והתרבות הבינלאומיים); ועיקר מגמתו — חיזוקה של הלשון העברית⁹. ורשאים אנו לחלוטין

שאף רבי יוחנן, המצוה להמנע מלהתפלל בלשון ארמית (וכן רב יהודה בבבלי שבת י"ב א), שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית, נתכוון אף הוא כנגד המייחסים לארמית מעין קדושה (כעברית) ומשתמשים בה בתפילה. (10) סוטה מ"ח א. תוספתא סנהדרין י"ב י (אמנם מכאן, שהיו שנהגו לומר בבתי-משתאות אף משה"ש; גיטין ז א; ירוש' מגילה פ"ג ע"ד א. ברם בקה"ר פ"ז לפסוק טוב אחרית דבר מראשיתו, במשחה המילה של אלישע בן אבויה — וכשאכלו ושתו שרון אילין אמרין מזמורין ואילין אמרין אלפסטרין, משמע לכאורה ש"מזמורין" הללו משובחים היו למעלה מן הזמירות הגסות והפשוטות (= אלפסטרין) דרך החריוה של הפייטן כמות שזכר באגדה. אלא שהקבלה שבירוש' חגיגה פ"ב, הרינו קורין תחת זה: מן דאכלין ושתון שרון מטפחין ומרקדן וכו' — עכ"פ סתם "זמר" אין לפרשו בפשטות: פואיסיה. ואף אותו "זמר יוני", שהמחבר מעמיד עליו (ע' 21 הערה 37), ש"לא פסק מפומיה" של אלישע בן אבויה (חגיגה טו ב), אינו דווקא פואיסיה יוונית; המסורת יכולה להתכוון בפשטות לאותם שירים וחרוזים עליונים שמזמרים, דרך משל, המיוססים שבתיאטרות (יש ליתן הדעת לנוסחאות, ראה ד"ס הגורסות: לא פסק מבייתיה, נוסח קרוב ביותר לפרשו "שירים ומרקדים"), ואין לקשור מסתת' זו ב"ספרי מינים" שהיו נושרים מחיקו. לומר ש"זמר" זה דבר חשוב הוא מתרבות של נכרים (לפי גרסתנו, מפומיה, מבקשת המסורת לומר שמתחילתו הלך אלישע אחר קלי החיים, בדרך הגויים).

להלן מזכיר המחבר בדרך קצרה מאמרו של רבי: באי לשון סורי למה, או לשון הקדש או לשון יונית, ורואה בכך משום "צעד נוסף" ביחס לרשב"ג אביו (המעיד על בית ר"ג שלמדו יונית). והנה לכאורה נראה, שרבי בא להשוות ב' לשונות הללו ומשיא עצה לישראל שישתמש בא' מהן (או בשתיהן). ברם בה בשעה שאנו למידין ממקורות מובטחים, שרבי דאג לשלטון העברית בביתו ושאל "שפחתו" של רבי דברה עברית משובחת, הרי אין בידינו כל זכר למעשי רבי כלפי לשון יונית. נראה, שרבי נתכוון במאמרו זה לחדוק את הלשון הארמית המדוברת בפי העם, ולא לשבח את היונית, אלא להראות כוחה של לשון הקדש כשפת דיבור. וכשהוא מציין יונית, הרי אין הוא מתכוון אלא לומר, שיש בה בלשון זה צורך (ותועלת), הואיל והיא משמשת שפת-השלטון (הייחוסהסחר והתרבות הבינלאומיים); ועיקר מגמתו — חיזוקה של הלשון העברית⁹. ורשאים אנו לחלוטין

זקוקים למלכות", מתייחסת לרבן גמליאל עצמו. ברם מצינו בכמה מקומות של בית רבן גמליאל שאין עניינו אלא בית הנשיא בכלל, ולעניינו, הרי עשויה ההקבלה שבירוש' (שבת פ"ז ז ע"ד; ע"ז פ"ב מ"א ע"א): שלשה דברים התירו לבית רבי שיהו רואין במראה (אף כאן בתוספתא ע"ז פ"ג ה"ה: התירו לבית רבן גמליאל להיות רואין במראה) מפני שהן קרובין למלכות ושיהו מספרין קומי ושלמדו את בניהן יונית, להעיד ש"בית ר"ג" ו"בית רבי" אינם מכוונים אלא לבית הנשיא בכללו.

9) ושאל אתה מוצא זכר לכך אף בהלכה של רבי: קריאת שמע ככתבה (עברית), ולהוציא לשונות אחרים, שלא כחכמים המתירים לקרותה "בכל לשון שאתה שומע". וההוגשה כנגד הארמית קשורה היא אף במה שהיו חכמים שדרשו, אף יהא לשון סורסי קל בעיניך, שבתורה ובנביאים ובכתובים הוא אמור: "ירוש' סוטה פ"ז כ"א ע"ג), לומר שיש בו מן הקדושה כלשון קודש. ונראה

ביוונית). אלא שעובדא זו אינה כרוכה דווקא במה ששימש ראש ישיבה של קסרין וחכם גדול בתורה, אלא במה שהיה "דבי קיסר" ו"זקוק למלכות" ותיח נכנס בביתו של הנציב ומשתדל בענייני הציבור של ישראל, וכדרך שהנשיאים ואישים אחרים מן החכמים נזקקו אף הן ללשון זו מפני עסקנותם הציבורית-הלאומית. כיום, המחבר מדגיש אותה עובדא שביקש ללמד יוונית אף את כתו. אלא שהמאמר המביא לידי ביטוי רצונו זה, מלמד לכאורה — כלפי ישראל כולם, על דעתו של ר' אבהו — היפוכה של הנחת המחבר. שהרי הוא אומר: מותר לאדם ללמד את בתו יוונית מפני שהיא תכשיט לה, הרי שבנים אסורים בתלמוד לשון יוונית. ולא עוד אלא שאין האיסור מפני ביטול תלמוד תורה, שאם כן אין אנו צריכים לטעמו "מפני שתכשיט היא לה", שהרי הבנות פטורות מת"ת, אלא מפני הגזירה על זיקתו של ישראל לתרבות גויים וללשונם. וכשהמחבר מבקש לפרש ולומר (ע' 24) שיוונית זו אינה אלא ספרות יוונית ולא הלשון המדוברת, לפי "שאינו זו יכולה לשמש תכשיט לגבירות צעירות בעלות מעמד סוציאלי מעין זה של בנותיו של ר' אבהו", הרי יש כאן *Petitio principii*. שהרי הנחתו של המחבר שבני "המעמד העליון" בא"י באותן הימים בקיאים היו בספרות היוונית — עדיין צריכה היא ראיה, (המחבר לא הוכיחה עד עכשיו ואף לא להלן). וכבר הוא מקבלה כהנחה מוסכמת ומפרש על יסודה לשון סתום שבירושלמי ("יוונית") שנתכוון בהכרח לספרות. ועוד "המעמד העליון" הסוציאלי של ר' אבהו ודאי מותנה הוא אף בתורתו ובצדקתו (עם עסקנותו הציבורית). וכבר ראינו שלר' אבהו (בשם ר' יוחנן רבו) אסור לאדם מישראל ללמוד יוונית (וכשהוא עצמו נזקק ללשון זו, הרי התשובה לכך במה שהיה "זקוק למלכות"). יש איפוא לשער, שרבים מישראל לא נתעסקו ביוונית ולא ידעוה.

ב פ ר ק ב' מבקש המחבר להוכיח את שימוש הלשון היוונית בבית-כ"נ בפנים שונות. לאחר שהוא מזכיר את המקום המפורסם בירושלמי סוטה, פ"ז כ"א ב':

הנידונית. אלא שהדין עם המחבר, המבקש לקשר שאלת המתווכחים עם ר' אבהו במסורת של ישראל. ונראה בעיני שחתת אותה אנדה שמצינו במדרש מאוחר (מה"ג) — שכל הנביאים לא נולדו אלא לשבעה חדשים, שמציין עליו המחבר, כדאי ליתן את הדעת למסורת העתיקה שב"קדמו" גיות המקראי, המיוחס לפילון, שבו אנו קורין (ג, יח) על יצחק שגורל לי' חדשים ושהימנו וילהלן כל בן ז' ח"י. (השחה לענין יצחק ר"ה י"א א).

משובחים מהנ"ל. אין ידים, איפוא, לייחס לר' יונתן למעלה ממה שכלול בשם זה בשימוש הרווח במקורותינו. ולגופו של המאמר, הרי אם אנו מפרשים אותו כדרך המחבר, בעל כורחנו שר' יונתן בקי היה אף במכמניה של הלשון הרומית (שבא להגדירה כלשון הראוייה להשתמש בה במלחמה). דבר שקשה ביותר להניחו. לאמיתו של דבר אין המאמר עשוי להעיד על ידיעותיו המיוחדות של ר' יונתן בלשונות האמורים; לא נתכוון אלא לקבוע להם ללשונות הללו את מקומן בחיי החברה, כמות שנהגו בציאונתה של סביבת א"י. שכן שימשה היוונית לשון יחידה בתיאטרון (וב"ספרות" האקטואלית של א"י הגויית ובארצות הסמוכות); ואיני רואה טעם לבאר את ה"זמור" שר' יונתן מדבר בו, שלא כומירותיהן של המיסים שהם קבעו באותן הימים עיקר בתיאטראות (קיסרין וערים אחרות). והרומית, ביצוע, שמשלה לשון יחידה בצבא שבמלכות רומי (אף במורח), ולפיכך קובע הוא לה מקום לקרב"א¹¹). והארמית (של א"י), הוסיף העם (אף הגויים במשמע) להשתמש בה בקינות של הסדר (בנראה, ע"פ נוסחאות ומסגרות קדומות שבמסורת הדורות). קיצורו של דבר: אין ללמד מכאן על בקיאות יתירה והבנה מעודנת של ר' יונתן ביוונית ולא ברומית¹².

להלן מעמיד המחבר על ר' אבהו שידע יוונית, "זה שהיה אחד מעמדי התלמוד הירושלמי". והנה ודאי שהיו לו לר' אבהו ידיעות בלשון זו (אלא שמכל מה שאנו יודעים עליו אין עדיין ללמד שהיה *a man of high Hellenistic culture*; יעין הקורא במקום שמעתיק המחבר, ע' 22¹³); כל מה שעולה הוא שידע

(11) השווה ל. בלוי J.Q.R.N.S. כרך י"ט ע' 164.
(12) דברי רשב"ג בירוש' מגילה פ"א ע"א ע"ג: אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית, בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להתרגם כול צורכה אלא יוונית, ודאי אינם מזמרים על ידיעותו של רשב"ג בלשון זו (שהרי אומר "בדקו ומצאו" לשון סתם, אחרים). אלא שלמעשה אין כאן עדות של ממש כל שהיא על ערכה המיוחד של לשון זו. כל עצמה של המסורת מתכוונת לצמצם את כתיבת התורה בלשונות זרות, אלא שכלפי יוונית לפי שהתרגום כתוב היה ומונת מדורות קדמונים ומקובל בעם (שבגולה), לא יכלו לתפקיע ההיתר. וכשם שר' יהודה מתכוון לכך, שהוא אומר (מגילה ט א): "אף כשהתירו רבותינו יוונית לא התירו אלא בספר תורה ומשום מעשה דתלמי המלך" וכו'.

(13) שימוש במליצה יוונית (אף אם חידה) אינה ראיה לבקיאות בספרות. ולענין גוף השאלה, מגין שכן ז' ח"י, הרי כבר עסקו בדבר הרופאים של התקופה

שהימנו: אנו למדין על יהודים בקיסרין שקראו ק"ש ביוניית 14, הרי הוא בא ללמד על אותן תפלות שנערכו בתעניות ציבור (על הגשמים), שנהגו להוריד לפני התיבה. "פעמים הרבה" מאנשי ה"עם הפשוט" ושבהן היו אנשים הללו מתפללים יוניית "ולגריית", והנה הראיה לכך, שהיה נוהג רווח להוריד מן "המשקע" של החברה לפני התיבה, הריהו מביא ממעשה ר' אבהו שהעביר לפני התיבה את פנטקקה, כמות שמסופר בירושלמי תעניות. והרי אותו האיש שהיה "משפר תיטרון" (המחבר משער שהיה מימוס 15) ודאי מן הפסולת של הציבור היה ומכל מקום התפלל ונענה. ברם, לא ירד המחבר לסוף עניינה של המסורת. שהרי בדרך כלל למדנו מן ההלכה ומן המעשה, שדוקא בתעניות צבור שעל הגשמים, היו מורידים זקנים חכמים וגדולי תורה 16, אלא שאף חסידים נתפלו כשליחי ציבור ונענו 17. אותו מעשה שבירושלמי המעיד על תפילתו של אדם פשוט ובעל עבירות, אינו מתכוון אלא ללמד, שמצויים חסידים "נסתרים" שהם כעמך ארצות ועבריינים, ומכל מקום חסידים גדולים הם מפני מעשים טובים שביריהם (שגדולי תורה ויראה, המפורסמים קרינו: מתניא בשמכר עצמו ושנה, אבל אם מכר עצמו פעם אחת פודין אותו, ואם מכר עצמו ללודין אפילו פעם אחת אין פודין אותו. מעשה באחד שמכר את עצמו ללודין, אתא עובדא קומי ר' אבהו, אמר: מה נעשה, מפני חייו עשה. ר' אבהו, איפוא, לא החמיר כמשנתנו וכהלכה של תירושלמי, כלפי אותו האיש שבחר לעצמו פרנסה בזונייה (ואסורה), ופדאנהו בממון הצבור. העולה מכאן, שאדם מישראל המצוי "בשפסל" החברה, מפני מלאכתו הירודה, אינו נפסל ע"כ בעיני חכמים כר' אבהו ולא בעיני העם.

מעתה נעיין בראייתו שנתפללו אנשים יוניית בתעניות ציבור. המחבר מבקש להוכיח דבר זה מן המאמר שבירושלמי (גדרים פ"ג, ל"ח א, שבועות פ"ג ל"ד ד) ר' מנחם בשם ריש לקיש אהן דחמי מיטרא נחית ואמר קורי פלי בריכסון לוקה משום שבועת שוא. המחבר בורר משני הפירושים שהוצעו על ידי ראשונים וחוקרים: $\sigma\lambda\upsilon\beta\rho\acute{\epsilon}\xi\sigma\nu$ (או $\sigma\lambda\upsilon\beta\rho\acute{\epsilon}\xi\sigma\nu$) בלשון ציווי, והרי יש

18 והוא הדין אותו "חמר" שהמחבר מוכיר מן הירוש', וכיצא במעשה פנטקקה, לענין כוונתה של האגדה, אתה מוצא בבבלי כלפי ה"גזירות" שהוא נוהג שלא כמנהג יהודים בפרהסיא, ומכל מקום "בעל עבירות" זה הוא הוא היחיד "בשוק" שאליו מעיד עליו שכן עולם הבא הוא (כב א), וכן אבא או מנא (שם).

יש לזכור שקסרין עיר "בין לאומית" היתה, ובוחדי היו שם יהודים בני חו"ל (כביפו) כשם שאף הקהלה הנוצרית של קסרין מורכבת היתה בני ארצות רבות מחוץ לא"י. וכדרך שלמדנו מן אויסביוס (ראה הנוק, Die Mission etc. p. 422 N. 3). אפשר, איפוא, שאלו שקראו ק"ש יוניית, מן הגולה ההלניסטית היו, ועוד, שמן הירוש' שם משמע כאילו היתה זו עובדא חדשה (שר' לוי בר חייא בקש לבטלה, ור' ברכיה עמו והדבר העלה מחלוקת בין החכמים).

15 אותו האיש ש"שכר זונות והכניס בליהן לבית המרחץ" וכר' רחוק ששימש מימוס בגופו, וכן לשון "משפר תיטרון", שהמחבר מבקש לבאר (ע' 32 הערה 19) $\sigma\alpha\chi\alpha\rho\alpha\phi\epsilon\iota\nu$, אין מסתבר לפרשו, כדעת המחבר—מעשה אמנות; אין כאן אלא עבודה פשוטה והיא טאטא ופניו אשפה כלשון "כבד את הבית" וכדומה. וכן הוא הלשון "חיה (מילדת) ש-ש-פ-ר-ת את הוולד": מרחיצה ומקנחת.

16 כגון ר' יהודה נשיאה (תענית כד א) ר' יונה (שם כג ב) רבא (כד ב) רב פפא (שם) רבי חנינא (כה, א) לוי (שם) ורבי מוריד לפני התיבה את ר' חייא ובניו (ב"מ פ"ה ע"ב) ובדורות ראשונים — ר' אליעזר ור' עקיבא (כה ב). וראה הבריייתא שבירוש' תעניות פ"ג ס"ה ב: תני שפל ברך ונוח לתשחורת ורגיל בחכמה ורגיל באגדה וכו' (והשווה בבבלי טז ב).

17 כגון חוני המעגל ובניו ואחרים.

כנשבע לשוא, ולא נשבע ממש. ולא שמענו, לא מפי הרמב"ם ולא מפי אחרים, שהמוציא ש"ש לבטלה לוקה, והרי אין לוקין על לאו שאין בו מעשה, חוץ „מנשבע ומימר ומקלל את השם”²¹. והמאמר המועתק על ידי המחבר מבן־סירא, אין הוא מדבר כלל במוציא ש"ש לבטלה, אלא תופס „מזכיר” ואין הוא מכון אלא לנשבע, שעיקר חומר השבועה (אף לפי ההלכה) הריהו בהזכרת השם (= „אזכרות” — לשם שמים), ומצד שני שמות שהם אחד. ודבריו שנאמרו לדיוחיו הביאור השני של המאמר (שמד נחזור אליו), אינם קובעים כל עיקר. שהרי השבועה עניינה: אזכרת שם ה' לעדות על עובדא שמעיד עליהם הנשבע. שני יסודות הללו של „שבועה” מצויים בעינם אף בזה שהיא באה על דבר מפורסם, ואין להחמיה על ההלכה, ואין להוציא המאמרים שבירושמי מידי פשוטם ולראות שבועות הנ"ל (שעליהן מדברים ר"ל וחזקיה) כ„הוצאת ש"ש לבטלה” גרידא שחסר בה היסוד השני — העדות. (את שהוא מייחס לר"ל התפעלות מן התפלה הפשוטה והקצרה הנ"ל כמו אורליוס בשעתו, ומדמה תפלה קצרה שלו לזו של היוונים, אינו אלא דברים שאינם עולים לענין)²². אלא שלשם הכרעה אחרונה בפרשה הנידונית נעתק את ההקבלה שבפסיקתא רבתי פכ"ב (מא"ש קי"ג א'): רבי חגי ורבי מנחם בשם רבי שמעון בן לקיש, זה שהוא עובר בשוק וראה את הגשמים יורדים ואמר כלי (פלי) קרי אברוכסיס הרי זו שבועת שוא. הרי שאנו עוסקין במי שהוא מהלך בשוק, ולא במי שיוורד להתפלל. אמנם המחבר מבקש לפרש

בפס"ר פכ"ב, מא"ש קיא. א; קיא. ב מן „לא תשא” שוודאי אינו אלא אסמכתא גרידא.

21 מסקנת הגמרא בתמורה ד א שאין לוקין על הוצאת ש"ש לבטלה שאינה אלא אזהרת עשה (את ה' אלהיך תירא). ואף הרמב"ם כותב (פ"ב מה' שבועות ה"א) ולא שבועה בלבד היא שאסורה, אלא אפילו להזכיר שם מן השמות המיוחדין לבטלה אסור ואע"פ שלא נשבע, שהרי הכתוב מצוה ואומר לירא את השם כו' תלאו במצות עשה, לאחר שבה"ט, לצייל, דיבר ב„מברך ברכה שאינה צריכה, שהוא עובר משום גושא שם ה' לשוא”; ודאי, דעת הרמב"ם שאין לוקין, ולפיכך גזרו (לפי המקורות השונים) פעמים מן ל"ת ופעמים מן עשה.

22 בענין ה„קצרנים והארכנים” בתפילה, דנים מקורותינו, וכבר למדנו (מדרשבי ע' 72) „שתפילת הצדיקים קצרה”. ושהיהודים (בימי ישו) הכירו את הנויים, שהם „מפספסים” בתפילתם ומארכין ברברים הרבה, אנו למדין מישו (בשורת מתאי ז'-ח') שלמד לתלמידיו לנטוש דרכם זו של נכרים ולהתפלל „תפילה קצרה”.

כאן מעין תפילה, וב': ὅρι πολλὸν ἔβρεξεν: בלשון עבר כלומר שבועה בשם ה', את הפירוש הראשון; וטעמו: משום מה בחר ריש לקיש לשם אילוסטרציה לשבועת שוא בשבועה יוונית דווקא? ועוד שבועה שאין בה אלא עדות לעובדא גלוייה אינה שבועה כלל, אלא הזכרת שם שמים לבטלה. שהרי „אף בספרות שלאחר המקרא שבועה והזכרת ש"ש לבטלה שמות נרדפים הם”. והראיה מבן־סירא (כ"ג ו): ὁ ὁμνῶν καὶ ὀνομάζων διὰ παντός; ὁ ἀπὸ ἀμαρτίας οὐ μὴ καθαρισθῇ. יתר על כן. הבבלי מעיד בשם ר"ל עצמו: כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא¹⁹, והרמב"ם (הלכות ברכות פ"ו הט"ו) פוסק כל המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה גושא שם שמים לשוא והרי הוא כנשבע לשוא. ר"ל במאמרו הנ"ל שבידו מתכוון, איפוא לשיטתו, ואין הוא מדבר אלא במי שיוורד לפני התיבה בתענית צבור שעל הגשמים (והוא מן אנשי ההמון), „בשוקים וברחובות”. והריהו מעתיק מן Grimm, דבר שהעתיקו נ. בריל, שהביא אף תפילה שניה מן היוונים, θεέ μου, θεέ μου, βρέξε μὲν βροχῇ, להתפלל תפלה קצרה על הגשמים. אף הוא מזכיר, שמרקוס אורליוס קיסר נתפעל מקוצר הנוסח של התפילות הפשוטות, ומשיא עצה להתפלל כמותן. ריש לקיש, איפוא, חיבב אף הוא את התפילות הפשוטות והקצרות של אנשי־העם, אלא שעם זה הריהו מזהיר את עם הארץ, שלא יתפלל לאחר שהתחילו גשמים לירד, מפני שמוציא ש"ש לבטלה. העתקנו את דבריו של המחבר. באריכות, שהרי זו הראייה היחידית לבנין גדול. שכן הואיל ומכלל דבריו אתה למד, שהעם התפלל יוונית, בעל כורחך הוי אמר, שלא ידעו להתפלל עברית ולא ארמית (כלום נתן יעתו לתוצאותיה של מסקנא זו?). ברם נבדוק את טעמו לפרטיו.

וודאי מלמד ר"ל איסורה של הוצאת ש"ש לבטלה מן „לא תשא”, אלא שעדיין אין אמור בכאן, שדינו של המוציא ש"ש כדון הנשבע שבועת שוא ומתחייב מלקות²⁰. והרמב"ם אינו כותב אלא — „והרי הוא

19 הגירסא ריש לקיש אינה בטוחה, ראה בד"ס לברכות לג א (הסובר „המועלה בנוסחאות” היא של ב' כתב־יד: ר' יוחנן ור' אלעזר כו').

20 בידוע, שהתוספות (ר"ה לג א ד"ה הא ר' יהודה) סבורים שאין הדרש מן „לא תשא” להוצאת ש"ש לבטלה אלא אסמכתא (ואמנם מצינו כיוצא בו אזהרות

ב' פרא בסיליוס אנומוס אגרפוס (παρὰ βασιλέως ὁ νόμος ἀγραφος). המחבר מסיק, הואיל ור"א העתיק אותו משפט בביהכ"נ (או בביה"מ) ולא תרגמו עברית (או ארמית), הרי שכל אחד ואחד הבינו, ברם, ראשונה אותה הנחה, שר"א אמר מאמר הנ"ל בביהכ"נ או בבית המדרש ברוב עם, אינה מוכחת, שיכול היה לאומרו אף בפני תלמידיו מועטין. ובשניה, אין ראיה לכך שר"א הגיח שכל העם יבינו את הלשון היוונית שהוא נוקט (ראה להלן²⁵). ולעיקר הנידון, אין כל ראיה לכך, שר"א נטל מאמר זה מ"מקור משפטי" יווני; שכן לפנינו פתגם רווח, שבדואי מצוי היה בין הבריות המשכילים בערים שישבו בהן יוונים ונתגלגל והגיע אף לישראל.

המחבר מתרים כנגד עצמו לנצל לעף הסובר, שמלים יווניות הרבה שבמדרשים, שאינן מוכרות אלא פעם אחת ואינן מצויות בשאר לשונות המזרח, אין לראותן כמלים מושאלות אלא כתיבות זרות, שהחכמים השתמשו בהן בדרשותיהם לפני העם, ואע"פ שמצויות הן תיבות שכיחות בעברית תחתיהן, כדי להשפיע בכך על השומעים. המחבר סובר, שהשקפה זו פירושה קיפוח בחכמים ובמציאות. שכן באלו מקומות הרבים, שבהם השתמשו הדרשנים בתיבות זרות, הרי באו לדידי כך, מפני שהעתיקו ממקורות

ר' אמי ור' אסי וחבריהם (לפניהם — ר' חייא ור' חנינא בו חייא ואחרים). — מן הכלל ולא נניח שלמדו אף הם לשון זו? אמנם המחבר מסמך הנחתו זו של הירושלמי (גיטין פ"ט, ג' ע"ג) — אמר רבי חגי קומי ר' יוסי, לא בא קומי רב כתב יווני וקיימה כחותמיו? מכאן שר' חגי מייחס לרב העדר ידיעה ביוונית. ברם, תחילה הרי היה מן ה"יורדים", שלא נשתקעו בארץ. ועוד, שאין מפורש בירושלמי שרב לא ידע יוונית מפני שבבלי היה. ואין רחוק, לדידי, שר' חגי מדבר לחומר, ואינו מתכוון אלא שבדרך כלל לא ידעו חכמים לקרות יוונית (כשם של ידעו בבבלי לקרות פרסית). וראה להלן.

(25) כגון צריכין אנו העדה, הואיל והמחבר מקבל עובדא זו אף בשאר מקומות. אין יסוד להניח, שכל הדברים שדרשו חכמים בבית הכנסת בפני העם, הבינום כל השומעים. טול מכאן יוונית, והרי אף באגדה עצמה, כמה מדרשות יש במקראות שהם מיוסדים על דקדוקי קרי וכתוב ודרשות של אותיות, דברים שאף מן החכמים לא כולם בקיאים היו בהם. והרי דרשו אף בהלכה ברבים, שבדואי לא כל העם הבינה כראוי (הירושלמי מציין עליהם על יהודים, שיש בהם שאין יודעים לקרות במקרא ואע"פ כן הרי הם מקשיבים לדרשות של "חכמי הס"). כללו של דבר, אין לנו להפליג: מדרך העולם, שהורוש והמדבר ברבים אינו תובע ואינו מניח שכל השומעים יבינו את כל דבריו כולם.

שוק זה, שהתפללו בו בתענית צבור. ברם אותו "רחוב" שנתפללו בו העם בתענית אינו "שוק" המשמש למשא ומתן, אין מקום, איפוא, לפקפק, שלא בתפילה אנו עומדין, אלא במקום של מ"מ בפירות (השוה "שער שבשוק"). וענין המאמר: אדם שעובר במקום שמוכרין פירות (מפני הבצורת) ובא להשבע שהחילו גשמים לירד בשיעור מרובה (והכל רואין) כדי להעמיד על מחירן של פירות ותבואה שצריך להיוול²⁶). מעתה אין להתמיה על לשון יווני שתפס ר"ל, לפי שבתחום המסחר (ה"בין לאומי") של סבריא וערים אחרות שישבו בהן אף יוונים, ודאי היו נוקטין פעמים רבות לשון יווני, ששמשה בכללה קשר בין האומות במשאן ומתנן. אלא שאפשר הדבר, שאין ר"ל מכוון אלא להביא דוגמא המצויה ביותר אצל הגויים (שבסבריא ובאי בכללה), ובא ללמדנו, שאין ישראל רשאים לנהוג כן, מפני איסור שבועת שוא. ועוד לשון אברוכסים ודאי אינו אלא ἀβροχισαί, לשעבר, aoristus. והרי אף נוסח המימרא שבפסיקתא מעמידנו על שבועה (ולא על תפילה). ומכיוון שכן, שוב אין אנו מצויים להניח, שנהגו להוריד לפני התיבה בתעניות צבור (שנערכו ע"י הנשיא או במצותו ונעשו ברוב עם) יהודים שלא ידעו עברית ולא ארמית אלא יוונית בלבד. המחבר מסיים את הענין בעדות על "היוונית של החכמים, שהיתה נעלה הרבה ומעודנת מלשונן היוונית הדלה וההמונית של העם הפשוט". סתם המחבר ולא פירש להעתיק מדברי חכמים ללמדנו על כך.

להלן מבקש המחבר לברר, שנהגו פעמים אמוראים לבאר את המקראות ממקורות של המשפט היווני ומן הספרות היוונית. והריהו מעתיק את שני המאמרים המפורסמים, מאמרו של ר' אלעזר²⁷ בירוש' ר"ה פ"א,

(23) הרמזים שאצל אבות הכנסיה על יהודים שמתפללים "בפרהסיא" in angulis platearum (ראה קרויס: p. 272—3, Synag. Altert. אף אם נניחם להם משהו עובדתי, אינם מוכיחים עדיין על תפילה ב"שוק".

(24) דוגמא זו, של ר' אלעזר, שהמחבר מביא לראיה על בקיאותם של חכמים במקורות המשפטיים שביוונית, יש בה תימה לשיטתו. שהרי הוא כותב, שהחכמים הבבליים שישבו בא"י לא ידעו יוונית, והרי ר"א מעולי בבל היה.

אלא שאותו כלל שכלל המחבר, קשה מתוכו. אם החכמים כולם (של א"י) למדו חכמת יוונית והיו בקיאים בספרות היוונית, ודאי היתה זו מידה מדעת. מיום מה נוציא חכמים שעלו מבבל, במיוחד אותם שנשתקעו בארץ ושמשו ראשי ישיבות וכיוצא בזה, כגון

משפטיים, ספרותיים או פתגמים רוחניים. והנה ודאי, אין לנו לקבל דעתו של לעף כדי לבאר על ידה מלכתחילה, כל המקורות הנדונים. ברם, לצד שני אין לדחות השקפתו בעיקרה. שכן כידוע בקשו חכמים בהגדה ל"משור" לב השומעים, ופעמים נשתמשו לשם זה בכמה אמצעים מיוחדים. שהרי יש ה"גחכ"ן הציבור לדרשתו של החכם, ויש ש"לא קבלו". ופעמים נתכוון הדורש להביא את העם לידי בריה ו"לא בכח". ויש ש"נתנמנם הציבור" והדורש נשתמש באמצעים כדי לעורר. ואף יש לנו עדות של הירוגימוס (בפירושו ליחזקאל לג ל"ג) המעיד על החכמים המייפיים דבריהם בצחות הלשון ועל העם שמוחאים כפיים להם כנתיאטרון (היהודים אמרים: Venite audiamus illum et illum, mira eloquentia praedicationis suae verba volventem; plaususque commovent et vociferantur et iactant manus. וראה דבריו שם לפ"ד ל"א). אלא שהדין עם המחבר מבחינה זו, שאין לנו לפרש אותן עובדות על ידי ההנחה הנ"ל אלא במקום שאין לנו לבארן מטעמים אחרים.

דוגמא שניה שמביא המחבר למקור משפטי שהעתיקו חכמים, הוא מאמרו של ר' ברכיה בירושלמי כתובות פ"ו, לא ד (וב"ר פ"מ תאודור 389 והשרה שם עמ' 553) על הכתוב וינגע ה' את פרעה וכו' — ע"ל דטלמסן למגע (בב"ר למקרב) בסמה (בב"ר למסנה) דמטרוניא. המחבר מניח שר' ברכיה אמר במתכוון למגע תחת ה' *ἄψασθαι* מפני שביוניתי משמעה של התיבה ברורה (זנות), ושבראשונה ביקש להעתיק משפט יוני שלם בצורתו *ἐτόλμησε τοῦ ματρώνης σώματος ἄψασθαι* ושינה במכוון כנ"ל. והמחבר הולך ומבאר עניינו של המאמר. ר' ברכיה, לדעתו, התקשה להבין מה טעם ענש הקב"ה את פרעה, והרי לא עשה מעשה? ותופס המחבר הנוסח שבקטעי ילמדנו אצל מאן הגורס תחת: על ידי שמשכה פרעה לילה אחד לקה וכו' — ע"י שמשכנה, ולפי שהחכמים — חכמי משפט היו, וקרוב מאוד שבקיאין היו במשפט שנהג כמצרים בימיהם, ומכיון שהאגדה מספרת על אברהם שהטמין את שרה בתיבה והעבירה את גבול מצרים, והמוכסים פתחוה והביאוה לפרעה, הרי שתפסו אותה כשפחה שהבריתו בלא לשלם את המכס. ומאחר שאנו קורין אצל Valerius Maximus על הרומאים שנהגו *in ius vocanti matronam corpus eius attingere non permisertunt*, ולפי שאצל יוסטינינוס אנו קורין

באחת הנובילות שלו, שאין לאסור נשותיהן של החייבים (למלכות ולהדיוטות) ממון, ושהפקידים שיעברו על החוק ייענשו קשה, והואיל והלה אוסר לבעלי החובות לתפוס (לשעבוד) את בניהן של החייבים, הרי משמעות מאמרו של ר' ברכיה ברורה: פרעה משכן, לומר עיכב ותפס בחובו של אברהם (דמי המכס) את אשתו, ולפיכך ענשו בגופו, כמשפט האמור אצל יוסטינינוס. ר' ברכיה מעתיק איפוא, חוק יוני שלם כצורתו ממקור משפטי, הבאנו את דברי המחבר במילואם כדי לעמוד על המכנה המורכב של הצעתו החריפה. ברם שהחכמים בקיאין היו במשפט של מצרים שנהג בימיהם עדיין לא שמענו על כך, כל שכן אותם בעלי-האגדה והדורשנים ממינו של ר' ברכיה, שרחוקים היו מלהיות lawyers. ועוד אין לנו ידים לקשר מאמרו של ר' ברכיה באותה אגדה על שרה שהטמינה אברהם בתיבה וכו' ²⁶, ועוד, אם נדעת המחבר נתפסה שרה מפני דמיה-מכס שנחתים אברהם, משום מה לא שאלו החכמים כיצד נמלט אברהם עצמו מן האסירה והתפסה. ועוד מה ענין הנובילה של יוסטינינוס לכאן? והרי אין הלה מדבר אלא במי שמשעבד אנשים סתם. ור' ברכיה היהו מדגיש את המטרונא, ואת החופפה שבמגע במטרונה, הרי שלא השעבוד בגלל החוב קובע אליבא דר' ברכיה, אלא חשיבותה של האשה. ואנחנו העיין במאמרו של הלה מעמידנו ברורות על כוונתו של ר' ברכיה. שכן אנו קורין בב"ר: אמר ר' ברכיה וכו' למסנא דמטרונה. וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת, רבון כל העולמים אברהם יצא כאבטחה ואני יצאתי באמנה, אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה אתמהא, אמר לה הקב"ה, כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה והכל אומרים על דבר שרי. הרי שעיקר כוונתו של ר' ברכיה במאמרו זה לומר, שלא בזכות אברהם אלא בזכותה שלה זכתה להינצל מן החרפה ולהביא עליו על פרעה עונשין גדולים, מפני גדולתה היא. סמי מכאן,

26) אף אותה אגדה עצמה, על הטמנת שרה בתיבה, אינה מפרשת שנלקחה לבית פרעה (לבית ה' מ"ד דחקא, ולא לבית-האסורין — מפני חובי-המכס, אתמהא!) מפני ה"משכון", ואורבה בתנחומא (לך לך סי' ה', והשוה נוסח דומה בתנחומא בוב"ר לך לך ל"ג ב') מפורש, בסופה של אותה אגדה — כיון שדחקו עליו פתחו את התיבה וראו אותה (שרה) כחמה זורחת, אמרו, אין דרך זו להשתמש בה הדיוט (לאישות). הרי הדברים כפשוטם, שלקחה פרעה מפני יופיה לשם אישות, אף על דעת בעלי-האגדה (ולא נוקס לעילה של חיוב דמי המכס).

א"י נעשו (נתבדקו) בסיקוחם של חכמי ישראל, ולפיכך ראו אותם כבני-סמכא. אין כאן, איפוא, שימוש רגיל, שלא מדעת, אלא הסעת דברים, כדרכם של חכמים אף בהלכה, ממקורות מסויימים (שא"י נם קרובים בכל ענין) כדי להכריע בשאלה נידונית. ועוד בכמה מקומות, שבהם מצינו חיבה יוונית בויקה למדרש מקראות, אין לנו לומר אלא שנקט הדורש יוונית זו מאיליו, שלא מן תרגום, וניסחה (כצורתה) כאילו תרגום, מפני שגרת המסגרת הנ"ל.

בסופו של הפרק קובע המחבר: ידיעתם של החכמים בתרבות היוונית לא נצטמצמה בעניני לשון ובהענקות ממקורות יוניים בלבד. בדרשותיהם סיגלו את הצורות המקובלות בעולם-החיצוני של הימים ההם. והריהו מביא ראיה אחת: ההספד שספדו את ר' זעירא בא"י במותו — ארץ שנער הרה וילדה / ארץ צבי גידלה שעשויה / אוי נא לי אמרה רקת / כי אבדה כלי חמדתה. המחבר כותב, שסגנון זה של הספד מצוי היה בעולם היווני העתיק, והריהו מצטט מין אתיניאוס — *ἢν ἐτέλειωσεν Ἑρως, θρέψεν δὲ Κόρινθος καὶ εὗται δ' ἐν κλεινοῖς Θεταλικοῖς πεδίοις*. עזה על לבו של המחבר ללמד מדוגמא יחידה זו דבר גדול. כלום נצטרכו ישראל ל"סגל צורה ספרותית" זו, המושקעת בחזרונים המועתקים, מעולמם של יוונים? והרי אין כאן אלא מבנה שירי המצוי ביסודו במקרא, ובכמה מן הפרשיות בספרים החיצונים, ובכמה מקומות אצל תנאים ואמוראים. והרי אף בבבל עתיד היה בריקיפוק להספיד את רב אשי בחזרונים הבנויים בתבנית זו (אם בארזים נפלה שלהבת/מה יעשו אוזבי קיר/ליתן בחכה הועלה / מה יעשו דגי רקק /זכור). ואם לתוכן החזרונים העבריים הרי הבחנה זו, מקום שגולד הנפטר ומקום שמת בו, כל כך פשוטה וקרובה היא, שאין אנו זקוקים להסרת את הספדים שבא"י (בעליהםקצוע) להפליג ליוון כדי לעמוד עליה.

המחבר מוסיף ומפרש שידיעתם זו של חכמים את הסגנון הנאה של עולם התרבות והשכלתם היוונית הרמה הועילו להם לגייר עובדי עבודה זרה, לפי שצ"כ הצליחו להוכיח את יתרוגה של היהדות במיתודות הרווחות אצל בני-תרבות של הימים ההם, ואף בויכוחיהם עם הגוצרים יסדו את טעמיהם על אותם יסודות המקובלים בעולם התרבות, והואיל והחכמים דרשו, בסגנונם ובלשונם (היווניות?) לפיכך הובנו ואף נעצרו על ידם, ומכאן הסבר למאמר שבמדרש — בשעה שהזקן יושב

איפוא, כל הבחנה על "משפטי יוון ורומי" בענין תפיסת נשותיהם של חייבים בממון, שאין אנו עסוקין כאן אלא בפורענות שבא על אדם המבקש לאנוס אשה חשובה²⁷. ברם כל עצמה של תמיהת המחבר (שהוא מייחסה לחכמינו) — משום מה לקה פרעה, והרי לא עשה מעשה? — תמונה היא. כלום החבישה בביתו והנסינות שעשה פרעה "לשלוף מנעלה" ו"ליגע בבגדיה" אינם ספונים כלום? והרי אילויל עכבהו המלאך (לבקשת שרה) היה פרעה אונסה, אלא שנתעלמה לשעה הלכה מן המחבר, והיא את שאמרו בירושלמי פאה פ"א ט"ז ע"ב: "מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה... הדא דחימר בישראל, אבל בגויים... מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה". והואיל וכן אף כל אותן דברים, שהמחבר כותב (ע' 43) על העם, שהבינו כולם יוונית ודימו את המקרא מתורגם בלשון זה כששמעו מדרשו של ר"ב *καὶ ἤπτετο ὁ κύριος* וכו' (ובכן כנגד המסורת: ויגע — ויגע) אין להם רגלים. לפשוטו של דבר, הרי לפנינו שימוש של חכם דורשן בבטוי מסויים המוסד על לשון מחלק, המכיר חשיבותה של "מטרונא" ועל "החופפה" שביוונית. ר' ברכיה נקט במאמרו (שאינו יווני) שתיים או שלש תיבות יווניות, מתוך אוצר הפתגמים, הרווחים בציבור הנכרי, שנתגלגלו ונודעו אף לשכניהם היהודים.

להלן נושא ונותן המחבר בהענקות המצויות במקורות מתרגומים יוניים למקרא (חוץ מעקלים). בענין זה נתעסקו חוקרים הרבה, ואנו אין לנו כאן אלא להעיר שתי הערות כוללות בלבד. החכמים, כשהם מעתיקים מתרגומים הללו, הרי הם מתכוונים לפרש על ידם תיבות סתומות (או מעין סתומות), הואיל ותרגומים אלו (של

27) הענין מבורר יפה במעשה אבימלך (שדומה למעשה פרעה), מקום שאנו קורין באגדה (תנחומא בבובר וירא נ"א ב'): אמר ר' אחא, מהו הנה היא לך כסות עינים, וטל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מטרונא, למה שלא יתבע אותה אדם בעולם (לתשמיש) כו'. והוא הוא ביסודו מאמרו של ר' ברכיה (הוא בעל המאמר הנידון ע"י המחבר), בירוש' בב"ר פנ"ב (תיאודור 551): הנה הוא לך כסות עינים — ר' ברכיה אמר, עשאה מטרונה, כסות עינים, כסות שמכסה מן העין (לתביעת תשמיש). הרי ש"המטרונא" לעניינו, ובפ"ר ברכיה — לענין פגיעה מוסרית שבגופה, ולענין "משכנה", הרי ודאי משכן בכללו פירושו: לקיחת עבוס לשם גביית חוב ותפיסת חייבים בממון כמונו משפטי. ברם בכמה מקומות מצינו לשון זה בדרך ההשאלה. ואין ספק שאף כאן, אם נקיים בראש וזו, אין הכוונה אלא בהשאלה בעלמא, שתפסה והתערבה בה (כאלו הממשכנין).

בזוה (28) — מה הן, איפוא, "המיתודות" המקובלות בעולם הציביליזציה של הימים ההם, שעליהן יסדו חכמינו את טענותיהם בוכוחים עם הנוצרים? (יתר על כן, אף אותן מסורות המעידות על ויכוחים בין חכמים של א"י ובין גויים עובדי ע"ז, מעט מאד מן הפילוסופיה אתה מוצא בהן; רובם ככולם לא נתעסקו אף הן אלא בישובי מקראות ובמעשים הקשורים בגורלן של ישראל, לרבות, אמנם, דברים אידימנטריים על "סוד הבריאה" וכוותה של עבודה זרה).

המחבר נושא ונותן להלן (ע' 78 ואילך) במאמר שבירושלמי: "מליתן דרבנן אמרין דאגריי אנטונינוס דאמר ר' חזקיה ר' אבהו בשם ר' לעזר, אם בין הן גרי צדק לעתיד לבוא אנטונינוס בא כראשם" לומר שהוא קובע, שאין בשום פנים לפרש את המאמר כצורתו — שיש אומרים, שאין גרים זוכים לבוא לעתיד (לעזר"ב), שהרי שווים הם הגרים לישראל — הריהו מבארו ע"פ הגירסא שבבבלי: "מליתן דרבנן אמרין ד לא אתגריי אנטונינוס וכו'. לדעת המחבר "באין הן" פירושו: בוא לשם גירות, והשאלה הנידונה כאן היא אם מקבלים גרים לימות המשיח. והנה גירסא זו שבבבלי נראית אמנם עיקרית (במיוחד מפני הקונטקסט שבסוגיא, ע"ש, שמתחילה בא להביא מאמר המוכיח שנתגריי אנטונינוס, הרי שהמאמר האחרון בא למד שלא נתגריי, אלא שההצעה לבאר "באין" בויקה לשאלה הנידונה במקורותינו, אם מקבלין גרים לימות המשיח, קשה היא. לפי שלעולם "באין" לגבי ההתגירות, ענינו, ההתנדבות להתגריי, וכאן הרי עסקין אנו לא בכך אלא אם מקבלין לע"ל גויים הרוצים להתייחד, ושלא לא נתכוון ר"א אלא למה שמצינו במקורות משא ומתן כלפי גויים לימות המשיח, אם יקבלו עליהם און היהדות משלם, ואם לא ירצו אלא לקיים מקצת מן המצוות ולא להתגריי ממש. דבר זה שנוי בברייתא של ר' יוסי (ע"ז ג. ב): "לעתיד לבוא באין גויים ומתגריין", לומר שיתנדבו להתגריי. וכנגד מסורת זו אמרו ראגדה (שם ע"א), שאפילו מצוה קלה, סוכה, יבעטו בה הגויים לבסוף, שלא יוכלו לעמוד בדקדוקי קיומה. וכן שם להלן ע"ב:

וכל אחד מנתק מצותו והולך (והשווה ע"ז כג. א: "בין רב יוסף לאביי"). ואמרו בירושלמי (ע"ז פ"ב מ ע"א): "רב הונא בשם רב וישקלו את שקלי שלשים כסף, אילו שלשים מצות שעתידין בני נח לקבל עליהם" (ולא למעלה

28) ואצ"ל שנשארו ונתנו אף ביסודי אמונת הנוצרים (כגון שילוש מן התורה מניין ישו מן התורה מניין?).

ודורש הרבה גרים מתגריים באותה שעה. סתם המחבר והורה הלכות גדולות בלא להביא ראיה לדבריו. שה"קנים" ישבו ודרשו בלשון יוונית (כך משמע לכאורה מהצעתו). הריהו דבר שאין הדעת סובלתו. אותם גרים הרבה שהמרש מדבר בהם, אינם אלא גויים שישבו בא"י ודברו סורית (ארמית), בלשונם של יהודים. ולענין סגנון של הדרשות, הרי הן כתובות לפנינו ואצ"ל שאינן מוצא בהן אותה "תרבות גבוהה" וסיגנון הציביליזציה (בנוסף יווני). שהמחבר מרבה להגישם. ועוד, עד שהמחבר בא ללמד שחכמינו (בא"י) נשתמשו בהשכלתם היוונית ובהכרתם את ה"מיתודות" שרווחו בעולמה של התרבות ההלניסטית, מוטב שהיה מעמידנו על טיבם של גרים הללו, מהיכן באו — אם מן השכבות המיונות (אן מן היוונים עצמם) של מדינות הים (קסרין, צור ועזה וחברותיהן). או שמא מן היסודות העממיים שבמדינות ושבערים, שלא ידעו יוונית כלל (ראה על כך להלן). ברם כל עצמו של רעיון זה מוקשה. אנו עומדים אנו (מאה ג' ומאה ד') בימים שנתמור טטה הדת (והתרבות) היוונית (רומית), ודתייתמורח (כגון פולחן איסיס, מיתרה וכיוצא בהן) והנצרות כבשו והלכו את העולם כולו (לרבות את הנאורים והעשירים ובעלי השלטון). והרי דתות הללו סחפו את דת-ההיליניזם לא מפני הסתגלותן לגבוה ולא מפני הלבוש ה"תרבותי" היווני שלבשו, אלא דווקא מפני החדוש (והזרות) שבהן, ומפני שהבטיחו למאמינים דת מוצקה, מחודשת וחיי נצחית. מה, איפוא, מונענו מלבאר את התגירותם של גויים בא"י בהשפעת הדרשות שבביהכ"נ בדרך ששוטה: נכרים הללו, משמעתו "תורה שלמה" של ישראל, המלמדת ארחות חיים מתוקנות, אהבת-הבריות ואהבת-שמים, משהכירו באמיתיה של תורה קדושה, שניתנה מימות עולם, המבטחת להם לעושיה שכר מרובה לעולם הבא ומכנסת אף את "הטועים" תחת כנפי השכינה ומדבקתם בזרעו של אברהם ומעניקה אותן נחמות ושילומים שהובטחו להם לישראל בני קדושים — גמרו בדעתם אף הם להימלט מן המבוכה, השחיתות והריקנות שבעבודה זרה ה"תרבותית" שנשתקעו בה.

ולענין הווכוחים עם נוצרים — מקורות הרבה (באגדה, ובמיוחד בכתבי הנוצרים הראשונים) כתובים ומונחים לפנינו, המספרים על ויכוחים בין יהודים ונוצרים, (מהם מעשים שהיו ומהם ויכוחים פיקטיביים). ובכולם אי אתה מוצא אלא משא ומתן בפריושי מקראות שבתורה ובנביאים וכתובים (ואף דברים כל שהם ב"היאולוגיה" של היהדות, כגון נצחיותה וארעיותה של תורה וכיוצא

לא היו דבר פשוט ורווח ביותר.

והוא הדין, כותב המחבר, כלפי הנוצרים (הגויים). ולא זו בלבד, שהיו "נסבלים" כגויים עובדי ע"ה, אלא אף זו שיכלו להתקבל "כיהודים ממש". וראיה לדבר ממעשה טרפון, אישישיו של יוסטין. שהרי הנוצרי והיהודים שנתווכחו עמו נפרדים זה מזה בידידות. והנה נוגע המחבר בשאלה אם אותו וויכוח של יוסטין מעשה שהיה הוא, ואם אינו אלא פיקציה. ברם הוא סובר, שדמותו של טרפון, שיוסטין מספר עליו שברח (בימי מלחמת בר כוכבא) מא"י, כמות שהיא מצטיירת על ידי הנוצרי, ממש היא, ושאישים (ויחסים הללו) שכוחים היו בא"י. ברם עדיין ספק גדול הוא, אם אותה דמות פיקטיבית יש לייחסה לא"י על אף עדותו של יוסטין, שכן יתכן, שרצה הלה לתפוס חכם מא"י, מפני חשיבותם של חכמים הבאים מן הארץ (ויוסטין הרי רצה להעלות את אמיתה של הגצרות בדווקא מתוך ויכוח עם חכמים גדולים, בני סמכא ומקובלים ע"י ישראל אף בגולה)³¹. אלא שתמימות

מזה, ר"ל שיהו מעין "יראי-שמים"³², ורבי חייה ב"ר לולייני בשם רבי הושעיא אומר: כל המצוות עתידין בני נח לקבל עליהם... ובסוף הן עתידין לחזור בהן³³.

המחבר אומר: יחסם של החכמים לגויים סובלני היה וליבירלי (ע' 84). ולומך דבר זה ממעשה של ה"רומי" ור' יונתן בירוש' ב"ב (פ"ב יג, ג). ברם מה מוכח מכאן? שפעמים היו "יחסי שכנות טובים" בין גויים וישראל. ברם, וכי מקור אחד בלבד מלמדנו שמצויים היו יחסי-שכנות רגילים בין נכרים ויהודים? והרי כמה וכמה מקורות יש בידינו לענין זה (ובהם הלכות גדולות — כגון: מפרנסין עניי גויים עם עניי ישראל וכו'). אלא שמצינו בדברים הרבה מעידים על יחסי-איבה וטינה וחשדנות בין ישראל ובין שכניהם שבארץ ועל מעשי רציחות ופגיעות ואכזריות מרובים מצד הגויים כשידם תקיפה היתה על ישראל (ויש בהיפוך). ולא עוד אלא שעובדות הרבה שבהלכה (ובמעשה) מוכיחות, שאף "יחסי-שכנים טובים"

29) ובמדש תהלים (בבב כ"א א): אמר ר' תנחומא: אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאומות העולם שש מצות, סוכה, ותפילין ולולב (אין ידיים להגיה ל' מצוות, ראה בבב שם, בהערה ג', לפי שמסורות מתחלפות הן).

30) דבריו של המחבר על גוף מאמרו של ר"א: א.ם באין כו', שאין לפרשן בשום פנים כדרך המפרשים, שהוא מניח מציאותה של אפשרות שגרים לא יוכלו לעולם הבא. אע"פ שנראין קרובין, הרי הם מחייבים להפך בהם. והואל ומצינו את ר' אלעזר, שאין הוא מייחס את "תחיית המתים" אף לא לכל ישראל כולם אלא לתלמידי חכמים בלבד (כתובות קיא, ב "עמי הארצות אינן חיים"). וגראין דברים שלעומת ההשקפה הרווחת "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", היתה דעה מהלכת אצל אחרים המחייבת מעשים טובים (וידיעת תורה) כדי לזכות בו. ולענין הגרים, אע"פ ששוין גרים לישראל, מכל מקום מצינו כמה מקורות שמקפחין בהם ובעמידתם, ורואין אותם מפויגים אע"פ שנדבקו בישראל, על שם עוונותיהם הראשונים. כך לעומת ההלכה "גר שנתגייר כקטן שנולד" (לענין החטאים שבימי גוינותו), אומר רבי חנינא בנו של ר"ג "מפני מה גרים מעוניין יוסורין באין עליהן מפני שלא קיימו שבע מצוות בני נח". ואחרים אומרים, מפני ששהו עצמם להכנס תחת כנפי השכינה" (יבמות מ"ב ב; מסכת גרים פ"ב ה"ה הוצ' ה"ד ע"ב—ע"ג). אין איפוא קשה ביותר, שר' אלעזר ספק בביאתו לעתיד לבוא. ואף יש לקשר שאלה דילן בענין הגיון במקורות (החלוקים), אם גר נושא בא"י ועוד ודאי היו שתלו "עולם הבא" של ישראל ב"זכות אבות", יהי אם גר יכול לומר "אבותינו", מחלוקת תנאים היא (בביכורים).

31) אצל שאותה דעה שטרפון בעל הווכח הוא ר' טרפון, אע"פ שחוזרים לה חכמים גדולים כגון שירר, דחוייה היא, ואין הדעת סובלתה. אלא שאף אם יש בה בשיטה (בכללה — פיקטיבית) יסודות של משא ומתן עם יהודים ומסורות של-משא מן המציאות הגיונית בה (ראה Harnack, Texte und Untersuchungen t. 39, Juden-tum u. s. w.). הרי נראה קרוב בעיני, שדמותו של טרפון אין לייחסה לא"י, אלא למציאות האפשרית שבגולה ההלניסטית. טרפון דילן מופיע בתחילת הווכח כ"פילוסופוס", וכל עצמו לא פתח בדברים עם יוסטין אלא מפני שלמד מן הפילוסוף הסוקרטי קוריתנוס לכבד את העטופים מלבוש של פילוסופים. אינן סבור, שיש להניח שחכם מא"י היה הולך ליון (ארגוס) ללמוד תורה מפילוסופוס יווני. ועוד בגוף השיחה מוזכרים ה"מורים" (חכמים) של היהודים בהפרש מן טרפון (וסיעתו) ובסופה מזהיר יוסטין את טרפון ואנשיו ש"ישימו במקום מוריהם את ישו האל הכל-יכול". — כלום אפשר לדבר על דמותו של טרפון כשל "חכם" יהודי וללמד מכאן ע"ה "ידידות" שבין חכמים מא"י (תנאים) ובין נוצרים? ועוד אע"פ שטרפון לא נחנך לאחר הווכח, דבר שמדגיש ליברמן, וכדרך סיומי החכמים בין נוצרים ויהודים בחיבוריהם של הסופרים הנוצריים, הרי מכל מקום ברור מן השיחה כולה שטרפון (וסיעתו) — לב סוף) הולכים ומקבלים את ה"פילוסופיה" של הנוצרי, ומקיימים את ראויותיו ומכריזים על "התועלת המרובה" שזכו לה על ידו, עובדא שהולמת אותה אזהרה הנ"ל של יוסטין בפרידתו, שיעלו את ישו תחת ה"מורים" שלהם. נראה אפוא ש"פילוסופוס" זה טרפון אינו אלא דמותו של אדם יהודי מן הגולה ה"מתיוונת" (בידוע שבאותה "שיחה"

היהדות, ברם, מפעלם העיקרי היה ייחודם של היסודות הנכרים. והנה בענין התענוגות תופס המחבר רק מקור אחד (משנה שבת כב, ו): סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין ולא מתגרדין אין יורדין לקורדימה (נאו: לפילומה) ואין עושין אפיקטונין (מתחום ה"תרגילים הגופניים"). המחבר כותב: החכמים לא החמיצו את ההזדמנות לגנות את ההתעמלות כמקצוע, מכל מקום לא אסרו על האספורט וסבלו אותו, כשלא פגע בחורה. סתם המחבר וקיצר בפרשה זו. שהחכמים קטרגו, לא ההתעמלות בתורת מקצוע לא שמענו במקורות התלמודיים (אותו מקור שהוא מציין לו בהערה 2, ש"טק בו המחבר במאמרו בסיני, אינו מרמז כלל על מקצוע האספורט). וגופו של הנוהג — להתעמל — אינו צריך להסביל; שאילו היה כאן ענין לטולרנץ, לא היה דרך משל, שוכר לו הלל לענין בן טובים, "סוס שהיה מתעמל בו". ולצד שני ממה שמשתנו אוסרת מן ההלכה לירד לקורדימה בשבת וכו', עדיין אין מכאן ראיה שהחכמים "סבלו" את ההתעסקות בהתגוששות בימי חול. שאף אם נניח שהחכמים "גינו" את ענף האספורט הזה, מכל מקום ברור, שאין אסורו מניעם של האיסורין החמורים כחילול שבת, וכבר העיד אוריגנס שאין היהודים נוהגים בהאבקויות והתחרויות גימנסיות כדרך הגויים (והוא משבח אותם על כך). ואע"פ שודאי אין עדות זו מכרעת לענינו: כלפי יחידים, הרי אין להתעלם ממנה, כשאנו דנים בפרשה בדרך כוללת. אלא ש"תרגילי הגוף" בכללם, אין לומר עליהם, שכולם למדו ישראל מן היוונים. אין מקום ליטול מן היהודים דרכי התעמלות, שבאו להם מאבותיהם מימים ראשונים. וכבר יש לנו עדות מהירונימוס בפירושו לזכריה יב, יג:

Mos est enim in urbibus Palaestinae et usque hodie per omnem Judaeam vetus consuetudo servatur, ut in viculis, oppidis et castellis rotundi ponantur lapides gravissimi ponderis, ad quos iuvenes exercere se soleant et eos pro varietate virium sublevare, alii usque ad genua... alii usque ad humeros et caput, nonnulli supera verticem, rectis iunctisque manibus magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollant.

(הירונימוס מוסיף ומעיד, שראה באתונה כדור כבד, מעין הנ"ל ששימש לתרגילי האתלטיקה). אין מקום לספק בעדותו זו של הירונימוס על מנהג קדמון שרווח בא"י

היא לסמוך על "גימוסין מעורנין" בין ה"פילוסופוס" הנוצרי ובין ה"פילוסופוס" היהודי, שיוסטין מתארם, כדי ללמד הלכה תלובה בחיי המציאות. אף אם נצמצם עיונו במאה ה' (ימי יוסטין) בלבד, הרי מקורות הרבה מלמדים אותנו על איבה ומחלוקת קשה שבין ישראל לנוצרים (גויים)³². ולא עוד אלא שאף באותה שיחה עצמה מעיד יוסטין (ל"ט ד') "שראשי היהודים רודפים וממיתים את המודים בשם ישו". ובמ"א (טז, א) אומר לו יוסטין לטרפון: אילו היתה רשות בידכם מטעם הרומאים הייתם הורגים בנו (=צ' ו, ב'). אף הוא מעיד עליהם על הגרים (קכב, ב) שהם "מקללים ורוצחים את הנוצרים יותר מן היהודים". ולענין גוף הווכח ה"ידידותי והמנומס" הנ"ל שבין יוסטין וטרפון, שמא כדאי להזכיר את שטרפון עצמו אומר (שעה שהוא מתחרט על שנכנס בשיחה עם הנוצרי): יאה הוא להשמע לרבותינו שהורו הלכה לא להתחבר עם הנוצרים ולא להתווכח עמהם מפני גידוף השם, שעושים את הצלוב משיח ומשתחוים לו. ושם כדאי להעמיד על דברי טרפון עצמו. הלא אומר לו ליוסטין (ד, ח): אילו היית הולך בדרכי הפילוסופים של עובדי ע"ז ומידבק במידות טובות, היה לך חלק לעוה"ב, עכשו שעזבת את ה' ונבקעת באדם (ישו) שוב אין לך תקוה. ובמקום אחר (י, ב) אומר טרפון על הנוצרים, שאין מקיימין מה שעושים (מן היהדות) "יראשימים" (φοβούμενοι τὸν θεόν). הרי שאף בחיבור הנידון עדיין יש להפך הרבה כדי להוציא הימנו הלכה פסוקה לעניינו.

בתחילתו של פרק ד' מדבר המחבר על ההשפעה התרבותית המרובה של ההיליניזם על היהודים בא"י: הללו נתפעלו ליופי של הקולטורה ההילניסטית והם נמשכו אחר התענוגות והאליגנץ של שכניהם. כשם שקבלו מהם אמונותיהם בכשפים ואסטרולוגיה וכל מיני אמונות טפלות. החכמים נשתדלו להרחיק ולמנוע אותן הופעות שסיכנו את היהדות, והתירו, לצד שני, כמה מנהגים זרים, שיכלו להסביל בלא לסכן את היסודות החיוניים של מזכיר יוסטין — יחיד מכל הנוצרים המעידים על "כתות" של מינים בישראל — על מציאותה של כת "ההיליניסטים" בין היהודים.

32 ראה Martyrium Polykarpi פ"ב: פ"ג פ"ז; אפולוגיה של אריסטידס; מכתבו של דיוניסיוס פ"ה; היפוליטוס, פירוש לדניאל, ככמה מקומות. וודאי, היו אף יחסים מתוקנים ויחסי ידידות בין יהודים ונוצרים; אלא שאין להתעלם מן המציאות ההפוכה, ואין למצות את הפרשה התמורה דילן במקרה אחד (ואפילו מוכח).

(«בכל הכפרים» וכו'), ושאלו להשאילו מן היוונים.

ברם מאחר שהמחבר קבע כללות על התמשכותם של יהודי א"י אחר התרבות הגבוהה והאיליגנץ של היוונים שכניהם היה מן הדיון לבקש הימנו להעמידנו על עובדות של ממש העשויות להעיד, דרך משל, על להיטותם של יהודי הארץ (בתקופתנו) אחרי התאיטראות והאצטדיונות וכדומה, שהרי עיקר התרבות והאיליגנץ של היוונים בקסרין ובעזה ובגרש וחברותיהן היתה כלולה במוסדות הנ"ל. כיוצא בדבר — על עמדת חכמים כלפי עובדות אלו. ואם ראה לנקוט מקור אחד (בהלכה עיונית, שאינה מלמדת אלא בעקיפין, ואף זה — בפסקוק), מה ראה להכליל דברים בשם כולל: תענוגות? ולענין ה"דאיות" — כל מה שהמחבר מדבר בו, אינו שייך כלל לעיקרו של הספר, שאין אלו אלא מנהגים קדמונים ואמינות עתיקות, שאף לא עברו מחיצה של יוונות כל עיקר, ופסורין אנו מלעמוד עליהם. אלא שלשונו של המחבר על מגיקה ואסטרולוגיה וכו' «שנסבלו ע"י חכמים או שנתיהדו על ידם» — טעונה הערה. המחבר עצמו מזכיר להלן, שהחכמים האמינו בכמה מן הפעולות המגיות, כחכמים והמשכילים של אומות העולם כולן, ואמנם ידענו, שהאמינו חכמים בקמעות ובלחישות ובאסטרולוגיה ובמעשה כשפים. ודאי התעצמות מרובה היתה בין החכמים בכל התחומין הללו; אלא שמכ"מ אין לדבר על «סלילות» ועל «היתר» וכדומה בשעה שתלומם האמינו בהם חכמים (ואע"פ שאסרו כמה מעשים שמתחומין הללו). יצא בזה דומה שאין לדבר בפשטות על היהודים שקבלו כל אלה משכניהם; שמימות עולם («מלפני מתן תורה») היו אמונות הללו מצויות בישראל.

לפרק «השבועות והנדרים» אין לנו אלא לומר בקצרה, שאין בדברים האמורים (חוץ מ"גפה של רומי", המחייב עיון) זיקה לענינו. ואף הפרק «משלים יוונים ורומיים בספרות התלמודית» בגופו וברובו אינו שייך לתחום דילן. לפי שמלבד משלו של בר קפרא המדבר «ברומי» בפירוש (עדין אנו צריכין עיון במשל הנ"ל), הרי כל שאר הדוגמאות שמתעסק בהם המחבר, אינן עשויות לדעתה להוכיח כלפי עיקר ענינו: השאלת משלים יוונים ורומיים בתורתן של חכמים. אם אתה מוצא משלים דומים אצל ישראל ואצל נכרים הנ"ל, הרי אי אתה יכול ללמד על שאילה אלא באחת משתי הדרכים: א) ראייה מפורשת לכך (למשל, מצד הלשון עצמו ומצד המסורת); ב) מצד תוכנו של המשל, כלומר אם המציאות האמורה בו הולמת את הסביבה (הטבעית, התבריתית) של

עם פלוני. והנה בכל אלו המשלים האמורים, אין שום גורם המחייב להעתיק אותם לעולם זר; הם הולמים לחלוטין את תנאי המציאות של א"י ובכל אף ענין מאמרו של ר' מתיא בן חרש: «והיו זנב לאריות כו'», שוויים בד"וד ביקש לראותו כתגובת למשל הרומי הגודע, אין לפרשו כנ"ל, ולא את ה"מתלא" האמור בירוש' «הרי ראש לשועלים כו'» לראותו כפתגם הרומאי הנ"ל; שועלים ואריות מצויים הרבה בפולקלור של א"י שבמקורותינו. ואף המשל ההוא מן הירוש' ביומא «משם מילה דשמעה פרוטי» דומה שאינו מוכיח: מלת «פרוטי» כשלעצמה יכולה להשתלשל אף במשל יהודי, אלא שבלא כך, נראה שאותו מאמר אחרון שבירושלמי לקוח מחיי «המשא והמתן המסחרי». ואף תיבת «קטא» אינה עשויה להעיד על ר' ינאי שהעתיק משל יווני; ἀπαξ λεγόμενα אינן נעדרות במקורותינו.

עובדא חשובה כלפי הענין הנדון (שהמחבר נוגע בה נגיעה קלה בלבד), עולה מן הכתובות היוניות של ישראל שרבות הן (ביחס לעבריות) במיוחד ביפו ובבית שער, ודאי, לא היינו עשויים להעלות מתוך המקורות הספרותיים אותה מציאות, המתגלית בהן, מכל מקום אין לנו להפליג במסקנות הבאות מכאן. ברם, תחילה יש להעמיד על מה שמציין פרופ' שובה (מבוא לספר הישוב כרך א' עמ' מ), שלשונן של הכתובות היוניות של בית שער, «מצומצמת ושטחית» (חוץ משתים). הרי שאין לכאורה לייחס לה מעמד העליון והבינוני (שהרי מהן, מבועל המעמד והנכסים, באו כתבות הללו) בקיאות בספרות היונית ובסגנונה. ועוד, כבר ציין שובה, שבית שער, שמשם מקום מרכזי לקבורת יהודים שהעולם (או שעליו) מן הגולה ושהרבה כתבות של יהודי חו"ל הן, אלא שאף אם נייחס (עם פרופ' שובה) כתבות מרובות מהנ"ל ליהודי המקום, אינו סבור, שיש להוכיח מן הביטויים האינטימיים, שאתה מוצא פעמים בכתבות שעיג הקבורות, שזו היתה לשונם של קרובי הנפטרים. ביטויים הללו, שמצויים הם בכתבות של גויים (מחוץ לא"י), דבר שכיוונו ושורו הוא, ויכלו הקרובים לבקש את ה"מנסחיים" (ביוונית), שיבררו להם לשון הולם. כיוצא בדבר אינו נוטה להניח עם החכם הנ"ל, שהכתבות של יפו עשויות להוכיח «על שפת היום» של בעליהם, שיוניות היתה. כל מה שיש להעלות (לפי שעה) מן העובדות הללו הוא, שנהגו יהודים במקומות ובהגים מסוימים בארץ להשתמש ביוונית בכתבותיהם. ואין לנו מתחילה לראות כאן למעלה מ"אופנה", המצויה אף אצל נכרים בשאר ארצות (כבר

ה"מציקין" וה"בלשין שבללו עם המלכות" וה"מסורות" ושכמותן, לפיכך אסרו על קשון ז' 38. המסורת השניה מצוייה בתוספתא ע"ז פ"א ה"ב (בהקבלות שבירושלמי פאה וסוטה שם ובמדרש תהלים פ"א ב"ב ח' ב', בבבלי מנחות צ"ט ב' ומשנת ר' אליעזר ע' 250 בעל ההלכה ר' ישמעאל): שא"ל את ר' יהושע, מהו שילמד אדם את בנו ספר יונוני, אמר להן, ילמד בשעה שאינה לא מן היום ולא הלילה ש' והגית בו יומם ולילה, לומר שאין לך שעה שאדם פטור מת"ת, הרי שאסור לו לעולם ללמוד חכמת יונונית, וכיוצא בזה שנו בספרא אחרי מות פ"ג, וייס פ"ה א (ספר דברים פ"ד ל"ד הוצ' פינקלשטיין ע' 61): "ללכת בהם, שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם, שלא תערב בהם דברים אחרים בעולם, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד דברים אחרים העולם ת"ל ללכת בהם, אינך רשאי ליפטר מתוכן וכו'". ומצינו הלכה זו בספר "קדמוניות המקרא" המיוחס לפילון (כ"ט ד'), הנותן דברים בפי השופט זבול, שמצוה את העם לא להגות בשום דבר חוץ מבחורה "כגלי הים שאין להם בתבונתם דבר מלבד מה שבים". אין ספק, שאף הספר דילן בא להתריס כנגד ההעסקות ב"חכמת אומות

ראינו, שהיו שראו יונונית כ"תבשיט" שאף מהחכמים לא ראו בכך, סכנה יתירה ולא התנגדו לכך, וכבר אתה מוצא כתבות יונוניות רבות, מהן בלשון יונונית פגומה (ומשובשת) ומהן — בלשון ספרותית-מליצית, בבשן ובחורן ובטרונן שבעה"י, בשטחים שנסתפחו למלכות רומי רק מתחילת מאה ב' ואי אתה יכול להניח שערכים הללו ה"ברברים", בעלי הכתבות, דברו הם עצמם בלשון זו (או שידעו ספרות יוון); בעל כרחך היו אומרי: שכרו להם "בעלי לשונות" לכתוב לצורכם ולכבודם ולכבוד ביתם בלשון ה"עולמית". ודומה שמצוים אנו לנקוט אף כלפי כתבות של יהודים בא"י אותה דעה של Noldeke שאמר כלפי הכתבות היווניות של סורים בסוריא: Nicht allzuviel darf man darauf geben, dass sich im Orient der ehrsame Bürgersmann von Schulmeistern gern eine Grabschrift in der vornehmen griechischen Sprache machen liess, von der er meist wenig genug verstehen mochte. Und was für ein Griechisch ist das oft!

ולבסוף ראוי להעמיד על מקצת דברים, העשויים לסייענו בהעלאתה השיטתית של השאלה הנידונית.

א. כשאנו נזקקים לענין ידיעתם של החכמים והעם ביונונית ובחכמת יונונית, אין אנו רשאים מתחילה להתעלם מן ההלכה. המקורות שמן התקופה הנידונית (פאה ב'—מאה ד') גורסין שתי מסורות לענייננו: 1) גזרה של איסור גמור ללמוד יונונית (אם לא "לצורך מדינה") 2) הימנעות מללמוד לשון הנ"ל (או "חכמתה") מפני ביטול תלמוד תורה, הטעם הראשון חל על העם כולו, והשני ודאי כלפי חכמים בלבד. המסורת הראשונה מצוייה במשנה (סוטה פ"ט, י"ד) — בפולמוס של קיטוס גנר... ושלא ילמד אדם את בנו יונונית, ובירושלמי (פאה פ"א ט"ז ע"ג; סוטה פ"ט כ"ד ע"ג) — רבי בא בריה דרבי חייא בר בא (גזרו על יונונית) מפני המסורות (בסרקי דרבינו הקדוש, הוצ' גריננהוט, פרק השלשה סי' ק"ו: אמר ר' יוחנן: ג' גזירות גזרו חכמים שלא יגדל אדם חזירים בכל מקום ולא ילמד אדם את בתו יונונית, — המו"מ בין ר' אבהו ורשב"ב בירוש' שם, ואסור לו שילמד יונונית). מאמרו זה של ר' יוחנן מבאר את גורמו הסוציאלי של האיסור הנ"ל, לומר אלו שנוקטו לשלשונות ונתקברו אליהם ושימשו אותם פעמים לרעתן של ישראל, הגיעו ליד כי על ידי ידיעתן ביונונית. ולפי שבקשו חכמים למנוע מן העם שיבואו לידי התקרבות יתירה למלכות על מנת לשמש בידיה כלי שרת כנגד האומה (הם

33) המחבר כשהוא נוגע במאמר זה שבירושלמי (ע' 24) הריהו מפרש שלא נתכוון ר' יוחנן אלא כמעשה של תמר (בירוש' מגילה פ"ג, ע"ז, ע"א), שדנה בב"ד של ישראל והלכה וקבלה לשלשונות על שנעשה. ברם, אין המחבר מפרש משום מה הוא רואה "כמשנה" אותו ביאור שהוא מעתיקו מן יס"ט ר"ב (הדומה לכתוב בפנים)? והרי בכל מקום שאתה מוצא "מסורות" במקורר תינו הראשונים, אין עניינם אלא: מלשינים, שמסרים בהלשנתם לידי גויים ממונם וגופם של ישראל, לקפת בהם. — משום מה נפקיע במקום זה את הלשון הנ"ל משימושיו הרווח ונצמצמנו בענין שהמחבר מבאר? אלא שברייטא אחת שבתלמוד (סוטה מ"ט ב' ב"ק ס"ב ב'), המספרת על הגזרה שלא "ילמד אדם את בנו חכמת יונונית" (ימי הורקנוס ואריסטובולוס) מפרשת ענין המסורות שבכאן. — "היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונונים, אמר להם כל זמן שעוסקים בעבודה אין נמסרים בידכם, למחר שילשלו להם" וכו'. ללמדך ש"מסור" זה (ב"לעז' והיוני וב"השנחוי") גרם לחורבנה של א"י. הרי שבמסורות הרגילים אנו עוסקין כאן, ודאי "גזרה" זו יתכן ש"לא נתפשטה ברוב ישראל", ולא הכל קיימה (בידוע שהירוש' שבת פ"א ג' ע"ג מעיד שגזרו על "לשונות" ב"ח דבר, סמוך לחורבן, ואם נצטרכו לחזור וליגזור, משמע שלא נתקבלה הגזרה ע"י כל ישראל). אלא שאין מקום ליטול הימנה מציאות והשפעה בחוגים בסויימים (והחכמים לא כל שכן).

העולם". ויוסיפוס. הכותב לערך בשעה אחת עם בעל החיבור הנ"ל, מעיד עליהם על ישראל (קדמוניות כ, יב), שאינם סופנים את אלו שמתעסקים בלשונות; רק אותן אנשים בלבד קרויין חכמים, שיודעים יפה את התורה ויכולים לפרש את כתבי הקודש. דבר זה, לעדותו של יוסיפוס, שימש עיכוב לגביו לידע לדבר יוונית כהוגן, אע"פ שהרבה לעמול כדי לקנות לשון זו. ודאי יכולים אנו לראות כאן מעין לימודיזכות על עצמו שלא שלט ביוונית (מיוסטוס מן טבריה) ונוקק למסייעים בכתיבתו את ספריו. מכל מקום אין ידים לכפור בגופת של עדותו. ב. ה. מ. ע. ה. אלא שתחילה יש לנו לעיין בענין אחד כולל. עדותו של יוסיפוס, אע"פ שנכתבה עשרים שנה ויותר לאחר החורבן, יש למושכה ולייחסה לימים שבפני הבית (ככמה מעדויותיו האחרות הסתומות). ודומה שאין מקום לפקפק בכך, שלפני החורבן היתה ידיעת הלשון היוונית (וחכמת יוון) בא"י מצומצמת בחוגים קטנים ביותר. כלום יש להקיש מן הימים שבפני הבית על תקופת תנאים ואמוראים? והנה בידוע, שההשקפה הרווחת אצל ההיסטוריונים אומרת, שמלאחר החורבן גברה ההתנכרות של היהדות (בין בארץ ובין בגולה) לאומות העולם ולתרבות של גויים ולספרות היוונית. לדעתי אין שיטה זו מיוסדת כל צורכה, לפחות כלפי א"י, לפי שאותו שינוי מדיני מרובה, שחל עם החורבן, שהגביר את זיקתם של יהודי הארץ לשלטון הרומי ולמוסדות האדמיניסטרציה שלו ואף גרם לריבוי (והשתלטות) של היסוד הנכרי — הישובי בארץ עשוי היה להעלות את הצורך בלימוד של הלשון הרשמית השלטת — היוונית. אלא שמכל מקום, דומה שאין לנו לייחס לאותו שינוי השפעה מכרעת (ומהירה). לפיכך מצויים אנו ללמוד מה חילה (כעין אמקמידיה) מן הימים שבפני הבית על התקופה שלאחר החורבן (בהסתיונות). — מעתה נעיין בכמה עובדות.

לעומת חכמים שעזינו להניח את ידיעתם בלשון (ש"זקוקין למלכות), דומה שיש להוכיח ממשית כלפי האחרים, שלא ידעו לשון זו. כך לענין ריב"ל, אותה מסורת שבירוש (ב"ב פ"ח ט"ז ע"ג), המעידה עליו שאמר: "חזרתי על כל בעלי לשונות לידע מהו דיאתמון, ולא אמר לי אדם דבר", עשויה להעיד שלא ידע החכם הנ"ל (שעמד במאה ג' בראש בית המדרש שבלוד שהיתה אז עיר "יוונית" דיוספוליס) לשון יוונית או שידע בה משהו בלבד. שהרי נצטרך לחזור אחר היודעין "בלשונות" לפרש מלה יוונית הנ"ל, דבר המלמד שהיו בא"י אנשים מיוחדין הבקיאין בלשון יוונית (וריב"ל

ואף המקור שלהלן עשוי להוכיחו מה היתה המציאות של א"י בתקופת תנאים. בספרי דברים פ"י י"ז (הוצ' פינקלשטיין ע' 28—27): לא תכירו פנים במשפט, זה הממונה להושיב דיינים, שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דין, איש פלוני גיבור אושיבנו דין... איש פלוני ה"י ס"ו (כצ"ל) אושיבנו דין". וכו'. מכאן, שלפחות לא כל החכמים שמהם נתמנו הדיינים "הליניסטים" היו, כלומר, יודעים לשון יוונית, אלא שנמצאו בישראל (שלא חכמים?) שהיו יודעין בלשון זו, וההלכה מזוהרת, שלא לילך אחר "חכמת" יוונית (ולמנות חכמי תורה), כשם שאין לספון את העושר והגבורה והגון — ולענין הספרות היוונית. אף לא משורר אחד מן היוונים נזכר במקורות התלמודיים (לרבות את הומירוס) ולא פילוסופוס (חוץ מן אבנימוס הגררי (?Oinomaos)), שעשו אותו בעלי האגדה גדול הפילוסופים. שלא עמד כמותו מלבד בלעם באומות העולם. ועוד שאין אתה מוצא בספרי התושבע"פ דברים של ממש לא מן הפילוסופיה (והשירה

34) אמנם ראינו מכרעת אינה כאן, שיתכן שידע אף הוא בלשון זו ומכל מקום נשתדל לברר מפי אחרים דבר שלא ידעו, וכמות שמצינוהו מחזר על כל בעלי הגדה שבדרום, ואע"פ שהוא עצמו נתעסק באגדה אף הוא. ולענין "בעלי לשונות" יש להעיר, שאין עניינו דווקא "חכמי לשון" אלא אנשים שידעו לדבר בהן, ותו לא.

בין מן החכמים ובין מן העם. הללו למדו בדרך כלל, לשם תכלית חברתית-לאומית (ראשי הקהלות וכיוצא בהן מן "הזקוקין למלכות") ולשם עסקי-מסחר ועשיית תפקידים בתחומי-האדמיניסטרציה של הערים והשלטונות האזרחיים-פיננסיים של "בית הקיסר". ברם, ודאי חדרה הלשון היוונית לחוץ מן החוגים הללו; המשא והמתן עם השכנים בערים רבות של א"י שישבו בהן יוונים (ואף אם מועטין היו) ושנתכוננו בדמות ה"פוליס", החדיר יסודות מסויימים מן אוצר המליצות והפנתגמים ולשונות שימושיים לתוכה של לשון החכמים והעם. יתר על כן, הזיקה ההדדית בתחום המשפט שבין בתירינין של ישראל ובין בתירינין של הערים הנ"ל, גרמה אף היא לידיעתם של חכמים מ ישראל בנוגע המשפטי המצוי בעולמם של נכרים. ברם העם לא דיבר יוונית ולא ידע לשון זו ידעה של ממש וידעת הספרות היוונית לא היתה רווחת באומה ולא בין חכמיה³⁷.

ג. היוונית בין הנכרים שבא"י. עד שאנו באים ללמד על התפשטות לשון יוונית בפי העם בא"י, מוטב שנעין תחילה, עד היכן היתה רווחת לשון זו בין הנכרים שבארץ, לפי שאם יתברר, שהגויים (לחוצא את היוונים ממש, ו"אנשי היחס" שבערים שהיו "קרובין

37) כשאנו דנים בענין חכמת יוונית של חכמים (והעם — מעמד בינוני) בא"י בתקופה הנידונית, אין לנו להתעלם מן המצב הכללי של רוב ימי תקופתנו (מאמצע המאה ה' ואלך). שכן קשה להניח, שבשעה ש"ששה חכמים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה" (מאה ב' נאמצעית) וה"חברים" אין להם להתחיל בגדיהם בשבת וחכמים נוהגין לצאת לחוץ לארץ לשם "פֶּרְנֶסְתֶּם" (וכיוצא בזה אף העם — על מצבם הכלכלי הקשה של יהודי א"י במאה ג' ומאה ד', יודעין אנו ממקורות הרבה), יהא בידם (ובלבם) של אמוראים (ותנאים) לרכוש לעצמם "השכלה יוונית גבוהה". והאנשים מן העם — ארמית וודאי היתה לשונם העיקרית, המדוברת, ועברית — אע"פ שיודעים אנו שכמה מהם לא ידעו לקרוא (הירינוימוס, סוף מאה ד') ושפעמים (בימי תנאים) לא נמצא מי שיקרא בתורה, "אלא אשה" ולא ידעו "בני העיר" לקרוא את ההלל (בביתם בלילי פסח). מכל מקום ברור שבכללם למדו ולימדו את בניהם מילדותם לשון הקודש ותורה ונביאים וכתובים, כלום יש להניח שפולגלוטים היו (שלמדו והכירו אף יוונית)? כלום רשאים אנו לייחס לכל העם (אף אלו שישבו ב"כפרים של יהודים" ובערים שלא נמצאו בהם יוונים כל עיקר או מועטין ביותר) מתחילה ידיעה בשתים או שלש לשונות, בתקופה קשה זו?

לא כל שכן) ולא מן ההיסטוריה ולא מן המיתולוגיה של היוונים, ואין צריך לומר שאין לראות השפעה כל שהיא של הריטוריקה היוונית על האגדה התלמודית וההדרשית (שלא כדעת א. אפשטיין), כשם שאין "הדיאלקטיקה התלמודית בהלכה מושפעת מן המגע עם הרוח היוונית"³⁸. עובדות הללו אע"פ שאין ללמד בהחלט "מן השתיקה", מכל מקום אינן עשויות לקרב אל הדעת אותה הנחה שכל החכמים כולם (לרבות אף "אנשי המעמד הבינוני") ידעו ספרות יוונית ופואסייה של יוונים. אלא שיש בידינו עדות שלמה של אחד מן הנוצרים שישב בא"י בסופה של תקופת התנאים והכיר את יהודי א"י וחכמיהם, אוריגינים, המעיד שאין מצויים אצל היהודים אנשים "פילולוגים", היודעים את הספרות היוונית. בספרו "נגד קלסוס" (ed. Koetschau t. I p. 160) היהיה מתרים כנגד הלה, המשים חרוז אחד מן אוריפידס בפיו של היהודי (המקפת בנצרות) ומכחיש את כל עצמה של העובדה, שאותו יהודי יכול להעתיק מן המשורר היווני הנ"ל: οὐ πάνυ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι τὰ Ἑλλήνων φιλολογοῦσιν, ἀλλ' ἔστω τινὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ φιλόλογον οὕτω γεγονέναι κτλ.

ודאי, יתכן שאין דברי אוריגנס מכוונים בעיקרם אל כלפי המציאות של ארץ ישראל, ברם עכ"פ יכולה עדותו לשמש ראיה לגבי השאלה הנידונית (לתחילת המאה ה'י)³⁸.

ההבחנות הללו עשויות לכאורה להטות את הדעת כלפי צמצום של ידיעת הלשון היוונית וחכמת יוון בא"י בתקופת תנאים ואמוראים, לומר, שספרות יוונית עסקו בה אנשים יחידים, והלשון עצמה היו שידעוה

35) הצעתו הורה של Eschelbacher MGWJ. 68

58-59. 61.

36) אשר לדיבור היווני, הרי אוריגינים עצמו מביא פעמים לשון יווני (בביאור תיבות שבמקרא) מפי "היהודים" שנשא ונתן עמם (בסקרין). ואף יש להניח, שבשיחותיו וזכויות עם "החכמים" וה"יהודים", נזקק אלו לשון יוונית. אלא שכלפי טיב ידיעתם בשלשון זו אין לנו דים לדון. ברם שמא יש ללמד משהו מאותה עובדה, שאוריגינים מציעה לפי תומו Responsio ad Africanum ששאל ליהודים, שרגיל היה לישא וליתן עמם במקרא, על השמות σῆλος (אלון), περὶνος (מסטיקי), המצויים בספר שושנה, והללו אמרו שאינם מכירים תיבות הללו. שמא מכאן ראיה שידעוניהם של אלו אף הם מצומצמות היו.

על הילריון שגולד סמוך לעזה ונשלח לאלכסנדריא ללמוד חכמת יוון (הרוריו היו הילינים — עובדי ע"ז) וחזר לעירו, בא לפניו אחת משרי המלכות — קנדיטוס — מן המערב, שלא הבין אלא רומית ופרנקית — פתח הקדוש הנוצרי הלה והסית עמו סורית (ונעשה גם והשיב אף הקנדיטוס בלשון זו, ואח"כ — הסיתו יונית ונענה) ולשונו (של הקנדיטוס, הסורית) לא נשתנה בין באספירציה ובין בדבר אחר מן האידיום (הארמי) הפליסטינאי. הרי שהארמית שמשלה הלשון העיקרית אצל נכרים בא"י (לרבות עשירים והילינים) ⁸⁷.

ד. היוונית בפוניקיה ובסוריא. הואיל ואנו מעלים על הדעת ענין חדירותה של תרבות יוון ולשון יונית, "בכל העולם של ים-התיכון" ונוטים להיות סבורים ש"היהודים שבא"י לא יצאו מכלל המצוי אות" הנ"ל, הרי (לאחר שאנו מבחינים יפה בין כוחה הלאומי-הרוחני של היהדות לפרישות מתרבות נכרים, בין בדת ובין בחייה-חברה ובין בלשון, ובין עמי המזרח האחרים, שאי אתה מוצא בהם אותה התנגדות רבה ואותה יכולת של התנגדות, שהעלו ישראל), מוטב לעיין קימעא במידת השתלטותה של הלשון היוונית באותן ארצות ההיליניסטיות הסמוכות לא"י. ⁸⁸ Mitteis) העמיד ראשון על הפיסקא שאצל סוקרטס (תולדות הכנסיה 19, 1) המדברת בפילוסופוס מירופיוס איש צור, שנשלח להורו בשליחותו של קונסטנטינוס ולקח עמו לדרבו, "שני נערים" (מן צור) שידעו יונית (παράλαβὸν οὖν παρὰ δούτο συγγενῆ δὲ Μερόπιοις Ἑλληνικῆς οὐκ ἄμους διαλέκτου κατὰ). פיסקא זו מוכחת לכאורה, שתושבי צור בכלל לא ידעו יונית (מאה ד'), שהרי נצטרך הלה לבור לו נערים הנ"ל. ובירוע שער זו שמשא מרכז היליניסטי קדמון.

נחזור לסוריא. שמא ראוי להעלות דמותם של ב' אישים גדולים, אחד שחי בתחילת התקופה הניונית ע"י המחבר, ואחד בסופה, והם אפרם סורי, שגולד יושב רוב ימיו בנציבין (בזמן שהיתה תחת ידם של רומיים, מאה ד'), ושלעדותו של סוזומניוס, "לא היתה לו יד

למלכות" ואלו שנטמעו) לא נזקקו ללשון זו ואף לא ידעוה, הרי שקשה יהא ביותר להניח שה"שכבות התחתונות שבחברה היהודית" ידעו "יונית מדוברת", ואמנם העובדות שלהלן עשויות להוכיח, שהגויים (הסורים-פוניקים) של א"י לא דברו יונית ולא הבינוה.

1) כבר הזכיר המחבר גופו (ע' 2) את עדותו של אויסביוס (על קדושי פלסטיני, סורית הוצ' Cureton) שבסוף המאה ה' שימש אחד (פרוקופיוס) מתורגמן ארמית בכנסיה של העיר ההיליניסטית העתיקה בית-שאן; הרי שהיה צורך לתרגם מיוונית, לפי שהמתפללים הנוצרים שבאותה עיר לא ידעוה (ההנחה, שלא בא התרגום אלא לשם אנשי הכפרים שבסביבה, שנתכנסו לתפילה בעיר הנ"ל, אין לה על מה שתסמוך). ושמא כדאי להוסיף, שפרוקופיוס זה היה לפי הנוסחאות (הסוריות וכן בגוסס הרומי אצל TU XIV, 4 Violet) איש ירושלים, ללמדנו, שאף בירושלים ההילינית (מלאחר אדרינוס) רווחת היתה הלשון הארמית בין הגויים. אלא שאין זו העדות היחידה לענין הגידון. אנו קורין אצל Peregrinatio Silviae (Geyer, Itinera Hierosolymitana, p. 99): Et quoniam in ea provincia (sc. Palaestina) pars populi et graece et siriste novit, pars etiam alia per se graece, aliqua etiam pars tantum siriste, itaque, quoniam episcopus licet siriste noverit, tamen semper graece loquitur et nunquam siriste: itaque ergo stat semper presbyter, qui episcopo graece dicente, siriste interpretatur, ut omnes audiant, quae exponuntur.

למדנו שרווח המנהג בערי א"י להעמיד מתורגמן בכנסיות של נוצרים, לדרשה שנאמרה (מן המסורת, במצווה) יונית, כדי שיבינו העם (שנחלק לג' חלקים, אלו שידעו רק ארמית, ואלו שהבינו אף יונית, ואלו שידעו יונית בלבד). וכפלי הנכרים שבעזה, עיר ואם להיליניזמוס בא"י למדנו (לסופה של מאה ד'), שלפחות רבים מן תושבי העיר לא ידעו אלא ארמית בלבד, מן "חיי פורפיריוס" למרקוס השמש. שכן אנו למדין מכאן, שאותה אשה ובנה (שנזקקה נבואה מפיו לשרוף את היכל האלילים של מרגס, סוף מאה ד') לא ידעו לדבר אלא ארמית, ויוונית לא ידעו כל עיקר, דבר המוכיח לכאורה, שהעם הנכרי היושב בעזה לא דברו אלא סורית (של א"י) גרידא.

ושמא כדאי אף להזכיר את שמספר הירונימוס

⁸⁷ אף הספרות הסורית-ארץ-ישראלית, שבאותן נכתבה מתחילת מאה ד' ואילך ע"י גויים-נוצרים של א"י, כדעתו הנכונה של גילדיקה (ושלא כדעתו הרחוקה של Schultess, Grammatik, p. 1 מומרים של א"י, שנתנצרו מאונס בימיו של יוסטיניאנוס), מוכיחה, שהנכרים תושבי הארץ לא ידעו יונית. Reichsrecht und Volksrecht p. 26 n. 4. ⁸⁸

לשון יונית וחכמת יון בא"י היהודית בתחומין צרים. ואצ"פ שעדיין השאלה תלויה הרי קורין אנו על עצמנו: תפסת מועט תפסת.

ג. אלון

572 MAHLER, RAFAL. Jewish emancipation; a selection of documents, by Raphael Mahler. New York, N. Y., The American Jewish Committee, 1941. 72 p. 80. = Jews and the post-war world. no. 1. Research Institute on Peace and Post-War Problems.

המחבר כנס בספרו את החוקים והפקודות על בוסל ההגבלות ליהודים במדינות שונות (בתרגום אנגלי). וסדר אותם לפי ששה מדורות: מבשרים (המאה הי"ז והי"ח), המהפכה האמריקאית והצרפתית, תקופת 1830, הגל המהפכני של שנות 1848/49, גרוש לאומי וקונסטיטוציוני 1860-1871, והמלחמה העולמית הקודמת. לכל מדור ומדור צרף מבוא קצר, נוסף להמבוא הכללי.

573 RICHMOND, VA. CONGREGATION BETH ABABA. The light burns on 1841, 1891, 1941; centennial anniversary Congregation Beth Ahabah, golden jubilee Dr. Edward N. Calisch. Richmond, Va., 1941. 2 p. I, 80 p., pl., ports. 80.

הספר כולל תולדות הקהלה "בית אהבה", שני מאמרים על הרב א. נ. קליש ונאום אחד ממנו.

* 574 TAXAY, MARSHALL. Our story: an outline of American-Jewish history. Cincinnati, O., B'nai B'rith District Grand Lodge 2, 1940. 84 p.

מלבד אלה עיין בדפוסי א"י מס' 396, 464, 498.

עם ישראל בהווה

575 בראנפמאן, סעמיועל. טעקסט פון דער רעדע געהאלטען... אין דעם מאנטעפיארע קלוב, מאנטרעאל, מערץ 4, 1941. [מאנטרעאל, 1941]. 11, 11 ע' 80.

כידוע ובאנגלית. — על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית: Text of address, delivered by Samuel Bronfman...

576 ליבערמאן, חיים. די שטימע פון טאל; זאמל

בהשכלה היוונית, אצ"פ שקשור היה בגדולי הכנסיה היוונית-המזרחית שבימינו. כיוצא בו לוקינוס הסופר המפורסם (מאה ב') שנולד בסמוסטא ולא ידע בבחרותו אלא ארמית עד שהלך ליווניה ולמד שם חכמת יוונית וחזר לארצו ונעשה סניגור באנטוכיה. ובמקום אחר אנו קורין על נוצרי אחד שם "מן הצפון" למצרים, לבקר אצל קדושי-נויר, ולא ידע לדבר אלא סורית (כשם שאותו איש מצרי לא ידע אלא מצרית)³⁹. עובדות אלו וכיוצא בהן מלמדות לא זו בלבד, ש"ארמית שימשה לשון הדיבור בתקופה הרומאית בכל סוריה המרכזית. פויניקיה ופלסטינה" (Bouchier: Syria as a Roman Province, p. 12) אלא אף זו שהעם ברובו לא ידע יוונית כל עיקר ודומה שאפשר להעלות הנחה זו אף מ"חיי רבולה" (Overbeck: Ephraemi Syri aliorumque opera selecta, p. 160). אותו האיש נולד בכלקיס (קן גשריו) שבסוריה לאב ששימש כהן לע"ה, שוכה לזכות עם יוליוס קיסר כשבא הלה לאותה מדינה ונתכבד על ידו. "וכד רבי אתרדי בספרא דיננא איך בר עתירא רורבא דמדינתהון קנשרין". מכאן שבאותה עיר נהגו רק ה"עשירים הגדולים" ללמד את בניהם. "ספר יוני", לאחר שגדלו. לפיכך נראה שהרין לכאורה עם יוני, הכותב Nöldeke (Z.D.M.G. xxxix, p. 332-4) שלא שימשה שפת המשכילים (כדעתו של מומסן) אלא "רק לשונם של אותם אנשים (שמעטין היו) שלמדו אותה"⁴⁰. מעתה קל-יחזמר לארץ ישראל היהודית, שאין לייחס ידיעת יוונית וחכמת יוונית אלא לכוזעים מן ההכמים והעם, ולא למעלה מיכן.

ברם, כלום יש בידינו להכריע ולתתם תחומין כפרשה בדרך של ודאות? המקורות שבידינו מן התורה שבעל-פה אינם מקפלים משלם אף לא את ההלכה והאגדה ולא את עולמה של הדת. כל שכן שאינם ממצים את חיי החברה ואף המקורות התיצוניים אין בהם בהצטרפותם לספרות-תנאים ואמוראים, להשלים את דמות-דיוקנה של המציאות החברתית שבתקופתנו. לפיכך אין לנו לכאורה לחתוך הלכה, ברם, הדעת נותנת, שמצויים אנו על יסוד העובדות הידועות כיום לצמצם את קיומה והשפעתה של

39) חיי פאסיסוס. Записки на Петер. Фантисос. Импер. С. Петер. унвер. Частъ I, владислав II. p. 32

40) הוא הרין כלפי אפריקי, מקום שרבים מן הפונים לא ידעו אלא כנענית גרידא, וכדרך שלמדנו במיוחד כדעותיו של אוגוסטינוס.

581 COHEN, [JACOB] X[BENAB]. Jewish life in South America; a survey study for the American Jewish Congress... with a foreword by Stephen S. Wise. New York, Bloch Pub. Co., 1941. XII, 195 p., illus., map, ports. 8°.

המחבר עשה בשנת תש"א כשלושה חודשים במדינות דרום אמריקה, בשליחות הוועד האמריקאי-יהודי והקונגרס היהודי העולמי. הוא מתאר את מצב היהודים בכל מדינה ומדינה, מספר על התפתחות הישוב, על ההגירה וביחוד על קליטת מהגרים מגרמניה, על המצב התרבותי ועל התנועה הציונית. מספר היהודים באמריקה הדרומית מגיע לחצי מיליון, מהם כ-360 אלף בארגנטינה, 75 אלף בברזיל, 30 אלף באורוגוויי, 20 אלף בצ'ילי. כל הישובים היהודים הם צעירים. בישוב הגדול ביותר, בארגנטינה, היו בשנת 1890 כאלף יהודים.

582 GREAT BRITAIN. FOREIGN OFFICE. The mark of the swastika; extracts from the British War Blue Book, together with the White Paper on the Treatment of German Nationals in Germany, edited by Moses Schonfeld and Herman Appelmann. Texts in English and Yiddish. With a foreword by Josiah C. Wedgwood. (New York, Ad Press, 1941). 6 p. l., 107, 110, [7] p., 1 l. 8°.

שער נוסף ביוזמה: דער צייכן פון די סוואסטיקא; אויסצוג פון דעם בריטיש מלחמה בלו בוק, צוזאמען מיט דעם ווייסן פאפיר וועגן דער באהאנדלונג פון דייטשע נאציאנאליטעטן אין דייטשלאנד. רעדאקטירט פון מאנעס שאני (1941). תעודות על היחס ליהודים בגרמניה, ביניהן על פרעות נובמבר 1938. ע' 72-107 (אוגוסט 1938) — פברואר 1939).

583 JONKER, ABRAHAM M. The scapegoat of history... [Johannesburg], Central News Agency, Ltd., South Africa, 1941. X, 226 p., illus. 8°. T. J. Haarhoff: Foreword. — Wanderings... Secular and ecclesiastical treatment. The Jewish people. The Jews in South Africa. Rationalised Jew-hatred. Psychological analysis. Attitude of the scriptures. Ecclesiastical—Christian. Solutions (Assimilation.

בוך פון בריוו און ארטיקלען פון רבנים, שריפטשטעלער, דיכטער, קינסטלער, לערער, כלל-טוער און מענשן פון פאלק וועגן דער אידישער פראגע אין דער היינטיגער צייט. געשריבן אין שייכות מיטן ביכל „אין טאל פון טויט“. צווייגעשטעלט מיט באמערקונגען פון חיים ליבערמאן. ניו יארק, ת"ש. 349 ע'. 8°. את הספר „אין טאל פון טויט“ ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 350, שם גם באור קצר.

577 רובין, שמואל אהרן. אין גאנג פון לעבען; א שפאציר אויפן גאנצען שטח פון אידיש ספעציפישען לעבען. באאבאכטונגען און באטראכטונגען פון הרב שמואל אהרן רובין... מנהל פון אנשטאלט אגודת אנשי מעמד ובית ועד לחכמים. ניוארק, (דפוס האחים שולצינגר), תש"ב. 389, 90 ע'. לוח-פורטרט, לוחות-תמונות. 8°.

מאמרים ושיחות על נושאים שונים. בסוף הספר (90 ע'): אגודת אנשי מעמד ובית ועד לחכמים; אן איבערבליק און אפהאנדלונג וועגן זיין גרינדונג, באדייטונג, פארגאנגענהייט און געגענווארט.

578 AMERICAN JEWISH COMMITTEE. RESEARCH INSTITUTE ON PEACE AND POST-WAR PROBLEMS. Preliminary announcement, May, 1941. (New York, American Jewish Committee), [1941]. 20 p. 8°.

579 BERMAN, MORTON M[AYER]. The role of the rabbi; what was, what is, and what shall the rabbi be?...; an address delivered at the... Jewish Institute of Religion... October 8, 1941. New York, Jewish Institute of Religion, [1941?]. 24 p. 8°.

580 BLIVEN, BRUCE. The Jewish refugee problem, by Bruce Bliven and The egregious gentile called to account, by Grover C. Hall. New York City, League for Industrial Democracy, (c. 1939). 40 p. 8°. (L. I. D. pamphlet series).

המחבר סובר שאין למצוא מקלט במדינות חדשות למיליונים מחוסרי בית. ולכן מוטב להשקיע את כל האמצעים, הדרושים לעזרה לפליטים, לשם עזרה לאותם הגרמנים הלוחמים לטובת הדימוקרטיות במדינותם.

ground of modern Antisemitism. I. S. Wechsler: Some remarks on the psychology of Antisemitism. J. R. Marcus: Defences against Antisemitism. Z. Diesendruck: Antisemitism and ourselves.

588 POLAND. MINISTERSTWO INFORMACJI I DOKUMENTACJI. The German new order in Poland. London, Pub. for the Polish Ministry of Information by Hutchinson, (1942). XIV, 585, [1] p., facsim., maps, pl. 8⁰.

חלק ג' (ע' 213—248): רדיפת היהודים והגזירות. קצת ידיעות על היהודים כלולות גם בפרקים אחרים.

589 POLAND. MINISTERSTWO SPRAW ZAGRANICZNYCH. The mass extermination of Jews in German occupied Poland; note addressed to the Governments of the United Nations on December 10th, 1942, and other documents. London, Pub. on behalf of the Polish Ministry of Foreign Affairs by Hutchinson & Co., [1943]. 16 p. 8⁰. ראש השנה: Republic of Poland. Ministry of Foreign Affairs.

חוץ מ"הנוטה" כוללת החוברת תעודות אלה: הודעת המועצה היהודית בורשה מיום 12 ביולי 1942 ע"ד פקודת שטונות הגרמניים על גרוש היהודים למזרח. הכרזת הממשלות הלוחמות בגרמניה ע"ד גינוי אכזריותם כלפי יהודים. תמצית הודעתה של הממשלה הפולנית מיום 27 בנובמבר 1942 בענין זה. והשדור של המיניסטר הפולני לעניני חוץ מיום 17 בדצמבר 1942.

590 REFUGEE ECONOMIC CORPORATION. Report 1937, 1938, [1939—41] April 15th, 1942. Including financial statements Emigré Charitable Fund, Inc. 3 v. [New York], (1938—42). 12; 16; 35 p., illus. 8⁰.

שניים קלים בשערים.

591 STEDMAN, S. A Jewish settlement in Australia. (Sydney, Shepson Printing Co.), [1940?]. 12 p., map. 8⁰. "On behalf of the Friends of a Jewish settlement in Kimberley."

*592 UNTERMAN, I. Jewish youth in Ame-

The quota system. Zionism). Bibliography (p. 223—226).

המחבר נוטה לפתרון הציוני של הבעיה היהודית, אבל סיבר שהפתרון הסופי יהיה בעתיד הרחוק.

584 KUHN, KARL GEORG. Die Judenfrage als weltgeschichtliches Problem... Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt, (c 1939). 51 p., tabs. 8⁰. (Schriften des Reichsinstituts für Geschichte des neuen Deutschlands).

חוברת אנטישמית. המחבר מרצה להיסטוריה ושפות שמיות באוניברסיטת טיבינגן.

585 NATIONAL CONFERENCE OF JEWISH SOCIAL WELFARE. Proceedings... at the annual sessions, Rochester, N. Y., June 4—9, 1942. (New York), 1942. 176 p., port. 8⁰ = The Jewish Social Service quarterly, v. XIX, n. I. September 1942.

ראה גם ק. ס. שנה י"ט ע' 107.

586 PHILADELPHIA ANTI—DEFAMATION COUNCIL. To bigotry no sanction; a documented analysis of propaganda against American Jews prepared by the Philadelphia Anti-Defamation Council. (Philadelphia, Mid-City Press, 1940). 93 p. 8⁰.

תשובה לאנטישמיים. נועדת לנועמים עממיים מורים וסופרים.

587 PINSON, KOPPEL SHUB, ed. Essays on antisemitism. New York, Conference on Jewish Relations, 1942. XI, 202 p. 8⁰.

= Jewish social studies, publications, no. 2. Editor's preface. S. W. Baron: Foreword. I: Historical and regional studies: R. Marcus: Antisemitism in the Hellenistic-Roman world. S. Grayzel: Christian-Jewish relations in the 1st millenium. J. Reider: Jews in medieval art. G. Kisch: The Jews in medieval law. S. Rosenblatt: The Jews and Islam. M. Vishniak: Antisemitism in tsarist Russia. R. Mahler: Antisemitism in Poland. Part II: Analytical studies: B. Weinryb: The economic and social back-

598 שערמאן, אליעזר. שעפער און בויער: אחד העם — א. ד. גארדאן. פארווארט: א. אלמי. פילאדעלפיע, "אלטניי", (Federal Press), 1941. 191. [1] ע', פורטרטים 80. אין בספר ביוגרפיה או הרצאה מקיפה על תורת א"ה ואד"ג, אלא מטרת המחבר לצייר את דמותם בקיום כלליים.

599 ARBERRY, ARTHUR J[OHN]; ROM LIALEAU, ED. Islam to-day. London, Faber and Faber Limited, (1943). 258 p., fold. map, pl., port. 80. p. 69—88: Sir Arthur Wauchope: Palestine and Transjordan. המחבר היה נציב עליון לארץ-ישראל בשנות 1931—1938. "הבית הלאומי היהודים אינו בגדר נסיון, אלא גוף פורה ומצליח". המחבר תומך בספר הלבן של מאי 1939.

600 BEN-ZION, SIMCHA, pseud. of (A.) S. Benzion Gutmann]. Akik az utat törték; fordította Mózes László. Timisoara, Kirjat Sefer, 1938. 2 p. l., 9—223, [1] p. 80. על שם המורל מודבקת פתקה: Az Erdélyi cionista kultúrközpont kiadása, Timisoara, 1940. על המעטפת: A Bilu éposza, írta Szimcha Bencion. "אלה ששללו את הדרך [בני ביל"] תרגם משה לספי". את המקור העברי ראה ק. ס. שנה 1' ע' 204 מספר 656. תרגום גרמני — שנה 11' ע' 166.

601 GOLUBOVICH, GIROLAMO. Il Santo Cenacolo, sua autenticità e sue divine prerogative; studio storico-critico... Con pref. del P. Alfonso Ma Paiotti. Firenze, typ. Barbèra, 1938. XV, 156 p. 80.

*602 HERZL, THODOR. Excerpts from his diaries (translated by Maurice Samuel and J. Lipsky) selected by M. Newman; with an introduction by Pierre van Paassen and a preface by E. Newman. New York, Scopus Publishing Co., 1941. XXI, 122 p. 80.

603 JABOTINSKY, VLADIMIR. La nación judía y la guerra; tr. del inglés por Roman Jimenez. Buenos Aires, Biblioteca Oriente, 1941. 3 p. l., [9] — 200 p. 80. בראש השער: Vladimiro

rica. Philadelphia, Pa, Federal Press, 1941. 56 p. 80.

*593 VAN PAASSEN, PIERRE. That day alone. New York, The Dial Press, 1941. 548 p. המחבר עותואי נוצרי מפורסם שהרבה לכתוב בעניני היהודים לרבות עניני הציונות (גם בקר בארץ-ישראל).

594 WATON, HARRY. A program for the Jews and an answer to all anti-Semites; a program for humanity. New York, Committee for the Preservation of the Jews, 1939. 231, [1] p. 80. התכן: A program for the Jews. The economic-political aspect. The biologic-cultural aspect. And now, what about culture? The Jewish people. Jehovah and Judaism. Buddhism and Christianity. The religio-historic aspect. Noblesse oblige. Judaism and Christianity. Salvation is of the Jews.

*595. YOUTH ADMIDST THE RUINS; a chronicle of Jewish youth in the war. New York, Hashomer Hatzair Organization of N. America, 1941. 117 p. 80.

596 دمشق. المجلس الملى الاسرائيلى.
بيان باعمال وحسابات المجلس الملى
الاسرائيلى بدمشق لدورة ١٩٤١-١٩٤٢.
دمشق، طبع بمطبعة ابن زيدون، ١٩٤٢.
ص ٢٦ 80

דו"ח של ועד הקהלה בدمשק לשנות 1941—1943.
מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 431.

ציונות וידיעת ארץ-ישראל

597 קרביץ, משה. ספר חובת הארץ: הלכות תרומות ומעשרות בארץ והלכות חלה בארץ ובחוץ לארץ. ובסוף הספר מבואר מעלת הור בארץ... מאת הרב משה קראוויץ... הובא לבית הדפוס על ידי... מר' מרדכי יפה. קידאן. ש. מובשוביץ, תרצ"ט. 47. [1] ע'. 80.
על המעטפת השמאלית שער גוסף בליטאית.

610 WIZO; noticioso Palestinense interamericano. Editado por el Departamento de publicación de la Wizo para Latinoamérica. Buenos Aires, 1943. 4°.

„ויצו: הרושם הא"י האינטראמריקאי. הר"ל ע"י מחלקת הפרסום של ויצ"ו בשביל אמריקה הלטינית". ירחון. העורך: Raquel S. de Toff. גל' ה' של שנה ב' יצא בינואר.

611 'WURM, SHALOM. The kvutza; the structure, problems, and achievements of the collective settlements in Palestine. New York, Habonim, Labor Zionist Youth, (1942). 74 p. 8°. המקור בעברית.

612 ZIONIST ORGANIZATION. AMERICA. EDUCATION DEPARTMENT. Jewish youth—challenge and promise. New York, Department of Youth and Education, Zionist Organization of America, (pref. 1941). 64 p. 4°.

קובץ. המטרה להמציא ידיעות על הנוער היהודי באמריקה בכלל ועל הנוער הציוני בפרט, ולהציע תכניות חנוכיות, העלולות להפעיל את הנוער היהודי ברוח של יהדות חיה וצינונות יוצרת.

מלבד אלה עיין בדפוס ארץ-ישראל.

אתנוגרפיה, פולקלור ואמנות

613 BARKAN, E. V'shomru; a Sabbath eve chant. [English and Hebrew text from Exodus XXXI, 16—17]. Solo with piano accompaniment. New York, Bloch, 1942. 5 p., notes. 4°.

614 MENDELSON, SAMUEL FELIX. Let laughter ring, comp. and retold by... Philadelphia, Jewish Publication Society of America 1941—5702. x p., 1 l., 239, [1] p. 8°.

קובץ בדיחות יהודיות של ימינו.

615 NEURATH, SLOMO; ICHAK KOVAC. Targile mistar. Novi Sad, Izdanje lista jevrejske nacionalne omladine "Tagar", 1940. 47 p. 8°. = Betarska biblioteka, sveska 2.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 344, 405, 458, 465.

.The Jewish war front. שם המקור: Jabotinsky. תרגום עברי ראה ק. ס. שנה י"ח ע' 225.

*604 NAKADA, JUJI. An unknown nation... tr. by B. Kida. Tokio, The O. M. S., Japan Holiness Church Publishing Department, [193?]. 22 p. 8°.

המחבר בישוף ביפן.

"A great world war will break out during the time of the tribulation and it is then that the divine sanction will be given to Japan to suppress the white peoples and let the Jews return to their native land, Palestine" (p. 13).

605 NEUMANN, EMANUEL. The birth of Jewish statesmanship; the story of Theodor Herzl's life. New York, Scopus Publishing Co., [194—?]. 47, [1] p. 8°.

*606 NORDAU, MAX. M. Nordau to his people; a summons and a challenge; introd. by B. Netanyahu. New York City, pub. for Nordau Zionist Society, by Scopus Pub. Co., 1941. 218 p. 8°.

607 RIMMER, HARRY. Palestine, the coming storm center. Grand Rapids, Mich., W. B. Eerdmans, 1940. 9 p. 1., 23—72 p., diagr. 8°. = Shadows of things to come, no. 1.

ספר מיסיונרי עם הערכה חיובית של שיבת ציון.

608 SCHNEIDER, ALFONS M[ARIA]. The Church of the Multiplying of the Leaves and Fishes at Tabgha on the Lake of Gennesaret and its mosaics..., ed. by A. A. Gordon. (Tr. into English by Dom. Ernest Graf). London, A. Ouseley, 1937. 79, [1] p., illus., [36] pl. on 18 l. 8°.

את המקור ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 92.

609 WATERS, M. P. Mufti over the Middle East. London, H. Barber, [1942?]. 36 p., port. 8°. על מופתי ירושלים חג' אמין אל חוסייני ופעולותיו בא"י בשנות 1920—1936 ואח"כ במדינות גרוש: סוריה, עיראק ופרס עד שהגיע לברלין.

démocratique: L'affaire Dreyfus. Zola. France. Barrès. Les frères Tharaud. Rolland. Heine. Proust. Une littérature juive en langue française. Conclusion. Bibliographie (p. 257—263).

619 MUNDLAK, MAX. Journey into morning, a novel. London, Staples Books Ltd., (1941). 4 p. l., 269 p. 8⁰.

ספור מחיי משפחה יהודית שהגרה מפולין ללונדון
בראשית המאה העשרים.

620 SHEFFIELD, HERMAN B[ERNARD]. A unique heritage. New York, Bloch Pub. Co., 1941. 194 p. 8⁰.

ספור מחיי משפחה בנקאי יהודי בגרמניה, שהגרה
בזמן שלטונו של היטלר לניו-יורק.
מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 368.

ספרות הנוער

621 HABONIM. SOUTH AFRICA. Hashtilim pamphlets. 3 v. [Johannesburg, 194?]. 24; 39; 39 p. 4⁰. Habonim <S. A.> בראש השער: החכמה במכונת הכפלה. החכמה: 1: Tree and nature. 2: Plays and mimes. 3: Stories.

622 ZELIGS, DOROTHY F[REDA]. The story of modern Palestine for young people. New York, Bloch Publishing Co., 1940. XII, 227 p., illus., map, ports. 8⁰.

מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 393, 398, 419, 423, 428, 441, 443, 446, 475.

חנוך והוראה

623 JOINT EMERGENCY COMMITTEE FOR JEWISH RELIGIOUS EDUCATION IN GREAT-BRITAIN. First report, 1941. [London], 1941. 40 p. 8⁰.

מלבד זה עיין בדפוסים א"י מס' 435, 445.

ספרי למוד

עיין בדפוסים א"י מס' 385, 468, 476.

ספרי מדע כלליים בעברית

עיין בדפוסים א"י מס' 376, 377, 399, 421, 455, 461, 479.

בלשנות

616 MARCUS, MOSES. A practical grammar of the Babylonian Talmud; a selection of Aramaic texts vocalized and provided with a grammatically analyzed vocabulary. New York City, Alumni Association of the Jewish Institute of Religion, 1941. IX, 102 p. 8⁰.

במכונת הכפלה.

ספרות יפה עברית של ימי הבינים

עיין בדפוסים א"י מס' 400.

ספרות יפה עברית חדשה

617 הלקין, ש[מעון]. עראי וקבע: עיונים בספרות ... גיריורק, "אוהל", תש"ב. 302, [1] ע'. 8⁰.
התכן: אמונות וספקות: תפקיד השירה בחיינו. התמימות הנצחית. הפרשה המוכרחת. בדממה הגואלת. האמן והאומה. תחומי שירתנו. השירה העברית וקוראיה. סרגונים ואפיגרפים בשירתנו. "אמריקה שלנו". אמריקניות וספרותנו. נרדף נשמה: פרישמן, ביאליק, סוקולוב, ב. נ. סליקין, ז. פישמן. דיוקנות: ברקוביץ, קרני, רבינוביץ, עגנון, ברש, הוז, י. אפרת, שטוק, בס, א. אפשטיין, י. י. זאבל. סופרים לועזיים: 13 מאמרים. שערמאן, א. שעפער און בויער: אחר-העם, א. ד. גורדון. עיין מס' 598.

מלבד זה עיין בדפוסים א"י מס' 341, 373, 378, 384, 386, 390—392, 406, 409, 411, 414, 424, 425, 437, 450, 452, 460, 463, 469, 470, 481, 484, 485, 500.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

618 LEHRMANN, CHANAN. L'élément juif dans la littérature française. Préf de Guglielmo Ferrero. Zürich, "Die Gestaltung", (c 1941). 263 p. 8⁰.

ההכנה: Introduction. I.: A l'ombre de la Croix. II.: Lever de soleil: Montaigne. Les tragédies bibliques avant Racine. Les drames bibliques de Racine. Bossuet et Pascal. Montesquieu. Voltaire. Diderot. Rousseau. III.: Flux et reflux: Les nouvelles doctrines sociales. Le thème juif chez les Romantiques. Les Juifs dans le roman social. La théorie de Gobineau. De Drumont à Dreyfus. IV.: Refonte de l'idéal.

לקוטים ביבליוגרפיים

מאת

אברהם יערי

מט. הדפוס העברי בפאריז.

מוקדש לש"י עננון

נכדו של ר' מרדכי מאירוש אב"ד פאריז

על הדפוס העברי בעיירה הפולנית פאריזק (Poryek) בגליל לוצק, צפונית-מערבית לעיר סוקאל, מאחזות הגראף שטשענסקי טשאצקי (ומשנת תקנ"ד ואילך: טאדאש טשאצקי) כבר כתב פריעדבערג¹. מעיניו נעלמו ספרים רבים מדפוס העיר ההיא, ומקצתם רשמי בבקרת הספרים². שני ספרים נוספים מדפוס פאריזק רשם יצחק ריבקינד³. עתה לאחר שבאו לידי עוד ספרים מעטים שנדפסו שם, שבתי ראיתי שאין להסתפק בהרשמה קצרה של מלואים, כי גם מה שרשם פריעדבערג לא ראה בעיניו, ולא זה בלבד שחלו בדבריו טעויות רבות, אלא שגם התמונה הכללית שתיאר אינה הולמת את המציאות. אנסה איפוא לתאר כאן על יסוד הספרים עצמם את תולדות הדפוס העברי בפאריזק, ולרשום בפרוטרוט את הספרים שנדפסו בה.

את תולדות הדפוס העברי בפאריזק, שהיה קיים במשך שלשים וארבע שנים, שנות

תקמ"ו—תקע"ט (1786—1819), יש לחלק לארבע תקופות עיקריות:

א) תקופת שלשת השותפים, תקמ"ו—תקמ"ח (1786—1788).

ב) תקופת ששת השותפים, תק"ן—תקנ"ד (1790—1794).

ג) תקופת חנינא בן פתחיה יהודה או בנו שלמה, תקנ"ט—תק"ע (1799—1810).

בתקופה שלישית זו פעלו גם:

1) ר' מרדכי מאירוש ב"ר הלל אב"ד פאריזק, תקס"ה (1805).

2) אליעזר ליפמן בן שלמה, תקס"ו (1806).

3) יעקב בן עזריאל, חתן חנינא בן פתחיה, תקס"ט (1809).

ד) תקופת יורשי חנינא בן פתחיה, תקע"ה—תקע"ט (1815—1819).

החשוב שביורשים היה שלמה בן חנינא, שהדפיס בכל השנים הנ"ל; אליו הצטרפו להדפסת ספר אחד אמו ביילא ואחיו מנחם מנדל לייב (תקע"ז); גיסו שמואל בורשטיין בן צבי הירש, שהדפיס בשנות תקע"ה—תקע"ו.

* מאמרי זה הוא המשך לסקירותי על הדפוס העברי בערים הקטנות שבפולין-רוסיה: לאשצוב (קריית ספר שנה י"ב, עמ' 238—247); ברסלב (שם, שנה י"ג, עמ' 528—532); מינקאוויץ (שם, שנה י"ט, עמ' 267—276);

וסלב (שם, עמ' 277—279); באהסלב (שם, שנה כ', עמ' 45—48).

1) ח. ד. פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניה, אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 71—72.

2) קריית ספר, שנה ט', עמ' 432—439. (ועל פאריזק, שם עמ' 438).

3) קריית ספר, שנה י"א, עמ' 395.

התקופה הראשונה.

הדפוס הראשון בפאריצק נוסד, ברשיון המלך, בשנת תקמ"ו (1786) ע"י שלשה שותפים חסידים אלה: שלמה בן אברהם מלויצק, אלימלך בן יעקב מלויצק, ואברהם בן יצחק אייזיק מקארעץ. חתנו של השותף הראשון. בית-דפוסם היה קיים עד שנת תקמ"ח (1788), ובמשך שלש שנים אלו הדפיסו חמשה ספרים⁴. עוד בשנה הראשונה לפעולתם, שנת תקמ"ה, הספיקו להדפיס שלשה ספרים, שמהם נסתיים הראשון בחודש טבת⁵, השני ביום י"ז אדר, והשלישי ביום י"ז בתמוז.

כמגיה עבד אצלם "המדקדק בחסידות" ר' אברהם שמשון ב"ר נתן נטע מחאליוב. ובמלאכה הטכנית עסקו שמונה פועלים, מהם חמשה מסדרי-אותיות ושלשה פועלים במכבש. (עיין להלן ברשימת הפועלים מס' 6, 8, 9, 10, 13, 17, 21, 25), את הפועלים הביאו מהערים: אלעקסניץ, דוקלא, לבוב, מילטן, סקאהל, קארעץ.

התקופה השנייה.

בסוף שנת תקמ"ח או בשנת תקמ"ט (1789) מת השותף השני משלשת השותפים הנ"ל, אלימלך בן יעקב מלויצק, והחבילה נתפרדה. שאר שני השותפים, שלמה בן אברהם מלויצק וחתנו אברהם בן יצחק אייזיק מקארעץ, עזבו את פאריצק⁶, אולם הדפוס גופו נשאר בפאריצק ועבר לידי האשה חיה, אלמנת אלימלך, ועמה נשתתפו עוד חמשה שותפים, שרק שנים מהם נזכרים בשמותיהם, והם: חנוך העניך הלוי חתן ר' ישראל הלוי אב"ד לאשטשוב, ומרדכי בן פנחס יחיאל מפאריצק.

בדפוס ששת השותפים נדפסו בשנת תק"ץ (1790) ארבעה ספרים⁷, מהם שלשה בעברית טייטש. בבחירת הספרים הללו ניכרת השפעתה של האשה חיה, ומאחר שהלקוחות לספרים מעין אלה הן נשים, הדגישו את חלקה של האשה בבית-הדפוס, וכתבו בשערי הספרים: "בדפוס השייך לששת המשותפים ואחת מהם האשה החשובה הגבירה מרת חיה אלמנת ר' אלימלך", יש לשער שבבית-דפוס זה נדפס גם "סדר סליחות" עם פירוש בלשון אשכנז, שנדפס שם בשנת תקנ"ד (1794) בלי הזכרת שמם של המדפיסים. ואולי גם ספר "שערי ציון" שנדפס שם באותה שנה, ושלא ראיתיו בעיני⁸.

בבית-דפוס זה עבדו חמשה פועלים, מהם שלשה מסדרי-אותיות ושני פועלים-במכבש. שנים מהם כבר עבדו בדפוס הקודם, והם שבאו מדוקלא ומלבוז, ושלשה מהם חדשים, אחד מפאריצק גופא, אחד מזאלקווא ואחד מקריטנאפלא. (עיין להלן ברשימת הפועלים מס' 2, 4, 11, 21, 25).

התקופה השלישית.

בנוגע לראשית התקופה השלישית קשה לי לומר דבר ברור, כי לצערי לא ראיתי בעיני את חמשת הספרים שנדפסו בשנות תקנ"ד—תקס"ד והנזכרים ע"י פריעדבערג שם לדבריו נדפסו הספרים הללו בדפוס חנינא בן פתחיה יהודה, והתחילה איפוא פעולתו בשנת תקנ"ט (1799). ודאי הוא שהיה קשר לדפוס זה לר' מרדכי מארדוש ב"ר הלל אב"ד פאריצק, מחבר

(4) עיין להלן ברשימה מס' 1—5.

(5) על ספר זה עוד לא נזכרו שמות השותפים. (עיין להלן ברשימה מס' 1).

(6) האחרון יסד אחר-כך בתי-דפוס בעיר מולדתו קארעץ ובאוסטרהא.

(7) עיין להלן ברשימה מס' 6—9.

(8) עיין להלן ברשימה מס' 10—11.

הפירוש על המהר"ם שיף, מחותנו של חנינא. שמו של ר' מרדכי מארדוש נזכר כמדפיס בספר אחד שנדפס שם בשנת תקס"ה (1805)⁹.

בית-דפוסו של חנינא בן פתחיה התנהל ע"י בנו שלמה עוד בחיי האב, ושמו של שלמה בן חנינא נזכר כמדפיס בספרים שנדפסו בשנות תקס"ח—תק"ע (1808—1810), ובספר חדושי הלכות מהר"ם שיף עם פירוש ר' מרדכי מארדוש, שנדפס שם בשנת תק"ע, נזכר בשער החלק הראשון שמו של הבן, ובשער החלק השני שמו של האב, והספר ודאי שנדפס בבית האב, כפי שנאמר בפירוש בהקדמת ר' מרדכי מארדוש¹⁰. באחד הספרים שנדפס באותו דפוס בשנת תקס"ט (1809) נזכר בשער שמו של חתן המדפיס חנינא, יעקב בן עזריאל¹¹. וקרוב לוודאי שגם בחיי חנינא הדפיסו בנו וחנתו בבית-דפוסו ספרים על חשבונם.

בספר אחד שנדפס בפאריז בשנת תקס"ו (1806) נזכר בשער כמדפיס שמו של אליעזר ליפמן בן שלמה¹². וקשה לדעת אם יש קשר בינו ובין משפחת המדפיס חנינא. בשער הספר הזה אנו מוצאים בפעם הראשונה ציור עציץ שממנו יוצא עץ ועליו צפור. ציור זה נמצא אחר-כך בכמה ספרים שנדפסו בדפוס יורשי חנינא.

התקופה הרביעית.

בין שנת תק"ע (1810) לשנת תקע"ה (1815) נפטר המדפיס חנינא בן פתחיה יהודה, ובשנות תקע"א—תקע"ד (1811—1814) לא נדפס בפאריז שום ספר. ההפסקה נגרמה במדת-מה ע"י מות המדפיס, אבל בודאי גם ע"י מלחמות נפוליון ברוסיה, שהפריעה למלאכת הדפוס העברי ברוב ערי רוסיה-פולין.

הדפוס עבר לידי יורשיו, והם חילקוהו ביניהם או שהחזיקו בו במשותף אבל כל אחד מהם הדפיס ספרים מיוחדים על חשבונם. היורש העיקרי היה שלמה בן חנינא, ששמו נזכר כמדפיס בשערי רוב הספרים שנדפסו בשנות תקע"ה—תקע"ט (1815—1819)¹³. ספר אחד נדפס על ידו בשותפות עם אמו ביילא ואחיו הצעיר הבחור מנחם מענדיל לייב¹⁴.

בספרים אחדים נזכר כמדפיס חתנו של המנוח חנינא, שמואל בורשטין ב"ר צבי הירש¹⁵. תקופת המדפיס חנינא ויורשיו היתה התקופה הפורייה ביותר בקורות הדפוס העברי בפאריז, ובתקופה זו עבדו בבית-הדפוס לפחות 15 פועלים, שרק שנים מהם נשארו מהתקופות הקודמות, והשאר היו חדשים: רבים מהם מפאריז, גופא, והשאר באו מהערים אוסטריה, בריסק, דובנא, דוקלא, טאמשוב, טארנאפאל, לבוב, לובאטשוב. מהם מגיהים, יוצקי-אותיות, מסדרי-אותיות ופועלים-במכש. (עיין להלן ברשימת הפועלים מס' 3, 5, 7, 12, 14—16, 18—25).

ואלה שמות הפועלים שעבדו בדפוס העברי בפאריז מראשיתו בשנת תקמ"ו (1786)

ועד סופו בשנת תקע"ט (1819):

- 1 אברהם שמשון בן נתן נטע מחאלוב, מגיה, תקמ"ו.
- 2 אהרן מרדכי בן אליהו מנחם מזאלקווא, מסדר-אותיות, תק"ן.
- 3 אשר יעקב בן זאב וואלף מפאריז, פועל במכש-הדפוס, תקע"ו.
- 4 דוב בער בן אריה חיים מפאריז, מסדר-אותיות, תק"ן.

(9) עיין להלן ברשימה מס' 17. ר' מרדכי מארדוש נפטר ביום ט"ו כסלו תקע"ה. (עיין מס' 34).

(10) עיין להלן ברשימה מס' 23.

(11) עיין להלן ברשימה מס' 21.

(12) עיין להלן ברשימה מס' 18.

(13) עיין להלן ברשימה מס' 28—32, 35—36, 39—41. בשלשת הספרים האחרונים לא נתפרשה שנת-

הדפוס, אבל בודאי שנדפסו אחרי מות חנינא, שנזכר בברכת-המתים.

(14) עיין להלן ברשימה מס' 33.

(15) עיין להלן ברשימה מס' 26—27.

- 5 חיים נחום בן יהודה ליבוש מטאמשוב, מגיה, תקס"ח.
- 6 יחיאל בן משה מרדכי מאלעקסניץ, פועל, תקמ"ו.
- 7 יצחק בן יהושע העשיל מפאריצק, "המציק והמחוקק והמסדר אותיות", תקס"ו-תקע"ו.
- 8 יצחק בן המדפיס מקארעץ ישכר בער סג"ל, מסדר-אותיות, תקמ"ו.
- 9 ישכר בער בן יהודה ליב מאלעקסניץ, מסדר אותיות, תקמ"ו.
- 10 מאטיל בן זאב וואלף, מסדר-אותיות, תקמ"ח.
- 11 מאיר בן אברהם מקריטנאפלא, פרעסין ציהר, תק"ן.
- 12 מאיר בן אברהם שמשון, מגיה, תקע"ז-תקע"ח. (כנראה בנו של הנזכר לעיל בסימן 1).
- 13 מאיר בן יעקב ממליטון (מילטון), פועל במכבש, תקמ"ו.
- 14 מרדכי בן צבי הירש מטארנאפאל, פועל במכבש, תקע"ז-תקע"ח.
- 15 מרדכי שמואל בן יצחק אייזיק מלבו (מלובטשוב), מסדר-אותיות, תקס"ו-תקע"ח.
- 16 הבחור מתתיה בן אהרן מברסק, העוסק במכבש-הדפוס, תקע"ז.
- 17 נחמן בן יצחק אייזיק מסקאהל, מסדר-אותיות, תקמ"ו.
- 18 נחמן צבי בן ישעיה מדובנא, מגיה, תקע"ח.
- 19 עזריאל זעליג בן משה מפאריצק, פועל במכבש, תקס"ה.
- 20 צבי הירש בן אליעזר מפאריצק, פועל במכבש, תקע"ז.
- 21 צבי הירש בן יצחק כ"ץ מדוקלא, העוסק במכבש-הדפוס, תקמ"ו-תקס"ה.
- 22 הבחור צבי הירש בן משה מפאריצק, העוסק במכבש-הדפוס, תקע"ז.
- 23 צבי הירש ב"ר משה כ"ץ קדוש מאוסטרהא, פועל במכבש, תקע"ז.
- 24 שמואל בן משולם פייוויל מפאריצק, מסדר-אותיות, תקע"ז.
- 25 הבחור שמשון בן יצחק מלבו, מסדר-אותיות, תקמ"ח-תקע"ז.

ועתה ארשום כאן בפרוטרוט את רשימת הספרים שנדפסו בפאריצק, לפי סדר הזמנים. רובם ראיתי בעיני בגנזי בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, והשאר רשמתי לפי מקורות שונים שצייתנים בפירושי ועתים הרשיתי לעצמי להביע ספק בעצם מציאותם.

רשימת הספרים שנדפסו בפאריצק

תקמ"ו

1 **אמרי שפר** שחיבר... הדרשן... בעל המהבר ספר כלילות יופי על הרבב"ח וסבי' דבי' אתונא... [אליעזר בן זאב] ועתה הוסיף שנית ידו להיות חובר חיבור נאה על ספר תהלים... בדברי מוסר... ולא הדפיס כעת ב"א לדוגמא על ד' מזמורים הראשונים... נדפס פה ק"ק פאריצק... [תקמ"ו]. [בדפוס שלמה ב"ר אברהם מלויצק, אלימלך בן יעקב מלויצק, ואברהם בן יצחק אייזיק מקארעץ]. 56 דף. 8°. 11: 18 ס"מ. (אותיות רש"י).

בראש הספר נדפסו הסכמות אלו: הסכמת ר' אליעזר ב"ר צבי הירש, אב"ד הורדנא והגלילות, מיום ז' מרחשון תקמ"ו; הסכמת ר' צבי הירש ב"ר שלמה זלמן, אב"ד לאקטש, מיום י"א למב"י תקמ"ו; הסכמת ר' מרדכי ב"ר יצחק סג"ל, אב"ד טיקטין והגליל, מיום י"א תשרי תקמ"ו.

הקולופון: "נשלם ביום א' לסדר ולפרט הנותן אמרי שפר לפ"ק. [פרשת ויחי, טבת תקמ"ו] ע"י המסדר אותיות... יצחק במהור"ר ישכר בער סג"ל בע"מ מק"ק קארעץ. ע"ע עוסק בק"ק פאריצק הסמוך לק"ק סקאהל, על ידי הפועל העוסק במכבש הדפוס... מאיר במהור"ר יעקב... מק"ק מליטון ע"ע עוסק בק"ק פאריצק."

2 **ספר מים יחזקאל** ובו דרושים... על סדר הפרשיות... וגם פירוש על הגדה של פסח

עם זמירותיו... חברו... מוהר"ר יחזקאל צוק"ל שהי' אב"ד ור"מ ומ"ץ בכמה קהלות: מיותר בשלשה קהלות ק"ק אלטונא המברג[?] וואנזיבעק... הובא לבית הדפוס ע"י נכדו... מוהר"ר דוב בעריש נרו בה"ה... יואל זצלה"ה שהי' אב"ד וק"ק בק"ק שינאווי אשר טרח ויגע והזיל זהב מכיסו לעשות נחת רוח לכבוד זקנו... נדפס פה ק"ק פאריזק תחת ממשלת אדונינו... שטענסי טשאצקי... בדפוס הנעשה ברשיון אדונינו המלך... השייך להמשותפים ה"ה האחד... שלמה נרו בהנגיד המנוח מו' אברהם מלויצק יצ"ו והשני... אלימלך בהמנוח מו' יעקב מלויצק יצ"ו והשלישי הכי נכבד... אברהם בהנגיד... יצחק נרו מקארעץ ולע"ע קבע דירתו בק"ק פאריזק, והוא חתנו של החסיד מו' שלמה הנ"ל, לפרט והי' לכם יחזקאל לאות לפ"ק [תקמ"ו]. [3].

21, 50 דף. 2° 19:34 ס"מ. (אותיות רש"י).

שלוש הדפים שבראש כוללים: שער; הסכמת ר' שלמה דוב ב"ר צבי הירש אב"ד גלוגא, מיום ד' ניסן תקמ"ו; הסכמת ר' מרדכי זאב אב"ד לבוב, מיום א' דחנוכה תקמ"ו; הסכמת ר' זאב וואלף אב"ד רובשוב, מיום ד' כסלו תקמ"ו; הסכמת ר' צבי הירש ב"ר שמשון מיוזל אב"ד זלקווא, מיום י"ז טבת תקמ"ו; הסכמת ר' ישראל אב"ד סקאהל, מיום ו' כסלו תקמ"ו; הסכמת ר' יצחק אייזיק ב"ר ישראל חרירי היילפרין אב"ד טארטקוב; הסכמת ר' צבי הירש ב"ר זלמן אב"ד לאקטש; שמות רבנים אחרים שהסכימו; הקדמת נכד המחבר המביא הדפוס (ועל הטוב תזכר האשה... יענטא מענצי אשת... דוב בעריש נכד המחבר הנ"ל בהיותה עומדת לימין צדקו ועשתה כל השתדלות... להמציא מעות לבעלה... לצורך הוצאת הדפוס...); התנצלות המגיה ר' אברהם שמשון ב"ר נתן נטע מק"ק חאליוב "היום יום ד' נגמר הספר הקדוש בכי טוב אדר ראשון בשנת אתה תקום תרחם ציון לפ"ק".

הקולופון: "על ידי הפועל... המסדר האותיות נאם ישכר בער במוהר"ר יהודא ליב יצ"ו מק"ק אלעקסניץ הסמוך לק"ק בראד ולעת עתה עוסק בק"ק פאריזק, ועל ידי הפועל... המסדר האותיות נאום נחמן במו' יצחק אייזיק זצ"ל מק"ק סקאהל וע"ע עוסק בק"ק פאריזק, על ידי הפועל... נאום יחיאל מיכל במו' משה מרדכי זצ"ל מק"ק אלעקסניץ... ולע"ע בק"ק פאריזק, ועל ידי הפועל... הפרעסין ציהר צבי הירש במו' יצחק ז"ל כ"ץ מק"ק דוקלא ולע"ע בק"ק פאריזק".

3 ספר הקנה על המצות ושם המחבר כבר נודע... והוא זה בעל ספר הפליאה... והמה בכתב"ם ולא נדפס רק מעט קט מן ההקדמה כוונת פסוק שמע ישראל ונקרא ספר קנה חכמה קנה בינה... לזאת קמנו ונתעודד... והדפסנו כל הספר בדיו שחור ובנייר יפה ובהגהה מדויקת... נדפס בדפוס חדש אשר הוקם פה פאריזק תחת ממשלת אדונינו... שטענסי טשאצקי... בדפוס הנעשה ברשיון אדונינו המלך... השייך להמשותפים ה"ה האחד... שלמה... בהנגיד המנוח מו' אברהם מלויצק... והשני... אלימלך בהמנוח מו' יעקב מלויצק... והשלישי הכי נכבד... אברהם בהנגיד... יצחק אייזיק נרו מקארעץ ולע"ע קבע דירתו בק"ק פאריזק והוא חתנו של... שלמה הנ"ל בשנת חכם לב יקח מצות לפ"ק [תקמ"ו]. [1]. 130 דף. 4° 17:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

הדף שברש הספר כולל: שער; הסכמת ר' יצחק אייזיק הכהן אב"ד קארעץ ור"מ בקלויז אוסטרהא, מיום א' מרחשון תקמ"ו; הסכמת ר' אשר צבי ב"ר דוד מ"מ דק"ק אוסטרהא ואב"ד ברעזוב, מיום כ"ב אלול תקמ"ה; הודעת המגיה אברהם שמשון מחאליוב.

הקולופון: "נשלם הספר ביום שהוכפל בו כי טוב ב' דר"ה תמוז יום ג' ויקח קרח בן יצהר לפ"ק [תקמ"ו] על ידי המסדר אותיות... יצחק ב... ישכר בער סג"ל בע"מ מק"ק קארעץ ולע"ע עוסק בדפוס חדש בק"ק פאריזק, ועל ידי המסדר אותיות... נחמן בהמנוח... יצחק אייזיק מק"ק סקאהל לע"ע עוסק בק"ק פאריזק, על ידי הפועל העוסק במכבש הדפוס... צבי הירש ב... יצחק כ"ץ מק"ק דוקלא ולע"ע עוסק בק"ק פאריזק הסמוך לק"ק סקאהל, ועל ידי הפועל... הפרעסין ציהר ה' מאיר במו' יעקב כ"ץ מק"ק מילטן ולע"ע עוסק בק"ק פאריזק".

תקמ"ז

4 מחברת חיי הנפש ונצחיותה... מספרי בית מדות... וחיפיתיו... תורת הבית לפתוח מעיניו לנפשות מתבוננות, ואחריה... מאמרי מזימה... ואחריהן רדפתי במשלי חכמה את מחברתי... נא אחי! השקיפו על מחברתי אשר בדמע כתבתי... דברתי... יהודה איש לבית לוי אזוריץ אסי' דק"ק ווילנא... המחבר עמודי בית יהודה: נדפס פה ק"ק פאריצק במשבת חדש... ע"י מדפסים... שלמה והנגיד... אלימלך וחתן [שלמה]... מוה' אברהם ובהשקפת המגיה אור המדקדק בחסידות מוהרר שמשון מחאליוב... בשנת יראת יי ראשית דעת חכמה ומוסר וגו' לפ"ק [תקמ"ז]. [32] דף. 4° 19: 14 ס"מ. (אותיות מרובעות ורש"י).

בדף [16] מזכיר המחבר את שמות הרבנים שהסכימו על ספרו, והם: מאיר חונה בק"ק אוסטרחה ומצ"פ בגליל לבוב והמדינות; זאב וואלף חונה בק"ק דובנא רבתי; נפתלי הכהן יכונה הירץ מגלוגא חונה בק"ק שדה לבן ור"מ בקלויז דק"ק אוסטרחה; יהודה ליבש אוירבך עובד העיר פה ק"ק קלאוואן; צבי הרש ב"ר זלמן חונה פה ק"ק לוקאטש; שניאור פייבוש ב"ר ישראל הלוי החונה בק"ק פאריצק; יוסף מבית קצנאליפוגין חונה בק"ק בריסק דליטא; שמואל חונה פה ק"ק ווילנא; אהרן ב"ר יוסף אהרן הלוי הורוויץ חונה בק"ק הויזן פיט ומדינת קור לאנד; ארי' ליב החונה בק"ק אנקסט ומצ"פ בגליל וויזן; צבי הירש החונה בק"ק שקוד ואגפיה; יחזקאל החונה בק"ק טעלו וגלילות ומוט.

תקמ"ח

5 זה ספר מרגליות התורה... בו מלוקטים... מרגלאין דאורייתא וצורפותה המרומזין בראשי תיבין או בסופי תיבין בכל פסוק ופסוק ונחבאר בו אצל כל פסוק דברי רז"ל בתורה שבע"פ... או מן הוזהר ותקוני זהר או כתבי האר"י ז"ל... [מאת ר' צבי הירש במו' שמואל זנוויל סג"ל מק"ק סעמייאטיטש]. נדפס פה ק"ק פאריצק... תחת ממשלת אדונינו... שטעשנסי טשאצקי... בדפוס הנעשה ברשיון אדונינו המלך יר"ה השייך להמשותפים ה"ה... שלמה במו' אברהם ז"ל מלויצק... אלימלך במוהר"ר יעקב ז"ל מלויצק, ומוהר"ר אברהם במוהר"ר יצחק אייזיק מקארעץ, חתנו של שלמה הנ"ל, בשנת מרחשון משחר לך טל ילדותך לפ"ק [תקמ"ח]. 137 דף. 4° 19: 15 ס"מ. (אותיות רש"י).

בראש הספר נדפסו הסכמות אלו: הסכמת ר' אליעזר אב"ד הוראדני, תקמ"ז; הסכמת ר' יהודה ליב אב"ד טשעכנאפצי, מיום י"ב כסלו תקמ"ז; הסכמת ר' שמשון ב"ר מרדכי מק"ק סלאנימץ שהיה אב"ד בק"ק קריסלאווי, מיום כ' כסלו תקמ"ז; הסכמת ר' זאב וואלף אב"ד דובנא, מיום כ"ב אלול תקמ"ז; הסכמת ר' אברהם אריה אב"ד לוצקא, מיום ד' תשרי תקמ"ח; הסכמת ר' אהרן יואל במו' דוד אב"ד לובעוונא, מיום ט"ב מנחם תקמ"ז; הסכמת ר' שמואל אהרן ב"ר חיים צאנזר מבראד, אב"ד דק"ק מאצוב, מיום כ"ג מנחם אב תקמ"ז; הסכמת ר' מנחם מענדל ב"ר אפרים זלמן, מ"מ דק"ק בראד, בלי תאריך. הקולופון: „על ידי המסדר האותיות... מאטיל ב... זאב וואלף זצ"ל, ועל ידי העוסק במכשך הדפוס... צבי הירש בן... יצחק כ"ץ זצ"ל, ועל ידי הפועל... המסדר. אותיות הבחור שמשון בהמנוח... יצחק זצ"ל."

תק"ן

6 ספר דמשק אליעזר שחיבר הדרשן... אליעזר במו' זאב מגיד מישרים בק"ק ראדזין במדינת פולין הסמוך לגליל לובלין בעל המחבר ספר כלילות יופי וספר אמרי שפר... [דרושים]. נדפס פה ק"ק פאריצק... בדפוס השייך לששה המשותפים ושלישה מהם ה"ה... חנוך העניך הלוי חתן הרב... ישראל הלוי אב"ד דק"ד לאשטשוב, והשניה האשה... חיה אלמנת מוהר"ר אלימלך ז"ל, והשלישי הכי נכבד... מרדכי בהנגיד... פינחס יחיאל גרו מקהלתנו יצ"ו: לסדר ולפרט אתה תקום תרחם ציון לפ"ק [תק"ן]. 28 דף. 4° 21: 18 ס"מ. (אותיות רש"י ועירות). מעבר לשער נדפסו הסכמות אלו: הסכמת ר' יונה בנימין זאב ב"ר טוביה, אב"ד ראדזין, מיום ל"ד למב"י

תק"ן: הסכמת ר' אהרן יואל אב"ד לובמלא, מיום מ"א למב"י תק"ן; הסכמת ר' יוסף נחמן ב"ר מאיר, אב"ד פולנאה, מיום מ"ג למב"י תק"ן; הסכמת ר' ישראל הלוי שהיה אב"ד לאשטשוב חונה פה ק"ק פאריצק, מיום א' סיון תק"ן.

הקולופון: „על ידי הפועל... המסדר אותיות... אהרן מרדכי ב"ר אליהו מנחם יצ"ו מק"ק זאלקווא ול"ע עוסק בדפוס פה ק"ק פאריצק, ועל ידי הפועל... המסדר אותיות... דוב בער ב... אריה חיים ז"ל מק"ק פאריצק; ועל ידי הפועל... המסדר אותיות... החתן... שמשון בהמנוח יצחק... מק"ק לבוב ול"ע עוסק פה ק"ק פאריצק, ועל ידי הפועל... הדווקר צבי הירש ב... יצחק כ"ץ מק"ק דוקלא ול"ע עוסק בדפוס פה ק"ק פאריצק."

7... ספר לב טוב [בעברי טייטש לר' יצחק ב"ר אליקים מפוזנא] איר אלי מאנן אונ' פרויאן... נדפס פה ק"ק פאריצק תחת ממשלת אדונינו... שטשענסני טשאצקי... בדפוס השייך לששה המשותפים ואחת מהם האשה החשובה הגבירה מרת חיה אלמנת ר' אלימלך ז"ל, לפרט קנו הספר לב טוב לפ"ק [תק"ן]. [36] דף: 4° 18:23 ס"מ. (אותיות צו"ר).

הקולופון: „על ידי הפועל... הזעיר... אהרן מרדכי בן... אליהו מנחם... מק"ק זאלקווא ול"ע עוסק בק"ק פאריצק, ועל ידי הפועל... הדווקר צבי הירש במהור"ר יצחק כ"ץ מק"ק דוקלא ול"ע עוסק בק"ק פאריצק בדפוס חדש."

8... ספר עץ חיים דאש איז דאש קעסטליכע ספר קיצור שני לוחות הברית [לר' יחיא מייכל ב"ר אברהם עפשטיין] אויף טייטש גישטעלט... נדפס בדפוס דפה ק"ק פאריצק תחת ממשלת אדונינו... שטשענסני טשאצקי... בדפוס השייך לששה המשותפים ואחת מהם האשה החשובה הגבירה מרת חיה אלמנת ר' אלימלך זצ"ל, בשנת ופרי' [מתק לחיד הקורא בו לפ"ק [תק"ן]. [56] דף: 4° 17:20 ס"מ. (אותיות צו"ר). שמות הפועלים לא נזכרו.

9 ספר רפואות הנקרא עזר ישראל במדינת פולין: אויף פוליש טייטש גשריבן אשר חיבר ה"ה הרב המופלג מומחה לרבים מוה"ר משה הנקרא מארקוויז דאקטער אונד ער איז גיווען פון מלך אונד פון דר קאמיטייע סקארב קארוני דאקטער: אונד וויל מוכה זיין דעם עולם מיט זיין ספר כדי איטלעכער זאל זיך אליין קענן העלפין ווא קיין גילערנטער דאקטער איז פאר האנדין: אונד ווער זיין הנהגה וועט האלטן קען גאר פאר שפארין קראנק צו ווערין: דאס ספר קאסט פיר גילדין פוליש מיט פופצעהן גראשין: נדפס פה בק"ק פאריצק תחת ממשלת אדונינו... שטשענסני טשאצקי... בדפוס השייך לששה המשותפים המחזיקי הדפוס דפה ק"ק פאריצק, רפאות תהי לשרך לפ"ק [תק"ן]. 139, 14 דף: 8° 11:18 ס"מ. (אותיות צו"ר).

שלוש הדפים שבראש כוללים: שער; הסכמת ר' מרדכי אב"ד טורישק, מיום ט' מרחשוון תק"ן; הסכמת ר' צבי הירש ב"ר שלמה זלמן אב"ד לאקאטש, מיום כ"ג כסלו תק"ן; הסכמת ר' יעקב כהנא אב"ד קאווא, בלי תאריך; הסכמת ר' שניאור פייבוש ב"ר ישראל הלוי אב"ד פאריצק, מיום י' בטבת תק"ן; הסכמת ר' יוסף ישראל הלוי אב"ד אוסטילוג, בלי תאריך; הסכמת ר' שמואל ב"ר חיים צאנזער, אב"ד מאציוב, מיום כ"ג מרחשוון תק"ן; הקדשה וזו לשונה:

„ועלי לשבח לארון ולכבוד שמו יקר אתן למיחצ'ל באברהם קי שאטבעליאן קראליוסקי, שהויל מעות מכיסו לסייעני לדבר מצוה זו. והנותן תשועה למלכים, הוא יברך אותו וישלם שכרן וישלח ברכה והצלחה במעשי ידיו ויראה נחמות בבניו ובני בניו עד עולם אמן."

14 הדפים האחרונים כוללים: הנהגות הרפואות.

בסוף דף קל"ט נדפס קולופון: „על ידי הפועל... המסדר אותיות הבחור... שמשון בהמנוח יצחק

וצוק"ל מק"ק לבוב הבירה ולע"ע עוסק בדפוס דק"ק פאריצק; על ידי הפועל... הפרעסין ציהר... מאיר בן... אברהם מק"ק קריטנאפלא ולע"ע עוסק בק"ק פאריצק.

תקנ"ד

10 סדר סליחות עם פירוש בלשון אשכנזי כמנהג מדינות פולין קטן ופולין גדול ורייסין ונוסף סליחות עשרים בסיון ושובבי"ם ת"ת... נדפס פה ק"ק פאריצק באותיות אמ שטרדם תחת ממשלת אדונינו... טאדאש טשאצקי... בשנת ויאמר ה' סלחתי כדבריך לפ"ק [תקנ"ד]. [1], 47 דף. 2° 34: 22 ס"מ. (אותיות מרובעות-מגוקדות ואותיות צו"ר). בשער לא נזכרו שמות המדפיסים, ובסוף לא נזכרו שמות הפועלים.

11 שערי ציון לר' נתן נטע הנובר. פאריצק תקנ"ד. (פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו).

תקנ"ט

12 גלא רזיא לר' שמואל זנוויל בער ב"ר מנחם, סודות על תקיעת שופר הגדה של פסח והושענא רבה. פאריצק, בדפוס חנינא בן פתחיה יהודה תקנ"ט. (עפ"י ג. שלום, קונטרס עלו לשלום, ירושלים תרצ"ז, מס' 12 בחלק העברי; פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 72).

13 יין לבנון לר' שמואל מרגליות, על אסור יין נסך על פי הקבלה. פאריצק, בדפוס חנינא בן פתחיה יהודה תקנ"ט. (פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו; הנ"ל, תולדות הדפוס העברי בפולניא, עמ' 72; ג. שלום, קונטרס עלו לשלום, ירושלים תרצ"ז, מס' 27 בחלק העברי).

תקס"ד

14 אגרת הטיול לר' חיים בן בצלאל, פאריצק תקס"ד. (פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 72).

15 ספר אור עולם [למי?], פאריצק תקס"ד. (פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 72). מסופקני מאד במציאותו של ספר זה, ואולי נשתרבה כאן טעות מספר „אור הישר" לר"מ פאפרש, שנדפס שם תקס"ח. (עיין להלן מס' 19).

16 מדרש אגדת בראשית, פאריצק תקס"ד. (פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 72).

מסופקני במציאותו של ספר זה, כי „מדרש אגדת בראשית" נדפס בשנה ההיא בזאלקווא, וחזר ונדפס אח"כ בעלום שם מקום הדפוס (בלבוב?) מתוך העתקת השער ואף הפרט של מהדורת זאלקווא. האמנם נדפס באותה שנה גם בפאריצק?

תקס"ה

17 סליחות כמנהג פולין קטן ופולין גדול ורייסין ואשכנז... פאריצק תקס"ה בדפוס הרב... ר' מרדכי מארדוש במוהר"ר הלל צוקלה"ה מזאלקווי אב"ד דפה ק"ק פאריצק. (י. ריבקינד, קרית ספר, שנה י"א, עמ' 394).

כפועלים במכבש הדפוס שעסקו בספר זה נזכרים צבי ב"ר יצחק כ"ץ מק"ק דוקלא ועזריאל זעליג ב"ר משה מק"ק פאריצק.

תקס"ו

18 סדר מחזור מכל השנה עם פירש חלק ראשון (ושני) כמנהג פולין פיהם ומעלהין וליטה ורייסין... תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... בעיר האדון הגראף... טאדעש טשאצקי... בדפוס... אליעזר ליפמן במוהר"ר שלמה זצ"ל. נדפס בפאריז לפרט חיים ושלום יהיה לנו לפ"ק [תקס"ו]. [150]; [140] דף. 4. 19:22 ס"מ. (אותיות מרובעות מנוקדות ואותיות רש"י).

ישער וליד הקולופון של כל כרך: ציור עציץ שממנו יוצא עץ ועליו צפור. בסוף כל כרך נדפס קולופון זה: "על ידי הפועל המסדר אותיות... מרדכי שמואל במוהר"ר יצחק אייזק מק"ק לבוב הבירה ולע"ע קבע דירתו בק"ק פאריז יע"א. על ידי הפועל המציק והמחוקק והמסדר אותיות... יצחק במוהר"ר יהושע העשיל זצ"ל מק"ק פאריז".

תקס"ח

19 ספר אור הישר... אשר חיבר... המקובל במוהר"ר מאיר פאפרש זצ"ל... תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... בעיר האדון הגראף... טאדעש טשאצקי... נדפס בפאריז תקס"ח בדפוס... שלמה בהרבני... חנינא יצ"ו. [132] דף. 8. 10:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

בטופס שבניי חסר הסוף ואיני יודע אם נזכרו בו שמות הפועלים. על השער ציור עציץ פרחים.

20 ספר תיקוני הזהר... מוגה ומדוקדק אות באות כתיבני זהר דפוס קושטאנדינא... גם הוספנו בו מעלה יתירה שהצגנו מראה מקומות לספר כסא מלך... נדפס פה ק"ק פאריז תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... בעיר האדון הגראף... טאדעש טשאצקי... בדפוס... שלמה בן... חנינא יצ"ו. לפרט והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע דא רבי שמעון בן יוחאי לפ"ק [תקס"ח]. 112 דף. 4. 18:22 ס"מ. (אותיות רש"י).

בדף האחרון נדפסו דברי המגיה חיים נחום ב"ר יהודה ליבוש זלה"ה "מק"ק טאמשוב המתגורר עתה בק"ק פאריז", ודברי מסדר האותיות "מרדכי שמואל במוהר"ר יצחק אייזק זלה"ה מליבוטשוב, חתן... המנות במוהר"ר יצחק זצ"ל דינא דפה ק"ק פאריז".

תקס"ט

21 קינות כמנהג כל המדינות עם פירוש לשון אשכנז דיני קינות מיט טייטש זענן שון פיל מאל גדרוקט גווארן נייארט מיט קלייני אותיות דש קיין פשוטי מאן און קיין אלטר מאן האבן דרינגן נישט גקאנט לייאנן בכן האבן מיר איצונד גשטעלט אוף גרוש און און ווייט פאפיר גם די (איכה וקינות) אוף וועלטש דער ווארטן עש זאל קענן לייאנן דער פשוטי מענש און די אלטי לייט אלי גלייך. תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... בעיר האדון הגראף... טאדעש טשאצקי... בשנת תקס"ט לפ"ק. נדפס בפאריז בדפוס... האברך... יעקב בן... עזריאל זצ"ל, חתן הגביר... חנינא יצ"ו. [88] דף. 8. 12:18 ס"מ. (אותיות מרובעות מנוקדות ואותיות צור"ר). בסוף הספר ציור עציץ פרחים.

תק"ע

22 לוח משנת תקע"א לפ"ק כמנהג פולין ליטא ורייסין וזאמיט עם כל החגאות מפולין ורייסין וימי חדשיה אורח היום והלילה כפי זמן התקופה: קור וחום קיץ וחורף ועתים הנשתני עפ"י מערכת הכוכבים כ"א במקומו וזמנו: שנות הקסרים והמלכים ממדינת אראפי ואויא סכום העיירות והמדינות אשר להקיסר שלנו... כל הירידים ובפרט הירידי הגדולי שבליפציג ומברדיטשו ומברעסלי מעט סגולות ורפואות... נדפס בפאריז תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויץ... [בדפוס שלמה בן חנינא תק"ע]. [11] דף. 12. 9:14 ס"מ. (אותיות רש"י).

23 ספר חדושי הלכות על מסכת ביצה. כתובות. גיטין. בבא מציעא. חולין חברים...
 כמוהר"ר מאיר שיף בן... מוהר"ר יוקב שיף... הספר הלז... נדפס כמה פעמים ולא ניתן
 ליהנות מאורו... עד שקמתי אני אחד דעמי לפתוח פתחי חדריו... ע"י הגהותי אשר הגהתי אני...
 מרדכי מארדוש בהרבני... הלל זל"ה מילדי ק"ק זאלקווא האב"ד פה ק"ק פאריצק. תחת
 ממשלת אדונינו הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... בעיר האדון הגראף... טאדעש טשאצקי...
 בדפוס... האברך... שלמה בן... הגביר חנינא יצ"ו. ותשלם המלאכה יום שהוכפל בו כי טוב יו"ד
 לחודש סיון לפרט החכמה תחיה לבעליה לפ"ק [תק"ע]. [3]. 59, 94 דף; חלק שני מספר
 חדושי הלכות על מסכת שבת. מגילת. בבא קמא. בבא בתרא. סנהדרין. זבחים. ועוד. נוסף
 בו איזה דרושים [וכו'] כמו בחלק ראשון... נדפס בפאריצק... בדפוס... הטפסר הגביר...
 חנינא כמוהר"ר פתחי יהודה יצ"ו לפרט נר לרגלי דבריד ואור לנתיבתי לפ"ק השתים, במילואן
 יביעו: והשלש הראשונות ישמיעו: והאחרון למספר אותיותיו יגיעו: [תק"ע]. [1]. 23, 24 דף.
 23: 38 ס"מ. (אותיות רש"י).

שלשת הדפים שבראש כוללים: שער; הסכמות שניתנו למבאר ר' מרדכי מארדוש ע"י רבנים אלה:
 ר' ארי' ליב ב"ר יוסף קצנאלפוגין אב"ד בריסק דליטא. מחותנו של המבאר, מיום ז' תשרי תק"ע; ר' לוי
 יצחק מבארדיטשוב, מיום כ"ב אייר תקס"ט; ר' שלמה ב"ר אברהם מינץ אב"ד קאברין, מיום ח"י סיון תקס"ט;
 ר' יהודה ליב אוירבך אב"ד ווישנאוויץ, מיום ר"ח סיון תקס"ח; ר' אברהם אריה אב"ד לויצק, מיום ר"ח אייר
 תקס"ט; ר' מרדכי יפה מבראד אב"ד הארחוב, מיום י"ט אדר תקס"ט; ר' מאיר ב"ר צבי הירש אב"ד בראד,
 מיום ח' אדר תקס"ט; ר' יעקב ארונשטיין אב"ד לבוב, מיום י"א תמוז תקס"ח; ר' ישראל ב"ר שבת מ"מ
 דק"ק קאזניץ, בלי תאריך; ר' יוסף יוזא שטערין סג"ל מזאלקווי, מיום ה' כסליו תק"ע; ר' משלם הכהן
 צוק מ"מ ומ"צ לבוב, מיום ר"ח מנחם תקס"ח; ר' אברהם חיים ב"ר גדליה אב"ד זלאטשוב, בלי תאריך.
 אחרי ההסכמות נדפסו: הודעת מסדר האותיות שמשון בהמנוח יצחק מלבוב, שהשמיט מההסכמות את
 התארים שניתנו למבאר, עפ"י דרישח המבאר; הקדמת נכד המחבר; הקדמת המבאר, הכוללת גם ענינים
 אוטוביוגרפיים, ובסופה הוא מביע ברכתו למחוטנו ר' חנינא, אשר הויל זהב מכיסו על כל צרכי הדפוס...
 ונדפס בבית הדפוס אשר לו...

בסוף הספר הודעת המבאר על שריפה שנפלה בפאריצק בחדש אייר תקס"ח ובה נשרף כל אשר לו,
 ורק חיבורו זה ניצל.

תקע"ה

24 ספר אור המאיר [על התורה בדרך החסידות] שחיבר הרב החסיד... מוהר"ר זאב
 וואלף מק"ק זוטאמיר... תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... נדפס פה
 ק"ק פאריצק בעיר האדון הגראף... טאדעאש טשאצקי... בדפוס... שלמה בן... חנינא זצ"ל,
 לסדר ולפרט זה השער ליי' צדיקים יבואו בו למב"י לפ"ק [תקע"ה]. [1]. 147, 48 דף. 4°.
 19: 24 ס"מ. (אותיות רש"י).

הדף שבראש כולל שער ושתי הסכמות: הסכמת ר' מרדכי ב"ר פנחס אב"ד קארעץ, מיום ערב שבת
 קודש פרשת מצורע תקע"ה; ר' ישראל דוב בער בהרב המגיד דוב הלוי מסטעפין, ניתנה בעיר ראווע ביום
 ח' אלול תקע"ה.

25 ספר הזוהר הקדוש על התורה... והדפסנותו מתוך דפוס קאפוטט [שנדפסו בשנות
 תקס"ט—תק"ע]... עוד הוגה בהגה"ה מדויקת מאד... ונדפס על התמונה אשר נדפס כבר על מתכונתו
 בפרנקפורט דאדר בשנת והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע לפ"ק [תע"ן] יצא הדבר
 לאור ע"י הרבני הנגיד מוהר"ר אברהם יצחק מק"ק זאלקווא. [פאריצק, בדפוס שלמה בן... חנינא
 זצ"ל, תקע"ח]. חלק ראשון ספר בראשית [לא ראיתיו]; חלק שני ספר שמות. 260 דף; חלק שלישי
 ספר ויקרא. — [דברים]. 310 דף. 8°. 12: 19 ס"מ. (אותיות רש"י).

יש גם טפסים שבהם נדפס בשער בפירוש שם מקום הדפוס, שם המדפיס ושנת הדפוס. (עיי' ריבקינר, קרית ספר, שנה י"א, עמ' 395).

26 קיצור של"ה עם מהדורא בתרא העתק הנהגות טובות וישרות... אשר איזן ותיקן וליקט... כמוהר"ר יחיאל מיכל בן הר"ר אברהם סג"ל עפשטיין אשכנזי: ועתה נדפס מחדש... בפאריז על ידי המדפיס... שמואל בהרב... צבי הירש זצלה"ה תחת ממשלת אדונינו... הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... לסדר ולפרט התקע"ה לפ"ק. 89 דף. 4°.

19:22 ס"מ (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

תקע"ז

27 ספר מחצית השקל שחיבר... כמוהר"ר שמואל הלוי קעלין זצלה"ה בן... כמוהר"ר נטע הלוי... מאיר ומפענח רוי דברי המגן אברהם... הובא לדפוס על ידי... שמואל בורשטיין בהרב... צבי הירש זצלה"ה בבית ובדפוס הנעזב מאת חותנו המנוח... חנינא זצ"ל בשנת ויגדל שמואל הקטן וה' הי' עמו בעזרתו לפ"ק [תקע"ז]. 151 דף. 2°.

23:35 ס"מ. (אותיות רש"י). מעבר לשער נדפסו הסכמות שניתנו למדפיס להדפסת הוצאה זו, ואלו הן: הסכמת ר' אריה ליב מבית קצנאלפוגין אב"ד בריסק, מיום כ"ב אלול תקע"ה; הסכמת ר' חיים מרדכי מרגליות אב"ד דובנא וברעסטיטשקע, מיום ט"ו שבט תקע"ז; הסכמת ר' מרדכי מאדוש ב"ר הלל אב"ד פאריז, בלי תאריך; הסכמת ר' מרדכי ב"ר פנחס אב"ד קארעץ, מיום ד' ניסן תקע"ז.

28 ספר מסילת ישרים כולל כל עניני מוסר ויראת ה' חברו... כמוהר"ר משה חיים לוצטו זלה"ה: ומחמת רוב תועלתו וחישיבותו אינו בנמצא הדפסנו... בכרך קטן למען ישא כל איש בחיקו... נדפס פה ק"ק פאריז... תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלעכסנדר [9] פאולאוויטש... בשנת וישרים יעלוזו לפ"ק [תקע"ז]. בדפוס... שלמה... בהרבני... חנינא זצלה"ה. 34 דף. 8°.

12:19 ס"מ. (אותיות רש"י).

29 ספר תיקוני הזהר... כתיקוני זהר דפוס קושטנדינא... גם הוספנו בו מעלה יתירה שהצגנו מראה מקומות לספר כסא מלך... נדפס פה ק"ק פאריז... בדפוס... שלמה בן... חנינא זצ"ל, לפרט והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע דא רבי שמעון בן יוחאי לפ"ק [תקע"ז]. 110 דף. 4°.

17:21 ס"מ. (אותיות רש"י).

תקע"ז

30 מגלת אסתר... גם הצגנו הברכות שלפני המגילה ושלאחר המגילה וגם מה שקורין בפורים... וכעת הוספנו בו הפטרת של אסתר תענית ויוצרות של פורים ועל הנסים. פאריז, ק. דפוס... שלמה בן... חנינא זצ"ל. תקע"ז. 20 דף. 8°.

31 ספר סידורו של שבת חלק ראשון [ושני] שחיבר [על דרך החסידות]... המנוח מוהר"ר חיים [בן שלמה] זצוקלה"ה שהיה אב"ד דק"ק מאהלו ובקהלות... באטשאן וקעשנוב וטשערנוויץ וגליל באקוינא ולבסוף ימיו נסע לארץ הקדושה... תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... ברשיון הצנזור דאקדעמא מוילנא. נדפס פה ק"ק פאריז יע"א בדפוס... שלמה בהמנוח... חנינא זצ"ל לסדר ולפרט לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים לפ"ק [תקע"ז]. 46; 70 [4] 1] דף. 4°.

18:22 ס"מ. (אותיות רש"י).

לחלק שני שער מיוחד. — השוה להלן מס' 35.

32 ספר החסידים... חברו... רבינו יהודה החסיד... עם הפירוש... תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... ברשיון הצנזור דאקדעמא מוילנא. נדפס פה ק"ק פאריז

בדפוס... שלמה בהמנוח... חנינא בשנת יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם לפ"ק [תקע"ז].
4. 133 דף. 4° 18:23 ס"מ. (אותיות מרובעות ורש"י).

בסוף דף ר' (לפני התחלת גוף הספר) נדפסו דברי המגיה מאיר בהמנוח אברהם שמשון.

33 ספר שני לוחות הברית... [מאת] מהר"ר ישעיה במהר"ר אברהם הלוי
זצ"ל ממשפחת הורוויץ... ברשיון הצענזור דאקדעמיה מוילנא. בדפוס האשה הצנועה הגבירה
מרת ביילא אלמנת... חנינא זצלה"ה, במצות ובהוצאות בניה... שלמה ואחיו... הבכור... מנחם
מענדיל לייב נ"י. בפאריצק, לסדר ולפרט והמכתב מלכתב אלהים הוא חרות על הלוחות
לפ"ק [תקע"ז]. תחת ממשלת אדוני הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... [2] 288, 64 דף. 2°.
33:21 ס"מ. (אותיות מרובעות).

בראשי התרומים בסוף הספר חתום שם המגיה מאיר בן אברהם שמשון ז"ל.

הקולופון: "על ידי הוצע... שמשון בהמנוח יצחק זלה"ה מלבוב הבירה ולע"ע קבע דירתו בק"ק
פאריצק, ועל ידי הוצע... מרדכי שמואל בהמנוח יצחק אייזק זלה"ה מלבוב הבירה ולע"ע קבע דירתו בק"ק
פאריצק, על ידי הפועל הוצע... שמואל בן... משולם פייוויל מק"ק פאריצק יצ"ו, על ידי הפועל... במכבש
הדפוס... צבי הירש כ"ץ בן... משה כ"ץ קדוש זלה"ה מק"ק אוסטרבה, על ידי הפועל... במכבש הדפוס...
מרדכי בן... צבי הירש מק"ק טארנאפאל, על ידי הפועל במכבש הדפוס... צבי הירש בן... אליעזר מק"ק
פאריצק יצ"ו, ועל ידי הפועל במכבש הדפוס... אשר יעקב בהמנוח... זאב וואלף מק"ק פאריצק יצ"ו ואחרון
אחרון חביב ה"ה המציק אותיות והמוחקק... יצחק בהמנוח... יהושע העשיל זצ"ל מק"ק פאריצק, ועל ידי
הבחור... העוסק במכבש הדפוס... מתתיה בן אהרן מק"ק בריסק דליטא ולע"ע עוסק בק"ק פאריצק, ועל
ידי הבחור... העוסק במכבש הדפוס... צבי הירש בן... משה מק"ק פאריצק."

תקע"ח

34 ספר לקוטי שושנים... בו ימצאו תוכחת ומוסרים... בתוך ההספד' אשר נאמרו על
גאוני עולם... ה"ה... מו' מרדכי מארדוש בהר"ב מ' הילל האב"ד דק' פאריצק...
מו' ישראל בהגאון מו' שניאור פייבוש הלוי האב"ד דק"ק לאשטשוב, ושאר
גאוני עולם... ונוסף עליו חלק שני נקר' בשם נסיעות שושנים מיוסד על דרושי...
חברו... מו' יצחק בהמנוח... מו' יעקב מיזלוש מ"מ ודובר צדק בק"ק קרעמניץ... בשנת
שלום רב לאוהבי תורתך [תקע"ח]. [נדפס בפאריצק בדפוס שלמה בן חנינא ז"ל]. [4].
78 דף. 8° 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).

ארבעת הדפים שבראש כוללים: שער; הודעות המחבר מיום י"ז סיון תקע"ח; הסכמת ר' מרדכי יפה
מבראד אב"ד הארזוב, מיום כ"א אייר תקע"ח; הסכמת ר' שלום צבי הירש רוקח אב"ד קרעמניץ, מיום ל"ג
בעומר תקע"ח; הסכמת ר' משה בערין בלום אב"ד ווישנאוויץ, מיום כ"ן בעומר תקע"ח; הקדמת המחבר.
המחבר מספר בהקדמתו שנסע לפאריצק ביום ט"ו כסלו תקע"ח כדי להספיד את ר' מרדכי מארדוש ושם
„באו אלי אנשים אפרתים... ובקשו מאתי ליתן להם זה ההספד... והם יביאו אותו תחת מכבש הדפוס,
פתוני ואפת...".

לחלק השני שער מיוחד: ספר נסיעות שושנים חלק שני בו ימצאו דרושים... בשנת כי ביצחק
יקרא לך זרע אמת [תקע"ח].

מסביב לשני השערים מסגרת של קשוט עלים ופרחים המיוחדת לדפוס פאריצק, והיא נמצאת גם בשער
תיקוני הזהר תקע"ו.

טעם העלמת שם הדפוס והמדפיס הוא אולי העדר רשיון הצנזורה מהאקדמיה בוילנא.

35 ספר סידורו של שבת חלק ראשון [ושני] שחיבר [על דרך התסידות]... המנוח
מהר"ר חיים [בן ר' שלמה] זצוקלה"ה שהיה אב"ד דק"ק מאהלובר... תחת ממשלת אדונינו

הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... ברשיון הצענזור דאקדעמא מווילנא... נדפס פה ק"ק פאריצק יע"א בדפוס... שלמה בהמנוח... חנינא זצ"ל לסדר ולפרט לולא האמנתי לראות בטיב ה' בארץ החיים לפ"ק [תקע"ח]. [3], 66; [3], 46—5 דף. 4° 19:16 ס"מ. (אותיות מרובעות). עם שער מיוחד לחלק שני. השות לעיל מס' 31.

בסוף הספר נדפסה התנצלות המגיה ר' מאיר בהמנוח אברהם שמשון. הקולופון: „אלה דברי המתעסקים... הזעיר... מרדכי שמואל בהמנוח מו' יצחק אייזק זללה"ה מק"ק פאריצק, ובמכבש הדפוס האומן... מרדכי במוהר"ר צבי הירש מק"ק טארניפאל ולע"ע בק"ק פאריצק."

36 ספר קרניים [קבלה] אשר חברו... מוהר"ר אהרן בעל מחבר ספר אגרת הטעמים, ובהיות שהספר... הוא מאמר סתום... העיר ה' את רוח... מוה' שמשון מאוסטרפאלי ועיטר הספר הזה... עם פירושו דן ידין. נדפס פה ק"ק פאריצק... תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... ברשיון הצענזור דאקדעמא מווילנא. בדפוס... שלמה בהמנוח... חנינא... בשנת ונגה כאור תהיה קרנים מידו לפ"ק [תקע"ח]. [1], 43 דף. 12° 16:10 ס"מ. (אותיות רש"י).

מרח' ל"ג ואילך: לקוטי שושנים מכתבי ר' שמשון מאוסטרפאלי.

37 שאלות ותשובות טור האבן חברו... על קו האמת והשכל... מוהר"ר אליעזר [בן ניסן אריעבך] אב"ד דק"ק קולטשין וכעת הוא מו"צ בק"ק דובנא רבתי. ואסף השאלות שנשאלו לפניו הן בדיני ממונות והן בדיני או"ה ודיני גיטין והתורות עגונות... [פאריצק, בדפוס שלמה בן חנינא, תקע"ח]. [2], 72 דף. 2° 34:21 ס"מ. (אותיות רש"י).

שני הדפים שבראש כוללים: שער; הסכמת ר' אריה ליב תאומים אב"ד בראד, מיום י"ג טבת תקע"ח; הסכמת ר' מרדכי יפה מבראד אב"ד הארחוב, בלי תאריך; הקדמת המחבר; התנצלות תלמיד המחבר המגיה נחמן צבי בן ישעיה מדובנא; סימני ראשי השאלות עם לוח הסעות; התנצלות המגיה מאיר בן המנוח אברהם שמשון.

הקולופון: „ותשלם המלאכה ביום שהוכפל בו כי טוב ד"ך שבט".

יש טפסים שבהם נדפס בסוף השער פרט העולה תקע"ח, ובסוף הקולופון נוסף: תקע"ח לפ"ק.

יש טפסים משני המינים, שבהם נוסף בסוף הספר „קונטרס אחרון" בן 3 דפים.

על השער ציור עציץ שממנו יוצא עץ ועליו צפור, ציור מיוחד לדפוס פאריצק.

תקע"ט

38 בנאות דשא... דינים ומוסרים ותוכחות ואזהרות ווידוים והנהגות... חברו... שלמה אדהאן יצ"ו בן... מסעוד אדהאן ז"ל... תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... [פאריצק, בדפוס שלמה בן חנינא] לסדר ולפרט בנאות דשא ירביצני לפ"ק [תקע"ט]. 56 דף. 12° 17:10 ס"מ. (אותיות רש"י).

נדפס על נייר כחלחל.

39 ספר מחצית השקל שחיבר... כמחור"ר שמואל הלוי קעלין זצלה"ה... מאיר ומפענח רוי דברי המגן אברהם... חלק ראשון [ושני]... הוספנו בו מעלה יתירה מה שלא הי' בספר הלו הנדפס מקודם. סימן תס"ז על הלכות פסח ושאר השמטות... נדפס בפאריצק ברשיון הצענזור דאקדעמא מווילנא בדפוס... שלמה בן... חנינא זצ"ל. בשנת תקע"ט לפ"ק. [1], 3—151 דף. 108 דף. 2° 35:21 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם שער מיוחד לחלק שני. — קצת קונטרסים נדפסו על נייר כחלחל.

בלי זכר שנת דפוס

40 תקוני ישרים סדר הגדה והלל ותיקון ליל שבועות וגם הוספנו נביאים וכתובים ומשניות וזוהר ואידרא ותרי"ג מצות וגם משנה תורה כולם באותיות גדולות עם נקודות וטעמים... תחת ממשלת אדוננו הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... פה ק"ק פאריצק ברשיון הצענזור דאקדמיא מוילנא בדפוס... שלמה בן... חנינא ז"ל. [בין שנת תקע"ה לשנת תקע"ט]. 152 דף. 8°.

והשוה הערך הבא.

41 סדר הגדה של פסח והלל וספירת העומר וגם הוספנו עירוב תבשילין כולם באותיות גדולות עם נקודות... תחת ממשלת אדוננו הקיסר... אלעכסנדר פאולאוויטש... פה ק"ק פאריצק... ברשיון הצענזור דאקדמיא מוילנא בדפוס... שלמה בן... חנינא ז"ל. 16 דף. 8°.

11:19 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות).

אין כאן אלא הדפסה מיוחדת מתוך "תקוני ישרים" (עיין הערך הקודם) עם שער חדש.

מפתח שמות הספרים

מחזור מכל השנה 18	אגרת הטיוול 14
מחצית השקל 27, 39	אור הישר 19
מים יחזקאל 2	אור המאיר 24
מסילת ישרים 28	אור עולם 15
מרגליות התורה 5	אמרי שפר 1
נטיעות שושנים 34	בנאות דשא 38
סידורו של שבת 31, 35	גלא רוזא 12
סליחות 10, 17	דמשק אליעזר 6
עזר ישראל 9	הגדה של פסח 41
עץ חיים 8	הזוהר 25
קיונות 21	חדושי הלכות מהר"ם שיף 23
קיצור של"ה 26	חיי הנפש ונצחיותה 4
ס' הקנה 3	ס' החסידים 32
קרניים 36	טור האבן 37
רמאות 9	יין לבנון 13
שאלות ותשובות טור האבן 37	לב טוב 7
שני לוחות הברית 33	לוח משנת תקע"א 22
שערי ציון 11	לקוטי שושנים 34
תיקוני הזוהר 20, 29	מגלת אסתר 30
תקוני ישרים 40	מדרש אגדת בראשית 16

מפתח שמות המחברים

יצחק ב"ר אליקים מפרונא 7	ארהאן, שלמה 38
לוצאטו, משה חיים 28	אהרן מקרדינא 36
מארקווי, משה 9	אויצרבאך, אליעזר בן ניסן 37
מיזליש, יצחק בן יעקב 34	אליעזר בן זאב 6
מרגליות, שמואל 13	הורוויץ, יהודה 4
מרדכי מארוש ב"ר הלל 23	הורוויץ, ישעיה בן אברהם 33
עפשטיין, יחיאל מיכל ב"ר אברהם 26, 8	הנובר, נתן נטע 11
פאפרש, מאיר 19	זאב וואלף מויטאמיר 24
צבי הירש ב"ר שמואל זנוויל סג"ל 5	חיים בן בצלאל 14
קעלין, שמואל הלוי 27, 39	חיים בן שלמה ממאהלוב 31, 35
שיף, מאיר 23	יהודה בן שמואל התסיד 32
שמואל זנוויל בער ב"ר מנחם 12	יחזקאל אב"ד אה"ו 2

מפתח שמות המסכימים

ישראל אב"ד סקאהל 2	אברהם אריה אב"ד לויצק 23
ישראל ב"ר שבתי מ"מ דקאונץ 23	אברהם אריה אב"ד לוצקא 5
ישראל הלוי אב"ד לאשטשוב 6	אברהם חיים ב"ר גדליה אב"ד זלאטשוב 23
ישראל דוב ב"ר דוב הלוי מסעפין 24	אהרן ב"ר יוסף אהרן הלוי הורוויץ אב"ד הויזן פיס 4
לוי יצחק מבארזיטשוב 23	אהרן יואל אב"ד לובמלא 6
מאיר אב"ד אוסטרהא 4	אהרן יואל ב"ר דוד אב"ד לובעווא 5
מאיר ב"ר צבי הירש אב"ד בראד 23	אליעזר ב"ר צבי הירש אב"ד הורדנא 1, 5
מנחם מענדיל ב"ר אפרים זלמן מ"מ דק"ק בראד 5	אריה ליב אב"ד אניקסט 4
מרדכי אב"ד טוריסק 9	אריה ליב ב"ר יוסף קצנאלפוגין אב"ד בריסק דליטא 23, 27
מרדכי ב"ר יצחק סג"ל אב"ד טיקטין 1	אריה ליב תאומים אב"ד בראד 37
מרדכי ב"ר פנחס אב"ד קארעץ 24, 27	אשר צבי ב"ר דוד מ"מ אוסטרהא ואב"ד ברעזוב 3
מרדכי זאב אב"ד לבוב 2	זאב וואלף אב"ד דובנא 4, 5
מרדכי יפה מבראד אב"ד הארחוב 23, 34, 37	זאב וואלף אב"ד רובשוב 2
מרדכי מארוש ב"ר הלל אב"ד פאריצק 27	חיים מרדכי מרגליות אב"ד דובנא וברעסטישקע 27
משה בערין בלום אב"ד ווישנאוויץ 34	יהודה ליב אב"ד טשעכנאפצי 5
משלם הכהן מ"מ ומ"צ בלכוב 23	יהודה ליב אווירבך אב"ד ווישנאוויץ 23
נפתלי הירץ הכהן מגלוגא אב"ד שדה לבן 4	יהודה ליבש אוירבך אב"ד קלאזאן 4
צבי הירש אב"ד שקוד 4	יונה בנימין זאב ב"ר טוביה אב"ד ראדזין 6
צבי הירש ב"ר שלמה זלמן אב"ד לאקטש 1, 2, 4, 9	יוסף קצנאלפוגין אב"ד בריסק דליטא 4
צבי הירש ב"ר שמשון מייזלש אב"ד זאלקווא 2	יוסף יוזפא שטערין סג"ל מזאלקווי 23
שלום צבי הירש רוקח אב"ד קרעמניץ 34	יוסף ישראל הלוי אב"ד אוסטילוג 9
שלמה ב"ר אברהם מינץ אב"ד קאברין 23	יוסף נחמן ב"ר מאיר אב"ד פולנא 6
שלמה דוב ב"ר צבי הירש אב"ד גלוגא 2	יחזקאל אב"ד טעלז 4
שמואל מחילנא 4	יעקב אורנשטיין אב"ד לבוב 23
שמואל אהרן ב"ר חיים צאנז אב"ד מאצוב 5, 9	יעקב כהנא אב"ד קאזלא 9
שמשון ב"ר מרדכי אב"ד קריסלאווי 5	יצחק אייזיק ב"ר ישראל חריף היילפרין אב"ד טארטקוב 2
שניאור פייכוש ב"ר ישראל הלוי אב"ד פאריצק 4, 9	יצחק אייזיק הכהן אב"ד קארעץ 3

על „המדפיסים בני פואה“

תחלה אני רוצה לציין ארבעה בני פואה, שלא נזכרו במאמרו של אברהם יערי „קרית-ספר“, כרך י"ז—י"ח):

- א. אלחננדוד פואה.
 - ב. יצחק פואה, אביו של הקודם. על שניהם עיין: פחד יצחק (אות א), קיב, א.
 - ג. אברהם ן פואה. עיין: קב הישר (קושטא תקפ"ב, דף נ עמ' א); „ודע לך מעשה א' שהובא בכתבי האר"י ז"ל, שבימיו היה איש חסיד א' ושמו ר' אברהם ן פואה ז"ל והיה האיש עשיר גדול וידו היתה פתוחה לעניים ואביונים...“
 - ד. אברהם פואה, קושטא. עיין: חבצלת, XVI (תרמ"ו), גליון כ', עמ' 160 = פנחס בראיובסקי זכרון לחובבים ראשונים, חוברת יא (ירושלים תרפ"ח), עמ' 18; סיני, V (תרצ"ט), עמ' פט. אפשר שהוא הוא אברהם פואה, שיערי הזכירו (קרית ספר, י"ז, עמ' 224, סימן 4, או — שם, י"ח, עמ' 103, סימן 4). בכל אופן יש במקור שצינתי כדי להשלים ידיעותינו עליו.
- על משה בנימין פואה (שם, י"ז, עמ' 233, סימן 53) עיין:
M. Steinschneider, Vorlesungen ueber die Kunde hebr. Hdschr. S. 60.
שם, שם, עמ' 236, הערה 69 צריך לומר: כתביד מיכל 413 (עיין: אוצרות חיים, עמ' 37, 321).

נסתלי בן-מונח

דפוסי ארץ ישראל

עתונים וקבצים

629 אשמורות. לימי מועד וזכרון. (תל אביב, דפוס

אחדות) תש"ג. 8°. ירחון. חוב' א' יצאה באר
ב' חסר מקום ושם הדפוס. מחוב' תמוז ואילך השם:
אשמורות לעזרת הפעולה הרעיונית לימי מועד וזכרון
בחודש... בסיוע "קרן תמר" שליד הועד הארצי
למען החייל היהודי. גוועדו לסייע ליצירת חיי תרבות
ביחידות... דפים אלה מרוכזים בעיקר בהעלאת מועדים
על ה"לוח". מדי חודש בחודש יקבלו החברים במחנות
את ה"אשמורות". בהם ימצאו תאריכים הראויים לציון;
חומר להקראה; רשימות והצעות על צרכי הפעולה
התרבותית במחנות; ופעם בפעם רשימות על המתרחש
בארץ ובציונות.

630 בנעריו. הוצאה חריפעמית יוצא לאור ע"י
הנהלה הארצית של הסתדרות הנוער האגודתי בארץ
ישראל. הנוכח תש"א. ירושלים, (דפוס בית יתומים דיסקין).
תש"א. 6 ע'. 2°.

631 בשער: ידיעות, עובדות, הערכות. חמ"ר, 1942—
תש"ג. 9°. תכופות הופעה לא נזכרה. גל' א'
יצא בנובמבר. "שנימי".

632 הגלגל: דורשבעון לבעיות העולם ולקול
ירושלים. ירושלים, לשכת המודיעין הממשלתית, מטעם
מיניסטרוני המודיעין הבריטי, (דפוס גולדברג), תש"ג.
4°. תמונות, פורטרטים, מפה. העורך [עקב]
קופליביץ. גל' א' יצא ב"ט בתמוז. בא במקום השבועון
"רדיו ירושלים" (ראה קס. שנה ט"ו ע' 283) כדורשבועון
מציור לאינפורמציה, לספרות ולתמונות. "בטרתו אופיו
ועריכתו נקבעו מתוך הסכם עם הוועד הלאומי והותאמו
לצרכי הקהל העברי בארץ".

633 דבר הקריה. מוקדש לתנועת השיכון
ההסתדרותי. תל אביב, "חברת העובדים" וברית הפיקוח
לאגודות שיכון, (דפוס "הפועל הצעיר"), ניסן תש"ב.
9 [1] ע'. תמונות. 4°. הוצאה חריפעמית.

634 הגה [גליון] 1000. תל אביב, א' באב תש"ג
2 באוגוסט 1943. 12 ע'. 2°. מנוקד. גליון האף
של "הגה" עתון שנועד להקניית העברית לעולים חדשים

624 אגדת חובבי עצים וצמחים. תל אביב. גן
מאיר; להתחלת נטיעתו של הגן העירוני בתל אביב
על שם מאיר דיזנגוף ז"ל במלאת 80 שנה להולדתו
הרכ"א—תש"א. תל אביב, "אגדת חובבי עצים וצמחים",
תש"א. 21 ע'. פורטרט, הכנית, תמונה. 8°. ע' 21
נדפס על המעטפת, וכן גם "תוכן החוברת".

625 אגדת המהנדסים, הארדיכלים והמודדים
בא"י. אמת הבנין: חוברת לפועלי הבנין. (חיפה).
ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י / מועצת
פועלי חיפה, אגדת המהנדסים, הארדיכלים והמודדים /
אגודת פועלי הבנין, (דפוס "אות", יוני 1941). 28 ע'.
טבלאות, תמונות, תמונות. 8°. = מס' <2> 9. קבץ
מאמרים. השנה מספרים 626, 627.

626 אגדת המהנדסים, הארדיכלים והמודדים
בא"י. הבנין: חוברת לפועלי הבנין. (חיפה).
ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י / מועצת
פועלי חיפה, אגדת המהנדסים, הארדיכלים והמודדים /
אגודת פועלי הבנין, (דפוס "אות", אפריל 1941). 27 ע'.
טבלאות, תמונות, תמונות. 8°. = <1> 7. קבץ
מאמרים. ע' 22: סי. ר. גולדברג: מדור למנוחי בנין
בעברית (עבריאנגלי); צירף עץ <הצעות>. השנה
מספרים 625, 627.

627 אגדת המהנדסים, הארדיכלים והמודדים
בא"י. הבנין: חוברת לפועלי הבנין. (חיפה).
ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י / מועצת
פועלי חיפה, אגדת המהנדסים, הארדיכלים והמודדים /
אגודת פועלי הבנין, (דפוס "אות", אוגוסט 1941). 32 ע'.
טבלאות, תמונות. 8°. = מספר <3> 11. קבץ
מאמרים. השנה מספרים 625, 626.

628 אחדות... מופעים אל פועלים, ירושלים, קבוצת
פועלים בלתי מפלגתיים בהסתדרות העובדים הכללית,
(דפוס פ' אבן), 1942. 12 ע'. 8°. הוצאה חריפעמית.
העורך: ח. שטינצל. יצאה במרץ. "שנימי" רק לחברי
ההסתדרות.

647 חנוכה, ילקוט... העורך: [רוך] דובובני
ירושלים, (ברית החשמונאים בארץ ישראל), תש"ג. [1]
דף 71, [1] ע', [1] דף 80. במכונת הכפלה. התכן
בימים ההם, דברי אנדה. אמרות. מצוות. מאמרים. ספורים
שירים.

(דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב, 112, [3] ע', טבלאות, תמונות. 8°. המדורות: ליהושע הנקין (שעל שמו נקרא המושב) ברכה. תולדות (בין השאר: ד. כרש; קיום לתולדות כפר יהושע, ע' 6—23). מדברי חברים בשיחה ליום השנה ה־100. אנו בעיני עצמנו. ארגון ומשק. עזרה הדדית. שמירה' ובטחון. היגיון ותרבות. ילדיו כותבים. נוער הכפר. נוער עולה. התישבות נוספת. זכרונות. ציון לנפש.

653 לוח ירושלים לשנת ה'תש"ב, התש"ג ליצירה, עם דינים ומנהגים, זכרונות וציונים, זמני עצמת השחר, הנץ החמה, הדלקת הנר והשקיעה, פרקי הניח והדף היומי, בלוית (א) מדרוך ירושלמי, (ב) מדור ספרותי, העורך דב נתן ברינקר, שנה שנייה, שלישית, (ירושלים), הוצאת "ירושלים" בסיוע "מוסד הרב קוק" שליו המורחי העולמי, (דפוס "הספר"), [תש"א—תש"ב], 261 ע', תמונות; 208 ע', 8°. לוח תש"ג: דפוס הפועל המזרחי, את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 227, מהתכן: שנה ב' א. י. ברבר: מצבה הגיאוגרפית של עיר קדשנו. ד. נ. ברינקר: עליית השבטים. א. ריבלין: ר' אבנר איש ירושלים. ש. ח. קוק: לתולדות משפחה ירושלמית (לטיף). ז. ליבוביץ: העליה השנייה לירושלים. י. ר. מלכו: טפוסים מזרחיים משומרי החומות (הרב ר' יעקב מאיר, ר' יצחק יחזקאל יהודה), שנה ג' א. י. פ. פישמן: עליית ר' חיים בן-עטר. ד. נ. ברינקר: עליית השבטים. ש. אסף: כתובה ירושלמית. י. ר. מלכו: טפוסים מזרחיים משומרי החומות (פלורנטינו), ז. ליבוביץ: העליה לירושלים אחרי מלחמת העולם.

654 הלוחם: כמה לחיילים ולנוטרים. חמ"ד [ארץ ישראל], חש"מ, 1943. "פנימני", תכניות ההופעה לא נזכרה, גל' 3 <7> יצא במארס.

655 לזכר אהרן אתקין: ליום הששים. גבע, קבוצת גבע, (תרצ"ט), 55, [1] דף. 21:16. אהרן אתקין (נולד בתרצ"ח ברוסיה), איש העליה השנייה, מפעילי ההגנה, נהרג ע"י מוקש בי"ח אלול תרצ"ח בדרך לסירת צבי, הוא וחיים שטורמן ודוד מוסינזון, המאסף כולל גם שני מאמרים על שטורמן.

656 לצרכן: חוברת לתעשית הטכסטיל בא"י, הוצאת לאור ע"י המרכז למען תוצרת הארץ... (תל אביב: דפוס "ארץ"), טבת תרצ"ט, 15, [1] ע', תמונות. 4°. הוצאה חדפעמית. האחראי: ש. י. צביאלי. ע' 14—[16] מכילים רק מודעות.

648 יבנה; מאסף, ספר ג' (מוקדש לזכר מורנו הפרופ' יהודה) [ליב] אשר גולאק ז"ל. ירושלים, ברית סטודנטים דתיים יבנה באוניברסיטה העברית בסיוע "מוסד הרב קוק", (דפוס ר. ח. הכהן), תש"ב, [2] דף, 162 ע', פורטרט. 8°. העורכים [ישראל] א[יסר] וזימן, יהודה הרשקוביץ. התכן: מאת המערכת. — א. ז. פינק: הפרופ' ר"ר י. ל. אשר גולאק ז"ל (ביוגרפיה). ב. שוחטמן: כתבי פרופ' אשר גולאק ז"ל; רשימה ביבליוגרפית. א. גולאק ז"ל: ביצוע דיני התלמוד. ע. צ. מלמד: התפתחות דיני האונאה במקורות המשנה והתלמוד. מ. שובה: כתובת דו"ח יוגנת שיערים על שנוי מקומה של גלוסקמא. י. ברנד: מלכין של מטה ושל עריסה. י. הרשקוביץ: שמה הערבי של חברון. ש. פישנינסקי: אגנה ופרפר, ש. ורסס: מחי הקהלה באיזמיר. מ. הרטום: למכתבי ר' עובדיה מברטנורה. י. א. וזימן: מקור, תרגום ומליצה. י. רצהבי: הדיואנים ומאספיהם. ב. יפה: לדמותו של ר' יוסף זכריה שטערן. את המאסף הקודם ראה ק.ס. שנה י"ד ע' 254.

649 ידיעות בני ברית: הוצאת הלשכה הגדולה לארץ ישראל, שנה ב' [חוב' ד—ה]: חוברת מיוחדת לשאלות הילד והנוער בארץ ישראל, ירושלים, תש"ג, ע' 51—90. 8°. דתכן: ד. איזלסון: הנוער והחברה. ז. קלגר: על שאלות ייסוד של חובבנו. ש. ה. ברגמן: לנשיק למשק ולחנוך. ז. חן: על אחדות הדורות. א. קוצנינסקי: מוסד לטיפול מיוחד בילדים עולים — על שום מה? י. ריבלין: מחנות מעבר לילדים העולים ברשות נויטרלית, מפעל הילד והנוער של בני ברית. — בחוברת יש גם מהתכן הרגיל.

650 ים-המלח. צפון. קבוצת החוגים. יצקס וזאב, צפוניים-המלח, קבוצת החוגים, תש"א, 38 דף, פורטרטים, תווים. 4°. במסגרת הכפלה, לזכר יעקב זאב יא (1920) נוביליצי בסרביה — 1940 צפון ים המלח) וזאב לוינסקי (1921) המבורג — 1940 צפון ים המלח).

651 יעקב ברגר: ציון לזכר מציינים חברי ירושלים, (דפוס "אחיה" תרצ"ט, 33, [3] ע'—פורטרט, ביונות. 8°. יעקב ברגר (1907) ינדויוב פולין — כ"ד אדר ב' תרצ"ח ע"י חנינה) טראשי ההגנה. המאסף כולל מאמר של ג. א. שלש שנים של הגנה.

652 כפר יהושע במלאת ט"ו שנה להוסדה תרפ"ט-תש"ב. (תל-אביב), מוכירות תנועת המושבים,

לתעשיה. י. ביתאלי: על בעית ההסדר של המחירים.
ז. סטשין: תקציבים, מסים וכסף בא"י. התחבורה
העירונית והבניינית. ע. גולדשטיין: הצעה להסדר
בחובלת המשאות. תעשיית ירושלים ובעיותיה. החקלאות
העברית הפרטית. רשימות על ענפי תעשיה שונים
וסכויהם.

663 ניסן: קובץ לדברי ספרות ועיון. העורך א[ברהם]
שלונסקי... (תל-אביב) ספרית פועלים והשכונות "השומר
הצעיר", (דפוס "אחדות", תש"ב) 98 ע"י. 8°. התכן:
שירים מאת א. שלונסקי, ר. אליעזר, ל. גולדברג, י. בת-
מרים, נ. אלתרמן, — ספורים מאת י. שוברג (אספנצה),
טשאנגטין (השנאה), מ. לזין (מחוגי הזמן), י. עמית:
בחודש האביב, ע. שורץ: שני פרקים על השירה. פ.
גוטליב: תולדות ספרותה של תבוסה אחת (פרשת צרפת),
י. שלמן: ההצבר במשק הפאשיסטי. י. טרמו: הנושא
באמנות. ע. זוסמן: שברי הזמן הרוגע (קטעי יומן מלחמה).
ל. גולדברג: איש שיחתנו ה. היינה. מ. זילברט: בשולי
אפוס סוציאלי. ספרים. הוויות העולם. שלהי ניסן.

664 ספר סוקולוב: מבחר כתביו הראשונים והאחרונים
ולקט אגרותיו של נחום סוקולוב / מאמרים וזכרונות
על הסופר המדינאי והמנהיג / בעריכת שמעון רבינוביץ.
ירושלים, ההסתדרות הציונית העולמית ומוסד ביאליק
של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, (דפוס וייס), תש"ג.
[3] דף, [9]—72, 407 ע"י, פורטרטים, פסקימיל. 8°.
התכן: על נ. סוקולוב: י. גרינבוים: דרך חייו של
נ"ס. ש. רבינוביץ: מבחרות לשיבה (דברי פתיחה של
העורך). י. פייכמן: נחום סוקולוב (ע' 33—67). ב. שוחטמן:
תאריכים בתולדות חייו של הנ"ס. — מעזבונן
הספרותי של נ. סוקולוב: כתבי נעורים: מתוך
עתוני נעורים, חידושי תורה, שירים. — מיצירות שנות
חייו האחרונות: החשבון האחרון (מחזה), נפוליאון מן
הגטו (סיפור). — אגרות: 65 אגרות משנות תרל"ד—
תרצ"ג, בצירוף הערות מאת העורך וב. שוחטמן. —
מסע לפולניה בשנת תרצ"ד (אגרות א'—ה' ע' 195—
272). — שתי שיחות עם מוכיר מינסטרטון החורף האיתלקי
די-מארטינו וראש הממשלה האיתלקית בתולי במאי 1917,
נרשמו ע"י נ"ס. — מאמרים וזכרונות: י.
קלוזנר: מה נתן לנו נ"ס? רב צעיר: איש האשכולות.
מ. קליינמאן: ס. כאשר ראינוהו. ז. ברודצקי: האיש ופעלו.
ס. סוקולוב-צוקובסקי: בצל אבא. צ. פרילוצקי: מחיבת
ציון אל הציונות. י. גרינבוים: פגישות ראשונות. י. ברגר:

657 המדריך: במתמפיקים. תל-אביב, המחלקה
לחברות וחנוך שליד נציבות בית"ר בארץ-ישראל. תל-
אביב, תש"ב. 8°. תכופות ההופעה לא נזכרה. גל'
א'—ב' יצא בה' באדר. במכונת הכפלה. בראש השער:
"פנימי בהחלט".

658 מולדת: שנתון לנוער ולעם, ערוך בידי א[הרן]
ז[אב] בן-ישי. אושר על-ידי מחלקת החנוך של הוועד
הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל. שנה ז', ח'. ירושלים,
הלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל על-ידי
ר. מס: (תל-אביב, דפוס "אחדות"), תש"ב—תש"ג. 230
[3] ע"י דיאגרמות, טבלאות, מפה, פורטרטים, תמונות;
207, [2] ע"י מפות, פורטרטים, תורים, תמונות. 8°.
את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ח ע' 5. המדורות: לוח
(מטיאורולוגי-בטבעי-היסטורי). מדור לדור (תאריכים חשובים
בצירוף ביאורים), זאת הארץ. תפוצות ישראל, מה שמופלא
ממך, באויר ובים. ישראל בגויים. ספרות. עתונות. פרקי
אמנות. החנוך העברי בא"י. ציון ומוסדותיה. העולם
במערכה. יהודים במערכה. אספורט, צופיות, גוער, מזמרת
הארץ. משחקים ושעשועים. בשנתון ח' נחוסף מנחם
"דברי ספרות" (ע' 71—100). בשנתון ז' שמוקדש ליוכל
הארבעים להוסדה של קק"ל מדור עם וקרע (מימרות
ומספרים על גאולת הקרקע).

659 מחייל אל חייל. חמ"ד, חש"מ, 1943. 8°.
"פנימי" — לא למכירה. יצא במרץ. מוקדש בעיקר
לשאלת הגדודים והמגויסים ולחייהם, כולל גם מאמרים
על אסון ישראל בזמנו.

660 מלחמתנו... (ירושלים), חש"מ, תש"ג. 8°.
תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' ד' הופיעה באדר ב'
"פנימי".

661 משמר לציונות — לסוציאליזם — לאחות העמים:
עתון יומי. תל-אביב, (יוצא ע"י הקיבוץ הארצי השומר הצעיר
והליגה הסוציאליסטית, המו"ל: אל. וילדר), 1943 תש"ג.
2° גדול. עם ציורים, העורכים: מ. בנטוב, י. עמית,
אל. פרא. גל' א' יצא ב' 30 ביולי.

662 המשקיף. התעשיה והכלכלה
העברית בארץ בשנה הרביעית למלחמה. בתוך
המשקיף שנה ה' גל' 1317 מכ"ו אב תש"ג (27.8.43).
ע' 3—14. 2° גדול. התכן: ז. טורף: לפני תהום.
א. לרנר: דרכי תגובה גלותית. ב. ח. שאלות הכות המגיע

669 הצופה, גליון מיוחד: עתידה הכלכלי של ארצנו. בתוך הצופה גל' 1694 מכ בתמוז תש"ג. ע' 3-16. 2° גדול. מהתכן: א. שמורק; עמדתו לתכנית הריקונסטרוקציה. מ. א. גובומיסקי: על סיכויי הפיתוח של תעשיתנו. א. ברט: על בעיות היצור בארץ. א. גרובנסקי: פיתוח לעומת "ריקונסטרוקציה". א. אוליצור: קרן היסוד. ד. אוסטר: הצעות לפיתוח ירושלים. י. שפירא: כרמים וגפן בארצנו וסיכוייהם. י. ורפל: מבעיות המלאכה בשעה זו. ש. דיסקין: הבניה בעבר, בהווה ובעתיד. ד. זלחונסקי: על הפוליטיקה הכספית של ממשלתנו. נ. וורלונסקי: הייצור התקלאי העברי. שיחות עם מנהלי ענפי תעשייה או שרות חבור. — את הקודם ראה קס. שנה י"ט ע' 148.

670 קול-הנער; עתון ברית הנוער הקומוניסטית בפלשתינה-חמ"ד. (1941). 12 ע' / תמונה, פורטרט. 8°.

מוקדש ל-1 במאי.

671 שערים לתנועת פועלי אגודת ישראל בארץ-ישראל. ניסן תש"א. (תנ"א[ביב]) מרכז פועלי אגודת ישראל בא"י דפוס "הארץ". ניסן תש"א. 4 ע'. 2° גדול. "הוצאה חר'פעמית — תפוצה פנימית". האחראי: אליהו רוזנבסקי.

672 תל תלפיות... א"ס"ה. יוצא לאור ע"י שמעון הלפרין. ירושלים (דפוס בית יחזקאל דיסקין וצוקרמן). תש"א—תש"ב. 16, 32, 71—236 ע'. 8°.

ובאורים מחכמי הישיבות בארץ.

ספרים וחברות

673 אביזהר, י[חושע] [Josué Avisohar]. חימיה. מחזור א'. ירושלים, "קהלת" שני הסתדרות המורים בארץ-ישראל, (דפוס "ארץ ישראל"). [תש"ב]. [4] דף 150 ע' 8°.

674 אביעבר [פסידונים]. יוצר אדם... מדריך לזוגות צעירים. מאת אביעבר לדי ארנסט הלזהר—לשעבר. ירושלים, "אור", (דפוס "אשכול"). תש"ג. [2] דף 200 ע' 8°.

675 אבן-זהב, ארי [Ari Ibn-Sahav]. בסוד עניי הכתל. מהדורה שניה. תל-אביב, יבנה (ירושלים). דפוס "אחיה". [תש"ג]. 271, [1] ע' 8°.

ספרים. מהדורה א' יצאה בשנת תש"ב.

בתקופת קלן. י. בקר: האירופאי י"הודס: בחקופת ההבנה להצטרות בלפור. י. שורצברט: אחד מסבי דבי אתונא. י. אבינרי: על סגנונו של נ"ס. ביבליוגרפיה (מתוך הביבליוגרפיה השלמה של א. ר. מלאכי). ע' [403]—407. כוללת ספרים וחברות. ס"ה 36, ועיתונים וקבצים שערך. ס"ה 10. נושא האגרות בעיקר עניני הציונות ומעוטים עניני ספרות. מאלה יש לציין שתי אגרות אל יהל"ל משנת תרמ"ג. אגרות ל"ג—נ"א. משנות 1912—1917, כשהיה חבר ועד הפועל הציוני המצומצם. ביניהן על מסעותיו בעניני התנועה באנגליה, ארצות הברית וארץ-ישראל, וזכרון-דברים משיחה עם אחד-העם (בקשר עם מאמרו של א"ה סך-הכל, שפורסם אז). ואגרותיו ממסעותיו בפולניה בתרצ"ד.

665 העגול; ברית ותיקי האגודות האקדמיות הציוניות. המרכז בארץ-ישראל. Igal, formerly Ring d. A. H. V. Austria, Czechoslovakia, Romania and Poland. Tel-Aviv, Zimet & Co. (typ. Dayag). 1940. העורך: Alfred Antal. [20], p. 8°.

מאמר אחד (על הרצל) בעברית. השאר בגרמנית.

666 עלונים. תל-אביב, הקבוצ הדתי / אגוד הקבוצות של הפועל המזרחי, (דפוס הפועל המזרחי). תש"ב. 23, [1] ע' 8°.

667 עלים. אוגוסט 1941. (תל-אביב, דפוס "אחדות"). 18, [1] ע' 8°.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י / מועצת פועלי תל-אביב. ארגון פועלי הטבק. הוצאה חר'פעמית. "פנימית רק לחברים".

668 הפועל הצעיר שנה ליה. כרך י"ד גל' 40—41: עשר שנים לרצח ארלוזורוב. תל-אביב, כ"א סיון תש"ג. 24 ע' / פורטרט. 4°.

התכן: מדברי א. האחרונים ומשיריה. י. לופטן: לאחר עשר שנים. י. גרינבוים: שתי בחינות. מ. גרובנסקי: המדינאי של עם עני. ג. לופט: "חומה של זכויות". א. רבינוביץ: עשרים חודש. י. גלפט: שיטה במכתן (על השקפותיו הקולוניאליזציוניות-הפיננסיות של א. ש. ה. בגרמן: על היסוד. י. פילמן: שירת א. ישראל-כהן: א. כנואם וכמרה. ק. שווארץ: א. בלבוב. י. שפירא: א. על יהדות אמריקה. רשימות מאת י. קוטור, י. טהון. ד. הורוביץ: א. ששון. צ. בת-עמי. א. מ. קולר. ע. גולדשטיין ושי. קושניר ושיר מאת ש. שלום.

683 איכהורן, שפרה, בפינות, סיפורים רשימות, מכתבים, עברית: יהודה יצחק מילן, (תפנה, דפוס "אות", תש"ג, 124, 2] ע' 8°.

684 אישי המערכה העולמית, סדרה א' תלאביב, "יבנה", (דפוס "דבר", תש"א, 93, 1] ע' פורטרטום. 8° העורך: דן פינס. ידיעות ביוגרפיות קצרות על מדינאים ומפקדים חשובים של המדינות האנגלו-סכסיות בצרפת כרקטריסטיקה. התכן: הקדמה, רוולט, צירציל, אטלי, בויק, אידן, ביורברוק, גרינווד, ארצי, סינקלר, ה. מוריסון, דלטון, אלכסנדר, אמלי, דיקופר, וולטון, סמטס, מקגווי קינג, מנויס, פריור, דיל, ויול, ב. ס. וילסון, דהיגול, מרשל, ולס, ויגנט, ק. הול, ר. סטימסון, נוקס, ס. הילמן (יהודי), קנודסן, ה. מורגנטאו (יהודי).

685 אלטר, יצחק מאיר מגור, ספר הזכות, מאת... מוה"ר יצחק מאיר מגור... שהשאר... חדושי תורה כתוב בעצם כתב ידו הקדושה, הובא עתה לביה"ד ע"י... יהודה ארי' לייב היינה ושמעון נפתלי אלטר... ירושלים, (דפוס "ארץ-ישראל", תש"ב, 64 ע' 4°.

שם בית הדפוס נוסף בחותמת.

686 אלקלעי, יהודה בן שלמה חי, צבי הירש קלישר, רבי יהודה אלקלעי — רבי צבי הירש קלישר, מבחר כתביהם, סדר בצרפת מבוואות על ידי ג[צל] קרסל (תלאביב), בהוצאת המחלקה לעניני העיר, של הנהלת ההסתדרות הציונית ובהשתתפות קרן היסוד והקרן הקימת לישראל, ע"י "מצפה", (דפוס הפועל המזרחי, תש"ג, 163 ע' 2] דף 8°.

"שרשים" ג. התכן: ג. קרסל; תורתם הלאומית של אלקלעי וקלישר (מבוא כללי), ר' יהודה אלקלעי, תולדותיו ופעלו, ביבליוגרפיה, (כתבי אלקלעי ומה שנכתב עליו, ע' 38—42), מבחר כתבי אלקלעי מסוידים למדורות: התשובה לא"י ואותותיה, ישוב א"י, החברות, המעכבים את הגאולה — ג. קרסל; ר' צ"ה קלישר, תולדותיו ופעלו, ביבליוגרפיה (ע' 124—125), מבחר כתבי קלישר לפי המדורות: גאולת ישראל, ארץ נושבת, למעכבים, נספחות, הספר, פרט למבואות, מנוקד.

687 אנציקלופדיה לספרות ישראלית וכללית, בעריכת כרוך קרופניק, בהשתתפות חבר סופרים ומלומדים, (סדר סופרים, כרך שני: גרץ-ישנסקי, כרך שלישי: מהדעשאקי, תלאביב, "מצפה", (דפוס "אחדות" 1942—1943, 2] דף, [481—942 עמודות, 1] ע' 11

676 אבן-זהב, ארי [Art Ibn-Sahav], מה מליץ, תלאביב, "יבנה", (ירושלים, דפוס "המערב", [תש"ג], 98 ע' 8°. מנוקד, ספור מחיי היהודים בגיטו בפולין הכבושה.

677 אבן-שושן, שלמה, בימי עלות; שני שירים, שדו-נחום, (עין-חרוד, דפוס הקבוץ המאוחד), תש"ב, 31 ע' 8°. "למלאת חמש שנים לעלית "השדה" על הקרקע".

678 אברמסקי, יעקב דוד, בזכות הדילט, טיוט; צרור מסות, ירושלים, הוצאת הספרים הארץ-ישראלית, צ. הרבני, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ג, 64 ע' 8°. התכן: הנוסח והסופר, פונה וגנדרנות, פגיעה בכבוד וחלול השם, למחותו של הצחק, שיחת ספרים, בזכות הדילטנטיות, (מסות ג' ד' ו') נכתבו בבית האסורים בסוּק — דרום קוקסטון.

679 אברמסקי, יעקב [דוד], על מהותו ותכנון של "שבט יהודה"; דיוקן של ספר, ירושלים, "ידידי", (דפוס ש. וינסלד), [תש"ג], 32 ע' 8°.

680 אוליצור, אברהם, על תפקידיו של הו"ן הלאומי היהודי, ירושלים, המחלקה לנוער של הלשכה הראשית לקרן היסוד, תש"א, 3, [4], 7—24 דף, 21:15, במכונת-הכפלה, "הרצאה... בפני שומעי המכון למדריכים של ארגוני הנוער בניסן תש"א".

681 אורבך, שמחה, תמורות; (לחשבון עולמו של הנושא הסוציאליסטי), (מרחביה, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, דפוס השומר הצעיר, 1942, 214, 1] ע' 8°. (ספרית פועלים, כתובים), בראש השער: ש. אורבך, התכן: תמורות רעיוניות בתנועת הפועלים, תמורות מעמדיות, בסיומן התמורות, הדברים נכתבו בעצם ימי המלחמה.

682 אידלזק, שמואל (S. Idelsak), ספר דברי שמואל; חידושים וביאורים על הרמב"ם, ונלווה אליו לסימא דמסכתות על איזה מסכתות... מאתי שמואל אידלזק... תלאביב, דפוס י. לויצקי תש"א, 3] דף, VIII—1, 1] ע' 190 ע' 1] דף 8°. בראש הספר תולדות חייו של אבי המחבר.

693 בהרב, ז. ספריה "הדסים". כתב ז. בהרב.
[1-3]. תל-אביב, "יורעאל", דפוס "הפועל המזרחי",
1942. [1] דף, 41. [1] ע' [1] דף, 39. [3] ע' [1]
דף, 39. [3] ע' 8°. מונקדים ומצויירים. ספרים
לילדים, תשעה בכל חוברת. התכן: [1] חיות ועופות. [2]:
מעשיות. [3]: פלאים. חוב' 2-3: דפוס "הנקדן".

694 בהרב, ז. ספריה "הדסים" (לכתה א-ג).
לקט ז. בהרב. 1-15. תל-אביב, "יורעאל", חש"מ, תש"ב.
12 ע', ציורים בכל חוברת. 8°. 45 ספרים לידיים.

695 בובר, מרטין [Martin Buber]. הרוח
והמציאות: חשעה שערם לבירור היחס שביניהן.
(תל-אביב), מחברות לספרות, (דפוס "הפועל הצעיר"),
תש"ב. 126. [2] ע' 8°. התכן: תביעת הרוח
והמציאות ההיסטורית. רוח ישראל בפני המציאות הנוכחית.
גוים ואלהיו. הומניות עברית. נביאי השקר. על חנוך
האופי. רעיונות על החנוך הלאומי והחלוצי. דעותיו
הקדומות של הנוער. דרכי הדת בארצנו.

696 בונבנטורה, א[נצו] [יוסף] Enzo Bonaventura.
לפסיכולוגיה של גיל
הנעורים וההתבגרות. ירושלים, המחלקה לעניני
הנוער — הנוער הדתי של הנהלת ההסתדרות הציונית
בהשתתפות קרן היסוד, בהוצאת הספרים הארץ ישראלית,
(דפוס "הפועל המזרחי"), תש"ג. 30 ע' 8°.
= "למך" ספרית המכון למדרכי הנוער הדתי ב.

697 בורלא יהודה [Jehuda Buria]. להטי
קריה: ספור. (Tel-Aviv, "נצר", דפוס "ארץ ישראל",
1940. 45 ע' 8°. = "נצר", ספריה קטנה [1].

698 בושויץ, ק[לרה] [חנה]. בת יפתח; חיון
בחמש מערכות ואסילוג... עברית אברהם שלונסקי. (תל-
אביב, "מועדים"; ירושלים, דפוס סלומון), [תש"ב]. [4]
דף, 56-7 ע' 8°. (ממחזות "מועדים").

699 בירמן, מ. מלון כתיב עם תורת הכתיב.
עם דברי הקדמה מאת נ"ה טורשינר... ירושלים, "אח"י
אסף", (דפוס "הספר"), תש"ג. XIII, [2] 112 ע' 8°.
"במשך 20 שנות עבודתי באלף בהוראת הכתיב נוכחת,
שלמעלה מ-75% שיבושי הכתיב הם בשטח אותן האותיות
הדומות בהגיגתן ושונות בכתיבתן והוראתן... המלון ערוך
בשיטת "לשון נופל על לשון" והומונימים... ומכיל

פורטרטים: [2] דף, [945]-1406 עמודות, [1] ע'
פורטרטים. 8°. את הקודם ראה קס. שנה י"ט
ע' 151. — הערכים הגדולים ביותר בכרך ב': גתה, הינה,
יוספוס פלויוס (ע. בן גריון), דוסטויבסקי (צ. רוז),
ל. נ. טולסטוי (23 עמ', א. מייטוס), טשרניחובסקי (24
עמ', י. קלזנר), ר' יהודה הלוי (צ. קארל), — בכרך ג':
כהן יעקב (ג. גרינבלט), ליטנבלום, מ. ל. (מ. קליינמאן),
מוליר (א. מייטוס), מיצקביץ, א. ב. (פ. לנדר), מנדלי מוכר
ספרים (15 עמ', יהודה אריה קלזנר), מפה, א. (י. א.
קלזנר), משה בן מימון (צ. קארל), סוקולוב, ג. (מ.
קליינמאן), סרונטס (ע. בן-גריון).

688 ארגון העובדים הציונים הכלליים בא"י.
הועד הפועל. מושב המועצה הארצית הרביעי, תל-
אביב 1943. 2-6... (ירושלים, דפוס ש. וינפלד), [1943].
30. [1] ע' 8°. "פנימי".

689 ארליך, י. עבוד המתכות במכוונות.
ערוך על פי מקורות שונים. חיפה, תש"ג. [3], [1]-66
דף, 2°. במכוונות-הכפלה. (התכנולוגיה של המתכות).
בראש השער: בית הספר המקצועי התיכוני על ידי התכנון
העברי בחיפה. נספח לו: אטלס ציורים. חיפה, תש"ג.
[1] 26 דף. 33:20.

690 ארץ-ישראל. ממשלה. חקים. פקודות.
תקנות. צווים ומודעות. כרך שנתי לשנת
1941. כרך א-ג. ירושלים, דפוס ממשלתי. [1942]. X, 130:
XLI, 859. [861]-1662 ע' 8°. בראש השער:
ממשלת פלשתינה "א"י". = תוספת 1-2 לעיתון הרשמי.
התכן: כרך א: פקודות. כרך ב-ג: תקנות, צווים, פקודות
ומודעות. את הקודמים ראה קס. שנה י"ט ע' 152.

691 ארץ ישראל. ממשלה. משרד הסטטיסטיקה.
למעבירי פועלים בפלשתינה "א"י".
[ירושלים], (דפוס הממשלה, 1942). 4 ע' 8°. בראש
השער: ממשלת פלשתינה "א"י". משרד הסטטיסטיקה.
ירושלים.

692 אשכנזי, שלמה (S. Ashkenazy). נשים
למדניות. (סקירה היסטורית). תל-אביב, "תבונה",
(דפוס "הפועל המזרחי"), תש"ב. 80 ע' [1] דף. 8°.
המחבר סוקר בקצור נמרץ את הנשים היהודיות המלומדות.
החל משרה אמנו וכלה ברחל מורפורגו.

ספר, (צינוגרפיה מ. פיקובסקי, דפוס "אחזה", תש"ג.
42:58, מקופל 8°. "החלק הצפוני של ארצנו", עד
דרום ים המלח, "אשרה ע"י מחלקת החנוך לשמוש בכתי
הספר" — רשימת הישובים העברים החקלאים (ס"ה 254)
בע' 2—4 של המעטפה.

707 בסנו, יוסף; שרגא אירמאי. חלחול המים
בקרענות קלות וכבדות וקביעתו הנסיונית. חיפה, התכנון
העברי ומחלקת הים של הסוכנות היהודית, 1941. [2]
37—47 דף, לוחות ציורים. 4°. במקונת הכפלה.

708 ברוך, י[צחק] ל[יב] [Isaak Baruch]. הגלם
מפרג: אגדת עם; [שיר]. תלאביב, "דביר", (דפוס
"אחזות", תש"ב. 61 ע', [1] דף, ציורים. 8°.

709 בריטניה הגדולה. חקים. חוק לשכות
העבודה. 1909 <בריטניה הגדולה> Labour
Exchanges Act, 1909... תרגם מ[שה] כהן. [תלאביב],
הליגה למען זכות עבודה שווה לכל יהודי, (דפוס "החושן"),
[1941]. [4] ע', 8°.

710 ברינהנדלר, מ[שה] [אליעזר]. "משען"
בתל-אביב בשנות המלחמה. תלאביב, (דפוס
"אחזות", 1941. 7, [1] ע', 8°. בראש השער:
ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. מועצת
פועלי תלאביב. "משען": אגודת עובדים לעזרה הדדית.
"רק לחברי ההסתדרות פנימי".

711 ברכיהו, מ[רדכי] (M. Brachyahu). בית
הספר והגן: הלכות בריאות גופנית ונפשית.
(ירושלים), מחלקת ההיגיינה של ביה"ס "הדסה", (דפוס
"המערב", 1942). 160 ע', טבלאות, תמונות. 8°.
המחבר מנהל מחלקת ההיגיינה של בתיה"ס העבריים
בארץ ישראל.

712 ברכיהו, מרדכי. תכנית הלמונים
בבתי הספר העממיים ויכולת הקליטה של ילדיהם (ירושלים,
תש"א). 15 ע', 8°. "המאמר נשלח כתזכיר למה'
החנוך של הועד הלאומי לכנסת ישראל". מסקנת המחבר:
תכנית הלמודים הקיימת (גם שיטת הלמוד) אינה הולמת
אלא חלק של בתי הספר.

713 ברלס, א. אלגברה. תרגילים ושאלות, חיפה,
בית הספר הריאלי העברי בחיפה, תש"ב—1941. [2],
75 דף. 4°. במקונת הכפלה.

בטויים וניבים קלים מספרי התורה, וגם מכל התנ"ך ובס"ה
למעלה משלשת אלפים מלה וצרופים מילים שונות, מאות
פתגמים ומשלי חז"ל. (מהחקדמה).

700 בלמונט, קונסטנטין דמיטריביץ [K. D. J. Balmont]. הדי קדם: המנונות, שירים והגינות
קדומים. (הרו, פרו, יון, אוקיניה, מצרים, יפן, סין
ופרס). עלי ק. ד. בלמונט. תרגם מרוסית [יוחנן] בן
זכאי. ירושלים, "מסדה", (דפוס "גוטנברג" צ. כספ),
[תש"ג]. 93 ע', 8°.

701 בן-אשר, חיים. בימים אלה. תלאביב,
הבהרות הסוציאליסטיות העברית בארץ ישראל, (דפוס
"עבודה", תש"א. 3—25, [1] ע', 8°. מהמעטפת.

702 בן-דוד, ישראל חיים. ערי מקלט: מחזה
אזור המוני נוכחי בשלש מערכות. תלאביב, "שניר",
(דפוס "אחזות", תש"ב. 76, [1] ע', 8°. בראש
השער: י. ה. בן-דוד [חיים אלחנן].

703 בן-דוד, ישראל חיים. צעקת יגיינים:
מחזה בשלש מערכות עם אפילוג. תלאביב, "שניר",
(דפוס "גוטנברג" צ. כספ), תש"ג. 99 ע', 8°. בראש
השער: י. ה. בן-דוד [חיים אלחנן] — מחזה מחיי גיטו
ראדום וסביבותיה בשנת תש"ג.

704 בן ירוחם, ח. העם והמעמד: לבקורת
דרכי השמאל. תלאביב, הועד הפועל של ההסתדרות
העובדים הלאומית בעזרתה של קרן תלחי בארץ ישראל;
(ירושלים, דפוס ש. וינפלד), תש"ב. 203, [1] ע', 8°.
התכן: לפיצוץ האידאולוגי של השמאל. השיטה
המפלגתית ותכסיסיה. הכלכלה המעמדית. בשבילי ה"חברה
החדשה". דברייסויס.

705 בן-עזר, ברוך. הרצאה שניתנה ביום ל"ג
בעומר ת"ש בועידת התאחדות האכרים בא"י על המשק
המערב ועל גוון המשק הקיים ע"י ברוך בן-עזר (ראב).
תלאביב, דפוס "המומחה", [תש"ז]. [2], 14—2 דף.
4°. במקונת הכפלה. בראש השער: התאחדות
האכרים בא"י. המחלקה החקלאית.

706 בבנשטיין, דוד [David Benveniste].
בן-ציון לוריא. ארץ ישראל: מפה לידועת המולדת
לנער ולעם. קנה המדה: 1:500.000. ירושלים, "קרית

הקרון הקימת לישראל (דפוס גולדברג), תש"ג. 60 ע', דיאגרמות, טבלאות. 8°. "ספר הלבן משנת 1939 וחוק הקרקע משנת 1940... אינם תופעה בודדת אלא חוליה בתוך שרשרת ארוכה, ושלב בהיאבקותנו... על כל הדברים האלה ובמקצת גם על השלב האחרון של היאבקותנו שאינו ידוע עדיין — עומדת הרצאה זו" (מההקדמה).

722 גרנובסקי, אברהם [Abraham Granovsky]. עבודות השבחה בארץ. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרון הקימת לישראל, תש"א. 20 ע', 8°. במכונת הכפלה.

723 גרץ, אהרן. ההתישבות החדשה: פרשת הכבוש והכנין. ירושלים, המחלקה לנוער של הלשכה הראשית לקרן היסוד ע"י הוצאת "אחיאסף", (דפוס "הספר"), תש"י. 110, [1] ע', טבלאות, מפה, תמונות. 8°.

724 דובניקוב, ח. א. העולם החדש; ספור מזמן גלוי אמריקה. מעבד על פי מקורות שונים על ידי ח. דובניקוב, תל-אביב, "יורעאל", (דפוס רוהלד, 1942). 105 ע', 8°. מנוקד.

725 דון יחיא, יהודה ליב. בכורי יהודה: מאת הרב מהר"ל דון יחיא. חלק ב' כולל תשובות להלכה ולמעשה, חדושים בש"ס ופוסקים ודרושים ערבים ומעילים... יצא לאור ע"י יצחק נימן... ואברהם יוניש. תל-אביב, (דפוס א. מוסס), תרצ"ט. 162, [2], 15, [1] ע', 8°. 15, [1] ע' בסוף: לדמותו של הרב המחבר; תוספת לספר בכורי יהודה חלק ב'. מאת המו"לים... ח' א' יצא בלוצין (לטביה), דפוס שוער, תר"ץ.

726 דינגוט, מ[איר] (M. Diengott). ספר לקדוק אנגלי למתחילים English grammar for beginners... מהדורה ששית. חיפה, בית-הספר הריאלי העברי, (דפוס "אות"), 1942. [2] דף, VI, 150 ע', 8°. על המעטפות שער אחד בעברית ואחד באנגלית. מהדורה ג' ראה ק. ס. שנה י"א ע' 281.

727 דיסני, ולט. מעשה פינוקיה. כתוב ומצויר בידי ולט דיסני. עברית: פסח גינזבורג. (תל-אביב, "מצפה", דפוס "אחדות"), [תש"ב]. 15, [1] ע', 28:21. שם המקור: Walt Disney's Version of Pinocchio based on the famous story by Collodi.

714 בת-נשר. מן המסד! תל-אביב, "אבך השתייה", (דפוס "הפועל המזרחי"), תש"ב. 27, [1] ע', 8°. על החנוך בא"י.

715 גוטליב, זכריה. אנטומיה ומורפולוגיה של הצמח. רשימות-למוד, מעובדות ע"י זכריה גוטליב. הציורים חיים האומן... (ב'רשמן, מבוא תש"א). [2], 228 דף, 400 ציורים. 8°. בראש השער: כפר-הנער ב'רשמן. בית-הספר החקלאי. במכונת הכפלה. רק השער שעל המעטפה נדפס. התכן: התא. הרקמות. השרש. הגבעול. העלה. הפרה. הפרי והזרע.

716 גולדשטיין, מ. פרופיטור צבי (הרמן) שפירא; רשימה ביוגרפית. תל-אביב, נ. דרימר, (דפוס "הפועל המזרחי"), [תש"א]. 16 ע', מורטט. 8°. =רמונים קטנים, ספריה לילדים ג' "י"א".

717 גורדון, י[הודה] ל[יב] [J. L. Gordon]. שירי הגיון, משלים, שירי עלילה. מבחר ערוך ומבואר בידי משה מהלר ודוד ניגר. תל-אביב, שוקן, (דפוס "הארץ"), תש"ב. [3] דף, 3—216, [2] ע', 8°. =ספרי מופת לבתי-ספר, יוצאים לאור בהשתתפות בית הספר הריאלי העברי בחיפה ובעריכתו. מספר 2. התכן: שירי הגיון (9 שירים), משלי יהודה (37 משלים), שירי עלילה: דוד וזבולת, צדקיהו בבית הפקודות, האשה וילדיה, בין שני אריות. במצלות ים. בעלות השחר. קוצו של יוד. אשקא דריסקס. באורים.

718 גורדין, ז[למן] [Salmon Gordin]. השתמ-נותי ירושלים, (דפוס ר. ח. הכהן), תש"ג. 35, [1] ע', תמונות. 8°. החוברת, שנועדה לקראת שאינו מומחה, נותנת הסברה של ההשתמנות, גורמיה והמלחמה בה.

719 גלבווע, אמיר, לאות; שירים. תל-אביב, "ארח"ה", (דפוס "ספר"), תש"ב. 51, [1] ע', 8°.

720 גרים, יעקוב ווילהלם. אגדות האחים גרים. תרגום א. ל. יעקובוביץ. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס רוהלד, תש"ב). 102 ע', תמונות. 8°. (ספריה "אלמות"), כולל 9 אגדות. מנוקד. שם המקור: Jakob und Wilhelm Grimm: Kinder- und Hausmärchen.

721 גרנובסקי, א[ברהם] [Abraham Granovsky]. ההיאבקות המדיניות בשאלת הקרקע. ירושלים.

735 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י מחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה. הוצאה מיוחדת. מספר 1—4, 2—4 כרכים. תל-אביב, 1940—תש"א — 1941—תש"ב. [3], [31]; [2], [25]; [1], 24 דף; [2], 34 ע'. דיאגרמות, טבלאות. 2°. במכונת-הכפלה. התכן: מס' 1: מ ש ק ה, ש ו ל מ י ת; הוצאות צבור הפועלים בארץ למסים, תרומות ולשאר מטרות בלתי צרכניות. 1940 (תש"א). — מס' 2: ק ל י נ מ י נ, מ ש ה; החוזה הקולקטיבי בארץ, תכנון ומהותו. 1940 (תש"א). — מס' 4: מ ש ק ה, ש ו ל מ י ת; שכר העבודה והרנטבי ליות במפעלי התעשייה בארץ. לסיכום להתחלת שנת 1941 < 1941—תש"ב. — מס' 5: פ ר ו י ס, ו ל ט ר; ההסתדרות בשנת תש"א. 1941—תש"ב. מספר ג' נדפס רק לשימוש פנימי.

736 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. מרכז העבודה. במחנות; דברי חברים בכינוס ועדי הפועלים במחנות אי-שם בארץ. (דפוס "הפועל הצעיר"). 1 בספטמבר 1942. 47, [1] ע'. 8°.

737 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. מרכז לתרבות. במה ומקהלה; מפעילות ההסתדרות בשדה האמנות. תל-אביב, המרכז לתרבות, (דפוס "הפועל הצעיר"). תש"ב. 63, [1] ע'. 8°.

738 הסתדרות הנער האגדתי בא"י. חוכרות... יוצא לאור ע"י ההנהלה הארצית של הסתדרות הנער האגדתי בארץ ישראל... א: תנוכה. ירושלים, דפוס בית יתומים דיסקין, תש"א. [10] ע'. 8°. סוף הטכסט בע' ג' וד' של המעטפת.

739 ההסתדרות הרפואית העברית בא"י. סניף תל-אביב. רשימת רופאי תל-אביב חברי ההסתדרות הרפואית העברית בארץ-ישראל, סניף תל-אביב. תל-אביב, (דפוס "בצלאל"), שבת תש"ג. [52] ע'. 8°.

740 הריס, דוגלס [Douglas Harris]. אספקה כימית מלחמה: קטעים מתוך נאום באספת המועצות הרוטריות 28 באוקטובר, 1942. ירושלים, לשכת המודיעין של הממשלה, חש"מ. [1942]. 7 ע'. 8°.

741 התעמלות: שעורים לדוגמה לבנים ולבנות. הסמנטיזם לחנך הגופני בארץ-ישראל, חרף תש"ש. תל-אביב, (המחלקה להכשרה גופנית של הוועד הלאומי), תש"ש.

728 ת.ג.א.; אגדה להגנה בפני גזים והתקפות מאויר. ירושלים, דפוס ע"י צע שות... Jerusalem, Jewish A.R.P. Association, (דפוס "האומץ"), [1941]. 32 ע'. 8°.

729 הומירוס. אודיסיאה. תרגום מיוונית שאול טשרניחובסקי, קיצור והערות מאת יהושע גוטמן. תל-אביב, שוקן, (דפוס "הארץ"), תש"ב. 7, 156, [1] ע'. 8°. = ספרי מופת לבתי-ספר; יוצאים לאור בהשתתפות בית הספר הריאלי העברי בחיפה ובעריכתו. מספר 1: שם המקור: Homerus: Odyssea. "ביסוד המהדורה הכוללת כרבע ויותר של הוצאה המקורית; מונח לא, מבחר כי אם תמצית של "אודיסיאה" כולה". (מההקדמה).

730 הופרמן, דוד, מו"ל. חרות עולם, בו דברים חדשים שאם שמעתן אונן מעולם... יוצא לאור על ידי חברת מפיצי נסחרות דרך קונטרסים קונטרסים. המייסד הראשון היה... רבינו פינחס הכהן ליגטופ אבד"ק בירז, ואני בא אחריו... דוד האפרמאן... תל-אביב, דפוס "בצלאל", תש"ש. 35, [1] ע'. 8°. קצץ מכתבים מיוחסים לבעש"ט ולראשוני החסידים.

731 הלוי, א. צבי. לילדי; שירי ילדים. הגעיתות: א. צבי הלוי, ירושלים, מעון יומי של ה.נ.צ. ויצו, [1941?]. 18 דף, תווים, תמונות. 14 : 22. במכונת הכפלה.

732 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. ירח-עיון, מפעל לימודי של ההסתדרות למלאות עשרים שנה להוסדה שהתקיים ברחובות בבניני המכון לחקר החקלאות של האוניברסיטה העברית מ"ג ארז עד י"ב ניסן תש"א; דיווחשבון של מוזכרות ירח-העיון. [תל-אביב, תש"א]. 17 דף. 4°. במכונת-הכפלה.

733 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. הסתדרות הפקידים. מועצת הסתדרות הפקידים י"ג, ב-ג' שבט תש"ג, 8—9 בינואר 1943. תל-אביב, הוועד המרכזי של הסתדרות הפקידים, 1943. 39, [1] ע'. 8°. "פנימי".

734 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. מועצת פועלי חיפה. בעיות האגוד המקצועי; זכות השביתה. חיפה, (דפוס "אות"), 1941. 35, [1] ע'. 8°. = מספר 10.

748 הועד הלאומי ליהודי א"י. דין וחשבון למושב השלשה עשר של אספת הנבחרים אדר ב' תש"ג — מרץ 1943. ירושלים: תש"ג. [2], 2—76 [1] ע', טבלאות 40. בראש השער: הועד הלאומי לכנסת ישראל. — במכונת הכפלה. הדו"ח מקיף תקופה של שנה מאדר תש"ב עד אדר תש"ג. את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 229. התכן: מכוא. השתתפותו במלחמה. בעיות מוניציפליות. קשרים עם הקונסולים ועם נציגי חו"ל. קשרים עם התאחדויות. קהלות חוץ. הפעולות להצלת יהדות הגולה הכבושה. מחלקת הקהלות. מחלקת החנוך. בריאות. המחלקה להכשרה גופנית. מחלקת התרבות. המחלקה לעתונות והסברה. מגבית ההתגייסות. בשרות הסוציאלי של כניי. המחלקה הסוציאלי-פדגוגית.

749 הועד הלאומי ליהודי א"י. המחלקה להכשרה גופנית. התעמלות לילדים בפנת הנוער העברית בדודו ירושלים. (מעובד ע"י רחל איטין). תלאביב, (דפוס "המומחה"), תש"י. 6 דף, טפס מקפל. 3. לוחות תמונות מקפלים, תמונות. 80. — = חוברת מס' 5. במכונת הכפלה. בראש השער: הועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל. המחלקה להכשרה גופנית.

750 הועד הלאומי ליהודי א"י. המחלקה להכשרה גופנית. ספריה להכשרה גופנית. חוב' 1—5. תלאביב, (דפוס ארץ-ישראל), תש"ש—תש"א. 80. חוב' 1: ראה ק.ס. שנה י"ז ע' 294 מספר 224. חוב' 2: ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 81 מספר 385. חוב' 3: ראה ק.ס. שנה כ' ע' 60 מספר 416. חוב' 4: כיצד אתכונן ל"אות הספורט"? 31, [1] ע' תמונות. — בירגר, ה.: פרקים בטופוגרפיה; תוספת לחוברת "כיצד אתכונן לאות הספורט". 15, [1] ע' תמונות. חוב' 5: אלוף, יהושע: מישחקי תנועה מעובד ע"י... (הציורים מאת מולא. ירושלים, דפוס ארץ ישראל, תש"א <1941>). 128 ע', דיאגרמות, תמונות.

751 ועד הלשון העברית. דבר עברית זכרונה! <לתקון השגיאות בדבור> ערוך ומסודר על ידי היעדה לתקנת הלשון שעל יד ועד הלשון. א—ג. 3 חוברות. תלאביב, נ. לרימר, (דפוסים שונים), (תש"א). 16 ע' ככל חוברת. 80. בראש השער: אגוד להשלת העברית — בחוברות ב—ג לא נזכרה השנה.

גדול צאן. עברי-ערבי-אנגלי. וכו' 18 ציורים. ירושלים 752 ועד הלשון העברית. מלון למנחי

17, 9, 7, 8, 8 דף. 15: 20. = הועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל. המחלקה להכשרה גופנית. חוברת מס' 6. המעטפת בדפוס, הטכסט במכונת הכפלה.

742 וולפסקל, קרל [Karl Wolfskehl]. הקול מדובר. (תרגום פרנץ ברגבור וגרטרוד ליבס). תלאביב, שוקן (דפוס "הארץ"), תש"ב. 65 ע' 80. בראש השער: קרל וולפסקל. נספח "דבר לווי למתרגמים". 28 ע' 30 שירים, שנכתבו ברובם בשנות 1933—1934.

743 ווקר, פטריק גורדון. קיצור תולדות האנושות. מאנגלית ירמיהו הגי. (ציורים אריה נבון). (מרתביה). הקובץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1941). 287, [1] ע' מפות, תמונות. 80. (ספרית פועלים). "הספר הזה נכתב בשביל פועלים".

744 וילנאי, זאב (Zev Vilnay). תמונות ארץ-ישראל עתיקות וחדשות. אסף ובאר זאב וילנאי. ירושלים, תור, דפוס ירושלים, תש"ג—1942. [63] ע' 13: 22. כונת המחבר להראות ולהציג את הארץ בהתפתחותה המהירה ובשינוייה הרבים. החוברת כוללת 74 תמונות א"י (מחציתן מירושלים וסביבותיה).

745 וילקנסקי, מ[איר]. מגל אל גל. (תל-אביב). "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ג. 219 ע' 80. (ספרית "לדור"). ספור מחיי היהודים בליטא בשליש האחרון של המאה ה"ט.

746 ולדובסקי, מ. צ. וולפר. לוחות תכניים. [תלאביב]. הנהלת הקורסים המקצועיים שליד מרכז הנוער העובד, [1941?], [1], 31 דף. טבלאות, ציורים. 20. במכונת הכפלה. בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. ההסתדרות הכללית של הנוער העובד העברי בארץ-ישראל. המחלקה למקצוע עבודה. הנהלת הקורסים המקצועיים.

747 הועד הארצי למען החיל היהודי. לקט לגית השמונאים: שיחנוכה לחיל היהודי באשר הוא שם. מאת הועד הארצי למען החיל היהודי. (תל-אביב, דפוס "אחדות", הקדמה תש"א). 64 ע' 4 מפות על 3 דפים מקפלים. 11: 17. המדורות: מאמרי-מבוא. דברי הערכה (ביאליק, קלוזנר, ב. חבס). משרתנו החדשה. מולדת המכבים. פרקי זמרה.

760 חיפה. עיריה. הדין וחשבון השנתי השביעי—
השמיני 1941—1940, 1941—1942. שבתי לוי יושב ראש
ועדת העיריה. [חיפה, 1941—1942]. [2], 70 דף. טבלאות;
[2], 80 דף. טבלאות. 2°. במכונת-הכפלה.
בראש השער: עירית חיפה. ההנהלה הכללית. את הקודם
ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 88.

761 טולסטוי. לב ניקוליביטש [Lev Nikolaevich Tolstoi].
מסמולנסק עד מוסקבה למלחמת
נפוליון ברוסיה. לפי ל. נ. טולסטוי. (תרגום של
[וסף] א[ליון] טרויאוש). [תל-אביב], דפוס "תל-אביב",
[תש"א]. 3—50 ע'. 8°. = ספריה פוליטית
אקטואלית בעריכת א. טורצקי. [1]. פרקים מתוך הרומן
של ל. נ. טולסטוי: מלחמה ושלוה.

762 (טורובסקי, ולטר). תכנית הישוב
בארץ לזמן המלחמה. [תל-אביב], דפוס "הארץ",
[תש"א?]. [4] ע'. 2°. יצא גם באנגלית בשם: (Walter Turnowsky): A war proposal for the Yishuv. 1940

763 טשרניחובסקי, שאול [Saul Tscherni-
chowsky] שירים, הוצאת יובל, ירושלים ותל-אביב,
שוקן, (דפוס "הארץ", תש"ג. [4] דף, 3—669 ע'. 8°.
הוצאת יובל זו היא המהדורה התשיעית של שירי טש.
הקודמות: "חזיונות ומנגינות", שירים (5 מהדורות: תרע"א,
תרע"ד, תרע"ח, תרפ"ב ותרפ"ג), כתבי (הוצאת ועד
היובל, תרפ"ט—תרצ"ב), כל שירי (תרצ"ז). ויש לתקן
כתבן (ע' 655) שירים (1910—1920, ארבע מהדורות)
צ"ל 1911—1923, חמש מהדורות). את ההוצאה הקודמת
ראה ק.ס. שנה י"ד ע' 292 ויש לתקן שם הוצאה שמינית
במקום שביעית (לא לוקחה בחשבון הוצאת תרפ"ג).

764 יעקב, קטה; ארנה, ביאל. אשירה נא
לידי; 12 מנגינות ומשחקים ירושלים, ר. מס.
(1942). ע' 24, 17, 23. ליחוגרפיה.

765 יערי, אברהם [Abraham Yaari]. אגרות
ארץ ישראל שכתבו היהודים היושבים בארץ לאחיהם
שבגולה מימי גלות בבל ועד שיבת ציון שבימינו, קיבצן
וביארן אברהם יערי. יוצא לאור ע"י המחלקה לעניני הנוער
של הנהלת ההסתדרות הציונית ובהשתתפות קרן היסוד.
תל-אביב, גזית, (בדפוס אחדות), תש"ג. 576 ע'. 8°.
הספר כולל 83 אגרות, החל מאגרת ירמיהו הנביא אל
הגולה אשר בבבל ועד אגרת יהודי תימן לאחיהם שבתימן,
1

(ועד הלשון העברית בהשתתפות מוסד ביאליק, דפוס
"הספר", תש"ב. ע' 59. 8°. = מלוני ועד הלשון
העברית יב. = סדרת מלוני לחקלאות ולמלאכה. ב.
"יוצא כסיוע מוסד ביאליק... והמשביר המרכזי".

753 ורפל, יצחק [Isaac Werfel]. כתבי הרב
משה אביגדור עמ"א; רשימה ביבליוגרפית.
ירושלים, (דפוס וייס), תש"ג. ע' 36, לחיפורטרט. 8°.
הדפיס מ"ספר היובל" להרב מ. א. עמ"א, (רב ראשי של
תל-אביב). — הרשימה כוללת 306 ערכים (10 ספרים,
השאר מאמרים), שפורסמו בשנות תרע"ט—תש"ג.

754 זוננשיין, אורה. חיי יתחילו מחר;
רומן. ירושלים, "הרומן החדש", (דפוס "האומן", 1942).
151, [1] ע'. 8°. בראש השער: אורה זוננשיין.
רומן מחיי ארץ-ישראל.

755 זינגר, מרים [Miriam Singer]. התגלית
(אהרן דוד גורדון). (עברית שמשון מלצר). תל-אביב,
הסתדרות גורדוניה — המכביה העיר בארץ-ישראל, (דפוס
"הפועל הצעיר"), תש"ב. 31, [1] ע'. 8°. מנוקד.
ספור לבני הנעורים על א. ד. גורדון. זמן הספור שנת
1964 (כעשרים שנה אחרי מלחמת העולם השנייה), המקום
דגניה.

756 זרחי, ישראל [Israel Zarchi]. עיטורי
ירושלים; שבילים בעיר העתיקה. תל-אביב, "עדי";
(ירושלים, דפוס וייס), תש"ג. 75 ע', [1] דף. 8°.
כולל 12 ספורים.

757 זורשי, אריה. הלפיד בדרכי אמונות
העולם. חוברת א'. (תל-אביב, דפוס "הפועל הצעיר"),
תש"א. 31, [1] ע'. 8°. = ספרית "דבורה". מספר 1—
ביבליוגרפיה; ע' 30—[32].

758 חיל פשוט. שרה: שלהבת "גילי".
ליום מותה כ"ג תשרי תרע"ח. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס
"הספר"), תש"ג. 114 ע', [3] דף. בתוכם ליחות-פורטרטים
ותמונות. 8°. על שרה אהרנסון (תרנ"א—תרע"ח).

759 חיפה. בית ספר תיכוני למסחר "עתיד".
הנהלת פנקסים. הוצאת חוברות למוד בעריכת
מ. טייכר. [חיפה, דפוס "אות"], [1941]. 24 ע'. 8°.

כל מכתב מבשר ודם ידוע שהגיע מארץ ישראל קרב את הארץ למציאות שבחיי העולם הזה, המכתב גשר גשרים מעל למרחק של מאות ואפסי מילין. כמה מן המכתבים כוללים גם עצות טובות לעולים בצאתם ובדרכם, מה לקחת ומה להשאיר ואיך להחליף כספים וכדומה. צודק מר יערי ביחסו למכתבים השפעה מרובה על גרוי היצר הטוב לעלות לארץ האבות. מה שקרה לו בנעוריו קרה לרבים מאתנו, הדים ממכתבי סבים ודודים מירושלים ומצפת היו למסורת משפחה גם עשרות בשנים אחרי מות כותביהם. בין האבות שעליהן קוננו אמהות אחרי שרפה בעירה היו מכתבים מא"י שנשמרו כסגולה יקרה. אפילו מטבע טורקי מא"י לסגולה נחשב. יקר גדולתה וקדושתה של הארץ בעיני אבותנו בגולה וזרים לדור שנולד וחונך בארץ. מתוך האגרות שלפנינו ילמד הקורא מה רבה חבתם של הדורות הקודמים לארץ ומה רב הסבל שנשאוהו בעין יפה למען הישיבה בארץ. סבלנו אנו כאין וכאפס לעומת סבלם. אפילו כימים הקשים ביותר שעברו עלינו בעשר השנים האחרונות.

מגפות ורעב ויו זדים הביאו את הישוב פעמים רבות עד טף הכליון, ובכל פעם אך הוקל המצב במשהו, וגם אם לא הוקל, בא גל חדש של עולים נלהבים לבנות חרבות ולהושיב נשמות. לבני הדור הצעיר זרים געגועי אבותנו למעלות הרוחניות שבקדושת הארץ, לכן מדיגש מר יערי וזכר המעלות הגשמיות שבארץ, באדמתה, באוירה, במימיה ובפרטיותה. יש בכמה מכתבים, ביחוד מסוף המאה הטי"ו עד ראשית הי"ז אף הרי חבה לתושבי הארץ המצוינים במדת הסבלנות הדתית בנגוד לבני ארצות מולדתם של הכותבים. ברם כרוך המכתבים תלויות על עישק וחמס וכניונות מידיהם, החל במושל ושר הצבא והעריץ התקיף במקומו וכלה בפרחה שברחוב. חבת הארץ היא מגמתו העיקרית של היזקוט, אבל דרך אגב בולטות מתוך האגרות גם מדות טובות ותכונות נפש נאות שזכו בהם הכותבים, המה ודורים. ראשית כל אמונה תמימה ללא התחכמות וללא חשבונות פרטיים לעולם הזה ולעולם הבא. היהודי מאמין שאדמת ארץ ישראל מכפרת על הקבור בה, אבל אין הדבר מובלש במכתבים שלפנינו, כי העיקר לחיות בארץ ולהשיג בה השגות עליונות בנגלה ובנסתר. שלש הן המדות הטובות הבולטות באגרות התמימות הללו: אהבת ישראל, אהבת השלום וענוה. אהבת ישראל בת תאומה היא אהבת ארץ ישראל. היא מכבצת ועולה מכל שורה ושורה, לקורא הצעיר שנגרר מילדותו לבין המפלגה והטיעה

משנת תרפ"א (1921), עם מבוא לכל אגרת והערות לגוף האגרת ועם מבוא כללי לספר כולו. בסוף הספר: ציונים ביבליוגרפיים (עמ' 537—556) ומפתח שמות האנשים והמקומות. "מרבבות ושונות הן האגרות שכתבו יהודים מא"י לאחיהם שבגולה: אגרות יחיד ואגרות קבוצים, אגרות נוסעים ואגרות תושבי א"י ותיקים, אגרות עולים ואגרות עוליררגל, אגרות שיש בהן תיאור חיי יום-יום ואגרות שיש בהן תיאור מאורעות יוצאים מגדר הרגיל (רעש, מגפה, בצורת, מלחמה, מרידה, מושל אכזר), אגרות לקרובים ואגרות לקהלות, אגרות בשורה ואגרות בקשת סיוע, אגרות יהודים סתם ואגרות בני כתות מיוחדות..." "נכללו כאן אגרות של כל העליות הגדולות לא"י... יש כאן אגרות של גדולי ישראל ואישים דגולים שעלו לא"י ועליהם השפיעה מאד לבצר את הישוב ולמשוך עולים חדשים... כל האגרות שנכללו בקובץ זה הורקו מכלי ראשון, היינו מדפוסים ראשונים, ממנהדרות בקרניות משובחות, או מכתבי-יד... במבוא לכל אגרת... תיארת את הרקע ההיסטורי של התקופה, תולדות כותב האגרת ודמות-דיוקנו, תמצית האגרת ומטרתה..." (מתוך דברי המחבר במבוא).

הביבליוגרף הידוע מר יערי רחש לבו דבר טוב להוציא ילקוט אגרות שנכתבו בידי יהודים בארץ הקדושה לאחיהם שבגולה. לא לבעלי המחקר בודיעת ארץ-ישראל מכוון הקובץ אלא לקהל משכילים רחב, ובכלל זה גם לנוער המתבגר בעל השכלה תיכונית. ואולם גם חוקר ימצא חפץ בהוצאת האגרות בטקסט מדויק, ובפרט שכמה מהן שאיכות מקובצים שאינם מצויים בספריות פרטיות.

התרגומים ממכתבים שנכתבו בלועזית נותנים לקריאה לקהל רחב, החיקר יטנה למקורות.

לחוקר אין אגרות סוג מוסמכים שאפשר לספל בהם בפני עצמם, תמיד יקשרן בהעירות היסטוריות אחרות מאותה תקופה. למטרה החנוכית של המחלקה לעניני הנוער בהנהלה הצינית מהאים סוג זה יותר מתעודות היסטוריות אחרות מפני שאלה הם דברים קצרים היוצאים מן הלב ובודאי יפעלו על הרגש יותר ממוסמכים יבשים. גם בשעתם השפיעו אותם המכתבים יותר מספרים. אפילו מספרים שנתקדשו בישראל. על ידי הדגשת קדושת הארץ בספרות התלמודית וההפרזה במעלותיה הרוחניות והחמירות נעתקה הארץ לבני הגולה הרחוקים מתחום העולם הזה והעברה לתחום עולם הבא ולימות המשיח.

אחו בה בכל העקבות המדעית. סופרים קדמונים רגילים היו להשתמש בנאומים ובמכתבים שעובדו על יום המה כיד המליצה הטובה עליהם, אין איפוא ליחס למכתבים שבספר השמונאים ב' אבתותיות אורינוגלית כלמוסמכים המובאים כיום בספרי היסטוריה, לשם האמת ההיסטורית ראוי היה להעיר את אוזן הקורא הצעיר המחונן במדת הבקורת. האגרת "מירושלים הגדולה לאלכסנדריה הקטנה" עד מתי ארוטי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו — זהו כל המכתב שנשאר לפלטה — כלו שייר לתחום האגדה שנוצרה אחרי חורבן ירושלים. אז אפשר היה ליחס לה בימי בנינה גדולה אדנית עם אוכלוסין במספרים אסטרונומיים. בעוד ירושלים קימת לא יכול אף בעל דמיון לאמור שירושלים גדולה מאלכסנדריה רבתי.

על המכתב מהמאה ה' (עמ' 46), מעיר יערי שהנוסח אינו מדויק, אבל הקורא בו רואה שהמחבר הנוצר לא היה בקי במצב היהודים ובהלך רוחם. במאה ה' לא היו עוד הכהנים ראשי העם בגליל ולא המה ערכו קולות קוראים לעם. סבל הגלות כבר דכא את רוח העם ולא עלה על לב מנהיג לפנות לאחיו בכנוי "לעם גדול ואדיר של היהודים". יערי מודיע שהוא נזהר מאגרות מוויפות, וכאן הרושם שהמכתב כלו חובר בידי הסופר הנוצרי מתוך רצון לצרף שני מכתבי קראים עבר המלקט על הסדר הכרונולוגי והקדים מכתב מהמאה ה' (עמ' 47) למכתב מהמאה ה'ט' (עמ' 56). בתוכן הספר (עמ' 5) נפלה טעות בשורה י"ד, במקום המאה ה'ט' והי' כתוב ה' והי"א.

באגרת ו' לסהל בן מצליח מוזר הפסוק "ירושלים וציון נתונות בידי שתי אומות ציון בידי עשו וירושלים בידי בני הגר" (בראש עמ' 62) וגם העובדה שערלים יכלו להתעלל ביהודים מיוזרה, כי ממקורות אחרים יודעים אנו שגם הנוצרים היו בכל רע תחת שעבוד המושלים המצרים בארץ ישראל. אין זו כי אם דוגמה ל"בכור בן השפחה" המציק גם הוא ליהודים.

מהמאה ה"א לפנינו חמש אגרות ואין אף אחת מהי"ב באין חומר ואין גם שלוב הענינים במבוא. האם מן הנמנע להכניס לשם רציפות המאורעות קטעים ממסעות רבי בנימין מטודילה — מעין קונטרסאבדה שאינה מתאימה לשם הספר. הרי לא כל המכתבים הם אגרות ממש שנכתבו מא"י לגולה. ר' שמואל בר' שמשון הכותב בשנת 1210 (תתק"ע אינה 1211) מעיד על עצמו שכאמת בקר בא"י על ידי תעודה מ"מלך ירושלים" כמנהג עולי הרגל הנוצרים שציוו נוטלים אשור על תיורם בארץ כדי שלא יחשדו

ובת"סיעה מופיע כאן עולם ללא סלגות. רק ישראל, עם עולם. אהבה לא-מצרים יאהבו הכותבים את עצמם באופן טבעי בלי הדגשה כלפי חוץ. כשם שאדם נושם את נשימתו מן הולדו עד רגעי הגסיסה, אהבת ישראל וארץ ישראל זוהי האוירה של כל האגרות, ומי שיקרא בהן מן הנמנע שלא יקלוט לתוכו משהו מכושם זה. מה שמספר ר' שלמה מיינוטרל על צפת בראשית המאה ה"ז על תלמידי חכמים שהרבו שלום בעולם ועל ענותם של גדולי ישראל בדורם וקנאתם לשרת זה את זה עד כדי נשיאת שק על השכם וכד מים ראוי לקרוא לא רק לבני הנוצר אלא גם למנהיגי המפלגות. יודעים אנו שארץ ישראל לא נקתה מזוהמת המחלוקת אף בדורות היראים והשלמים שעשו לילות כימים לתורה ולתפלה. לו היה זה ילקוט מדעי ראוי היה להכניס לתוכו גם מכתבים מסוג זה. ביחוד מהמאה ה"ח והי"ט, כקובץ בעל מגמה חנוכית ותעמולתית מוטב שלא להזכיר כעיר נשכח.

קריאת מקורות אינה דבר קל לקהל משכילים רחב המצוי רק אצל ספורי בדים וספרי-מדע בפרופולריזציה של אחוז תמצית כנגד 99 אחוזים מים פושרים, לכן הקדיש המחבר כארבעים אחוז מספרו להדרכת הקורא. הספר בלי רשימת הפרקים והמפתח כולל 548 עמוד, ומהם למעלה מ-160 למבוא הכללי בראש הספר ולמבואות לפני כל אגרת ואגרת או לשתיים עד ארבע אגרות מסוג אחד. המבואות באותיות ועזירות ומספר השורות גדול בשתיים מאשר בעמוד שלם של טופס האגרות. למעשה אין עמודים שלמים לטופס כי רבות ההערות שמתחת: פירושי מלים, פתרונ ראישי תיבות, מראה מקומות לפסוקים ומאמרי הו"ל וכו'. הערכת הבאורים וההדרכה ב-40% זהירה איפוא יותר כלפי מעלה מאשר כלפי מטה. והנה סקירת האגרות לפי זמן הכתבן:

הפתחה באגרת ירמיה הנביא אל זקני הגולה בבבל בשנת 593 לפני הספירה (ירמ' כ"ט); 2 מכתבים מהמאה ה' לפני הספירה; אחד מן הראשונה לפה"ס ואחד מן הא' שאחרי הספירה; שרידי 3 מכתבים מהמאה ה'ב'; 1 מן הה'; 1 מן ה'ט'; שנים מן ה'; 5 מן ה"א; 2 מן ה"ג; 7 מן ה"ט'; 6 מן ה"ט'; 6 מן ה"ז; 14 מן ה"ח; 27 מן ה"ט'; 6 מן ה'כ' (עד 1921). ברשימה זו ניכרת חולשת השיטה לצרף רק מוסמכים שבאגרות. לא נכנסו תאורי הארץ ויושביה גם ממקורות אחרים, כי אז לא היו הפגומות כה גדולות ודוקא מזמנים שהשאירו חומר היסטורי עשיר בספרי יוסף פלביוס ובספרות התלמודית. ואולם המלקט לפי שיטתו הלך, אע"פ שלא

מגדלור. בעמ' 108 מבואר מהי ציפריאה וקאנדיאה (קפריסין וכריתים) ולא נאמר מהי ניגרופונטו (אבוביה) ובעמ' 109 מהי שיאו (כיס) ולונגו. בעמ' 26 מודה המחבר לפרופ' קאסטו שסייע לו בתרגום קצת מלים איטלקיות. ברם מלים רבות נשארו ללא באור. בנידן זה אין תנא ושייר. אם בעמ' 272 נזכרת רומניא... צרפת איטליא עלול תלמיד לטעות שהכוונה לרומניה שבימינו. כי Romagna אינה ידועה לו. בעמ' 338 נזכר ר' חיים צולאבי ואין באור שהמלה היא צ'לבי. כלומר חביב, אהוב בתורכית. בשם זה היו מציינים את אהובי נפש השרים. בעמ' 426 נזכר מישור נחמד "מערף אכן עאמאר" והכוונה לעמק יזרעאל, ואין באור לכך. כאלה וכאלה רבים. ואולם פגימות קטנות אינן פוגעות בשלמותו של בנין נאה זה.

ספר טוב ושוה לכל נפש כזה יזכה בודאי אחרי שנים מעטות למהדורה שניה. ומהראוי יהיה אז לבדוק שנית את כל המלים הזרות והקשות לנוער ואת השמות הגיאוגרפיים ולהוסיף באורים והערות מתחת לטופס. מובטחני שכל מורה בידיעת א"י יברך את מר יערי על הרעיון המוצלח שהגה באגרות שלפנינו. גם המולאים ראויים לברכה שהמציאו לנו ספר נאה גם בחיצוניותו בימי המחסור בנייר ובבד.

א. י. ברנר

766 יערי, מאיר; [יעקב] חזן. נגד הזרם; המדיניות הציונית בשעה זו. (מרחביה). הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס "השומר הצעיר"), [תש"ג]. 48 ע'. 8°. ראה להלן מס' 770.

767 ירושלים. בית חנוך לילדי עובדים ע"ש חיים ארלוזורוב. קטלוג לספריה. [ירושלים]. תש"א. [19] דף. 4°. במכונת הכפלה

768 כהנא, יצחק מרדכי. ספר זכר לחיים; פירושים וביאורים על פרשיות התורה. א. ספר בראשית. ירושלים. (דפוס מרכז), תשי"ב. 15. [1] ע'. 8°.

769 כיצד לוחמים הרוסים; לקח הפעולות הצבאיות בחזית המזרחית. תאורים מאת קציני המטה הכללי הסובייטי וכתבי-מלחמה סובייטים. יצא לאור מטעם מחלקת העתונות של הצירות הסובייטיות בלונדון. מאנגלית ת. ג. (מרחביה). הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס "השומר הצעיר", 1942). 104 ע'. 8° — (טברית פועלים).

בהם שרמאים המו. ואם הרשב"ש כותב את אגרות אחריו שיבו, מה הבדל בין מוסמך זה ובין מסעות רבי בנימין אי סבוב ר' פתחיה. מהמאה הי"ד אין אגרת ואפשר היה לשלב במבואות הארוכים מתוך "כפתור ופרח" דברים נאים ונעימים לנוער. מהמאה ה"ד אגרות יפות מאד, מהן 4 מרבי עובדיה מברטנורה ומתלמידו. מהמאות ה"ז וה"ח שש אגרות מכל אחת. מהמאה הי"ח חומר בשפע ולפנינו כאן י"ד אגרות. מהמאה הי"ט כ"ז אגרות. עד 1837 כלם כתובים ברוח הדורות הקודמים. עם מכתבו של ר' יהוסף שווארץ לאחיו בשנת 1837 מתחילה שורת מכתבים מידי אנשים בעלי השכלה אירופית. השאיפה להפנות את הישוב לעבודה פרודוקטיבית וביחוד חקלאית באה לידי ביטוי כתזכירו של ר' מרדכי צורף לר"מ מונטיפיורי 1839 (עמ' 481). בעצם אין זו אגרת מיהורי א"י לאחים שבגולה, אלא תזכיר לר"מ מונטיפיורי בחייתו בארץ. האגרות של ר' יעקב ספיר (עמ' 422), של ר' יוסף רבלין (עמ' 430) ושל לונץ (עמ' 439) הן קוריספונדנציות בעתונות ולא אגרות. על שנים הראשונות שמנתי אין לערער, אבל מה ראה מר יערי לפרסם קוריספונדנציה על טכט גזיזת קטעי ספרים בלים? מתוך הקוריספונדנציות הרבות בעתונות אפשר היה למצוא כהנה וכהנה דברים נאים מאלה, כגון מדברי דוד ילין. עם הופעת הרי"מ פינס בא"י פוסק הישוב הישן באגרות והכל (מלבד פסקאות אחדות באגרות זאב יעבץ) מוקדש לחבת ציון ולציונות. מובטחני שאפשר למצוא עוד אינו קוריספונדנציה יפה מחיי הישוב הישן גם מסוף המאה הי"ט ומראשית הכ' כדי שלא להפסיק לגמרי את החוט הישן הנמשך מהמאה ה"ט והלאה.

כרכה מרובה צפונה לקורא — גם לבקי בנושא — במבואות שתקן מר יערי. חבל רק שלא שלב וצרף תקופה לתקופה, כדי לתת לנוער המונה שלמה. מצד אחר למותר לספר במבוא את תוכן המכתב, כי הרי האגרת לפני הקורא ועליו לקרוא בה ולא בקצור הדומה לפעמים לאיזה התקצירים שמכנים לתלמידים על פרקים בודאי או בתולדות הספרות. יש עצלים הפיטרים את עצמם מקריאת הפרקים ודי להם בתקציר.

בבאור המלים הקשות והזרות השקיע המלפט עמל רב, אבל לא הגיע לשלמות הדרישה בספר לנוער. לפני שורה ארוכה של מקומות המהכים להשלמה ולתקון, והשורה אינה מלאה. לו עבר הספר בידי עורך מירה היה דורש עוד מאות באורים נוספים. יש גם טעויות ואידיויקס: פארי = Faro (עמ' 107) אינו מפרץ, אלא

מדרשי הלכה ואגדה עם פירוש רש"י ותוספות רב פרפראות ומקצת באורי מל"ם. ירושלים, "מוסד הרב קוק", (דפוס מרכז), תש"ג. XI, [1], 102, [2] ע' 8°.

בראש השער: מכון וישיבת "אלמה" ירושלים. שער נוסף באנגלית. התכן: מלאכה. תורה ואומנות. אומנות במלאכה. מלאכה שאין בה ברכה. מלאכה בחוש"מ. חתן אסור במלאכה. אבל ומנוחה שאסור במלאכה. ר"ח ו"בטול מלאכה לע"ם. מלאכות שהאשה עושה לבעלה. אומנות שהיו מורדין במלאכה. אומנות שקלקלו. השוכר את הפועלים. פעולת שכיר. אלו אוכלין מן התורה. השוכר את האומנות. פועל המציל בשלו. פעולת אסורי הנאה. פועל ברשות בע"ב. מוכין שהכובס מוציא. האומנות אין להם חזקה. לקט. שכחה ופאה. תרומות ומעשרות. הקדש ושבת. סוף דבר. פרפראות. מקצת באורי מל"ם.

778 לון, הנדריק ויללם, ון. ספינות וספינים;

כיצד חצו את שבעת הימים. תרגם מאנגלית [נחם] זלמן ולפונסקי. הצוירים — ביו המחבר. (חלק א—ב). תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ג. 167, [1]; 115, [1] ע' 8°. (ספרית "שחרות"). שם המקור: Hendrik Willem Van Loon: Ships and how they sailed the seven seas.

779 ליבקנכט, קרל [Karl Liebknecht]. מכתבים לבנים. תרגם והקדים מבוא ישראל זמורה. [תל-אביב], מחברות לספרות, (דפוס "דבר"), תש"ב. 36 ע' 8°.

= ספרית אגרות א. — כולל 20 מכתבים שנכתבו בשנות 1915—1918.

780 ליברמן, צבי, "עלילות פוטי" ספורים לילדים. 1—12. תל-אביב, ב. ברלוי, (דפוס "הנקדן"), [תש"א]. 12 ע' בכל חוברת. 20: 23. מנוקדות. התכן: 1. פוטי פוטי. פוטי מתערב. 2. פוטי עושה שלום. פוטי רופא בהמות. 3. פוטי נוסע לתל-אביב. 4. פוטי על כסא המשפט. 5. פוטי רופא. 6. ענג שבת. 7. פוטי עסקן של הקרן הקיימת. 8. ענשו של שקרן. 9. הבלי, הלגלגן וענשו. 10. הבמאי הצעיר. 11. גדין. 12. הדיג הקטן.

781 לי"מ. ספר יועץ פליאה. מאת לי"מ. ירושלים, "גלובוס" (דפוס חורב), 1938. 23 ע' 8°. ספר גורלות.

782 לנין, ולדימיר איליץ' [Vladimir Lenin].

כתבים נבחרים. [מרחביה], הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (תל-אביב, דפוס "אחדות", 1942). 341, [1] ע'.

770 כצנלסון, ברל [Ber Kaznelson]. 1915 רצונה של התנועה הציונית. תל-אביב, מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל, חש"מ, 1942. 15, [1] ע' 8°.

נאום בועד הפועל הציוני המצומצם 10.11.1942, תשובה לנואמו של מאיר יערי, ראה לעיל מספר 766.

771 כצנלסון, ברל [Ber Kaznelson]. על רופין. תל-אביב, "עם עובד", חש"מ, תש"ג. 26 ע' 8°.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. הועד הפועל. "דברי אזכרה בועד הפועל הציוני ד' שבט תש"ג". ארטור שמעון רופין (1876 ראוץ, פרוסיה — 1943 ירושלים) מנהל בפועל את ההתיישבות הציונית בא"י בשנות 1908—1931. חבר הנהלת הסוכנות, סופר ומלומד, פרופסור לסוציולוגיה יהודית באוניברסיטה העברית בירושלים.

772 כרם ציון; כולל חדושים ובאורים בה' התלויות בארץ. יוצא לאור ע"י "מדרש בני ציון" קבוץ לברור הלכות א"י. ספר ה' ה' ירושלים, תרצ"ט—תש"ב. [4], 132 ע' [6], 152, 16 ע' 8°. התכן: ספר ה' הלכות ערלה ונטע רבעי. דפוס בית יחומים דיסקין, תרצ"ט. ח: הלכות כלאים. (דפוס סלומון), תש"ב. כר' ו' ז ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 157.

773 כרמי, חוה. רני משה ק; משחקי אצבע וחרוזים לילדים. (הצוירים גא' י. וקסלר ועוד). תל-אביב, י. שמעוני, (דפוס "הנקדן"), תש"ב—1941. 38, [1] ע' תמונות. 8°.

774 כרמי, עמיהוד. הגדרות, חוקים ונוסחאות בחימה. (מותאם לבחינות הבגרות). תל-אביב, "רוז", (דפוס "החושן"), תש"ב. [1] דף, 34 ע', טבלאות. 8°.

775 לאוטרבך, אהרן (Artur Lauterbach). תורת החבור של האריגה בנירים. מעובד בידי אהרן לאוטרבך. חלק א: חיבור אריגים פשוטים. תל-אביב, ארגון חרשני האריג ע"י התאחדות בעלי התעשייה בארץ ישראל, (דפוס עבודה), 1942. [2] דף, 35 ע', 113 ציורים. 8°.

776 לב, אברהם. ליבל החלוצ. (מיידיש [משוון] מלצר; [שיר]. תל-אביב, "גוית", חש"מ, תש"ב. 64 ע' 8°. "על אחד מן החלוצים האלמונים הרבים, שסללו בגופם דרך כשבינו בארץ הזאת" (מההקדמה).

777 לוי, בנימין מנשה (B. M. Levin). מסכת פועלים; תלמוד קטן. משנה וגמרא, בבלי וירושלמי.

היהודי ברוסיה שקודם היה בחלקו הגדול ישוב של מוזונים, חוכרים וסרסורים, הפך להיות ישוב פרודיקטיבי במדה מרובה (57.9%). חלה הבדלה מעמדית, התהווה פרולטריון עובד, היהודים תפסו עמדות חשובות בחיי הכלכליים של המדינה הרוסית. בערב המלחמה העולמית היו בתי החרושת לסוכר של היהודים מוצרים 52 אחוז של כל הסוכר האוקראיני, ביצוא הסוכר היה חלקם של היהודים 60—70 אחוז, בבתי החרושת לאריגה בלודו עלה אחוז היהודים במשך התקופה הנ"ל מ-11.8 ל-60. גדול היה חלקם בתעשיות הנפט, בכנין מסלות ברזל ובבנקאות (40% ממנהלי הבנקים בעיר הבירה פטרבורג היו יהודים). היהודים פתחו בהרבה ערים שבתחום המושב תעשיות קטנות רבות, שספקו תוצרת לשוק העצום של האימפריה הרוסית, כל השלבים של התוצרת והפצתה היו בידי היהודים. נוסד איפוא טיפוס חדש של גיטו יהודי — גיטו של עבודה. הדבר הזה וגם ריכוזם בערים שבתחום, יצר תנאים נוחים לחנוך היהודי — המלחמה, הפרעות והמהפכה הסוציאלית הכבירה חוללו שנויים עצומים במצבם של היהודים, שנויים גדולים ורדיקלים יותר. מאשר אצל עמים אחרים יושבי רוסיה (היהודים עם של סוחרים כמעט בלי מעמד חקלאי). אבל יחד עם השנויים בפוליטיקה של הסובייטים חלו שנויים גם במצבם של היהודים במשך התקופה של 22 שנה.

המחבר מחלק את התקופה לחמשה פרקים מבחינה כלכלית: קומוניזם צבאי (1918—1921): רעב והחרבות; נא"פ (1921—1925): רווחה, התעוררות; חיסולו של הנא"פ (1926—1929): רעב ומצוקה; העברת המונים לתעשייה (1930—1933): חיסול רוב מנושלי המעמד, סידור מתוכן של פועלים יהודים בתעשייה הגדולה; הסדר ותקינה (1934—1940): זרם גורמלי של נוער יהודי מערי השדה לתעשייה הגדולה. קשה במיוחד היה מצב היהודים בתקופה השלישית. בשנת 1928 היו ברוסיה מיליון וחצי יהודים (היינו מחציתה של כל היהדות במדינה זו) בלי מקורות פרנסה או חיו ממקורות פרנסה עראיים, בלתי בטוחים ולעיתים קרובות גם בלתי חוקיים, ומהם מיליון יהודים בערך היו רעבים ללחם ממש" (ע' 114). וגם בערים הגדולות, במקומות שהיו קהילות פורחות מבחינה כלכלית, לא היה המצב טוב יותר. המחבר מצטט מאמר של י. קאנטור (מראשי העושים בעבודה הקומוניסטית היהודית) ב"עמקס" מ-13 ביוני 1930 ובו נאמר שבאודסה יש ישוב עודף יהודי של 30 אלף איש (ומאלה נרשמו בלשכת העבודה 40% אצל הלא יהודים האחרים

פורטרט. 8°. (ספרית פועלים). בראש השער: זו. אי. לנין. שם הספר גם ברוסית. התכן: א. רונקין; מבוא למהדורה העברית. — האימפריאליזם — השלב העליון של הקפיטליזם. מרוסית ח. ש. בן-אברהם. המדינה והמהפכה. מחלת הילדות של "הסטיה השמאלית" בקומוניזם. מרוסית ב. טטר.

783 לשצינסקי, יעקב [Jacob Lestschinsky]

היהודים ברוסיה הסובייטית ממהפכת אוקטובר עד מלחמת העולם השנייה. תרגם ש[למה] הרברג. (תלאביב), "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ג. 322 ע', [1] דף. 8°. (ספריה "לדור"). המקור ביוונית, הופיע בניוירוק. לתרגום זה צורף פרק נוסף (ע' [291]—[322]): ציונות עברית, "החלוץ", עליה מאת איש מוסקבה.

יהדות רוסיה, שעד המלחמה העולמית הוקדמת היתה רב בנין ורב מנין (כ-45%—50%) של היהדות העולמית, היתה גם אחרי הקמת המדינות החדשות המרכז היהודי השני בגדלו באירופה. ובזמן מלחמת העולם השנייה הפכה להיות הישוב היהודי הגדול ביותר באירופה (והשני בגדלו בכל התפוצות). אף אם נכתב הרבה על נושא זה, ידיעותינו בענין זה מועטות מכמה טבות: ניתוק יהדות זו מזהירות העולמית ושנויים כבירים שחלו בה. המחבר בריסמט גדול בחקירת ההוה היהודי מבחינה סטטיסטית סוציולוגית: עוד לפני 40 שנה כומן אחד עם פרופ' רופין היה ממניחי היסוד לענף זה ומני אז, ובעיקר אחרי המלחמה הקודמת, פרסם מחקרים מרובים, שבהם הוא מנתח את המציאות היהודית על סמך חומר חדש ומגיש סיכום מדעי של כל המתהווה. בספרו זה משתמש המחבר בעיקר בחומר סיכומי רשמי, בניתנים של ספרות 1926 ו-1939 (תוצאותיה של האחרונה פורסמו רק בחלקן). בספרות מדעית שנדפסה ובחומר סטטיסטי ועובדתי מהעתונות הסובייטית.

המחבר מודיע בהקדמתו "שישתדל להרחיב בחומר ולמעט בדיוינים", בנוגע לחציו הראשון של ספר זה, נתקיים הדבר במלואו. חמשה הפרקים הראשונים כוללים סקירה תמציתית וקולעת על מצבה של יהדות רוסיה עד המהפכה. המחבר סותר את הדעה המקובלת שכל התקופה הצרית היתה ליהדות זו עמק עכור של רדיפות, הגבלות, דכויים ופרעות. הוא מוכיח שבמשך 50—60 שנה (מזמן שהרור האכזריים ב-1861 ואילך) חלו שנויים כבירים ומכריעים ובעיקר שנויים לטובה בכל שטחי החיים: הכלכליים, הסוציאליים, התרבותיים והמדיניים. הישוב

זרימת המונים כפריים אל העיר, היינו אוקראיניזציה של הערים. תהליך דומה לזה גם ברוסיה הלבנה.

הפיזור היהודי הזה יוצר תנאים נוחים להתבוללות. המחבר מוכיח שבית הספר ביוז'ה לא נקלט וסיכוייו פוחתים. בהרבה מקומות, וגם במרכזים יהודיים גדולים (אודיסה), חסרים תלמידים לכיתות ראשונות והן עומדות בפני חיסול. המחבר מקשר בהצלחה את התהליכים הכלכליים הדימוגרפיים עם החיים החברתיים-הלאומיים וע"י נתוח התהליכים האלה הוא מברר את הסיכויים בשטח החיים התרבותיים-לאומיים. — גם מבחינת הרבוי הטבעי נבדלים היהודים לרעה מהאוכלוסיה הכללית: בשנות 1897—1926 היה הרבוי אצל היהודים אחת משבעה (5.9%, 41%) בשנות 1926—1939 פחות בעשרים אחוז (13, 15.9). —

הערות ספורות בנוגע לפרטים. ע' 34: לבתי הספר התיכוניים נתקבלו יהודים: בערי התחום 10 אחוז, ובפולכים המרכזיים — 5. צ"ל: בערי הבירה 5, בפולכים המרכזיים 10, ובערי התחום 15. — המחבר, שגם השתתף בפעילות בחיים הצבוריים של יהדות רוסיה, נוקט בקצת אידאליזציה בנוגע למצב שלפני המהפכה. הוא מגזים באמרו: כ" (הפוזר שלי) המעמדות של החברה ברוסיה ביקשו שינתן ליהודים שוויוניות (ע' 35). «ברוסיה השתררה מראשית המלחמה אנארכיה גמורה. ידי הממשלה הצרית רפו מאוד, ובמדינה הותרה הרצועה. מתוך זה בטל למעשה כל ענין תחום המושב» (ע' 40). לא הזכיר המחבר שתחום המושב בוטל גם להלכה לפי פקודה מפורשת שהוציא המיניסטר לעניני פנים הנסיך סצ'רבטוב בראשית אוגוסט 1915. לפי פקודה זו הורשה ליהודים לגור בכל המדינה פרט לערי הבירה ועוד מקומות מסוימים. — ע' 43: בדרך חוקית פחות או יותר ובגלוי עבדו באותם הימים (בימי המלחמה העולמית) הציונים ומפלגת וינאבר. בנוגע לציונים, זו שגיאה בולטת. אפילו אה השקל הציוני אי אפשר היה אז להדפיס ולהפיץ (מה שעשו גם בזמן האסורים החמורים) והיו גם גירושים ומאסרים. כמו כן הגומה בדברי המחבר שה"מפלגות היהודיות, שנלחמו מאז אז בוז, היו מאוחדות ועבדו מתוך הסכמה בשטחים רבים, כגון בדרישותיהן מהממשלה האוקראינית" (ע' 49). הספר נכתב בסוף 1940 ומדובר בו על המצב עד פרוץ המלחמה, שהביאה אתה שנויים רבים ביהדות הרוסית. ספר זה מלא וגדוש חומר (וגם חומר חדש) מרכזי ומוסבר יפה והוא ישמש מורה-דרך חשוב לכל המתענין בעמנו בהווה.

ב. ש.

90) היינו 45—50 אחוז של יהודי אודיסה הם מחוסרי פרנסה. מצבו של הדור הצעיר היהודי ברוסיה היה אז קשה יותר, שכן שלשה רבעים ממנו היו הולכים בטלים (ע' 102). מצב זה השפיע על הממשלה ועל הקומוניסטים היהודים, שאחזו באמצעים נמרצים והתחיל שדוד מערכות כללי בין היהודים ובעיקר הקלטה בתעשייה, שבאותו זמן הגיעה לפי כמותה לזו שלפני המלחמה. ההעברה לחקלאות לא הצליחה. המחבר מוכיח שבמשך עשר שנים באו לבירובידון 20—22 אלף יהודים ו-56 אלף לא יהודים ולבסוף היהודים הם שם לא יותר מחלק חמישי של הישוב. בעשר השנים הבאות הוטב שם מצב היהודים במידה ניכרת, אבל הוא רחוק מלהיות טוב והעיקר לא גורמלי ונבדל לרעה מהאוכלוסיה מבחינת המבנה הכלכלי. עיקר ערכו של הספר בקביעת התהליכים המיוחדים

שביהדות רוסיה ובתיאורם. הוא מוכיח במספרים, שאובים ממקורות רשמיים, שגם כעת, אחרי השנויים העצומים במשך חצי יובל שנים, על אף השואה גמורה לפי החוק ומלחמתה הכנה של הממשלה באנטישמיות, נשאר המבנה הכלכלי של היהודים מיוחד במינו, סבל הירושה (או לפי הגדרת המחבר «הטרטורה הסוציאלית») לא נעלם, כמקודם מתרכזים היהודים במקצועות מיוחדים ומעטים הם במקצועות אחרים, אלא שיש שנוי צורה, עם חסולו של מעמד הסוחרים לא חדלו היהודים לעסוק במקצועות הנסחר: אבל לא כסוחרים פרטיים אלא כפקידים במוסדות ממשלה מסחריים ובמוסדות קואופרטיביים. כמקודם קטן יותר אחוז הפועלים אצל היהודים וגדול יותר אחוז הפקידים ובעלי מקצועות החפשיים שמגיע ליד 50% ובערי הבירה ליד 75%; הופעה זו שהיא טובה לפרט, רעה לכלל, וכמו במדינות מערב אירופה היא מגבירה את האנטישמיות. למשל במוסקבה בסך-המספק כעשרת אלפים פועלים, אחוז היהודים בין הפועלים — 5, בין הפקידים 25 ובין המנהלים יותר מ-50. כמקודם קל יותר ליהודים להסתדר (מפני שההתחרות לא פסקה ברוסיה גם בזמן השלטון הסובטי) במקומות עם ישוב יהודי בלתי צפוף. ומכאן הגירה גדולה יהודית לפני המדינה, לרוסיה הגדולה: ב-1897 ישבו שם 54% של יהדות רוסיה, ב-1926 — 24%. הפיזור במדינה מלוח ברכוז בערים גדולות, במוסקבה 400 אלף יהודים ובלינינגרד — כ-175 אלף. ומאידך גיסא פחות והולך אחוז היהודים בערי אוקראינה, לרבות ערים יהודיות מיוחדות. בשנות 1926—1939 ירד אחוז היהודים כמעט לחצי מ-22.8 ל-11.8, עד שרק בערים גדולות ספורות נשאר רוב יהודי. והסבה העיקרית:

- 784 מאירוביץ, מנשה [Menaché Meerovitch]. 790 המפלגה הקומוניסטית בא"י. נאומים בימי ביל"ו: ששים שנה לעלייתם. מאת מנשה מאירוביץ <מוקני הישוב>. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל כהוצאת ר. מס, (דפוס "אומן", 1942). 51 ע', פורטרטים. 8°. המחבר מראשוני הכילויים (עלה ארצה ב'1882) מראשוני המתישבים וממסדי גדרה.
- 785 מדרוך למוסיקה בארץ-ישראל, בצורף לוח לשנת תש"ב 1942—1941, הוצא לאור ע"י הפדרציה של אגודות אמנים ומורים למוסיקה בא"י. תל-אביב, דפוס מ. שהם, תש"ב—1941. 43 [1] ע'. 8°.
- 786 מטמון, אב[רהם] [Ab. Matmon]. חיי המין של האדם. בליות 42 ציורים, לוח הענינים ובצורף מלון-מנחים מתרגם ל'5 לשונות. מהדורה שניה. תל-אביב, המכון להיגיונה ומדעי המין, (דפוס "הפועל המזרחי"), תרצ"ט. [2] דף, 244 ע'. 8°. מנוקד. מהדורה ראשונה דאח. קס. שנה ט"ז ע' 293.
- 787 מיליקובסקי, יהודה. העברה: סיפור בשני חלקים. תל-אביב, "אופק", (דפוס "אחדות"), תש"ב. 182 ע'. [1] דף. 8°. מקום המעשה: רוסיה ואה"ב של אמריקה. הזמן: בין שתי מלחמות העולם.
- 788 מירקין, משה אריה. אור-קדושים ללוח בן הרו. תל-אביב, "כבשן", (דפוס "התל-אביב"), תש"ב. 319 [1] ע'. 8°. פרוידה על ימינו בצורת ספור תנכ"י.
- 789 מכתבים על המוסיקה היהודית. מאת יואל אנגל. שלום עליכם, מ. מ. ואדשביסקי. מתורגמים ומוסברים בידי מנשה רבינא. תל-אביב, הוצאת [דפוס] "דבר", 1941—תש"ב. 62 [1] ע'. פורטרט. 8°. בשנת 1900 הופיע הקבץ "שירי-עם יהודיים" מאת מרק בן מרק ורשבסקי עם הקדמה מאת שלום עליכם. י. אנגל פרסם ב"רוסיקה ויומוסטי" מאמר ביקורת חריף על הקבץ הזה ועל ההקדמה. ורשבסקי ושלום עליכם השיבו על הביקורת והמבקר ענה להם. כאן כוננו כל המאמרים הנ"ל בצירוף הקדמת ש"ע למהדורה ב' של הספר ומכתב אנגל אל יונג משנת 1908 על השירים היהודיים.
- 790 המפלגה הקומוניסטית בא"י. נאומים שהושמעו באספת פרידה אנטיפאשיסטית למגויסים שאורגנה ע"י המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית. תל-אביב 30.5.42. (תל-אביב, דפוס "ספר"), [1942]. 27 [1] ע'. 8°.
- 791 המרכז למען תוצרת הארץ. אלף בית, תוצרת ארצנו. (הוצא לאור ע"י) המרכז למען תוצרת הארץ והמחלקה החקלאית. (ת"א, דפוס "אחדות", תשי"א). [16] ע', מפה, תמונות. 8°. שיר, ע"פ סדר א"ב מצויר. — השיר מאת א[ברהם] ברוידס, הציורים — א. יוד, המפה — ש. בן דוד.
- 792 מרכס, קרל. פרידריך אנגלס. כתבים: בחרים. כרך א. (מרחביה) הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1942). [5] דף, 349—[2] ע', לוחות-פורטרטים, פקסימיילים. 8°. (ספרות פועלים). בראש השער: מארכס-אנגלס. בעמ' ב' של השער שם הספר בגרמנית: Marx+Engels: Ausgewählte Schriften. Band I. התכן: פ. אנגלס: התפתחות הסוציאליזם מאוטופיה למדע. ק. מרכס: עבודה שכירה והון, שכר מחיר ורווח. מבגתו ההיסטורית של ההצבר הקפיטליסטי. לבקורת הבלכלה המדינית (מבוא). פ. אנגלס: על המטהאליזם ההיסטורי. פ. אנגלס: לורדיג פויארבך וחתימת הפילוסופיה הגרמנית הקלסית (הערת הקדמה). ק. מרכס: חיוות על פויארבך. — ק. מרכס ופ. אנגלס. מניפסט המפלגה הקומוניסטית. מלון המונחים (ע' 347—349).
- 793 מרכס, קרל. פרידריך אנגלס. המאניפסט הקומוניסטי. עין-חרוד, הוצאת (דפוס) הקיבוץ המאוחד, תש"ב. 457 [1] ע'. [1] דף. 8°. בראש השער: ק. מארכס, פ. אנגלס. שם המקור: Das kommunistische Manifest mit den Vorreden von Karl Marx und Friedrich Engels. התכן: ד. ויאצ'נוב: ברית-הקומוניסטים: הארות למאניפסט הקומוניסטי. תרגום: יצחק שונברג. פ. אנגלס: התנועות של 1847. המאניפסט הקומוניסטי עם הקדמות — ק. מארכס, פ. אנגלס. פ. אנגלס: עקרונות הקומוניזם. תביעות המפלגה הקומוניסטית. התקנון של ברית הקומוניסטים. מבואות למאניפסט הקומוניסטי מאת א. לאברוילה (תרגום מ. דורמן). ק. קאנטסקי (תרגום י. אחאי). ג. פליכאנוב (תרגום י. ליכטנבוים). ד. לוקסמבורג

- 801 נשרי, צבי, התעמלות בקורה. טפוס בחבלים... תלאביב, תש"א. VI, 55 ע', ציורים: 15: 20. = הועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל. המחלקה להכשרה גופנית, חוברת מס' 8. המעטפת בדפוס, הטכסט במכונת-הכפלה.
- 802 נשרי, צבי, ראשי פרקים מדברי ימי התנוך הגופני ותולדות השטות החדשות. תלאביב, ת"ש. [1], 28 דף. 15: 20. = הועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל, המחלקה להכשרה גופנית, חוברת מס' 7. המעטפת בדפוס, הטכסט במכונת-הכפלה.
- 803 סימון, ארנסט [Ernst Simon]. סולם קיר; תרגילים לבית-הספר ולאגודת הספורט. מעובד ע"י ע. א. סימון ר"י. אלוף, תלאביב, (המחלקה להכשרה גופנית של הועד הלאומי), ת"ש. 42 דף, תמונות: 15: 21. = הועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל. המחלקה להכשרה גופנית, חוברת מס' 4. המעטפת בדפוס, הטכסט במכונת-הכפלה.
- 804 העובד הציוני. ביצור חיות ההס תורות. (תלאביב), "העובד הציוני", (דפוס "הפועל הצעיר"), [1941], 23, [1] ע' 8°. הופיע לבחירות להסתדרות הכללית בסוף 1941.
- 805 פורצקי, א. מגיברלסאר עד סואץ: פרשת ההיאבקות בים התיכון. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס "הספר"), תש"א. 173, [3] ע', מפות: 8°. סקירה היסטורית על היאבקותן של איטליה צרפת ואנגליה בדבר השליטה בים התיכון.
- 806 פינקרפלד, אנדה [Anna Krampner Pinkefeld]. גמדי: ספור בחרוזים (א': גמדי והפטרית. הציורים — לב דיקשטיין). (תלאביב, "רווין", דפוס "הפועל הצעיר"), [תש"ב], [16] ע' 16: 24.
- 807 פישקו, ברוך. נפש חיה. הציורים: [חום] גוטמן. תלאביב, הוצאת (דפוס) "דבר", [תש"ג], 282 ע', [1] דף, תמונות: 8°. מנוקד. ספורים מעולם החי, לבניהנעורים.
- 808 פלקוביץ, א. הגדרות, חוקים ונוסחאות במגנטיות וחשמל... (מותאם לבחינות הבגרות). תלאביב, "רווין", (דפוס "בצלאל"), תש"ב: 43 ע' 8°.
- (תרגום ב. קרופניק). — הערות (ע' 409—448 מאת מ. דורמן). ביבליאוגרפיה (ע' 449—451).
- 794 נאה, אברהם חיים. ספר קונטרס הסידור: עיניו לציין כמה דברים הצריכים תקון בסידורי תורה אור נוסח האר"י ז"ל, עפ"י הנוסחא האמתית של רבנו... שניאור זלמן... בעל השו"ע והתניא. ירושלים, (דפוס "ארץ ישראל"), תש"ב. 34 ע' 8°.
- 795 נאור, מנחם [Menahem Naor]. עיקדי' הדקדוק העברי. תורת-הנקוד — תורת-הצורות — תרגילים. מהדורה שלישית. חיפה, בית-הספר הריאלי העברי, (דפוס "אות"), תש"ג. 108, [2] ע' 8°. מהדורה א' ראה ק.ס. שנה י"ב ע' 158: ב' — שנה י"ד ע' 162.
- 796 נדבה, יוסף. מאקסים מאקסימוביץ ליטבינוב. (תלאביב, המחבר, דפוס "ספר", 1941). 70 ע', [1] דף, פורטרט: 8°. על המהפכן והדיפלומט הרוסי ליטבינוב (שמו האמתי משה וולך, נולד בבואליסטוק בשנת 1876), שהיה קומיסר לעניני חוץ ואח"כ ציר רוסי באה"ב של אמריקה. ע' 59—65: הרומה האנושית של ליטבינוב היהודי.
- 797 נוסוביטצקי, דבורה. מוסדות הילדים שלנו. תלאביב, "משען", (דפוס "אחדות"), תש"ב—1941. 7, [1] ע', תמונות: 8°.
- 798 נחמן בן שמחה מברסלב. ספר לקוטי תפלות... כוללים... תפלות תחינות ובקשות וריצוים ופיוסים וזיוונים והתעוררות... להשי"ת... מיוסדים על... המאמרים הקדושים של הספר הק' לקוטי מוהר"ן יסודם אדם המיוחל שבתלמידיו... מוהר"ר נתן... חלק א. ירושלים, חסידי ברסלב בירושלים, דפוס "אשכול". ג. וינפלד, תש"ב. 79, [1] ע' 8°.
- 799 נישטט, מ[לך] [Mellech Neustadt]. המס האחדות פקידיו. תלאביב, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל, (דפוס "אחדות"), תש"ב—1941. 16 ע' 8°. מנוקדת.
- 800 נצר לילדים: (ספריה ערוכה בידי ציון קיפניס). א—ב. 2 חבורות. (תלאביב, "יבנה", דפוס "הנקדן"), [תש"ב], 11, [1]; 11, [1] ע' 8°. מנוקדות. התכן: ל. קיפניס: א': תמה. ב': נפרדו.

809 פלר, יצחק. החשבון המעשי לשנת
הלמודים הששית מהדורה שלישית בתקונים ובחוספות.
תל-אביב, יבנה, (דפוס "לכל"), ת"ש. 102, [2] ע', 8°.
את הקודם דאח ק.ס. שנה ח' ע' 156.

810 פק, לורה ב. [Lora B. Peck]. אגדות
המזרח... תרגם מאנגלית [אברהם] א[ריה] ל[יב]
יעקוביץ. תל-אביב, "זרעאל", (דפוס זיהלד, 1942).
57, [1] ע', תמונות. 8°. (ספריה "אלמות", מנוקד.
כולל 11 אגדות.

811 פרבר, מאיר. גאלת הצבר; מעשיה.
הצירים מאת י. ירקוביזנה. תל-אביב, נ. דרימר, (דפוס
"דיג", ת"ש. 11 ע', 8°. = רמונים; ספריה
לידנים מספר ח'.

812 פרבר, מאיר. תכנית פיננסית לישוב.
תל-אביב, נחום דרימר, (דפוס "דיג", ת"ש. 16, [3]
ע', 8°. = רמונים; ספריה כללית. מספר ז'.

813 ציוקובסקי, ק[ורני] [Kornei Chukovskii].
לימודים: מסע לארץ הקופים. תרגם נתן אלתרמן,
ציר וחטר יהושע קוברסקי. תל-אביב, "עם עובד",
(ליטוגרפיה "אביבה"), תש"ג. 35, [1] ע', 23:17. (ספריה
"לילד"). — המקור ברוסית.

814 קומפרט, ליאופולד. יונתן ודורותיא.
תרגם ועבר מ[נחם] ז[למן] ולפובסקי לפי ספרו של
ל. קומפרט "בין חרבות". תל-אביב, "עם עובד", (דפוס
"דבר"), תש"ב. 316, [3] ע', 8°. (ספרית "שחרות").
עם מבוא (מעט דברים על המחבר) מאת רב שטוק (ע'
5—8). שם המקור: Leopold Kompert: Zwischen Ruinen.

815 קופליביץ, יעקב [Jacob Koplewitz]. בדרו
של ביאליק; מסות. ספר א. (תל-אביב), מוסד
ביאליק עלידי "דבר", (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ג.
279, [1] ע', 8°. "כל מסה נכתבה בשעתה לעצמה,
בלי קשר עם האחרות. הקשר הפנימי שביניהן לא נחבלט
לכל מלאו ועקיבותו אלא לאחר המעשה. אך משתגלחת
קצין יחד עם אחידות הענין, גם אחידות התפיסה, הבחינה
והמשפט, הביא המחבר את החטיבות, שכונסו לספר,
"לכלל מכנה אחד", ע"י שהוסיף והבליט קצת את חוט
השני האידיאולוגי העובר בהן". — התוכן: התנצלות
המחבר, על ביאליק ותקופתו. על טשרניחובסקי. על
שניאור. על שושמן. על ברנר.

816 קופמן, יהודה [Judah Kaufman]. מדרשי

גאולה: פרקי האפוקליפסה היהודית מחתימת התלמוד
הבבלי ועד ראשית האלף הששי. לוקטו וכונסו מתוך
מדרשים וקבצי-מדרשים שבדפוס ושבתכתיב, בצירוף
מבוא כללי, הקדמות, פירושים והערות ביבליוגרפיה
ושינויי-נוסחאות, בידי יהודה אבן-שמואל "יהודה קופמן".
תל-אביב, מוסד ביאליק עלידי חברה "מסדה", (דפוס
הפועל הצעיר), תש"ג. [5] דף, 13—55, 437 ע', [1] דף.
8°. התכן: מבוא כללי (ע' 15—55). מדרשי
הגאולה: דוד מלך ישראל. ירושלים של מעלה. מי
מעבד? ספר אליהו. פרק אליהו. ספר זרובבל > בעקבות
ספר זרובבל: מבוא, ימות המשיח, אגות המשיח, משיח
בן יוסף ומשיח בן דוד, בימים ההם ובעת ההיא (מפיוטי
הקליר), מאמר הגאולה לרס"ג, מאמר ארמילוס (מיוחס
לרס"ג), על ענין הישועה (תשובת רה"ג), שיר בקשת
הגאולה (לרה"ג) > . אגות ר' ישמעאל. אותו היום (מפיוטי
הקליר). נסחרות של רשבי"י. מעשה דניאל ע"ה. חוון
דניאל. תפלת רשבי"י. — פרקי משיח: מבוא. מנחם
בן חזקיהו. מנחם בן עמיאל. מעשה אליהו. בפתחה של
רומי בגן-עדן. בהיכלי-גנה ובקצצפור. אותות רשבי"י. עשר
אותות. אות המשיח. נבואת האותות (תרגום מרומית).
משיח מחיה מתים. המשיח ואליהו במחלות. סופם של
רשעים. פרק המשיח. נחמות מלך המשיח. תורה חדשה.
תורת המשיח. — נספח: תוספת לספר זרובבל. שינויי
נוסחאות (ע' 371—437).

בידי המחבר עלה לרכז את מיטב ספרי חוון
הגאולה, שאש התשוקה להגאל יוקדת בהם, להאירם ע"י
ניקוד, ביאורים, מבואות מדעיים, שינויי נוסחאות מכתבי
יד ודפוסים יקרים. מלבד קטעי מדרשים שונים נכנסו
לאוסף בשלימותם ספר אליהו, ספר זרובבל, נסחרות
ר' שמעון בר יוחאי, מעשה דניאל, תפלת רשבי"י, פרקי
המשיח, ועוד. מלבד המבוא הגדול שבדף-אס הספר על רעיון
הגאולה והשתלשלותו באים מבואות מיוחדים לפני כל
חיבור ולפני כל קטע, המתארים את הרקע המציאותי
שבו נוצרו. כל קטע משוכן במסגרתו בסדר עניני
וכרונולוגי. מלבד הסדר הכרונולוגי מורגש גם סדר פנימי
בנושאים, שכל קטע משמש הכנה לחברו. מתחבר לקודמו
ומשלימו. הספר כתוב בשפה צחה ונעימה. המחבר יודע
לחבר את נושאו על קוראיו. במדור של שינויי נוסחאות
באים גם מקורות מתוך כתבי יד, דפוסים ראשונים או
נדירים, קבצים ומאספים. חשיבות מיוחדת לנוסחת דפוס

האיסלאם". לאמתו של דבר אין כאן ציור של מאורעות שעברו, אלא סימני הגאולה העתידה, על פי ספרי חזון ומדרשים. והדבר מוכרע מתוכו, שהרי כל המאורעות שמונה כולם יבואו ב"אותו היום אשר יבוא משיח בן דוד", ואם כדעת ק. שהפייטן כבר ראה כל זה בעיניו ומשיח לא בא עדין — הרי עשה בידינו את חזונו פלסתר.

ק. מקדיש לספר "מבוא כללי" גדול, בן ג'ה עמ', הדן על געגועי גאולה בכל הדורות, ומעביר בטוב טעם ודעת דור אחר דור וצפייתו לגאולה. בכלל נותן המבוא תיאור נאמן ויפה, אולם השערה גועזת אחת, שלא היה צריך לה לענינה ולא נאמרה כנראה אלא לחידושה, מתמיהה בדמיונותיה, בבחינת "מגדל הפורח באויר והררים התלויים בשערה". והמתמיה ביותר הוא שמרבית דברים אלה נאמרו כדבר ברור ומוחלט, מבלי שיפיש אפילו שאין כאן אלא השערה.

במבואו עמ' מ"ז ואילך מפרש ד"ר ק. את דברי ריב"ז בצוואתו (ברכות כ"ח): "הבינו כסא לתקויה מלך יהודה שבא" באופן זה: תנו את כסא הנשיאות לתקויה מלך יהודה, כלומר לאחר מראשי הגולה הבבליים בשם חזקיה. הנזכר בסוף סדר עולם זוטא, שעלה לא"י וגקבר בארבל שבגליל. לדעת ד"ר ק. עלה ראש גולה זה לארץ ישראל עוד לפני החרבן, להשפיע בשם ממשלתו, ממשלת פרס האדירה, על אספנסוס וטיטוס שישבו מעל עיר הקודש, והרומים אף כיבדוהו ונתנו לו שני מבצרים, בירת מלכא ובירת ערבא של בית לחם יהודה. שם ישב עם בני ביתו, ואולי גם נלחם משם עם צבא המאסף של הרומאים ביום החרבן, ושם ילדה לו אשתו בן, והוא מנחם בן חזקיה, שגולד ביום החרבן, שהעם קיווה שיהא משיח. ק. ממשיך לשזור את חוט דמיונו: חזקיה זה שב לבבל מיד אחר החרבן, ואולם כעבור שנתיים וחצי חזר בתוקף מלכות שנית לא"י. "לשמחת לבם של כל מחזיקי קץ בארץ ובראשם ריב"ז. שעמד אותה שעה על סף המות", אולם "מלך יהודה" זה לא הורשה להתיישב ביהודה, אלא בגליל, בארבל, "וכאן ייסד את המרכזים הגדולים לתורה, ששימשו מקלט לשכינה במשך מאות בשנים. כאן נהג ראשות ברמה, בהגנו בכוח מלכות פרס על זכויות יהודי הגליל. עיני העם היושב ביהודה נישאו לכאן בתקוה: "רוד מלך ישראל חי וקיים", מהגליל יבוא הגואל ובבקעת ארבל יתגלה". ואת המעשה בה' חייא ור"ש בן חלפתא שראו אילת השחר שבקע אורה בבקעת ארבל (ירוש'

קושטא מספר זרובבל, היקרה במציאות מאד. בקיצור לפנינו אוצר בלום של תורה ומדע.

אולם יש להעיר ולערער על גישתו של המחבר לכמה חיבורים מהצד המסודי בכלל, וכן גם על כמה פרטים ופרטי פרטים. לא אבוא כאן למצות הכל, אסתפק בהערות אחדות בלבד:

במבואותיו לספר אליהו ולספר זרובבל, בדונו על זמן חיבורם והרקע המציאותי שבו נוצרו חיבורים אלה, מסתייע ד"ר ק. בפרטי החזון, שמפרשם על ידי מאורעות היסטוריים שונים. מבקש הוא יסוד ריאלי בכל פרט ופרט, כי אין הוא רואה את היצירות הללו כחזונות שנאמרו לעתיד, אלא כנבואות שלאחר המעשה, שמחברים עמד בעצם התהוות המאורעות שעליהם כביכול נתבא. דוחה הוא את דעתו של שד"ל, שהחזונות הנ"ל מיוסדים על מדרשים עתיקים, כי לדעתו מספרים הם על מעשים שהיו בתקופת הירקליוס. מתוך כך בא ק. לאחר גם את תנא דבי אליהו ואותיות דרבי עקיבא, שהוא רואה אותם כנוסדות על ספרות החזונות, ולא להיפך.

הזהירים הם חלשים וקלושים, מעין פתרון חלומות. יתר על כך: מתוך שראה את החזונות כ"מעשים שהיו" בא להשערות רחוקות ונועזות. לדוגמא במבואו לספר זרובבל עמ' 64-65, הוא משער שהיהודים התנגדו בכוח מזון לפרסים, הקימו בירושלים שלטון עצמי, בנו מזבח והקריבו קרבן, וקמה להם מנהיגה ממשפחת ראש הגולה, שבבבל, שבנה הוכתר למשיח. כל הדברים הללו, שאין להם שום סמך וסיוע משום מקור, הן "מיוסדות" לדעת קויפמן, אך ורק על מקורו זה.

לשיטה זו אין להסכים. מלבד מה שאין בכוח ההסברים הריאליסטיים להסביר אף חלק קטן מן הפרטים, מבלי להזקק להשערות רחוקות, הנה אין השיטה הזאת קולעת גם מהצד ההגיוני, שהרי לא יתכן שבתוך שטף המאורעות יכתוב מי שהוא את פרשת העבר הקרוב מאוד בצורת חזון לעתיד, ובני הדור לא יהיו מכירים בוויף שבדבר. תהא השקפתנו על חיבורים אלו מה שתהיה — דבר אחד ברור בעיני, שהם דברי חזון ולא דברי ערמה והתחכמות. ברובם הם מיוסדים על מסורות עתיקות ומדרשים שקדמו להם, כפי שהכיר שד"ל, והשאר מחזון לבו של המחבר, שיש להקשיב בדבריו בתקול של נבואה, ולא התחכמות של ויפן.

והוא הדין לפיוטו של קליר (עמ' 158), שקופמן רואה בו "ציור חי מהמלחמות האחרונות בין המזרח והמערב והד נאמן ממלחמות הכיבוש הראשונות של

מאוחר של תקופת התיבונים. והנה במקור, כביהמדר לילינק ח"ג עמ' 68, הגירסא: "רב הוא הזכות הזה להושיעם מגיהנם!" ואין כאן כל זרות סגנונית. ומן התימה על הד"ר ק. שלא ראה גירסא פשוטה זו והיה ניצל מדיחוקים.

ויש שמפרש פירוש דחוק כדי לסעוד את שיטתו: בעמ' 63 מפרש דברי ספר זרובבל "למלאות לחורבות ירושלים חשע מאות ותשעים שנה" באופן כזה: "בעוד חתק"ץ שנה מהיום שבו נבנו ונשבו (למלאות!) חרבות ירושלים. אבל מה נעשה ובמקרא בשני מקומות נמצא מבטא זה, ובשניהם אין מקום לפירוש זה: בנביא ט' ב': למלאות לחורבות ירושלים שבעים שנה, וכדח"ב ל"ו כ"א: למלאות שבעים שנה וגו'. בשניהם אי אפשר כמובן לפרש "מהיום שבו נבנו ונשבו" ואין כל יסוד לסברת ק. שהמחבר משתמש במליצה זו במובן אחר מאשר במקרא. ולבסוף עוד הערה אחת: לא כל הפרקים זכו לאותה מדה של תשומת לב. הנה "פרקי משיח" — שבביהמדר לילינק ח"ג 68—78, וכן בכ"י הרב פישמן, הם המשך ספר אליהו — לא זכו להופיע בחטיבה מיוחדת, כספר אליהו או כספר זרובבל, אלא נכנסו כמספר אחד בתוך שורה של קטעים ממקורות שונים. והרי לפי גדלו (13 עמודים!) ואף לפי חשיבותו הוא קובע ענין לעצמו, ותמוה ביותר שהמבוא שהקדיש לו ד"ר ק. הוא בס"ה בן שורות מספר, ואין בו אפילו נסיון לקבוע את זמנו, וכמו"כ אין פירוש לטקסט החשוב שלו (עמ' 332—344), אעפ"י שיש בו כמה וכמה דברים סתומים ומופלאים. וכי משום שלא זכה למהדורות מדעיות של חכמים אחרים משום כך היה אף ד"ר ק. פטור מלטפל בו באופן אינטנסיבי?

אבל למרות כל ההשגות והטענות ראוי הוא הד"ר קופמן להכרת טובה על ספרו שבו מקובץ חומר רב בצורה מושכת את העיניים.

מ. מרגליות

817 קימלמן, דניאל. שירים. בעריכת מ. ר. ג. חיפה, הוצאת חברי וידידיו, (דפוס "את"), תש"ג. 56 ע', בתוכם לוח-מורטרס. 8°. 30 שירים מעובדו של המחבר, שנהרג בתאונת דרכים סמוך להתגייסותו.

818 קיפניס, לוין [Levin Kipniss]. אכא התיגיים; שיחות לילדים... הצירים מאת ת. אפשטיין, תל-אביב, "יבנה", חש"מ, [תש"ג]. [21] ע'. 8°.

ברכות פ"א) מפרש ד"ר ק. באופן אליגורי על "חזקיה מלך יהודה" שלנו. והוא מסיים: "וכל כך גדלה השמחה בעם כימים הללו עד שאמורא ארצישראל מאוחר, ר' הילל, יכול היה להמליץ על כך בחריפות ויתירה את מימרתו: אין משיח לישראל — שכבר אכלוהו בימי חזקיה" (סנהדרין צט.). עד כאן דברי ק.

בדרכי דמיונו אין ק. נתקל בשום מכשול, ומה שלא מצאנו דבר וחצי דבר בשום מקור, לא במקורות התלמוד ולא ביוספוס, על "חזקיה מלך יהודה" זה, ועל כל הדברים המעניינים הללו — אינו מכביד כלל על ד"ר ק. ומה שבאגדה הידועה על מנחם בן חזקיה נאמר בפירוש שאמו הענייה רצתה לקנות עבדו חיתולים ולא היו לה פרוטות ("לית לי פריטין" ירוש' ברכות ס"ב) — גם זה אינו מפריע לד"ר ק. שמה "מלך אביון" היה, או שמה לא השאיר האב פרוטות בבית בצאתו רצונו: יום להלחם עם חיל המאסף של הרומים. ושהגדול שייסד את המרכוזים הגדולים לתורה בטבריה, ושנהג נשיאותו ברמה בכות מלכות פרס, — דברים כה חשובים ואף לא מלה אחת בכל מקורותינו — גם זה אפשר היה אולי לבלוע בשתיקה. אולם שר' הילל יתכוון במאמרו "אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה" וקא לחזקיה זה, ולא לחזקיהו בן דורו של ישעיהו הנביא, שנאמר עליו שביקש הקב"ה לעשותו משיח וסנחריב גוג ומגוג (סנהדרין צ"ד). האין זה קצת יותר מדי?

אסיים בהערות אחדות על נוסח הפנים והפירוש: בכמה מקומות כספרו מעיר המחבר שעשה נסיון להקמת הנוסחא בצורתה הראשונה. בסוף הספר יבואו שינויי נוסחאות שמתוכם יתבררו הנימוקים לקביעת נוסחא זו. אולם עם העיון בפנים ובשינויי נוסחאות אני מוצאים שהמחבר שקד ללש ולטהר את הסגנון, ולהתאימו לסעם וזמנו, עד כדי החלפת סימן הרבים — ין ב—ים, אך מי יערב לנו שזוהי הנוסחא בצורתה הראשונה? אדרבא, דור דור וטעמו. לפעמים בירר לו נוסח מסברא, נגד כל הגירסאות: לדוגמא בש"נ לקטע הראשון, בעמ' 372 שורה 9 מוחק מכל הנוסחאות, וראש לביזה לביזה, משום שאינו בירמיה ט"ו ב', אך מנין לנו שהעתיק פסוק כצורתו? וכן גם בשורה 25 באותו עמ' השמים קטע שלם שלא מצא חן בעיניו, אעפ"י שנמצא בכל הנוסחאות, וכאלה פעמים רבות.

ויש שביירר לו גירסא מוטעית, ונדחק הרבה לחנם: בעמ' 332 שורה 18 "רב הוא הזכות הזה להושיעם מנהיגים!" ובש"נ בעמ' 430 מעיר על זה: "סגנון

825 קפלן, צבי. ציל-צליף; שירי ילדים לומדה ולנגינה. ירושלים, ב. בלק, (דפוס ליכנהיים), (1941).
20 ע' 14: 21. תיפ. השער גם באנגלית:
Zvi Kaplan. Sing and play: new songs for children.

826 קראן, אלקראן. תרגם מערבית יוסף ואל דייבלין. [חלק ג']. [תלאביב], דביר; (ירושלים, דפוס ווייס, תש"ב). [1] דף: [279]—400 ע'. 8°. סורות יז-כו. מנוקד. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 38—40. שם גם בקורת מאת ד"ר מ. פלסנר. (שם נרשמו 262 ע' על פי טופס בלתי-שלם שהיה בידינו; צ"ל 278 ע').

827 קריף, פול דה. הלוחמים במות. תרגמה ועבדה דבורה אילון-סירני, תלאביב, "עם עובד" (דפוס "הבר"), תש"ב. [3] דף: 3—189 ע', פורטרטים. 8°.

שם המקור: Paul de Kruif: Men against death.
על חייהם ופעולותיהם של חלוצי המדע הרפוא.

828 קרן היסוד. שירת המספרים — שירת המעשים. של הרצאות: א) ל[יב] יפה — קרן היסוד בימים האלה. ב) א[ברהם] הרצפלד — ההתישבות החדשה — הישיגים וסיכויים. ג) א[ברהם] אליצור — פעולתנו בארצות הגולה. ירושלים, המחלקה לנוער של הלשכה הראשית לקרן היסוד, ת"ש. 33 דף. 16: 20. במכונת-הכפלה.

829 הקרן הקימת לישראל. מנחם אוסישקין ז"ל; מנהיג העם, מבשר התחיה, איש ירושלים, גואל הקרקע. במלאת שנה לפטירתו י"ב בתשרי תש"ג. על אישיותו. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, [תש"ג]. 14 ע'. 4°. במכונת-הכפלה.

830 שויגר, יצחק. אשר ספרתי לילדתי. הציונים מאת נ[חום] גוטמן. מהדורה שניה. תלאביב, "יבנה", (דפוס "הגדון"), תש"ב. 20, [1] ע'. 25: 23. מהדורה א' ראה ק.ס. שנה י"ד ע' 299.

831 (שומרי השבת) [נוצרים], מ"ל. השלשון על אירופה בחזון דניאל. (ירושלים, דפוס בית היתומים הסורי <שנלר>), [1941?]. 11, [1] ע'. 8°.

832 שחראי, בן-ציון. אישי המקרא: ציורים מהתנ"ך. א. תלאביב, נחום דרימר, (דפוס הפועל[ל] המזרחי), תש"א. 34 ע'. 8°. — רמונים, מספר יב. על משה, יהושע, שמואל, שאול, דוד, בת יפתח.

819 קיפניס, לויין [Levin Kipniss]. בנתיב הפלא; ספורי מהדורה שניה. תלאביב, "דביר", (דפוס "ספר"), ת"ש 146 ע'. [3] דף, תמונות. 8°. מנוקד. — מהדורה א' ראה ק.ס. שנה י"ז ע' 32.

820 קלזנר, יוסף [Joseph Klausner]. מהותה ושיפוטיותה של הציוניות הכללית. הרצאה ב"ברית הציונים הכלליים", סניף-ירושלים, בכ"ח באדר תש"ב. ירושלים, "ברית הציונים הכלליים" בארץ-ישראל, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ג. 31, [1] ע'. 8°.

העקרונות: "אין אנו מפלגה של בורגנים. אין אנו מפלגת-ימין. אין לנו שתי רשויות. הפוליטיקה הציונית אסור שתהא פשרנית. הפוליטיקה הכללית הציונית אסור לה להיות חריצנית. החינוך והתרבות בא"י צריכים להיות לאומיים ממש" (בעד חינוך אחיד).

821 קלינוב, ישעיהו. מלחמה עד מלחמה. תלאביב, "מסדה", בסיוע מוסד ביאליק, (דפוס "אחדות", תש"ב). 231, [1] ע'. 8°. = ספרית "רמון" 13. התכן: וירסל 1919. הליקבידציה הכללית. שנות המעבר (1920—1924). תקופת ההבראה וההרגעה (1925—1929). המשבר הכלכלי בעולם. היטלר בשלטון. מלחמת חבש ומלחמת ספרד. סיפוח אוסטריה. חורבן צ'כוסלובקיה. הדרישות לפולניה והמלחמה. חכריה-לאומים ומפעל השלום.

822 קלר, חיים. למד ערבית: ששה קלר ונחה ללמוד השפה הערבית. (מהדורה שניה). תלאביב, "מצפה", (דפוס רוהלד), [תש"ב]. [3] דף, 9—95, [1] ע'. 8°. מהדורה א' ראה ק.ס. שנה י"ב ע' 300.

823 קמן, ויט. דיויד דיטסו. מאת ויט קאמן. תלאביב, אקזימפיה — מרטין פויכטוונגר, (דפוס "הארץ"), [תש"א]. 26, [1] ע', תמונות. 8°. = ספרית-כיס של פויכטוונגר. חוברת 2.

824 קפליבצקי, יוחנן (Jochanan Kapliwatzky). הדבור הערבי: ספר-למוד לבת"ס התיכונים ולמתלמידים. ספר ב'. ירושלים, "קרית ספר", (דפוס "אשכול", י. וינפלד), תש"א. [4] דף, 190, [1] ע'. 8°. נוסף שער חלקי בערבית ובאנגלית. את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ז ע' 33. יצא גם "מפתח לספר הדבור הערבי". חלק א. ת"ש. 46 ע'.

שם המקור: William Shakespeare: Midsummer night's dream.

839 תנ"ך. נביאים. ספר יהושע. מפרש עלידי יהודה הרשקוביץ וישראל א[סר] זידמן. עם מבוא ומפות. ירושלים, "מוסד הרב קוק" שליד המזרחי העולמי, (דפוס רוטנברג), תש"ב. 26 ע'. [1] דף. 111. VIII ע'. 2 מפות מקופלות. 8°. "אשר מטעם הועד המפקח על בתי"ס של המזרחי כספר-שמוש למורים ולתלמידי בתי"ס התיכונים. פרוס' ש. קליין ז"ל, שעבודה זו היתה קרובה ללבם, הספיק לראות חלק הגון מן הפירוש לפני פטירתו ולהעיר כמה הערות חשובות ויקרות..." (מההקדמה).

840 תנ"ך. נביאים. ספר עמוס עם פרשן <פאראפראזה עברית> בצורך מחקר מפורט על אישיותו של עמוס הנביא, זמנו ונבואותיו מאת... יוסף קלוזנר. תל-אביב, יוצאל (ש. שרברק), (דפוס רוהל, תש"ב). 56 ע'. 8°. בעל הפרשן סובר, שאחת הסבות להתמעטות הקריאה בתנ"ך הוא שהתנ"ך ככל ספר עתיק קשה לקריאה. לכן חבר לס' עמוס (שהוא בחר בו, כהתחלה וכדוגמא) פרשן, היינו פרפרזה. תרגום הטקסט מעברית עתיקה לעברית חדשה. המחבר הדפיס בחלק העליון של העמוד את גוף התנ"ך ולמטה הימנו באותיות קטנות את הפרשן. "המבוא" (ע' 7-28) מיועד למורים ולסגס קוראים משכילים והוא כעין סעד וסייע לפרשן; במדה יועה משמש הוא במקום הפירוש.

841 תפלות. סוור תפלת ישראל: מנחה וערבית לשלש רגלים כמנהגי הספרדים בארץ ישראל ובחוץ לארץ. בשלוב הוי"ה אדוני, ובטעמים, עם קצור פסקי דינים הנחוצים... העורך והמוציא לאור צאלח ח"ר יעקב מנצור. ירושלים, דפוס מרכז, ת"ש. 176 ע'. 8°. הוצאה קודמת ראה ק.ס. שנה י"ז ע' 315.

842 תקנות קנדיאה וזכרונותיה. הוציא לאור א[ליהו] ש[מאל] הרטום ומ[שה] ד[נח] א. קאסוטו. כרך א. ירושלים, "מקיצי נרדמים" בסיוע "מוסד הרב קוק", דפוס וייס, תש"ג. 15, 167 ע'. 8°. (ספרים היוצאים לאור על ידי חברת "מקיצי נרדמים" תש"ב). שער נוסף בלטינית.

העזות שונות מתוך תקנות קנדיאה כבר נתפרסמו לפני כן ע"י חכמים שונים, וכאן נדפסו התקנות כולן עפ"י כ"י ששון שהוא יחיד בעולם בשלמותו, בתוספת הערות.

833 שטקלים, מרים [Miriam Stekelis]. דג. הציורים: בינה גבירין. תל-אביב, "אילה" ע"י "דביר", (דפוס "גוטנברג" — צ. כספ, 1943). 46 ע'. [1] דף. 8°. כולל 19 שירים וספור אחד לילדים.

834 שטרן, יוסף. חברת מניות ובעל-מניות לפי פקודת מס-ההכנסה... תל-אביב, "יבנה", (דפוס "הפועל הצעיר"), 1942. 31, [1] ע'. 8°. תדפיס מושלם עם באורים ודוגמאות מתוך "רואה החשבון המוסמך".

835 "שכון": חברה לשכונות עובדים בערבון מוגבל. שכון עובדים. תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), 1941. 22, [2] ע'. טבלאות, מפות, תמונות. 4°. שער נוסף באנגלית.

836 שכטר, שניאור זלמן. אגרות שניאור זלמן שעכטער אל שמואל אברהם פוזננסקי, הוציא לאור מוגף כתביהו אברהם יערי. ירושלים, במברגר את-וואהרמן, (דפוס מרכז), תש"ו. 60, [4] ע'. 8°. נוסף שער מיוחד באנגלית.

"שניאור זלמן שעכטער, מגדולי חכמי ישראל בדורו ומגלה "הגניזה" בקהיר... היה גם מוכתר במדות ששיו לאישיותו קסם מיוחד בעיני ידיו וחבליה, תלמידיו וקוראי ספריו... הקסם שבאישיותו של שעכטער בולט גם בצורך זה של 29 אגרות שכתב לחברו החוקר... במשך שנים עשרה שנה. האגרות בתכונות מסביב לשני ציוני-הדרך העיקריים בחייו של שעכטער: גילוי הגניזה וייסוד מרכז לחכמת ישראל באמריקה..." (מתוך המבוא).

כ"י האגרות נמצאים בארכיון פוזננסקי שבבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ונתפרסמו כאן בצורך מבוא והערות. "צדור-אגרות זה נדפס במאות וחמשים טפסים במלאת עשר שנים לקיומו של בית מסחר הספרים של במברגר את וואהרמן בארץ ישראל".

837 שמורק, א[מיל]. התעשייה והמסחר בשעה זו. ירושלים, (דפוס "אחווה"), תש"ב. 11, [1] ע'. 8°. המחבר מנהל המחלקה למסחר ותעשייה של הסוכנות היהודית בא"י.

838 שקספיר, [ויליאם]. הלום ליל קיץ. עברית בידי ש. צ. דוידוביץ. ירושלים, ספרי תרשיש, (דפוס ירושלים), תש"ג. 100 ע'. 8°. התרגום נערך ע"י יצחק שנברג. — ע' 95—100: הערות וביאורים.

[1], 367 p., illus., fold. maps. 8°.

„אין זה ספר-שמוש לתורים; זהו מורה-דרך קטול“.

847 KLAUSNER, JOSEPH. Menahem Ussishkin, his life and work. (From the Hebrew). Jerusalem, R. Mass, (typ. Hauman), 1942. 4 p. l., 11—151 p., pl., ports. 8°.

את המקור ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 161. התרגום האנגלי יצא גם בניו-יורק בהוצאת Scopus בצורה מהודרת.

848 (KOMITET OGOLNY ZYDOSTWA POLSKIEGO). Palestyna, żydowska siedziba narodowa w obrazach, żołnierzowi polskiemu na pamiątkę pobytu w Palestynie. (Tel-Aviv, typ. Dfus Erez Israel), [1941]. 31, [1] p., illus. 8°.

„הועד הכללי של יהדות פולין. ארץ ישראל. הבית הלאומי היהודי בתמונות, תחילים פולנים לזכר שהייתם בארץ ישראל“.

849 LASK, ISRAEL MEIR COHEN. Palestine stories, selected and translated from Hebrew by I. M. Lask. Jerusalem, Tarshish Books (<M. Spitzer>), typ. Goldberg), 1942. 223 p. 8°.

תרגומים אנגליים של הספורים הללו: ש"י עגנון: עפר ארץ-ישראל. י. בורל: ערבית. ח. חזן: הגלגול. יעקב רבינוביץ: על החולות. י. ח. ברנר: המוצא. יעקב שטינברג: כבשת-הרש. י. שנברג: בטעות. מ. סמילנסקי: שיטתה. ש. צמח: רולה ועטרה. י. יערי: הגבור. א. ברש: הניר הנשלם. ש. לביא: יום אחד. — בתחלת הספר מבוא מאת המתרגם (ע' 14—7) וציורים ביורגרפיים.

850 LEVY, WALTER. Der verträumte Tag; Gedichte. Jerusalem, (Salomon's Press), 1941. 31, [1] p. 8°.

851 MAYER, KURT URIEL. Der Tag ist kurz... Jerusalem, "Die Stimme", 1941—5701. 19 numb. l. 4°.

במכונית-הכפלה. שירים ואגדה אחת בפרוזה.

852 PALESTINE. GOVERNMENT. DEPARTMENT OF MIGRATION. Annual report 1939—1941. 3 v. Jerusalem, Government Printing Press, 1940—42. 1 p. l., 54; 51; 49 p. 8°.

„התעודות שבספר שייכות למאות ה'—ה'ט"ו לספח“.

באותו פרק זמן עמדה עיר קנדיאה, ואתה כל אי קנדיאה כלו (כלומר אי קריסה או אי כרתים) תחת ריבונותה של קהילת ויניציאה... הודות למצב הגיאוגרפי של האי, נעשתה הקהילה למקום ריכוז של יהודים ממדינות שונות, מעין קיבוץ גליות, בו עיר אנפין. בה נפגשו יהודים מיון מאיטליה, מארצות המזרח, מספרד, ומגרמניה... החומר הנאסף בספר מרשה לנו להעיק את עינינו בחייהם של יהודי קנדיאה, בעבודתם, במסחרם, בתעשייתם, בסידורי קהילתיים, במנהגיהם הדתיים והחילוניים, בהשכלתם, בתחסייהם החברתיים, ובמאורעות שאירעו להם בתקופה הנודעת...“ (מתוך ההקדמה).

בכרך השני שיכל את המבוא, מבטיחים המהדירים לדון בענינים אלה: „כיצד נתחבר הספר, כיצד נאסף החומר שבו, כיצד סודר חומר זה בתוכו, כיצד ומתי ומפני מה נתקנו התקנות הכלולות בו, מה הן התקנות המקבילות לתן בקהילות אחרות, מה מקורותיהן, מה הרקע ההיסטורי שלהן... מי הם האנשים הנוכחים בהן... כיצד היו קהילות אי קנדיאה מסודרות... מה היו תנאי חייהם ועבודתם של היהודים בא“ וכו'.

843 שמואלביץ, פ. הגדה פון דער איצטיקער צייט, מיט בילדער; סאטירע, תלאביב: (רמת-גן, דפוס „ליגא“), 1941. 24 ע' 8°.

„אלע בילדער זענען גענומען פון דעם האלבום „השחר“ שהוצא לאור ע"י הליגה האנטינאצית“.

844 AUDIT UNION OF THE WORKERS' AGRICULTURAL COOPERATIVE SOCIETIES LTD. The cooperative villages of Palestine in 1939. Tel-Aviv, (typ. "Hapoel Hazair"), 1940. 19, [1] p. 8°.

845 HAIFA. MUNICIPAL CORPORATION. Sixth (—Eighth) annual report 1939—1940 (—1941—1942). 3 v. Shabetay Levy, Chairman. [Haifa, 1940—1942]. 1 p. l. II, 80 l., tabs.; 2 p. l., 78 l., tabs.; 2 p. l., 84 l., tabs. 2°.

במכונית-הכפלה. — את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 142. את הדו"ח העברי ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 88 ולעיל מס' 760.

846 HOADE, EUGENE. Guide to the Holy Land. Jerusalem, Franciscan Press, 1942. VII,

Publishing House, (M. Shoham's Press), 1941. 55, [1] p. 80.
את החבורה העברית ראה קס. שנה ב' ע' 18.

858 STRAUSS, LUDWIG. Fuenfzig Gedichte aus den Jahren 1934 bis 1940. Jerusalem, P. Freund, [1941]. 2 p. l., 2—19 numb. l. 40.
במכונת-הכפלה.

859 TEL-AVIV. DISTRICT COURT. Law reports of the District Court of Tel-Aviv, 1940. Tel-Aviv, S. Bursi, (typ. "Hapoel Ha-zair"), 1941. 198 p. 80.
ע' 106—176 בעברית: פסקי-הדין של ביה"מ שנכתבו עברית.

860 TRANS-JORDAN. GOVERNMENT. LAWS. Legislation 1942. <Tr. from the Arabic. With index for years 1918—1942>. [Amman, 1943]. 7, 166, 24 p. 20.
במכונת-הכפלה. את הקודם ראה קס. שנה י"ט ע' 101.

861 أبو سعدی، جبرائیل. الصرف والنحو بأسلوب حديث وضعه ج. أبو سعدی. الجزء التمهيدي. القدس، طبع بمطبعة الارض المقدسة (1942). 26 ص. 80.
דקדוק ערבי מאת גבראיל אבו סעדי. המדריך הראשון. ירושלים 1942.

862 الخوري، اسكندر. الطفل المنشد. تأليف اسكندر الخوري البيهجي. القدس، طبع بمطبعة بيت المقدس 1942 م 1261 هـ. (2). 2, 56 ص. صور. 80.

"הילד הקורא שירים". קובץ שירים לבתי הספר מאת אסקנדר אלי-חורי אל-ביהג'אלי. ירושלים 1942.

863 ماغنس، جودا ل. نحو السلم في فلسطين بقلم جودا ل. ماغنس. (القدس، طبع بمطبعة بيت المقدس)، (1942). 16 ص. 80.

"לקראת השלום בארץ ישראל" מאת : ל. מאגנס. ירושלים 1943.

דוחות 1940, 1941 נקראים:

The statistics of migration and naturalization for the year...

את הקודם ראה קס. שנה ט"ז ע' 435.

853 [PALESTINE JEWISH LABOUR PARTY]. Die Histadruth — von Aufbau und Kampf. 1941. 47 p. 80. (typ. "אחדות"). תל-אביב.

השער גם בעברית: מפלגת פועלי ארץ-ישראל: ההסתדרות — בנין ומערכה.

854 PALESTINE TRADE CATALOGUE, pub. under the auspices of the Government of Palestine. P. 1.—2. 2 v. (Tel Aviv, Trade and Industry <Press>, Ltd., typ. "Haaretz", 1943). 4 p. l., [7]—233, [1] p., illus.; 4 p. l., 271, [1] p., illus. 80.

"Foreword by Sir Douglas Harris... Chairman of the Catalogue Committee of the Palestine War Supply Board."

Part 1: Food, drink, tobacco. Part 2: Textiles, clothing, leather.

בתחלת כל כרך וכרך מפתח של מיני התוצרת והשרותים ושל המפעלים והמוסדות. — ארץ ישראל מיצרת כעת שורה של סחורות, שלפני שלש שנים איש לא האמין באפשרות כזו. הקטלוג אינו בוגב למיזרחים של תנאי המלחמה, אלא מראה מה ארץ ישראל יכולה ליצר בזמנים נורמליים (מההקדמה).

855 (SCHWARTZ, T.) Hebräisch lernen — eine Unterhaltung; leichtfassliches Lehrheftchen zum Selbstunterricht für Neueinwanderer. Heft 1. (Jerusalem, typ. Central Press), [1941?]. 42, [1] p. 80.

856 SIENKIEWICZ, HENRYK. Ogniem i mieczem; powieść. T. I—IV. Jerzolim, Wydawnictwo "W drodze", (The Jerusalem Press, 1943). 1 p. l., [5]—243 p.; 1 p. l., [5]—207 p. 80.
תרגום עברי של "באש ובחרב" מאת ע. נ. פרענק יצא בשנות תרע"ט—תרפ"א בהוצאת שטיבל ורשה.

857 STERN, JOSEPH. Die Berechnung des Einkommens für die Einkommensteuer <mit Beispielen und Tabellen>. Deutsche Ausg. <begrenzte Aufl.> Tel-Aviv, "Yavneh"

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים

864 בריטניה הגדולה. צבא. הרגימנט הארץ-ישראלי. [עתון] פלוגה ג' גדוד עברי ב' של הרגימנט הארץ-ישראלי. חמ"ד. תש"ג. 4°. מצויר. תכפיות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא בא' אדר א' למלאת שנתים לקיום הפלוגה בשמה הקודם "באפס" 8. ששונה עכשו לפלוגה ב' של הגדוד העברי השני. בסוף השער של גל' א' רשום "הש"א—תש"ג. במכונת הכפלה.

865 מסעות ומעשים. [צפון אפריקה] חמ"ד. פלוגה א"י להובלה כללית ר.א.ס.ק. Gen. Tpt. Coy R.A.S.C. תש"ג—1943. 2°. מצויר. תכפיות ההופעה לא נזכרה. העורך: פורמן. ציורים: קופ. כהן. גל' ד' יצא באדר א'.

866 די אידישע מלוכה; ציוניסטיש רעוואלוציאנער רישער זשורנאל. (New York, 1940). 4°. תכפיות ההופעה לא נזכרה. גל' א' כולל מאמר אחד בעברית.

867 אידישער פאמיליען-זשורנאל. דערשיינט מאנאטליך אין אידיש און אין ענגליש פאר דער גאנצער פאמיליע. (ניו יארק, דזשואיש פעמילי דזשורנאל פאבלישינג קאמפאני) 1941. 4°. מצויר. שער אנגלי: Jewish family journal, published monthly in English and Yiddish for the whole family. (New York), 1941.

העורך: לאזארוס מאנפריד. גל' א' יצא ביוני.

868 געדאנק און לעבן; צייטשריפט פאר יידישע שטודענט, דערשיינט צוויי מאל אין יאר... ניו-יארק, יידישער לערער-סעמינאר און פאלקסאוניווערזיטעט, 1943. 128, 132 ע'. 8°. עם מדור אנגלי המכיל גם תמציות המאמרים היודיים. שער אנגלי: The Jewish review: a semi-annual devoted to the study and interpretation of Jewish life and thought...

העורך: ב[ער] וויינריב. כ' א' יצא במאי. — התכן: פון דער רעדאקציע. י. לעשצינסקי: די ירידה פונעם אייראפע אישן יידנטום. י. לעהרער: קינדער און יידישע קינדער, און מלחמה-צייט. ש. בערנהאלץ: ח. ג. ביאליק, דער

דיכטער אין מענש. ר. מאהלער: דער נאציאנאלער און סאציאלער באראקטער פון דער אלטער קאראימישער באוועגונג. ח. שויס: פון "מוהר" ביו טבעת-קדושים: א. קאפיטעל געשיכטע פון דער יידישער חתונה. פ. גינגאלד: צו דער געשיכטע פון יידישן לערער-סעמינאר. Editors' foreword. M. M. Kaplan: On American approaches to Jewish education. B. D. Weinryb: Jewish research and its tasks. N. Reich: Post-War economy and American Jewry. S. Halkin: The Hebrew literature in Palestine. J. Levitats: The Jewish association (Hevrah) in Russia during the first half of the 19th century. Abstracts. Book reviews. Personal notes.

869 מאנטעווידעער שטימע; אייטגאבע פאר געוועזענע פלעכע, נאציאנאלע און קולטורעלע ענינים. מאנטעווידעא 1941. 2°. פורטרטים. תכפיות ההופעה לא נזכרה. גל' 15—5 של שנה ג' יצא באוגוסט, גל' 16—6 בספטמבר, 17—7 בנובמבר.

870 פוילישער איד; מאנאט זשורנאל, ארויסגעגעבען דורך דער אמעריקאנער פעדעראציע פון פוילישע אידען. New York, 1941. 4°. מצויר. עם מדור באנגלית ושער נוסף: Polish Jew, monthly journal published by American Federation of Polish Jews. העורך: אב[רהם] גאלדבערג. גל' א' יצא בספטמבר אקטאבר.

871 FURROWS. (New York), Habonim, Labor Zionist Youth, 1942. 80. ירחון. גל' ב' של שנה א' יצא בדצמבר.

872 THE JEWISH CHAPLAIN. New York, The Committee on Army and Navy Religious Activities of the National Jewish Welfare Board, 5703, 1943. 4°. תכפיות ההופעה לא נזכרה. גליון ב' יצא במרץ. העורך: Philip S. Bernstein

phets. New York, Bloch Pub. Co., 1942. XIV p., 1 l., 191 p. 8⁰.
הספר נועד לתלמידי בתי-הספר הדתיים ולבוגרים.

880 JACOBSON, DAVID. The social background of the Old Testament... Cincinnati, Hebrew Union College Press, 1942. XI p., 1 l., 3—327 p. 8⁰.
Julian Morgenstern: Foreword. — Mother-right and father-right... Marriage. The family. The individual and the group. The dead. Deity, totem and the divine king. Blood and sacrifice. Blood revenge. The levirate and circumcision. Bibliography (p. 313—323).

881 JENNESS, MARY. We explore the prophets; a work book based on Men who stood alone... New York, Morehouse-Gorham Co., 1941. 135 p., 1 l., 1 map, illus. on pl., notes. 4⁰.
נספח: Procedure guide for the work book We explore the prophets.

ספר עזר ללמוד הנביאים. — כולל באורים לפרקי ישעיה, ירמיה, יחזקאל, הושע, עמוס, מיקה, יונה, נחמיה וס' חשמונאים מתוך השקפה נוצרית.

882 KRAUSS, SAMUEL. Two hitherto unknown Bible versions in Greek. In: Bulletin of the John Rylands Library, Manchester. V. 27, No. 1, December, 1942. p. 97—105. 8⁰.

*883 LEUPOLD, HERBERT CARL. Exposition of Genesis. Columbus, O., Lutheran Bk., 1942. 1220 p. 8⁰.

884 LUND, ERIC. Hermeneutics; or, The science and art of interpreting the Bible, by Eric Lund; tr. from the Spanish by P.C. Nelson. 3rd rev. ed., with numerous notes, new chapters and an appendix and a Scripture-index by the translator. Enid, Okl., The Southwestern Press, 1941. 207 p., ports. 8⁰.

מהדורה קודמת ראה ק.ס. שנה י"ז ע' 333.

873 NEW CURRENTS; a new Jewish monthly. (New York, The Jewish Survey Corp.), 1943. 4⁰.
גלי א' יצא במרץ.

874 THE SENIOR (for members of Senior Young Judaea Clubs. New York, National Young Judaea under the auspices of the American Zionist Youth Commission), 1943. 2⁰.
ירחון העורכים: Hertzfel Fishman. Aharon Kessler. גלי א' יצא בפברואר.

875 Вapия: безпартійный журнал, посвященный еврейскому вопросу. Нью-Йорк. 1943. 4⁰.
זריא (השחר): זיורנל אי-מפלגתי המוקדש לעניינים יהודיים. ניריווק, 1943. תכופות ההופעה לא נזכרה. ירחון העורכים: מ. ברכין-בנדיקטוב, י. פרנקל. — גלי א' יצא בינואר. — יז"ר ועד ההוצאה: י. י. פרנקל. בגלי א' של העתון משתתפים בעיקר סופרים ועיתונאים שנמלטו ממדינות הכיבוש באירופה המערבית במיוחד מצרפת.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל
עיין בדפוס א"י מס' 753, 767.

מדע המקרא

876 יפה, בן-ציון. ספר תהלים ושירי ציון בחרוזים אין גראמען (תרגום חפשי). א פרייע פאעטישע איבערזעצונג, לויט די מאטיווען פון ספר תהלים. ניו יארק, (דפוס האחים שלודינגר), חש"נ 87 ע', לחד פורטרט. 8⁰.
תרגום 34 פרקי תהלים.

877 COULTON, (GEORGE) GORDON. Medieval panorama; the English scene from conquest to reformation. Cambridge, University Press, 1938. XIV, 801 p., illus., pl., ports. 8⁰.
Chapter 32 (p. 411—432): Scholastics and Bible. Ch. 49-50 (p. 681—704): The fight for the Bible. The open Bible. — Ch. 28-29 (p. 346—365): The Ghetto.

878 CUTLER, ETHEL. One prophet — and another; a sequence of line drawings. New York, The Womans Press, (1941). x, 126 p. 8⁰.

879 HOENIG, SIDNEY BENJAMIN; SAMUEL H. ROSENBERG. A guide to the pro-

and with a bibliography. Philadelphia, (typ. Jewish Publication Society), 1940. XII, 274, 84 p. 8°.

ליבלינגרפיה חצי-שער מיוחד:

Bibliography of the writings and addresses of Solomon Solis-Cohen, by Edward D. Coleman (p. 1—84, בסוף הספר).

הספר הופיע ליום הולדת 82 של המחבר. Christianity, Judaism and Paganism. The Sephardic Jews of America. A way in the sea and a path in the mighty waters (על היהודים) Health laws of the Jews. Solomon Schechter. Juda Halevi. Sabato Morais. Mayer Sulzberger.

891 HIRSCH, SAMSON RAPHAEL. אגרות The nineteen letters of Ben Uziel; being a spiritual presentation of the principles of Judaism... tr. by Bernard Drachman; together with a pref. and a biographical sketch of the author by the translator. New York, Bloch Publishing Co., (c 1942). 3 p. I, III—XXXVII, 222 p. 8°.

זוהי מהדורה שניה של התרגום האנגלי מהדורה א' יצאה בניו יורק, 1899. המקור הופיע ראשונה באלטונה Neunzehn Briefe ueber Judenthum. בשם: תרגום עברי מאת משה זלמן אהרנזאהן; ויילנא, תר"ן ותרג"א (מהדורה ב').

892 KISCH, BRUNO. Gottesglaube und Naturerkenntnis. Frankfurt a.M., S. Neumann, 1936. 175 p. 8°.

893 LANDIS, BENSON YLOUNG. Adventure in understanding; a handbook of discussion and source materials for Protestants, Catholics and Jews... with an introd. by Henry Noble MacCracken. New York, National Conference of Christians & Jews, 1941. 63 p. 8°. מטרת הספר: הבנה הדדית והטבת היחסים בין נוצרים ויהודים.

מלבד זה עיין בדפוס א"י מס' 695, 816.

קבלה וחסידות

עיין בדפוס א"י מס' 685, 730, 794, 798.

II

885 ROSENTHAL, ERWIN I. J. Saadya Gaon; an appreciation of his Biblical exegesis. In: Bulletin of the John Rylands Library, Manchester. V. 27, No. 1. December, 1942. p. 168—178. 8°.

886 ROSMARIN, MRS. TRUDE (WEISS). New light on the Bible. New York, The Jewish Book Club, (1941). 95 p. 8°.

887 YOUNG, [T.] CULLEN. The Genesis mosaic. Wallington, The Religious Education Press, [1942?]. VII, 88 p. 8°.

ספורים תנכיים. המחבר הוא מיסיונר שחי שנים רבות בין הגוים הפרימיטיביים של אפריקה הדרומית. מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 832, 839, 840.

ברית חדשה

*888 KLAUSNER, JOSEPH. From Jesus to Paul... Tr. from the Hebrew by William F. Stinespring... New York, The Macmillan Co., 1943. XVI, 624 p. 8°.

את המקור ראה קס. שנה י"ז ע' 300. Translator's preface. Apology of the author. — Judaism outside of Palestine at the time of the rise of Christianity. The pagan world at the time of Christianity. Hellenistic Jewish thought. The sources. Jewish Christianity and Gentile Christianity. The life and work of Saul (Paul) of Tarsus. The teaching of Paul.

תלמוד ומדרש, ספרות רבנית

889 בית ועד לחכמים; קובץ לתורה ולדרוש ולעניני היהדות והספרות... New York. בהוצאות אגודת הרבנים והמטיפים באמריקה, תשי"א. 8°. העורך הרב ישעי' יוסף מארגאלין. תכנית ההופעה לא נזכרה. חוב' א' יצאה בתשרי ב' — בניסן. מלבד זה עיין בדפוס א"י מס' 672, 682, 725, 772, 777.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

890 COHEN, SOLOMON SOLIS. Judaism and science with other addresses and papers from the writings of Solomon Solis-Cohen,

I

View Press, 1941. 2 p. l., 128 p., 2 pl. (incl. facsim.), port. 8°.

לואיס דמביטץ ברנדיס (1856—1941), ממנהיגי הציונות. היה בשנות 1916—1939 חבר בית הדין העליון של ארצות הברית. הספר כולל הספדים בבית הדין העליון ובקונגרס האמריקאי ומאמר הספר עליו בעתונות האמריקאית הכללית.

900 DRUCK, DAVID. Saadya Gaon, scholar, philosopher, champion of Judaism...; tr. from the Yiddish by M. Z. R. Frank. New York, Bloch Publishing Co., 1942. 2 p. l., 96 p. 8°.

KLAUSNER, J. From Jesus to Paul.

עיין מס' 888.

901 KOBLER, FRANZ. Jüdische Geschichte in Briefen aus Ost und West. Das Zeitalter der Emanzipation. Wien, Saturn-Verlag, 1938. 508, [1] p. 8°.

902 NEUMANN, ABRAHAM [ARON]. Cyrus Adler; a biographical sketch. New York, The American Jewish Committee, 1942. VIII p., 2 l., 3—233 p., pl., ports. 8°.

כורש אדלר (1863—1940) ממנהיגי הצבוריות היהודית באה"ב, נשיא הדרופסי קולג' והסמינר לרבנים בניו-יורק. מחבר הביוגרפיה יורשו של אדלר הדרופסי קולג'. תחלה פורסמה ב־ American Jewish Yearbook, כ' 42 (ראה קט. שנה י"ח ע' 163). כאן הוכנסו תוספות אחדות.

903 ROSMARIN, Mrs. TRUDE (Weiss). High-lights of Jewish history. New York, The Jewish Book Club, (1941). 96 p. 8°.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 679, 692, 758, 783, 842, 836.

עם ישראל בהווה

904 ביולטין. טעה-עראן, (גרופע יידישע סאציאליסטן פליטים פון פוילן) 1943. 4°. „אויף די רעכט פון א מאנוסקריפט". זיל חליפות ביונית ובפולנית. השם הפולני: BIULETYN. Teheran, (Grupa żydowskich działaczy socjalistycznych z Polski).

ירחון. גל' 1, 3 (יוני), 4 (יולי) ביונית, גל' 2 (מאי), 5 (יולי) בפולנית.

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

894 הגדה של פסח ...Service for the first two nights of Passover, with a Marathi translation by Hyams Ezekiel Penkar... Bombay, H.E. Penkar, 5695.

[1] דף 118 ע' 2 תמונות. 8°.

895 מאירוביץ, אברהם נחום (A. N. Meyerowitz) ספר מדרש ומעשה על התורה... בו נקבצו ונאספו דרושים... כל אלה עשתה ידי... אברהם נחום בה"ר צבי יהודה מאירוביץ. ספר א' חלק א'; בראשית-שמות. ניר יורק (Modern Linotype Co.), תש"א. [6] דף 210 ע' פורטרט. 8°.

896 סליחות. סדר סליחות עם התרת נדרים. The propitiatory prayer and Remission of vows. Translated from Hebrew into Marathi by... Elijah Shaloom Walutkar... [Bombay], S. J. Kharilkar at the Bombay Hebrew Publishing & Printing Press, 5695. 1 p. l., 4, 107, 82, 93—106 p. 8°. עברית ומראתי.

897 TEFILLOT. Mourners' devotions תפלות arranged and compiled by Israel Goldstein. Adapted to orthodox, conservative and reform requirements. New York, Bloch Pub. Co., 1941—5702. 4 p. l., 103 p. 8°. בספר זה גם דיני ומנהגי אבלות, קטעים מהספרות העברית על חיים, מות ובצחיות, מאמר על הקדוש מאת המסדר, ולוח היאהרצייטס לעשר שנים (1941—1950). מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 647, 747, 841.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

898 BROCHES, SAMUEL. Jews in New England; six monographs... I: Historical study of the Jews in Massachusetts <1650—1750>. New York, Bloch Publishing Co., 1942. 68 p., facs. 8°.

899 DILLIARD, IRVING ed. Mr. Justice Brandeis, great American; press opinion and public appraisal... Saint Louis, The Modern

911 JANOWSKY, OSCAR JESALAH. The American Jew; a composite portrait, ed. by Oscar I. Janowsky. New York, Harper & Brothers, (c 1942). XIV p., 1 l., 322 p., 1 l. 8°.
[לייב] קוויטקא [צחק] גוסינאוו און י. קאנעלסאן.
פארווארט: שאכנע עפשטיין. מאסקווע, מעלכע-פארלאג.
„דער אמת“ (אוגוסט) 1941, 114, [2] ע. 8°. עם שער
רוסי בעמ' ד' של המעטפת.

906 (בערגעלסאן, ד[וד]). יידן און די פאטערלאנד-
מילכאמע. מאסקווע, אגיו. מעלכע-פארלאג, „דער עמעס“.
1941, 22, [2] ע. 8°. החוברת נכתבה מיד אחרי
כניסת רוסיה למלחמה. המחבר קורא ליהודי רוסיה
להתגייס לצבא האדום.

907 דזשיאנט דיסטריביושן קאמיטי. נויט און
הילף: ווי אזוי אידישע נויט ווערט געלינדערט דורכ'ן
„דזשיאנט“. [ניו-ארק]. דזשיאנט דיסטריביושאן קאמיטי.
1941, 31, [1] ע. תמונות. 8°. לפני שאה"ב נכנסו
למלחמה יכלה חברה „דג'וינט“ להושיט עזרה ליהודי
גרמניה וארצות הכיבוש. החוברת כוללת ידיעות על
העזרה בשנת 1941.

912 LEWIN, BOLESŁAW; ABRAHAM G. DUNKER. Polonia a la vista. [Buenos Aires?], Columna, [193-?] 49 p. 8°.

„פולין במראה“. התבן:

A. G. Dunker: Polonia y los Judios. —
B. Lewin: El aspecto social de Polonia.

913 PUCCINI, MARIO. Porqué yo cristiano e italiano, quiero a los israelitas. Traducción de Francisco Dibella <esta edición incluye el texto original en italiano>. [Buenos Aires?], Columna, [1942?]. 32 p. 8°.

„מדוע אני — נוצרי ואיטלקי — אוהב את היהודים?“

הרגום ספרדי ומקור איטלקי. עם הקדמה לתרגום הספרדי
מאת Cesar Tiempo. המחבר הוא בנו של הקומפוזיטור
המפורסם.

914 RIPKA, HUBERT. We think of you; a message to the Jews of Czechoslovakia. London, Czechoslovak Maccabi, 1941. 2 p. l., 7—29, [1] p. 8°.

905 דאס בלוט רופט צו נעקאמע! >ואס
געליטענע דערציילן וועגן די פאשיסטישע אכזאריעס
אינעם אקופירטן פוילן. > געזאמלט און צונויפגעשטעלט:
[לייב] קוויטקא [צחק] גוסינאוו און י. קאנעלסאן.
פארווארט: שאכנע עפשטיין. מאסקווע, מעלכע-פארלאג.
„דער אמת“ (אוגוסט) 1941, 114, [2] ע. 8°. עם שער
רוסי בעמ' ד' של המעטפת.

906 (בערגעלסאן, ד[וד]). יידן און די פאטערלאנד-
מילכאמע. מאסקווע, אגיו. מעלכע-פארלאג, „דער עמעס“.
1941, 22, [2] ע. 8°. החוברת נכתבה מיד אחרי
כניסת רוסיה למלחמה. המחבר קורא ליהודי רוסיה
להתגייס לצבא האדום.

907 דזשיאנט דיסטריביושן קאמיטי. נויט און
הילף: ווי אזוי אידישע נויט ווערט געלינדערט דורכ'ן
„דזשיאנט“. [ניו-ארק]. דזשיאנט דיסטריביושאן קאמיטי.
1941, 31, [1] ע. תמונות. 8°. לפני שאה"ב נכנסו
למלחמה יכלה חברה „דג'וינט“ להושיט עזרה ליהודי
גרמניה וארצות הכיבוש. החוברת כוללת ידיעות על
העזרה בשנת 1941.

908 פוילישע סאציאליסטישע פארטיי. פרייע
פוילן: געמיינוואמע דעקלאראציע פון די אויסלעגנישע
רעפערענטאנטן פון דער פוילישער סאציאליסטישער
פארטיי (פ.פ.ס.) און פון דעם אלגעמיינעם אידישן
ארבעטער-בונד „בונד“ אין פוילן... New York.
דעלעגאציעס פון די פוילישע און אנדישע ארבעטער
באוועגונגען אין אמעריקע, (1941), 6, 10 ע. 8°.
יודית, פולנית ואנגלית. שער אנגלי:

Free Poland; joint declaration by
the representatives-in-exile of the Polish So-
cialist Party and the General Jewish Work-
ers' Union of Poland...

909 HARTNER-HNIZDO, HERWIG. Das jü-
dische Gaunertum. München, Hoheneichen-
Verlag, 1939. XI, 364 p., illus. 4°.

ספר אנטישמי-נאצי.

910 NEW YORK. INSTITUTE OF JEWISH
AFFAIRS. Institute of Jewish Affairs, its aims
and methods, New York, 1942. 27 p. 8°.

bishop of Canterbury. London, J. Murray, (1935). XVIII, 351 p., facsim., fold. maps, ports. 8°.

לורד פלומר (1857—1932) שמש בשנות 1925—1928 נציב עליון לארץ ישראל. על תקופה זו מסופר בפרק י"ז (ע' 249—284). המחבר השתמש לכך בדיעות שקבל מאת: סימס (המוכיר הראשי בזמן ההוא) מילס (סגנו) ו- בנטיש (יועץ המשפטים). בפרק זה מובא גם מכתבו של אמרי (מיניסטר המושבות בזמן ההוא) על פלומר ופעולותיו במלטה ובא"י. המחבר מדגיש, שפלומר נקט בלי הפסק בפוליטיקה של יסוד בית לאומי יהודי בארץ ישראל.

920 LA IDEA SIONISTA; (organo de la nueva organizacion sionista). Buenos Aires, 5703, 1942. גודל 2°. illus.

תכיפות ההופעה לא נזכרה. העורך: Jacobo Damun.

גל' 78 של שנה ג' יצא ב"ה בכסלו.

921 THE JEWISH OUTLOOK; souvenir issue: World Mizrahi 40th anniversary... New York, January 17, 1943. 20 p., port. 4°.

922 LAWRENCE, THOMAS EDWARD. The letters of T. E. Lawrence, ed. by David Garnett. London, J. Cape, (1938). 896 p., facsim., maps, pl., ports. 8°.

הסופר לורנס מארגן "המרו במדבר" היה פעיל מאד בפוליטיקה הצבאית והחיצונית של אנגליה בזמן המלחמה הקודמת ובשנים שלאחריה. המכתבים שבמדורות השני והשלישי (ע' 181—346. משנת 1914—1922) כוללים ידיעות על ארץ ישראל והארצות הסמוכות לה. גם במדור הראשון ידיעות על א"י (שבקר בה בשנת 1909), ראה עמ' 63—64, 73—75, 95—97, 163—164, 176. במכתבו לאבן מאנווסט 1909 הוא כותב בין השאר: במדה שהיהודים ימהרו לעבד את אדמת ארץ ישראל — יהיה טוב יותר: בושבותיהם הן נקודות בחירות במדבר (ע' 74).

923 LOCKER, BERL. Palestine and the Jewish future. [London], Jewish Socialist Labour Party, (1942). 55, [1] p. 8°.

"Rev. and enl. reprint of an article pub. in 'Left news' for March, 1942."

המחבר חבר הנהלת ההסתדרות הציונית העולמית.

נאום ששדר המחבר, מיניסטר לעניני חוץ בממשלה הצ'כוסלובקית בלונדון, ב-18 ספטמבר 1941 ליהודי צ'כוסלובקיה. החוברת כוללת שני פרקים נוספים (ע' 12—29) מאת המו"ל:

Persecutions of Jews. The Jews of Czechoslovakia.

915 Родина, Н. А. Схемы еврейских евреев. В: Новый еврей. IV. Нью-Йорк, 1943. 226—219]. 8°.

י. ד. רובינזון: גורלם של יהודי אירופה. בתוך: נובי דורנא, IV, ניו-יורק, 1943. המחבר מנהל המכון: Institute of Jewish Affairs.

ציוגות וידיעות ארץ ישראל

916 המגורה... אידיאטורה פור לה אסטיאסיון די ציוניסטאס ריביזיוניסטאס מגורה די תיסאלוניקי, 2 חוברות. טיסאלוניקי, 5698—5699. דף, [2]—[3], 26—[6] ע', פורטרטים: 30, [10] ע', פורטרטים. 8°. מכיל מדור עברי ומדור יוני. לשנת 5699 י"ל עם שער נוסף ביונית על המעטפת השמאלית: Μενοει... העורך: שלמה כהן. חוברת תרצ"ח יצאה לראשונה בשנת חוב' תרצ"ט יצאה לסוכות. את הקדמת ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 51.

917 BRANDEIS, LOUIS D[EMBITZ]. Brandeis on Zionism; a collection of addresses and statements... With foreword by Felix Frankfurter. Washington, Zionist Organization of America, (c 1942). I p. I, v—VIII, 3—156 p., port. 8°.

ל. ד. ברנדיס (1856—1941) חבר בית המשפט העליון בארצ"י משנת 1916 הצטרף לתנועה הציונית בשנת 1913 ובמשך כמה שנים עמד בראשה. בקיבוץ כנסו 15 נאומיו ובאמריקה 17 אגרותיו, כרוזיו ושיחותיו. רובם משנות 1913—1920.

*918 HANNA, PAUL LAMONT. British policy in Palestine; with an introduction by Joseph Daniels. Washington, D. C., American Council on Public Affairs, 1942. XIII, 214 p. 8°.

919 HARRINGTON, SIR CHARLES. Plumer of Messines... With a foreword by the Arch-

family; a Jewish interpretation. New York, Bloch Pub. Co., 1942. IX, 214 p. 8⁰.

מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת. את הראשונה ראה ק.ס. שנת י"ח ע' 266.

929 GREENBERG, [Mrs.] BETTY D[AVIS]; ALTHEA O. SILVERMAN. The Jewish home beautiful. New York, The Women's League of the United Synagogue of America, (1941). 136 p., illus., pl. 8⁰.

על מנהגי החגים, בעיקר בבית ובמשפחה. — B. D. Greenberg: Introduction. — Narrative version. Special holiday foods and delicacies. — A. O. Silvermann: Dramatic version. Music at the home.

מלבד אלה עיין בדפוסי א"י מס' 737, 781, 785, 789.

בלשנות

עיין בדפוסי א"י מס' 751, 752.

ספרות יפה עברית של ימי הביניים

930 JUDAICA Ano X, No. 112—114: Homenaje a Judá Levi en su octavo centenario. Buenos Aires, Octubre — Diciembre de 1942. [129]—223, [1] p. 8⁰.

התכן: Editorial. I. Bloch y E. Levy: La época de Judá Levi. I Guinzburg: Vida de J. L. E. Heine: Judá Levi: Judá Levi: Endecha para hora de angustia y guerra. A una muchacha. Separación. Sión! No has de demandar. Se niega a quedarse en Egipto. A. S. Yahuda: Judá Levi: Un bosquejo sobre su vida y su obra. S. W. Baron: Judá Levi: Respuesta a un defasío histórico. M. Weinstein: Tres notas al margen de la filosofía de J. L. M. J. Kahn: J. L. y la bella judía de Toledo. M. Rosenfeld: J. L., sionista. Miscelánea sobre J. L.

ספרות יפה עברית חדשה

931 הלוי, אברהם צבי. מנחם ריבולוב "כתבים ומגילות". ניוירק, הוצאת המחבר, תש"ב. 32 ע"י. 8⁰. בקורת שלילית על ריבולוב המבקר.

924 ROSENBLATT, SAMUEL. This is the land. New York, The Mizrahi Organization of America, 1940. 166 p. 8⁰.

Long before Herzl. The evolution of the Jewish state. Palestine partition. Eretz Israel in the summer of 1937. A week in Jerusalem. Jews and Arabs in Palestine. Religion and state. The Land of Israel and the Torah of Israel. Why Mizrahi? The 19th Zionist congress and after. Our duties in America.

925 ROTH, CECIL. Ancient aliyot. New York, Pub. for Hechalutz Organization of America by Scopus Publishing Co., 1942. 63 p. 8⁰. (Hechalutz library).

המחבר מוכיח שהקשר בין הגולה ובין ארץ-ישראל היה קיים וחזק למדי בתקופות שונות, החל מעלית שלש מאות הרבנים מאנגליה וצרפת בהתחלת המאה ה"ג וגומר במשלח שדר"ם מא"י במאה ה"ז וה"ט. החוברת נועדת לקהל רחב.

*926 WEDGWOOD, JOSIAH CLEMENT. Testament to democracy by Lord Wedgwood. London, Hutchinson, (1942). 168 p. 8⁰.

Jews and Palestine: p. 153—156. המחבר דורש בשביל הבית הלאומי ליהודים את א"י משני עברי הירדן וחצי האי סיני.

927 WILLIAMS, WATKIN W[YN]. The life of General Sir Charles Warren, by his grandson... with a foreword by the Earl of Clarendon. Oxford, B. Blackwell, 1941. XXX, 450 p., maps, ports. 8⁰.

הגנרל ורן השתתף בחפירות בא"י בשנות הששים למאה שעברה מטעם החברה האנגלית לחקירת א"י. סוקרים ד"ר (ע' 40—78) על א"י.

Excavation and reconnaissance in the Holy Land. The recovery of Jerusalem. The Moabite stone.

מלבד אלה עיין בדפוסי ארץ-ישראל.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

928 GOLDSTEIN, SIDNEY [EMANUEL]. Meaning of marriage and foundations of the

פלוטארך, ש. ניגער: י. צינבערג, י. צינבערג: בריוו (לניגר ואופטושו משנות 1911—1937). ש. ביקלר: דער יידישער פראוואסטיל. א. גאלאמב: ביאליק און בן-יהודה — צוויי וועגן אין העברעאיום. מקום המעשה של הספרים בפולין הכבושה. הנושא של רב השירים — ענות ישראל בארצות הכיבוש. את הקודם ראה ק.ס. שנה ט"ז ע' 482.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

935 PENGUIN PARADE: new stories, poems, etc., by contemporary writers... ed. by Denys Kilham Roberts. Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books Limited, (1940). ביניהם ספורים בעלי תכן יהודי: 187 p., pl. 8°.

J. Wood Palmer: The kettle. — D. R. Kahn: Naphtali.

מלבד זה עיין בדפוס א"י מס' 849—851, 858.

ספרות הנוער

936 הדאר לנער. שנה ט' גל' ט' קלח. גליון יהודה הלוי (לכבוד החדש העברי). ניר יורק, כ"א אדר א' תשי"ג. 4 ע' תמונות. מפה. 4°. מנוקד.

937 יאהאנעסבורג. אידישע פאלקשול. זאמבור, ארויסגעגעבן דורך פארוואלטונג פון דער פאלקשול און קינדערגארטן ביים יידישן קולטור-פאראיין, יאהאנעסבורג, דרום-אפריקע. Johannesburg, דפוס Rostra Printers. [1942]. 1] 56 ע' פורטרט, חוים, תמונות. 4°. בראש השער: יידישע פאלקשול אין יאהאנעסבורג. פינף יאר. 1937 — סעפטעמבער — 1942.

938 COHEN, BERYL D. [AVID]. Introduction to Judaism; a book for Jewish youth. Rev. ed. New York, Bloch Publishing Co., 1942. X, 188 p. 8°.

מהדורה א' ראה ק.ס. שנה ז' ע' 432. למהדורה זו נוסף פרק: The customs and ceremonies of Judaism.

939 LEVINGER, Mrs. ELMA C. (EHRlich). Folk and faith; the confirmant's guide book, by Elma Ehrlich Levinger and Lee J. Levinger. New York, Bloch Pub. Co., 1942. X, 139 p. 8°.

932 Поляков — Литовцев. С. И. Зажная Шен-ура сороклетие его литературной деятельности. В: Новый журнал. IV, Нью-Йорк, 1942. стр. 252—246.

ש. ל. פוליאקוב-ליטובצב: זמן שניאר (ליובל הארבעים לפעולתו הספרותית). כתוך: נובי דורנול, IV, ניו-יורק, 1942.

מלבד אלה עיין בדפוס ארץ-ישראל.

ספרות יפה יודית

933 גאלדאווסקי, ה. זינגס א וועלט. לאס אנגעלעס, 1942. 71/1 [1] ע' 8°. תרגום יודי של שירים ידועים עבריים, אוקראיניים, רוסיים, אנגליים, גרמניים, ושל שיר עם סרבי. מעברית תורגמו: "הכניסני" הלא ביום ולא בלילה" לביאליק, "שחקי, שחקי" ושיר תמרי (והיה בחשכה הערב) לטשרניחובסקי, "שיר העמק" לאלתרמן, "אנו עולים ושרים" לר. כהן ו"יד ענוגה היתה לי" לשניאור.

934 המשך: זאמבור 4. ניר יארק, (Hemshech, Posy-Shoulson Press) 195, 82, 1943. 1] ע' 8°. חברי המערכת: ב. דעמבלין, בעריש ווינשטיין, משה שטארקמאן. — התכן: שירים מאת כ. אייבלסאן, י. ל. טעלער, ש. מאלץ (דער ייד אויב, עפאס פון היינטיקער צייט), ש. שטערן, ה. שארגעל, א. גלאזער, ע. ווערהארן בתרגומו של ש. ל. שניידערמאן עם הקדמת המתרגם, שיר סרבי בתרגומו של ה. ראזענפעלד: י. מעצקער: קינס צייכען, ספורי. — ב. דעמבלין: צוויי און א דריטער, רומן (בפניציה מיוחדת), מאמרים ורשימות: י. טאפעל: דער יידישער קינסטלער, מ. שטארקמאן: י. מעצקער: גריני בערריס מ. ל. האלפערן, שטודיע. את הקודמים ראה ק.ס. שנה כ' ע' 39.

934א זאמליכער, 5. רעדאקטירט: יוסף אפאטאש. ה. לייזיק [פסיונים של לייזיק האלפערן]. ניו-יורק, (Posy-Shoulson Press), פעברואר 1943. 352 ע' לוח תמונה. 8°. התכן: שירים מאת א. לעיעלעס (גאס פון ישראל), י. גלאשטיין, י. סיגאל, ק. מאלדאחסקי, י. סעגאל, מ. ראזיטש, מאני לייב [בראהינסקי] (א מעשה ווי אויז אליהו הנביא האט געראטעוועט ווילנע פון שניי), אהרן צייטלין, א. איזעבאך, מ. שאגאל, ה. לייזיק (די באלאדע פון מדבר). — פון עזרא דעס פערטן, תרגם א. צייטלין. — ספורים: י. אפאטאש: ווען פוילן אין געפאלן. ש. מילער: תכריכים. — מאמרים: י. י. סרוג:

945 JEWISH EDUCATION NEWS LETTER. (New York), American Association for Jewish Education, 1942. 4°.

תכניות ההופעה לא נזכרה. גל' 11 יצא ביוני 1942.

946 NEWS BULLETIN on the Hebrew University of Jerusalem. (Johannesburg), S(outh) A(frican) Friends of the Hebrew University, 1943. illus. 4°.

תכניות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא באפריל.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 696, 711, 712, 714, 797.

ספרי למוד

947 שניידער, וואלף. סילאבוס אין אידישער געשיכטע פאר די אידישע סאלק שולן... ערשטער ציקל, דאס צווייטע לערניאר. ניויארק, צענטראלער שולן קאמיטעט פון א"י. נאצ. ארבעט. פארבאנד און פועלי ציון צ"צ, 1941. 116 דף. 4°. במכונת הכפלה.

מלבד זה עיין בדפוס א"י מס' 673, 699, 713, 715, 774, 808, 809, 822, 824, 855.

ספרי מדע כלליים בעברית

עיין בדפוס א"י מס' 674, 704, 718, 743, 778, 782, 786, 792, 793, 805, 821, 827.

שונות

948 BELLIN, MRS. MILDRED (GROSBERG). The Jewish cook book, by Mildred Grosberg Bellin, according to the Jewish dietary laws : recipes of America, Austria, Germany, Russia, France, Poland, Roumania, Hungary. New York, Bloch Publishing Co., 1941. XVIII p., 1 l., 455 p. 8°.

940 SUSSMAN, SAMUEL. Play with Jewish puzzles. Philadelphia, (Liberty Printing Co.), 1942. 48 p. 8°.

941 WEILERSTEIN, SADIE R[OSE]. What the moon brought... Illustrated by Mathilda Keller. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 5702—1942. 6 p. 1., 159 p., illus., pl. 4°. ספרים לילדים לשבת וחגים.

942 ZELIGS, DOROTHY F[REDA]. The story of Jewish holidays and customs for young people. Illus. by E. Romano. New York, Bloch Pub. Co., 1942. XIII p., 1 l., 239 p. 8°.

מלבד אלה עיין בדפוס ארץ-ישראל.

חנוך והוראה

943 BRILLIANT, NATHAN; LIBBIE L. BRAVERMAN. Religious pageants for the Jewish school... Cincinnati, Union of American Hebrew Congregations, (c 1941). VI, 155 numb. 1., notes. 4°.

במכונת-הכפלה. מטרתם של המחברים להכניס רוח חיים לבתי-הספר היהודיים הריפורמיים ע"י הצגות פומביות מוקדשות לשבת ולחגים יהודיים ואמריקאיים. הספר כולל 16 מחזות.

944 BULLETIN OF INFORMATION for principals and teachers of Jewish schools. New York, The Jewish Education Committee of New York, 1943. 4°.

תכניות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא בינואר. חלק מן הטכסט בעברית.

ספרו הערבי של ר' יוסף וקאר על הקבלה והפילוסופיה

מאת

גרשם שלום

שטיינשניידר היה החכם היחידי שנתן את דעתו על פעולתו הספרותית של המקובל ר' יוסף בן אברהם וקאר שחי בטולידו עד קרוב לשנת 1360 והובא כמה פעמים בספרי בני דורו ובני הדור שלאחריו. הרמשי"ש דיבר עליו במקומות שונים⁽¹⁾ ובדבריו המאוחרים הוסיף וגרע מדבריו הראשונים. אבל עדיין המבוכה גדולה ובפרט בשאלת זהותו ומהותו של חיבורו הגדול והעיקרי שבזכותו קנה לו המחבר שם אצל המקובלים. שטיינשניידר לא זכה לראות את כתבי היד החשובים ביותר לשם בירור כזה ועל ידי כך נעלם ממנו העיקר. הוא מצא בכתבי יד שונים ליקוטים וקיצורים בתרגום עברי מתוך ספרו הגדול שהיה כתוב ערבית, אבל לא הכיר שכל הספר הגדול הוא עדיין נמצא במקורו הערבי בידינו. ורצוני להעמיד כאן את הדברים הנוגעים לשאלה הביבליוגרפית הזאת על בירורו.

שטיינשניידר מצא שבכתבי יד אחדים נמצא, בלי כל שם מיוחד, סיכום או עבוד עברי של כמה שערים מתוך ספר אחד על ענין עשר הספירות לר' יוסף וקאר. במאמרו הראשון על וקאר ניתח ש. את ארבעת השערים שמצא בכ"י אוכספורד וסיכם את תוכנם. אבל תוכן השערים הללו לא הלם עדיין את ההגדרה שר' שמואל ו' מטוט הגדיר בה, בשנת 1370, את תוכן הספר השלם. וכן דבריו בס' משוּבב נתיבות, פירוש על ס' 'יצירה' חלק א' פרק ה'⁽²⁾: "החכם ר' יוסף בר' אברהם נ"ע בן וקאר⁽³⁾, איש אשר רוח אלהים בקרבו נשתדל בכל מאדו להצדיק דברי הקבלה ולכוין אותם עם דעות חכמי המחקר ועם התורה והנבואות וחכמי המזלות וחבר בזה ספר קראו המאמר המקבץ⁽⁴⁾ והספר הזהו יקר מחכמה ומכבוד כי הביא בו הסולת המוצל מדברי הפילוסופים וסברותיו הנכוחים עליהם נוספים והגדיל את כחו ושם דרך לישע אלהים הם הקדושים הטהורים חכמי הקבלה הרוגנים באהליהם העומסים עליהם⁽⁵⁾ אבל לא עלתה לו יפה הכונה שאליה כוונו הראשונים". בראשונה חשב שטיינשניידר ש"מאמר הכולל" זה אינו הספר על תורת הספירות שמצא אותו בחלקו, ואח"כ חשב כי ייתכן שהם ספר אחד, ולבסוף — בספרו על הספרות הערבית של היהודים — החליט שהם באמת ספר אחד, על אף חוסר ההתאמה בין הקטעים הידועים ובין תיאור אופיו של הספר אצל ו' מטוט. לעומת זה העיר במאמרו הראשון⁽⁶⁾ שחלק גדול מספר

(1) עיין 171—180 p. Steinschneider, Gesammelte Schriften (1925) (מאמר זה הופיע עוד בשנות החמישים של המאה הי"ט באנציקלופדיה של Ersch und Gruber) p. 240 (Alfarabi 1869); Die hebräischen Übersetzungen (1893) p. 921; Die hebräischen Handschriften in München (1897) p. 99; Die arabische Literatur der Juden (1902) p. 168.

(2) שטיינשניידר Ges. Schr. עמ' 178 הביא רק תרגום גרמני של המאמר ואני מביא כאן לפי המקור בכ"י אדלר 1281 דף 151.

(3) בכ"י אדלר: ואקר.

(4) שני כתבי היד באוכספורד ששטיינשניידר תרגם מהם, גרסו כאן "קראו המאמר הכולל". מכ"י אחר העתיקו מה"ס שוואגר את פרענקעל ברשימתם מספר 39 (אוצר כל"י חמדה חוברת ד') עמ' 9 את השם בצורה אחרת "המאמר הכולל המקבץ".

(5) איני מבין כונת הדברים. שטיינשניידר לא תרגם את מה שמצא לפניו אלא אמר שמצא כאן משפט "משוּבב מכל וכל".

(6) Ges. Schr. עמ' 179.

זה שן' מטוט מדבר עליו, נשתמר בכ"י וכוונתו — לכ"י ואטיקאן 384², לפי תיאורו ברשימת אסימאני: "ספר הסכמת הפילוסופים והאצטגנינים והפילוסופים". ואולם שטיינשניידר עצמו לא ראה את כתב היד הזה מימיו ולאחר זמן ביטל את דעתו הראשונה מפני שברלינר הודיע לו (ז' ששם מחבר הספר שבכ"י ואטיקאן הוא יצחק בן משה, ואסימאני טעה, לדעתו, כשקרא את המחבר בשם יוסף ו' וקאר⁵).

והנה — צדק שטיינשניידר. בהשערות האחת כשחשב שהספר המובא אצל ר"ש ו' מטוט הוא הספר ששרידיו נמצאו בכ"י עבריים, וטעה בהשערות האחרת כשבא לשלול מר"י ו' וקאר את הספר שבכ"י ואטיקאן 384 ששמו הולם כל כך את תיאור תוכן הספר אצל ו' מטוט.

דבר זה נתברר לי כאשר בדקתי את כתבי היד העבריים שבספריית הואטיקאן וראיתי לא רק את כ"י 384 אלא גם את כ"י 203 ששייכותו לעניני ר"י ו' וקאר לא נודעה לשטיינשניידר כלל. כ"י זה רשום בקיצור גדול בספרו על הספרות הערבית של היהודים עמ' 292 בין הפירושים עלומי השם, על פי אסימאני: "פירוש על עשר ספירות (?)". והנה בכ"י זה הכרתי את המקור הערבי של ספרו הגדול של ו' וקאר, אחד מספרי הקבלה המעטים שנתחברו בערבית. מכיון שהתחלת ההקדמה חסרה עתה, לא עמדו על זהותו. כה"י לא נכתב זמן רב אחרי זמנו של המחבר, ואין ספק שנכתב עוד במאה ה"ד. זהו כרך גדול של קצ"א דפים הכתובים בקורסיבה ספרדית רהוטה וצפופה. 29 שורות בכל עמוד, מקצתו על נייר ומקצתו על קלף. כל הכרך הגדול אינו מכיל אלא ספרו של ו' וקאר בלבד.

השווייתי את כה"י הזה עם כ"י 384 ומצאתי שבדף 125—139 של כ"י זה נמצא תרגום מדויק למדי של התחלת הספר הגדול. גם שם חסרה אמנם ההתחלה, אבל מה שנמצא, מתאים בדיוק למקור הערבי בכ"י 203 דף א' ע"א שורה 14 ואילך. המתרגם שמר לנו את שם הספר ואת שם מחברו ואין כל יסוד לבלבוליו של ברלינר: "ספר הסכמת הפילוסופים והאצטגנינים והמקובלים חברו החסיד השלם האלהי ר' יוסף ו' ואקר תנצב"ה". בנוסח הערבי משתמש המחבר תמיד במלת מואפקה במקום הסכמה, ולפי זה קל לתרגם את שם הספר בחזרה למקורו הערבי: כתאב (או מלה דומה) אל מואפקה בין אל פלאספה ואל מג'מין ואל מקובלים⁶. אין כל צורך לקבל דעתו של שטיינשניידר שאמר במאמרו הראשון (כאשר עוד חשב בצדק שיש כאן בכ"י 384 חלק מספרו של ו' וקאר): "הכנוי ספר ההסכמה יכול להחשב רק כתיאור התוכן כי מטוט מסר את השם האמתי באופן ברור". דבר זה אינו נכון. "המאמר הכולל" או "המקובץ" אינו שם מלא, ואדרבה נראה שהשם המקורי היה ארוך ומטוט קיצר אותו, למשל: "המאמר הכולל על הסכמת הפילוסופים וכו'" והמתרגם העברי קיצר גם הוא וכתב במקום "המאמר הכולל על הסכמת..." ביתר פשטות "ספר הסכמת...". ואין כאן סתירה. שני התרגומים "הכולל" ו"המקובץ" מוכיחים שבמקור היה כתוב דבר כגון אלמקאלה אלג'אמעה פי אלמאפקה וגו'¹⁰.

אביא כאן את ההתחלה של הנוסח העברי בכ"י 384 עד כמה שהעתיקתי אותה בשעתה, וכן את השורות הראשונות המתאימות למאמר זה במקור הערבי בכ"י 203¹¹. כ"י 384 נכתב

(7) עיין המזכיר י"ד, עמ' 81, ואברהם ברלינר ב"מאגאזין", שנה א' עמ' 44.

(8) כן דברי שטיינשניידר בספרו Hebr. Übersetz. עמ' 598.

(9) המחבר כותב בנוסח הערבי בדרך כלל "אלמקובלים" ולא "אלמקובלין".

(10) ירדני ד. צ. בנעט מעירני שיתכן כי השם "המאמר המקובץ" בכ"י של הר"ש מטוט רומז אולי על

קיצור הדעות של הכתות השונות לשם הבאת הסכמה ביניהם.

(11) בנעט הואיל לעבור על העתיקות מן הנוסח הערבי ולהעיר לי את הערותיו ולהסביר לי מה שהוקשה לי, ורב תודות לו על טרחו.

בכתב רבני ספרדי יפה של המאה ה־טו' אלא שהדפים נאכלו ע"י הדיו ונדבק עליהם נייר לשם שמירה וקשה מאד לקרוא את הכתב עכשיו.

הנוסח העברי בכ"י ואט. 384

אמנם כי התכמה האלהית ר"ל מדרגות השכלים ומספרם ואיכות פעולותיהם¹² היא מקובל אצלם ושהוא רמז במלות ושמות ותבות¹³ הסכימו עליהם הנביאים עליהם השלום והתכמים ז"ל וכי הם קבלו ההסכמה ההיא והם מחברים בין ב' המאמרות ר"ל בין מאמר הנביאים ע"ה ובין מאמר חז"ל והם מפרשים אותם כפי מה שתחייב חכמתם והם מאמינים כי הוא האמת ומה שזולתו הוא שקר אצלם. והרוצה לדעת סתר התורה על פי דעת בעלי העיון יעיין זה בחבורי ר' אברהם ׳ן עזרא ז"ל והשלם בהם

הוא הפירוש שחבר לתורה ובספר¹⁴ מדע וס' מורה הנבוכים אשר חברים הרמב"ם ז"ל כי אלו פירשו סודות הנביאים ע"ה ומאמרות החז"ל על דרך א' דעת הפילוסופים אע"ג שר' אברהם ז"ל נוטה לדעת החווים בכוכבים יותר מהרמב"ם ז"ל. וקצת מתפלספים מבעלי דתינו מניהלים דרך הקבלה לפי שרואים בה אמונות ודברים חולקים על מה שאמרו הפילוסופים. ומאמינים כי דרך הפילוסופי יותר אמת מדרך הקבלה יחייב להם זה ב' דברים. הא' מהם כי מצאו מה שראו בספרי המקובלים שהוא חולק על מה שנתבאר במופת או בטענה או כנסיון והב' שמצאו מחלוקת בדברי המקובלים עצמם. ובאשר מצאו בדבריהם מחלוקת הרבה במקצת פרטים ואם במקצת עיקרים להאשימם ולהשיב עליהם לאמר אלו נתאמתה הקבלה לא נמצא מחלוקת בשום דבר מהעיקרים ולזה חתבו הדיון בהאמת דעתם ובטול דעות המקובלים. והרוצה לדעת דעות הקבלה אין דרך לזה זולתי שקבל אותה מפי חכמי חכמיה עד ששמע ממנו עיקריה ודרכיה כפי הסכמתם¹⁵ בשמות ובחידות ובמשלים וכאשר יעלה בידו מה שישמע מזה יצטרך לעיין בספרי הנביאים ובדברי החז"ל ויטיב העיון בהם) ובמלותיהם. וספרי הנביאים ע"ה הנם: נכללים בכ"ד ספרים ודברי חז"ל כמה שנמצא מהם בהגדות התלמוד וברבות ובמכילתא [דף 125 ב] וספרא וספרי ומדרש ר' נחוניא בן הקנה הידוע [בס' הבהיר]¹⁶ ומהאחרונים מה שחבר הרמב"ן ז"ל ומי שימשיך אחריו עם מה שקבל יוכל לדעת כוונתם על השלימות.

החיבור השלם נתחלק בגוף הערבי לשלשה ג' מלה (בכ"י 384: כללים). „הכלל הראשון: במהות האדם וכחות הנפש. הכלל השני: בזכרון דעות הכתות... הם ג' כתות (כלומר: של פילוסופים, איצטגנינים ומקובלים). הכלל השלישי במה שנשתתפו הג' כתות האלו ובמה נחלקו ובדרכים אשר בהם יוסכם ביניהם ובשום יתרון לדעת הקבלה על זולתה והמאמר בספקות אשר אירעו בה והתרתם". (לפי לשון תרגום ההקדמה בכ"י 384).

הכלל הראשון שכולו פילוסופי ופסיכולוגי ואין בו מענייני תורת הקבלה אבל מרובים בו הלשונות מספרי פילוסופים ערבים. נחלק לשלשה חלקים (אקסאם) וכל חלק לכמה שערים

הנוסח הערבי בכ"י ואט. 203

ואן אל עלם אל אלאהי אי מראתב אל עקול ועודדה וכיפיה תדביר אל עלום עלמם¹⁷ ענהא הי מקבול ענהם ואנהו מרמוז פי אלפאט ואסמא וחרוף מצטלחה ענד אל אנביה ע"ה וענד אל חז"ל ואנהם קבלוה¹⁸ [!] דלך אל אצטלאח¹⁹ ויג'מעון פי אל אכתיאר²⁰ בין אל קולין אעני בין קול אל אנביה ע"ה וקול אל חז"ל... ומן אראד מערפה בואטן אל שרעה עלי ראי אהל אל נטר פלינטר פי תואליף ר' אברהם בן עזרא ז"ל ואכמלהא הו אל פירוש אלדי אלפחו לאל תורה.

(12) מלה במלה לפי המקור: „ואיכות הנהגת העולם מצדם“.

(13) נראה שיש למחוק מלת „עולם“ (בנעט).

(14) לפי המקור: „ואותיות“.

(15) פירושו של אצטלאח כאן תמיד קביעת דבר מתוך הסכמה (Conventio) (בנעט).

(16) לא תורגם בנוסח העברי. „ומחברים בבחירה“, והכוונה מעורפלת. (בנעט).

(17) בכ"י „ובה ספר“!

(18) במקור: „מא אצטלחוה עליה“.

(19) מלים אלה חסרות בכ"י עברי ונמצאות בערבי.

(אבואב), ולפעמים השערים מתחלקים עוד לפרקים (פצול). הקטע המתורגם בכ"י 384 מגיע רק עד לשער השני של החלק הראשון שבכלל הראשון. לחלק השני יש חמשה שערים קצרים למדי ואינו מחולק לפרקים. בכ"י 203 דף ל"ח מתחיל הכלל השני בחלוקה העיקרית. אבל כלל זה מחולק שוב פעם לכללים. על דעות המקובלים מדובר כאן באריכות מדף מ"ו ואילך.

מדף מ"ו עד נ"ג ע"ב באו כמה "חלקים" על סודות התפלה, והמחבר מתבסס על דברי ר' עזריאל "שקבל בסוד מהר"י צחק ז"ל" (20) מדף נ"ג ע"ב עד נ"ו ע"ב בא כלל על עניין התורה, אותיותיה וצירופיה, כאן, וביחד בכלל על התפלות, מרובים מאד הציטאטים העבריים, והנה בכ"י מינכן 221 נמצאו בכ"י ספרדי מהמאה ה"ט "ליקוטים מספר אחד חיבר אותו ר' יוסף בן אברהם וקאר בלשון ערב וכל מה שנמצא בו בלשון עברי העתיקו אותו, ונראה שכל העשרת הדפים הראשונים בכ"י זה הם הם אותו חלק על התפלות שבכ"י ואטיקאן 203.

בדף נ"ז ע"א מתחיל הכלל על דעותיהם של שלש הכתות הראשיות, ומהם החלק הראשון על המקובלים. חלק זה נמשך מדף נ"ז עד פ' ע"ב, והוא הוא שנשמר בתרגום עברי שלם בכ"י אוכספורד 1627. החלוקה בנוסח הערבי היא כמו החלוקה בכ"י אוכספורד ששטיינשניידר ניתח אותה במאמרו הראשון על נ' וקאר (21). המחבר מבטיח לדון בחלק זה "פי ארא פרקה אלמקובלים ואלדלאיל אלשרעיה עלי צחתיא, וינקסם אלי ארבעה אבואב" (על דעות כת המקובלים והראיות מהתורה על אמתתן והוא מתחלק לד' שערים).

כ"י ואט. 203 דף נ"ז ע"א: אל באב אל אול פי ארא אלמקובלים פי אלסבב אלאול סובחאנה ופי אלספירות ועדדהא ותרתיבהא ונא וג' ד להם מן אלאכתלאף פי דלך. בעברית בכ"י אוכספורד: "השער הראשון בסברת המקובלים בסבה הראשונה ית' ובספירות ומספרן וסדרן" (והמחלוקת ביניהם בענין זה). וכן בדף ס' ע"ב: אל באב אלתאני פי אלקוי אל מנסובה ללספירות וכיף יתדבר אלעאלם ענהא. ("על הכחות המיוחדים לספירות ואיך העולם מונהג מצדן"). בדף ס"א ע"ב: אל באב אלתאלת פי דכרא אלסמא אלת' וצעהא אלמקובלים ללספירות ("בזכרון השמות המונחים לספירות"). כאן בא בדף ס"ג ע"ב גם המאמר על ספרי המופת של הקבלה ועל הזוהר ורובי הטעיות שבו (22). שער זה ארוך ומתחלק לפרקים אלא שאין בגוף הערבי זכר מפורש אלא לשער השלישי בלבד. גם בכ"י אוכספורד וליידן לא נזכר בפירוש פרק ראשון, אבל הפרק השני והשלישי נזכרו. הפרק השני הוא רשימת כנויי הספירות על פי סדר א"ב, והפרק השלישי רושם אותם הכנויים לפי סדר הספירות שאליהם נתייחסו, מלבד הכותרות והחלוקה נכתב כאן כמעט הכל עברית, וכך נמצא גם כן ב"ליקוטים" בכ"י מינכן 221 כעדותו של שטיינשניידר, וכל המאמר בתחלת הפרק השלישי בכ"י ואט. 203 דף ע"ו ע"א נמצא באריכות גם בכ"י מינכן 221 דף 27/26 ונשאר גם שם במקורו הערבי (23).

(20) רשמתי לי מדף מ"ו ע"א: "ר' עזריאל ז"ל קא' כל ברכה שאין בה חתימה..." מדף מ"ח ע"א "כתב ר' עזריאל ז"ל ובימי החשובה אנו חותמין... כתב ר' עזריאל ז"ל שקבל בסוד מהר"י צחק ז"ל חונן בחכמה השיבנו בתשובה..."

(21) כ"י יותר משובח מכל החלק הזה מצא שטיינשניידר אח"כ בליידן, סקאליגר 13 דף 93—129 עיין ברשימתו על כתבי היד בליידן עמ' 365.

(22) עיין שטיינשניידר Ges. Schrift. עמ' 176. והמקור הערבי והנוסח העברי של המאמר על הזוהר עיין בספרי Major Trends (1941) עמ' 387.

(23) מתחיל: "אלפצל אלתאלת פי דכר אלסמא אלמוציעא ללספירות ומה תעם מנהא אכתר מן ספירה ואחדה". בכתבי יד העבריים: "פרק שלישי בזכרון השמות המונחים לספירות ומה שהם כוללים ליותר מספירה אחת". ועיין על המאמר הבא בתחלת הפרק הזה מה שאביא למטה לגבי בירור עניין "ספר השרשים".

על דבר עיבוד ה"מלוז" הזה של הסימבוליקה הקבלית בשם חדש "ספר השרשים" אדבר למטה.

השער הרביעי "פי דכר אל דלאיל אל שריעה (!) עלי תצחית ראי אלקבלה" (בזכרון הראיות מהתורה על אמתיות סברת הקבלה) מאכזב גם במקורו הערבי ע"י קיצורו במקום שהיה צריך להאריך. גם כאן כולל שער זה רק דף אחד, ע"ט—פ'. התרגום העברי, בכ"י אוסטפורד מזכיר כאן את שם המחבר "אמר יוסף ו' וקאר" ואילו במקור הערבי נמצאת כאן (וכן בפרקים רבים מאד!) רק הפתיחה "קאל אלנאטר" שהמתרגם של הדפים הראשונים בכ"י ואטיקאן 384 תרגם אותה תמיד "אמר המעיין". ד"ר בנעט סבור שפתיחה זאת אינה מוסבת בערבית על מחבר מסויים אלא מציין את דעות בעלי העיון המתפלספים בכלל, אבל נראה שהמתרגמים הבינו שבפתיחה זו מדבר המחבר עצמו.

מכאן ואילך אין כל מקבילות בכתבי יד אחרים הידועים לי עד עתה, ויתכן שכל שאר הספר (שהוא רובו) יחיד הוא בעולם. קשה להחליט אם עד כאן תורגם כל מה שנמצא בכ"י ואטיקאן אלא שהגיעו לידינו רק שני הקטעים מההתחלה ומהחלק על דעות המקובלים. לא אוכל לומר גם כן אם שני הקטעים האלה תורגמו ע"י מתרגם אחד שכן דבר זה ייתכן לקבוע רק על יסוד השוואתם של התרגומים בכ"י ואטיקאן 384 ובכ"י לידן או אוסטפורד. ומפאת מצבו הגרוע של כ"י ואטיקאן לא בקשתי בשעתו תצלומים ממנו.

החלק השני בכלל השני מדבר על דעות הפילוסופים⁽²⁴⁾. מדף פ"א עד קל"ט ע"ב. הוא מחולק לשלושה שערים: א) על הסבה הראשונה והשכלים הנפרדים ומספרם (עד דף צ"ד ע"ב); ב) על סבות העולם הגשמי והנהגתו (עד דף צ"ח ע"ב); ג) על ידיעתו יתעלה את עצמו ואת הנמצאות⁽²⁵⁾. והוא מאמר ארוך בתשעה פרקים. נראה ברור שלענין בעל הליקוטים בכ"י מינכן 221 היה המשך הזה שכן הוא אומר בסוף ליקוטיו "והחכם הנזכר הזכיר בחיבורו ברוב מקומות דעות כמה פילוסופים ורופאים ובכללם בן רשד וארסטו וגאלינוס ואבן סינא ותמסטיוס ואבונצר אלפראבי ואבוחמד ואבן עמרן ואבן אלוילד והרבה אחרים"⁽²⁶⁾. אבן עמרן הנזכר כמה פעמים בכ"י 203 אינו פילוסוף ערבי אלא החכם היהודי משה בן יוסף הלוי (אבולעפיה?) ששטיינשניידר ידע רק את התרגום העברי של "מאמר אלהי" שלו בענייני הסבה הראשונה ותורת השכלים⁽²⁷⁾. השערות של שטיינשניידר שחכם זה כתב ערבית, מתקיימת מתוך ספרו של ו' וקאר המביא למשל בדף פ"ב ע"א עד פ"ד ע"ב מאמרים ארוכים ממה שמצא "אצל החכם המעולה ר' משה בר' יוסף הלוי בן אל לאוי אל אשבילי רצ"י אללה ענהו אנה קאל פי מקאלה לה אלפהא פי אלעלם אלאלאהי עלי טריק אלפצול" כלומר במאמר שלו שחיבר בחכמה האלהית "בדרך פרקים"⁽²⁸⁾ וכן קורא אותו שם בדף פ"ב ע"ב בשם "אבן עמרן בן⁽²⁹⁾ מוסי בן יוסף בן אל לאוי רצ"י אללה ענהו". הכנוי אלאשבילי נותן מקום להטיל ספק בייחוסו המשפחתי של המחבר למשפחת אבולעפיה שבבורגוס וטולידו.

בשער השלישי מאריך המחבר על תורת הרמב"ם בשאלות הידיעה, ההשגחה, הגמול וכיוצא בהן. בפרק הו' (דף ק"א עד קכ"ז) על ענין צדיק ורע לו מדובר גם על תורת הגלגול של המקובלים "תנאסך שהם קוראים לו גלגול". דף ק"ח ע"ב. הרבה יותר קצר הוא החלק השלישי שבכלל השני, הדן על סברות האיציטגנינים (אלמנא/מין).

(24) אלקסס אלתיאני מן ג'מלה אלת'אניה פי דכר ארא אלפלאספה.

(25) פי עלמה תעלי בד'אתה ובאלמוג'ודא.

(26) רשימת שטיינשניידר מכתבי היד שבמינכן, מהדורה שניה, עמ' 100.

(27) Arab. Liter. 162; Hebr. Übersetz. 410.

(28) לדעת בנעט הכוונה ל־aphorismata.

(29) כן הוא בכ"י; ונראה שהוא מיותר (בנעט).

מדף קל"ט ע"ב עד קמ"ה ע"ב, בד' שערים. (א) פי כיפיה פעל אלפלד אלכואכב (!) פי עאלם אלכון ואלפסאד (על איכות פעולת הגלגל [ו] הכוכבים בעולם ההויה וההפסד); (ב) פי אלמקדאר אלדי ידרכה אלמנג' מן הדא צנאעה (על שעור השגת האיציטגנין ממלאכה זאת); (ג) פי מנפעה הדא אלעלם ואן לעקל אלנאסאן קדרה עלי דפע שי ממא תקציה אחכאם אלנג'ום (על תועלת החכמה הזאת ושיש לשכל האדם כח לדחות דבר ממה שגוזרים משפטי הכוכבים); (ד) פי אלקוי אלמנסוכה לכוכב כוכב מן אלכואכב (על הכחות המיוחדים לכל אחד מהכוכבים).

הכלל השלישי והאחרון דן על ה"הסכמה". כלומר על הדעות המשותפות וכן על שנויי הדעות של שלש הכתות שדעותיהם או סברותיהם הובאו בכלל השני ועל הדרך להביא לידי התאמה או פשרה ביניהם. "אלג'מלה אתאלתה פי מא דא תשתרך הדא אלפרק אתלת ופי מא דא הכתלף ופי וג'יה אלמואפקה בינהם". הוא מתחלק לששה שערים, ששלשה מהם קצרים מאד ושנים ארוכים למדי.

השער הראשון (דף קמ"ה ע"ב): פי דכר אשתראכתם ואכתלאפהם וקול כלי פי אלאצול אלתי אבני עליה אלנט'ר פי אלמואפק בינהם. (בזכרון הסכמתם וחילופם, ומאמר כללי על העיקרים אשר אבנה עליהם את העיון בהבאת התאמה ביניהם).

השער השני (דף קמ"ז ע"ב): פי וג'יה (!) אלמואפקה בין אלפלאספה ואלמנג'מין. (באופן הבאת התאמה בין הפילוסופים והאצטגנינים).

השער השלישי (דף ק"ג ע"ב): פי וג'יה אלמואפקה בין ראי ג'מהור אלשריעה⁽³⁰⁾ וראי אלמקובלים מע' ראי אלמנג'מין פי אתלדביר ("הסכמה" של דעת המון התורה ודעת המקובלים עם דעת האצטגנינים על ההנהגה). שער זה מתחלק עוד לשלשה פרקים.

השער הרביעי (דף קנ"ז ע"א): פי וג'יה אלמואפקה בין אלמקובלים ואלפלאספה. שער חשוב וארוך זה מתחלק לארבעה פרקים: (א) על מספר השכלים הנאצלים מן הסבה הראשונה; (ב) על מציאותם של נמצאים שכליים בין הסבה הראשונה והגלגל הראשון; (ג) על מספר הספירות; (ד) על הדברים שהמקובלים והפילוסופים מסכימים בהם ונחלקים בהם.

השער החמישי (דף קע"ו ע"ב): פי וג'יה אלמואפקה בין אלפרק אתלית. בירור זה של ההסכמה בין שלש הכתות תופס כאן רק עמוד אחד!

השער השישי (דף קע"ז עד קצ"א): פי דכר שכוך ערצ'ת עאלי אקאויל אלמקובלים וחלהא (בזכרון ספקות שנתעוררו לגבי דברי המקובלים, והתרתם). הוא מתחלק לארבעה פרקים. שני השערים הללו, הד' והו' מלאים עניין למחקר הקבלה הפילוסופית. יש כאן תאור שיטתי של אצילות הספירות מתוך השכלת כל אחת בסבה הראשונה מחוייבת המציאות, כדוגמת תורת הפילוסופים על האצלת השכלים הנפרדים. המחבר מרבה לרמוז כאן לחלקים על תורת כנויי הספירות ("המלון" הקבלי) שבכלל השני מספרו. מרובים בשערים אלו הלשונות מס' הבהיר, ואולם עד כמה שיכולתי לבדוק בכ"י לא מצאתי לשונות מס' הזוהר!

בדף קצ"א ע"ב באה תערת סיום "והו' אכר הדא אלמקאלה ואלחמד ללה חק חמדה. תם וגשלם". גם, מכאן מוכח ששם הספר התחיל ב"מקאלה" כמו שמביא ר"ש מטוט: "המאמר הכולל" או "המקבץ".

כתב היד היה ברשותו של אחד ההומאניסטים הנוצרים שרשם בסופו "שלי פלמיניוס". על זהותו של Flaminus זה ועל מוצא כתב היד שלפנינו כבר דן קסוטו בספרו היפה על כתבי היד הפלאטיניים העבריים בספרית הוואטיקאן⁽³¹⁾.

אפשר להגיד, לפי תיאור כללי זה של תוכן הספר, שחיבורו של ר' יוסף ׳ן וקאר הוא הנסיון המקיף ביותר לפשרה בין הפילוסופיה והקבלה שנודע בספרות הישנה. (האצטגנינות אינה

(30) לדעת בנעט יש להשלים: במהור [אהל] אלשריעה.

(31) Cassuto, I Manoscritti Palatini Ebraici etc. (1935) עמ' 71-74.

תופסת בספר כל מקום חשוב וכל עיקרי הדיונים סובבים על שני צירי הפילוסופיה והקבלה בלבד. במאה ה"ד קיים זרם חזק של מקובלים השואפים לפשרה כזאת. אין פלא שחבריו למגמה זו שבאו אחריהם שיבחו והיללו את ספרו כמו שמצינו בדברי ר' שמואל ק' מטוט שהבאתי בתחלת מאמר זה. ומאידך גיסא, אין גם לתמוה שהמתנגדים למגמה זו במחנה המקובלים יבקרו את ספרו של ק' וקאר בקורת קשה וידחו אותו! ראש המתנגדים לפשרה כזאת בין הקבלה והפילוסופיה היה ר' שם טוב בן שם טוב שחי כשני דורות או שלשה דורות אחרי ק' וקאר. וזה לשונו בס' האמונות שלו, שער הד' פרק ו' שתיקנתי אותו כאן לפי הנוסח המצויין בכ"י ניו יורק 882 דף ל"ו ע"ב (המדובר בפרק הנזכר הוא במנין הספירות שהן דווקא עשר):

„ומעולם לא עלה על דעת חכם לחלוק על המנין הזה. וכתבתי זה מפני שיש לייזרר מספר הכולל שחבר החכם הר' יוסף בן וואקאר הזקן נ"ע⁽³²⁾ שאמר שיש כמה מחלוקות במנין הספירות⁽³³⁾. וחזק מכבודו לא עמד על דעת החכמים כי מי שיאמר שלשים כיוון על שלש עשירות אלו למעלה מאלו ואלו למעלה מאלו כלומר שלש מערכות כאשר יתפרש. וכן מי שיאמר מאה הן על דרך שכל ספירה יש בה כח כל העשר אם כן הן מאה וכן מי שיאמר מנין אחר אינו חולק על זה ואלו אלו דברי אלהים חיים ומלך עולם. גם טעה טעות גמורה בספירת הכתר העליון. וכן לא ידע כלל בקבלה כי חשב כי עשר ספירות הם המלאכים הם השכלים הנבדלים נעשר האחרים הם הגלגלים. וחשב כי התורה ודעות הפילוסופים אחדים ואין ביניהם כי אם השמות והם רחוקים כרחוק מזרח ממערב. לאמתו של דבר נאמר אצל ק' וקאר שהשכלים הנפרדים מקומם לדעת המקובלים „תחת העטרה“. למטה מעשר ספירות, אבל בויכוח על התאמת דעות המקובלים על האצלת הספירות ודעות הפילוסופים על האצלת השכלים העמיד אותם באמת בהקבלה מסוימת כדי לפשר בין השיטות. ר"ש ק' מטוט ור' שם טוב בן שם טוב ראו, כנראה, את ספרו השלם של ק' וקאר. ואילו ר' אברהם שלום ראה כנראה רק את התרגום העברי של החלק על דעות המקובלים שכך הוא מביא בס' נוח שלום (ויניציאה של"ה) דף ט"ה ע"א „אודיעך דעת ר' יוסף ק' וקאר בספר הקבלה שלו פ"ז וזה לשונו: השמות הם כחות באו מן הספירות“. דברים אלה נמצאו בפרק ז' של השער הראשון מהחלק על דעות המקובלים. ישנם כתבי יד המכילים אך ורק את התרגום העברי של השער הראשון (ולא את שני השערים הבאים עם המלון על כנויי הספירות) ואין בהם כל שם לספר. כ"י כזה מצאתי למשל בקובץ מרצבאכר 123 בפראנקפורט ע"נ מיין, ואם כ"י כזה הגיע לידי ר' אברהם שלום, אין פלא שהוא מצטט בצורה כזאת „ספר הקבלה שלו פרק ז'“⁽³⁴⁾.

(32) ברפוס פירארה של ס' האמונות דף ל' ע"א נשתבש השם ונדפס: הר"י יוסף ק' וקאר. שסייגשניידר כבר הכיר בשבוש זה את ק' וקאר. עיין הערתו בהמוכר שנה י"ד, עמ' 81. בכ"י ניו יורק כתוב יוסי במקום יוסף, ואין בזה הבדל.

(33) הכוונה למה שנמצא בכ"י ואטיקאן 203 בדף נ"ז עד נ"ט וכן בתרגום העברי בכ"י אוספור. בשער הראשון שם מזכיר ק' וקאר שיש בין המקובלים המונים לא עשר אלא עשרים, שלשים, מאה ועד שיי ספירות. שם מביא גם את החלוקה של עשר ספירות מחשבויות, עשר ספירות נבואיות ועשר ספירות תכונות בדעת אחדים מהמקובלים (הכוונה לר' יצחק הכהן).

(34) אעתיק כאן את התחלת הדברים בכ"י מרצבאכר 123 שהם כנגד דף א' 57 בכ"י הערבי בוואטיקאן: „אמר יוסף בן אברהם אבן וקאר זצ"ל בראותי ספרות החכמים הראשונים והאחרונים בסבה הראשונה ית' ובספירות ובמנינם ובכחות המיוחדות [המיוחדות?] לספירות ואין יתנהג העולם מהם וגם בזכרון השמות אשר שמו אותם המקובלים לספירות בתכמת הקבלה, הסכמתי גם אני להביאם בכאן וללקט הספרות וההסכמות אשר הסכימו עליהם דוב חכמי הקבלה בכל ענין וענין כמו שתמצא כתוב ורשום בספר זה כדי שיהא הדבר רשום ומתוקן לפניך ונשייתי מזה ספר קצר בתכלית הקיצור וחלקתי ספר זה לשערים ושער חלקתי לפרקים למען ירוץ קורא בחבור זה ולהקל עליו ידיעת הדברים. ברור שאלו הם במקצתם דברי המתרגם המעבד שהפך חלק קטן מתוך ספר גדול ומקיף ל„ספר קצר בתכלית הקיצור“!

השערים ב' וג' בחלק על סברות המקובלים המכילים את המלון על הסימבוליקה של הספירות, עובדו עוד במאה הי"ד לתור. המעבד הכניס בהם שנויים לא גדולים וקיצר לפעמים לעומת הנוסח השלם וקרא את הקונטרס בשם חדש "שרשי הקבלה" ושם זה נשתנה לפעמים ל"סוד השרשים על פי הקבלה" ולבסוף נקרא גם סתם ספר השרשים, ובשם זה הביאו ר' שלמה אלקבץ בס' ברית הלוי (תרכ"ג) דף כ"א ע"א על יד ספר שערי אורה כאחד מספרי המופת לתורת בנוי הספירות. הוא נמצא כבר בכתבי יד מסוף המאה הי"ד ותחלת המאה הט"ו, כגון מילאנו 571 ("אתחיל שרשי הקבלה"), מינכן 2401 משוגת קס"ג (בלי כל שם), בריטיש מוזיאון 7541 (שרשים מספרי הקבלה), וכבר רשמתי כמה כתבי יד מסוגים שונים ב"מפתח לפרושים על עשר הספירות"³⁵. בכמה קטלוגים נרשם בלי כל יסוד ר' יעקב בן יעקב הכהן כמחבר המאמר ונראה שכולם נכשלו ברושם הרשימה בפאריס. כל כתבי היד שראיתי מנוסח זה, אין בהם כל שם של מחבר — מלבד יוצא מן הכלל אחד! ועליו ראוי לעמוד.

בספרית הוואטיקאן נמצאו עוד כרכים אחדים רבי כמות ורבי איכות המכילים את התרגומים הלאטיניים מספרית הקבלה של Flavius Mithridates — מוזר מלומד מסיציליה שזהותו נקבעה באופן סופי ע"י קסטון³⁶ — תרגם בשביל תלמידו המפורסם פיקו דילה מיראנדולה. באחד הקבצים האלה, כ"י ואטיקאן 190 נמצא בדף 222—275 "ספר השרשים" או "שרשי הקבלה". הוא מסודר בדיוק לפי הסדרים בספרו של ר' וקאר אג'א שההיקף הרחב של הספר (חמשים דפים בתבנית פוליו ובכתיבה צפופה למדי!) מכריח אותי להניח שיש כאן עיבוד והרחבה ניכרת.

והנה לנוסח המורחב הלאטיני הזה יש הקדמה מיוחדת ובה מופיע חכם אחד ושמו יצחק בר' משה גירונדי כמחבר הספר ולא דווקא כמעתיק כאשר הניח שטיינשניידר שחשב אותו למעתיק הכ"י העברי שממנו תורגם הנוסח הלאטיני. וכך חשבתי גם אנכי ב"מפתח" הנוכח שלי. ואמנם לא מצאתי עד עכשיו את ההקדמה הזאת (שאין כל ספק לפי סגנונה, שבאמת תורגמה אף היא ממקור עברי) בשום כתב יד עברי, אבל מצאתי שהקדמה זאת עובדה על יסוד ההקדמה הקצרה של יוסף ר' וקאר חבר בראש הפרק השלישי של השער השלישי בחלק המדבר בדעות המקובלים. לא העתקתי את המאמר הזה בשעתו מכ"י ואטיקאן 203 ששם הוא נמצא כפי שכבר העירוני (עיין הערה 23). בדף ע"ו ע"ב אבל העתקתי אותו לפני הרבה שנים מכ"י מינכן 221 דף 26 b כי חשבתי אז שזהו השריד היחידי מהנוסח הערבי המקורי. כל ההקדמה הקצרה הזאת נכנסה מתוך התרגום העברי השלם של החלק על דעות המקובלים גם לתוך הנוסח הקצר של המלון "שרשי הקבלה" ומקצתה נדפסה אצל ברנהיימר ברשימת כה"י העברים שבמילאנו (עמ' 56). בנוסחאות של "שרשי הקבלה" איננה נמצאת בתחלת הטקסט כי קודמת לה רשימת הכנויים עפ"י הא"ב "מהכתובים" ו"מחוץ לכתובים". והיא באה באמצע. אבל עתה, בנוסח הנמצא בתרגום הלאטיני, הושמה בראש כל הספר המורחב.

אעתיק כאן את הנוסח הערבי לפי כ"י מינכן 221:

ולאן מן אראד אלתוגל פי מערפה עלם אלקבלה אנמא ימכנה דלך במערפה אצטלאחאתהם פי וצ"ע אלאסמא אלמעסטמלה פיהא בעד מערפה אלמעאני לאנה אדא ערף דלך אמכנה אדא קרא פסוק או נט"ר אקאויל אלחז"ל או פי תאליף מן תואליף אלמתאכרין או יפהם מקצד אלפסוק או אלקול ולאי מעני ישיר או יומי בה ולדלך תכפלת אולא בשרח אלמעאני תם (א)תבעתה בשרח אלאסמא עלי חרוף אלמעג'ם לאן יסהל עלי אלנאט"ר מערפתהא ולאן יסהל עליה אכתר אתבע מא תקדם באתבאת אלאסמא עלי תרתיב אלספירות באן אדכר אולא מא יקאל בעמום מן גיר

35 קרית ספר שנה עשירית, עמ' 499, ועיין גם הרשימה ב' Hebr. Übers. עמ' 921.

36 עיין Zeitschrift für Geschichte der Juden in Deutschland שנה ה' (1935), עמ' 230—236.

תכנין תם באלמכצוצה בספירה ספירה תם באלעאמה לאתנין מנהא או לאכתר מן אתנין. וליס אקול אני הצרת פי הדא אלאקאוויל כל מא קיל פי הדא אלקול פי אלשרה בל אדכר אלאסמא דכרא מרסלא ומן אראד תחקיק שרחה ומא קיל פיה פלינט'רה פי מא דכרת מנהא עלי תרתוב הרוף אלפא ביתא. ואללה אלמואפק [!] ללצואב בפצ'לה" (37).

ועתה אוסיף על זה את הנוסח של העמוד הראשון מההקדמה הלאטינית שנמצא אצלי בתצלום. ואולי יעזור הדבר לגלות גם את המקור העברי של נוסח זה באיזה כתב יד:

[Vatican. Ebr. 190 fol. 222a]

Incipit liber de radicibus vel terminis Cabale. Dixit Isac filius moisi sanctissimi servi dei Gerundinensis. Quicumque vult scire scienciam vel sapientiam Cabale perfecte, oportet quod primo intret per priorem portam ut postea intrare posset ad alias. Et hoc quidem fiet ei perfecte si noverit nomina et quibus fit usus et quae est finalis intentio huius sapientie³⁸). Ad quae quidem nequit pervenire nisi prius sciverit priora nomina scilicet prime porte³⁹) et quod intelligat mysteria eorum. Cum vero porte tres aperiri debent in hac sapientia ex quibus prima potest communi aperiri, secunda vero non omnibus, tertia vero vix paucis⁴⁰); ego compaciens hominibus huius etatis nostre et considerans angustias quas in captivitate patimur donec effundatur super nos spiritus de super et veniet doctor justicie qui omnes portas aperiat et in cuius adventu implebitur terra hac sciencia qua Deus cognoscetur, licet sapientes nostri prohibuerint ne scribantur hec que scripturus sum, tamen ne perieret hec sapientia propter angustias predictas, decrevi scribere nomina prime porte quibus⁴¹) habitis poterit unusquisque facillime cum invenerit vel testum sacrarum literarum vel dictum sapiencium nostrorum vel viderit aliquod opus sapientium nostrorum cabale recencioris poterit intelligere illud et quod indicat et que fuit mens vel prophete scribentis vel doctoris dicentis. Et conatus sum declarare illa nomina secundum perfectionem suam⁴²) secundum quod potui colligere a sapientibus huius scientie antiquis et recentibus et vocavi nomen huius libelli sepher assaraxim id est liber de radicibus quia a radice arboris ad summum ascendendum est qui continet omnes terminos et omnia nomina huius porte; in aliquibus

(37) בעברית: "מי שרצה להיכנס בהתעמקות בידיעת חכמת הקבלה אי אפשר לו דבר זה אלא בידיעת הסכמות בהנחת השמות המשמשים בה לאחר ידיעת העניינים כי כאשר ידע זה, אפשר לו כשיקרא פסוק או מאמר חז"ל או חיבור מחיבורי האחרונים שיבין את כוונת הפסוק או המאמר ולאיזה ענין הוא רומז או מה היתה הכוונה בו. ועל כן עסקתי בראשונה [בפרקים הקודמים] בביאור העניינים ואח"כ הבאתי ביאור השמות בסדר הא"ב כדי שתקל ידיעתם על המעיין; וכדי שיקל עליו יותר אביא אחרי הג"ל רשימת השמות לפי סדר הספירות באופן שאוכל בראשונה מה שנאמר באופן כללי בלי פירוט ואח"כ [אביא] את [השמות] המיוחדים לכל ספירה ואח"כ את השמות הכוללים שתיים מהן [מהספירות] או יותר משתיים. ולא אומר כי כללתי במאמרים האלה כל מה שיוכל להאמר על המאמר בביאור אבל אזכיר את השמות הזכרה סתמית ומי שרוצה אמיתת ביאורו ומה נאמר עליו [על איזה שם], יעיין במה שהזכרתי מהם על פי סדר הא"ב. והאל בחסדו ידריכנו אל האמת". התרגום העברי הישן, כמו שנמצא למשל בכ"י מילאנו, שונה כמובן במבחר המלים.

(38) בכ"י מילאנו: מי שרצה לדעת חכמת הקבלה על השלימות אמנם יהיה לו זה אפשר בידיעת השמות שיהיה השמוש לאחר [כן צ"ל ולא לאחז כמו שנודפס אצל ברנהיימר] ידיעת העניינים.

(39) הכוונה לשער הראשון בנוסח המסודר מחדש ב. ספר שרשים" זה.

(40) שלשה שערים כאלה שהם כנגד דרגות הכתם של בני אדם מקבילים כאן לשלשת הפרקים שהמחבר מחלק בהם. את ספרו. האינטרפולאציה של המעבר ניכרת יפה בשימוש הכפול של מלת "שער".

(41) מכאן שוב פעם כמעט מלה במלה כמו בנוסח הערבי ובתרגום העברי. בהמשך למלים "לאחר ידיעת העניינים".

(42) גם בכ"י מילאנו אותו הבטוי "ו על זה ההשגחה מה חקקתי השמות מסודרים על דרך אלפא ביתא".

autem visum mihi ponere mentem meam et ordinavi ordines suum divisum [suos divisos?] in tribus particulis. In qua re prima [primo?] ordinavi illa nomina secundum ordinem alphabeti; man alphabetum est radix et origo huius scientie. Et posui in eo dicta nomina tam ex testu legis quam prophetarum quam agiographorum quam dictorum sapientium nostrorum [fol 222 b]...

השוואת שתי ההקדמות מוכיחה שחכם אחד לקח את "שרשי הקבלה" עם ההקדמה הקצרה באמצע כפי שנמצא גם בכ"י מילאנו והרחיב לא רק את המלון אלא גם את ההקדמה עצמה על ידי תוספת משפטים שלמים. משפטים כמו "אמר יצחק בן משה הקדוש עבד ה' מגירונה... וקראתי שם זה הספר ספר השרשים כי יש לעלות משורש האילן עד ראש אמיר..." מצטרפים יפה ומראים לנו שהמעבד לא רצה כלל להסתיר את עצמו. הקושי הוא רק בשם! גם בתרגום של הקטע הקודם לספר השרשים בכ"י ואטיקאן (ואולי גם במקור העברי?) נקרא הרמב"ן — "סחתי תורה הנגלה" המיוחסים לו תורגמו כאן — באותה הפורמולה *filii sanctissimi servi dei*. היש כונה בשימוש המליצה השווה? היש להניח שמעבד הספר היה באמת שמו יצחק בן משה גירונדי או שמא רצה לעורר את הרושם שהוא בנו של הרמב"ן הקדוש ועבד ה' מגירונה? אני נוטה לדעה הראשונה. ההרחבה בהיקף הספר גדולה כל כך עד שאין לדבר על גניבה ספרותית מספרו של ר' וקאר, ואם הוא אומר שאסף כפי יכולתו מתוך ספרי הקבלה הראשונים והאחרונים, אפשר להאמין לו, והמלון המקובץ מתוך ספרו של ר' וקאר שמש לו יסוד לסידור החומר (בשני סדרים: "מן הכתובים" ומדברי חז"ל "ומחוץ לכתובים") ושימש לו גם יסוד ראשון בתוכנו. ואת הפרטים איפשר לקבוע רק אם נוכל להשוות זה על יד זה את שני הטכסטים של "שרשי הקבלה" הקצרים בעברית ושל "ספר השרשים" הארוך בלאטינית, ולא הספיקה לי השעה להשוואה כזאת בתיותי ברומא, אבל נראה לי שכבר עתה אפשר לומר בבטחון שמבחינה ביבליוגרפית יש לחשוב את ספר השרשים לר' יצחק בן ר' משה גירונדי לספר בפני עצמו אעפ"י שנתייחד על הרחבה חדשה של קיצור מתוך ספרו הערבי של ר' יוסף ר' וקאר.

לבסוף אעיר ש"המסתגאב ופירושו בחכמת הקבלה להר' יוסף בן וקאר" דהיינו פירוט "ר"י אחד ושמו אחד. י"י אחד אספרה כל נפלאותיך" (הנדפס 43) ופירוט המחבר עליו, שגם הוא נכתב במליצת חרוזים, נשתמר בכתבי יד אחדים, כגון בספריית הסימינריון בניו יורק, כ"י Enelow Memorial Collection, בספריה הממשלתית בווינה 124 דף 3—14 ובכ"י מוסאיוב 22 דף 32—42 בירושלים. ספר קטן זה מוקדש לחכם בשם ר' משה הכהן. שכן פתיחת הספר לפי כ"י מוסאיוב:

"אמר יוסף ב"ר אברהם נ"ע בן וקאר. שאל ממני ידיד נפשי. אבירי וקדושי. בכל מושב ומעמד. משה האיש שמו. יהי י"י אלהיו עמו. הוא עיר ואם בישראל. חכם כאיתואל. מבין במשנה ובגמרא: ומפיו תצא תורה. לכל בני ציון. והוא כהן לאל עליון. רעו דעו (?). ותורתו אומנותו. ומלבד אלה חכמות אחרות שרים ושרות. ועוד עיין לשם ולתהלה. בחכמת הקבלה... שאפרש הרמזים אשר רמזתי. והסודות שהסתרת. בפיוט י"י אחד. ואמת ממנו לא נכחד. ואעפ"י שהם דברים שלא ניתנו ליכתב. כי אם במחשבה ליחשב. מ"מ האתבה מקלקלת השורה. קל מהרה. ולמלאת רצונו מהרתי... ופירשתי בזה המאמר קצתם והתרת ממצתם. ומהמפורש יוצא הנסתר. והמסך יותר. ובפירוש קצת המאמרים הארכת. וכל מלה ומלה בו פירשתי. ובביאור ענינו הגדלתי. והוספתי. ובקצתם קצרת. וכלל הענין בלבד ביארתי. וכדי להסתיר רוב העניינים. קצרתי בהארכת (?) ההקדמות המצויינים. והכל מבואר למשכילים. וסתום מן הסכלים."

לקוטים ביבליוגרפיים

מאת

אברהם יערי

נ. הדפוס העברי במינסק *

את דברי ימי הדפוס העברי במינסק סיכם ח. ד. פריעדבערג בפרק בן 14 שורות בספרו "תולדות הדפוס העברי בפולניא"¹. פרק זה לקוי בחסר ויתר, ועל כמה ספרים חסרים העירותי בבקרתי לספרו². שלשה ספרים נוספים מדפוסי מינסק רשם יצחק ריבקינד³. ומכיון שבינתים נתגלו לי עוד ספרים שנדפסו בעיר ההיא, וגם הספרים הידועים נרשמו עד כה בקצור נמרץ, אנסה לסכם כאן ברשימה מפורטת אחת כל מה שידוע לנו עד כה מדפוסי מינסק. מתוך רשימה זו תתקבל תמונה אחרת לגמרי של תולדות הדפוס העברי בבירת רייסן.

הדפוס העברי הראשון במינסק נוסד ע"י המדפיס המומחה שמחה זימל בן יחזקאל שעבד משנת תקנ"ב (1792) ואילך בהדפסת ספרים עבריים בהורדנא. תחלה בדפוס יחזקאל בן נחום מסקאהל, ומשנת תקס"ג (1803) ואילך בדפוס שישד שם יחד עם שמחה זימל בן מנחם נחום טיפאגראף⁴. אחר-כך נתפרדה השותפות, והדפוס בהורדנא נחלק לשנים. בשנת תקס"ח (1808) העביר שמחה זימל בן יחזקאל את בית-דפוסו למינסק. שם עשה שותפות עם יהודה לימא, בן אריה לייב "סג"ל ממינסק, שהיה "שמש ונאמן תהלה" וכנראה השיג את הכסף להדפסה. בספר הראשון שהדפיס במינסק, הוא ספר "עין יעקב" נזכר שותף זה בשער הספר רק כמביא לדפוס (יחד עם אברהם אבלי בן משה מהורדנא). וכמדפיס נזכר שמחה זימל בלבד⁵. אולם בשני הספרים שנדפסו בשנה שלאחריה: שנת תקס"ט (1809), מכונה הדפוס בשם "דפוס של השותפים... יהודה לימא ב"א ארי' לייב "סג"ל מפה ק"ק מינסק ומהורר שמחה זימל במהורר יחזקאל זצ"ל"⁶. משנת תקע"א (1811) ואילך נעלם שם השותף הראשון, וכמדפיס נזכר בשערי הספרים שמחה זימל בלבד. משנות תקע"ג—תקע"ד (1814—1813) לא נודעו לנו שום ספרים מדפוס מינסק, וכנראה נפסקה המלאכה בגלל מלחמות נפוליון, אבל חזרה ונתחדשה בשנת תקע"ה ז', ונמשכה גם בשנת תקע"ו. ושוב חלה הפסקה (מטעם שלא נודע לנו) עד שנת תקפ"ג, שממנה נודע לנו ספר אחד⁸.

כל הספרים שנדפסו בדפוס זה, נדפסו ב"רשיון הצענזור אשר באקאדעמיה דק"ק ווילנא",

* מאמרי זה הוא המשך לסקירותי על הדפוס העברי בערים הקטנות שבפולין-רוסיה: לאשצוב, כרסלב, מינקאווץ, זסלב, באהסלב, פאריצק (קריית ספר שנה י"ב, י"ג, י"ט, כ').

- (1) אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 98.
- (2) קריית ספר, שנה ט', עמ' 432—439. (ועל מינסק, שם עמ' 436).
- (3) קריית ספר, שנה י"א, עמ' 391.
- (4) עיין: פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, עמ' 73.
- (5) עיין להלן ברשימה מס' 1.
- (6) עיין להלן ברשימה מס' 2—3.
- (7) עיין להלן ברשימה מס' 7—8.
- (8) עיין להלן ברשימה מס' 12.

מלבד ספר אחד שנדפס בלי רשיון, ולפיכך העלימו בו את שם העיר והמדפוס, אולם על פי הקישוט שבשער נתברר לי בוודאות שנדפס שם, והוא הספר "חדושי ש"ס" לר' ברוך ב"ר ישראל שנדפס בשנת תקע"ה⁹.

את הפועלים הראשונים הביא המדפוס מהוראדנא ומשאר ערים שבלויטא, ואח"כ חנך לו פועלים במינסק גופא, ואלה שמות הפועלים שעבדו בדפוס שמחה זימל בן יחזקאל במינסק:

- 1 אהרן בן נח בלאך "מק"ק נווארדק, דרוקר, תק"ע—תקע"ב.
- 2 אליהו בן מרדכי ממינסק, זעציר, תקע"ב.
- 3 אריה ליב בן יעקב ממינסק, דרוקר, תק"ע.
- 4 יוסף בן זאב וואלף כ"ץ "מק"ק הוראדנא, מסדר אותיות, תקס"ח—תק"ע.
- 5 יצחק לוי "מק"ק הוראדנא, העוסק במכש הדפוס, תקס"ה.
- 6 ישראל בן מרדכי הלוי ממינסק, מסדר אותיות, תקע"א.
- 7 מנחם נחום בן שמואל משקלאב, מסדר אותיות, תקס"ח.
- 8 משה יואל בן מרדכי "מק"ק הוראדנא, מסדר אותיות, תקע"י.
- 9 שמואל בן יהושע העשיל ממינסק, מסדר אותיות, תק"ע.

*

בשנת תק"פ (1820) נוסד במינסק דפוס אחר ע"י האברך גרשון אליהו בן יצחק בלאשטיין, שהדפיס בה בשנה ההיא "סדר סליחות" כמנהג קהלות ליטא ורייסין. וואמוט¹⁰. לאחר הדפסת הספר הזה נפסקה פעולתו של דפוס זה ולא נתחדשה עד שנת תקצ"ב (1832) ומאז נמשך קיומו עד שנת תקצ"ז. בסך הכל ידועים לנו עתה מדפוס בלאשטיין 12 ספר¹¹, ובכללם ספר שירה של משורר בן-זמנו. המדפיס המיר אחר-כך את דתו והפסיק להדפיס¹².

*

רוב הספרים הרשומים כאן שתארתים בפרוטרוט, ראיתי בגנזי בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, והשאר רשמתי לפי מקורות ביבליוגרפיים וצינתי בהם את המקור שממנו שאבתי.

רשימת הספרים שנדפסו במינסק

א. בדפוס שמחה זימל בן יחזקאל

תקס"ח

- 1 ...עין יעקב חלק ראשון [זרעים] ספר מאסף לכל האמונות ואגדות ומדרשים... פעולת... רבי יעקב בר שלמה ׳ חביב... ועוד נחוסף עליו כל אגדות הירושלמי... ועתה נדפס מחדש בתוספת מרובה... הספר בית יהודה מהרב... יהודה ממודינא... הובא [לדפוס] במצות ובהוצאת המשותפים... יהודא לימא ב"מ ארי' ליב סג"ל מפה ק"ק מינסק וה"ה... אברהם אבלי במהורר משה "מק"ק הוראדנא. ברשיון הצענזר אשר באקאדעמיע דק"ק ווילנא. נדפס בדפוס אשר הוקם על ידי המחוקק... שמחה זימל במהורר יחזקאל זצ"ל. נדפס פה ק"ק מינסק

(9) עיין להלן ברשימה מס' ד.

(10) עיין להלן ברשימה מס' 13.

(11) עיין להלן ברשימה מס' 13—24.

(12) בין הספרים שנרשמו ע"י פריעדבערג שם נכלל ספר "חוסן ישועות" תקע"א. הכוונה כנראה לספר בשם זה מאת ר' עזרא ב"ר יקותיאל זלמן, שנדפס בלי ציון מקום הדפוס ושם המדפיס. אולם ספר זה לא נדפס במינסק אלא בלי שום ספק בשקלאוו. (ועיין ווינער קהלת משה, מס' 3979).

הבירה בשנת תקס"ח לפ"ק. [11], 180 דף. דף. 8°. 13:22 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).
(שאר החלקים לא ראיתי).

בראש הספר הסכמת ר' ישראל ב"ר ליב מירקש אב"ד מינסק, מיום י' תמוז תקס"ח. בה נאמר: "הן
היום הזה ראינו מה שקוינו שהוקם פה בקהלתנו ק"ק מינסק... דפוס חדש... והנה עתה נדבה רוחם של...
יהודה לימא במה' ארי' ליב הלוי שמש ונאמן הקהלה דפה וחד דעמי... אברהם אבלי במה' משה מק"ק
הורדנא... להעלות על משב"ח הדפוס דפה ספרי עין יעקב...".
הקולופון: "על ידי המסדר האותיות... מנחם נחום במ' שמואל זצ"ל מק"ק שקלאב ולע"ע במינסק,
ע"י העוסק במכש הדפוס יצחק כה' לוי מק"ק הוראדנא הבירה ולע"ע במינסק, על ידי המסדר האותיות...
יוסף במהר"ר זאב וואלף כ"ץ נ"י מק"ק הוראדנא ולע"ע בק"ק מינסק הבירה".

תקס"ט

2 ספר תהילים... [עם פירוש רש"י ופירוש] אשר חיבר הרב הדרשן... פנחס במ'
יהודה מ"מ דק"ק פלאצק... וקרא אותו בשם מדרש חכמים... נדפס בהוצאת הדפוס
ובמצות הגביר הנגיד והנדיב... שמואל במה' דן פה ק"ק מינסק. נדפס בדפוס של השותפים...
יהודה לימא במ' ארי' ליב סג"ל מפה ק"ק מינסק ומהורר שמחה זימל במהורר יחזקאל זצ"ל.
ברשיון הצענזר אשר באקדעמיע דק"ק ווילנא. נדפס פה ק"ק מינסק הבירה ונשלם פ"י הספר
הזה בשנת ה"א תקסט ליצירה. [1], 132 דף. דף. 4°. 17:21 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות
רש"י).

בראש הספר הסכמת ר' ישראל ב"ר ליב אב"ד מינסק, מיום ב' אייר תקס"ט. נדפס על נייר כחלחל.

תק"ע

3 ספר יסוד ושורש העבודה... חלק ראשון [ושני]... בכל התפלות של השנה כוונות
ישרות וגודל מעלת הלמוד... וגם אלה המצות אשר יעשה אותם האדם בכל השנה... ולאחרונה
ישאו... תקוני הטעות שנפלו בפרש"י של נביאים וכתובים וביאור גבולי יהושע וגבולי העתיד
וביאור בנין שלמה ובנין העתיד... כל אלה ידי עשתה... אני... אלכסנדר זיסקינד במ'
משה זצ"ל מק"ק הוראדנא הגדולה במדינת ליטא. נדפסו בדפוס של השותפים... יהודה לימא
במ' ארי' ליב סג"ל והשני המחוקק מה' שמחה זימל במה' יחזקאל זצ"ל. ברשיון הצענזר
אשר באקדעמיע דק"ק ווילנא. נדפס פה ק"ק מינסק בשנת תק"ע לפ"ק. [122] דף. דף. 4°. 17:19 ס"מ.
(אותיות רש"י).

בראש הספר הסכמת ר' ישראל ב"ר ליב אב"ד מינסק, מיום ס"ו אדר ראשון תק"ע.

הקולופון בסוף חלק ראשון: "נשלם ונגמר... על ידי המסדר אותיות... יוסף במה' זאב וואלף כ"ץ
מק"ק מינסק הבירה, על ידי... המסדר אותיות שמואל בן יהושע העשיל מק"ק מינסק הבירה, על ידי הדרוקר...
ארי' ליב במהר"ר יעקב זלח"ה מק"ק מינסק הבירה, על ידי הדרוקר... אהרן במהורר נח בלאד מק"ק נווארוק
ולע"ע בק"ק מינסק".

4 שער נפתלי... בקשות חביבות... מפני... ה' נפתלי הכהן שהיה ר"י בק"ק
אוסטרויא ואח"כ אב"ד בק"ק פוזנא. לסוף היה אב"ד בק"ק פ"פ דמיין ושנת תע"ז נתבקש לשיבה
של מעלה מק"ק סטאמבל... וכעת נתעורר א' מתלמידיו אשר יצא מים ע"י בן משק ביתו...
והביא לדפוס... נדפס פה ק"ק מינסק הבירה בשנת תק"ע לפ"ק [בדפוס השותפים יהודה לימא
בן אריה ליב סג"ל ושמחה זימל בן יחזקאל]. [104] דף. דף. 8°. 10:16 ס"מ. (אותיות מרובעות-
מנוקדות).

אחרי הקדמת המעתיק נדפס שער שני: שער נפתלי... הוב[א] לדפוס] במצות ובהוצאת... הנגיד...
שמואל במה' דן מק"ק מינסק, ברשיון הצענזר אשר בקדמא [1] דק"ק ווילנא.

הקולופון: "ע"י... הדרוקער מהו' אריה ליב במה' יעקב ולה"ה מק"ק מינסק הבירה, ע"י... [הדרוקער]
החתן אהרן [בן] מהו' נח".

תקע"א

5 ספר עמוד הימיני... [דרושים] עמודיה שבעה: הא' עמוד היראה, והב' עמוד התורה, והג' עמוד העבודה, והד' עמוד ג"ח, והה' עמוד הענוה, והו' עמוד התשובה, והז' הוא עמוד המנוחה על מנוחת הצדיקים... מלבד דרושים לכל חפציהם... כולם נעשו על ידי... אברהם במהורר אשר אנשיל זצ"ל מ"מ פה בק"ק מינסק... נדפס בדפוס אשר הוקם ע"י המחוקק מהו' שמחה זימל במה' יחזקאל זצ"ל. נדפס פה ק"ק מינסק הבירה בשנת תקע"א לפ"ק. 66 דף. 40.

17:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

בראש הספר נדפסו הסכמות אלו: הסכמת ר' ישראל ברי"י ליב מירקעס אב"ד מינסק, מיום ז"ך שבת תקס"ט; הסכמת ר' חיים ב"ר יצחק אב"ד ור"מ וואלין; הסכמת ר' אברהם אבלי ב"ר אברהם שלמה פאסוועלר מוילנא, מיום י"ב מנחם אב תקס"ט; הסכמת ר' שאול ב"ר יוסף מוילנא, מיום כ"ה מנחם אב תקס"ט.
הקולופון: "על ידי המסדר אותיות הבחור כמר ישראל בן... מרדכי הלוי יצ"ו ממינסק יע"א".

תקע"ב

6 מסכת שקלים מן תלמוד ירושלמי עם הגהות אשר הגיה רבינו... אליהו החסיד זצוק' מוילנא אשר עד עתה היו דלתות המסכת הזו נעולות... זעחה אחרי אשר הוגה מאופל השיבשים קם... מוהר"ר ישראל במוה' שמואל ג"י מלפנים היה מ"מ בק"ק שקלאב ועתה קבע דירתו בגליל העליון [צפת] ת"ו הוא יגע ומצא פירוש מספיק... עפ"י הגהות הנ"ל... ויקרא שמו תקלין חדתי' ובעדו ביאור רחב... ויקרא שמו משנת אליהו... והובא לבית הדפוס והוגה בטיב העיון ע"י זריו לעשות מצות נאמנו (ר' שלמה זלמן במוהרמ"ס) ובעזר וסיוע להלואת סך מסוים מהנגידה... מ' בלומא בת... מרדכי ז"ל ובניה... מו"ה אלעזר ומוהר"ז וואלף ג"י בני... מוהר"ר אלי' במו' שלום ז"ל מק"ק מינסק. בדפוס אשר הוקם ע"י המחוקק מהו' שמחה זימל במה' יחזקאל ז"ל מק"ק הוראדנא יצ"ו. ברשיון הצענזור דאקאדעמא דוילנא. במינסק בשנת תקע"ב לפ"ק. [5], 33, [1] דף. 20. 21:32 ס"מ. (אותיות רש"י).

בראש הספר נדפסו: הסכמת ר' חיים במוהר"ץ אב"ד וואלין, מיום כ"ג אייר תקע"ב; הסכמת ר' מנחם מענדיל ב"ר ב"ב מ"מ משקלאב, ניתנה בצפת; הסכמת ר' אהרן ב"ר יקותיאל סג"ל מ"ץ דק"ק שקלאב, מיום ט"ב אייר תקע"ב; הקדמת ר' חיים מוילאין; הקדמת המחבר (שהיה אז כליטא כשליח עדת תלמידי הגר"א שהתיישבו בצפת).

הקולופון: "ע"י הפועל... הזעציר מו' אליהו במו' מרדכי יצ"ו ממינסק, ע"י הפועל... פרעסין ציהר... אהרן במוהר"ר נח בלאך יצ"ו מק"ק נוארדק ולע"ע פה. ק"ק מינסק".

תקע"ה

7 חידושי ש"ס הספר הזה מיוסד על עניני חומרות שנמצא בתוספת על הש"ס... ונמצא ג"כ חומרות בדיני ארבע ש"ע... ומקודם אציג כאן עניני דברים אשר נודמן לי בק"ק בראד לתורות אותם במשך היותי שם כמה שנים... דברי בעל המחבר (ברוך) בן תרבו... ישראל חתן הרב... משה המחבר... חמד משה... [מינסק, בדפוס שמחה זימל בן יחזקאל, תקע"ה]. [45] דף. 40. 17:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

בראש הספר הסכמת ר' ישראל ב"ר מאיר אב"ד בראד, מיום ב' דר"ח אלול תקע"ד; הסכמת ר' יעקב אירנשטיין אב"ד לבוב, מיום כ"ג כסלו הנמצא איש חכם כמוהו לפ"ק (הפרט מן הנמנע); רשימת החתומים על הספר מבראד ומערים אחרות, עם העתקת דבריהם מלה במלה, מהם מחודש חשון תקע"ה.

על השער ציור של קישוט הנמצא ברוב הספרים מדפוס מינסק, כגון בס' ויקרא שנדפס שם בשנה שלאחריה, ונראה שהעלימו את שם המקום ושם המדפיס מהעדר רשיון צנזורה. — נדפס על נייר כחלחל.

8 לוח לשנת תקע"ו... מינסק, בדפוס שמחה זימל בן יחזקאל, [תקע"ה]. (לוח זה היה לנגד עיני, אבל אין הוא נמצא תחת ידי כעת, ולפיכך איני יכול לתארו בפרוטרוט).

תקע"ו

9 סדר הגדה של פסח עם פירוש (מעשה נסים) חיברו... בעל המחבר ספר חות דעת (ר' יעקב ב"ר יעקב מל"ס)... נדפס בדפוס אשר הוקם על ידי המחוקק... שמחה זימל במהורר יחזקאל זצ"ל ברשיון הצענזר אשר באקדעמיע דווילנא. נדפס פה ק"ק מינסק הבירה בשנת תקע"ו לפ"ק. [23] דף. 4° 17:21 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות רש"י).

10 ספר ויקרא... עם תרגום אונקלוס... ועם... פי' רש"י... ופי' שפתי חכמים ותולדות אהרן ומסורה ובעל הטורים... נדפס בדפוס אשר הוקם על ידי המחוקק... שמחה זימל במ' יחזקאל זצ"ל, ברשיון הצענזר אשר באקדעמיע דווילנא, בשנת תקע"ו לפ"ק, תחת ממשלת... הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... נדפס פה ק"ק מינסק הבירה. 145 דף. 4° 18:21 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות רש"י).

הקולופון: „על ידי... המסדר אותיות משה יואל במהרר מרדכי יצ"ר מק"ק הוראדנא לע"ע עוסק בק"ק מינסק“.

שאר חלקי החומש לא ראיתי, ואפשר שלא נדפסו.

11 הן כל יקר ראתה עינינו [כרח לאספת הדפוסטים בפטרבורג לשם דיון בעניני היהודים, וחתומים עליו רבניה וראשיה של קהלות רייסן]. מינסק תקע"ו. 1 דף. 2°. (פריעדבערג, בית עקד ספרים בערכו, הוא מציין את הכרוז בטעות „קול קורא לאספת הרבנים“, הבחירות היו בקיץ תקע"ח, ואפשר איפוא שגם השנה תקע"ו שמציין פריעדבערג אינה מכוונת).

תקפ"ג

12 סליחות מתוקנות ומסודרות כמנהג קהלות קדושות דמדינות ליטא ורייסן וזאמיט יצ"ו נדפס מחדש בסדר נכון... ובהגהה טובה... ובאותיות גדולות ויפות ונייר יפה... תחת ממשלת... הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... ברשיון הצענזר באקדעמיע דווילנא. נדפס פה ק"ק מינסק הבירה בדפוס... המחוקק ר' שמחה זימל במ' יחזקאל זצ"ל בשנת תקפ"ג לפ"ק. 54 דף. 4°. 19:28 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות).

נדפס בהדור על נייר כחלחל עם שולגיליונות רחבים. — על השער ציור שני אריות מחזיקים מגן וכתר, ועל המגן כתוב: A I (אלכסנדר הראשון).

ב. בדפוס גרשון אליהו בן יצחק בלאשטיין

תקפ"פ

13 סדר סליחות מתוקנות ומסודרות כמנהג קהלות קדושות דמדינות ליטא ורייסן וזאמיט יצ"ו נדפס מחדש בסדר נכון... ובהגהה טובה... ובאותיות גדולות ויפות ונייר יפה... תחת ממשלת... הקיסר... אלכסנדר פאולאוויטש... ברשיון הצענזר באקדעמיע דווילנא. נדפס פה מינסק הבירה יע"א בדפוס אשר הוקם על ידי... האברך... גרשון אלי' במהורר יצחק יצו בשנת תקפ"פ לפ"ק. [102] דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות).

תקצ"ב

14 דברי שיר המה שירים שונים על ענינים נשגבים ונעימים. לנפש היקרה. מאת מאיר הלוי לעטעריס. בדפוס חדש דק"ק מינסק ע"י ר' גרשון אליהו ב"ר יצחק בלאשטיין. בהוצאות היה המדפיס הנ"ל וה"ה... יעקב נפתלי גינצבורג... 1832. 164 ע'. 12°.

8:13 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות).

מעבר לשער רשיון הצנזור מוילנא מיום 2 ספטמבר 1832.

בראש הספר הקדמת המשורר, נכתבה בזאלקווא תקצ"ב.

15 לוח [לשנת תקצ"ג, תקצ"ד, תקצ"ו, תקצ"ח]. מינסק, בדפוס-גרשון אליהו בלאשטיין, תקצ"ב-תקצ"ו. [16] ע' בכל לוח. (קהלת משה, מחברת שמינית, אות ל', ערוכה על ידי יוסף בנדר, מוסקבה 1936, מס' 5577).

תקצ"ג

16 הגדה... [עם עברי טייטש]. מינסק, בדפוס חדש של גרשון אליהו בן יצחק בלאשטיין, 1833. 56 עמ'. 12° (אותיות מרובעות-מנוקדות ועברי-טייטש). (ווינער, רשימת הגדות-פסח מס' 321).

17 סדר סליחות כמנהג ליטא רייסין וזאמיט יצ"ו דיני (סליחות) האבין מיר מיט טייטץ גידרוקט. (בכדי) איטליכש ווייבש פארשון זאל אויך דעם (ענין) פאשר שטיין. (בזכות זה) זאלן מיר (זוכה) זיין אין ירושלים צו גיין. נדפס בדפוס חדש דק"ק מינסק ע"י ר' גרשון ב"ר יצחק בלאשטיין, מהודר כמו בסלאוויטא בשנת תקצ"ג לפ"ק... 1833. [60] דף. 4. 18:21 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות צור").

מעבר לשער רשיון הצנזורה מוילנא משנת 1831.

18 ספר תפלה זכה הועתק מספר חיי אדם [לר' אברהם דאנציג] מהלכות יום הכפורים. ואחרי שראינו רבים התאווא תאווה להתפלל תפלה זכה זו... עלה בדעתנו להדפיס התפלה הזאת באותיות גדולות ומרובעים עם נקודות... בדפוס חדש דק"ק מינסק ע"י ר' גרשון אליהו ב"ר יצחק בלאשטיין... 1833. 8 דפים. 8°. 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות).

על השער רשיון הצנזור מוילנא משנת 1832.

תקצ"ו

19 ספר ברית אברהם שחיבר... מותר"ר אברהם במהור"ר שבתאי הלוי... הורוויץ... אבי... בעהמ"ח של"ה... נכלל בו כמעט כל ספרי מוסר... הדפסנו אותו על גייר טוב בדיו שחור בכרך קטן... בדפוס חדש דק"ק מינסק ע"י ר' גרשון אליהו במהור"ר יצחק בלאשטיין, שנת תקצ"ו לפ"ק... 1836. 30 דף. 16°. 9:13 ס"מ (אותיות רש"י).

מעבר לשער נדפסה הסכמת הצנזור משנת 1832.

20 ספר דרך תבונות כולל בו כללי התבוננות הש"ס להבין בנקל דרכי התלמוד, ויסודות הפלפול, בדרך קצרה; חברו... כמוה' משה חיים לוצאטו זצ"ל"ה. הספר הזה נדפס פעם אחת באמסטרדם [בשנת תק"כ] ולא נמצא כעת אף אחד כו' גלל כן הבאתיו לבית הדפוס... אברהם שמואל ב"ר בן ציון ז"ל ווינשעל בשנת פי' צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט [תקצ"ו]. פה מינסק יע"א ע"י ר' גרשון אליהו ב"ר יצחק בלאשטיין. 40 דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

לפני זה נדפס שער קצר יותר: ספר דרך תבונות... בדפוס חדש דק"ק מינסק יע"א ע"י המדפיס כמו גרשון אליהו בלאשטיין שנת תקצ"ו לפ"ק ... 1836.

הקולופון: "תם ונשלם ביום ג' י"ג תמוז התקצ"ו לפ"ק.

בראש הספר נדפסו: הסכמת ב"ד מינסק מיום כ"ד אלול תקצ"ה, חתומה ע"י יהודה ליב בן מוהר"א, יצחק בן ר"נ הערץ פינס, ברוך ב"ר צבי ישראל מיכל ב"ר חיים ישורון; זאב וואלף ב"ר משה שאול ב"ר שלמה; הקדמת המביא לדפוס. בן יעקב רושם בטעות: תקצ"ה.

21 ספר **עלים לתרופה** [שתי אגרות-מוסר] אגרת הרמב"ן ז"ל וגם אגרת של רבי הגאון (מווילנא) אליהו [ב"ר שלמה זלמן] ז"ל: בדפוס חדש דק"ק מינסק ע"י ר' גרשון אליהו במהו' יצחק [תקצ"ו]... 1836. [5] דפים. 16°. 9:13 ס"מ. (אותיות רש"י).

22 **צוואות של...** מוהר"ר שעפטיל זצ"ל בן... מוהר"ר ישעיה [הורוויץ] זצ"ל בעל שני לוחות הברית. עם צוואות מהרב... רבי נפתלי הכהן זצ"ל. בדפוס חדש דק"ק מינסק ע"י ר' גרשון אליהו במהו' יצחק [תקצ"ו]... 1836. 26 דף. 16°. 9:13 ס"מ. (אותיות רש"י).

הסכמת הצנזור שנדפסה בשער היא משנת 1832.

תקצ"ז

23 **בית ישראל** והוא ביאור הגדה של פסח [עם הפנים] והיה כל הבא אל פתח הבית המה הענינים הקרובים אל פשוטה, והיה אם ימצא חן בעיניו יכנס אל חדרי הבית המה הענינים המתפרשים דרך פלפול ודרש, ואם נפשו תפצה וזאב ויאחז ידו על עמודי הבית המה ענינים נפרדים, גם הוא יורה לעין מקור הדבר ממדרש ומכילתא בבלי וירושלמי... דברי המחבר יצחק יהושע (בן ישראל) מק"ק קארעליטש ולע"ע מושבי בק"ק מיר יצ"ו. בדפוס ר' גרשון אליהו במהו' יצחק בלאנשטיין מק"ק מינסק... [תקצ"ז] 1836. [29] דף. 4°. 18:22 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות רש"י).

בראש הספר נדפסו הסכמות אלו: הסכמת ר' דוד אב"ד נאווהרדאק, מיום ו' מנחם אב תקצ"ג; הסכמת ר' יוסף דוד ב"ר צבי אב"ד מיר, מיום ד"ך אלול תקצ"ו; הסכמת ר' מאיר אב"ד ניעשוויז, מיום כ"ה אדר תקצ"ד; הסכמת ר' יהודה ליב ב"ר אברהם מ"ץ מינסק, מיום כ"ב מרחשון תקצ"ה.

24 סדר **קינוח לתשעה באב**... ראינו להדפיס קינה הלז באותיות חדשים ונייר יפה... בדפוס חדש דק"ק מינסק ע"י ר' גרשון אליהו ב"מ יצחק בלאנשטיין, שנת תקצ"ז לפ"ק... 1836. [37] דף. 8°. 11:19 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות).

מפתח שמות הספרים

בית ישראל 23	יסוד ושרש העבודה 3
ברית אברהם 19	לוח 8, 15
דברי שיר 14	מדרש חכמים 2
דרך תבונות 20	מסכת שקלים מן תלמוד ירושלמי 6
הגדה של פסח 9, 16, 23	סליחות 12, 13, 17
הן כל יקר ראתה עינינו 11	עין יעקב 1
ויקרא 10	עלים לתרופה 21
חידושי ש"ס 7	עמוד הימיני 5

תהלים 2
תפלה זכה 18
תקלין חדתינן 6

צוואות 22
קינוות לתשעה באב 24
שער נפתלי 4

מפתח שמות המחברים

יעקב בן יעקב משה מליסא 9	אברהם בן אשר אנשיל ממינסק 5
יצחק יהושע בן ישראל מקארעליטש 23	אליהו בן שלמה זלמן מחילנא 21
ישראל בן שמואל משקלאב 6	אלכסנדר זיסקינד בן משה מהוראדנא 3
לוצאטו, משה חיים 20	ברוך בן ישראל 7
לעטעריס, מאיר הלוי 16	דאנציג, אברהם 18
משה בן נחמן 21	הורוויץ, אברהם בן שבתי 19
נפתלי הכהן 4, 22	הורוויץ, שעפטיל בן ישעיה 22
פנחס בן יהודה מפלאצק 2	חביב, יעקב בן שלמה 1

מפתח שמות המסכימים

יצחק ב"ר נפתלי הערץ פינס ממינסק 20	אברהם אבלי ב"ר אברהם שלמה פאסוועלר 5
ישראל ב"ר ליב מירקש אב"ד מינסק 1, 2, 3, 5	אהרן ב"ר יקותיאל סג"ל מ"ץ שקלאב 6
ישראל ב"ר מאיר אב"ד בראד 7	ברוך ב"ר צבי ממינסק 20
ישראל מיכל ב"ר חיים ישורון ממינסק 20	דוד אב"ד נאוהרדאק 23
מאיר אב"ד גיעשוויז 23	זאב וואלף ב"ר שלמה ממינסק 20
מנחם מענדיל ב"ר ברוך בענדיט משקלאב 6	חיים ב"ר יצחק אב"ד וואלאזין 5, 6
שאוול ב"ר יוסף מחילנא 5	יהודה ליב ב"ר אברהם מ"ץ מינסק 20, 23
שאוול ב"ר שלמה ממינסק 20	יוסף דוד ב"ר צבי אב"ד מיר 23
	יעקב אורנשטיין אב"ד לבוב 7

סדור תפלות כ"י מהמאה החמש-עשרה

מאת

ד. גולדשמידט

בשנת תרצ"ה הגיע לבית-הספרים, הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים כ"י עברי שהיה מקורם ביד אינו יהודי, כתי" (סימנו Heb. 80 844) נכתב על קלף בכתובה מהורת ספרית של הסאה החמש עשרה (בצורתו כיום חתוך-שולים 140X85 מ"מ, והמקום התפוס ע"י הכתב 122X62), מכיל סדור ומחזור כמנהג ספרד. לצערנו הוא לקוי גם בהתחלה גם בסוף גם באמצע, ומכיל כיום 167 דף. ספירת הדפים (שנוספה ע"י יד אחרת) מתחילה בדף הראשון מפססר ג'ו ונמשכת עד ק"כ בשגיאות. ואם באמת ג'ה דפים קדמו למה שנמצא בידנו, אפשר שהיה כתוב בהם אסף דינים או בקשות. דף ד' הוכנס מתוך ספר אחר. אחרי דף 128, ושוב אחרי 132 חסרים דפים אחדים.

כותרות או מלים מתחילות כתובות בהדור רב ולפעמים בצטוי זהכ. הנני רושם כאן מה ששונה מגירסאות מנהג הספרדים הרגיל (מ"ס) בחשואות מנהג האשכנזים (מ"א) בכמה מקומות, ובחשמת שנויים שהם בלי ערך, כגון השמטת ו' החבור והוספתו.

ברכות השחר שונות גם בכמותם גם בסדרם ממה שרגילים אנחנו למצא בסדורי ספרד של היום וגם מסדורי אשכנז.

כתי" מתחיל בדף ג'ו (לפי הספירה הישנה): ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בטרבי. מודה אני לפניך ה' אורי רבון כל המעשים אדון כל הנשמות בא"י המחזיר נשמות לפגרים מתים. (היינו בנוסח קרוב מאד לנוסח אשכנז הרגיל, בלי התוספות הנמצאות היום בנוסח ספרד).

אח"כ ממשיך: בא"י אמ"ה הנותן לשכוי בינה להבין (ו) בין יום ובין לילה. בא"י אמ"ה פוקע עורים. זוקף כפופים. מגביה שפלים. מלביש ערומים. מתיר אסורים. רופא חולים. רוקע הארץ על המים. המכין מצעדי גבר. אוזר ישראל בגבורה. עוטר ישראל בתפארה. להניח תפילין. על מצות תפילין. הנותן ליעף כח. שלא עשני גוי. שלא עשני עבד. שלא עשני אשה. (וברכת. שעשה לי כל צרכי חסרה בכלל. אפשר מאד שבתקופה הג'ל חססיו את סדר הברכות בהנחת תפילין. ובאמת יד מאוחרת הוסיפה אחרי בא"י אמ"ה את האותיות אקב"ו). אח"כ בא"י אמ"ה המעביר חבלי שינה מעיני... וממשיך בכל הברכה כלשון יחיד (כסו בסדור אוניון ולא כמ"א ולא כמ"ס) עד ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי וגמלני חסדים טובים בא"י גומל חסדים טובים לעמו ישראל ברחמים: ויהי רצון... מאדם רע מיצר רע משכן רע מחבר רע מפגע רע מלשון הרע... ומדינה של גהינם.

בנוסח ברכת התורה שנמצאת כאן יש חסרון בולט. בא"י אמ"ה אקב"ו על דברי תורה. והערב נא ה' אלסינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל בצאצאינו ובצאצאי עמך בית ישראל יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה... מסוקי ברכת כהנים. פרשת התמיד (כשולי כתי" נוסף וביום השבת וכו'). פרשת עקידה. ובתפלות שלפני הפרשה ואחרית יש שנויים ניכרים: אורי זכרנו... וזכר לנו ה' אלקי (אהבת חקדמונים חסר) את הברית ואת החסד...

תחלת התפלה שלאחריה נכתב בדרך נוסף מתוך ספר אחר, ובסופה נקראו חפסוקים ושם... אם יהיה...
והביאך... ה' חננו... בכל צרותם... כי אל רחום... והביאותים... ולא יותר אחיך וערבה...
אביי הוה מסדר... סטוקי וישחט אותו... איזהו מקומן... עד אלא צלי וממשיך בפיוס הנחוג במנהג
עשכנו ופולין לאמרו אחר עבודת יו"כ (מחזור רו"ח 1800 מוסף דף ל"ז): רבוי השנויים וטיב הגרסאות מצדיק
הדפסת כל הנוסח כאן:

כל אלה בהיות ההיכל על יסודו ומזבח על מכונה ועכשוי בעונותינו חרב מקדש ובטלה
עבודה יין לנו בעונותינו

לא אשם ולא אישים	לא מזבח ולא מנורה
לא בדים ולא בלולה	לא נתיחה ולא נסיכה
לא גבול ולא גורלות	לא סמיכה ולא סמים
לא דביר ולא דקה	לא עולה ולא עבודה
לא היכל ולא הר המור	לא פרוכת ולא פר החטאת
לא ועד ולא ודוי	לא ציון ולא ציץ נזר הקדש
לא זיקה ולא זריקה	לא סרבן ולא קדשים
לא חטאת ולא חלבים	לא ריח סמים ולא ריח ניחוח
לא טהרה ולא טבילה	לא שי ולא שלמים
לא ירושלם ולא יער הלבנון	לא תודה ולא תמורה
לא כפרת ולא כרובים	לא כהן גדול ולא גביא
לא לבונה ולא לחם הפנים	

ונו וזו ות אבותינו החריבו נוינו וגלה יקרינו ונטל כבוד מבית חיינו כי אין לנו לא זבח
ולא זובה ולא שעיר המשתלה אבל נשלמה פרים שפתינו וכו'
אלו דברים שאין להם שעור... א"ר זירא בנות ישראל התמירו... תנא דבי אליהו כל
השונה הלכות... א"ר אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים... ר' ישמעאל אומר בשלש עשרה
מדות... עד ויכריע ביניהם.

סטוקי דומרא (זמירות) מתאימים למ"ס הרגיל: הודו... ארוממך... לדוד ברכי נפשי... ה'
מלך... והיה ה'... הושיענו... למנצח...

ברוך שאמר נמצא בנוסח הארוך שנדפס בסדורי מ"ס בשנויים קלים כגון הפיכת סדר המלים או השמטת
ברוך פודה ומציל וכו'. אחרי הברכה נקרא מזמור לתודה... יהי כבוד... עד שירת הים והפסוקים
שלאחריה ואחרי ה' אחד ושמו אחד נוסף בכתב רש"י: ובתורתך ה' אלקינו כתוב לאמר שמע
ישראל... הללויה הללו את ה' כל גוים... עד ואמת ה' לעולם הללויה.

ישתבח... ברכות והודאות לשמך הגדול (חסר והקדוש)... בורא כל הנשמות אדון כל
המעשים (כ"ה בתפלת שבת וכאן כתוב בטעות שוב כל הנשמות) הבוחר בשירי זמרה חי העולמים אמן:
נוסח חגי קדיש סמתי במקצת מתחיל יתגדל... בעגל ובזמן קריב אמן יש"ר... עד שמה
דקודשא בריך הוא ומשיר בעברית למעלה מכל הברכות השירות התושבחות והנחמות האמורות
בעולם ואמרו אמן. נוסח כזה לא מצאתי בשום מקור, ואולי מוצאו מקדיש בעברית או מעניות הקהל (ע' ברכות
דף כ"א ב' לכל אין מסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך) הנמשכת גם היום בעדות הספרדים עד דאמינו בעלמא.
ברכו... ובברכות ק"ש אני רושם את השנויים האלה (רובם ידוע ממקורות שונים):

בא"י אמ"ה יוצר אור... ועל מאורי אור שיצרת יפארוך סלה... ומשמיעים ביראה יחד
קול בדברך... משמיע⁽¹⁾ ישועות... המחדש טובו... אהבת עולם... ותלמדנו חקי חיים כן
תחנונו אבינו אב הרחמן רחם נא עלינו... ודבק לבנו בתורתך... סלה ועד. והבא (חסר מהר)
עלינו שלום... והוילכנו קוממיות לארצנו... וליחדך ולאהבה את שמך... עזרת אבותינו...
תהלה לאל עליון... שירה חדשה שבחו גאולים לשמך...

בתפילת י"ח (עמידה) מפתיע שאין זכר לנוסח מוריד הטל ונוכח רק משיב הרוח ומוריד הגשם. הנוסח שונה במקומות הללו מ"ס :

ראה... כי גואל חזק אתה
רפאנו... והעלה ארוכה ומרפא לכל תחלואינו ולכל מכאובינו (חסר: ולכל מכותינו)
ברכנו... ותהי אחריתה חיים ושובע כשנים הטובות בא"י...
תקע... וקבצנו יחד מהרה מארבע כנפות כל הארץ לארצנו
השיבה... ומלך עלינו אתה הוא ה' לבדך...
ברכת המינים נמחקה כולה ובמקום הנוסח המקורי כתוב ביד אחת כדלקמן: למלך מדים אל תהי תקוה
וכל המינים והמלשינים כרגע יאבדו וכל אויבנו וכל שונאינו מהרה יכרתו ומלכות ודון מהרה
תעקר ותשבר ותכניע במהרה בימינו בא"י שובר אויבים ומנכיע זדים:
על הצדיקים... ועל חסדך הגדול נשענו...
תשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דברת ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו בא"י
בונה ירושלים:

את צמח... בא"י מצמיח לנו קרן ישועה.
אב הרחמן שמע קולנו ה' אלף (חסרות המלים חוס ורחם עלינו) וקבל... חננו ועננו
כי אתה...

רצה... עבודת ישראל עמך. ותחפוץ בנו ותרצנו. ותחיונה... ברחמים כמאז...
מודים... ויהללו ויברכו את שמך הגדול באמת כי טוב...
שים שלום טובה וברכה חן וחסד... כולנו יחד... כי ממאור פניך... וטוב בעיניך לברך
את עמך ישראל ברוב עוז ושלום בא"י המברך את עמו בשלום. ואין תחנה אחרי התפלה.
בנוסח מודים דרכנו: ... כן תחנונו ותחיינו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך (לשמור חקיך
חסר: וזוהי טעות ברורה) ולעשות רצונך ונודה לשמך על שאנו מודים לך בלי חתימה ע"פ הבבלי
סוטה דף מ' א'.

בנוסח ברכת כהנים: האמורה לאהרן ולבניו ואחריו כתוב: כשאומר החזן ברכת כהנים אומרין
הקהל רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך בנוסח הרגיל בשנויים קלים.
כאן מתחיל חלק מוקדש לתפלה פרטית. וראשיתה שבעים ושתים (!) פסוקים בסדר שונה לגמרי ממה
שנדפס בסדורי מ"ס ויותר קרוב למחזור רומא או לכ"י של נוסח צרפת. ואחריהם למנצח... בקראי ענני
בנוסח הבקשה הזאת:

יה"ר מלפניך ה' או"א שתצילני מכל פחד ואימה ומכל דבר רע כי בשמך הגדול אני
בוטח ועליך אחסה ואשען ומלטני מכל רע אמן סלה:
יה"ר מלפניך השם הגדול העוז והאמץ היוצא מאלו המזמורים ושמותיך הגדולים
והגבורים היוצאים מאלו שבעים ושתים פסוקים כשם ששמעת לתפלת אבותינו כן תשמע
לתפילתי ותאזין את רגתי ותקשיב את בקשתי ביום זה

יום ראשון שמולו אריה ומלאכו רפאל ומשרתו חמה
יום שני מולו סרטן ומלאכו גבריאל ומשרתו לבנה
יום שלישי מולו טלה ועקרב ומלאכו סמאל ומשרתו מאדים
יום רביעי מולו תאומים ובחולה ומלאכו מיכאל ומשרתו כוכב
יום חמישי מולו קשת ודגים ומלאכו צדקאל ומשרתו צדק
יום ששי מולו שור ומאזנים ומלאכו ענאל ומשרתו נגה
יום שבת מולו גדי ודלי ומלאכו קפצאל ומשרתו שבתאי.

יה"ר מלפניך ה' או"א שתהא שעה זו שאני עומד לפניך על נפשי ועל בני ביתי שעת
רצון שעת רחמים שעת הקשבה שעת האזנה. אקראך ותענני אעתר אליך ותעזר לי וצוה

למלאכין הממונים על ענייני בני אדם שהיו עמי לעזרני ולהועיל ולהושיע ולהציל והטה לבות בני אדם שיש לי עסק עמהם לכל אשר ארצה והפק רצונם לכל אשר אחפוץ והפר עצת אויבי ובטל מחשבות שונאי ומלא משאלות לבי לטובה כדכתי' יתן לך כלבך וכל עצתך ימלא... עד המלך יעננו ביום קראנו ותהיה עם לבבי בעת מחשבי ועם פי בעת הטיפי ועם ידי בעת מעבדי ותשכילני והורני בכל מהלכי ותצליחני בכל דרכי ופתח לבי בתורתך והאר עיני במצותיך ואל אכשל בדבר עברה ולא תצריכני לידי מתנות בשר ודם ולא לידי הלואתם מפני שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה אלא לידך המלאה והרחבה ומעפר עניי תקימני ותסמיכני ביד נתיבותיך ותסעידני בימין ברכותיך ותגמלני חסדים טובים ותנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ושמע תפילתי כי אתה שומע תפלת כל פה בא"י שומע תפלה:

וזה המקום היחיד בכל כה"י שהשפעת הקבלה מורגשת בו. אחרי הבקשה שב הכותב לעניניו: סליחות

לשני וחמשי:

א"מ יושב... לא כרעתם להם תגמול... זכור לנו היום ברית שלש עשרה כשהודעת (הב' נחמק) לעניו מקדם וכן כתוב בתורתך וירד... עד ונסקה. רק סליחה אחת נמצאת כאן השגורה בפי הספרדים בכל ב' וה' ובני אשכנז תופסים בה רק ב"כ אחרי העבודה ובתפלת י"כ קטן. או"א אל תעש עמנו כלה... זכור נמת עדות לא תשכח... ידע (במקום יה דע)... ואח"כ חידויו או"א תבא לפניך... בשנוי יחיד יעצנו רעות.

נוסח והוא רחום הוא מרווח יותר מהנוסח הנדפס בסדורי מ"ס ודומה מאד למ"א. וכל הענין דורש

מחקר מיוחד.

בפיוט ה' אלהי ישראל נמצא רק החרוז הזה: ה' מקשיב עתרות ועונה בצרות. תבא תחנתי לפניך. שדי גמול עלי כחסדך. ואל תבא במשפט את עבדך. כי לא יצדק לפניך. העבר חרפת שואפי. יהיו לרצון אמרי פי. והגיון לבי לפניך.

אל ארך אפים נמצא בשתי נוסחאות כמו באבודרהם, והנוסח אל תסתר תחלה.

ובא לציון גואל כמעט בלי שנוי (רק וישם בלבנו יראתו) (חסר אהבתו)... וגירש טובה וברכה (חסר לחיי העולם הבא) ורק רמיזה ואומר קדיש. והנוסח חסר. וממשיך לפי מנהג הספרדים תפלה לדוד... בית יעקב... שיר המעלות... שיר של יום... הושיענו ואח"כ אין קדוש כה"י... כי מי... אין כאלקינו... עד אתה תושיענו אתה הוא שהקריבו אבותינו לפניך את קרבנות חובתם ואת קטורת הסמים בזמן שבהמ"ק קיים שנ' ויאמר ה' אל משה קח לך סמים... פטום הקטרת בנוסח הארוך עד כי כל שאור וכל דבש... ותחנה קצרה על חרבן ביהמ"ק. תנא דבי אליהו כל השונה... וכאן כתוב ואומר קדיש. ונוסחו ניתן מן לעילא מכל ברכתא... יהא שלמא רבא מן שמיא חיים ושבע... וחסר כאן נוסח קדיש דרבנן אפי' שבמקומות אחרים כמו הכותב לקדיש על ישראל ועל רבנן.

תתפלת מנחה נמצא רק מזמור פ"ד שלפניה ומזמור קמ"א שלאחריה ורמיזה. לתפלה.

ערבית: והוא רחום... (רק הפסוק הזה) ועונין הקהל כי אל רחום ה' אלקי... עד אשר נשבע להם. ברכו... בא"י אמ"ה... ומבדיל בין יום ובין לילה בא"י המעריב ערבים...

אמת ואמונה... ראו בנים את גבורתו הודו לו שבחו לשמו...

השכיבנו... והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום... חרב צרה רעה רעב... ושמור צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן... ה' הוא האלקים (וחרים כל הפסוקים עד) ואנחנו עמך...

המלך בכבודו...

ערבית לשבת מתחיל במשנת במה מדליקין ואח"כ ההוראה ואומר קדיש על ישראל ועל רבנן (ע' לעיל) ואומ' מזמור שיר ליום השבת וקדיש וברכו וק"ש עם ברכותיה עד והגן בעדנו וממשיך ופרוש עלינו סכת שלום בא"י הפורש סכת שלום עלינו ועל עמו ישראל. ושמרו: אתה קדשת...

וקדשתו מכל הזמנים ככתוב בתורתך ויכלו... ואין נוסח ישמחו אלא רק אר"א רצה... ושמח לבנו בתורתך (כ"ה גם בשחרית).

נוסח הקדוש: סברי מרנן ועוגין הקהל לחיים בא"י... ושבת קדשו באהבה הנחילנו זכרון למעשה בראשית תחלה... זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים... ויראים מזה שהמלים "כי בנו בחרת" וכו' הן הן מנוסח הקדוש ונשמטו בתקופה מאוחרת מסדורי מ"ס ע"ט כונות האר"י ז"ל.

תפלת שחרית של שבת מכילה כל המזמורים הנחוגים עד היום כמ"ס ונשמט... שוכן עד... ובדברי צדיקים... ובקרב קדושים תתהדר... להדר ולקלס ולנצח... ישתבח כמו בחול; יתגדל... ויצמח פורקניה ויבצ קץ משיחיה וישכלל היכליה ויפרוק עמיה... וממשיך שוב בנוסח העברי למעלה מכל הברכות (ע"י לעיל): הכל יודוך והכל ישבחונך... שבח יקר וגדולה יתנו למלך אל יוצר כל האל המנחיל...

בעמידה ישמח משה... שבת וינפש. ישמחו... חמדת ימים עונג אותו קראת. אר"א... וכאן אין הנוסח ולא נתחו וכו' וזה מתאים לנוסח רס"ג רמב"ם ותימן. יד מאוחרת השלימה קצת בשולי הקלף.

אין מה להעיר על סדר הוצאת ס"ת מלבד הטופס המענין של קריאת הכהן: כהן קרב וכהן. ברכת התורה מתחילין ב"ברכו" ולא ב"ה" עמכס". בברכות ההספדה: כי אל נאמן אתה... ולעגומת נפש תקום נקם (ע"י רמב"ם) ותכלאל ומחזור רומא)... ולא ינחלו עוד את כבודו בא"י מגן דוד. על התורה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה...

העמידה למוסף היא בנוסח העתיק למשה צוית ואינה שונה כי אם בהשמטת מלת בשמחה (שתעלנו לארצנו) והמלים מפי כבודיך:

בנוסח קדושת כתר: מלאכים המוני מעלה ועמך ישראל... ממסומו יפן ברחמיו... בכל יום תמיד אומרים פעמים שמע... ויגאלנו שנית ברחמיו לעיני כל חי הן גאלתי... ונראה שיש כאן טעות. בתפלת מנחה לשבת אין מה להעיר.

נוסח ההבדלה: אתה חוננתנו מדע והשכל... ובין ישראל לגוים... כך פדנו והצילנו מהם ומכל מיני פורענות המתרגשות לבא בעולם ומכל שטן ופגע רע: לפני הבדלה על הכוס נמצא פיוט אליהו הנביא בסדר שונה ממה שנדפס. נמשך עד אות ו' ואחריו החרוז תצליחנו. וממשיך באותיות ו' עד ש' ומוסיף: תצילנו מפי אריות. תשמחנו בנים עם אבות. תבשרנו במוצאי שבתות. אשרי מי שראה... גם בברכת המבדיל על הכוס הגירסא: בין ישראל לגוים.

אחרי תפלות שבת תיקון ר"ח. ומתחיל בהכרזה בשבת קודם ר"ח, בשנויים קלים: יהי רצון... ולהשיב שכינתו לתוכו בימינו... יה"ר... שנשמע... מארבע כנפות הארץ אנו וכל ישראל... ובנוסח "יחזשאו" חסר ולגאולה קרובה. ובנוסח "עלה ויבא" הפלים כי אליך עינינו. בתפלת מוסף: ושעיר עזים נעשה ברצון, וב"אתה יצרת" אין מה להעיר.

סדר קדוש לבנה פשוט מאד. הירואה את הלבנה בחידושה מברך בא"י... לעשות רצון קונייהם שפעולתם אמת... שכן הם עתידים... ולפאר ליוצרים על כבוד מלכותו בא"י... ואומר בסימן טוב תהיה לישראל ב' פעמים ומדלג ג' פציעות ואומר ברוך יוצרך וכו' ואומר כשם שאני רץ אחרריך ואיני מגיעך כך יהיו כל הרצים אחרי שאינן יגיעון אותי ואינן מוסיקין לי, ואומר תפול עליהם... ואומר למפרע.

ואחריו תפלות חנוכה. בברכת נר חנוכה גורס להדליק נר של חנוכה ובתפלה: על הנסים... ועל התשועות ועל הגבורות ועל הנפלאות (ועל הנפלאות חסר כאן אבל נמצא בתפלת פורים) ועל הנחמות שעשית עמנו ועם אבותינו... וקבעו להם שמונה ימים בהלל והודאה. כשם שעשית עמם פלא ונס כן עשה עמנו ה' אלהינו נסים ונפלאות בעת ובעונה הזאת ונודה לשמך הגדול סלה (עיין מחזור רומא). לתפלות פורים הוא מקדים מי כמוך לשבת קודם פורים לר' יהודה הלוי ז"ל (דיואן לר' יהודה הלוי הוצ' בראד, שירי קדש ע' 30-44, כלי החרוז האחרון); גם בתפלת פורים (אחרי ותלו אותו ואת בניו

על עץ) נמצאת ההוססה כשם שעשית כמו בחנכה. ובברכה אחר קריאת המגילה כתוב: והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו בא"י האל הנפרע... אחרי תקון מורים כתובים ספני הפרשיות בשני הדפים הבאים.

כתור פזמון לשבת הגדול אנו מוצאים כאן מחשיר הידוע ברוך אל עליון (ס' עבודת ישראל 254) את החרוז הראשון והאחרון, ובשני זה: בכל מושבותיכם תאכלו מצה נחלו אבותיכם עבד וגם שפחה. ויוף זה מוכיח גם על חסר טעם גם על אבוד רגש החרוזים והמטריקה בתקופת כה"י.

אחרינו אוהרות לפסח לר' יהוד' הלוי ז"ל (דיואן הוצ' בראדי ע' 56-62) בשלמות. הבטול אחר בעור החמץ נקרא בנוסח זה: כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא בערתיה ולא ידענא ביה יהא בטיל וחשיב כעפרא דארעא.

ומתחיל את העמידה לג' רגלים וממשיך עד את ברכת מועדיך.

כאן לדאבוננו כה"י לקוי, וחסרים דפים אחדים, לכן יד מאוחרת תפסה ברף שכתוב בו ההלל שבהגדה ש"ס ומחקה מה שקדם להלל כדי למלא בו את סוף העמידה ואת ברכת ההלל, ואחדה את זה עם דף אחר המכיל את המשך ההלל שבהגדה שלסתיים בחוראה: ושומין כל אחד ואחד כוסו וחומין (בברכה האחרונה) בא"י אמ"ה על הגפן... שרצית ושהנחלת לעמך ישראל בקדושתך לאכל מפריה ולשבע מטובה, רחם על עמך ועל עירך ועל ארצך ועל נחלתך ועל הר ציון משכן כבודך. כי אתה טוב ומטיב לכל. בא"י על הגפן!) ועל פרי הגפן.

וכל נוסח ההגדה של פסח והתחלת תפלת יום א' אבדו. הדף שאחרינו כיום מתחיל באמצע תפלת יום א' דפסח בפיוטים שנהגו לומר, ואלו הם: (1) סוף איזה רשות? גאולה: יעלה תור לבא קץ דדור... (אינו אצל דודון) (3) פזמון לחוצאת ס"ת: פרשו עליך (דודון, אוצר השירה ס' 216).

אחרינו סודר פרשה והפסטה ותפלת מוסף, ובה יש רק שניים מעטים: ולוים לשירה ולזמרה... ושם נעלה ונראה ונשתחוה (חסר לפניך) בשלש פעמי רגלינו (ואין הגירסא: בכל שנה ושנה). אחרי תפלת מוסף נמצא ותודיענו באותיות גדולות.

הקריבה לתקון הטל (שזופת השמש, וכאן בגירסא שזופת חרס) נשמרה בצורת קרובה, אבל רק בחיקף הרגיל בלי ה. סדר"ש שנדפס בקרובץ ע"ס מנהג ארגיל.

הפיוטים ליום ב' הם: (1) על אילו פינור: ישוררו עם אל (אינו אצל דודון). (2) גאולה להראב"ע: ארבעה עמדות על הים (דודון, א' 4780). (3) להוצ' ס"ת: צורי שדין (אינו אצל דודון). אחריהם פרשיות והפסדות ליום ב' דפסח, לחותמים ולשבת חותמים. לשבת זאת כתוב רק פיוט אחד: פזמון להחזרת ס"ת: שובה שובה למעונך (אינו אצל דודון).

ליום ד' דפסח נמצאים שני פיוטים: (1) רשות: שרש, בנו ישי (דודון ש' 2214) (2) גאולה: מושל על היצורים (אינו אצל דודון). אחריהם סודרו פרשה והפסטה גם ליום ז' גם ליום ח', ובאמצע ההפסטה נפסק הקטע.

אע"פ שהסדר הקטן שתארנו כאן איננו מן העתיקים ביותר, ואע"פ שאין לו שום ערך רשמי (כמובן נכתב לשמוש פרטי ולא לשם שמוש הש"ץ כמו כה"י הגדולים ב-20), ימצאו בו ענין המצוגינים בתולדות העבודה בישראל הוא מראה את התנהגותם של יהודי ספרד בתקופת האחרונה שלפני הגירוש, ומעט השגיאות ויופי הכתב מוכיח על העבודה הנאמנה של הסופר, ובוזו אנו למדים בכמה מקומות את הנוסח המקורי של יהודי ספרד טרם הוכנסו בו נוסחאות זרות ע"פ עקרונות מהחוק, ולפעמים הנוסח המקורי דומה דוקא למ"א — בנוגע לאמירת הפיוטים, כידוע, נבדלו בספרד שתי כתות, שהאחת מהן בטלה את הפיוטים ע"פ הפוסקים שאסרו לאמרם באמצע התפלה, ותחתיה שמרה על מנהגם והמשיכה לאמרם. לכן נשמרו הפיוטים עד היום בקהלות שעל חוף חים בצפון אפריקה (כגון ארגיל, סט, אוראן, תלמסן, סריפולי) ובקהלות קטלון שבסלוניקי, ונתבטלו בקהלות הספרדים, שהגיעו לאיטליה, להולנד, לקושטא ושאר תורכיה, ולא"י. כה"י שלנו מביא מבחר פיוטים שהיו נהוגים, ובאותו הזמן ניכרת כבר הנטיה לקצצם, (בין הפיוטים שצינתי לעיל אחדים בלתי-ידועים לנו, ובדפתי לספל בהם במיוחד), גם בתולדות התחינה הפרטית נמצאת בסדרו הקטן הזה תרומה צנועה.

מכתב מאת שמעון דובנוב ז"ל מהשנה האחרונה לחייו

הובא לדפוס על ידי

יוסף מייזל

המכתב המתפרסם בזה הוא אחד המכתבים האחרונים ואולי האחרון. שכתב שמעון דובנוב לידידיו ומעריציו בא"י. עד כמה שידוע לי, נדפסו עד עתה רק שני מכתבים ממכתבי דובנוב האלה, אחד ב"דבר" והשני — ריגא 20.5.1940 — למר רבניצקי ב"הארץ" מיום 24 לינואר 1943. דובנוב נהרג — לפי הודעת העתונים — ב-1 לדצמבר 1941 בגיטו הגדול שברייגא. בתוך שאר הקדושים חללי הרצח הגרמני.

מאז צאתו מברלין — בקיץ 1933 — לא שחקה השעה לדובנוב. עם עלותו של היטלר לשלטון, ביקש לו דובנוב מקלט בארץ אחרת, שבה יאפשרו לו תנאי המקום לגמור את תלמודו. ביחוד לאחר שידיו נפשו, כגון א. טשעריקאווער ז"ל ויבדל לחיים ארוכים יעקב לעשינסקי, כבר עזבו את גרמניה. לו ולאשתו החולנית — שניהם בגיל למעלה משבעים — היה קשה מאד לנדוד למרחקים. משום כך, ואולי גם מטעמים הנובעים מהשקפתו הכללית, דחה דובנוב בימים ההם את הצעתם של ר' מרדכי בן הלל הכהן ז"ל ואחרים להשתקע בא"י. וארצות הברית של אמריקה בוודאי לא באו בחשבון בגלל רחוק המקום. לבסוף החליט להענות להזמנתם של ידידיו בריגא, שהבטיחו לו קיום של כבוד ודאגה להמשכת עבודתו בשלווה בעיר זו.

אך כאן התחילה הטרגדיה. לא עברו חדשים רבים, ואשתו, עוזרתו הנאמנה גם בעבודתו המדעית במשך יובל שנים ומעלה, מתה אחרי יסורים קשים של מחלת סרטן. גם מצב בריאותו הורע ופעמים מספר נפל למשכב. כמו כן נתערער כוח ראייתו במידה מסוימת. אף על פי כן הכין את ההוצאה הרוסית — המקור — של "דברי ימי עם עולם", המשיך את אבטוביוגרפיה שלו "ספר החיים", פירסם מאמרים בעתונות האמריקאית, וכו'. עם כיבוש ריגא ע"י הבולשביקים הוחמר המצב. הוא, שפנה — בשנת 1921 — עורף לרוסיה כדי למצוא כר פעולה חדש בגרמניה, הוא, שמתח ביקורת על המשטר הסובייטי והיה חשוד בעיני השולטים כקונטר-רובולוציונר, הוא שקיוות, כי יזכה לעבוד עבודתו בריגא ללא הפרעה, נפל מן הפחת אל הפת. אף שאין לומר, שהרוסים שמו מכושלים על דרך עבודתו — ייתכן שהתחשבו בשיבתו — אבל לא הרשו לו להפיץ את פרי-עטו — כולם או בחלקם? — בחו"ל. גרוע מזה היה, כי בדידותו מהעולם היהודי גדלה מיום ליום. מכתבים כמעט חדלו להגיע אליו. בפרט מאמריקה. ספרים כמעט שלא קיבל, ויותר נסתם לפניו מקור האינפורמציה החביב עליו כל כך — קריאת העתונות היהודית והעברית, שהגיעה בימים כתיקונם אליו. והוא מבקש מוצא להקלת מצבו, רוצה להשתקע בוויילנה או בקובנה כדי להיות קרוב לבתו סוניה, אשתו של הנריק ארליך, שגרה אז עם שני בניה בוויילנה. ידידיו באמריקה שלחו לו רשיון כניסה לשם, וגם מא"י קיבל הצעה דומה. "משתי ההצעות הייתי בוחר בציון", כותב במכתבו הנ"ל לרבניצקי וכן במכתבים לידידים אחרים בארץ, וזה מעיד עדות נאמנה על שינוי השקפתו בדבר תפקידה של א"י בהיסטוריה של ימינו אנו. אבל — הוא ממשיך במכתב הנ"ל — בימי הרעש הללו ובגיל השיבה אי אפשר לי לעזוב את

מעט הצאן באירופה...". דאגתו הגדולה ביותר בחדשי חייו האחרונים הייתה, כיוצא ממכתבינו, "איך לשמור על חלקי הארכיון שלי, שנשארו עדיין ברשותי". כשם שלא הצליח להמלט בעוד מועד למקום בטוח מריגא, כן יש לשער, לדאבוננו, כי גם ארכיונו נאבד, רק מי שראה את המכתבים והמיסמכים כמו עיניו, יכול להעריך את גודל האבדה הזו. כותב הטורים האלה, ששמר משך שנים רבות על המטמון היקר הזה, ביקש מאת דובנוב להמציא לו כל מכתבי שפ"ר שברשותו. ואמנם דובנוב נענה לבקשה זו ונתן אותם — 19 מכתבים ו-25 גלויות — במתנה לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. וזה כל מה שניצל מאותו החלק של ארכיונו, שנשאר אצלו בשנות חייו האחרונות. חלק ניכר מארכיונו נמסר כבר קודם לכן לידי "יוזא", אך אין אני יודע, אם הועבר לאמריקה.

ריגה, 5/III 1941.

ידידי היקר ר"י מיזל!

מכתבך מ-6.1. הגיע לידי זה כשבועיים, וכמו כל מכתב הבא ממרחקים היה מאורע חשוב בחיי איש סגור בכלא של אירופה המוקפת גדי מלחמה, ואפילו בארצותיה הנייטרליות. ובכן באה במחננו בארץ ישראל הצלה פורתא בתוקף נצחונות בריטניה באפריקה (כן ירבו!) ויש תקווה, כי מגפת ההרג העולמי לא תגיע אליכם ולא תחלל את קדושת הארץ. זכות הארץ עמדה גם לי, שלפעמים רחוקות באות אלי משם שורות כתובות או נדפסות, בשעה שמאמריקה לא קבלתי אפילו אות אחד מן סוף קיץ ת"ש עד היום. כך קבלתי בזמנו את ספרו של אשכולי "דוד הראובני" וגם שלחתי לו תשובה מפורטת על מכתבו. גם מצעיר אחד ירושלמי מר שווארצבוים קבלתי את הדיסרטציה שלו בצירוף אגרת יועצתי לו בשעתו. מקות אני שבדרך נס הגיעו תשובותי לתעודתם. בכלל אנו "מלומדים בנסים": בנס אנו חיים בעולם מלא מלאכי מות (בלשון המדע החדש "כדורי מות") ומלאכי חבלה מכל המינים אפילו מחוץ למערכות המלחמה. מובדלים אנו ממקור חייו הרוחניים. כך למשל עלה בידי להשיג כאן אחרי חיפוש קשה רק לוח קטן בן פרוטה לשנת תש"א — שהוא פרי כל "ספרותנו" בשנה זו. עתונים מחו"ל אינם מגיעים לכאן, ואנו יודעים מכל הנעשה בעולם הגדול רק אחת מאלף, וגם זו בצורה מיוחדת למקור הידיעות במקומותינו, ואתם העשירים, מתאוננים על התמעטות דמות בספרות בארצכם!

לפני עשרים שנה, בשנת תרפ"א, ישבתי בשעת חירום בארץ מולדתי וצפיתי ליציאה — "לשנה הבאה" בברלין, ועכשיו אינני מצפה למאומה: אין יוצא ואין בא. כל הדרכים סגורים בעדי. ברלין כבר נהפך לסדום, ומרכזינו האחרים באירופה נחרבו ונהרסו ע"י אנשי סדום. משתי קצות הארץ נשקפות אלי ארץ ישראל ואמריקה, עיני צופיות אליהן. אבל יודע אני שלא אגיע לגבולן וישגור עלי להשאר בתוך "המדבר הגדול והנורא הזה", תלמודי כבר נחתם בשנים האחרונות, במהדורה האחרונה של הטופס הרוסי מכל עשרת הכרכים של "ההיסטוריה" הגדולה (ריגה 1936—39), וגם הפרפראות לתורה — "ספר החיים" נגמר בדפוס בשנת ת"ש בקונטרס אחרון (תקופת ברלין). שלצערי אי אפשר לשלחו אליך ולשאר ידידי מפני כמה טעמים¹. עכשיו אינני כותב מאומה על מנת להדפיס, אלא קורא בספרות העולם ועושה כמה רשימות לעצמי עד כמה שכוח ראיתי מגיע.

ידידי דואגים לגורלי, אבל אני דואג לדבר אחד: איך לשמור על חלקי הארכיון שלי, שנשארו עדיין ברשותי ויש לחשוש שלא תזיק להם היציאה לרשות הרבים. אוצר זה נועד לכתחילה בשביל שני המוסדות שבירושלים דליטא ובירושלים העתיקה. במצב החדש הניתני

(1) ראה לעיל. בכרך הזה דן דובנוב על המשטר הסובייטי ואולי זהו הטעם לאיסור הנ"ל.

רוצה לחלק אותו בין האוצר הלאומי בירושלים והיו"א באמריקה שנהפך ממחלקה למרכז המוסד; אבל כוונתי הטובה לקבוע תכנית זו בצוואתי האחרונה ודאי תפגוש מעצורים מצד מנהיגי המקום שאני נמצא בו — וזהו סיבת דאגתי. וכאן תמצא תשובה גם על הצעתך הפרטית למסור כמה תעודות לרשות הארכיון של "בצלאל"?: אם בארזים נפלה שלחבת מה יעשו אזובי קיר? אלפי מכתבים בעניני ציבור וספרות במשך שנים שנה ועוד מאות תעודות היסטוריות חשובות אין מקומם אלא בארכיון לאומי מרכזי — ושאלה קשה מנקרת במוחי: האזכה לזה אחרי קץ המלחמה ואם אוכה בעצמי להגיע לקץ זה?...

משפחתי פוזרה עכשיו על פני כל כדור הארץ. בתי⁽⁸⁾ ובניה מפליטי וורשא שנמלטו לליטא עוברים בשבועות האחרונים דרך רוסיה ויפוגיה לארצות הברית של אמריקה, ואלה שנשארו מכבר בארץ הסובייטים⁽⁺⁾ עדיין לא קבלו רשיון לבוא לנפות הבלטיות להתראות עמי. קח נא ברכתי לחג משפחתך המאוחדת בא"י ומסור אותה לאותה הילדה השחורה עם העינים הנוצצות שנהפכה עתה למרת ירדנה בכינוי משפחתי אחר⁽⁵⁾. ומה שלום רעיתך ובנך שאול? הגמר חוק למודיו בא"י ונעשה מומחה ברדיולוגיה? יושב אתה ב"גן-רחביה", ולכן אבקשך למסור ברכתי לשכניך ממשפחת מרדכי בן הלל הכהן, ובפרט לבתו הפרקליטין רוזה גינצברג, שכתבתי אליה לפני שבועות אחדים ואיני יודע אם בא לידה מכתבי. כתב נא לי על עניני ירושלים והאוניברסיטה שבה, שודאי סבלה מצוק העתים. חוברות "קריית-ספר" לא באו לידי במשך השנה האחרונה. בכלל כל המרבה לכתוב לי על עניני ארצנו הרי זה משובח ומבורך בפי המתבודד ביערי בלטיה — ידיך הנאמן בבריתך מתקופת ברלין ועד עתה.

ש. דובנוב.

P. S. הודיעני נא איה מקום כבודו של ד"ר קצנלסון מה"יודישער פערלאג" שלא

שמעתי עליו זה כמה שנים.

(2) רמז להשתדלויותי להקים ארכיון לתולדות ישראל, שקיבלו בינתיים צורה יותר מוחשית. האוסף

היה נמצא אז בבית הנכות בצלאל.

(3) סוגיה ה"ל. (4) בתו השניה בלנינגרד ובנו פרופסור באוניברסיטה במוסקבה.

(5) רמז לנשואיה של בתי ירדנה.

עשרים שנה ל"קרית ספר"

בחוברת זו מסתיים הכרך העשרים של רבעוננו. מלאו עשרים שנה מיום שהטלנו על עצמנו את התפקיד הקשה ליצור ביבליוגרפיה לאומית של עם ישראל ובמה מרכזית לחקירה ביבליוגרפית עברית. השתדלנו שלא לקפוא על שמרינו אלא לשכלל את הרבעון ולהרחיבו משנה לשנה.

במשך עשרים שנה נרשמו ב"קרית ספר" למעלה מ-31.500 ספר בכל ענפי מדעי היהדות והספרות העברית שיצאו לאור בכל קצוי העולם בשנים האלה; עד כה נדפסו ב"קרית ספר" 415 מאמרים ומחקרים בכל ענפי חקירת הספר העברי; ונתפרסמו 719 בקורות מפורטות על ספרים מדעיים.

גם בצוק העתים עמדנו על משמרתנו והמשכנו את מפעלנו. בשנות המלחמה היה צורך לצמצם את המסגרת החיצונית של הרבעון, מחמת הדוחק בנייר, אולם באמצעות אותיות קטנות והגדלת העמודים הצלחנו להכניס לתוך המסגרת המצומצמת כמעט את כל החומר שהיינו רגילים בו לפני-כן.

לא היינו יכולים להגיע לכאן בלי עזרתם של חכמי ארץ ישראל וחכמי ישראל בכל אתר ואתר שעמדו לימינו כסופרים וכקוראים, ובלי עזרת ידידי בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי שהעשירו את בית-הגננים בירושלים באלפי ספרים, ולהם שלוחה ברכת-תודתנו. יהי רצון שיבואו ימים טובים מאלה ונוכל להרחיב את הבמה הביבליוגרפית המרכזית לעם ישראל בירושלים, לשכללה ולפארה בכמות ובאיכות לתפארת לעמנו ולארצנו.

"דגלי המדפיסים העבריים"

כשמלאו ביום ט"ו באב תש"ב יובל-שנים לבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי הוחלט להציב מצבת זכרון ליום זה בדמות ספר ביבליוגרפי. מחמת תנאי המלחמה נמשך ביצוע הדבר עד כה.

עתה יצא לאור בהוצאת-הספרים של האוניברסיטה העברית ספר "דגלי המדפיסים העבריים" מאת אברהם יערי. הספר כולל 210 צלומי דגלי מדפיסים עבריים מראשית הדפוס העברי ועד סוף המאה התשע-עשרה עם באורים מפורטים לציורים מבחינה ביבליוגרפית ואמנותית. עם מפתחות שונים ועם מבוא בעברית ובאנגלית על מהות דגלי המדפיסים העבריים והשתלשלותם.

הספר נדפס בהדור רב ומכורך חצי-קלף. מחמת תנאי המלחמה נדפס הספר במהדורה מצומצמת של 300 טפסים. ההפצה נמסרה להוצאת-הספרים ראובן מס בירושלים.

דפוסי ארץ ישראל

עתונים וקבצים

949 אחדות העבודה; קובץ מפלגת פועלי ארץ ישראל. לזכר חיים ארלוזורוב: בעיותינו המדיניות. תל אביב, (דפוס אחדות), תש"ג. 192, [1] ע'.
8°. העורך: [צחק] ל[ופבן]. יצא באול. התכנן: מהמרכת. ד. בן-גוריון: המדיניות הציונית. ש. קפלנסקי: מחשבות על רבנות, אבטונומיה ופדרציה. ב. כצנלסון: גלגולים ודיבוקים. מ. בוכר: התחדשות חי העם. אסיר חיים [=ב. כצנלסון]: שברים. א. שטיינמן: שמונה פרקים במדיניות. מ. אסף: לשאלת ארגון. של הפועל הערבי. ד. שמעוניביץ: מכתב לאי-שם; פואמה. י. שנברג: לחוף הכנרת; ספור. ח. סירני: פרשת מטאטי. מ. ורטה: קיום למדיניותה האמפריאלית של בריטניה. ג. בנארי: במה נקדם יום יבוא. י. גולדברג: הלאומיות בכור המלחמה. א. אופיר: מהרהורי הימים האלה. י. אורי: בנסתולי דרכנו. — רשימות: ג. רוטנשטרייך: "רומי וירושלים" למ. הס. ג. קרסל: מדיניות ישובית ארץ-ישראלית בדרך האמנסיפציה. מ. ברוך: אבן רושד. בן-אשר: מעל, מרי והתנדבות.

950 האם והילד; ספר עזר לאם, למטפלת ולמחנכת. עב מבוא מאת [לדיביג] פ[רדיננד] מאיר... ובעייתו הכללית. תל-אביב, י. סמילנסקי (דפוס "הפועל הצעיר", 1941), 124 ע'. [1] דף. תמונות. 8°. הספר כולל 18 מאמרים ורשימות שנכתבו בידי רבנים ופדגוגים.

951 בחדר ההמתנה In the waiting-room (תל-אביב, פרסום "זהב", 1941), [37] ע'. פרטרטים, תמונות. 2°. ע' [37] נדפס על המעטפת השמאלית. — עברית, אנגלית וגרמנית.

952 במחנה... תל-אביב, שלטון בית-ר, המחלקה לענייני הצבא של התנועה הלאומית בא"י, תש"ג <1943>. 8°. "פנימי בהחלט — לא לפרסום". תכפיות ההופעה לא נזכרה. אגרת ד' ("יד" של שנה ב' יצאה בסיון. במכונת-הכפלה, רק עם ראשון ואחרון נדפסו.

953 במחנה; בטאון פלוגת 745 לעבודות מקצועיות "סולל בונה"... 35 ציורים מאת מ. שמידט. חמ"ד, (1943).

2°. במכונת-הכפלה. תכפיות ההופעה לא נזכרה. גלי [א] יצא במרץ?

954 בשריד; מוקדש לענפי המשק החקלאיים. שריד, תש"ג. 4°. מצויר, טבלאות. עתון זה מופיע ביומנו של "החוג לטבע". תכפיות ההופעה לא נזכרה. גלי [א] יצא בסיון. במכונת-הכפלה.

955 בשריד; עתון מוקדש לבעיות חברת הילדים... שריד, תש"ג. 4°. מצויר. תכפיות ההופעה לא נזכרה. במכונת-הכפלה.

956 גליונות. שאול טשרניחובסקי י"ט באב תרל"ה — ט"ו בתשרי תש"ד. בתוך "גליונות" ב' ט"ו חב' ד <פח>, תש"ד. ע' 169—176, פורטרט. 8°. כולל מאמרים ורשימות מאת י. לזמן, י. עגן, ש. י. פטואלי (פינלס), פ. לנדר, א. שמואלי, י. הראבן וקטע ממאמריו של א. י. פפירנא על טש. משנת תר"ס. תרס"ב.

957 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. מעוצת פועלי פתח-תקות. ועד פועלי אל-אר. הסופר 5 באל-אר. (תל-אביב, דפוס "אחדות", 1943). 8°. "פנימי". תכפיות ההופעה לא נזכרה. גלי [א] יצא בינואר, ב' במרץ. בשם: הדי "אל-אר".

958 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. הקיבוץ המאוחד. בשאלות העבודה והתעשיה בקיבוץ <הדיון במועצת הקיבוץ, גבעת-השלשה, 2—4 במרץ 1943>. עין חרוד, (דפוס הקיבוץ המאוחד), תש"ג. 64 ע'. 8°. "תוספת 5 ציור מכתבים" מס' 135 >200".

959 התאחדות עולי הונגריה בא"י. בולטין פנימי. בהוצאת המשרד הארצי של התאחדות עולי הונגריה בארץ-ישראל. תל-אביב, (דפוס מ. שהם, כ"ו אדר א' תש"ג), 6, [1] 13 ע'. 8°. בעברית והונגרית (רבו). שם הבולטיין בהונגרית: Ertesítő a Hittachdut olej Hungária tagjai számára.

"לא להפצה. אך ורק לחברי ההתאחדות".

960 חד-גדיא; חוברת הזמוריסטית חרדעמית.

ע"י ה[נריטה] סולד. על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית.

969 לפידים: קבץ מאמרים לזכרונו של פרופ' ד"ר יעקב ישראל די-האן ז"ל. תל-אביב, חוג די-האן, ע"י פועלי אגודת-ישראל, (דפוס ה"חושן"), תש"ב. 12 ע', פורטרט. 4°. המערכת: יצחק קמינקר. האחראי: ד. מורשקוביץ. יצא בכ"ט כסיון במלאת 18 שנה למותו. הקבץ כולל גם רשימה ביוגרפית על די-האן וקטעים מכתביו.

970 מאזנים: שאל טשרניחובסקי, נספר אור-ליום ראשון של סוכות תש"ד. בתוך "מאזנים" כ' י"ז חוב' א—ב, תשרי—כסלו תש"ד. ע' 1—19, 108—111, פורטרט. 8°. כולל מאמרים על טשרניחובסקי מאת יעקב שטיינברג, א. ברש, צ. ויסלכסקי (לנשמת שש), א. ברודס, ספור של שש, "מעות קטנות" ומכתבו בחרושים אל ביאליק משנת תרס"ד, אבל שאל טשרניחובסקי ז"ל.

971 מגן דוד אדום; ארגון ארצי. עלון לחברים. ניסן תש"ב. (תל-אביב, דפוס י. נכטיגל), תש"ב. 12 ע', תמונות. 8°. תכפיות ההופעה לא נזכרה. — יצא בניסן. — "פנימי" לא למכירה.

972 מחנות; דפים לעניני פועלי הרג"י... תל-אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל, מרכז העבודה, (דפוס "הפועל הצעיר"), סיון תש"ג. 8°. גליון אדר ב' תש"ג י"ל בשם: הד המחנות; גליון ניסן-אדר תש"ג: עמלי המחנות.

973 מחקרים; עבודות המוסד לחקר הבניה והתכנונה. ספר ראשון. (תל-אביב), ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, ההסתדרות המהנדסים, האדריכלים והמהנדסים בארץ-ישראל; (חיפה, דפוס "את", תש"ג). 179, 24 ע', דיאגרמות, טבלאות (אחת מקפלת), מפה, תכניות, תמונות. 8°.

עם תמציות באנגלית ולהן שער: Researches ; findings of the Building and Technics Research Institute. Summary of contents. Vol. I.

התכן: פתח דבר. הבניה הקבוצית. שכון עובדים. מכסות ותוצרת בבניה. החנוך המקצועי. הבניה העברית. הארכיון ההנדסי.

בעריכת ש. י. צביאלי. (תל-אביב), (דפוס א. מוזס), פסח תש"ב. [8] ע', תמונה. 8°.

961 חדשות היום; יוצא לאור על ידי הממשלה. ירושלים, דפוס ממשלתי, 1943. 4°. יצא בימים שלא הופיעה בהם העתונות העברית, אחרי העונש שהוטל עליה בגלל פרסום ידיעות על רמת-הכובש בלי רשות. יצאו 8 גליונות בימים 19.XI—28.XI.

962 החילת; בטאון A. T. S. 505 Coy חמ"ד [ארץ-ישראל?], תש"ג 1943. 4°. תכפיות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא באייר. במכונת-הכפלה.

963 חנינין, נחום. חיי-עבודת. > מלקט בידו נחום חנינין >. תל-אביב, הקופה לעזרה הדדית של תלמידים ביה"ס המקצועי ע"ש מכס פיין, [תש"ג]. 4, 310 ע', 8°. בספר כונסו קטעים נבחרים מהספרות העברית החדשה (מתקופת ההשכלה, חבת ציון והציונות) על נושא העבודה.

964 יוסף הורוביץ, יצחק לפולד. ליום נפילתם י"ט אייר תש"א—16 במאי 1941. (מרחביה), קיבוץ השומר הצעיר מזרע, (דפוס השומר הצעיר), תש"ב. 71, [1] ע', פורטרטים. 8°.

965 הים; גליונות החבל הימי לישראל. תל-אביב, (דפוס "אחדות"), אדר ב' תש"ג > מרס 1943 <. 23, [1] ע', תמונה. 4°. "פנימי, לא למכירה". "הועידה הארצית השניה <תל-אביב, כח—כט כסלו תש"ג—7/8—12/1942 >": ע' 2—20.

966 ימי תשובה; ילקוט לימים נוראים, בחמשה פרקים: תשובה / אלול / ראש השנה / בין כסה לעשור / יום כפורים. תל אביב, ההנהלה הארצית לארגון בני עקיבא בארץ ישראל, (דפוס ספר), תש"א. 79, [1] ע', 8°. מלוקט וערוך ע"י שלום טרלר.

967 לחילינו... תל-אביב, מרכז קופת-חולים של ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, תש"ג. תכפיות ההופעה לא נזכרה. גל' ד' יצא באייר. במכונת-הכפלה. עניני ידיעות על הגעשה בקופת-חולים.

968 למען הילד והנער... ירושלים, המוסד למען הילד והנוער, הועד הלאומי, תש"ב. 8°. ירחון. חוב' א' יצאה בניסן-אייר. במכונת הכפלה. דברי פתיחה חתומים

משה אביגדור עמיאל... בעריכת הרב [יהודה] [לב]
הכהן פישמן. ירושלים, "מוסד הרב קוק", (דפוס וייס),
תש"ג. [2] דף, 256 ע', פורטרט. 8°. התכן: 1. 5.
פישמן: גאון ההגיון בהלכה ואגדה. י. אלטשולר ז"ל:
אור הנעלם. ר. מרגליות: מטטרון. י. אונא: הרמב"ן בתור
מפרש המקרא. ב. צ. מ. חי עזיאל: שטרי הקנאה. י. מ.
טולידנו: ארבע תשובות. ש. י. גליקסברג: דיני ישראל
ודיני ישראל. י. וולפסברג: למחות ההווה. י. נאכט: הפרנס
בישראל. מ. ד. יודלביץ: ימות המשיח ומלך המשיח.
י. ברנד: בית הכד. א. י. קוק ז"ל: דברי נחומים. ש. אסף:
על ספרי התורה העתיקים בברצלונה. ב. מ. לוי: קהילת
קירואן בתקופת הגאונים. א. מ. גנחובסקי: תקנות בית
הכנסת בלוקסמבורג. כ. פ. סכורש: טעמי הקרבנות. ש.
גרינברג: דורש לשון הדין. ח. י. קסובסקי: המלבנים
באלכסוניהם. ש. וינגרטן: החתם סופר וההשכלה. י.
בלומפלד: שלילה והעדר בהלכה. ש. א. ובר: הארות.
י. ורפל: כתבי הרב מ. א. עמיאל (306 ערכים, ע' [245]—
(256).

980 רב סעדיה גאון: קובץ תורני-מדעי. יוצא לאור
למלאת אלף שנה לפטירתו (ד' תש"ב — ה' תש"ב).
בעריכת הרב יהודה לייב הכהן פישמן. ירושלים, "מוסד
הרב קוק", (דפוס העברי ומרכז), תש"ג. [2] דף, 688 ע'.
טבלאות, פקטימילים. 8°. שם הספר גם באנגלית.
התכן: 1. 5. פישמן: רס"ג ועבודתו הספרותית. ש. אסף:
ספר השטרות של רב סעדיה. נוספות לספר השטרות.
מ. צ. סגל: רס"ג ובן סירא. מ. א. עמיאל: הגאון והפילוסוף.
ב. צ. מ. ח. עזיאל: יצירותיו של רס"ג. מ. נ. צובל:
תשביח הקץ ותאור הגאולה בספר האמונות והדעות. י.
היינמן: הקציונליזם של רס"ג. נ. אלוני: ספר האגרון.
ב. קלר: הנוסח המקורי של פתרון שבעים מלות בודדות.
ש. א. פוננברג ז"ל: קטעים מדברי רס"ג או המיוחסים
לו אצל הפרשנים בצרפת הצפונית (תרגום מצרפתית ע"י
א. אלמג'לית). מ. וינטורה: סקירה על השיטות הקוסמו-
גיות בכתבי ר' סעדיה והבריאה יש מאין. מ. ד. קאסוטו:
על מה נחלק רס"ג ובן מאיר? ד. צ. בנעט: התחלת
ספר המצוות לרב סעדיה. י. ריבלין: הקדמות רס"ג
כמבוא לכה"ק. א. קרלין: ההלכה והמשפט בתורתו של
רס"ג. י. וולפסברג: בעית הגמול אצל רס"ג. ש. גרינברג:
פירושי רס"ג בספרו "אמונות ודעות" לפסקי תני"ך. ב. מ.
לוי: "אשא משלי" לרס"ג. בנליני: "סדור רב סעדיה":
י. צימלס: חקירות. ח. ילון: דברי לשון. ש. ד. גויטיין:

974 מים וקרקע: קובץ לעניני השקאה והשפעת
הגומלין שבין מים וקרקע. עריכה כללית: מ[שה] זיטץ.
(תל-אביב), אגודת האינגונים והארכיטקטים בארץ-ישראל
— סקצית המים, (דפוס "גוטנברג"—צבי כסס), [1942].
VI ע' [1] דף, 204, [6] ע', דיאגרמות, טבלאות, תמונות.
8°. עם סכומים באנגלית ושער נוסף Water and
soil... M. Sitz, general ed.
התכן: א. ברוכוב: מבוא. מ. זיטץ: במקום הקדמה. —
ידיעות הארץ: מ. זהרי: ראשי פרקים בביאובוטניקה
של א"י. ד. סליטרניק: סקירה על הבצות בא"י מנקודת
השקפה מלריוולוגית. א. לונברג: התנגדות חשמלית של
תצורות נושאות מים בא"י. — פ. ק. יסוד: מ. זיטץ:
מים וקרקע (פרקים בתורת הפיסיקה של הקרקע) (ע' 49—
140). וסות המים בקרקע. ה. ר. אופנהימר: הפיסיולוגיה
של צמחים מושקים. א. קוסטיאקוב: השפעת ההשקאה
על הקרקע והצמח. תכונת המים: אגודת האגנורים.
ועדה לסטנדרטיזציה של משאבות ומתקני מים: כיצד
לחשוב מחיר המים.

975 מפלגת פועלי ארץ ישראל. בימים אלה...
חמ"ד, חש"מ. 23 בנובמבר 1943 כ"ה בחשוון תש"ד.
4 ע' פורטרט. 4°. הוצאה חרסעמית. "פנימי —
רק לחברים". כולל ידיעות על שמואל וליניץ חבר קבוצ
רמת-הכובש והלויית.

976 מפלגת פועלי ארץ ישראל. בשעה זו...
חמ"ד, חש"מ. כ"ד חשוון תש"ד 21 [צ"ל 22] בנובמבר
1943. 10 ע' תמונות. 4°. "פנימי", כולל ידיעות
על רמת-הכובש.

977 משמר השרון. ישראל רוזנבלט; עלים
לזכרה. משמר השרון. (תל-אביב, דפוס "הפועל הצעיר"),
תש"ג. 62, [1] ע' פורטרט. 8°. העורך: אברהם
לוינסון. החוברת כוללת מאמרים ורשימות על רוזנבלט
וקטעים מכתביו. — ישראל רוזנבלט (1896, דוניבצי פודול
שברוסיה — 1942, קבוצת משמר העמק) נספה בתאונה.

978 נרות שבת: ילקוט לעניני שבת, פרשת השבוע,
ומגדנות שבת. ירושלים, (דפוס "ארץ-ישראל"), תש"ג. 4°.
תכניות ההופעה לא נזכרה. המלקט והעורך: מרדכי הכהן.
קונטרס א' יצא בייב באדר ב'.

979 ספר היובל: קובץ תורני-מדעי. מוגש להרב

במסלותם. על פי ק. פלמירון, ר. בל, י. פרלמן ואחרים.
48 ע. חוברת ט: אביד פנה, א: כובשי הסטרטוספריה.
28 ע. חוברת י: אביד בל, א: בזקוקית לירח על פי י.
פרלמן, 35, [1] ע. חוברת יא: איך נוצרו לשונות האדם.
על פי רבקיין, ולס ואחרים. 32 ע. חוברת ה' — 1940,
י—ח': 1941, ט—י: 1942, יא: 1943. את הקדמות ראה
ק. ס. שנה י"ז ע' 31 מספר 119.

987 האזרחי, יהודה, על מפתן החיים;
ספרים, ירושלים, "אחיאסף", (דפוס "הספר"), ת"ש.
216 ע' [1] דף, 8°. כל הספרים מהחיים בארץ
ישראל בזמן האחרון.

988 אטינגר, עקיבא [Jacob Akiba Ettinger].
עם חקלאים יהודים בתפוצות. [מרחביה],
הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר,
1942) 2 דף, 278—2, [2] ע' 8°. (ספריה פועלים).
המחבר אגרונום שפעל הרבה בשדה החקלאות היהודית
בגולה ובא"י במשך עשרות בשנים. הוא מספר על החקלאי
היהודי, מאמציו, הכשרתו, ירידתו ועלויותיו וגם על
חלקו הוא בפעולות התישבותיות. יש גם ידיעות על
המוסדות והעסקים שטפלו בחקלאות יהודית. התכן:
מבוא. רשמים ראשונים. במושבות חרסון [דרום רוסיה]
לפני כ-50 שנה. מיפקד ותוצאותיו. מראשיתה של ההכשרה
החקלאית בגולה. חינוך חקלאי בסאראביה. בארגנטינה.
בבראזיליה. באמריקה הצפונית. בארצות הברית. ברוסיה
הבועצתית. בפולין בין שתי המלחמות. נוכח שפע
הטריטוריות. סיום. בפרק האחרון הוא דורש להתנגד
לחקירות נוספות בענין טריטוריות; הן לא תתנה תוצאות
ממשיות, אבל יגרמו נזק למפעלנו בא"י.

989 אלדמע, י. א. אודים; רשימות וספורים.
תל-אביב, ז. אשור, (דפוס "ספר"), תש"ג, 144 ע' 8°.

990 אלימלך, משה. בראשית; שירים וסונטות.
תל-אביב, "קדימה", (דפוס "גשר"), תש"ב, [1] דף, 111.
[1] ע' 8°. בראש השער: מי גיורא, — עם
הקדמה מאת י. בורלא.

991 אסף, שמחה [Simcha Assaf]. באהלי
יעקב; פרקים מחיי התרבות של היהודים בימי הביניים.
ירושלים, "מוסד הרב קוק", (דפוס י. א. ווייס), תש"ג.
[4] דף, 256 ע' 8°. "בכרך זה עשרה מאמרים.

ידיעות חדשות על פילוסופים יהודים מתקופת רב סעדיה. צ.
ה. מלטר ז"ל: כתבי רס"ג והספרות עליו "ביבליוגרפיה"
(תרגום ע"י ג. בת יהודה), י. ורפל: מלואים לביבליוגרפיה.
שי. צ. (א), אלטמן: חלוקת המצוות לרס"ג. ש. אברמסון:
לשון רס"ג ב"אשא משלי".

981 רמת הכובש. זלמן (אלפרוביץ); עליה
לזכרו. רמת הכובש, תש"ב, [3], 3—31 דף, לוח-פורטרט.
4°. במכונת-הכפלה. זלמן אלפרוביץ (תרס"ח סמוגין פלך
וילנה — תש"א בארץ ישראל) מעסקני החלוצים בפולין
ומכונני רמת הכובש בא"י. המאסף כולל ביוגרפיה של א.
מכתביו בשנת חייו האחרונה, מאמרים ורשימות עליו.

982 אונדזערס; שריפט פאר ליטעראטור... תל-אביב,
(דפוס "אחדות"), פריילינג 1940. 40 ע' 8°. מאסף.
אחראי: א. ליס.

983 PALESTINA ESPERANTO LIGO. Interna
bulteno. Jerusalem, 1943. 8°.

יוצא לעתים בלתי קבועות. העורך: J. Kohen-Cedek.
גל' א' יצא ביולי במכונת-הכפלה.

984 TEVA; Middle East Pharmaceutical and
Chemical Works Co., Ltd., Jerusalem. Therapeutic
problems of today. Jerusalem, Teva, (typ.
Lychenheim, 1942). 120 p., illus., diagrs. 8°.

יצא גם בצרפתית בשם:
Problèmes thérapeutiques modernes. 128 p.

ספרים וחבורות

985 [אבן-זהב, ארי] [Abi Ibn-Sahav]. משא
אשכנז. תל-אביב, יבנה, (ירושלים, דפוס עזריאל)
[תש"ג], 3—10 ע' 8°. מנוקד.

986 אבן שושן, אברהם [Abraham Eben-Shoshan].
עולם ומלואו; חבורות מדע לילדים, בעריכת א.
אבן-שושן. חוברת ה—יא. 7 חבורות. ירושלים, עברי,
(דפוס "אשכול" — י. וינפלד), [1940—1943]. 8°.

מצויות ומנוקדות. התכן: חוברת ה: אביד בל, א:
הטלפון ותולדותיו. 31, [1] ע. חוברת ו: טיול בשמים
א. אל שני המאורות הגדולים ע"י ר. בל, ק. פלמירון
ואחרים. 32 ע. חוברת ז—ח: טיול בשמים. ב. אל הכוכבים

והמעשר, דיני ההפרשות ערוכים ומסודרים באופן שיטתי בצורה הדינים הנהוגים בזמן הזה, ירושלים, ר. מס, (דפוס ש. וינפלד), תש"ב, 60 ע' 8°.

999 בן-מנחם, נפתלי, אברהם אבן-עזרא; שיחות ואגדות-עם, אספן נפתלי בן-מנחם, ירושלים, איגוד סופרים דתיים בסיוע מוסד הרב קוק, דפוס א. קצבורג, תש"ג, 63 [1] ע' 8°. — ספרית "במישור" ז. התכן: הקדמה, שיחות, אגדות-עם — מפי ראשונים. אגדות עם — מפי אחרונים.

1000 בר-אדון, פסח [Pesach Bar-Adon]. סוסים מספרים. הצירים — בידי המחבר, תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ג, 165 ע' [1] דף, 8°. (ספרית "שחרות"), ספורים.

1001 ברגמן, יוסף [Joseph Bregman]. א. בעית הליקבידות בבנקים ובמוסדות קואופרטיביים לאשראי. ב. יום החסכון הבין-לאומי, יפו-תל-אביב, הלואה וחסכון, (דפוס שושני), [1942], 15, [1] ע' 8°. — הספרית הקואופרטיבית מס' 7.

1002 ברוידס, אברהם [A. Broides]. לעד; שירים. תל-אביב, (דפוס "אחדות"), תש"ג, 46 ע' [1] דף, 8°. השירים נכתבו בשנות המהומות בא"י ובשנות המלחמה העולמית, ויש בהם תגובה על הנעשה בישראל ובעמים.

1003 ברונופס, משה. 125 שירים חדשים, לזמרה בצבור ולמקהלה, מלקטים ומסודרים בידי מ. ברונופס, ירושלים, "עבר", (דפוס ש. וינפלד), תש"ב, 48 ע' 12, 17. מ. ברונופס הוציא בשנת ת"ש קובץ 125 שירים לזמרה... (ראה ק. ס. שנה י"ז ע' 269). בקובץ שלפנינו כונסו כמאה שירים חדשים, שנוצרו בשנות האחרונות ובהם נשמע הד הזמני.

1004 ברט, אהרן [Aron Barth]. חנוך לאמונה, ירושלים, המחלקה לעניני הנוער — הנוער הדתי של הגהלת ההסתדרות הציונית, בהשתתפות קרן היסוד, בהוצאת הספרים הארץ ישראלית, (דפוס פ. אבן), תש"ב, [1] דף, 18 ע' 8°. — "למדריך", ספרית המכון למוריני הנוער הדתי, א.

שכתבתים ופרסמתים בזמנים ובמקומות שונים (אודיסה תרע"ח — ירושלים ת"ש). הצד השווה שבהם, העושה אותם במדה יודעה לחטיבה אחת, הוא — שהם עוסקים בחיי התרבות של קיבוצים יהודים שגלו בגלויות שונות. (מהקדמה). התכן: "עם הספר" והספר, לקורות הרבנות. התיים הפנימיים של יהודי פולין. יהודי מצרים בזמנו של הרמב"ם. לחיי המשפחה של יהודי ביזאנץ. לתולדות היהודים באי מלטה. לתולדות היהודים בקורדיסטאן ושכנותיה. אוסי ספרד ופורטוגל בספרות התשובות. לתולדות הקראים בארצות המזרח. עבדים וסחר-עבדים אצל היהודים בימי הביניים.

992 ארנבורג, איליה [Il'ia Erenburg]. קשר השווים; (חיי ומותו של גראקוס באבן). מרוסיה דניאל בן-חנני (מרחביה) הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר), [תש"ג], 207, [1] ע' פורטרטים, 8°. שם המקור: Илья Эренбург: Зарождение равных.

993 ארץ ישראל, ממשלה, המפקח על המזונות. עובים. [ירושלים], דפוס G.P.P., [19]42, 8 ע' 8°.

994 בורלא, יהודה [Jehuda Burla]. באפק. ספר א: כסופים; (רומן). תל-אביב, "עם עובד", דפוס "דבר", תש"ג, 294, [1] ע' 8°. מחי הרב ר' יהודה חי אלקלעי בארץ ישראל.

995 בלום, י. ר. חיי הדבורים בארץ-ישראל. תל-אביב, "מצפה", (דפוס "אחדות"), תש"ג, 116 ע' [2] דף, תמונות. 8°. שער נוסף באנגלית. "זהו הספר הראשון על דבורים, הוצא לאור בארצנו ומותאם לתנאיה. בזה אני פותח, אחרי יותר מעשרים שנה של תורה ומעשה, את ספריתי "הדבורה, חייה ודרך גידולה" (מהמבוא).

996 בלקסטון, ויליאם ע. איכה נכירנו? ...תרגום מאנגלית מאת יע"ל. הוצאה חדשה ומתוקנת (ירושלים, דפוס "עדות כתבי-קדושת במזרח הקרוב"), [1942], [1] דף, 38, [1] ע' 8°. מספרי המסיון.

997 בן-חנה, ג. כלי הפלא הסיניים. עבד על פי מקורות לועזיים. בן-חנה, תל-אביב, י. שמעוני, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ג, 112 ע' 8°. מנוקד.

998 בן-יעקב, אברהם. תורת התרומה

הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1943), 251, [1] ע' 8°.
(נעורים), ספור, שם המקור: Максим Горький: Детство

1013 גלדקוב, פיודור [Fedor Gladko], א.מ.;
ספור, (מרוסית: י. סערוני), ירושלים, "מסדה", (דפוס
"הספר", תש"ג), 105, [1] ע' 8° = ספרית דור, 1.
שם המקור: Федор Гладков: Маль

1014 גלצר, נחום [Nahum Norbert Glatzer].
קצור תולדות ישראל, מחורבן בית שני עד
ירידת הגאונות, (70-1040 אחרי סה"נ), חיפה, בית
הספר הריאלי העברי, (ירושלים, דפוס "אשכול", תש"ג,
[2] דף 69, [2] ע' 8°.

1015 גרבר, רות, עשרה כושים קטנים;
ספר תמונות עם חרוזים, ירושלים, ר. מס, (דפוס
"גרפיקה", [תש"ב], [20] ע' תוים, 14: 24.

1016 גרומר, אברהם, החלילית, א: 100
תרגילים ושירים, עם ציורים מאת ג. רוזנטליונסקי, תל-
אביב, י. נידט, (דפוס מפעל), [1943], 31, [1] ע' תוים,
21: 16.

1017 גרונמן, סמי [Sammy Gronemann].
שלמה המלך ושלמי הסודלר, החכם והכסיל,
קומדיה בחרוזים בשבע תמונות... תורגם... ע"י נתן
אזתרמן, תל-אביב, מועדים, (דפוס "הארץ", 1942), [2]
דף, 7-69 ע', תמונות, 8°.
את המקור ראה להלן
מספר 1120.

1018 גרים, יקוב ווילהלם, החתול במגפים.
(הציורים: שרה נייבורגיוטן), (תל-אביב, כ"ץ, דפוס
"הנקדן", [תש"א], [6] ע' 8°.

1019 גרים, יקוב ווילהלם, החתול בעל
המגפים, רפשונית, 2 אגדות עם (לאחים גרים, מעבד
ומתרגם א. בן-ציון ויסמן), (תל-אביב, "פרסא", [תש"ב],
[8] ע' תמונות, 8°.
מנוקד.

1020 דובניקוב, ת. [א.], התיירים האחרונים.
פרשת מסעות, מארעותיהם ותגליותיהם, מעבד על פי
מקורות שונים, תל-אביב, "יורעאל", תש"ג, [1942], 90
ע' 8°.
מנוקד, התכן: ליכרדט, סטיוארט, ליינגסטון.
ננטן.

1005 בריל, משה [Moshe Brill], מבחנים
והישגים בחשבון בבית הספר העברי בארץ-
ישראל, ירושלים, "קהלת", (דפוס ר. ח. הכהן), תש"ג,
108 ע' 8°.
שער אנגלי בעמ' ד' של המעטפת, עם
הקדמה מאת י. עזריהו.

1006 ברית-הפקוח של הקואופרציה האשראית
העובדת בא"י בע"מ, הקואופרציה האשראית
העובדת בשנות המלחמה, תל-אביב, (דפוס "אחדות"),
1942, 16, [13] ע' 4] דפים מקפלים, בתוכם טבלאות, 8°.
בראש השער: חברת העובדים השתופית הכללית בארץ-
ישראל <"חברת העובדים"> בע"מ, ברית פקוח של
הקואופרציה האשראית העובדת בא"י בע"מ.

1007 בת-מרים, [יובד], משירי רוסייה.
[מרחביה], הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס "אחדות",
1942, [3] דף 7-39 ע' 8°.
(דורון לספרית פועלים).

1008 גבריאלי, חנניה (H. Gobriel), ספר מנחת
הח"ג, הנה הבאתי... משאלות ותשובות על ארבע חלקי
ש"ע... ממני חנניא גבריאלי בן... גבריאלי שבתאי חלק א.
ירושלים, [הוצא] בסיוע מוסד הרב קוק ש"י המזרחי
העולמי, דפוס איתא, תש"ב, [6] דף, פורטרט, 8°.

1009 גבריהו, חיים, אנשי-גלעד, ספור
אוטופי על החיים בארץ-ישראל במשך שלושת הדורות
הבאים, ירושלים, "ירושלים הצעירה", (דפוס הפועל
המזרחי), תש"ב, 64 ע' 8°.
נדפס תחלה בשבועון
"הד ירושלים".

1010 גולדמן, שלום [Salomon Goldelman].
השכלה ציונית; מטרותיה ודרכיה, ירושלים, המכון
להשכלה ציונית בכתב, (דפוס "אחווה"), [תש"ב], 14 ע',
[1] דף, 8°.

1011 גולדמרק, ג' [זופין קלרה] [Josephine Clara Goldmark].
הדמוקרטיה בדוניה, תרגם
מאנגלית ל. טויב, תל-אביב, מזכירות תנועת המושבים,
(דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב, 61 ע' טבלאות, 8°.
"אנו מגישים את הספר לציבור כולו ולחלקאי בפרט,
למען יראה את שלבי ההתפתחות הקואופרטיבית של
החברה בדוניה עד לכיבושה ע"י הנאצים", (מההקדמה).

1012 גורקי, מקסים [Maksim Gor'kii], ילדות.
מרוסית ל[את] גולדברג, (מרחביה), הקיבוץ הארצי השומר

- 1021 דוד, גרטה. פסוקים; מאמרות ומאמרים < ירושלים, "דור לדור", (דפוס "המערב" אביקסיס, 1942). 64 ע' 8°. בראש השער: מרגלית "גרטה" דויד.
- 1022 דיפן, דניאל. רובינסון קרוזו, חלל וקורותיו. תרגם מאנגלית אשר ברש. (מהדורה חדשה, מתוקנת ומשופרת). תל-אביב, "מסדה", (דפוס "גוטנברג"—צבי כסף, תש"ג, 178 ע', [1] דף, תמונות. 8°. מנוקד. החלק השני הושט ממהדורה זו. — מהדורה א': יפו, הוצאת ועד החנוך, תרפ"א. שם המקור: Daniel Defoe: Life and adventures of Robinson Crusoe. מרגום מקצר של י. גרובסקי ראה ק.ס. שנה י"ג ע' 427.
- 1023 דפדפת. לספרות העולם; שירים וספורים ממבחר יצירותיהם של 200 משוררים ומספרים עולמיים בצורה תמונתיתם ותולדות חייהם... העורך: יצחק שנברג. תל-אביב, צ. לינמן, חש"מ, [תש"ב]. [16] דף, פורטרטים. 2°. דף 2, 14, 15, 22, 26, 36, 39, 54, 73, 82, 98, 114, 116, 122, 166, 181. הדפדפת מקדישה דף אחד לכל סופר.
- 1024 דרוזין, א. מכונות פלא. תרגם ועבד דב שליונסקי. תל-אביב, "מסדה", (דפוס הפועל הצעיר) [תש"ג]. 195 ע', תמונות. 8°. התכן: אנדרואידים, רובוטים, גיורורובוטים, רובוטים בעלי חוש שמיעה, רובוטים בעלי חוש ראייה, דיורורובוטים. בתי חרושת אבטומטים.
- 1025 הבה נציגה; מחזות ומשחקים לבתי-ספר ולנער בעריכת אברהם אבן-שושן, מ[שה] ברונופס, ל[וי] יצחקן ריקליס. א—ג, ירושלים, ר. מס, (דפוס "אשכול", 1942). 8°. מצוירות, מנוקדות ועם תווים, התכן: א. הויף, וילהלם; עלילות מוק הקטן, 32 ע', ב. קיפניס, לוין; הרחליל, 16 ע', ג. אנדרסן, הנס כריסטאן; הזמיר, 24 ע'.
- 1026 הורוביץ, יעקב [Jacob Horowitz]. חתולותי הלבנות; קומץ ספורים. (מהדורה שניה). תל-אביב, מחברות לספרות, דפוס "הארץ", תש"ג, 248 ע', 8°. מהדורה א' ראה ק.ס. שנה י"ז ע' 148.
- 1027 הסתדרות הפועלים החקלאים בא"י. ארגון מגדלי הפלחה והמספא. רשימת הספרים והפרסומים במקצועותינו, הנמצאים בספ-
- ריות: המרכז החקלאי — בית הספרים הלאומי בירושלים, — בית גורדון דגניה א', — ספריה, ע"ש סירק, תכנון חיפה. [תל אביב], תש"ב. [2] 40 דף, 21, 32. במכונת הכפלה. סדר הדפים משמאל לימין. הרשימה מסודרת לפי המדורות וכוללת גם מאמרים. ניתן סימן הספר בספריות.
- 1028 הריאבן, יעקב. בת מורה; ספורים. תל-אביב, "מסדה", (דפוס "רפת", תש"א. [2] דף, 103 ע', 8°. ספורים מחי ארץ ישראל (פרט לאחד).
- 1029 הרץ, יוסף צבי. ספר המחשבות הישראליות. מלוקט ומסודר על-ידי הרב הראשי יוסף צבי הרמן הרץ. מהדורה העברית הובאה לבית הדפוס על-ידי ברוך קרופניק, תל-אביב, "מצפה", (דפוס "אחדות", תש"ג, 193. [1] ע', 8°. עם הקדמת המחבר והמביא לביה"ד ועם תולדות המחבר, שם המקור: Joseph Herman Hertz: A book of Jewish thoughts. (ראה ק.ס. שנה ד' ע' 29). במהדורה העברית שינויים אחדים.
- 1030 וילנסקי, אלה. ינוקא; שירי ילדים... תל-אביב, "יכנה", (דפוס "גוטנברג"—צבי כסף, 1942). 24 ע', 22: 18.
- 1031 ורהפס, מרדכי. בעמק מספרים; >איך נבנתה שריד <. מאת מרדכי ורהפס. ציורים: מרדכי ודן ירושלים, ר. מס, (דפוס "מרכז", תש"ג, 23. [1] ע', תמונות. 8°. מנוקד. "יוצאים לאור מטעם המחלקה לנער של השכח הראשית-לקרן היסוד".
- 1032 זורס, ז'ן [Jean Jaurès]. כתבים נבחרים. (תרגם ד. ליבשיץ). עין-חרוד, הקיבוץ המאוחד; תל-אביב, דפוס "הפועל הצעיר", [תש"ג]. [3] דף, 3—487, [1] ע', לוח-פורטרט. 8°. בראש-השער: ז'אן זורס.
- 1033 זנגביל, ישראל. ילדי הגיטו; ספורים. מעבד על ידי מ. שוודני. חלק א'ב. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס רוהלד, 1939). 153 ע', [2] דף, 155—284, [1] ע', 8°. (ספריה "דורות"). שם המקור: Israel Zangwill: Children of the ghetto. תרגום עברי מאת ש. ל. גורדון (ש"ג) יצא בורשה, "הושה", תרס"א. הספר במקורו יצא בשנת 1892 בלונדון ובאמריקה. את המהדורה האחרונה ראה ק.ס. שנה ט"ו ע' 482.

תל-אביב, "יזרעאל" (דפוס רוהלד, 1943). 344 ע'. 8°.
חלק א' של הספר מקדש כלו להרצאה מפורטה של
כדרי הזמנים לפי המסרת עפ"י "סדר עולם" ושאר מקורות
התלמוד והמדרשים... מצאתי לנחוץ להרצות בקצור גם
את תכן כל ספרי המקרא בהוספת מ"מ המפורטים.
הוספתי את "סדר זמנים" לקטנים מתוך כל ספרות שני
התלמודים והמדרשים הנכנסים בגדר סדר הזמנים או
חישוב זמנים" (מההקדמה). בסוף הספר ששה נספחים:
רשימת המצוות והמנהגים בכה"ק שיש עמהם חשוב
זמנים. הנוביאים, מינים וזמנים. כה"ק זמנים יוצריהם
וכותביהם. שלשלת הדורות. השנים מתשרי החודשים
מניסן. המנין למועד אדם והמנין ליצירה.

1042 יערי, אברהם. דגלי המדפיסים
העבריים מראשית הדפוס העברי ועד סוף המאה
התשע-עשרה. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד
האוניברסיטה העברית, (דפוס מרכז), תש"ד. XIV. 194.
XVI ע'. 8°.
עם מבוא ושער נוסף באנגלית:

Hebrew printers' marks from the beginning of Hebrew
printing to the end of the 19th century. By Abraham
Yaari. Jerusalem: The Hebrew University Press
Association, 1943.

"ספר זה יוצא לאור במלאת יובל שנים לקיומו של
בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים ומוקדש
לכל העמלים בהקמתו ובשכלולו". — נדפס במהדורה
בצומצמת של 300 תפסים. הספר כולל: 210 צלומי דגלי
מדפיסים עבריים משנת רמ"ה (1485) עד שנת תרמ"ג
(1883). (ע' 1—118); באורים מפורטים לצוירים מבחינה
ביבליוגרפית ואמנותית (עמ' 123—184); מפתחות (מפתח
המדפיסים והמחברים בעלי דגלים, מפתח המוטיבים, מפתח
מקומות הדפוס, מפתח הפסוקים והפתיגים שנלוו לדגלי
המדפיסים) (עמ' 185—194); מבוא בעברית על מהות דגלי
המדפיסים העבריים והשתלשלותם (עמ' IX—XIV בראש
הספר); מבוא באנגלית כנ"ל (עמ' XVI—VII בסוף הספר).
הספר נדפס בהורו רב ומכורח חציקלף, הכתבות מתחת
לציורים בעברית ובאנגלית. "התועלות שספר זה שונות
הן, ראשית, יש כאן אוצר של גרפיקה יהודית במשך
דורות רבים, ובספרות העברית שאינה עשירה בספרים
מצויים חשוב זה ביותר, יש כאן חומר רב לחקירת
תורת-הסמלים היהודית, שלא נחקרה עד עתה כל צרכה.
ואחרון-אחרון, לפנינו מכשיר-עזר ביבליוגרפי לזיהוי ספרים
בגומים, לקביעת זהותו של המדפיס בספרים שהיה צורך
להעלים בהם את שמו, לקורות המדפיסים העבריים וגלגולי

1034 זרחי, ישראל [Israel Zarchi]. של ה ב ת
גנוזה; מחזור סיפורים. (ירושלים, דפוס ש. וינפלד,
1943). 247 ע'. 8°.
ספרים מחיי ארץ ישראל.

1035 חבס, ברכה [Brahá Habas]. הנריטה
סאלד ביום הלוחה השמונים. ירושלים, (דפוס "דבר"),
תש"א. 24 ע'. 8°.
מנקה.

1036 חריזמן, מרדכי [Mordechai Chrisman].
ספר האהבה. א. לילה. ב. מדומיזיחה. ג. השמש.
(או האהבה הגדולה). מאת ד. ארנסט הלזר.
ירושלים, "אור", (דפוס ציון רוהלד), תש"ג. XI, [1].
308 ע', לוחות-תמונות. 8°.
מסה פסיכולוגית.

1037 חרל"פ, יעקב משה. אל עם ה'; ילקוט
אמרים בעניני השעה. מלקוט בידי צבי הרכבי. ירושלים,
הוצאת הספרים הארץ-ישראלית, תש"ג. 63, [1] ע'. 8°.

1038 טולסטוי, לנין [ניקוליביץ] [Lev Niko-
laevich Tolstói]. מלחמה ושלום. כרך א-ג.
10 ספרים [ב4 כרכים]. תרגם יוסף א[ליתר] טרויש.
מהדורה שניה, תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס "ספר"),
תרצ"ו. 147; 127; 134; 76; 100; 101; 70; 98; 99;
174 ע'. 8°.
מהדורה א' ראה ק. ס. שנה א' ע' 113.
שנויים קלים בשער.

1039 טמקין, משה. ההולכים למות
שואלים לשלוםך: רומן. (ירושלים, דפוס "הספר"),
[תש"ג]. [2] דף, 170 ע', [1] דף. 8°.
מחיי יוסף
טרומפלדור, המבונה כאן יואב לפידות.

1040 ילין, איטה [Itta Yellin]. אחרוני הדפים
של הספר לצאצא, מאת איטה ילין ז"ל. ירושלים,
דפוס הפועל המזרחי, (תש"ג). 8 ע'. 8°.
תדפיס
מיוחד מ"הד ירושלים". ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 157.
הדפים שלפנינו כוללים זכרונות על הכנסיה הא"י הראשונה
בתרס"ג בזכרון יעקב ועל הימים הראשונים של "בצלאל"
בירושלים.

1041 [יעקוביץ, אברהם אריה ליב] [Abram
Jakubowicz]. סדרי זמנים בדברי ימי ישראל; והוא
ספר הכרונולוגיה של ההיסטוריה העברית. (ערוך ומסדר
בידי אברהם אריה עקביא [=א. א. ל. יעקוביץ]).
[חלק א]: סדרי זמנים לפי המסרת בצרוף מדרש זמנים.

(דפוס "התחיה") גרצ"ח XV, 208 ע' 89.
 קובץ מאמרים על סופרים ועסקנים ציוניים
 וישוביים, שפורסמו בכת"ע בהודמוניות שונות. התכן:
 זכריה פישמן ז"ל: לתולדותיו. דברי התחיה: סמולנסקי.
 ש"י פיין, ר"ש מוהליביר. ח. ויצמן. נ. סוקולוב. ש. לוי.
 י. קלוזנר. ראשונים לציון: דיונוף. מסליאנסקי. דוב
 ויצחק ליב גולדברג. י. ד. גיסין. י. מ. הלפרין. ש.
 טשרנוביץ. אליהו קפלן. ש. ברבש. ברנשטיין. כהן. מ.
 ברוק. י. חנוביץ. ח. טשרנוביץ. יהושע טהון. ל. יפה.
 אנשי הישוב: ז. ד. ליבונטין. י. צ. פרומקין. ר' יעקב
 מאיר. דבורה בן-יהודה. הרב ש. אהרנסון. א. אייזנברג.
 י. ברנזיאנישטדט. א. ברלין. ש. טהון. ב. יפה. ח. יפה.
 א. לב. ש"י פבנור. סופרים ועסקנים: דובנוב. ש"י
 אברמוביץ. א. טנבוים. י. מץ וקרנז. ר. כריינין. ברוך
 ד. גינצבורג. דינסון. י. ח. טביוב.

1049 הכהן, שמעון. מן השבי הגרמני:
 מכתבים ורישומים. תל-אביב, "עם עובד" (דפוס "דבר"),
 תש"ג, 71 ע', פורטרטים, תמונות. 80. (ספריה "מן
 המוקד"). המחבר הוא בנו של הסופר מרדכי בן הלל
 הכהן, מחניכי גימנסיה הרצליה. נפל בשבי הגרמני בקרבות
 ביוון. המכתבים נכתבו בין 1.7.41 — 14.2.43 ומתארים
 אנאי-חיים במחנות השבויים. הרישומים אף הם צוירו
 על ידי המחבר בשבי.

1050 כפר הישוב. יום זכרון גבורה: כ"ז
 בניסן תרצ"ו-ת"ש. (תל-אביב). המזכירות הארצית של
 "כפר הישוב", [ת"ש]. 46, [2] ע' מפה. 80. החוברת
 יצאה למלאת 4 שנים להתחלת מהומות תרצ"ו בארץ-ישראל.
 כוללת רשימת הקרבנות וידיעות קצרות על מה שקרה
 בכל הארץ, מסודרות לפי המקומות.

1051 לויין, ב[נימין] מ[נשה] [B. M. Lewin].
 ארצ' הגאונים: תשובות גאוני בבל ופירושיהם
 על פי סדר התלמוד... כך י"ב: מסכת בבא קמא. ירושלים,
 "מוסד הרב קוק", תש"ג, 14 ע' [1] דף 168, 142 ע'.
 [1] דף. 80. את הקודם ראה קס. שנה י"ט ע'
 89-91, שם גם בקורת מאת ש. אברמסון. התכן: הקדמה.
 אוצר התשובות ומלואים. אוצר הפירושים. מלואים ותקונים.
 פירוש רבנו חנואל. מלואים ותקונים. קטע גדול מפירוש
 קדמון לסוף פרק ב'. פירוש קדמון בערבית לתחלת הכנס.
 פירוש מן אחד מתלמידי ר"ח או בן דורו. לפרק א'. פרק
 קטוע מספר המתיבות לפרק א'. מפתחות.

הדפוסים העבריים. בשימי אל לבי תועלת אחרונה זו, לא
 הסתפקתי בזה שמצאתי באחד הספרים את דגל המדפיס
 וקבעתי כאן, אלא השתדלתי ככל אשר ידי מגעת לעקוב
 אחרי פעולת המדפיס ולעבור על כל הספרים שהדפיס.
 כדי לברר מתי התחיל המדפיס לקבוע דגל בספריו ומתי
 חדל, באיזה ספר או סוגספרים קבע את דגלו, מה הן
 צורותיו השונות של דגלו, מה הם השינויים בדגל משפחה
 אחת מדור לדור, ואחרון-אחרון: מה הם החיקויים לדגלו,
 ע"י המדפיסים שבאו אחריו. אף השתדלתי לקבוע, במקרה
 של ספק, אם יש ליחס את הדגל למדפיס או אינו אלא
 דגל המסייע, החוכר, או המחבר. — מונחת היתה עד
 כה חקירת ענין זה בדפוס העברי... זאת ראיתי ונתתי
 אף לבי למלא את החסר ע"י עבודה שיטתית... לשם כך
 עברתי על חמשה עשר אלף ספר ומעלה מכל הדפוסים
 העבריים. (מתוך המבוא).

1043 יפה, עמנואל. העיר ד... הצירים:
 א. ברלין-אל. חיפה, "אשכול", (דפוס "אית", 1943), 28
 ע', תמונות. 80.

1044 יקיר, גמליאל (G. Jackier). משחק
 הברידג. תרגם לעברית יואל סופר. (תל-אביב).
 המחבר, (דפוס הפועל המזרחי, תש"ב), 113 ע', 80.
 מנוקד. מלון למנחי הברידג (ע' 103-110).

1045 ירדני, שאול. מדות ונמוסים: לקט
 ועבר בידי שאול ירדני. חיפה, "אשכול", (דפוס "אות",
 [תש"ב]. 55, [1] ע', תמונות. 17, 24. מנוקד. יצא לאור
 ביוזמת "ועד ההורים" ובהמלצת ההנהלה של ביה"ס הריאלי
 העברי בחיפה.

1046 כהן, אלישבע. בעלי-חי מספרים:
 חמשה ספרים לילדים. הצירים ג. רובינשטיין. תל-אביב.
 צ. לינמן, (דפוס הפועל [ל] המזרחי), תש"ג, 48, [1] ע'.
 [1] דף, תמונות. 80.

1047 כהן, יעקב [Ya'akov Cohen]. משלי
 קדומים. תל-אביב, "מצפה", (דפוס פירסט), תש"ג.
 174, [2] ע', 80. מנוקד. "לא לספר עוד הסעם
 את ספורי המקרא היתה כונתי כאן, אף לא לפרש מקומות
 ידועים בכה"ק, כי אם אלה שמשו לי רק מוטיבים או
 אמתלה סתם לרקום על פיהם את דקמת חזיונותי אני".

1048 הכהן, מרדכי בן הלל [Mordchai
 B. Hachon]. ספר שמואל. ירושלים, "ענינות",

- 1052 לויק, שמריהו [Shmarya Levin].
מזכרונות חיי. ספר רביעי: בעולם החדש. עם
הקדמה מאת צ[בי] ויסלבסקי. תל-אביב, "דביר", (דפוס
"הפועל הצעיר"), תש"ב. 149 ע'. 8°. את הקודם
ראה ק.ס. שנה ט"ז ע' 173. בספר זה הוא מספר על
גלגוליו ונדודיו אחרי פוור הדומה הממלכתית הראשונה
(שהשתתף בה כציר העיר וילנה) ביולי 1906, על בקורו
הקצר בשווייץ ועל מסעותיו והרצאותיו בארצות הברית של
אמריקה. המחבר מתאר את החלים בניו-יורק ובערים
גדולות אחרות ומספר על פגישות עם כמה עסקנים
וטופרים.
- 1053 לויק, ה. [פסידונים של לויק האלפערן].
בלדה על בית-החולים בדנבר-עברית א[ברהם]
שלונסקי. [מרחביה], הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס
"אחדות", 1942). 45 ע'. [1] דף. 8°. (דורון לספריה
פועלים). המקור נדפס תחלה בירחון "צוקונפט" שנת
1935 חוב' ג' (מרץ).
- 1054 לויתן, ליפא. ספרות-הספורט בארץ-
ישראל. תל-אביב, המחלקה להכשרה גופנית של הועד
הלאומי, (דפוס הפועל המזרחי), 1942. 19. [1] ע'. 8°.
הרשימה כוללת 65 ספרים וחברות נדפסים, שהופיעו
בארץ ישראל בשנות 1912 (שנת הופעת החוברת הראשונה
במקצוע זה בא"י) — 1942.
- 1055 ליברמן, צבי. מעל החרבות: ספור.
תל-אביב, "מצפה", (דפוס רוהלי, 1938). 181 ע'. לוחות
תמונות. 8°. מנוקד. ספור מומן חרבן בית שני.
- 1056 ליברמן צבי. "עלילות פוס"י. ספורים
לילדים. 13—15. 3 חוברות. תל-אביב, כ. ברלוי, (דפוס
ליריא) [תש"ג]. 12 ע' בכל חוברת. 21: 24. מניקדות.
את הקודמות ראה ק.ס. שנה כ' ע' 132. התכנן: 13. פוטי
שובר, 14. חומה ומגדל. 15. גבעת-הסלעים.
- 1057 לין, יו-טנג [Yu-tang Lin]. עלה נידף
ברוח מאנגלית מנשה לוי. (מרחביה), הקיבוץ הארצי
השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1943). 233. [1] ע'.
8°. (ספריה פועלים). בראש השער: לין-יוטנג.
ספור. מחי סין בימי מלחמת סין-יפאן.
- 1058 למן, זיגפריד (Siegfried Lehman). שרשים;
על בעיות היסוד של חנוך הנוער הארצי-ישראלי. [2]: הבעיה
היהודית-ערבית בחנוכה. (ירושלים, ל. מס, דפוס
- "המערב" ו"מרכז", תש"ג). [4] דף. 206 ע'. [1] דף.
93 תמונות, 3 מפות. 8°. בראש השער: ז. להמן.
התכנן: ש. ה. ברגמן; הקדמה: דברי פתיחה: וקורת-המוצא
הפוליטי — הפרובלמטיקה החנוכית: חנוך מדיני או
תעמולה לאומית. הציונות והאירציונליות. על בעית האלמות
והאיראלמות. על משפטים קדומים ששרשם ביצרים. על
הסכנה הצפויה לאדם בתקופת מתיחות-המונים לאומית.
חנוך לאומי כנגד זרם הזמן. — הרקע המדיני והכלכלי:
הניגודים: על זכותם של הערבים לשלטון עצמי לאומי.
על זכותם של היהודים לעליה ולקניית-קרקעות באין
מעצור. דרכי פתרון: בשטח המדיניות והכלכלה. שני
יסודות של חנוך ציוני-מדיני: שיבה לרוח התנועה הציונית
בעבר. חנוך להכרת המציאות. שיבת היהודים למרחב בתור
בעיה חנוכית: שלוש שאלות כלליות. התפקיד החנוכי.
תוספת: טופס החומר, פיסליוצמן, תיקונים.
- 1059 לנגר, מרדכי גיאורג [M. G. Lauger].
מעט צרי: שירים. תל-אביב, "דבר" בסיוע מוסד ביאליק
תש"ג. 31. [1] ע'. לוחות-פורטרט. 8°. יצא לאור
אחרי מות המשורר.
- 1060 מגן, משה אליהו. זכרון משה אליהו;
בזכר הלכה נחושי תורה. ירושלים, (דפוס בית יחומים
דיסקין), תש"ג. 6 דף. 132 ע'. 8°. בראש הספר
רשימות על המחבר מאת הרבנים י. מ. חרל"פ, צ. י. קוק
ואחרים.
- 1061 מדרין פסיכולוגי לנצחון; קורס פסיכולוגי
להכשרה נפשית לזמן המלחמה. בהורכתו של... שמחה
לב, הוצא לאור עלידי המכון להכשרה נפשית תל-אביב.
(תל-אביב, דפוס ארץ ישראל), [1941?]. [8] ע'. 8°.
- 1062 מוסד ביאליק. מוסד ביאליק וסעל
הספרות בשנים תרצ"ה—תש"ג. ספרות הכינוס, חקר
הלשון, ספרות יפה, מדע ומחקר. ירושלים, (דפוס "מרכז"),
תש"ג. 48 ע'. פורטרט, תמונה. 8°. בראש השער:
הסוכנות היהודית לארץ ישראל. מוסד ביאליק. רשימת
הספרים שיצאו לאור בצירוף תאורים קצרים, מסודרת
בעשרה מדורות, וגם ידיעות על ספרים שנמסרו או הוכנו
לדפוס.
- 1063 מיזל, יוסף [Josef Meisl]. רי שאול
פינחס רכינוביץ (שפיר) האיש ופעלו. פרק
מתנועת חיבת-ציון ומתולדות הספרות העברית החדשה.

מאת יוסף מייזל, תל-אביב, "יבנה" (ירושלים, דפוס המערה, 1943), 180, [2] ע' [1] דף, פורטרט. 8°.

שפ"ר היה בבחינת ספרא וסייפא: סופר עברי פורה ורב זכויות, פובליציסטן ער, עורך בעל טעם ואחד ממנהיגי יסודותיה של חכמת ישראל בעברית ושוטל אי"ן ספרו הגדול של גרץ בקרקע העברית. והוא גם היה אחד מראשי העושים והמעשים של חובבי-ציון ברוסיה, מזכירים והרוח החיה שבהם בראשית פעולותיהם. וישר כחו של בן משפחתו, חתנו הד"ר יוסף מייזל, שנתעורר וטרם להקים במונוגרפיה שלפנינו זכר לסופר העברי רב הזכויות ולאחד מראשוני נאמני ציון.

בידי המחבר נמצא ארכיונו של שפ"ר שהשתמש בו לצורך עבודתו וכן נעזר במקורות ארכיוניים אחרים שברשות מוסדות צבור ושבדי יחידים. הוא השקיע בעבודתו שקידה רבה, מתוך חבה מורגשת לנושא מחקרו, ועם זה אין החבה מעבירתו על האובייקטיביות הדרושה, בהערכת אישיותו של שפ"ר.

בעשרת פרקי הספר, הכוללים תולדותיו של שפ"ר ותיאור דמותו הרוחנית על רקע התקופה, מתגלגלת לפנינו יריעה רבת עניין מראשית נציגה של חבת ציון, התלבטותיה והאבקויותיה, והתפקיד שמלא שפ"ר כאחד מראשוני נאמניה הגלגלים של התנועה הצעירה והחלשה. צד זה באישיות שפ"ר, וזה במונוגרפיה. למיצוי מלא. מה שאין כן שפ"ר כסופר, שדמותו יצאה קלושה וחודרת. המחבר לא הצליח לתת ניתוח ממצה וקולע מערכו ומו כויותיו של שפ"ר כהיסטוריון-פרופולריזטור ממדרגה ראשונה, בעל נעימה עממית, חודרת התלהבות ורוממות לאומית, המשרה על ספריו חן עברי מקורי, שטעמו לא פג גם בימינו.

בנספחות לספר פרסם המחבר, בפעם הראשונה, מכתבים ותעודות של שפ"ר, וכן גם ביבליוגרפיה ממאמרי שפ"ר וספריו לפי סדר הזמנים.

הספר לקה בכמה שגיאות וליקויים, וברצוני להעיר על חלק מהם:

בעמ' 52 מספר המחבר על יחסו השלילי של שפ"ר אל "ל"ג כלאומי, והוא מוסיף: "בכל זאת כינהו שפ"ר במקום אחר "ציוני" הנתון [צ"ל: הנתון] בכל לב אל הרעיון. ואולם לכשנעיין במקור הביטויים הללו, במכתב שפ"ר ליה"ל (כתבים לתולדות חבת ציון מאת דרואינוב, ח"ג, עמ' 827) נראה שאין אלה דברי שפ"ר, אלא דברי "ל"ג עצמו: "ל"ג הוא אריה דבי עילאה בהתוללים

ושלילות, אך פעם ופעמים הכתיח אותי במכתב ובע"פ כי נתון הוא בכל לב אל ארעיון וכשפירא הוא ציוני אי לא לאומי".

בעמ' 64 קובע המחבר, שהאנציקלופדיה אשכול מיסודו של גולדמן בורשה נפסקה "לאחר שנדפסו שש חוברות, עד "ערך אסטרייך". ואולם ערך כזה אין בכלל באנציקלופדיה זו, ובמקומו נמצא בעמ' 621—672 הערך "אוסטריא—אונגריא" והערך האחרון, באנציקלופדיה הוא "אורניס", עמ' 766.

בעמ' 104—105 מובא העתק המכתב ששלחו שפ"ר וחבריו לר' עזריאל הילדסהיימר בעניין נעידת חובבי ציון בקטוביץ. הכותבים משתדלים להרגיע את הרב החושש להשפעתם של אנשי "בני-ברית" החפשים שב-קטוביץ על הוועדה: "אנחנו לא בחרנו בקטוביץ מפני שהפצים הגנו לבטל אותנו באנודת "בני-ברית". זאת לא זאת. האנשים האלה אינם לא ממנהלי האספה ולא כמפקחיה... ובני בער"ק אינם אדונים לנו". ובשולי המכתב מפרש הד"ר מייזל את המלה בער"ק: "בנים עושים רצון קונם". וכמוכן, שאין זה מן האפשר לפי תוכן הדברים. ויש לשער שהעתקת המלה בער"ק היא משובשת או שמוכן "בני בער"ק" הוא: בני-ברית עיר קטוביץ.

בעמ' 107—116 מפרסם המחבר את כתב הפולמוס של שפ"ר נגד קונסטנטין שפירא, "לגדוע קרנים", מתוך ארכיון דרואינוב. ויש להעיר, שכתב הפולמוס בצורתו זה אינו הנוסח האחרון. באוסף ד"ר שרון שבבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, נמצא כתב יד זה של שפ"ר מתוקן ובצירוף כמה הוספות, בשם "תשובות באנשי און". ותמוה, שהמחבר לא השתמש בו.

בעמ' 109: "לכפות הר הגיטית" וצ"ל לפי כה"י שממנו נעתקו הדברים: הר כגיגית. — בעמ' 110: "כל מי שאינו בו היה לאכול אינו מהם" וצ"ל לפי כה"י: כל מי שאינו בוהיה לאכול... (דברי רב בחגיגה ה). — בעמ' 111: "אך תשא דרכה על כל ענינו" וצ"ל לפי כה"י: תשא דברה. — שם: "התחדשות רוח האמונה" וצ"ל לפי כה"י רוח האומה.

בעמ' 115: "היושב על הנעוסקי פראספסקט יש לו עליה כהדר בארץ-ישראל", וצ"ל לפי כה"י: יש לו אלוה (רמו לדבר) חז"ל כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה, כתובות קי). — שם: "ואולי כונת על טמאי שפתים, אשר מזי-תרגונו [צ"ל לפי כה"י ירגונו] ויתקצפו, יקללו באביהם ובאמם, שבתוכם אתה יושב" ולזה מעיר

שור, ר' אברהם קראכמאל ועוד אחרים מיושבי בראדי שהיו באודיסא וידעו אותי... אני גערו בו בנייפה". — שם: "הלאומיות כתבונה מדינית רעה ומרה להענין אולם בכ"ז בזה ראוי לעבור בשתיקה". וצ"ל לפי כה"י: ...אולם בכ"ז צא בזה ראוי וכו'.

בעמ' 127: יעלינעק הוא אותריתת א ב המון משכילים" וצ"ל לפי כה"י: א צ ל המון המשכילים. — בעמ' 129: "המבקשים עצמם לדעת", וצ"ל לפי כה"י: אמקשים עצמם לדעת. — שם: "אין להם כל השגה מה זאת פעולה" וצ"ל לפי כה"י: אין להם כל הנהגה וכו'. — שם: "בפולסל א"ת ויש לאמר", והמחבר מפרש: א"ת — אם תמצא לומר. ואולם הנכון הוא שא"ת הוא ר"ת של אם תאמר. — בעמ' 130: "דבר ברור על אפניו" וצ"ל לפי כה"י: "דבר דבור...". שם: "אנשי רוח וכבירי רחב לב" וצ"ל לפי כה"י: ...וכבירי כח לב. — בעמ' 131: "ילג הוא מטיפוס האנשים" וצ"ל לפי כה"י: ...מדפוס האנשים". — שם: "ונטית רוחו זאת היא שמונעת אותו" וצ"ל לפי כה"י: ...היא שנויאת אותו. — שם: "האיש אשר התפרש מיהדותו" וצ"ל לפי כה"י: התפרש מיהדותו. שם: "נהי דנא כחואלסאן" וצ"ל לפי כה"י: נהירנא כחואלסאן. — שם: "ר"ח תשרי" וצ"ל לפי כה"י: כ"ח תשרי.

בעמ' 132: "בעלי זמה ובלה" וצ"ל לפי כה"י: זמה ותבל. — שם: "ואם גם הרבנים המה כאבנים, הלא נוחים הם" ובכ"י: נמוחים הם. — שם: "בתחבולות חכמה", ובכ"י: חרמה. — שם: "במושבה חדשה", ובכ"י: המושבה חדרה. — בעמ' 133: "כי מאמר שיצאת הגזירה", ובכ"י: מאחר שיצאה. — שם: בשורה הרביעית מלמטה, אחרי המלים "באיש כזה", השמיט המעתיק שורה שלמה מגוף המכתב, שבלעדיה הדברים מעומעמים. — שם: בשורה ב' מלמטה "העניין והיותו" ובכ"י: העניין וקיומו. בעמ' 134: "כששמע אומרים: בשמת רבי בטלה היה אומר" ובכ"י: כששמע אומרים: משמת רבי בטלה ענוה. היה... — בע' 136: "הקוראים והגוררים את הקונים" ובכ"י: הקוראים והקורעים... — שם: "נדבות לסוה"פ" פירש המחבר: "לטרפה והפסול", בזמן שהמדובר הוא על נדבות לסובות הפועלים, שהיו אוספים חובבי ציון. — בעמ' 137: "הן אני לא נגעת באיש לרעה" ובכ"י: באיש לרעה. — שם: "כי אתה גורת עלי"; ובכ"י: כי אתה גורת עלי. — שם: "שלוש הרומאניסטים" ובכ"י: שלשלת הרומאניסטים. לא מניתי כאן אלא חלק מועט מאי הדיוקים בהעתקת כתבי יד ומטעויות המחבר.

ומבאר המחבר: כן נוהגים לעשות המתנצרים בשעת טבילה. ואולם פירוש זה תמוה, כי לא שמענו שטקס הטבילה של המתנצרים יהא קשור בדוגו וקצף ובקללת אב ואם. ונראה לי ששפ"ר רמז בקטע זה ממכתבו לק. שפירא, להרגלם המפורסם של המוני העם ברוסיה להשתמש בשעת דוגו וקצף בקללות, "נמרצות", כהן תפסו האב והאם מקום עיקרי. — בעמ' 119: "אך דלק שבר את בלעם וקללני, לא בכסף כי אם בקטורת תנופה" צ"ל: "אך בלעם שבר... בקטורת תנופה". — בעמ' 121: "הלך הנ"ס ויאכל קורצא עם המדפיס" מפרש המחבר: ויאכל תרנגולת [= קוריצא, בפולנית], וכמוכן שהכוונה היא לאכילת קורצא במוכן המקובל של הלשנה.

בעמ' 124: במכתב שפ"ר לא"ש פרידברג בו מדובר על מוכרי-הספרים והסופר א. צוקרמן, אנו קוראים: "הוא ישר בטבעו, אך הוצאותיו מרובות...". למד הוא לראות את הסופרים כפרה חולבת... והוא כהאיש מזרים היתר לעצמם בדבר הזה: 'כוונתו של הכותב בלמה' "הא"ש" — למו"ס והסופר אליעזר יצחק שפירא, הידוע בר"ת א"ש, ואולם המעתיק החסיר את המרכאות וכוונת הכותב נשארה סתומה. — בעמ' 125: "אחינו היקר יהל"ל" וצ"ל לפי כה"י: מל"ל.

בעמ' 126: בראשית מכתבו של שפ"ר למרדכי בן הלל הכהן אנו קוראים: "החלק השני ממאמר המו"ל בהמליץ לא מצא חן בעיני ויש בו כדי להזיק לעצם העניין. מפאת חיצוניותו לא ערב לי הדין ודברים עם הנער העברי, לנערים שכמוהם ראוי לנו או לעבור בשתיקה או ליסרם בשבט מוסר סטירי, אך לא להעיד בנו אנשים כיה"ש וקראכמאל, כי יקומו ויעידו על המו"ל וישרו". ובשולי דברים אלה מעיר ד"ר מייזל: "הכוונה — כנראה — למאמרים בהוספות לגליונות 1 ו 2 לשנת 1885 שם סופר על החג לרגלי הופעת הגליון האלף של המליץ". אולם כוונת הכותב היא ללא כל ספק למאמר האר"ז "מענה לשון", המליץ, גליונות 11, 10 משנת 1885, שבהלקו השני, בגליון 11, ממשיך הכותב בפולמוס שהיה באותו זמן בינו ובין עורך ה"עברי אנכי" בברודי ("הנער העברי" לפי בטויו של שפ"ר) פולמוס שהתחיל בשאלת חבת ציון, ולבש לצסוף צורה של ריב אישי בלתי-נאה. האר"ז כותב באותו מאמר: "והמו"ל [של ה"עברי אנכי]" אינו ראוי להיות אף עוזר במ"ע מתוקן ומסודר כראוי... ושפל אנשים זה החל זה ירחים אחדים לצאת בצואר עתק נגדי... ובזאת ראה כי דבר אין לו עם זקני עירו הנבונים והנכבדים כי לו ארח לחברה את החקמים ה' יהושע העש"ל

אח הספר בהוצאת הכרך השני בשנת תש"ב וכרך ב' של תרגומו זה לפני זמן מה בפרס טשרניחובסקי. ועוד ידו נטויה, כי על העמוד הראשון של שני הכרכים כתוב: כתב בי לוציוס אנאוס סנקה. הוא מתכוון לתת לנו אם לא כל ספריו של הפילוסוף הפופולארי הסטואי הזה, עכ"ם את החשובים שבהם. ותבוא עליו ברכה, כי הוא מעשיר בזה את ספרותנו המתחדשת כאחד הספרים בעלי תכן וצורה נשגבה. יומניו של מרקוס אוריליוס קיסר, שגם אותם העביר אלינו על ידי תרגומו העברי, נתנו לק' אפשרות להתיידיד עם הכעיות של המחשבה הסטואית הלבושת צורה עברית¹.

במבוא לכרך ב' עמ' VI מדגיש קמינקא את האקטואליות של רעיונות סנקה בזמננו וביחוד לחנוך הנוער על ידם. גישתו של המתרגם ממפרש את הטכסט בהערות אחדות ומבאר אותו על ידי מקומות מקבילים מתוך התנ"ך והספרות העברית שלאחריו היא אחידה. הוא מחפש בסנקה את ההתאמות למחשבה היהודית ומציין אותן בחריצות ובשביעות רצון. מתוך בקיאותו במקורות היהודיים הוא נוטה לראות הקבלות גם כש- המשותף בין רעיונות סנקה והיהודים אינו בולט ביותר. השקפה זו משפיעה גם על התרגום עצמו. יהדותו של המתרגם חזקה בו כל כך עד שהוא נוטה להחליש את הקולורית הרומי, האטמוספירה המיוחדת של רומה, המתגשמת ע"י צורת הדבור וההגיון הרומי גם בלב הקורא העברי. הוא נוטה להשמיט אף את האלמנט הרומי שבכסוי. לדעתו צריך הספר ליהפך ליהודי עד כמה שהדבר ניתן בכלל על ידי תרגום. היהודי המשכיל גם כשהוא קורא דברי איש רומי משכיל צריך לפי שיטת קמינקא להשאיר באזירה יהודית. ולכן אפילו בטוי רומי אופייני ושורשי כמו non melhercules facile tibi dixerim (מכתב מס' פ"ב סעיף 9) נהפך אצל קמינקא ל"קשה להגיד". העלאת הרגש והסגנון ע"י השבעת האל דוקא במקום זה טבעית לרומאי המדגיש רעיון ידוע. המתרגם מוותר כנראה על יסוד זה מתוך נטיתו הנ"ל. נטיה זו משפיעה גם על שיטת המונחים הפילוסופיים שק' צריך לתת את תמורתם בעברית. virtus המושג היסודי של הפילוסופיה העתיקה,

1. ויש להצטער שהספר הפשוט הזה קבל בספרותנו שם מוטעה "רעיונות" ואילו יומן זה שכתב הקיסר היה מכוון רק אליו עצמו וכן שם הספר אצלו εἰς ἑαυτὸν "אל עצמו". כדאי שבהוצאה חדשה יתוקן השם העלול להפריע להבנת אישיות עמוקה זו.

שביחד עם הסגנון הלכוי הם גורעים בהרבה מערכה של המונגורפיה, שיש בה כשלעצמה תרומה ניכרת לחקר פרשיות חשובות בתולדות חבת ציון והספרות העברית. גדליה אלקושי

1064 מינכהוון, [קרל פרידריך הירונימוס]. ספרי הפלאים לברון איש מינכהוון, מעובדים לידים ומתרגמים בידי אברהם אריה [ליב] יעקבוביץ. תל אביב, "יורעאל", (דפוס רוהלד, 1942), 121, [1] ע', המונות. 8°.

1065 מלצר, שמשון [Simson Melzer]. עשרה שירים; שירות ובלדות. (תל אביב), מוסד ביאליק על ידי "דבר", (דפוס "דבר"), תש"ג. 192 ע', [1] דף. 8°.

התכן: המגרפה. אשירה לרש"י. כתר. דובש והבעש"ט. בין טלוטט העיר וטלוטט הכפר. תכריכים. ר' ליב נוסע יינה. רקודו של ר' וושא. ר' וושא באוסטרהא. ר' ישראל מרוזין בורח. כידוע בטשורטקוב. מאיר הכליומר נעשה קומיסר. לילך. שלג. אחי החיל. אגרת.

1066 מגנין, פתחיה. דעת רש"י; ביאורים והארות לדבריו בש"ס. מאת פתחיה ב"ר אריה ליב מגנין... תל אביב, נדפס בסיוע "מוסד הרב קוק", דפוס "בצלאל", — הרב י. לוצקי, תש"ב. [2] דף. 72 ע'. 8°.

1067 מרצינקובסקי, [לדימיר פילימונוביץ]. מהות המשיחות. (מתורגם מרוסית). ירושלים, (דפוס "עדות כתביקדושת במזרח הקרוב"), 1942. 28, [1] ע'. 8°.

1068 סאמונון, אדם. עלית מר זיגפריד כהן; רומן. תל אביב, צ. ליינמן, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ג. 239, [1] ע'. 8°.

מחיי עולי גרמניה בארץ ישראל. המחבר הוא מבני העליה החדשה.

סנקה. ל. א. מכתבי מוסר; מתורגמים... בידי א. קמינקא. עיין ק.ס. שנה זו עמ' 64.

כחמישים ישנה עברו מאז התחיל אהרן קמינקא להעשיר את הספרות העברית החדשה ע"י תרגומיו מתוך הספרות היוונית-הרומית. תקופתו הראשונה בפעילות זו שייכת לתקופת ההשכלה. והוא לא נח. אחרי שהוציא בשנת ת"ש בסיוע מוסד ביאליק את הכרך הראשון של מכתבי המוסר לסנקה (Epistulae morales) השלים

בריא? הערותיו והטכסט שהוזכר דרך תרגומו אינם נותנים לשער כך. הוא לא ציין כלל את הסעיפים המקובלים בטכסט והקשה בזה על הבאת דברי הספר.

לשם דוגמא לדרך תרגומו אעיר הערות מעטות על אחד המכתבים: בהרתי לדוגמה במכתב מספר פ"ב, סעיף 1. סנאק אינו דואג לזיכרו לוקוליוס. יש לו

ערב (sponsor) מבין האלים בעד חברו. לאותו הערב הוא קורא *animum recti et boni amatorem* ובתרגום: "רוח הטוב והישר"; *amatorem* נשאר ללא תרגום. בטיוו של ק' קרוב יותר ליהדות. — *non timeo* לא תורגם.

סעיף 2. *molliter vivit* אינו: "הוא מפונק"; אלא, "הוא חי היי תפוקות"; ק' ממשך: "אם כן הוא, מדותיו הן גרועות. בטכסט: *mollis est* : *hoc dicunt* : היינו: בזה רוצים לאמר: מפונק הוא. — *in qua iacet*

לא תורגם כל צרכו. אחרי זה עובר סנאק לאופן הדבור החי והתקפני של *διατριβή* ושואל בכיפיות שאלה אחרי שאלה ולוחץ כאילו על השוכע: *quid ergo?* על זה מדגל המתרגם, וגם השאלה שבאה אחרי שאלה קצרה זו נהפכת אצלו למשפט רגיל. *deinde* המסמן כעין מסקנה וטעם נוסף, לא תורגם. ק' מצליח יפה בתרגום המלה: *delicati* : הבריאות המתענגות. אולם *idem* הוא מין סתמי: *idem... timent*, *cui vitam suam fecere similem*.

היינו: הם מפחדים מפני אותו הדבר שלו עשו דומים את חייהם הם. (ק'): "אף על פי שכבר חייהם דומים למיתה".

סעיף 3. *otium... hominis vivi sepultura* משל אלא פשוט: בטלה... היא קבר לאדם חי, והוספת "כמו" נוטלת משהו מכח סגנונו של הסופר.

סעיף 4. ק' כותב: איה חומה בצורה למנוחת אדם ואיפה יש לה מחסה בטוח שלא יזעזעו אותה מכאובים? הרבה יותר חזק ויותר פלסטי הרומי: *quae tam emunita et in altum subducta vitae quies, quam non dolor terretet?* במקרים כאלה טוב לדחף את בנין המשפט אל תוך השפה שלחובה מתרגמים. וכן *mala humana* *circumstrepent* ק': אורחות לך סכנות אנושיות. מדוע לא "תרעשנה סביבך"?

סעיף 5. בתחלה טוב. נהפכת מטפורה בתרגום. ק': הנפש אשר עזבה את הדברים החיצוניים והתבצרה במצודתה, היא נשגבה במרום שבתה: *in insuperabili loco stat animus*. כמה יפה הבטוי העברי, אולם האם אינו מכניס דבר שהרומי לא התכוון אליו?

שהוא ביוונית ἀρετή תורגם אצלו או ב"ישר" (שם 148) או ב"ישר וצדק". אולם מושגים אלה אינם חופפים כלל את המושג היוונירומי. התקשו הרבה בתרגום מתאים של מלה זו במשך נסיונות תרגומם של מקורות יווניים רומיים. קלזונר בחר ב"צדקות" (בעריכתו של כרך א' מהוצאת כתבי אפלטון, הספריה הפילוסופית של הוצאת יוניבין), וגם זה אינו הולץ את המלה. ביותר הצליח להתקרב לטחן המושג העתיק דות בספרותו הפילוסופית בתרגומו: "שלמות". אם רוצים לתרגם דוקא ישמשו במלה זו. אולם מדוע לא לאזרח מושג זה בצורתו המקורית אל תוך לשונו ולקבל "ארטי" עם כל תכנה הנהדר אל תוך השמוש היומיומי?

השאירה ליה את הספר ולקרב לרוח הקורא היהודי, אמנם שאיפה מכובדת ויקרה היא, אולם על ידי כך אין הספר בתרגומו יכול לשמש לאיש המדע במקום המקור הרומי. לדעתי צריכה דרך התרגום להיות, שבטכסט המתורגם תישמר מהותו הקשורה, במוצאו הנור המיוחד עד למכסימום, ומאידך גיבא יתא כתוב בעברית חיה ומתאמת למהות הספר עד שהתכן בצורתו העברית יעשה לרכושנו דוקא עם האלמנטים הנוריים שבו. התרבות העברית החדשה עולה לקלוט אוצרות אעמים העתיקים דוקא ועל ידי כך להתחזק בתכנה העצמי. כל תרגום צריך להעביר את אורית התרבות שמתוכה נוצר הספר ולא להפסידו על ידי פשרה עם מה שהקורא רגיל בו. מתוך כשרונו הגדול ובקיאותו בספרות העברית נוטה ק' לתת לסוג הספרות המיוחד של המכתב הפילוסופי הריטורי לסנאק מפנה יהודי. המכתב אצל סנאק יסודו בדרשה המזהירה והמקושטת של הפילוסופיה הפופולארית, כי *διατριβή*. הסגנון החי והמ"מ עם הקורא — או מקבל המכתב — הוא בצורת שאלות וקישיות, בפניה ישירה אל ההמון. המקשים כביכול לנאום זה, במשפטים קצרים חריפים, אנטייתיניים. ק' אוהב לבנות לפעמים את המשפטים בצורה אחרת ולשנות את הטון כזי שהדברים יכנסו ללב היהודי בצורה הקרובה לו ביותר מתוך ספרות המוסר שלנו. אולם לברכה יהיה, אם ספרים מעין זה תרגומם יהיה נאמן במדה שיוכלו לשמש לקורא משכיל ולאיש המדע כאחד.

ק' לא אמר בדיוק באיזו הוצאה השתמש. הוא מזכיר בכרך א' עמ' V שהשתמש בהוצאת טייכנר שבלפיסה ובמהדורת Garnier. האם השתמש בהוצאה השניה של Otto Hense משנת 1914, שיש לראות בה ההוצאה הבקרתית הטובה ביותר שיטודה ב' *recensio*

ב-Stoic. Vet. Frag. של Arnim אפשר למצוא דוגמאות כשפע.

סעיף 16. *indifferentia* מתרגם ק' כאן "הדברים חסרי הערך". גם תרגומים אחרים למושג סטואי זה (*ἀδιάφορα*) נמצאים אצל. בטוי זה אינו מספק; אין לו למתרגם בענין זה טרמינולוגיה אחידה.

סעיף 20 ואילך: כשסנקא מביא דבר מה מתוך הנאומים הפאראינטיים של לוחמי התרמופילים ושל הפביים מתבלטת מאד הדרשה (*δι'ατρε[ι]β[ι]ν*) עם ה' *δοσ[τ]ο[σ]* שלה. כאן הכל בגוף שני, גם סנקא ממשיך בגוף שני כשהוא פונה כאילו אל ההמון. אולם ק' מבכר את הגוף השלישי. גם ההקבלה המונומנטלית של הסגנון *do tibi Fabios...* *Laonas tibi ostendo* לא מצא ק' לנכון לשמור עליה. ובכל זאת אינו בא לגרוע מערך תרגומו של ק'.

הרעיון ניתן. אמנם בצורה המשתחררת לעתים יותר מדי מהטכסט ומתרוממת מעליו מתוך רצון ללכת עם הקורא ולספק את צרכיו המיוחדים העיקריים למתרגם. אמנם יש כאן שיטה, ואולי שיטה רצינית לשרת את הקורא. אולם הקורא המעמיק, החוקר, שאינו מסתפק בהכרת רעיונותיו של סנקא, הרוצה ללמד אותו כמו שהוא, סובל על ידי כך. הוא זקוק לטכסט נאמן יותר למקור, לסנקא עברי שהוא בבחינת מקור. המלומד המתרגם בעל הכוונות הרבות בספרותו המדעית יוכל לתת לנו גם תרגום כזה. בטוח אני שאפשר למצא איזה *λέγον* בין שיטת התרגום שלו ובין זו שאני מציע. ותרגום כזה ישרת את הקורא המשכיל סתם ואף את החוקר. מ ש ה ש ו ב ה

1069 עטרה, מרים [פסידוניים של מרים ייבין].
ס פ ר ל י ל ד ה ס ו ב. תל-אביב, לילד הטוב, (דפוס הפועל[ל] המזרחי), תש"ג. 32 ע', תמונות. 17: 24.

1070 עמיאל, משה אביגדור [Mosche Avigdor Amiel]. עם סגולתו: האאומיות והאנושיות בהשקפת עולמה של היהדות. הרצאת הרב משה אביגדור עמיאל... במקביל "עונג-שבת" (שבת תש"ג) ב"האלישם" תל-אביב, (דפוס "שושני"), [תש"ג]. 31, [1] ע' 8°.

1071 פבזנר, יעקב. אגרון מסחרי ובנקאי: קובץ נוסחאות של מכתבים מסחריים מטוגים שונים. תל-אביב, המחבר, (דפוס "ספר"), תש"ג. 158 ע' 8°.

1072 פולק, אברהם נ. [Abraham N. Poliak]. כור'ה; תולדות ממלכה יהודית באירופה. תל-אביב,

סעיף 6. *sui naturaeque cognitio*: צל' מי שמכיר את עצמו ואת הטבע. *timorum saevitia conpes-* citur ק': גוברים על כל פחד.

סעיף 7. במלים: "מורחים להם הדבורים והמלים" מתרגם ק' *magna verba excidunt*. אולם מוצלח מאד מתוך רוח יהודית התרגום של *possis illi dicere*: צא ואמור להם; אמנם בטכסט הרומי "לוי".

סעיף 8. המלים: *adversus quam non exhor-* tabitur nec adtollet ברמו מה.

סעיף 9. *profecisti*, אצל ק': זכינו למציאה. הגוף השני נדרש ע"י סגנון הדיאטריכי: הצלחת וכד'. משום מה יש למתרגם נטיה לא לתת את הגוף השני ולפעמים מכניס אותו דוקא.

סעיף 11. במקומות המשובשים בטכסט הרומי אין ק' מעיר בהערה מה שהשלים ועל סמך מה. בסעיף זה יש לקוי רציני למדי. הוא מושלם על ידי המתרגם, ואינו רואה באפראטוס של הנסה על יסוד מה, ואינו יודע כמה הסתייע בהשלמתו. המלים שנומסרו בכה"י *laudatur non exilium.... fit quam misisset*. גותנות אחיה להשלמה בטכסט המתרגם, והמלים שנשתמרו אחרי הלקוי אינן מופיעות בהשלמה שבהרבה קמינקא. הרעיון שמסכימים לו כל מתקני המקום, היה בערך זה: אין מהללים את הגלות [אלא מי שאל הגלות] הלך ביתר רצון מאשר שלח מי שהוא.

לפעמים מקל ק' על הקורא כשהוא מסיר את החריפות והאנטייתיה הסגנונית שבטכסט: *nemo mortem laudat, sed eum cuius mors ante abstulit animum* *quam conturbavit*. איש אינו משבח את המות, אולם את זה, שאת נשמתו לקח ונשא המות לפני שהבילה. אצל ק': "את המות אין משבחים כי אם את מי שהמות לוקח את נפשו מבלי להביא עליה בתלה".

סעיף 12. *crubescenda* לא תורגם. — *mortis moras quaereret* *ita vivam* אומר ברוטוס כשמצוים עליו להושיט את ראשו. "עוד אישית אותו—בהי ראשו" מתרגם ק' לפה מאד, אולם מוסיף עוד חריפות כשהוא מוסיף את הראש. "בה אחיה" נאמר בטכסט.

סעיף 14. פעם נקרא *aut malitia aut virtus* מה שק' מתרגם: העוול והיושר. אולם נכר באופן ברור מתוך קשר הרעיוני כי הכוונה ל- *κακία* ו- *ἀρετή*.

- מוסד ביאלוק ע"י "מסדה" (דפוס "אחדות", תש"ג. [3]
דף 9—355, [1] ע/מפות, תמונות. 8°. התכן: מבוא.
מוצאם של הכוזרים. הממלכה הכוזרית. הכוזרים לפני
ההתגוררות. היהדות, הנצרות והאיסלאם בארץ הכוזרים.
ההתגוררות. המלכים המתיידיים. מדינה יהודית. החורבן.
גורל היהדות הכוזרית. נספחים. הערות.
- 1073 פולק, אהרן. נימר אכירורע; מחזה
ב-3 מערכות <6 תמונות> מחיי האכרים הערבים בארץ
ישראל. מאת אהרן פולק. תל-אביב, קבוצת ידידי המחבר.
(דפוס "אחדות", תש"ב. 63, [1] ע. 8°.
- 1074 פולשטינסקי, לאה. מעולם הקטנים;
רשימות גננת. תל-אביב, "יזרעאל", (דפוס רוהלד, 1942).
77 [צ"ל 88] ע. 8°. הספר כולל 30 רשימות שנדפסו
תחילה בעתונים שונים. המחברת מספרת על גישתם
המיוחדת של הילדים לתופעות שונות בחייהם ועל תגובתם
לעולם החיצוני.
- 1075 פינקרפלד, אנדה [Anna Krampner
(Pinkerfeld)]; איזה הרשקוביץ. התינוק הבן.
תל-אביב, "יבנה" (תש"מ, 1942). [19] ע. תמונות.
21: 23. המלים מהמחברת הראשונה, הצעירים — מהשניה.
- 1076 פק, לורה ב. [Lora B. Peck]. אגדות
עמים... תרגם מאנגלית [אברהם] א[ריה] ל[יב] יעקובוביץ.
תל-אביב, "יזרעאל", (דפוס רוהלד, 1942). 60 ע. תמונות.
8°. מנוקד. כולל 9 אגדות.
- 1077 פראושטטר, ורנר. מלון מדיני ועיר.
מאת ורנר פראושטטר. תל-אביב, אולימפיה-פויכטונגר,
(דפוס "הארץ", [תש"ב]. 40 ע. 8° = ספרית
כיס של פויכטונגר. חוברת 4.
- 1078 פרויד, זיגמונד. טקס וטאבו; כמה
תאומות בחיי הנפש של הפראים ושל הנברותיקנים.
תרגם מרגמנית ברשות המחבר י. דבוסקי. ירושלים,
"קריטיספר" (דפוס סלומון), תרצ"ט. VIII ע. [1] דף.
192 ע. 8°. (כתבי ז. פרויד, מתורגמים מגרמנית).
שם המקור: Sigmund Freud: Totem und Tabu.
עם הקדמת המחבר למחזור העברית. ע' VIII: לוח
הכינויים.
- 1079 פרויד, זיגמונד [Sigmund Freud].
התרבות והדת. (מרחביה) הקיבוץ הארצי השומר.
- הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1943). 222 ע. 8°.
(ספרית פועלים). מכיל: עתידה של אשליה (תרגם א. ד.
שפירא); הרגש האוקיאני (תרגם י. רונצווייג); על השקפת
עולם (תרגם ש. גולן); ומבוא מאת צבי זהר; פרויד
וביקורת התרבות (ע' 11—88).
- 1080 פרוש, מנחם מנדל. מכתבי לביור ענין
מפעל התורה וועד הישיבות. ירושלים, (דפוס סלומון).
תשרי תש"ג. [6] ע. 8°. הופיעה גם הוצאה אחרת עם
שניים קלים.
- 1081 פרלמוטר, יחיאל. על חכמות דרכים;
שירים. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס "הארץ").
תשי"ב. 48 ע. [1] דף. 8°.
- 1082 פרץ, יצחק. תחביר הלשון העברית.
בצורך אמונים. תל-אביב, בית המדרש למורות ולגנות
ע"ש א. ל. לויןסקי, בהוצאת "מסדה", (דפוס פירסט),
תש"ג. 159 ע. 8°. "התחביר הזה דן בלשון הספרותית
של ימינו כפי שנתגבשה במשך הזמן ביצירות טובי
סופרינו ובפי משכילינו העבריים על יסוד מקורותינו
העתיקים". (מהקדמה).
- 1083 פרץ, [יצחק] ל[יבוש]. ספורימעשיות
לעם. סדרים ומנהגים לפי המקור ע"י אשר בן ישראל.
מהדורה ב'. ירושלים, "קהלת" ע"י ר. מס, (דפוס ש.
וינפלד), [תש"ב]. 47 ע. 8°. = אוצר התלמיד.
חוברת י"א. = י. 5. פרץ, מחברת א.
מהדורה א' ראה קס. שנה י"ח ע' 230.
- 1084 [צנוירט, יהושע]. אם הבנות; סיפור.
תל-אביב, "מסדה", בסיוע מוסד ביאלוק, (דפוס "אחדות",
תש"ג). 172 ע. 8°. = ספרית "רמון" 20. בראש
השער: יהושע בן-יוסף.
מחיי היהודים הבוכרים בירושלים.
- 1085 קוק, אברהם יצחק [Abraham Isaac
Kook]. ספר שמועות ראי"ה... אמרות ד',
אמרות טהרות שנאמרו בטהר יומא למדי שבת בשבתו
מועד במועדו... ע"י... מרן אברהם יצחק הכהן קוק
זצ"ל... קטעי דעיונות ומאמרים אלו רשמי לי בזמנו
מפי השמועה ואח"כ ערכתי וסדרתי אותם... בתוספת
הערות והארות וועיר שם בתוספת חידוש ודרוש בשם
נחמת ישראל מאתי העורך והמסדר קלמן אליעזר

פרנק 5. חלק א: ספר בראשית. ירושלים, אגודת "הסנה" ארגון רוחני-תרני (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ט. 15. [1], 146 ע"י 4°.

1086 קיפניס, ליון [Levin Kipniss]. בקר טוב; מעשיות וספורים כתובים בידי ליון קיפניס. מצורים בידי נתום גוטמן. תל-אביב, "מסדה", (דפוס "בצלאל"), [תש"ג], 35, [1] ע"י 19: 23. 10 ספורים מנוקדים לילדים, נכתבו ע"י מקורות לועזיים.

1087 קלין, שלמה. הכנר הצעיר; ספר הוראה לכוור. ספר ראשון. מאת שלמה קלין. The young violinist... by Salomon Kiein. Book I. ירושלים, ב. בלן, דפוס "גרפיקה", [1943], 26—3 ע"י 4°. בעברית ובאנגלית.

1088 קלמנוביץ, אהרן אריה ליב בן אשר (A. L. Kalmanowich). ספר לב אהרן; המדובר בו בענין פרצת הדור ותיקון הדור. ומצורף אליו עוד שלשה מאמרים הנקובים בשם: תקות ישראל, נצחיות ישראל, והתעוררות האדם לחשבון הנפש. כל הנ"ל בבעיית חברתי אני אהרן אריה ליב בן לא"א מויר, אשר למשפחת קלמנוביץ... ירושלים, דפוס "אשכול", תש"ב. [2] דף, 100 ע"י 8°.

1089 קריף, פאול דה. מדברי הרעב. עברית א. ד. שפירא עובר ע"י ד[בורה] אילון-סרני (מרחביה). הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1942), 220, [2] ע"י פורטרטים. 8°. (נצורים, בת לספרית פועלים), שם המקור: Paul de Kruif: Hunger fighters.

התכן: קארלטון — הקנאי לחישה מרחיבי גבולות החטה בצפון. מולר — מבער מחלת הפה והטלפים. מטפח התירס הקדמונים והאלמונים. מכליאי התירס. הופפר — מחדש הקרקע. בבקוק — מגלה הרעב הסמוי. סטיינבוק — כובש השמש. גולדברג — חושף העלומה הפלגרה.

1090 קרסנר, א. הכבאות. תל-אביב, מכבי אש מתנדבים תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"א. 116, [2] ע"י תמונות. 8°.

1091 רובשוב, זלמן [Salman Rubaschow]. מקרבן ללוחם: מתוך דברים בצבור בימי שואת ישראל. תל-אביב, מרכז פועלי ארץ-ישראל, (דפוס דבר),

1092 רוטנברג, פנחס [Pinhas Rutenberg]. תחיתו הלאומית של העם היהודי. מתורגם מחוברת שהופיעה באידיש בניו-יורק, אמריקה, בשנת 1915. (חיפה, דפוס ורהפטיג), תש"ג — 1942, 43 ע"י 8°. החוברת באידיש תרגום מכ"י רוסי ע"י ב. ריווקין. התרגום העברי ע"י אהרן ראובני — בתחלת החוברת (ע"י 5—10) הקדמה מאת י. בן-צבי. רוטנברג הסביר ונמק בחוברת זו את ה"אני מאמין" הציוני שלו ואת דרישותיו לשעת-חירום שבמלחמה הקודמת. את החוברת חתם בשם בדוי: פנחס בן-עמי.

1093 ריגר, אליעזר [Elieser Rieger]. בעית החנוך הפני-מקצועי והמקצועי בארץ-ישראל. מחקר מטעם "אסקו" והאוניברסיטה העברית בהשתתפות מחלקת החנוך של הועד הלאומי ע"י אליעזר ריגר, בהשתתפות מ. פלדשטיין ול. מלינובסקי, (ירושלים, תש"ג), [5], 2—48 דף. טבלא. 2°. במכונת-הכפלה.

1094 רמבני, חיים. דת ומדינה; שיטת מחשבה בתורת הדת והחברה. ירושלים, ר. מס, (דפוס ש. וינפלד), תש"ג, 344 ע"י 8°. התכן: יסודות. טוב ורע. אמת ואמונה. תשובה וגאולה. "הרעיון העובד" כחש השני את הספר: המאמינים פירשו עד עכשיו את אמונתם בגאולה בפנים שונים, ברם תפקידם לעתיד לבוא הוא לשנות את המציאות ולהגשים את אמונתם בפועל ממש" (מההקדמה).

1095 שבלים; (ספורים לילדים), [1—8]. ירושלים, א. לוסינגמן, (דפוס ש. וינפלד), תש"ב. 8 ע"י בכל חוברת. 8°. התכן: [1—4]: ב. אילני: הקוסמת הקנה. גדעון ומיקי: [3]: נ. טמיר: אנשים וצפרים כשבי. [4]: ב. אילני: צלה המצילה. [5]: ל. קיפניס: כן כרך עדו את אביו לשנה החדשה. [6]: ב. אילני: הנחלת הלוחשת. [7]: נ. טמיר: מעשה בפחדו. [8]: ל. קיפניס: מעשה בשלשה אחים.

1096 שורץ, שלום (Shalom Schwartz). זבוטינסקי לוחם האומה. עשרה פרקים מהדורה שניה בתיקונים והוספות. ירושלים, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ג, 424 ע"י פורטרט. 8°. בראש השער: שלום שוראק. מהדורה א' ראה ק. שנה י"ט ע"י 163.

הרבי מליובוביץ, רואה בזוועות העוברות עכשיו על עם ישראל מעין חבלי משיח, והסיסמא של כרוזיו: לאלתר לחשובה לאלתר לגאולה.

1105 שרשבסקי, ש. יסודות הביטוח המעורב. (תלאביב), קופת תגמולים של עובדי עיריית תל אביב, (דפוס אחדות, 1942). [1] דף 16 ע', טבלאות. 8°.

1106 ששון, עזרא שמואל. ספר תהלות מיד'ס... תלאביב, דפוס "גנה", תש"א. [4] דף 50 ע', [1] דף 8°. שירים. דף [3]: אוטוביוגרפיה קצרה של המחבר.

1107 תבורי, יצחק. על סף הנכסף. תלאביב, "גליונות", (דפוס "גוטנברג" — צבי כסף), תש"ג. 95 [1] ע'. 8°. 30 שירים.

1108 תנ"ך. כתבי הקדש: תורה וביאים וכתובים. תלאביב, "יבנה", (דפוס "ספר", 1943). [1] דף 551 ע'. 8°. מהדורת צילום.

1109 תרגום שני לעם ולנער. אגודת למגלת אסתר... עברית על ידי י. א. הגדולץ. תלאביב, ב. כהן, "ילקוט", (דפוס "ספר", 1938). V, 3—68 ע'. 8°. מוקד. עם מבוא קצר מאת המתרגם.

1110 ניישטאדט, מ[לך] [M. Neustadt]. דער כוח פון דער הסתדרות. די וואהלן צו דער געזעצגעבערישער קערפערשאפט פון די ארץ ישראל ארבעטער. תלאביב, (דפוס "אחדות", תש"ב. 35 [1] ע'. 8°. בראש השער: וועלט־פארנייקונג פועל־ציון <צ. ס> התאחדות. פנימה לא למכירה.

1111 פאפיערניקאו, יוסף. פון רויטן פראנט: [שירים]. תלאביב, "שטאמען", (דפוס מושקוביץ), 1943. 30 ע'. 8°.

1112 ABRYŚOWSKI, JERZY. Przyroda martwa; podręcznik dla v klasy szkół powszechnych. ("Rysunki wykonał Wojciech Nowakowski"). Jerozolima; (Tel-Aviv, typ. "Hapoel hazair"), 1942. 115 p., illus., VII pl. 8°.

"Przedruku dokonano na zlecenie Urzędu oświaty i spraw szkolnych."

הטבע הרומם; ספר עור לכתה ה' של בתי־הספר העממיים.

מההוספות יש לציון פרק על מחזורו של ז'ב. "בנובר" (ברוסית) — ע' 273—279, ומסמך אחד "חוקה זמנית לארץ ישראל" (הצעת ז'ב.) — ע' 410—414.

1097 שטיין, מרדכי. אל הפועלים בארץ ובארצות הסמוכות. תלאביב, דפוס א. מוזס, 1941. 1 דף. 2° גדול. כרוז קומוניסטי. יצא ב־28 באפריל. חתום: מ. שטיין.

1098 שטיינברג, אליעזר. חרוזים ומעשיות. ציר חיים גליקסברג. תלאביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ג. 46 ע', [1] דף 19: 21. מנוקד. הדברים נלקטו מעזבונו של המחבר, סופר־מורה. מקצתם כתב המחבר עברית ומקצתם תרגמו מאידיש בידי ג[תן] אלתרמן.

1099 שירים ותשבחות. (ירושלים, דפוס "עדות כתבי־קדשית במזרח הקרוב", [1941]. [39] ע'. 8°. שירי מיסיון מאת מחברים שונים.

1100 שליונסקי, דב (Dov Shifonsky). דע אט המכונות. (מרחביה), הקבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1943). 285 ע'. ציורים. 8°. (נעורים; בת לספרית פועלים).

1101 שמאל, אליעזר. צפרים כארץ: שוכני החצר והמטע. תלאביב, אגודת הסופרים על ידי "מסדה", (דפוס שושני), תש"ג. 147 [1] ע', תמונות. 8°. מנוקד.

1102 שמטרלינג, דוד. אדם בטבע: חוברת רשימות ומאמרים... בעריכת ג[רשון] חנוך. תלאביב, הסתדרות גורדוניה בארץ ישראל, (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ט. 77 ע', [1] דף 8°. (חוברת ה').

1103 שניברג, יצחק [Itzhac Shenberg]. מארץ אל ארץ: ששה סיפורים. ירושלים, ספרי תרשיש, (דפוס מרכז), תש"ג. 163 ע'. 8°. ספורים מחיי ארץ־עזראל החל מהעליה השלישית ואילך. התכוון על מעיני היושעה. צעירים, פרוזן, שבעה שאלכו. התקוה הטובה. חצר עזובה.

1104 שניאורסון, יוסף יצחק. ארבעה קולות קורא מהאומ"ר "שליט"א מליובאוויטש. במקורו באידיש — ובתרגום עברי. ירושלים, דפוס סלומון, [תש"ג]. 48 ע'. 8°. פורסמו בשנות תש"א—תש"ג ב"מארגון־שורנאל", "טאג", "הקריאה והקדושה". המחבר,

construction sioniste. Jérusalem, Bureau central du Kéren Kayémeth Leisraël, 1939. 2 p. 1., 2--19 numb. 1. 8⁰.

במכונית הכפלה, השער נדפס. את החוברת בעברית ראה ק.ס. שנה י"ז ע' 18, בגרמנית — שם שנה י"ח ע' 357.

1120 GRONEMANN, SAMMY. Der Weise und der Narr; König Salomo und der Schuster; ein heiteres Versspiel in sieben Bildern. Tel-Aviv, Moadim, (c1942). 54, [1] p. 8.

הוצג בתיאטרון "אוהל". את התרגום העברי ראה לעיל מספר 1017.

1121 INQUIRY into poverty and malnutrition among the Jews of Jerusalem: Economic inquiry by Roberto Bachi, Nutritional inquiry by Sarah Baily, Medical comments by S. V. Berman. Appendices on: Glossitis by Braun, Bromberg, Brzezinsky; Tuberculosis, child mortality, etc. by R. Bachi. Jerusalem, Hadassah Emergency Committee, 1943. 4 p. 1., 7—132 p., diagrs., tab. 8⁰.

החיבור שלפנינו נותן לנו תמונה מחרידה לפרצוף העוני המתגורר בירושלים, כבן בית בעל מסורת עתיקה, אלא ששנות המלחמה הוסיפו עוד על תמונה זו שלל צבעים שחורים.

מתוך 132 העמודים הכלולים במחקר הנ"ל, בולט הפרק העיקרי (עמ' 45—107) של הגב' ש. בבלי, מומחית לענייני תזונה, מנהלת מחלקת ההזנה של בית הבריאות "הדסה". בפרק זה ניתנים תאור וניתוח המספרים והעובדות היבשות הקשורות בבעיות התזונה ומצבם הסוציאלי של 118 משפחות שנחקרו למטרה זו ביד מאומנת ומקצועית כאחת, ולפי חשיבות המסקנות הריהו חלק רב-ענין בתכנון וראשון במעלה בתוצאותיו. מיון מפורט של המשפחות הנחקרות הניל לפי גובה הוצאותיהן והרכב סעיפי ההוצאה העיקריים מוכיח עד כמה גדולה היא המצוקה בקרב השכבות המייצגות הוצאות לחודש ולגולגולת בגבולות של 500 — לא"י עד 3.500 לא"י (המדובר הוא על המצב באוגוסט 1942 — ומאז החמיר עוד המצב) מראה תפריט תזונתי לקוי בהחלט, הן מבחינת ערכם התזונתי של המצרכים העיקריים, והן לאור המחסור החריף במזונות ההכרחיים. מדהימה העובדה שמופיעות שכבות שלגביהן

1113 BEN-CHORIN, SCHALOM. In dieser Zeit; Gedichte aus neun Jahren. Jerusalem, Romema-Edition, 1942. 86, [2] p. 8⁰.

במכונית הכפלה.

1114 BERGER, LUDWIK. To, o czym w Polsce nie mówiono; orientacje, doktryny, loże i sekty polityczne w Polsce. Tel-Aviv, Pales Press Co., (typ. Azriel, 1941). 70 p. 8⁰.

"מה שלא דברו עליו בפולין; אוריינטציות, תורות, תאים וכתות פוליטיות בפולין".

1115 BZOWSKI, KONSTANTY. Geografia; podręcznik na III klasę gimnazjalną. Urząd oświaty i spraw szkolnych. Jerozolima, Nakład Komisji regulaminowo-wydawniczej Armii polskiej na Wschodzie, 1943. 230 p., illus., diagrs., maps, tab. 8⁰.

"גיאוגרפיה; ספר למוד לכתה ג' של הגימנסיות".

1116 DABROWSKI, JAN. Historia dla I klasy gimnazjów. Jerozolima, Nakładem Komisji wyszkoleniowo-wydawniczej Dłwa A.P. na Wschodzie, 1943. 230 p., illus., maps. 8⁰.

"היסטוריה; בשביל כתה א' של הגימנסיות".

1117 DYAKOWSKI, BŁOHDAN. Początkowa nauka o przyrodzie dla Oddziału III-go szkół powszechnych... Jerozolima, 1942. 148, [2] p., illus. 8⁰.

"Przedruku dokonano na zlecenie Urzędu oświaty i spraw szkolnych."

"ראשית למודי הטבע; בשביל מחלקה ג' של בתי הספר העממיים".

1118 DZIURZYŃSKI, ADAM. O życiu i budowie zwierząt; podręcznik zoologii dla I klasy gimnazjalnej. Jerozolima, Nakład Komisji regulaminowo-wydawniczej Armii polskiej na Wschodzie, 1943. 219, [3] p., illus. 8⁰.

"Urząd oświaty i spraw szkolnych."

"על חיי הבהמות ומבנה; ספר עזר לזואולוגיה בשביל כתה א' של הגימנסיות".

1119 GRANOVSKY, A[BRAHAM]. Nouvelles méthodes de financement de l'oeuvre de re-

Zionismus. A. D. Gordons politische Lehren.

1123 LANDSHUT, [IEGFRIED]. Eretz Israel's triple alliance: Jewish national land, labour, capital. Jerusalem, Keren Hayesod, (typ. Azriel), 1942. 24 p., illus. 8°.

1124 LEMANSKI, JOZEF. A.B.C. stosunków polsko-czeskich. Tel-Aviv, (W. T. Drymmer, typ. "Sefer"), 1943. 39, [1] p. 8°.

„א.ב.כ. של היחסים הפולניים-צ'כיים“.

1125 "LILA", Publishers, Tel-Aviv. Learn Arabic without a teacher; for the use of H. M. Forces in the Middle East. (Tel-Aviv, "Lila", typ. "Achduth"), [1942]. 39 p. 8°.

יצא גם בשם אחר:

Learn Arabic in a fortnight, as spoken in Palestine & Syria.

1126 MALEC, S[ANISLAW]; N. WERNER. Fizyka dla III klasy gimnazjalnej. Jeruzolima; (Tel-Aviv, typ. "Haarec"), 1942. 184 p., illus. 8°.

"Przedruku dokonano na zlecenie Urzędu oświaty i spraw szkolnych R.P."

„פיזיקה לכתה ג' של הגימנסיות“.

1127 MICHALOWSKA, J[ADWIGA]; W[ACLAWA] DOMANIEWSKA. Wiadomości z geografii dla V klasy szkół powszechnych; uzupełniła M. Romanowska. Jeruzolima, (typ. "Achva"), 1943. 222 p., illus., maps. 8°.

"Przedruku dokonano na zlecenie Urzędu oświaty i spraw szkolnych."

„ידועות בגיאוגרפיה לכתה ה' של בתי-הספר העממיים“.

1128 MORRIS, I[SAAC] and R[AHEL]. Fourth year English for Palestine schools. Jerusalem, Tarbuth, (typ. "Hasepher"), 1942. 207 p. 8°.

שנה ג' ראה ק.ס. שנה כ' ע' 21.

1129 MOSES, S. The income tax ordinance of Palestine. Jerusalem, Tarshish Books (M. Spitzer, typ. Goldberg), 1942. xxii, 355, [1] p. 8°

הלחם החוקי אפילו מהווה גרעון בולט בסיפוק האדם ובקיומו היומיומי. מבלי לדבר על „מותרות“, כגון: בשר, ביצים, תוצרת חלב. ואשר לחלב ניגר הרי השכבות עם התוצאות הנמוכות ביותר סובלות מחסור איום, שהמספרים על התצורות מדברים בעדם שפה ברורה וחיתכת. בסיכום כללי ממינות ש. בבלי את תפריט התזונה לשכבות שנחקרו על ידה ומגיעה לתוצאות עגומות אלו: השכבות עם מנת תזונה בלתי מספיקה (דלה) מהוות 81% מהמספר הכללי של המשפחות הנחקרות, שכבות עם תזונה מספיקה (הוגנת) — 17% בלבד, ואילו המשפחות עם תזונה משיעור צר (טובה) — 2% — ולא יותר. אם להפוך את החישובים הנ"ל לתושבי ירושלים (ישוב עברי) בכללם, הרי התוצאות תהיינה: אם להניח — לפי הנחת המחברת — שהשכבות האמידות יותר מהוות כ-30% מהאוכלוסייה הירושלמית, כדלקמן: תזונה גרועה — 57%, תזונה מספיקה 12%, תזונה טובה 31%.

חלק זה של המחקר שלפנינו מוצא לו השלמה מעניינת בפרק שנכתב ע"י ר. בקי, מנהל המחלקה לסטטיסטיקה רפואית של „הדסה“. בפרק זה (עמ' 10—44) נעשה הנסיון החשוב, לתת ביטוי סטטיסטי מקיף לתוצאות החקירה על יריעה יותר רחבה המשתרעת על 4400 משפחות, מצבן הכלכלי והסוציאלי. מבלי לנגוע כאן בעצם השיטות של החישובים הסטטיסטיים, נגיד כאן, שהקורא לא בוסק יוכל להיות המידע עם מחבר הפרק הנ"ל ביחס לגובה ההכנסות, כפי שהן מופיעות בגוף הספר, ויתכן שהכנסות אלו תקועות בהשלמות מסוימות לגבי מקורות נוספים של פרנסה, שאינם כלולים בחומר שלפנינו. אכן, צד ההכנסות הוא תמיד הצד הקשה ביותר מבחינת השגת נתונים שלמים ומקיפים יותר בכל חקירה דומה לזו.

ג. צידורוביץ

1122 LANDAUER, GEORG. Zwischen zwei Revolutionen; zionistische Betrachtungen zu einigen Fragen der Übergangszeit. Tel Aviv, Hitachduth Olej Germania we Olej Austria; (Jerusalem, typ. Gescher), 1942. 118 p. 8°.
התכן: Zwischen zwei Revolutionen. Das wirtschaftliche Schicksal der deutschen Juden. Bemerkungen zur zionistischen Propaganda. Arlosoroffs zionistische Bedeutung. Berthold Feiwel. Zur Problematik der Erziehungsarbeit in der Jugendalijah. Über öffentliche Meinung im

salem, P. Freund, 1941. 43, [2] l. 80.

במכונות הכפלה.

1138 TYNC, STANISLAW; JOZEF GOLABEK; JULIA DUSZYNSKA. U progu Polski; czytanka polska dla IV klasy szkoły powszechnej. Jerozolima, Nakład Komisji regulaminowo-wydawniczej Dowództwa Armii polskiej na Wschodzie, 1943. 155, [3] p., illus. 80.

"Urząd oświaty i spraw szkolnych."

"על סף פולין; ספר קריאה לכתה ד' של בתי הספר העממיים."

1139 USSISHKIN, M[ENAH]EM. The call of the land. Jerusalem, Jewish National Fund, Head Office, (Central Press, 1941). 24 p., port. 80.

מהדורה קודמת ראה ק. ס. שנה י' ע' 291; המקור העברי ראה שנה כ' ע' 6.

1140 VOGEL, MANFRED. Inselfahrt; die Verse der Anactoria, an einen Raum gesprochen. Jerusalem, Junge Dichtung, (typ. Salomon), 1942. [16] p. 80.

1141 VOGEL, MANFRED. Die letzte Liebesgeschichte. Jerusalem, Junge Dichtung, (typ. Salomon), 1940. 15, [1] p. 80.

1142 ŻEROMSKI, STEFAN. Syzyfowe prace; (powieść). Jerozolima, Wydawnictwo "W drodze", (The Jerusalem Press, 1943). 1 p. l., 216 p. 80.

"עבודת סיוע; ספור."

1143 أبو سعدى، جبرائيل. الصرف والنحو بأسلوب حديث، وضعه ج. أبو سعدى. الجزء الثاني للصفوف الابتدائية العليا. الجزء الأول والثاني للصفوف الثانوية الأولى. الجزء الأول للصفوف الثانوية العليا. القدس، طبع بمطبعة الارض

נספח: The income tax <amendment> ordinance, 1942, by S. Moses; supplement... Jerusalem, Tarshish Books, 1942. 2 p. l., 3—93 [1] p.

1130 MUL, TADEUSZ; JAN RADOMSKI. Botanika; podręcznik do nauki biologii dla II klasy gimnazjalnej... Jerozolima, 1942. 166 p., illus., maps, pl., tab. 80.

"Przedruka dokonano na zlecenie Urzędu oświaty i spraw szkolnych."

"בוטניקה; ספר עזר להוראת ביולוגיה בכתה ב' של הגימנסיות."

1131 NUSSBAUM, MEINHOLD. Führer durch das palästinensische Mietrecht. (Tel-Aviv), Hitachduth Olej Germania w Olej Austria Biton Ltd., (typ. "Haaretz", pref. 1942). 39, [1] p., 1 l. 80.

1132 ODEH, A. An easy guide to spoken Arabic of Palestine; self-taught & with English pronunciation. 2nd ed. Jerusalem, Living Waters Press, 1940. 62, [2] p. 80.

1133 PAWLOWSKI, STANISLAW. Geografia Polski dla I klasy gimnazjalnej. Przedruk wyd. 3... Jerozolima, Nakład Komisji regulaminowo-wydawniczej Armii polskiej na Wschodzie; (Tel-Aviv, typ. "Achduth"), 1943. 218, [2] p., illus., maps. 80.

1134 POLITZER, HEINZ. Gedichte. Jerusalem, P. Freund, 1941. 46, [2] p. 80. "Provisorischer Privatdruck".

במכונות הכפלה.

1135 PONIATOWSKI, JULJUSZ. Rocznice. Tel-Aviv, (W. T. Drymmer, typ. "Sefer"), 1943. 1 p. l., 38 p. 80.

"ימי זכרון" מתולדות פולין.

1136 SARI, GERSHON. Schlomo geht zur Stadt; Schauspiel in fünf Akten. Jerusalem, P. Freund, (typ. Sepher), 1941. 80 p. 80.

1137 STURMANN, MANFRED. Gedichte. Jeru-

המקדסה, 1942. (2), ב, ג, 127 ע
(2), ג, 112 ע 184 ע א, ה, ד,
ג, 208 ע. 80.

דקדוק ערבי על פי שיטה חדשה בשביל בתי הספר מאת
ג'בראיל אבו סעדי. ארבעה חלקים. ירושלים 1943. ר. ק.ס.
שנה י"ט ע"מ 245.

1147 העارف, עארף. המגזר פי תאריך
עסקלן, תאליף עארף העארף. القدس,
طبع بمطبعة بيت المقدس, 1262 هـ 1942 م.
55 ע. 80.

1144 سالم, ا. اسطفان. اصول الموسيقى
الابتدائية. الجزء 1. (القدس, طبع بمطبعة
الاباء الفرنسيين, 1942). 22 ع,
علامات موسيقية. 80.

"תקציר של קורות אשקלון" מאת עארף אל-עארף.
ירושלים 1943.

"יסודות המוסיקה האלמנטרית" מאת א. סטימן סאלם.
חלק א. ירושלים 1942.

1148 عبد الهادي, هدية. على ضفاف
الاردن, تأليف هدية عبد الهادي. جنين,
(القدس), مطبعة دار الايتام السورية,
1942. 75 ع. 80.

1145 العارف, عارف. تاريخ غزة, تأليف
عارف العارف. بيت المقدس, طبع في
مطبعة دار الايتام الاسلامية, 1262 هـ
1942 م. (الجزء 1). 1, 200 ع, صور,
صورة المؤلف, جداول. 80.

"על גדות הירדן", ספור מאת הדיה עבד אל-האדי. ג'נין
1943.

"היסטוריה של עזה" מאת עארף אל-עארף. חלק א. ירושלים
1943. — התאור ההיסטורי מגיע עד הזמן בו הופיע
הספר וכולל סקירה על הישובים היהודיים במחוז עזה.
בחלק ב' ידון המחבר בקורות משפחות עזה.

1149 عبد الهادي, هدية. الوميض, تأليف
هدية عبد الهادي. جنين, القدس, مطبعة
دار الايتام السورية, 1942. 88 ع. 80.

1146 العارف, عارف. روائى, تأليف

"זיק-הברק" מאת הדיה עבד אל-האדי. ג'נין 1943. —
נאומים על שאלות האשה הערבית, שנישאו ברדיו א"י,
וספורים.

הספרות העברית ומדע היהדות

עיתונים וקבצים

צ. שרפשטיין: חבלי דבור. ד. פרסקי: חולף ונצחי בלשון.
ש. פדרבוש: מקום לשוננו בספרות התלמודית והרבנית.
א. הפטרמן: "לשון הקדש" באגדה. א. ש. יהודה: כהן-ק
מהתקופה הפרסית. פ. בירנבוים: חבלי הלשון בימי
הביניים. א. בן-אבי: כיצד "דברתי" עברית. א. אפשטיין:
לשון וספר. ז. חומסקי: לתולדות הדקדוק העברי ולמודו.
א. י. כץ: הלשון העברית בחיי התרבות של אמריקה.

1150 הדאר שנה כ"ב ג' כ"א (תתרט"ו): גליון
הלשון העברית. נירנבורק, י"ט אדר ב' תש"ג. ע' [329—
368]. 4°. התכן: שירים מאת ז. שניאור וא. ש.
שווארץ, י. אפרת וא. צייטלין. מ. היבולוב: עברית לשון
הנצח של האמה. אהרן צייטלין: עברית לשון דמוקרטית.

אין פוילן, ז. באק: א מצבה אויף א שטעטל, מ. ווישניצער: יידישע היסטאריקער אין פוילן, ח. ש. קאנדאן: על נהרות וויסעל אין ווילנע, ד. טשארנ: אלמנות, ש. מענדעלסאן: דער „בונד“... ל. שין: די סאציאליסטיש-ציוניסטישע אין אנדערע שטרעמונגען, י. לעווין: דאס רעליגיעזע יידישע לעבן אין פוילן, ה. קאן: יידישע מוזיק אין פוילען, י. ליכטנשטיין: יידישע קונסט און קונסטלער אין פוילן, באמערקונגען און דאקומענטען, רשימה פון קדושים.

ביבליוגראפיה ותולדות חכמת ישראל

1154 אלגעמיינע ענציקלאפעדיע, יידן ב (2). אויפלאגע, ארויסגעגעבן דורך „ציקא“ אין ניו-יארק. פארז, דובנאו פאנד, 1940. [5] דף, 608 עמודות, תמונות, טבלאות, מפות, פורטרטים, פקסימילים. 4°. חבר המערכת: ר. אבראמאוויטש, א. בן-אדיר, א. טשעריקאווער, א. מענעס, א. קיהן און א. שטיינבערג. כרך א' של אנציקלופדיה זו ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 311—312 (שם) גם הערכה מאת ב. שוחטמן). את ספרי א' וג' של כרך זה ראה ק. ס. שנה ב' ע' 72. התכן: שפראכן ביי יידן און ייד. פילאלאגיע (ו. קאלמאנאוויטש, מ. ווינרייך, ה. לעווע). — יידישע רעליגיע (א. מענעס, א. שטיינבערג, ג. שלום). ליטעראטור ביי יידן (א. מענעס, א. מוקדונ). יידישע קונסט (ווישניצער-בערנשטיין, א. אראנסאן). — יידישע מוזיק (א. יעקב-לעווענסאן, ה. קאן).

1155 LEWISOHN, ADOLPH. Library of the late Adolph Lewisohn, New York... New York, Parke-Bernet Galleries, 1940. 3 p. l., 62 p., 1 l., facsim. 8°.

הקטלוג כולל גם ספרים וכתבי-יד עבריים.

1156 NATIONAL COMMITTEE FOR JEWISH BOOK WEEK. Jewish book week, November, 23—30, 1941... manual of suggestions [by] Mordecai Soltes. New York, [1941]. 3 p. l., 391 l. 8°.

במכות-הכפלה.

בשנה זו (1941) מלא 15 שנה לקיום „שבוע הספר העברי“. הספר כולל גם רשימות ביבליוגראפיות על רס"ג, גרין, סמולנסקי ופרץ, בקשר לתאריכי היובל שלהם שחלו בשנת תש"ב.

1157 UNION OF AMERICAN HEBREW CONGREGATIONS. Jewish book week, a new holiday

י. רוזנטאל: חכמי אוה"ע והלשון העברית. מ. ג. גלן: יסודות עבריים בלשון האנגלית-אמריקאית. א. ר. מלאכי: לתולדות העתונות הבלשנית בעברית. י. אבינרי: פרקי לשון. ע. בן-עזרא: דבר והפכו בלשון העברית. ש. בן ישראל: לשון-צעירים ושפת-ילדים. „החודש העברי“.

1151 פרייוועלט; חודש-זשורנאל ארויסגעגעבן פון דער אידישער ליגע פארן סאוועטן-פארבאנד אין מעקסיקע. מעקסיקע, (Imprenta Energía), 1943. 4°. פורטרטים. גל' א' יצא בינואר.

1152 צווייטער אויסטראליש-יידישער אל-מאנאך... מעלבארן, יידישער (נאציאנאלער) ביכלער אטשעק, 1942. [2] 445. ע' 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 305. זהו הספר הרביעי ביוזמה המופיע במעלבארן. חבר המערכת: הערך בערגער, פנחס גאלדהאר, בונם ווארשאוסקי, הערש מינץ. יצא ליובל השליש של הספריה „קדימה“, התכן: הקדמה. ב. ווארשאוסקי; די „קדימה“, א. הורוויץ; די אנטשטייאונג פון דער „קדימה“, ה. מינץ; צוויי יידישע קהלות, י. ח. דזשענטלי; אונזער ווירקליכקייט אין ליכט פון ציפערן; א ביטראט צו יידישער דעמאגראפיע און סטאטיסטיק אין אויסטראליע. תורגם מאנגלית ומעובד ע"י ה. מינץ. י. ג. שטיינבערג: קימבערליי — א שטאט אדער א ישוב? מ. ראזויטש: אויסטראליע און — איך, מ. לאזארסאן; דער יידישער וועלט-קאנגרעס. ב. מיצפערטיק: אוסטראליע אין קווערשניט. ה. בערגער: דאס הייסגעזינד (נאוועלע), א. פאטקין: אויסטראליע אין דער מלחמה. ח. ראזענשטיין: יידיש טעאטער אין אויסטראליע. פ. גאלדהאר: לאנדסלייט (ספור), ד. בערגער: די יידישע פליטים אין אוסטראליע. ה. בערגער און יואוויטש: ווו גייט אונזער יוגנט? י. גליגטש: די יידישע שול אין מעלבארן. אונזערע מיטארבייטער.

1153 די צוקונפט באנד 48, נומער 8: יזכור... ניו-יארק, אוגוסט 1942. ע' [449] — 520. 4°. מוקדש להרוגים בפולין תחת שלטון הנאצים. — כולל שירים מאת א. ריווען, סעגאלאוויטש, נחום יוד, ה. לעווין, ג. ב. מינקאו, א. אוערבאך, א. לעוילעס, אלעף בן, ומאמרים ורשימות אלה: ד. מינסקי: יזכור. א. מענעס: די גייסטיקע געשטאלט פון דעם פוילישן יידן. ל. שפיומאן: אם אשכחך ווארשע תשכח ימיני. י. פאט: די גבורה פון געטא. י. באשעוויס: ארום דער יידישער ליטעראטור

"This book is dedicated to the Jewish people to whom the world owes the Old and New Testaments and much else in the realms of beauty and knowledge, a debt that has been ill repaid."

המחבר מיניסטר המודיעין לשעבר בממשלת אנגליה וכתב ציר באלג'יר ע"י הועד לשחרור צרפת. — הספר נדפס מחדש ביולי 1943 שלשה חודשים אחרי הופעתו.

* 1161 CRUDEN, ALEXANDER. Complete concordance, new rev. edition. London, Lutterworth Press, 1942. 783 p. 8⁰.

1162 GOLDING, LOUIS. In the steps of Moses. Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 5703 — 1943. 4 p. l., 3—556 p., pl. 8⁰.

ספר מחיי משה רבנו, על יסוד המחקר והדמיון.

1163 GRAY, ELIZABETH G. A dramatised Bible reader for use in schools...: The Old Testament. Book II, part 3 — The Prophets. London, The Grant Educational Co., 1942. 2 p. l., 309—556 p., illus. 8⁰.

את הקודם ראה ק. ט. שנה כ' ע' 25.

1164 HALL, MANLY PALMER. How to understand your Bible; a philosopher's interpretation of obscure and puzzling passages,...; a study of the Bibles of the world revealing one spiritual tradition. Autograph edition. Los Angeles, Philosophical Research Society, (c1942). 239 p. 8⁰.

1165 REYNOLDS, I[SHAM] E. Music and the Scriptures. Nashville, Tenn., Broadman Press, (c1942). 149 p. 8⁰.

1166 SCHOFIELD, J. N. The historical background of the Bible. London, T. Nelson, (1941). x, 333 p., map. 8⁰.

יצא תחלה בשנת 1938. הספר שלפניו הדפסה חדשה. Introduction: The geographical background. — The beginning of the story. The

on your calendar, November 22—29, 1942; suggested books for home and religious school in observance of Jewish book week compiled by Emanuel Gamoran. Cincinnati, Union of American Hebrew Congregations, [1942]. 10 numb. l. 4⁰.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 1062, 1054, 1042, 1027.

מדע המקרא

1158 ספר רש"י; לשנת הילולתו התשע מאות. באוניוס איירס. הועד לחגיגת יובלם של רש"י ור' יהודה הלוי שעל יד הפרציה הציונית בארגנטינה. ת"ש. LXI ע' [1] דף 255, [1] ע' תמונת. 8⁰. "הדפסת הספר נגמרה בחודש ניסן התש"ב". התכן: נ. גונג; במקום הקדמה: י. ל. גורליק; לאישיותו המזהירה של רש"י. י. מנדלסון; מבוא. מבחר פירוש רש"י (לתורה ולחמש מגלות). מסודר ע"י צבי שווארץ. פנינים, משלים, פתגמים, מליצות, מבטאים ודבורים (ס"ה 172). באור המלים והמשפטים הקשים.

1159 פילגין, שמואל. מסתרי העבר; מחקרים במקרא ובהסטוריה עתיקה. מאת שמואל י. פילגין. ניו יורק, "ספרים", מטעם אגודת הסופרים בא"י וההסתדרות העברית באמריקה ע"י קרן לתרבות בסינסינטי בע"מ, תש"ג. XIV, 450 ע' [1] דף. 8⁰. שער נוסף באנגלית. התכן: מחקרים במקרא: יצירת האשה במקרא. יפתח. אימוץ בנים חורגים נכרים בזמן עזרא. שמש בן ה'. הנראת אישרנא. שלמה ואדוניה. העברת הארון מקרית יערים לירושלים. מפלת סנחריב בארץ יהודה. הפקידים הבבלים בימי החורבן. ועמך כמריבי כהן. האלים בעמס ת. יד. המשל על הרועה בזכריה יא. ד—יז. ומלך אלקים עמו. מחבר קהלת וזמנו. קריאת דניאל לפני הבהן הגדול. הערות ומראי מקומות. — עברית ועברים: שמות השפה העברית. העברית והאוגריתית. מתודה מדעית והערכה לאומית. "עברים-אסירים"? יוסף תרתן פרעה. ראשית העברים. זמן יציאת מצרים. שרידי הסיומים של יחסר השם. אברהם וראשית העברים. הופעת ההכרה המוסרית. טבלת העמים. הערות ומראי מקומות. מפתחות.

1160 COOPER, DUFF. David. London, J. Cape, (1943). 224 p., map. 8⁰.

ביגרפיה של דוד המלך. ביבליוגרפיה: ע' 215—222.

תש"ב: הבריות תנו רבנו במשנה, בתוספתא ושיש
ליחס להתוספתא. — ס' ר' תש"ג: הבריות תנו רבנו.
במכילתא ושיש ליחס להמכילתא, בספרא ושיש ליחס
להספרא, בספרי ושיש ליחס להספרי, שיש ליחס לאבל
רבתי, בסדר עולם, במגילת תענית, בבריתא ומלאכת
המשכן. הבריות ת"ר האגדות. הבריות בכ"י שאינו
בתלמוד בבלי הנלפס.

1171 משה בן מימון. קטעים מן הלכות ברכות
מספר משנה תורה לרבנו משה בן מימון, יוצאים
לאור על פי כתב-יד בהשוואה עם נוסח הדפוס, עם מבוא
והערות מאת הרב יהודה ליב זלוטניק. (יוהנסבורג,
דפוס Rostra Printers, תש"ב). [2] דף, 68 ע'
פסקימילים. 8°. = מחברות מנ"י קדם; שירי כתבי
יד עתיקים, יוצאים לאור עם מבואות והערות מאת הרב
יהודה ליב זלוטניק. [א]. על המעטפת השמאלית שער
נוסף באנגלית. את הקדמות בשורה זו ראה ק.ס. שנה
י"ט ע' 102. מאמצע הלכה ח' של פרק ב' עד אמצע
הלכה ד' של פרק ג', ומאמצע הלכה י' של פרק ד' עד
אמצע הלכה ז' מפרק ה'.
מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 979, 980, 1008, 1051,
1060, 1066.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

1172 FARMER, HENRY GEORGE. Sa'adyah
Gaon on the influence of music. London, A.
Probsthain, 1943. XI, 109 p., illus. (music),
facsim., tab. 8°.

יסודו של מחקר זה מאת חוקר התרבות הערבית
וחוקר המוסיקה האנגלי הנודע ה. ג. פארמר הוא קטע
על המוסיקה הנמצא בפרק העשירי של ספר "אמונות
ודעות" לרב סעדיה גאון, שנכתב בשנת 933 לסה"נ. קטע
זה דן בשמונה תנועות היסוד המקצועיות במוסיקה
והשפעתן על פעילות הנפש, אגב דיון בתפקידי החושים
השונים (ראיה, שמיעה, ריחה וכו') וקשרם לנפש האדם.
בתוך המסגרת המקיפה של מבוא לפילוסופיה המצויה אצל
מלומדי ימי הביניים — ב"חוד אצל הסופרים הערבים
יהודים — חשובות לנו עד למאד שורות מעטות אלו
מתוך הקטע על המוסיקה, המעשירות את ידיעתנו על
תפישה מוסיקלית מסוימת, שמקורותיה צפונים בדמיונות
קדם של המזרח, על חכונתה המנית של המוסיקה וקשריה

growth and decline of political power. The for-
mation and loss of the cultural centre. Conclu-
sion: Palestine in the 20th century A.D.

1167 STEINKE, ARTHUR [FERDINAND]. The
Bible and war: a Christian's duty to his country.
Brooklyn, N. Y., The Studio Press, 1941.
3 p. l., 47 p. 8°.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 1109, 1108, 1041.

תלמוד ומדרש, ספרות רבנית

1168 אליהו בן יצחק מקרקשונה. ספר
האסופות חברו רבינו אליהו ב"ר יצחק מקרקשונה...
כולל פסקי דינים בכל מקצועות שבתורה וטופסי דשטרי
ולקוטים יקרים מספרי קדמונים ושמועות טובות מן
הראשונים. שערי נקוד וטעמי הנגינות ודקדוק האותיות
ושיר ארוך לרבינו חם. בפעם הראשונה נעתק מכתב יד...
יחיד בעולם, הנמצא כעת בשיבת "אוהל משה ויהודית
מונטיפיורי" ברמסגט ויצא עתה אורה עם הגהות והערות
בשם בית אברהם יצחק... על ידי אברהם יצחק דזרבא...
חוברת א. לונדון, דפוס י. גרודיזקי, תש"א. 84 ע'. 8°.
שער נוסף באנגלית. 1942. המו"ל סבור שכה"י הוא
מהדורה בתרא עם ההוספות של הרב ר' יהודה נכדו.

1169 בידנוביץ, זאב בן יששכר, מו"ל. ספר
חוט המשולש, כולל שלש העתקות מכתבי יד...
אשר עדיין לא נדפסו וי"ל על ידי בפעם הראשונה: הא'
הוא הל' שחיסות וטריפות להר"ה בעל המאור על הרי"ף
מאוצר הספרים של שכטר בנויארק, והב' העתקת כת"י
מאוסף כת"י מהר"ם בן חביב הא' משנת רפ"ב, והג'
סדר גיטין מהגאון הגדול בעל תרומות הדשן; השנים
האחרונים הם מכ"י אקספארד באנגליא. והוספת...
הגהות... ומ"מ בגמ' ופוסקים והערות, הרב זאב בידנא'
וויץ... [נוי יורק, תש"ב]. [1]. דף, 47 ע'. 8°.
הקודם ראה ק.ס. שנה כ' ע' 74.

1170 היגר, מיכאל. אוצר הבריות... מאת
מיכאל היגר. ספר ג-ו. נויארק, "דבי רבנו", תש"ש—
תש"ג. 464; 525; 588; 630 ע'. 8°. את הקודם ראה
ק.ס. שנה י"ז ע' 336. התכן: ס' ג. ת"ש: ברייתות של
התנאים, של אמוראי א"י, של אמוראי בבלי בתלמוד
בבלי. — ס' ד. תש"א: ברייתות של התנאים, של אמוראי
א"י, של אמוראי בבלי בתלמוד הירושלמי. — ס' ה.

ג. תמצית עברית מתוך אסף ברכיה הנקדן (בערך ב-1180 לספירה).

ד. תרגומו של יהודה אבן תיבון משנת 1186 המובא בזה:

„ונאמר, כי הנגינות שמנה, לכל אחת מהם שיעור מהנעימות הראשונות, מהם שעורה שלש נעימות סמוכות, ואחת נחה, והשניה שלש נעימות (סמוכות, ו) אחת נחה ואחת נעה, ואלה השתי נגינות מניעים כח הדם וכח המלכות והמשלה. והשלישית שעורה שתי נעימות סמוכות אין ביניהם זמן נעימה, ואחת נחה, ובין כל השפל והגבה והשפל זמן נעימה, וזאת לבדה מעירה המרה (ו) האדומה והגבירה וחוזק הלב ומה שדומה להם. והרביעית שעורה שלש נעימות סמוכות, לא יהיה ביניהם זמן נעימה, ובין כל שלש ושלוש זמן נעימה, וזאת לבדה מניעה הלחה הלבנה, ותרמה מהנפש כח השפלות והכניעה והמורכך והדומה לוה, והחמישית שעורה נעימה נפרדת, ושתיים שונות זו מזו, אין ביניהם זמן נעימה, ובין הגבה והשפל זמן נעימה, והששית שעורה זמן שלש נעימות מתנועות. והשביעית שעורה שתי נעימות סמוכות, אין ביניהם זמן נעימה, ובין כל שתיים ושתיים זמן נעימה. והשמינית שעורה שתי נעימות סמוכות, אין ביניהם זמן נעימה, ובין כל שתיים ושתיים זמן שתי נעימות, ואלה הארבע כלם מניעים המרה השחורה, ומראות מן הנפש מדות נחלקות, פעם אל השמחה, ופעם אל הדאגה.

הבקרת המלואה של הנוסחאות מתפתחת בתוך מנגנון שלשני מקפיד ומדיק, אולם לראובן זקורא מרבה המחבר בפלפולים וקדוקים עד שמתעלמת המטרה העיקרית, והיא — הבהרת הרקע ההיסטורי של ההופעות המוסיקליות. מטרתו של פרמר היתה למצוא את המכנה המשותף למונחים השונים המופיעים בנוסחאות השונות שיתאים למקור של אלכינוי. אין ספק שמקור זה מדבר על תבניות מקצב (אינקצא), ומורד הרבר שרסג מחליף את המונח הזה ב„לחנים“ (אלחאן) למרות הדמיון המלאי כמעט בין שתי הנוסחאות. ארבעת התרגומים מוסיפים על הסתום: אלכינוי—אינקצא; רסג—אלחאן; פייטנים—נגונים; בר חיאי וברכיה — תנועות; אבן תיבון — נגינות. מכאן מתקבל כביכול הרושם כי למן זמנו של אלכינוי ואילך אין הדברים אמורים אלא בתבניות נעימתיות, בעיקר בשים לב לעובדה כי המונח „תנועות“ היה מקובל גם בתנועות נעימה או תנועות קול³). הצדקה לשירות

(3) פרמר עצמו מביא לכך ראיה מתוך „ספר מוסרי הפילוסופים“ ליהודה אלחריזי שבו נמצא המאמר:

הקוסמולוגיים. חשיבות יתרה נודעת לקטע זה כמסמך יהודי קדום ביותר על המוסיקה. לראשונה פורסם קטע זה בשנת 1887 ע"י שטיינשניידר ב„בית אוצר הספרות“ כשתי נוסחאות עבריות, אך ללא הסברות מקצועיות. מחקרו של פרמר נכתב בשנת 1942 לרגל מלואת אלף שנה למות רסג, והוא משמש מעין תוספת לספרו: „The Influence of Music...“ שיצא לאור בשנת 1926¹). עיקר העבודה בבקרת בלשנית משהיה של הנוסח עפ"י מקורות ותרגומים. מן הראוי להקדים ולומר שהנוסח עצמו ואף הפרושים המוסיקליים שבקטע זה אינם מובנים מאליהם והעמידו את החוקרים שקדמו לפרמר (שטיינשניידר הנ"ל, מלטר²) בפני בעיות חמורות, שכן לא ידעו את המקורות שהיו לפני המחבר. פרמר גלה עתה כנראה את המקור הישר לתורת המוסיקה של רסג — וזה עיקר חשיבותו של הספר — והוא: „רסאלה פי אג'אז כיבריה אלמוסיק“ שנכתב ע"י הפילוסוף הערבי הנוצרי וחוקר המוסיקה הראשון בזמנו אל-כנדי (מת 874). הקטע המופיע בחבור זה מדבר על שמונה יסודות המקצב וארבעה מזגי הנפש ופעולותיהם, והוא מתאים כמעט מלה במלה — פרט למונחים הטכניים — לקטע המצוי בספרו של רסג. בעזרת מקור זה נוכל להפיץ אור על התרגומים והעבודים המאתרים. מסביב למקור משוער זה מתפתח גרעין המחקר: לפי הסדר הכרונולוגי מביא המחבר תחילה את המקור, אחריו את הנוסח הערבי של רסג (כתוב אותיות עבריות. שני הטקסטים המקוריים של „כתאב אל-אמאנאת“ נמצאים בספרית בודלי באוקספורד ובספרית המדינה בלונדון). אחריו באים ארבעה התרגומים העבריים, כל אחד בנוסח המקורי, תרגום אנגלי ופרוש בקרתי. התרגומים הם:

- א. „פתרון ספר האמונות“ (המכונה גם „תרגום הפייטנים“ או „פרפראזה“) משנת 1095 לערך.
- ב. תרגומו של אברהם בריחייא מתוך „מגילת המגלה“.

(1) בין יתר כתביו של ידען גדול זה במוסיקה הערבית יש למנות את: „A History of Arabian Music“ (1929); „The Arabian Influence on Musical Theory“ (1925) and 2nd vol. (1930); „Studies in Oriental Musical Instruments“ (2 vol. 1931; 1939).
על נושאים יהודיים כתב מלבד הנ"ל את שני החבורים: „Jewish Debt to Arabic Writers on Music (Islamic Culture XV, 59)“; „Maimonides on Listening to Music (1941)“.

2) „Saadia Gaon“, 1921

נעימיות שונות שהיו מכונים עפי' הדוגמא היוונית „נפתול" ו"רקמה" ושמהן הוא מסיק צורות יסוד גאומטריות אסטרונומיות וקשרים קוסמולוגיים. די בדוגמאות אלו כדי להכריע בהשאלה לטובת התבניות המקצביות.

המענין ביותר בקטע זה על המוסיקה אצל רס"ג אינו בעצם בתבניות אלא ביהוסן לארבעת מזגי נפש האדם והפעולות הנפשיות הנובעות מהן. במובן זה יש בפרק הראשון של המחקר חומר רב ערך וכמות. ראשית ההשערה שצורות תנועה מוסיקליות מסוימות מעוררות מזגים מיוחדים בנפש האדם שמונה במחשבה המיתית, וכן ההשערה על אלהות בעזרת מוסיקה כאמצעי מגי סימפטי — ראיות רבות לכך בתנ"כ (שמות יט, טז; ישעיהו יז, ט—טו; ח, י; משלי ל, א; שמואל א' טז, כג וכו'). בעיקר המוסיקה המסודרת באמצעות המספר (כמו תבניות מקצב) היא המושווה לכתות קוסמיים הנעים לפי סדורי מספרים מיסטיים, כמו למשל כוכבי הלכת (6). מכאן נובעת התכונה המגית של המוסיקה המשיבה את הנפש לאיתנה (עיין שאלו ודוד); היונים השכלתנים ציפו מגיות זו לתורת המוסר, והפילוסופים והמרמאים של ימי הביניים חזרו אליה (7). אלכינדי הוא הראשון שחזר את תורת המוסר של היונים לעולם הערבי, אולם — ופרמר אינו מדגיש זאת די הצורך — העברה זו נעשת בצורה אמונת מגיות מזרחיות קדומות ומתפתחות אצלו לקוסמוס לוגיה דב'גונית אדירה המלווה עוד גורמים רבים כגילי האדם, חלקי היום, סודות החיות, ריחות, מקצבים וכו' (8). משנת החושים של רס"ג מודהה כאמור עם משנתו של אלכינדי ודבריו על המוסיקה מורים על מציגה מזורה של

זו יש למצוא אמנם לא בבלשנות אלא במקור אחר שפרמר לא הזכיר כל עיקר, היינו בהשוואת הבורים הנעים ללא ספק בתבניות מילודיות. כידוע, מבוססת תורת הנעימות הערבית על מספר מסוים של תבניות נעימה (מקאמאת). מעין תמונות קדומות ששמשו ושממשות עד עתה, בסיס לחבור מוסיקלי ולאמפרוביזציה. רק בתקופה מאוחרת יותר, בהשפעת תורת הסולמות היוונית, הפשיטו מכאן את הסולמות במובן האירופי של המלה. מלבד טפוסים נעימתיים אלה היו — ויש גם כיום — כמה וכמה תבניות מקצביות המורכבות מצורות הקשה קבועות ונשנות שבעזרתן מדדו את הנעימות ובתוכן סדרו את המקאמאת הנעימתית. תבניות אלו היו כעין גורם סדורי במוסיקה וע"כ מכנים עוד היום את הצורות המוסיקליות לפי המקאמאת המקצביות הקשורות אליהן (9). לתבניות מקצביות אלו קשר אמיץ עם תורת המשקלים הפרוסודית. אך בעיקר הן מקבילות הקבלה מוחלטת למערכת הקולית והנעימתית הערבית על כל סוגיה וסוגי-סוגיה, שליחותם ההיסטורית של אלכינדי ואפראבי ודומיהם בשטח זה היתה להתאים את המערכת המקצבית-נעימתית של עולם ערב למוסיקה היוונית העתיקה ולמיון אותה על פיה. מתוך ההתאמה המוחלטת של מערכת המקאמאת המקצבית לשיטה הנעימתית ומתוך התאמת השיטה הנעימתית למערכת הסולמות היוונית, בעיקר „אוקטאכוס", מתבררת ראשית כל ההחלפה המובנת לכאורה של מונחים מקצביים ונעימתיים, ושנית — קביעת שיטות המקצב לשמונה בהתאם לאוקטאכוס הנעימתי.

מתכנם של יתר המונחים העוסקים במספר הנקישות — עליות וירידות וכו' — מתברר שכוונת רס"ג היתה באמת לתבניות מקצביות. ראיה נוספת יש למצוא בדיון בתבניות הנעימתיות הנמצאות במסה אחרת של אלכינדי (6) שבה המונחים ודרך הדיון שונים לחלוטין: מיתרי העוד משמשים אמצעי הוראה. פה המדובר בקשורים שבצואר העוד („frets"), אחיות אצבעות, רוחי-הצלילים ותנועות

„ואמר לבצע המוסיקה מדוע תנועות הקולות ושכירת הנעימות וסבובן בגרון יערב ינעם". אולם פרמר מסביר אף את המלים „תנועות" „נגונים" כ„תבניות מקצביות" ומתרגמן כך לאנגלית.

(4) משל: سلمى ياتي قديم او شرق

سيكاه.

(5) אלכנדי: רסאלה סי כ"בר תאליף אלאחאן (על חביר הלחנים. הוצא לאור על-ידי ד"ר רוברט ל' כ"מ

ומחמוד אל-חפני, לייפציג 1931). פרמר אמנם מצטט את המקור הזה אך אינו משתמש בו למטרה זו. ומפליא שאינו מזכיר אף את ההוצאה החדשה המצוינת ואת פרושה ע"י ר. לכמן (נפטר 1939), אחד הידענים הגדולים של המוסיקה המזרחית-ערבית ומנהל הארכיון למוסיקת המזרח באוניברסיטת ירושלים (1935—1939). חבר בן השאר את הספר „Jewish Cantillation and Song in the Isle of Djerba". Archives of Oriental Music. The Hebrew University. Jerusalem 1940.

שהוצא לאור ע"י האוניברסיטה אחר מותו.

(6) עפ"י אבן עזרא הצליח דוד לרפא את שאל מחוליו מפני שידע את שכוכל שאליו היה צריך להתאים את המוסיקה שלו.

(7) מספרים על מוסיקאים שהועסקו בבתי חולים או ששמשו עוזרים לרופאים בעיקר ברפוי חלי-רוח (ע"י

פרמר, עמ' 6).

(8) ע"י עמ' 9: טבלא פלנטרית.

מזדהים ומתאימים למיון המסורתי של אלפראבי לגבי הצורות המסוריות והמחברות⁹.

בנדון זה נשארה העבודה בלתי שלמה, עדיין לא נחשפו כל רזי המעברים האלה. פארמר מזכיר אמנם עוד פרקים מענינים בכתבי אלכינוי וב"אכיואן אלצפא" שבהם מתוארים צדופי-המקצב (אנתקאל, וביונית (μεταβολή) אך אין הוא משתדל לזהותם על יסוד תבניותיו של הרס"ג (ואלכינוי).

אם נמשיך בדרך זו נוכל לשער — בזהירות רבה — מה כונתם של הצדופים והמעברים הללו: ע"י החלפתן של תנועות אטיות ומחירות, של משקלים זוגיים ואי-זוגיים רצו כנראה לעבור דרגות שונות של תגובה נפשית, מבכי וחולשה עד שליטה וגבורה, מלכות וממשלה. כך אפשר למשל, עפ"י רמזיו של אלכינוי¹⁰ לבנות את הטבלה דלקמן:

שלב I	שלב II	שלב III	שלב IV
חפף אל תקיל	תקיל מס' 1	מאחורי	תקיל מס' 2
4	1	3	2
(4/8) o o o o	(4/2) o o o o	(5/8) o o o o	(5/4) o o o o
ליחה לבנה	כח הדם	מרה אדומה (צהובה)	כח הדם
יראם, חולשה, בכי, כניעה, שפלות	שליטה	גבורה	שליטה, מלכות.

אנו את המוסיקה שוב בהיותה צלם חוקי הקוסמוס, כח פועל ומפעיל בקרבנו, חלק בל ינתק מכל הויתנו. אסתר גרזון-קיבי

מלבד זה עיין בדפוסים א"י מס' 1029, 1037, 1085.

9) אין להתעלם מן ההקבלה לטעמים המסורידים והמחברים של טעמי המקרא. כנראה שגם להם נודע עוד תכן קוסמולוגי כמו אצל בן-אשר ("דקדוקי הטעמים") ואבן-עזרא ("צחות") המיחסים את 12 המסורידים ל"גלגל" ברכיע ואת 7 המחברים למזלות.

10) ע"י עמ' 88.

11) השווה את תרגום אבן-תיבון.

אמונות שמיות, לא יתנויות, ביותר כשהמדובר הוא בכח הרפוי של המוסיקה.

שמונת המקצבים הם יסודות ומהם נגזרות כ"ב צורות משנה. אולם רפויה המעשי של הנפש מתחיל רק עם מיוזגם וצדופם של המקצבים השונים עפ"י ההכרה שהמורכב עדיף מן הפשוט (חזרתו של טון יחיד מעוררת הרגשה חד-גונית גרידא). תכליתה של כל התורה היא למוד הצדופים והמעברים האלה. מבחינה זו אין המחקר עקבי בהתעמקותו הראשונית. פרושי שמונת המקצבים לפי פרמר הנם מפוקפקים למרות הראיות מכתבי בעלי העיון המאוחרים, בפרט מערכת ההברות האונומטופואטיות של אלפראבי. צורות השעור המקצביות, כפי שמפרש אותן פרמר, מקריות הן, אין בהן השיטתיות העקבית שעלינו להניח ביסודן בגלל תלותן בפרונודיה בתזמנה הנמסרת לנו בסדור דרגתי ואריתמטי כביכול. תאורי הרס"ג אינם

זה נסיון צנוע להמשיך את דרך המחשבות ולהסיק מסקנות מן התוצאות שהושגו. מכאן יתכן אולי לאעיק מבט לתוך תאוריים התירופיטיים-קוסמולוגיים.

החשוב בשבילנו ביותר במחקרו של פרמר אינו

בעיקר בהישגיו וחוצאותיו, כי אם בהצגת הנושא עצמו ובה מובטחת לו קרקע פורייה. בימינו אלה, ימי השקפה ושמיעה מוסיקלית שכלתנית, מסוגל המחבר לעוררנו לתפיסה מעמיקה יותר של תהליכים מוסיקליים המוליכים אותנו מעבר לצליל האמפירי-נשמע אל מעין המוסיקה הנצחית. שם, הרחק מקנה-המדה של "הנאה" בלבד, פוגשים

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

verhaal; eerste Afrikaanse vertaling: <met opmerkings>. Voorwoord deur Israel Abrahams en inleiding deur H. Abt. Paarl, typ. Paarlse drukpers maatskappy beperk, 1943 — 5703. 3 p. l., 52 p., illus. 80.

הגדה בתרגום אפריקנס עם הקדמה מאת ישראל אברהמס ומבוא מאת ה. אבס.

1173 FREEHOF, SOLOMON B[ENNETT]. The small sanctuary; Judaism in the prayer-book. Cincinnati, The Union of American Hebrew Congregations, 1942. xv, 302 p., i l. 80.

ביבליוגרפיה: ע' 298—299, הקדמה מאת ע. גמורא.

1174 HAGGADAH. Haggadah, Paasfees.

1181 BARON, SALO W[ITTMAYER]. American and Jewish destiny; a semimillennial experience. New York, Synagogue Council of America, 1942. 12 p. 8°. "Address delivered... at the observance of the 450th anniversary of the discovery of America held by the Synagogue Council of America".

1182 FEDERATION FOR THE SUPPORT OF JEWISH PHILANTHROPIC SOCIETIES OF NEW YORK CITY. Solomon Lowenstein. 1877—1942. From the minutes of the meeting of the Board of Trustees of the Federation... February 9, 1942. [New York?, 1942?]. 7, [2] p., port. 8°. "In memoriam."

1183 GALANTE, ABRAHAM. Histoire des Juifs d'Istanbul depuis la prise de cette ville, en 1453,... jusqu'à nos jours. vol. 2. Istanbul, typ. Hüsnütabiat, 1942. 1 p. l., 230, [2] p. 8°.

את הקודם ראה קס"ב שנה י"ט ע' 106—105.
התכן : Etat social. Impôts payés au Gouvernement. Rôle économique. Imprimeries-Presses. Auteurs-Poètes-Compositeurs. Université-Professeurs juifs étrangers. Immigration-Emigration. Données anthropologiques. La calomnie du meurtre rituel. Incendies-Epidémies. Le naufrage du bateau "Struma". Hachgahot. Communauté romaniote, caraïte, eskénazite, italienne, étrangère. Pièces justificatives. Conclusion.

1184 GOULD, KENNETH MILLER. They got the blame; the story of scapegoats in history...; foreword by Elmer Davis; drawings by Jacob Landau. New York, Association Press, 1942. 63 p., illus., 8°.

מהתכן : The Jews as scapegoat p. 32—41.

1185 HOUSTON, TEX. CONGREGATION ADATH YESHURUN. The golden book of Congregation Adath Yeshurun של קהל עדת Yeshurun, commemorating fifty years of service to the Jewish Community of Houston,

1175 HAGGADAH. Seder agadat la'il Pessah; esstampada franco-español sigoun el ouzo de mouesstra sivdàd, y complida y seder entero de la noche, ansí ke el piout de "Had gadia" y Cantares y alavaciones ke dicho Chelomó el profeta rey de Israël. Editada por Joseph Couenca. Salonico, Estamparia Acquarone, 5696, [1936]. 24 p. 8°.

הגדה של פסח בתרגום לרינו. הקדוש והברכות בעברית באותיות לטיניות.

1176 LOOKSTEIN, JOSEPH H[LYMAN]. The sources of courage; war time sermons. New York, Bloch Pub. Co., 1943. 4 p. l., 25 p. 8°.

1177 SHULMAN, CHARLES E. Religion's message to a war torn world, four sermons. n. p., [1942?]. 28 p. 8°.

1178 TEFILLOT. The mourners' service Evening services for the house of mourning, by Abraham J. Feldman. New York, Bloch Pub. Co., 1941. 32 p. 8°.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 966, 1088.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

ספר רש"י. עיין מס' 1158.

פיגין, ש. מסתרי העבר. עיין מס' 1159.

1179 רבינובויץ, צבי יהודה. חיי יהודי ש"ב. (לזכר הרב המחבר ר' יקותיאל [ווייס]... מעובד על ידי צבי יהודה רבינוביטש. בצורך מכתבים ומאמרים...). בואיגים אירים, "אחדות ישראל" דבלגראנה, תש"ב. 158 ע', [1] דף, לוח-פורטרט, פקסימיל. 8°. הספר צורף לספר ש"ב ר"י ווייס, "דבש וחלב"; ראה קס"ב שנה י"ט ע' 247.

1180 שמואל, אפרים [Efraim Shmueli]. מסורת ומהפכה: ארבע מונוגרפיות. ניירורק, "ספרים", תש"ב. XIV, [2] 318 ע', לוחות-פורטרטים. 8°. התכן: דון יצחק אברבנאל, חייו ותורתו. בין מדינה לאקסטה — תכונות, פגישות, ניגודים. יהדות ועולם בתורת שפיונות. חשבונה של מהפכה [המהפכה הצרפתית של שנת 1789].

הגדול תורגם (בעיקר מעברית, יודית וגרמנית). בסוף הספר (ע' 568—589) רשימה ביבליוגרפית (מקורות וספרות). בה צוינו המקורות והספרות עליהם וגם שמות המתרגמים.

1191 ZENON PAPYRI; business papers of the third century B.C. dealing with Palestine and Egypt; ed. with introduction and notes by William Linn Westermann... Clinton Walker Keyes... and Herbert Liebesny. v. II. New York, Columbia University Press, 1940. x, 221 p., facs. 4⁰. = Columbia papyri, Greek series, no. 4.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 92.

1192 יזבל, יוסף אברהים. دريقوس.
(بيروت، طبع بمطبعة الاتحاد). 1929.
28, 29, 30 ص.

„דריפוס“ מאת יוסף אברהים יזבל. בירות 1939. על המעטפת: „הפשע היהודי האיום ביותר של המאה ה"י"“.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 991, 999, 1040, 1041, 1052, 1063, 1072, 1096.

עם ישראל בהווה

1193 פנץ, אשר. אידיש אין אמעריקע מוז גיין בארג ארויף! (Philadelphia, Pa.). דפוס Federal Press (1941). 48 ע'. 8⁰. „פונקטן צו דעם פראגראם פאר א נייער אידישער קולטוראזעגונג דא אין לאנד“. החוברת כוללת 8 מאמרים. שפורסמו תחלה ב"אידישע וועלט", 21—29 אפריל 1941.

1194 AMERICAN JEWISH COMMITTEE. RESEARCH INSTITUTE ON PEACE AND POST-WAR PROBLEMS. Jewish post-war problems; a study course... prepared by the Research Institute... Units I—III. New York City, (1942). 32; 40, 24; 48 p. 8⁰.

Unit 1: Why study post-war problems.
—2: The two world wars — a comparison and contrast. — Jews in world war I; a brief historic-

Texas. 1891—1941. Houston, Tex., (1942?). 120 p., illus., facsim., ports. 4⁰.

1186 H(YMAN) LOB. 1908—1941. (In memoriam). (Manchester, typ. H. Rawson), [1942]. 22 p., ports. 8⁰.

הימן לוב (1885, לונדון — 1941, ויטינגטון), נשיא החברה המתימטית במנצ'סטר, נהרג בהפצצות אנגליה.

1187 JEWISH WAR VETERANS OF THE UNITED STATES. Jews in the world war; a study in Jewish patriotism and heroism. New York, Jewish War Veterans of the United States, (1941). 23, [1] p., ports., tab. 8⁰.

על היהודים במלחמת העולם הקודמת.

1188 NORDAU, ANNA. Max Nordau; a biography, by Anna and Maxa Nordau; tr. from the French. New York, Nordau Committee, 1943. vi, 440 p., ports. 8⁰.

ביוגרפיה של הסופר הנודע והמנהיג הציוני מלס נורדוי שנכתבה ע"י אשתו ובתו. על נורדוי הציוני ע' 114—302.

1189 ROTH, CECIL. The Jews in the defence of Britain, thirteenth to nineteenth century; presidential address delivered before the Jewish Historical Society of England. October 27th, 1940. London, The Jewish Historical Society of England, [1940?]. 31, [1] p. 8⁰.

“Advance reprint from Transactions, v. 15”.

1190 SCHWARZ, LEO W. Memoirs of my people through a thousand years, selected and ed. by Leo W. Schwarz. Philadelphia, Jewish Publication Society, 5703 — 1943. xxvi, 597 p. 8⁰.

כאן כונסו דברי זכרונות ואוטוביוגרפיות של גדולי ישראל וספריו החל מספר היוחסין לאחימץ בן פלטיאל ומדברי הרמב"ם ומקטעים מאוצר עזן גנוז לר' אברהם אבולעפיה וגובר בפרקים מספריהם של א. פרומקין, מ. בובר, הרב מנחם א. טולר, י. נ. סמפטר וא. פלג רב הספר (מס' 128 ואילך) זכרונות מהמאה ה"ח והי"ט. בתחלת הספר הקדמה ומבוא מאת העורך (ע' IX—XXVI). רק חלק קטן מהחומר שנאסף כאן נכתב אנגלית במקורה ברובו

32 p. 8⁰. = Oxford pamphlets on world affairs, no. 45.

נכתב מתוך אהדה ליהודים ולציונות. כדי שארץ ישראל העברית תוכל לשמש תרומה חשובה לפתרון הבעיה היהודית שלאחרי המלחמה, נחוצה יציבות מדינית ביניהם לבין עצמם וגישה מדינית בטפול בעיות חוק.

1202 POALE ZION. GREAT BRITAIN. Under sentence of death. (London, Jewish Socialist Labour Party <Poale Zion>, 1942). 7, [1] p. 4⁰.

על גורלה של יהדות אירופה בארצות הכיבוש.
1203 [POLAND. MINISTERSTWO INFORMACJI I DOKUMENTACJI]. The legal position of Jews in Poland. London, (Polish Ministry of Information), 1942. 36 p. 8⁰. (Polish studies and sketches, no. 3).

על מצב היהודים בפולין בתקופת עצמאותה, בתקופת חלוקתה, בתקופת עצמאותה שבין שתי המלחמות ובזמן הכבוש הגרמני. בתחלת החוברת קטע מנאומו של הרב הראשי י. ה. הרץ והודעה רשמית בשאלה זו מטעם הממשלה הפולנית מאת פרופ' גורקה.

1204 ROBERTS, STEPHEN H[ENRY]. The house that Hitler built... With supplementary chapter bringing the story up to June 1st 1938. London, Methuen, (1938). XII, 408 p. 8⁰. "9th ed., rev. and enl." The present place of the Jews: p. 258—267.

גם במקומות אחרים בספר נזכרים היהודים (ראה מפתח ע' 400).

* 1205 ROPER, EDITH; CLARA LEISER. Skeleton of justice. New York, Dutton, 1941. 346 p. 8⁰. כולל חומר על היהודים תחת שלטון היטלר.

1206 SMITH, ROBERT. Our neighbours, the Jews... London, Edinburgh House Press, 1942. 24 p. 8⁰. = World issues, no. 7.

1207 SOUTH AFRICAN JEWISH BOARD OF DEPUTIES. The immigration of Jews into the Union <1926—1935>; with appendices for the year 1936; an analysis of official statistics. (Johannesburg, typ. Palladium Stationers, 1937). 17 p., diag., tab. 4⁰.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 988.

al sketch by Abraham G. Duker [distributed as part of Readings for Unit II]. — 3: How the Jewish communities prepared for peace during the first world war.

1195 COHEN, ISRAEL. The Jews in the war... London, F. Muller, (1942). 80 p. 8⁰.

מטרת המחבר לספר מה שהיהודים סבלו ומה שעלו במלחמה. המחבר השתמש בידועות שנתקבלו בממשלות בגולה, בידועות של הקורספונדנטים הגויטליים וגם בדבריהם של עדי ראיה וכו'.

1196 DANGERFIELD, ELMA. The battle of the ghetto. In: "The nineteenth century and after", v. 134, No. 800, October 1943. p. 157—168. 8⁰.

על השמדת יהודי פולין ע"י שלטונות הכיבוש הגרמניים בשנות 1941—1943. המחברת קובעת, שנשארו בחיים פחות מהחלק העשירי של יהודי פולין (לפני המלחמה 3.130.000 ועכשו פחות משלש מאות אלף).

1197 GOLD, ALFRED, ED. The most stupid of all races; dialogues and comments... New York, Bloch Publishing Co., 1942. 138 p. 8⁰.

הדברים נכתבו באירופה בזמן הכיבוש; כוונתם לתאר את הצד ה"רוחני" של ההיטלריזם. מדובר גם על היהודים.

1198 JOINT. DISTRIBUTION COMMITTEE. War relief activities of J.D.C.; a personal report by Morris [Carlton] Troper. New York, The American Jewish Joint Distribution Committee, [1940?]. 20 p. 8⁰.

1199 KAPLAN, MORDECAI M[ENAHEN]. The meaning of reconstructionism. New York, The Jewish Reconstructionist Foundation, 1942. 26 p., 1 l. 8⁰.

1200 LLOYD GEORGE, DAVID; A. L. SCHUSHEIM. Por que? (Buenos Aires), Columna, (1937). 2 p. l., 7—39, [1] p. 8⁰.

התכן: ד. לוי גורג' מה עשו היהודים ומדוע רודפים אותם. א. ל. שוסטהים: האם קיימת בעיה יהודית בארגנטינה.

1201 PARKES, JAMES WILLIAM. The Jewish question. Oxford, The Clarendon Press, 1941.

עשה בארץ ישראל בשנת 1936 בזמן המהומות ומשמיע את דעתו על השאלות הפוליטיות; הוא מתיחס באהדה רבה לצינות.

1214 GREAT BRITAIN. PALESTINE CURRENCY BOARD. Report of the Palestine Currency Board for the year ended 31st March, 1942. London, Waterlow & Sons, 1942. 7 p., diagr. 2°.

את הקודמות ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 109.

1215 HEHALUZ. AMERICA. Chalutzim <pioneers>. New York, Hechalutz Organization of America, 1942. 2 p. l., 2—50 numb. l. 4°. במכונת הכפלה. — מאסף. כולל מאמרים ורשימות על על החלוצין, העליה השלישית, פרקים מתאימים מהספרות היפה העברית ומדור מיוחד על החלוצין באמריקה.

1216 HEHALUZ. GREAT BRITAIN. פ.ס.ח London, Hechalutz b'Anglia, 5702 [1942]. 23 p., illus. 4°.

ע' 23 נדפס על עמ' ג' של המעטפת. לקוטי ספרות לפסח. הטכסט, פרט לעמוד ראשון, באנגלית.

1217 HELLER, JOSEF. Correspondence course in Zionism. Pt. 1: The Zionist idea. Lessons 1—12. London, Zionist Federation of Great Britain and Ireland, Education Department, [194—?]. 12 חוברות, בכל חוברת כשמונה ע' 8°.

1218 HERZL, THEODOR. The Jewish state; an attempt at a modern solution of the Jewish question. Foreword by Chaim Weizmann. New York, Pub. for the Zionist Organization of America by Scopus Pub. Co., 1943. 111 p. 8°. מהדורה א' של התרגום האנגלי יצאה מיד אחרי הופעת המקור בשנת 1896, המתרגם: Sylvie D'Avigdor מהדורה שניה מתוקנת ע"י ישראל בהן ראה ק.ס. י"ג ע' 485.

1219 HESS, MOSES. Rome and Jerusalem; a study in Jewish nationalism, tr. from the German with introd. and notes by Meyer Waxman. New York, Bloch Publishing Co., 1943. 3 p. l., 5—265 p. 8°.

הדפסה אנסטטית. התרגום נדפס ראשונה ב'1918. את

צינות וידיעת ארץ ישראל

1208 THE BALFOUR DECLARATION and American interest in Palestine; issued in connection with the twenty-fifth anniversary of the Balfour declaration. New York, American Emergency Committee for Zionist Affairs, [1942]. 19, [1] p., facsim. 4°.

1209 BEN-GURION, DAVID. Test of fulfillment: Can Zionism be achieved? New York, American Palestine Committee, (1942). 20 p. 8°. (Palestine and Near East series).

מתוך נאומי בועידה ציונית מיוחדת בניו יורק ב'9 במאי 1942.

1210 BRODETZKY, S[ELIG]. The Jews in the post-war settlement... Foreword by the Right Hon. the Earl of Harewood. London, The Jewish Historical Society of England, 1942. 27, [1] p. 8°.

בראש השער:

The Lucian Wolf memorial lecture, 1942.

המחבר חבר ההנהלה של ההסתדרות הציונית העולמית.

1211 CONFEDERACION JUVENIL SIONISTA ARGENTINA. J a n u c a h, fecha heroica; ed. por la Confederacion juvenil sionista argentina. Buenos Aires, 5701/1940. 1 p. l., 5—50 p., illus. (incl. music) 8°.

לקוטי-ספרות לחנוכה.

1212 COOPER, DAVID L[IPSCOMB]. Prophetic fulfillments in Palestine today. Los Angeles, Biblical Research Society, (1940). 118 p., illus. on pl., map. 8°.

המחבר רואה בצינות את התגשמותם של דברי נביאי ישראל.

1213 ERVINE, ST. JOHN [GREER]. A journey to Jerusalem. London, H. Hamilton, (1937). 366 p., pl., port. 8°.

הספר כולל רשמי מסע בארצות שעבר בהן בדרכו לא"י (ספרד, קורסיקה, מלטה, יוון, טורקיה, קפריסין וסוריה). המחבר מתעניין בעיקר במקומות הקשורים לנצרות. הוא

1225 TAUBER, JACK. Outline of Zionist history... New York City, Brith Trumpeldor Organization, [1942?]. III, 141, II numb. I., I l. 4⁰. במכונת-הכפלה.

1226 WEIZMANN, CHAIM. Palestine's role in the solution of the Jewish problem. London, Jewish Agency for Palestine, 1942. 14 p., I l. 8⁰. = Palestine pamphlets, no. I.

מתוך: "Foreign affairs", Jan. 1942.

1227 ZIONISM AN AFFIRMATION OF JUDAISM: a reply by 757 orthodox, conservative and reform rabbis of America to a statement issued by ninety members of the reform rabbinic charging that Zionism is incompatible with the teachings of Judaism. (New York, American Emergency Committee for Zionist Affairs, 1942). 7, [1] p. 4⁰. מלבד אלה עיין בדפוס ארץ-ישראל.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

1228 BERLIN. JÜDISCHES MUSEUM. Ausstellung im Jüdischen Museum Berlin: Hundert Jahre jüdische Kunst, aus Berliner Besitz, Dezember 1937 — Januar 1938. [Berlin, 1938]. 15 p., pl. 8⁰. רשימה של 116 מוצגים.

1229 EISENSTEIN, MRS. JUDITH (KAPLAN). Festival songs שירי מועד. New York, Bloch Publishing Co., 1943. VII, 64 p. 8⁰.

המלים בעברית באותיות לטיניות או באנגלית או בשניהם. עם לחי פסנתר.

1230 HARRACK, CHARLES DE. Sabbath eve service for the synagogue. For cantor <bariton>, mixed choir, and organ. New York, Bloch Publishing Co., [1941?]. 24 p. 4⁰.

ספרות עברית חדשה

1231 אפרת. ישראל. זהב... בידידוק, "ספרים". תשי"ב. 167, [1] ע. 8⁰. הספר כולל חמשה שירים גדולים. הנושא: המרצה למדינת קליפורניה אחרי גילוי עפרות הזהב שם בשנת 1849.

המקור ראה ק.ס. שנה ט"ו ע' 178. שם גם ידיעות על ההוצאות והתרגומים: נחוסף תרגום הונגרי, ראה שם ע' 470.

1220 JABOTINSKY, VLADIMIR. The Jewish war front. London, G. Allen & Unwin, 1940. 255 p. 8⁰.

זהו ספרו האחרון של הסופר והעסקן הציוני הנודע. הנושא: דרישות עם ישראל מאומות העולם עם גמר המלחמה.

התכן: Is it a war aim? "The antisemitism of things." The state exodus. The Max Nordau plan for Palestine.

את התרגום העברי ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 225.

1221 KLAUSNER, JOSEPH. Menahem Ussishkin, his life and work. (From the Hebrew by I. M. Lask). New York, Scopus Publishing Co., 1942. 158 p., pl., port. 8⁰.

את המקור ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 161. התרגום האנגלי יצא גם בירושלים. ראה ק.ס. שנה כ' ע' 142. להוצאה שלפנינו צורפה הקדמה מאת ישראל גולדשטיין.

1222 LEFTWICH, JOSEPH; JOSEF FRAENKEL. Theodor Herzl, the man and the legend. (London), pub. by R. Anscombe & Co., for the Jewish State Party, [1942]. 46 p., port. 8⁰. "An Oscar Deutsch Fund publication".

התכן: I. Leftwich: Th. Herzl, the man and the legend. J. Fraenkel: Th. Herzl, how Herzl became a Zionist.

1223 MIRKIN, JOSEPH. The prospects of Jewish mass agricultural colonisation. London, (typ. Narod Press), 1942. 22 p., I l. 8⁰.

מסקנות המחבר: התישבות חקלאית המונית של היהודים אפשרית אך ורק בארץ ישראל.

עיי' מס' 1188. NORDAU, A. Max Nordau.

1224 PEARLMAN, MAURICIO. Eretz Israel avanza, en el 20 aniversario del Keren Hayessod. Bs. Aires, Confederacion juvenil sionista argentina, (1941). 2 p. I., 7—33, [1] p. 8⁰.

ארץ ישראל קדימה. ליום השנה העשרים של קרן היסוד.

מאמרי מדע: הרפוי עפ"י התלמוד. חמי טבריה בימי קדם. התלמוד לא ישכח מישאל: — א. ר. מלאכי: רשימת מאמריו של רפאל שוחט (ע' 355—358). מלבד אלה עיין בדפוס ארץ ישראל.

ספרות יפה יודית

1237 באריי שא, מנחם. דער גייער. קאפיטלען פון א לעבן. א—ב. ניו יארק, (קאמיטעט "דער גייער", 1943. שירים, התכן: 1. באנד: בשר ודם. ריטלעך און צעדערן. ביים טייך. שלום. אין באד אריין. 2. באנד: פארבינדער. בלוט און ביר. וועג אין וואלד. לויפער און גייער. באמערקונגען.

1238 ביקל, שלמה. דעטאלן און סך הכלען: קריטישע און פאלעמישע באמערקונגען. ניו יארק, הויפט פארלאג "מתנות", 1943. 256 ע'. 8°. עם שער אנגלי נוסף. התכן: דער יידישער פראזאסטיק. קליינע און גרויסע משומדים. סט. צווייג. ה. מאן דער פארויסזעצער. דער טויט געהער צום לעבען. לייזיק דער דיכטער. דער דיכטער לעיעלעס. א. מאנגערס ליד. אפאטאשירנעש. דער דערציילער משה אלטמן. המשך און במקום. יידישער "פאנאזיסם". ד"ר נתן בירנבוים. אויף די וועגן פון דער יידיש-טעראטור. — פארציכונגען: פרץ. אל. שטיין. בארג. יידישער אומרו. פאדא—ניו יארק. א. אויערבאך: "לויטער איז דער אלטער קוואל". ברענער. הירשביין. עסעיאסטן. נאמבערג. פשטות. ג. גראס. פרויאט שפראך. ג. ב. מינקאוו. די שעפערשע גאליציע. פאמפלעט. פאמפלעטישער קוראזש. גראמע און ראמאן.

1239 טקאטש, מאיר זימל. נח"ס קאסטן: משלים און מעשה לען. שיקאגא, צענינסקי, 1942. 110. [2] ע'. 8°.

1240 לאקער, מלכה. שטעט. לאנדאן. י. נאראדיצקי, 1942. 82 ע'. [1] דף. 8°. שירים על ערים גדולות (לונדון, פריז, ניו יורק ועוד). בסוף הספר ע' 68—82 שירים על ארץ ישראל: עמק יזרעאל, תל אביב, ירושלים. צווייטער אויסטראליש-יידישער אלמאנאך. עיין מס' 1152.

1241 שאלאכאוו, מיכ[איל]. די קוילנאראפער קאמאנע. לא פראגענט פון דעם ראמאן "דער שטילער דאג". מאסקווע, אגיו, מעלכע-פארלאג, דער עמעס.

1232 בצרון, שנה ד', חוב' י"א—י"ב (47—48): חוברת לבקרת. ניו יורק, אביאלול תש"ג. ע' 283—400. 8°. התכן: 1. טירוב: בקרת לבקרת. ישעיה רבי נוביץ: על תפקידה של בקרת. ד. ש. שפירא: על בקרת התלמוד החדשה. ש. ר. פייגין: תולדות ההלכה (מאת ח. טשרנובין). א. אפשטיין: "אהבת הושע" (ליובל החמישים של שמעון גינצבורג). ש. לינק: מכס נורדוי. ב. א. חורגין: א. קבק. מ. קומר: עולמו של שלום עליכם. רשימות וסקירות (על ספרים חדשים). עם סיכום אנגלי בסוף החוברת. בחוב' יש גם מקצת מהטכסט הרגיל.

1233 ברינד, משה. משלש לשונות: שירים מתורגמים מאנגלית, גרמנית ואיטית. ניו יורק, "מרחב", תש"ג. 120 ע'. 8°. "אין הקובץ הזה אנתולוגיה במובן המקובל. המתרגם, בקראו שיר שמצא חן בעיניו, נסה לתרגמו" (מההקדמה).

1234 הלל'ס, שלמה. תחת שמי בסרביה: ספור. ניו יורק, "ספרים" מטעם אגודת הסופרים בא"י והסתדרות העברית באמריקה ע"י קרן לתרבות בסינסינטי בע"מ, תש"ב. 240 ע'. 8°. ספור מהשנים הראשונות אחרי המלחמה העולמית הראשונה והעליה השלישית לא"י (שבסרביה שמשא אחת "מתחנות מעבר"). זהו ספור שני לטריטוריה: את הראשון "בהמוט ארץ" ראה ק.ס. שנה י"ב ע' 15.

1235 וויסלבסקי, צבי [אריה]. יחידים ברשות הרבים: מסות על אישים. ניו יורק, "ספרים", תש"ג. [5] דף. 233 ע'. 8°. התכן: אחידהעם. ברדיצבסקי. פרישמן. שמריהו לוי. ביאליק. טשרני- הובסקי. יעקב שטיינברג בהגיגותיו. סופרי בסרביה היהודית: (פיקמן) בן ציון הלל, ש. ל. בלנק. נומברג. יוסף קלוזנר. דובנוב. ברנפלד. מי. בוכר. ברטוביה. הורודצקי. הדברים פורסמו תחלה בכתבי עת.

1236 שוחט, רפאל. כתבי רפאל שוחט. עם תולדותיו ורשימת מאמריו מאת א. ר. מלאכי. ניו יורק, יודים, תש"ג. XVIII ע'. [1] דף. 358 ע'. [1] דף. לוח פורטרט. 8°. התכן: א. ר. מלאכי: רפאל שוחט. ספרים וזכרונות. מאמרים ורשימות (ס"ה 11). אישים וספרים. ר. בריינן בימיו האחרונים. פ. מ. רסקין ושירתו. א. ר. מלאכי. טרומפלדור. י. דיהאאן: "ספר המונחים לרפואה ולמדעי הטבע". מרחב. יצחק. המוכיח בשער.

חנוך הוראה

1245 CHICAGO. HEBREW THEOLOGICAL COLLEGE. Hebrew Theological College, Chicago, 1922—1942. (Chicago), [1942?]. 1 p. l., 67, [1], 14 p. illus., ports. 4°.

קבץ מאמרים ורשימות. 14 ע' שבסוף: מדור עבריינות.

1246 PHILADELPHIA. DROPSIE COLLEGE FOR HEBREW AND COGNATE LEARNING. Founder's day addresses...: Saadia Gaon — the millennial sage and our times, by Abraham A. Neuman. — Jewish survival our special responsibility, by Henry Monsky. Philadelphia, 1942. 16 p. 8°.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 1004, 1005, 1045, 1058, 1074, 1093.

ספרי למוד

1247 רובינשטיין, שמחה. ישראל; ספר מקרא לאחר ראשית הקריאה והכנה בשיחה עברית... מוצר בידי פלכס קראוס. ניויורק, בלוך פובלישינג קאמפאני, תש"ג. VIII, 136 ע' תמונות. 8°.

מלבד זה עיין בדפוס א"י מס' 1014, 1016, 1082, 1087.

ספרי מדע כלליים בעברית

עיין בדפוס א"י מס' 992, 995, 1011, 1032, 1078, 1079, 1089, 1094.

1941, 39, [1] ע' 8°. עורך התרגום: ב. גולדנברג. — שער נוסף ברוסית על ע' ד של המעטפת.

1242 ROBACK, A[BRAM], A[ARON]. Psychology through Yiddish literature; apologia pro vita yiddica. Cambridge, Mass., Sci-Art Publishers, 1942. 98 p. 8°.

תשובת המחבר למבקרי ספרו: The story of Yiddish literature.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 982, 1111.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

1243 GESSNER, ROBERT. Here is my home. New York, Alliance Book Corporation, (c1941). 4 p. l., 3—433 p. 8°.

ספור מחיי היהודים בארצות הברית של אמריקה מימי מלחמת העולם הקודמת.

ספרות הנוער

1244 ליבוביץ, משה. שירי ילדים. (הציורים בידי מ. פדנהאור וא. ליב). ניויורק, "עברים", תש"ג. 199, [4] ע' 8°. עם הקדמה מאת דניאל טרסקי.

מלבד אלה עיין בדפוס ארץ-ישראל.

שקל הקודש

הנספח ללשון למודים לר"ד אבן יחיא

מאת

חנוך ילון

מקובלת ועומדת דעת שד"ל, ששקל הקדש הנ"ל לא מעטו של ר"ד יצא מחברו אנונימי ונספח ללשון למודים⁽¹⁾. נראה לי להוסיף על דברי שד"ל ולבססם.

(א) לשון למודים ושקל הקדש נדפסו, כידוע, ראשונה בשנת רס"ו. השער של מהדורא זו חלק לגמרי, ולא נאמר בתחילת עמ' ב' אלא "לשון למודים בחכמת הדקדוק להחכם השלם ה"ר דוד" וכו'. שקל הקדש לא נזכר שם. וזה לשון הקולופון:

"להיות חכמת הדקדוק חכמה מפוארה והכרחית להבנת ספרי המקרא: והיה המאמר הזה המכונה בספר לשון למודים קב ונקי כולל כל מה שאמרוהו חשובי המדקדקי' חדשים גם ישנים בקיצור מופלג כמו שהודע בהקדמתו הרב המחבר ז"ל: והוא ממה שלא יעלה ג"כ שא' מתכסיסי כל חכם לב הידיעה במלאכת השיר וההקפה בו: אשר גם זה נכלל בשלם שבפנים, במאמר קצר כפי טבע האפשר הנקרא שקל הקדש, נחה שקטה ההסכמה בלב האחים הנכבדים המחקקים כר' דוד וכו' שמואל בן נחמיאש להדפיס אלו ב' החבורים. ותשלם המלאכה המפוארה הזאת ב"מ לירח אלול משנת ירון לפרט האלף הששי" וכו'⁽²⁾.

מאמר על "מלאכת השיר" היה כנראה דבר של חפץ בספר דקדוק (כך הוסיפו, כידוע, פרקים משל שקל הקודש בסוף המהלך לרמ"ק) ושמו של ר"ד, חכם מפורסם ומחברם של ספרים חשובים, היה מוסיף הרבה להשבתת מקחם של המדפיסים, ואם נמנעו ולא הזכירו שם זה על שקל הקדש, הרי שידעו שלא ר"ד הוא המחבר. הספר נדפס שנתים אחרי פטירת המחבר ועדיין לא נשתקעו הדברים, והמדפיסים הבדילו ולא כללו את שני החבורים יחד.

1) עיין אגרות שד"ל, חלק ז עמ' 982: "והנה בפרק ז [של שקל הקדש] מצאתי: לפיכך כשיבא השוא בשתים אותיות סמוכות יש לנו להניח הראשונה ולהניע השנייה... או כמו וישב ממנו שבי ויבך על צואריו. יפת אלהים ליפת בסוף המלה עכ"ל. אבל בס' לשון למודים שער ראשון פרק ה' מצאתי: ואמנם כשיבאו שנים שואין באמצע המלה הראשון הוא נח נראה והשני נע... וכשיבאו בסוף המלה לפי קצת המדקדקים יש להם זה הדין עצמו ולפי דעת קצתם והם כל האחרונים שניהם נחים... הרי מבואר כי מי שכתב לשון למודים לא כתב שקל הקדש כי הראשון עושה השוא השני נע, והשני עושה אותו נח" וכו'. עיין גם שטיינשניידר, האנדבוך מספר 78, בקריית ספר, שנה י"ח עמ' 192 ואילך, מסיק נ. אלזוג, כי שקל הקדש ולשון למודים שניהם לר"ד אבן יחיא הם.

2) מהדירי דפוס שלישי, נכד ר"ד ור"ש אלמולי, קושטא ש"ב, אף הם קבעו בשער (כפי שרמזו שטיינשניידר, שם): "ספר לשון למודים שחבר החכם הר דוד יחיא ז"ל" ולא כללו ליחס לו בפירוש את שקל הקדש, ואם הוסיפו שם, בשער: "להיות חכמת דקדוק לשוננו חכמה רמה ומפוארה והכרחית מאד לכל מי שירצה ללמוד איזו חכמה בלשון הקדש ובפרט להבנת ספרי המקרא והמשנה והיו ב' החבורים האלו אשר הראשון מהם בדקדוק והשני במלאכת השיר חבורים נפלאים כוללים בקצור מופלג כל החכמה הזאת בשלמות לכן הסכים" וכו'. הרי אין זה אלא הקולופון של דפוס רס"ו בשנויים. אפשר שהיו רוצים שיקרא שם ר"ד על כל הספר כולו, ואפשר שלא היה איכפת להם אם כך יקבע בדעתו של הקורא, אלא שנמנעו מדברים ברורים שאינם דברי אמת. ונבדו של ר"ד לא ידע בעניין זה, בשנת ש"ב, יותר ממה שידעו המדפיסים ר' דוד ור' שמואל, בני דודו ומקומו של ר"ד אבן יחיא, שהדפיסו את לשון למודים בשנת רס"ו, מיד אחרי פטירתו של המחבר.

שקל הקדש הרי הוא לכל הדעות חבור שלם עם מבוא בפני עצמו, ולא יתכן, שמחברם של שני ספרים קרובי עניין לא ירמוז באחד מהם על חברו. ולא את שקל הקדש בלבד הוסיפו ללשון למודים. אף הפאראדוגמאות של הבניינים, שנדפסו שם לפני שקל הקדש אינן של גוף הספר, שכן הפרק האחרון שלפני הפאראדוגמאות מסיים ואומר: "ובזה נשלם מה שראיתיו הכרחי לכתוב בזאת המלאכה ובוזה המעט תעמוד על השאר... והאל הקדוש יישירך אל האמת, ת"ס". נראה שהמדפיסים הם שהזמינו פרק זה מאחד העוסקים בדקדוק וספחיהו לתועלת הלומדים.

(ב) הגיית השוא הנע.

לש' למ' תחילת פרק ה' שקל הקדש פרק ח':
 "כן אין לנו הבדל במבטא בין... ובין "ואין לנו הרגש בהבדל אלו השלש
 הצרי והסגול ובמקומות רבים אין מבדילין תנועות במבטא רצוני בין הצרי והסגול
 בין השוא לשני אלו". והשוא".
 ובעל לשון למודים מוסיף בסמוך לסוף פרק ה': "והנה בבואו [השוא] לבדו הנה קריאתו
 חסיה לפתח".

זו ראייה מכרעת היא: לשון למודים הוגה את השוא הנע כפתח, או מעין פתח, ושקל הקדש אינו מבחין בינו ובין הצרי והסגול, ואין לפלפל בזה ולא כלום; הרי הוגי שוא כפתח (ואף בזמננו כך, כגון התימנים). ועיין הליכות שבא לר"ש אלמולי דף ו ע"ב: "רוב העולם כלו קורין כל שוא נע שבעולם כמו סגול או צרי וקצת מה שמצאנו בזמן הזה כסדר קצת המדקדקים הוא אנשי טוליטולה שקורין כל שוא כפתח". ושוב בדף ז ע"א: "שכל שוא שבעולם אנו משוים אתו לסגול ולצרי". ר"ש אלמולי מגלה בזה ויכוחי מדקדקים בעניין הגיית השוא ודעתו הרי היא כדעת שקל הקדש נגד דעתו המפורשת של ר"ד אבן יחיאל, שהיא "כסדר קצת המדקדקים" ועל פי מסורת "אנשי טוליטולה".

ומכאן שוב לראיית שד"ל. אלו היה ברור, שר"ד הוא מחברו של שקל הקדש, על כרחנו היינו עמלים לפשר את הסתירה שהביא שד"ל בעניין השוא השני של וישב ויבך ויפת, אבל מאחר שמצינו ניגוד גמור ביניהם בעניין הגיית השוא ושוב מצינו שהמדפיסים נמנעו ולא יחסו את שקל הקדש לר"ד, הרי שאף בעניין שני השואים שבסוף תיבה אין לפשר. ר"ד כותב בפירושו, שמחלוקת היא בין מדקדקים ודעתו (כדעת ראב"ע), שהשוא השני נח, ודעת שקל הקדש כדעת המדקדקים (ר"י חיוג) שהשוא השני נע⁽³⁾.

(ג) מקרבת רעיונות וסגנון אין לדון על מחבר אחד⁽⁴⁾, שאם לא כן נבוא לידי אבסורדים. והרי יש בשני החיבורים הנידונים בזה אף מרעיונותיהם ומסגנונם של מי שקדמום, ואין להאריך בזה. או ששקל הקדש קדם ולשון למודים מושפע ממנו או להפך (אפשר הדבר?). ומה בכך שבין המשוררים שהובאו בשקל הקדש נמצאים שלשה מבני משפחת יחיאל⁽⁵⁾ (שלש דוגמאות משלהם נגד עשרים ויותר משל אחרים: רשב"ג, ריה"ל, ראב"ע ואחרים). כלום לא יצויר, שמחבר שקל הקדש היתה לו איזו זיקה לבית יחיאל והכניס חרוזים אף משלהם? ושם משום כך נכרות עקבות שקל הקדש בלשון למודים. בין כך ובין כך, הצד השלילי ברור: יש סתירות של ממש בין שני חבורים אלו ור"ד אבן יחיאל אינו מחברו של שקל הקדש. (הפסקאות, שהבאתי למעלה מהליכות שבא לר"ש אלמולי, העתקתי לי לפני כמה שנים מן הטופס של מר שוקן, לכשתשוב היכולת לעיין בספר ההוא, אפשר שיהיה צורך לשוב לעניין זה ולהעיר על יחסו של הליכות שבא לשקל הקדש).

(3) עיין ריש צחות לראב"ע. (4) ק"ס, שם 197.

(5) בן חנניא 1861 עמ' 108 (הכותב שם חותם בשם בדוי Wahrheit). (Von einem Freunde der Wahrheit)

לקוטים ביבליוגרפיים

מאת

אברהם יערי

נא. הדפוס העברי בהרובשוב.

את תולדות הדפוס העברי בעיירה הפולנית הרובשוב ניסה לתאר ח. ד. פריעדבערג בפרק קצר בספרו "תולדות הדפוס העברי בפולניא"¹. מלואים לרשימתו רשמתי בבקרתי על ספרו הנ"ל². מלואים נוספים רשם יצחק ריבקינד³. ומכיון שבינתיים עלה בידי לרכוש לגנזי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ספרים בלתי-ידועים מדפוס הרובשוב, ומכיון שהתברר לי לאחר עיון נוסף שרשימת פריעדבערג לקויה לא רק בחסר אלא גם ביתר, אנסה לסכם כאן ברשימה מפורטת כל מה שידוע לנו עד כה מדפוס הרובשוב. מתוך רשימה זו תתקבל תמונה שונה לגמרי של פעולות הדפוס העברי בעיירה ההיא.

הדפוס העברי בעיירה הרובשוב (Hrubieszów) במחוז לובלין בפולין, נוסד לאחר מלחמות נפוליון, בשנת תקע"ו (1816) והיה קיים עוד בשנת תקפ"ג (1823). הדפוס פעל איפוא במשך שמונה שנים רצופות, ונדפס בו לפי ידיעתנו כיום, 34 ספרים.

מייסדי הדפוס היו שלשה שותפים, והם מנחם מענדל פינקל שטיין, משה בר"י ציקור, ושאל משה גאלד שטיין. הראשון והוא העיקר, מנחם מענדל פינקל שטיין, היה בעל הכסף, והוא איש הרובשוב. השני, משה ציקור, היה איש לאשצוב (Laszczów) שבאותו מחוז, והוא הצטרף כמדפיס-מומחה, כי כבר פעל לפני-כן כמדפיס עברי בלאשצוב בשותפות עם ר' יהודה לב בר' יצחק רבינשטיין בשנות תקע"ה—תקע"ו (1815—1816)⁴. השלישי, שאל משה גאלד שטיין, שהיה איש הרובשוב, פעל אף הוא כמדפיס בלאשצוב בשנת תקע"ו (1816), שבה הדפיס שם ספר אחד בשותפות עם ר' יהודה ליב רבינשטיין הנ"ל⁵.

עתים נזכרים בשערי הספרים מדפוס הרובשוב שמותיהם של שלשת השותפים בפרוטרוט⁶. עתים נזכר במפורש שמו של מנחם מענדל פינקל שטיין בלבד, ואילו שאר שני השותפים נכללו בכינוי "וחבריו"⁷. ועתים נזכרו רק שמותיהם של שני השותפים הראשונים, פינקל שטיין וציקור⁸. משנת תקע"ט (1819) ואילך נסתלק גאלד שטיין מהשותפות, ושמו נעלם לגמרי משערי הספרים, ונזכרים פינקל שטיין וציקור בלבד⁹.

*מאמרי זה הוא המשך לסקירותי על הדפוס העברי בערים הקטנות שבפולין-רוסיה: לאשצוב, ברסלב, מינקאוויץ, זסלב, באהסלב, פאריצק, מינסק. (קריית ספר, שנה י"ב, י"ג, י"ט, כ').

- (1) אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 100—102.
- (2) קריית ספר, שנה ט', עמ' 432—439. (ועל הרובשוב, שם עמ' 435).
- (3) קריית ספר, שנה י"א, עמ' 387—388.
- (4) עיין מאמרי על הדפוס העברי בלאשצוב, קריית ספר, שנה י"ב, עמ' 238—247.
- (5) עיין במאמרי הנ"ל מס' 7.
- (6) עיין להלן ברשימה מס' 2, 7, 9, 11, 13—16, 19.
- (7) עיין להלן ברשימה מס' 6, 10, 12.
- (8) עיין להלן ברשימה מס' 4.
- (9) עיין להלן ברשימה מס' 17, 18, 20 וכו'.

משנת תקפ"א (1821) ואילך אנו מוצאים על ספרים אחדים את שמו של משה בר"י ציקור בלבד, ואילו הצטרף לשותף בשנת תקפ"ג (1823) שלמה בר"ד לעזר מלאשצוב¹⁰. בשערי ספרים אחדים שנדפסו בהרובשוב העלימו המדפיסים לגמרי את שם העיר או את שמותיהם, או את שניהם יחד, בודאי מטעמי צנוּוּרה או תשלום מכס-הספרים¹¹. ויש שהזכירו המדפיסים את שם העיר ואת שמותיהם בטפסים מסוימים של ספר, אבל העלימום בטפסים אחרים, ועתים לא הסתפקו בהעלמה, אלא זייפו וכתבו שם עיר אחרת, או פרט שנה אחרת, כדי להטעות את הצנוּור או המוכס¹².

מקצת הפועלים-האומנים הובאו להרובשוב ממקומות אחרים, ביחוד מלאשצוב (שבה פעלו תחילה שנים מהשותפים המדפיסים כנ"ל), מלבוב ומזאלקווא, ומקצתם נתאמו בהרובשוב גופה, ואלה שמות הפועלים שעבדו בדפוס הרובשוב:

- 1 אליעזר סג"ל, מגיה, תקע"ח.
 - 2 ברוך אברהם בן דוד מק"ק הרובשוב, מסדר אותיות, תקע"ט.
 - 3 דניאל זאב בן מאיר סג"ל מק"ק הרובשוב, עוסק במכש, תקע"ח.
 - 4 הבחור חיים בן אליעזר מק"ק לבוב, מסדר אותיות, תקע"ח—תקע"ט.
 - 5 הבחור יצחק בן דוד מק"ק לאשצוב, מסדר אותיות, תקע"ז.
 - 6 ישכר בן רפאל מק"ק זאלקווא, פועל במכש, תקע"ח.
 - 7 מנחם מענדיל בן ברוך סג"ל מק"ק זאלקווא, זעציר, תקע"ח.
 - 8 הבחור פסח יוסף בן צבי הירש מק"ק לענטשנא, פועל במכש, תקע"ח—תקע"ט.
- הספרים שנדפסו בהרובשוב נדפסו בהידור חיצוני, אבל לא הצטיינו בתכנם, רובם ספרים שנדפסו לפני כן בדפוסים אחרים, ספרי-עם שרבים קופצים עליהם: ספרי עברייטייש עממיים¹³, ספרי מוסר ואגדה¹⁴, ספרי תפלה למיניהם¹⁵, וספרי חסידות וקבלה¹⁶. כמעט בכל הספרים שנדפסו בהרובשוב אפשר למצוא על השער או מעבר לשער או בסוף הספר קישוט מיוחד לדפוס זה¹⁷. עפ"י ציור זה אפשר לזהות בוודאות ספרים מדפוס הרובשוב שהעלימו בהם את שם העיר.

בטרם אעבור לרשימת הספרים שנדפסו בהרובשוב, יש ליישר קצת הידורים ולברר ענינם של כמה ספרים שנרשמו ע"י פריעדבערג בין הספרים שנדפסו בהרובשוב, זבאמת לא נדפסו שם. ב"בית עקד ספרים" בערכו רושם פריעדבערג: לקוטי הלכות לר' נחמן מברסלב, הרובשוב תקס"ט. ספר כזה לא היה ולא נברא. בשנת תקס"ט עוד לא היה קיים בית-דפוס בהרובשוב, והספר "לקוטי הלכות" לר' נחמן מברסלב נדפס בפעם הראשונה בזאלקווא בשנות תר"ז—תר"ץ¹⁸. בספרו "תולדות הדפוס העברי בפולניא" עמ' 101 רושם פריעדבערג בין הספרים מדפוס הרובשוב ס' "יין הרקח" [1] תקע"ז. גם ספר כזה אין במציאות, והטעות נשתרבה מזה שבשנת ת"ק פ' נדפס בהרובשוב ס' שיר השירים עם פירוש הרמב"ן ועם פירוש ר' אליעזר מגרמיזא, שנקרא במהדורות אחרות גם "יין הרקח"¹⁹.

(10) עיין להלן ברשימה מס' 30, 33 (11) עיין להלן ברשימה מס' 3, 8, 32.

(12) עיין להלן ברשימה בהערות למס' 7, 14, 15, 16, 18, 33.

(13) עיין להלן ברשימה מס' 1—3, 7, 28.

(14) עיין להלן ברשימה מס' 9, 13—18, 21, 23, 24, 26, 34.

(15) עיין להלן ברשימה מס' 4, 10, 25, 31, 32.

(16) עיין להלן ברשימה מס' 6, 8, 11, 19, 22, 27, 29.

(17) עיין צילומי בספרו הנ"ל של פריעדבערג בטבלא השלישית מס' 3.

(18) והשווה להלן ברשימה בהערה למס' 5.

(19) והשווה להלן ברשימה מס' 27.

שם רושם פריעדבערג ס' "פתחי שערים" הרובשוב תקע"ט. הכוונה לס' "פתחי שערים" על מסכת בבא מציעא לר' ישכר ב"ר יהודה ליב, כפי שהוא מפרש ב"בית עקד ספרים". חלק ראשון של ספר זה נדפס בדיהרנפורט תקע"ט. והחלק השני על שלשת הפרקים האחרונים שבמסכת נדפס בעילום מקום הדפוס. ועל השער כתוב: תקע"ט. איני יודע על סמך מה חשב פריעדבערג שנדפס בהרובשוב. ברור לגמרי מהנייר והאותיות שנדפס במחצית השניה של המאה התשע-עשרה, ולדעתי נדפס בברסלוי או בקניגסברג בשנת תר"ך (1860) לערך. על כל פנים לא נדפס בהרובשוב (או בפולין-רוסיה בכלל) ולא בשנת תקע"ט.

פריעדבערג רושם שם בין הספרים שנדפסו בהרובשוב ס' תוצאות חיים, תקע"ז. אני מניח שהתכוון לספר כשם זה שהוא קיצור ראשית חכמה, שנדפס בשנה ההיא בעילום מקום הדפוס. אולם לפי ציור המסגרת שמסביב לשער ודאי בעיני שנדפס במינסק או ויץ, ויש להוסיפו לרשימת הספרים שנדפסו במינסק או ויץ שפרסמתי²⁰). והנני מעתיק כאן את השער:

ספר / תוצאות חיים / ראה זה דבר חדש הוא ספר הנכבד כל / הקורא בו מלבשתו ענוה ויראת ה' אשר / חברו האלקי כמהר"ר אליהו די וידאש נ"ע / בעה"מ ספר ראשית חכמה אשר כבר / נודע בשערי אמרוני טהורים מגלה מסתוריים. / ומאירים כספירים דבריו כדרבנות נטועים / ובמסמרים כי חיים הם למוצאיהם להחיות לב / נשברים כאשר עיניכם תחזינה משרים: / בשנת תקע"ז לפ"ק. [38] דף. 12°. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י בערבוביה).

לבסוף ראוי לציין עוד מציאותו של ספר אחד שבו נאמר בשער שנדפס בהרובשוב, ובאמת נדפס בפולנא, הלא הוא ס' "חיות דעת" לר' יעקב מליסא²¹).

רשימת הספרים שנדפסו בהרובשוב

תקע"ו

1 שיר השירים [עם תרגום טייטש]. הרובשוב תקע"ו. (על פי פרילוצקי, מאמע-לשון, ווארשע 1924, עמ' 81 בסופו).

תקע"ז

2 ספר אורחות צדיקים תשמור למען תלך בדרך טובים: מיט גאטש הילף האבן מיר דש ספר אורחות צדיקים אויף דייטש גמאכט. איין גוטא (רפואה) צו דר נשמה איז דרינגן גדאכט... עפ"י רשיון הצענזור. נדפס פה ק"ק הרובשוב בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה ברי" ציקור מלאשצוב וה"ה... שאול משה גאלד שטיין: לפרט ובאורח צדיקים נלך לפ"ק [תקע"ז]. [33] דף. 12°. 10:16 ס"מ. (אותיות צור"ר).

3 ספר גדולת דוד ומלכות שאול. אין דיון ליבליכן ספר ווערט פיל היסטוריעס דר צילט. ווי שאול המלך הט מיד דוד המלך וויכוחים גהט. אונ אוך די אהבה פון דוד מיט יהונתן. אונ אוך וואש שמואל הנביא הט מיט שאול המלך וויכוחים גהט. אונ וואש שאול המלך מיט ויין הייבט ליט הבן גמכט אין די מלחמות מיט די פלשתים. און אוך ווערט פר מעלד פיל משלים און אוך גרוש מוסר פון אמונת הבורא יתברך. און איטליכר מענש קאן זיך ארוש נעמען איין מוסר השכל. דש האט מן מעתיק גוועזן אוש דעם ספר הנחמד מלכות שאול [לירסף האפרתי מטראפלאוויץ] פון לשון הקודש אויף טייטש כדי אז יעדר מענש זאל קאנן אין דיון ספר

(20) קרית ספר, שנה י"ט, עמ' 267—276.

(21) עיין ריבקינד, קרית ספר, שנה י"א, עמ' 388; פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולנא, עמ' 76.

בהענד לעזין. נדפס פה ק"ק הרוב שוב בשנת תקע"ז לפ"ק: [29] דף. 12°. (אותיות צו"ר).
(גמצא בספרית בית-המדרש לרבנים בני-יורק).

המקור נדפס בפעם הראשונה בחינן תקנ"ד. התרגום נדפס בפעם הראשונה בלבוב תקס"א, והמתרגם
הוא נפתלי הירש בן דוד. ועיין מה שכתבתי על התרגום ומהדורותיו ב"קריית ספר" שנה י"ב, עמ'
384 ואילך. — פריעדבערג רושם בטעות: גדולת שאול.

4 ספר הגדה של פסח עם פרושים... פי' אחד מהגאון... מוהר"ר נתן שפירא ז"ל
בעל מגלה עמוקות... פי' השני מהגאון... מוהר"ר שמשון מאוסטרפאלי עוד פירושים
מהגאון אלקי מוהר"ר אלעזר בעל מעשה רוקח עוד פירושים מהגאון מוהר"ר שאול אב"ד
דק"ק אמשטרדם והרבה דברים מהגאון מוהר"ר יחזקאל מק"ק פראג. חוץ פירושים הרבה
מגאונים מפורסמים אשר לא נקבו בשמותם... הבאתי לבית הדפוס אני הקטן מרדכי צבי מזבארין
השוכן כעת בק"ק זלאטשוב. בדפוס... מוהר"ר מנחם מענדל פינקלשטיין וז"ה... משה ברא"י ציקור
מלאטשוב. Hrubieszow. בשנת תקע"ז לפ"ק: [18] דף. 4°. 16:20 ס"מ. (אותיות מרובעות—
מנוקדות ואותיות רש"י). (ראיתי בגנני ש. ז. שוקן בירושלים).
עם הקדמת המביא לבית הדפוס.

5 ליקוטי הלכות הנקרא בשם לקח טוב... [ספר-לימוד לתלמוד]. הרוב שוב
תקע"ז. (פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, עמ' 101).
בעצם מציאותו של ספר זה מדפוס הרובשוב אין להטיל ספק, כי הוא נזכר במהדורה מאוחרת יותר
שנדפסה באחת מערי רוסיה בשנת תקפ"ה: ליקוטי הלכות הנקרא בשם לקח טוב... ועתה נדפס מחדש בכל מיני
סידורים באותיות גדולות... ובהוספה מרובה שהי' נדפס מקודם בהרובשוב. לפי שכן לקח טוב נתייחס
לפ"ק. (ראיתי ברשות ר' מיכל רבינוביץ בירושלים). — פריעדבערג שם רושם "ליקוטי הלכות" סתם ואינו
מפרש את מהות הספר. לעומת זה הוא רושם ב"בית עקד ספרים": לקוטי הלכות לר' נחמן מברסלב, הרובשוב
תקס"ט. וכאן כוודאי טעות, כי "לקוטי הלכות" לר' נחמן נדפס בפעם הראשונה בזאלקווא תר"ו—תר"ז (עייין:
ג. שלום. קונטרס אלה שמות, מס' 21).

6 ספר נועם אלימלך זה החיבר אשר חיבר ה"ה הרב המקובל החסיד המפורסם איש
אלקים קדוש יאמר לו אשר מעייניו יצאו חוצה ותורתו אומנתו תורת אמת [ר' אלימלך
מליזענסק] על חמשה חומשי תורה... גם כמה ליקוטים על פסוקים וגמרות ודרושים... להורות
לעם ה' דרך ה' ואת המעשה אשר יעשון: וכדי שלא להוציא נייר חלק הדפסנו בהתחלה לזכות
הרבים צוואות מהרב החסיד המחבר הנ"ל: ולבסוף הדפסנו טעמי מצות וסודות להחכם
המקובל כמוהר"ר יוסף גיקטיליא זל"ה ס"מ תפילין ציצית מזוזה שבת ודיניו ושעטנז:
Hrubieszow בהרובשוב בדפוס... מנחם מענדל פינקלשטיין וחבריו, כי אמר אלהי
אבי בעזרי לפ"ק [תקע"ז] 1817. [1] 93 דף. 18:22 ס"מ. (אותיות רש"י).
שם הספר, העיר והמדפיס נדפסו בדיו אדום.

7 ספר חסידים. תנו עיניכם טוטץ אייער אויגן אויף דעם ספר הקדוש וואש איז
ארויש גקומן וואש עש איז נאך אויף דר וועלט ניט גוועזן: איר ווערט דרינגן גפונן גרויש (מוסר)
און (תוכחה): און גאנץ היפשה שיינה מעשות אויך גרושה (דינים) ווען מיר וועלן אלש ארויש
שרייבן דאש (תועלות) פון דעם (ספר) איז אום מיגליך צו דר שרייבן דען דר נאמן דר פון איז
ספר חסידים או אז איז עש אלץ פון פארנט ביני און היגטרשטן דף אייטל חסידות קייט דאש
ספר האט געוועזן האיש הקדוש אלקי רבינו יהודה התמיד זצ"ל (וכותו יעמוד לנו
ולכל ישראל) דש מיר זאלן קאנן האלטן אלץ וואש אין דעם ספר שטיט (בזכות זה) וועלן מיר
זוכה זיין (לעלות לציון: ברגה) אמן: ...בהרובשוב על ידי המדפיסים... מנחם מענדל פינקל

שטיין וה"ה... משה בר"י צוקר וה"ה... שאול משה גאלד שטיין, יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם לפ"ק [תקע"ז]. [32] דף. 4° 18:21 ס"מ. (אותיות צו"ר).

יש טפסים שבהם נשמט מהשער שם העיר ושם המדפיסים, ובפרט שינו את האותיות הגדולות, וכתבו: יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם לפ"ק [תקע"ז]. אבל זאת זאת אין ביניהם שום הבדל, ונראה שעשו כך כדי להעלים בטפסים אלה את זהות הדפוס וכדי להטעות בעיני השנה.

8 ספר שבחי הבעש"ט והוא ספורי נפלאות ונוראות מכבוד... הרב האלקי מ' ישראל בעש"ט זיע"א... נודע בשערים כשרון מעשה המביא לבית הדפוס זה הספר... למען יספרו לדור אחרון... והגם כי המדפיסים הקודמים הכינו רשת לפעמי המדפיסים לבל ידפיסוהו שנית, כלכלנו דברינו במשפט לפני כל יודעי דת ודין תה"ק, ורבו המתירים, כי ממדינה למדינה אין כאן לא חרם ולא שום איסור ולא השגת גבול. ואדרבה למצוה יחשב לרווח צמאון העם, המתאווים רצים ושבים כמטמונים יחפשוהו להשביע בצחצחות נפשם מנופת צוף סיפורי מעשי הקדושים ז"ל, כי הראשונים ספר תמו ואינם בנמצא. לזאת אמרנו להדפיסו שנית לזכות את הרבים להיות להם לזכרון לדור אחרון מעשה כשרון וזכותם יגן בעדנו להשיב לבצרון אמר: [הרוב שוב, בדפוס מנחם מענדל פינקל שטיין וחבריו] ולקדוש ישראל כי פארך לפ"ק [תקע"ז]. [1], [31] דף. 4° 18:21 ס"מ. (אותיות רש"י).

הקולופון: "ע"י המסדר האותיות העוסק במלאכת הקדש באמונה הבחור יצחק בן מהורר דוב יצ"ו סק"ק לאשצוב ולע"ע עוסק בק"ק הרובשוב".

ספר "שבחי הבעש"ט" נדפס לפני כן שלש פעמים בשנת תקע"ה בקאפוסט, בברדיטשוב ובלאשצוב. (על דפוס לאשצוב עיין מה שכתבתי ב"קריית ספר" שנה י"ב, עמ' 241—242).

9 ספר תנא דבי אליהו... וזה מאה ועשרים שנה שנדפס ואינו בנמצא כ"א בעיר כ"ו ואותם הנדפסים כבר היו מלאים טעויות אין מספר: וגם היה חסר בהם פרק י' של חלק ב': והפרק העשרים הועתק אצל כבוד הרב... מהור"ר לוי יצחק נרו אב"ד דק"ק ברידיטשוב וזעליחוב יצ"ו: עפ"י רשיון הצענזור. נדפס פה ק"ק הרוב שוב בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י צוקר מלאשצוב וה"ה... שואל [ו] משה גאלד שטיין: לפרט והוא מתנא דבי אליהו לפ"ק [תקע"ז]. [129] דף. 8° 10:18 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

בניגוד לדברי המדפיסים בשער: "וזה מאה ועשרים שנה שנדפס ואינו בנמצא" יש לציין שהספר נדפס בשנת תקנ"ח בזאלקווא ובמינקאוויץ, ובשנת תקנ"ט בלבוב, ובשנת תקס"ח בזאלקווא, היינו ארבע פעמים במשך פחות מעשרים שנה לפני הדפסת מהורה זו. ר' לוי יצחק מברדיטשוב נזכר בשער בברכת החיים נר"ה, ובאמת נפטר בשנת תק"ע. ואולם מדפיסי הרובשוב העתיקו את הדברים האלה ממהורות זאלקווא תקנ"ח, שנדפס בשעה שר' לוי יצחק היה עוד בחיים, ואז באמת לא נדפסה זה מאה ועשרים שנה, כי נדפסה לפני כן כפראג תל"ו.

10 סדר תפלת נהורא... הצגנו שני הנוסחאות הן נוסח אשכנזים והן נוסח ספרדים כדי שיהיה יד הכל שוים בו... בהרוב שוב בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין... 1817. (רייבקין ב"קריית ספר" שנה ט', עמ' 526).

בסוף חלק א': "נגמר ונשלם בהורא חלק ראשון מסדר תפלת נהורא השלם". שער חלק ב': סדר תפלת נהורא השלם... כמנהג ספרד חלק שני... בסלאוויסא. כלי שנת דפוס. ציור הדפוס שבדף ב' הוא אותו קשט שבסוף חלק א', ואף חלק ב' נדפס בהרובשוב.

תקע"ח

11 ספר מאור עינים כשמו כן הוא שמאיר לעולם כולו בכבודו כבוד תורתו תורת אמת יצא מפיהו פה קדוש אור ישראל וקדושו נ"י ע"ה פ"ה מופת הדור והדרו נור הקדוש קדוש ה' מכובד גאון עוזנו ומאור עינינו רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה כבוד הרב מהור"ר מנחם

נחום מ"מ דובר צדק דק"ק טשארנאביל ושאר קהילות הקודש שבשיראל עפ"י רשיון צענזאר מהרובשוב Hrubieszowa. בתרוב שוב בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה ברי" ציקור מלאשצוב וה"ה... שאול משה גאלד שטיין, בשנת במאור עינים ישמח לבבו לפ"ק [תקע"ח]. 126 דף. 4° 18:21 ס"מ. (אותיות רש"י).

בסוף דף קכ"ו ע"א הקולופון: „על ידי המסדר: לכבוד צירו מתגבר: להיות חובר חבר: האותיות בצלמם ותמונתם: את זה במול זה לעומתם: אותיות הקודש במחברת ע"כ שמי יודע למזכרת: ולאבותי יהי לתפארת: ה"ק חיים בן מוהרר אליעזר מק"ק לבוב הבירה ולע"ע עוסק בק"ק הרובשוב יצ"ו. ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש במכבש הדפוס דניאל זאב בן מהורר מאיר סג"ל גי' מקק הרובשוב.“
בדף קכ"ו ע"ב נדפסה הסכמת ר' יוסף קאצנעלין בוגין אב"ד הרובשוב ואוסטילא והגלילות.

12 ספר מחצית השקל שחיבר כבוד חכם הכולל... כמהור"ר שמואל הלוי קעלין וצלח"ה בן... כמהור"ר נטע הלוי וצלח"ה... מאיר ומפענח רזי דברי המגן אברהם... בשנת ויגדל שמואל ויהוה עמו לפ"ק [תקע"ח] חלק ראשון. הובא לבית הדפוס ע"י... יצחק שלמה זלמן גי' וע"י בן אחיו... שלמה פינקל שטיין גי' עפ"י רשיון הצענזאר. Hrubieszowa. בתרוב שוב בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וחבריו. 1818. 151 דף. 2° 22:38 ס"מ. (אותיות רש"י).
שם הספר, מספר החלק ושם העיר נדפסו בדיו אדום.

מעבר לשער נדפסה הסכמת ר' יוסף קאצנעלין בוגין אב"ד הרובשוב והסכמת ר' דוד שליט מורה צדק הרובשוב.

13 כתנות אור כולל ומוסיף על ספר עין יעקב חלק ראשון [זרעים] עם חדושי קהלת שלמה. ספר מאסף לכל אגדות ומדרשים המפורשים בכל ששה סדרים... פעולות... רבי יעקב בר שלמה ק' ח"ב תנצב"ה... ועתה נדפס מחדש... עפ"י רשיון צענזאר מהרובשוב Hrubieszowa בתרוב שוב בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה ברי" ציקור מלאשצוב וה"ה... שאול משה גאלד שטיין, בשנת וי"ש כון ישראל בטח בדד עין יעקב לפ"ק [תקע"ח]. [9] 130 דף. 4° 16:20 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

המלים „עין יעקב“ ו„בהרובשוב“ שעל השער נדפסו בדיו אדום.

מעבר לשער נדפסו הסכמות אלו: הסכמת ר' יוסף קאצנעלין בוגין אב"ד הרובשוב ואוסטילא, מיום י"ב מרחשון תקע"ח; הסכמת ר' שמעון אב"ד זעלחאו משנת תקע"ח; הסכמת ב"ד הרובשוב מיום י"ב מרחשון תקע"ח. חתומים: דוד שליט, אהרן יצחק הכהן, מרדכי ב"ר דוד שליט.

הקולופון: „הפעם אודה לא... הפועל העוסק במכבש הדפוס ישכר בהמנות רפאל... מק"ק זאלקווא ולע"ע בק"ק הרובשוב, על ידי הפועל... האומן המסדר אותיות הבחור חיים בן... אליעזר... מק"ק לבוב הבירה ולע"ע עוסק בק"ק הרובשוב, על ידי הפועל... הועזיר מנחם מענדל בהמנות מו' ברוך סג"ל מק"ק זאלקווא ולע"ע בק"ק הרובשוב.“

אחרי הקולופון נדפס „לוח הטעות“ ואחריו נדפסו דברי המגיה אליעזר סג"ל.

14 כתנות אור כולל ומוסיף על ספר עין יעקב חלק שני [מועד עד ביצה]... [הכל בדיוק כמו בחלק ראשון]. 246 דף.

יש טפסים שבהם נדפס על השער במקום „בהרובשוב“ בדיו אדום, ב מ ז ע ר י ט ש [?] בדיו שחור, וכן השם „עין יעקב“ בדיו שחור (פריעדיבערג).

15 כתנות אור כולל ומוסיף על ספר עין יעקב חלק שלישי [מועד עד חגיגה וירושלמי זרעים ומועד]... [הכל בדיוק כמו בחלק ראשון, אלא שהב' במלה „יעקב“ בפרט השנה נדפסה בטעות לא באות גדולה]. 216 דף.

מחלק זה יש טפסים שבהם נשמטו שמות המדפיסים, ובמקום „בהרובשוב“ בדיו אדום נדפס בהם

במזעריטש [1] בדיו שחור, וכן נדפס השם „עין יעקב“ בדיו שחור, וזולת אלה אין שום הבדל אחר בשער או בגוף הספר. (ריבקינד ב„קריית ספר“ שנה י"א, עמ' 388).

16 **כתנור אור כולל** ומוסיף על ספר **עין יעקב** חלק רביעי [נשים]... [כמו בחלק ראשון]... בשנת וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב לפ"ק [תקע"ט]. 217 דף.
הקולופון: „על ידי הפועל... המסדר אותיות חיים בן... אליעזר יצ"ו מק"ק לבוב הבירה ולע"ע עוסק בק"ק הרובשוב, ועל ידי הפועל... במכבש הדפוס פסח יוסף בן... צבי יצו מק"ק לענטשנא ולע"ע עוסק בק"ק הרובשוב.

מחלק זה יש טפסים שבהם נדפסו המלים „עין יעקב“ בדיו שחור ולא בדיו אדום, ובמקום המלה „בהרובשוב“ בדיו אדום, נדפס בהם בדיו שחור: במזעריטש [1] ונשמטה המלה הלועזית Hrubieszow. זולת שינויים אלה, אין כל הבדל ביניהם בשער או בגוף הספר. אולם יש שינוי בקולופון, וזה לשונו: „על ידי הפועל... במכבש הדפוס פסח יוסף בן... צבי יצו מק"ק לענטשנא ולע"ע עוסק בק"ק הרובשוב, על ידי הפועל... המסדר אותיות חיים בן... אליעזר יצ"ו מק"ק לבוב הבירה ולע"ע עוסק בק"ק הרובשוב, ועל ידי הפועל... המסדר אותיות ברוך אברהם בן... דוד יצ"ו מק"ק הרובשוב.“

17 **כתנות אור כולל** ומוסיף על ספר **עין יעקב** חלק חמישי [בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא]... [כמו בחלק ראשון]... נדפס פה ק"ק הרובשוב בדפוס... מנחם מענדיל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב, בשנת ישכון ישראל בטח בדד עין יעקב לפ"ק [תקפ"ב]. 135 דף.

18 **כתנות אור כולל** ומוסיף על ספר **עין יעקב** חלק ששי [מסנהדרין ואילך]... הרובשוב בדפוס... מנחם מענדיל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב, בשנת ישכון ישראל בטח בדד עין יעקב לפ"ק [תקפ"ב, אבל בודאי גם הב' במלה „בטח“ צריכה להיות גדולה, כמו בחלק חמישי, ואז יצא: תקפ"ב]. (חלק זה לא ראיתי, ורשמתי עפ"י ריבקינד ב„קריית ספר“ שנה י"א, עמ' 388).

יש טפסים שבהם נדפס על השער: במזעריטש [1] במקום „הרובשוב“ (פריעדברג).

19 **ספר קדושת לוי על התורה אשר השאיר אחריו ברכה... מהורר לוי יצחק זצלה"ה** שהיה אב"ד ור"מ דק"ק בארדיטשוב יע"א ודק"ק זעליחאב והגלילות אשר חיבר על חמשה חומשי תורה... נדפס פעם ראשונה בק"ק בארדיטשוב ע"י בני הרב הגאון המחבר זצוק"ל אך מחמת שהראשונים ספו וגם תמו הדפסנוהו פעם שנית בתכלית ההידור והיופי כדי לזכות בהן את הרבים. עפ"י רשיון הצעזארי בהרובשוב בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב וה"ה... שאול משה גאלד שטיין, בשנת ויעתר יצחק לפ"ק [תקע"ח]. [1], 78, 27, 15 דף. 4^ו. 18:22 ס"מ. (אותיות רש"י).

מעבר לשער הסכמת בית דין דק"ק הרובשוב, מיום כ' אדר ראשון תקע"ה, ועליה חתומים: דוד שליט, אהרן יצחק הכהן, נתן אריה דויאר, מרדכי כ"ר דוד שליט.

בסוף ס' ויקרא נדפס קולופון: „על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה המסדר אותיות הכתור חיים בן מהורר אליעזר יצ"ו מק"ק לבוב הבירה ולע"ע עוסק בק"ק הרובשוב, על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה במכבש הדפוס הכתור החתן פסח יוסף בן מהורר צבי הירש יצ"ו מק"ק לענטשנא.“

תקע"ט

20 **ספר לבושי שרד** והוא חיבור כולל שלשה קונטרסים. קונטרס א' יבאר כל דיני שמיטת ושכורת עצמות בבהמה ועוף... וקונטרס השני יבאר כל דיני ריאה... וקונטרס השלישי הוא דינים מלוקטים השכיחים לחלק יורה דעה... חיברו... כבוד מהור"ר דוד שלמה

א ייב שיין נ"י שהי' אב"ד דק"ק סאראקא ועתה אוה למושב לו באה"ק... בדפוס... מנחם מענדיל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור עפ"י רשיון הצענזאר, Hrubieszow נדפס פה ק"ק הרוב שוב בשנת' לבושי השרד. כהמה רקח יתמרו [תקע"ט] 1819. [1], 102 דף. דף. 2°.

23:38 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

מעבר לשער נדפסה הסכמת ר' דוד שליש מ"צ הרובשוב, מיום כ"ב תמוז תקע"ט. (ונדפסו זה כמה שנים במדינות רוסיה וכאשר גבלי המדפיסים הראשונים לבלי ידפסו עד כלות זמנם וקבלו הסכמות... אך כי הוברר מכמה רבני גדולי הזמן אשר כעת כי ממדינה למדינה אין גבול וקצב ומה גם כי אינם נמצאים...).

על השער ובסוף הספר הקישוט המצוי על רוב הספרים מדפוס הרובשוב. על פי דפוס זה נדפס אח"כ מהדורה אחרת בדמותה דף על דף ממש, אלא שנשמט מהשער שמות המדפיסים, שם העיר בעברית ובלועזית, השנה בלועזית והקישוט, ובמקומו נדפס קישוט של שני אריות מכתרים זה מול זה, אבל השאירו את הפרט שבמהדורת הרובשוב. מתוך בדיקה מדויקת באתי לכלל דעה שיש כאן מהדורה אחרת בעיקום שם הדפוס על פי מהדורת הרובשוב.

21 ספר הישר לרבינו תם בעל התוספת זצ"ל [והוא לר' זרחיה תיוני]... אורח חיים ותוכחת מוסר... וכבר נדפסו זה כמה פעמים שונים, אך עלת בו קמשונים... והעיר ד' את רוח... מו' יהודה לים זצ"ל מק"ק הרובשוב והסר המכשלות הלשון ובירור את הפסולת... Hrubieszow על פי רשיון צענזאר מהרוב שוב, בדפוס... מנחם מענדיל פ"ש [=פינקל שטיין] וה"ה... משה בר"י ציקור, בשנת ו'ישר הוא מאוד לפ"ק [תקע"ט]. [2], 40 דף. דף. 8°.

11:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

עין יעקב חלק רביעי. תקע"ט. עין לעיל מס' 16.

22 ספר פרי עץ חיים שחיבר... מרנא ורבנא חיים ויטאל זללה"ה כפי מה שמע מרבו... מרנא ורבנא יצחק לוריא אשכנזי זללה"ה... כפי אשר נדפס מקדם בק"ק קארץ ועתה נדפס מחדש בכמה שיעור המעלות על אשר היו לפניו... עפ"י רשיון הצענזאר, Hrubieszow בהרוב שוב בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב, בשנת כי הפרי העץ החיים היא לפ"ק [תקע"ט]. [1], 95 דף. דף. 2°.

הדפסת הספר נשלמה ביום עש"ק ג' שבט תקע"ט.

23 ראשית חכמה הקצר... הרוב שוב, בדפוס מנחם מענדל פינקל שטיין וחבריו, תקע"ט. (ריבקינד, קרית ספר, שנה י"א, עמ' 388).

תק"פ

24 ספר זכירה וענייני סגולה... וסגולות טובות ורפואות ותיקוני קרי... ולהסיר מכל סכנות וכישוף... וענין עה"ז ועה"ב וקצת מעשות... אשר איזו ותיקן וחבר... מהור"ר זכריה מק"ק פלונגיאן במדינות זאמוט. עפ"י רשיון הצענזאר. הרוב שוב, בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב, בשנת תק"פ לפ"ק, 48 דף. דף. 8°.

12:19 ס"מ. (אותיות רש"י).

25 סדר קריאת שמע עם תרגום ע"ט. הרוב שוב תק"פ. (פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, עמ' 101).

26 עבודת הקודש... [לר' חיים יוסף דוד אזולאי] חלק ראשון נקרא מורה באצבע סדר עבודה סדר היום וסדר הלילה... וחלק שני נקרא צפורן שמיר כמה שמירות ואזהרות וסגולות... תקנות אות ברית... הובא לדפוס ע"י... מוה"ר יעקב בר נפתלי הירץ

מק"ק בראד... הרובשוב, בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב, תק"פ. 40 דף. 8°. (אותיות רש"י).
אין הספר נמצא לנגד עיני עתה בשעת ההרשמה, ורשמתי לפי רשימותי.

27 ספר שיר השירים... [עם פירושים] מרבינו... מוהר"ר אליעזר בריבנו [9] יהודה מגרמיזא... וגם... מהגאון... מורינו ורבנו משה בר נחמן זצוק"ל... ועוד נוסף לזה פירוש תרגום... עפ"י רשיון צענזאר Hrubieszowa בהרובשוב, בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב, בשנת וזה מעשה הרוקח לפ"ק [תק"פ]. [6], 69 דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות רש"י).
פריעדברג רושם בטעות: תקע"ז. — ועיין: ג. שלום ב"קריית-ספר" שנה א', עמ' 167.

28 ספר תהלים נדפס בכל מיני הידור ויופי, מנוקה מכל סיג ודופוס... עם פ"י מספיק בקיצור לשון אשכנז... עפ"י רשיון הצענזאר. בהרובשוב, בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב, בשנת תק"פ לפ"ק. [2], 208 דף. 8°. 11:18 ס"מ. (המקור וגם התרגום באותיות מרובעות-מנוקדות).
שם הספר ומקום הדפוס נדפסו בדיו אדום.

29 ספר תומר דבורה והוא מאמר נכבד מהרב המקובל האלהי כמהר"ר משה קורדואירו ז"ל בדרך ישרה שיבור לו האדם והתבודדותו ותכליתו והתבוננות דרכיו, שיתדבק האדם בק"ב בסדר העשר ספירות והי"ג מדות העליונות... עפ"י רשיון הצענזאר. בהרובשוב, בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב, בשנת זאת התור' אשר שם משה לפני בני ישראל לפ"ק [תק"פ]. 14 דף. 8°. 11:17 ס"מ. (אותיות רש"י).

תקפ"א

30 אגרת אוגרת דברי אמת, להבין משל ומליצה, ונקראה בשם אילת אהבים כי היתה כלי חמדה, לקחת מוסר השכל, הכינה וגם חקרה... מוהר"ר שלמה בן דוד די אוליוירה זצ"ל בחדש זיו, שנת ת"י לפ"ק, הודפס' בק"ק אמשטרדם שנת תכ"ה לפ"ק, ועתה הכן עמודיה, על עמודי הדפוס, ע"י המביא לבית הדפוס... אברהם משה בהרבני... שלמה הלוי מלובלין. עפ"י רשיון צענזאר. בהרובשוב, בדפוס... משה בר"י ציקור מלאשצוב, שנת ה.ת.קפ"א לפ"ק. [4], 20, [1] דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

31 סדר הגדה של פסח עם פירושים... פ"י אחד מהגאון... מוהר"ר נתן שפירא ז"ל בעל מגלה עמוקות... פ"י השני מהגאון... מוהר"ר שמשון מאוסטרפאלי עוד פירושים מהגאון... מוהר"ר אליעזר בעל מעשה רוקח... מהגאון מוהר"ר שאול אב"ד דק"ק אמשטרדם... מהגאון מוהר"ר יחזקאל [לנדא] מק"ק פראג חוץ פירושים הרבה מגאונים מפורסמים אשר לא נקבו בשמותם... הבאתי לבית הדפוס אני... מרדכי צבי מזבארין השוכן כעת בק"ק זלאטשוב. בדפוס... מנחם מענדל פינקל שטיין וה"ה... משה בר"י ציקור מלאשצוב. עפ"י רשיון צענזאר. Hrubieszow בשנת תקפ"א לפ"ק. [18] דף. 4°. 18:21 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות רש"י).

תקפ"ב

עין יעקב חלק חמישי חלק ששי. תקפ"ב. עיין לעיל מס' 17—18.
32 ספר תהלים מסודר על פי ימי השבוע וחדש עם פירוש [הזהר, רש"י עם פירוש המלות בלשון ע"ט, של"ה] מלוקט... ובין כל מזמור... הענין... על מה יוסדו אבניה... Hrubieszow תקפ"ב. 240 דף. 8°. (וואכשטיין, מנחת שלמה, ח"א, עמ' 28 מס' 138).
מדף רליד ואילך: תפלות ותחנון.

תקפ"ג

33 ספר בית יעקב... על ש"ע אבן העזר עם מסכת כתובות... [מאת] מוהר"ר יעקב נ"י אב"ד ור"מ דק"ק ליסא... זכות תורתו יעמוד לנו... נדפס פה ק"ק הרוב שוב בבית הדפוס... משה בר"י ציקור מלאשצוב וה"ה... שלמה בר"ד לעזו מלאשצוב, לפרט יבחר לנו נחלתנו את גאון יעקב לפ"ק [תקפ"ג], [2], 51, [1], 32 דף. 20. 21: 35 ס"מ (אותיות רש"י).
בדף שלפני התחלת גוף הספר נדפס שיר מאת המקמיסים בשבח הספר, נכתב ביום כ"א חשון תקפ"ג, תחלתו: "מעל באר התבונה אבן גלל, מה יפו מעגלותיו ואורחותיו סולל" — יש טפסים שבהם נשמט מקום הדפוס. (פריעדבערג).

34 שערי תשובה לר' יונה גירונדי, הרוב שוב, תקפ"ג. (פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 101).

מפתח שמות הספרים

אורחות צדיקים 2	מאור עינים 11	ראשית חכמה הקצר 23
אילת אהבים 30	מחצית השקל 12	שכחי הבעש"ט 8
בית יעקב 33	נועם אלימלך 6	שיר השירים 1, 27
גדולת דוד ומלוכת, שאול 3	ספר חסידים 7	שערי תשובה 34
הגדה של פסח 31	ספר הישר המיוחס לר"ת 21	תהלים 28, 32
זכירה 24	עבודת הקודש 26	תומר דבורה 29
טעמי מצות 6	עין יעקב 13—18	תנא דבי אליהו 9
כתנות אור 13—18	פרי עץ חיים 22	תפלת גמורא 19
לבושי שרד 20	קדושת לוי 19	
לקוטי הלכות 5	סדר קריאת שמע 25	

מפתח שמות המחברים

אוליוריה, שלמה 30	זכריה מפלונגיאן 24	מנחם נחום מטשרנאביל 11
אזולאי, ח"ד 26	זרחיה היוני 21	משה בן נחמן 27
אייבשיץ, דוד שלמה 20	יהודה החסיד 7	נפתלי הירש בן דוד 3
אלימלך מליזענסק 6	יונה גירונדי 34	קורדובירו, משה 29
אליעזר מגרמייזא 27	יוסף האפרתי מטראפלאוויץ 3	שאל אב"ד אמשטרדם 4, 31
אלעזר רוקח מאמשטרדם 4, 31	יעקב מליסא 33	שמואל הלוי קעלין 12
גיקטיליא, יוסף 6	יעקב ׳ן חביב 13—18	שמשון מאוסטרפאלי 4, 31
וידאש, אליהו 23	לוי יצחק מברדיטשוב 19	שפירא, נתן 4, 31
ויטאל, חיים 22	לנדא, יחזקאל מפראג 4, 31	

מפתח שמות המסכימים

אהרן יצחק הכהן דיין הרובשוב 13, 19	מרדכי ב"ר דוד שליט דיין הרובשוב 13, 19
דוד שליט מר"צ הרובשוב 12, 13, 19, 20	נתן אריה דויאר דיין הרובשוב 19
יוסף קאצנעלין בוגין אב"ד הרובשוב 11, 12, 13	שמעון אב"ד זעלחאו 13

פרישת רבינו אליהו מלונדריש לברכות

מאת

מרדכי יהודה ליב זק"ש

באוצר הספריה הלאומית נמצא קובץ של כתבי יד חשובים⁽¹⁾ (מתנת ה"ר אברהם אזולאי) ובהם גם ספר "משניות מסכת ברכות ופירושן על פי הר"ר אליהו ז"ל" הוא רבנו אליהו מנחם ב"ר משה מלונדריש (ראה מש"כ בזה באריכות פרופ' ריי"נ אפשטיין בקובץ מדעי היהדות ח"א עמ' 51 ואילך, ומה שכתבתי במבואי לפסקי רבנו אליהו לסדר זרעים ירושלים תש"א). הפירוש הזה כולל באור רחב על כל המשניות של מסכת ברכות וגם ברור כמה הלכות מסוגיות הש"ס.

בדרך העברה יש לעמוד על כמה דברים חדשים ומעניינים הנמצאים בו:

(א) בדבר קריאת התורה ביו"ט של פסח שאמרו חז"ל: "בפסח קורין בפרשת מועדות (שור או כשב — רש"י) — אמר אביי והאידינא נהוג עלמא למיקרי משך (משכו וקחו לכם צאן — רש"י) תורא כו". — הוא כותב: "שוב אמ' לי אחד מבני ישראל שכני מערב/אומ' שור או כשב ואין אומרי' כלל משכו וקחו לכם, וכן הוא מפורש בפ' בתר' דמגלה (פ"א מ"ן). ר"ל כמפורש במשנה ובברייתא שם, ופלא הוא שלא נהגו כמנהג העולם כמו שאמר אביי.

(ב) בשיעור של תוספת שבת כתבו התוספות ביצה ל' א' ד"ה דהא זז"ל "דכפירוש התוספ' לא הוברר השיעור". ואילו מחברנו כותב בפשטות: "לגבי תוספת שבת סגי בחצי שעה כדפרי' על פי הירושלמי בבמה מדליקין" (פ"ד מ"א). וכ"ה בשטמ"ק לביצה שם בשם ר"י. ויש לציין כי כן הוא בערוגת הבושם לר"א ב"ר עזריאל הוצ' אורבך עמ' 224. ושם הביא עוד כי "רבים אומרים כי תוספת מחול על הקודש שלפני שעה וכן לאחר"י" ושם בעמ' 186 הביא כן בשם ספר הכבוד. ויש להעיר כי בשו"ת ר"ח אור זרוע סי' קפ"ה הביא בזה"ל "והרב ר' אברהם בר' עזריאל זצ"ל כתב בס' ערוגת הבושם שיש בירושלמי שצריך להוסיף שתי שעות דהיינו אחד-מ"ב חלקים דכ"ד שעות ליל שבת ויומו יליף לה משביעית שמוסיפין חדש ל"ב חדשים". ובספר ערוגת הבושם שלפנינו כתוב כמוכר למעלה וד"ר אורבך לא ציין לדברי ר"ח אר"ז הנ"ל. ואפשר להתאים הדברים שמה שכתב "שתי שעות היינו שלפני" שעה וכן לאחר"י דהיינו ב' שעות ביחד. אבל ר"ח אר"ז שם פירש דב' שעות היינו בערב שבת והכוונת שאם יקבל עליו שבת מ"י שעות ולמעלה חל עליו שבת אבל קודם אפילו קבל עליו אינו חל עיי"ש. ולפי"ז יש סתירה בדברי ר"א ב"ר עזריאל.

(ג) בדבר הכריעות בסוף תפלת שמונה עשרה כתב זז"ל: "ויש ששוהין עוד לפניהם ונותנים שלו' כדי לעשות (כריעה) שבעה כריעות כדאשכחנא ברב אחא בר יעקב בפ"ק דקדושי' [כ"ט ב'] בהתיא מו"ק דאדמי ליה בשב רישיה ואכל כריעה דתוה כרע נתר ליה חד רישא. רש"י פ"י שאותן כריעות היו על שהתפלל על אותו מו"ק" (פ"ה מ"ג). ויש לציין כי דבר זה ישנו גם בפירוש מהר"י בי רב לקידושין שם (יצא לאור ע"י מ. רבינוביץ בספר היוכל לד"ר ב. מ. לוין, עיי"ש בעמ' רי"ח).

(ד) בסוף ברכת בונה ירושלים שבברכת המזון — "תקנו דורות אחרונים לומ' אתריהם אמן בימינו אמן בחיינו וכו' כדי שלא יבינו השומעים שעל הברכה עונין אמן ואין כאן זלוול" (פ"ז מ"ד). ר"ל שלא יזלוול בברכת הטוב והמטיב בזה שהמכרך בעצמו עונה אמן אחר ברכת ירושלים ולא יחשבו שזהו סוף בהמ"ז מאחר שאומר תפלה שלמה אמן בימינו לו'.

(ה) בסוף פרק ז' הוא כותב: "ופי' גאון שאין לומ' בסוף ברכ' המזון מגדול ישועות מלכו, אלא מגדיל ביר' כי כדברי דוד האחרונים אמ' מגדול בוא"י שאז גדול היה כרצונו, אבל

⁽¹⁾ מתוך קובץ זה הוצאתי את פסקי הרב רבנו שלמה מכרך לנזון ירושלים תש"ד.

בתחלת מלכותו אמ' מגדיל שהוצרך להיות הולך וגדל, כ"ש עתה שבעונותינו אפס מאחו פני כסא שהוצרכנו לומר מגדיל ביו"ד לבקש רחמים שתהא הולך וגדל עד כי גדל מאד, אא"ס במהרה בימינו ויראו עינינו". השוה מש"כ ד"מ אר"ח סי' קפ"ט בשם אבודרהם.

(ו) בפ"ט מ"ב הוא מביא: "ושמעתי אומרי' שכל מקום גבוה שיהיה בתוכו מיני אבנים או מיני מתכות כמו שלועזין מינייר"א הוא הנקרא הר על שם הריון שבתוכו כאשה הרה והשאר נקרא גבעה".

(ז) בסוף פרק ט' הוא מביא: "מכאן נר' לומר' החר גמור ומצוה לעשות ע"ז קפנדריא שהרי בזיון הוא מדנאסר לעשותו בהר הבית או בבית הכנסת אם לא נחמיר לשקצה לתעבה שלא ליהנות ממנה".

בנוגע לפרסומו של רבנו אליהו וספריו בדורות הקודמים נתברר לי כמה דברים לאחר שפרסמתי את פסקיו לסדר זרעים תוך עבוד ולבון דבריו בפירוש מסכת ברכות. באופן שמלבד ר' יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדריש, המרדכי הגדול, ר' יעקב פולק ובעל התוס' יו"ט שספרי רבנו היו בידם והביאו דבריו בשמו (ראה במבוא' שם עמ' 3) — הננו מוצאים את דבריו רבנו בשמו גם בשלטי הגבורים שעל המרדכי לברכות (פ"ו סקט"ו) ושם פיסקא שלמה מדבריו בפסקי סדר זרעים (עמ' ל"ו) וגם בהתימתו "אליהו". (ראה שם ו"שם כמה שנויים חשובים). גם המגיה בספר האגודה השתמש בספרו של רבנו לברכות והעתיק ממנו פיסקא שלמה פרק ז' דברכות בשמו מנחם שנקרא בו (עיין במבוא שם) וכל הפיסקא הזאת נמצאת מלה במלה בפירוש רבנו לברכות פרק ז' (דף ד' ע"א מדפי הכת"י).

עוד נזכרים דברי רבנו בפסקי מהר"ר יקר מביאוונא ז"ל (באותו קובץ כת"י ס"ב ע"ב) וז"ל: "ירושלמי שנים פת ואחד ירק מצטרפין ומזמני' וכן פסק גור אריה והר"ר מנחם והר"ר יחיאל נ"ע". וכן מפורש בדברי רבינו אליהו מנחם פ"ז דברכות מ"ג. גם הר"ר חיים עובדיה בעהמ"ה ספר באר מים חיים (שלוניקו שנת רנ"ו) תלמיד רבנו אליהו מורחי השתמש הרבה בפירוש רבנו אליהו לברכות והעתיק ממנו כמה דברים מפרק ז' ובפיסקא "נשאלתי בחלומי על שאנו אומ' ברצה והחליצנו כו'" שנעתקה גם במאמרו של פרופ' אפשטיין שם עמ' 63 התפלפל הרבה. וראה ב"במישור" ליום ה' כ"ח סיון תש"ג מאמר חשוב בזה מאת ידידי הר"ר ש. ה. קוק.

מתוך דברי הר"ר חיים עובדיה יש לראות כי רבנו אליהו חיבר גם פירוש לקצת מסדר טהרות. כי זה לשונו שם: "האמת כי כפי מה שראיתי דברי הרב הזה (=רבנו אליהו) על מסכת ברכות וסדר זרעים כלו וקצת מסדר טהרות נראה שהיה אדם גדול". ובניגוד למה שכתב רבנו שם בסוף חלומו: "ואיקץ משנתי והנה חלום נבואה ולא אחת מששים" — כתב שם על זה: "בענין זה דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין ואמת דבר הנביא שאין חלומו אחת מששים בנבואה אלא פחות מששים..." (ראה שם אליכות גדולה בזה).

גם בפירוש המיוחד לבעל החרדים לירושלמי ברכות (פ"ו ה"א) כותב: "כן מצאתי לרבינו אליהו שהיה מבכר כשהיה נותן צדקה או מלוה לעני וכן בכל המצות". ואין ספק כי הכוונה לרבנו אליהו מלונדריש שכן כתב בפסקיו לזרעים עמ' ל"א: "אני רגיל לברך אקב"ו לקום מפני שיבה ואקב"ו להדר פני זקן. וכן לכל שאר מצות עשה" (לזה העיריני ידידי הר"ה ר' א. י. זסלנקי). ולפי"ז אין צורך למה שכתבתי שם בהערה 12 שדעת רבנו אליהו שאין הזקן יכול למחול על הקימה מפניו ולכן יש לברך על הקימה עיי"ש — שהרי מדברי החרדים יוצא שרבנו אליהו ברך גם על הצדקה שבדאי יכול למחול עליה.

בסוף דברי הנני לציין כי מאחר שרבנו אליהו היה תלמידו של הר"ש משנץ כמו שכתב בפסקיו עמ' ט"ו — יש לשער כי תשובת הר"ש ב"ר אברהם (=הר"ש משנץ) בתשובות מיימוני לספר משפטים סי' כ"א היא לרבנו אליהו שהיה נקרא מנחם (ראה לעיל). שכן כתוב שם: "תשובת רבינו שמשון [ב"ר אברהם] לה"ר מנחם...".

ספר שירות ותשבחות של השבתאים

מועתק ומתורגם מכתב־יד יחיד בעולם על ידי

משה אטיאש

הובא לדפוס על ידי

יצחק בן־צבי

עם הערות מאת גרשם שלום

הקדמה כללית מאת י. בן־צבי

במשך מאתיים וחמשים שנה חיו השבתאים חיי כפילות ושניות. בבחינת "טב מלגו ולבוש דיליה ביש". בלב הסביבה המוסלמית הקיפו את עצמם בחומת סין שמאחוריה הסתתרו מעין זרים, ובהופיעם כלפי חוץ בחזקת מוסלמים, המשיכו לטפח במחתרת את אמונתם ואת המסורת המיוחדת שלהם, וכן — את ספרותם ושירתם. מאחורי חומה זו יצרו לעצמם כעין רפובליקה של "אנוסים", ומכל משמר שמרו על סודותיהם, על "רזא דמהימנותא" על תעלומות אמונתם, על מנהגי דתם ועל סדרי חיי עדתם; לשוא ניסו חוקרים ודורשים לחדור לתעלומות ההוי השבתאי ולגלות את סודם, לשוא חפשו את ספרי ה"מינות" שלהם. לא נגלו כמעט שום דברים חדשים הנוגעים לחיי הכת בדורות הבאים, במשך מאתיים וחמשים שנות קיומה.

ארבעה חוקרים יהודים שעמדו במגע חי עם השבתאים חתרו במיוחד לגלות טמירין ולפענח נעלמים, יגעו וגם מצאו דבר מה, אולם בדרך כלל היתה הצלחתם מועטה. הרב אברהם דאנון מאדריאנופול גלה בקרב ה"דונמה" בין השאר את עקרי דתם — י"ח תקנותיו של ש"צ, ופרסם אותם במקורם, בספגיוולית וגם בתרגום עברי⁽¹⁾. יוסף נחמה תושב סלוניקי השיג, ישר מהשבתאים כמה ידיעות על אמונתם ופרסם את תוצאות מחקרו בבולטין של "כל ישראל חברים"⁽²⁾. ש. רוזאנס היה החוקר היחידי שחדר לבית גנויהם וראה כמה ספרים מספרותם, ונתן תיאור מפורט ממה שראה במו עיניו בספרו⁽³⁾. פרופ' א. גלאנטי הוסיף חומר מענין חדש מאשר העלה ממסתריהם, ביחוד מהתקופה המאוחרת כשהתחילו סודותיהם לפרוץ הוצה, עם הויכוח הפומבי בשנים האחרונות בעתונות התורכית⁽⁴⁾.

קצת מהרשמים שקבלתי מתוך המגע הראשון שהיה לי עם ה"דונמה" בזמן בקורי הראשון בסלוניקי פרסמתי בשעתו ב"תורן" במאמרי "סלוניקי היהודית"⁽⁵⁾, שם מסרתי תמונה כוללת מה"דונמה" שבסלוניקי לפני המלחמה העולמית הקודמת בתקופת שלותם תחת שלטון העות'ומנים, ובראשית ימי שלטון היונים.

בינתיים באו חליפות ותמורות אשר שינו את פני הדברים ואת מצבם של ה"מאמינים"

(1) "כת יהודית מושלמנית בארץ תוגרמא" מאת אברהם דאנון, ספר השנה לנ. סוקולוב, תר"ס, ע' 154—184.

(2) Revue des Ecoles de L'Alliance Israélite 1902, p. 323—389. ימננו שאב חומר מר אלמאליח בחוברתו על שבתי צבי וכתתו.

(3) קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם, חלק ד, ע' 474—447.

(4) Nouveaux documents sur Sabbetai Seyi et sa secte. Istanbul, 1935.

(5) ניו־יורק כ"ד אלול תרע"ו, גליון שלשים ע' 21—22.

מן הקצה. עם חלופי האוכלוסין בין תורכיה לבין יוון בשנת התרפ"ג (1923) ועם הוצאת כל בני כת השבתאים מסלוניקי ופוזורם בערי תורכיה, נסתם הגולל על קיומם של השבתאים כחטיבה אחת, המקופלת תוך קלפתה; במקומות מגוריהם החדשים נבלעו בעל כרחם בתוך חיי הסביבה התורכית החדשה⁽⁶⁾. עם פוזר זה בא הקץ גם להי המסרתי, וגם לספרית הסתרים שלהם. המשמר על ספרי המסתורין שלהם רפה כליל, וצאצאי השבתאים, אשר חדלו להבין את המסורת חדלו גם להעריכה ולהעריצה, כאשר העריצוה אבותיהם. שוב לא נהגו זהירות גם לגבי שמירת הסודות, כאשר נהגו אבותיהם.

עובדה היא, שכל עוד רוב מנינם ורוב בנינם של השבתאים היה מרוכז בסלוניקי, עדיין הבינו חכמיהם במדת מה גם עברית, אשר למדו מפי מורים יהודים. רובם השתמשו באופן הפשוט בספניולית, לפחות לשם דבור, ואחדים מהם ידעו קרוא וכתוב, גם באותיות של דפוס (מרובעות ורש"י), וגם בקורסיבה הספרדית הנהוגה בין יהודי רומילית ואנטוליה. בכתב זה המשיכו להשתמש עד הדור האחרון. יש והשתמשו בא"ב העברית גם כדי להעלות על הכתב כמה שירים ומבטאים תורכיים, שהיו נהוגים ביניהם. במשך זמן רב היתה הלשון הספניולית חיה בפה, ובה המשיכו לחדר שירים ותפלות, פזמונות ורומנסים. לאחר שנשכחה מהם העברית, בעוד הספניולית שגורה בפה, נהפכו להם תפלותיהם הקדומות שיסודן בעברית ובארמית ל"תורות אנשים מלומדה"; תכנם נשתכח ונשארה צורתם המקודשת, וכדי לשמור לכל הפחות על הצורה ועל המבטא העתיקו גם את הטכסט העברי לפי הכתיב הפוֹניטי, הנהוג לגבי הכתיב של הלשון הספניולית השגור בפי העם, (השווה עם הכתיב הפוֹניטי לגבי המלים העבריות בקרב היבסקציה ברוסיה, כגון ה"עמעס" וכיו"ב). בכתב כזה — למשל — נכתב הסדור שיצא לאור ע"י פרופט ג. שלום⁽⁷⁾; ובכתב הזה נכתבו גם כל המילים העבריות שבכתבי-היד אשר לפנינו.

לאחר הגירתם של המאמינים לערי תורכיה באה המהפכה הלשונית הגדולה — שינוי הכתב הערבי ללטיני, שינוי שבוצע באפן רדיקלי ע"י מנהיג המהפכה התורכית אטא-תורק. השבתאים, שמתוכם יצאו כמה משכילים שהשתתפו במהפכה התורכית, התחילו להשתמש בכתב הלטיני גם לגבי הספניולית, כמובן לפי כללי הפוֹניטיקה התורכית החדשה; אולם פרט זה אינו נוגע לכתבי-היד אשר לפנינו, שמקורם נעוץ, כפי שנראה להלן, בתקופה הרבה יותר קדומה, דהיינו באמצע המאה הי"ח לחשבון הנוצרים.

כבר ראינו לעיל, שעם פוזר מרכזם של השבתאים נחרבה גם גניזת ספריתם העתיקה, ויש להניח שרוב כתבי היד שלהם אבדו ללא תקוה, ורק קונטרסים בודדים עדיין מתגוללים אי-שם בעליות גגות ובמרתפים, ואף אלה צפויים לאבדון במשך זמן קצר. עלינו להחזיק טובה למר ג. בוטון, אחד משרידי המשכילים העברים מיוצאי סלוניקי, שהשיג מידי השבתאים שבאזמיר, גם הם מיוצאי סלוניקי, מספר של קונטרסים שבתאיים, והמציאם בשעתו לספריה הלאומית בירושלים. הפרופ' שלום פרסם על פיהם את סדור התפלות השבתאי הנזכר לעיל.

ש. רואנס מספר⁽⁸⁾ שבחדש אב בשנת תרע"ה (1915) בקר בבית גניזה הנסתר של השבתאים בשלוניקי, הוא מביא את רשימת הספרים הנדפסים וכתבי-היד שמצא באותה גניזה. בין כתבי היד הספרדים הוא מזכיר "כ"40 אכסמפלרים מענין אחד כולל שירים פגי טעם, שחזברו על ידי אנשים פשוטים, שאין להם כל שייכות עם המשוררים, וכלם מזכירים את המאמינים, שהם היהודים היותר אמתים, וביאת המשיח שבת י צ ב י; אחדים שבהם — בשבח שבת י צ ב י וכלולם רשום החן (צ"ל "לחן") שיש לשיר אותם ע"פ ה"לחן" התורכי ודרכי נוטה להאמין

(6) "כת השבתאים בתורכיה החדשה" לי. ברצבי, דבר 17.12.43 (כ' כסלו תש"ד); 19.12.43 (כ"ב כסלו תש"ד).

(7) סדר תפלות של ה"דונמה" מאזמיר, מאת גרשם שלום, קרית ספר שנה י"ח—י"ט, ירושלים תש"ב.

(8) בספרו הנזכר לעיל, עמ' 475.

שהשירים האלה היו מזמרים אותם בהתוועדם בבית תפלתם והיו מחלקים לכל החברים. או למצער לראשיהם.

נראה לי ששני הקונטרסים אשר בידי הם מאותו הסוג שאליהם מתכון הר"ש רוזאנס, דהיינו, מספרי השבח והתפלות לכב' המשיח ש"צ; אולם מסופקני אם רוזאנס אשר שהה לפי דבריו רק שעות מועטות בבית הגניזה, הספיק לעיין בראוי ב־40 האנסמפלים "מענין אחד" הנ"ל. אם הקונטרסים שראה רוזאנס הם מסוג שני אלה הנמצאים בידינו, אין תיאורו הכללי קולע למטרתו; אמנם נכון הדבר כי רבים מן השירים אשר לפנינו נראים כחסירי טעם לפי טעמו של הקורא הרגיל, המחפש לעצמו חומר קריאה קל ומענין, אולם רבה חשיבותם בעיני החוקר והדורש בהוי השבתאים ובאמונותיהם והמתענין בשירה ובפולקלור היהודי הספרדי. ואמנם ערכו של החומר שלנו הוא בזה, שהוא חומר מקורי, שנכתב בידי המאמינים בעצמם, ולא לשם אפולוגטיקה כלפי חוץ, אלא — לשמוש פנימי. מאידך גיסא צדק רוזאנס בהנחתו שהשירים הללו היו מושרים ע"י השבתאים בהתוועדם בהסתר במסבת רעים או בבתי היראה שלהם. קרוב לודאי שספרי שירה מסוג זה היו קניגים של בתי אבות⁹, אשר שמרו אותם ברשות או — הפקידו אותם בבתי הגניזה. ש. רוזאנס מספר, שהארכיון שראה ובדק בשנת 1915 היה למאכלת אש בשרפה הגדולה שפרצה בסלוניקי בש' תרפ"ה¹⁰ (טעות, וצ"ל: תרע"ז).

בבקורי מקרוב באזמיר באלול ה'תש"ג חפשתי את בני הכת השבתאית, הגרים שם. מתוך מגע אישי עם אחדים מבני הכת נמתוך דברי אתם בלשונם הצלתי מפייהם כמה דברים הנוגעים למסורת השבתאית ולספרותם. מתוך כך נתברר לי שאין למצוא אצלם ארגון שלם, דוגמת הסדר שהיה קים ביניהם בתיוותם מרוכזים במרכז אחד, בסלוניקי, ואין לחפש עוד שום ארכיון מסוגה של הגניזה המתוארת ע"י ש. רוזאנס. ויותר מזה: יש להניח שרוב ספריהם שנשארו אינם נשמרים אצלם עוד, בכל אופן נתברר לי, שחלק מהספרים הגיעו לידינו של מר גבריאל בוטון שהעביר אותם בשעתו לספריה הלאומית כנזכר לעיל. בעזרתו של מר ג. בוטון הצלחתי להשיג כמה כתבים שבתאיים, אשר קבל במישרים מידי בני הכת, ממהגרי סלוניקי אשר באזמיר. בין השאר הופתעתי למצוא בידי שני קונטרסים שלמים, כתבי יד הכתובים ספניולית, המשלימים זה את זה, והם מכילים ילקוט של שירות ותשבחות שבתאיות שלא נודעו עד כה, ויתכן — שהם שריד מקורי יחידי בעולם. אני מחזיק טובה למר ג. בוטון שמסר את שניהם לרשותי, והגני מוסר אותם מצדי לספריה הלאומית.

ואמנם, עד כה ידענו על היצירה והמחשבה השבתאית בעיקר מתוך דברי השבתאים החשאים שהליטו את דבריהם במעטה ערפל. היו אלה דברי משל ורמזיה מפחד רדיפות כנגדם מצד היהודים והשלטונות. כל מה שידענו עד כה, נוגע להתפתחותה של המחשבה והאידיאולוגיה השבתאית בתקופה הראשונה, ואך מעט מאד ידענו מהשירה הדתית שלהם, והנה בחוברת שלפנינו מתגלית לפנינו לראשונה גניזה מקורית של מחשבה בצורת שירה דתית. היצירה מתבטאת כאן באופן בלתי אמצעי, בחופש גמור ובלי הסוואה כל שזי. כשמחבריהן אינם חוששים לעין הרע, ויצירה זאת שייכת, כפי שנראה להלן, לדור השני או השלישי לאחר ההמרה.

בשובי מנסיעתי עיניתי מחדש בקונטרסים הנ"ל בעזרתו של מר מ. אטיאש, והתיעצתי עם הפרופ' ג. שלום ועם מר א. יערי, שחזקוני בדעה כי יש ערך רב לפרסום הקונטרסים הללו במלואם. מר מ. אטיאש, הבקי בשפה הספניולית, ועוסק זה כבר באוסף הפולקלור הספרדי ובמחקרו, נעתר לבקשתי ונטל עליו את התפקיד האחראי לפענח את כתבי היד, הרשומים

(9) ע"י בהקדמת אטיאש.

(10) ע"י קורות היהודים, חלק ד' ע' 476.

בקורסי ספרדי נושן, ולתרגמם לעברית. חלק עקרי זה של העבודה נעשה על ידו, ועל אחריותו. עברתי בעיון רב על התרגום העברי והשויתי, בעזרתו של המעתיק, עם המקור הספרדי, והוספתי מצדי כמה הערות. הפרופ' שלום הואיל בטובו לעבור מצדו על כתב היד מבחינת האידיאלוגיה השבתאית, וכל ההערות שאינן מסומנות [אט] או בשמי — משלו הן. את השירים התורכיים תרגם מר הייט ואנכי עברתי על התרגום והשויתיו עם המקור התורכי, הרשום אף הוא בכתב יהודי ספניולי.

שני הקונטרסים אשר בידי שונים הם: הקונטרס הראשון שאנו מטפלים בו, הוא הגדול, המכיל 239 שירים שונים. גדלו 21 על 10 סנטימטר, והוא כרוך כריכת עור עבה. הגליונות תפורים וכרוכים לרחבם והשורות כתובות לרוחב העמוד, 28—32 שורה בכל עמוד. הקונטרס השני קטן בכמותו, אין בו אלא 101 שיר, אולם בתבניתו הוא גדול במקצת, דהיינו 25 על 11 סנטימטר. כריכתו נשתמרה יפה, ועל גבי הכריכת מסגרת סביב, ועגולים קטנטנים מצטרפים לציורים הנדסיים, ומספר השורות לעמוד 35—42.

הקונטרס הראשון, העבה, מכיל בקרבו 178 דפים כתובים על הרוב משני עבריהם, מזה ומזה, כלומר 356 עמודים, מהם 43 שנשארו ריקים ורק 313 כתובים. הכתב צפוף למדי, בלי כל זכר לשולים, ובלי ריוח בין השורות. העמודים הריקים מראים שהמעתיק העתיק את השירים מתוך מקורות 'שונים, שבכתב או שבעל פה, ושייר בכונה מקומות ריקים לשירים נוספים, שהתכוון להכניסם אל החוברת לעת מצוא, ולא הכניס, וכך נשאר מקום ריק. במלים 'אחרות, כאן לפנינו ילקוט של שירים, השייכים למחברים שונים, יתכן גם לתקופות שונות, ושמעתיקם אספם וחרבם יחד בחוברת, ויצא הקונטרס הזה.

הקונטרס הקטן מכיל בערך רבע מכמות החומר שבראשון, ואינו בא לחזור עליו אלא להשלימו. הוא מכיל בס"ה 92 עמוד, מזה 34 ריקים, והשאר 58 עמודים כתובים, ומספר שיריו — 101. בס"ה יש לנו איפוא בשני הקונטרסים יחד 340 שיר, כתובים ברובם המכריע בספניולית ורק מעטים מהם בעברית ובתורכית.

השאלה החשובה ביותר היא לאיזו תקופה אפשר לייחס את הקובץ הזה ואת השירים הללו. על השאלה הזאת אפשר לענות מתוך בדיקת התכן של השירים ובדיקת לשונם המקורית בה נכתב, וכמו כן מתוך בדיקת הנייר.

מר מ. נרקיס הואיל בטובו לבדוק את הנייר שבו השתמשו המחברים והסופרים של הקונטרסים הנ"ל למטרותם. הנייר מכיל בקרבו כמה סימני מים אופייניים, כגון אריה וקוף על רגליו האחוריות מתוך מגן, וכתר על המגן למעלה לו; ושר פרוש-כנפים, ראשי שלשה שורים וכיו"ב, וכמו כן אותיות מים שונות ביחוד הסמן G. F. A. כל הסמנים הללו מובילים לפירמות איטלקיות של נייר, שספקו נייר לשוקי תורכיה במאה ה"ח. הנייר עשוי מסמרטוטים, ולא מחמר עצי, ואף זה מחזק את ההשערה על התקופה ואף הרקמה והבטנה של הכריכה מאשרים את ההנחה. מר מ. נרקיס בא על יסוד הסימנים הללו לכלל דעה, שהחוברות שייכות לסוף המאה ה"ח, בין 1760 ל-1780 לספ"ה.

מר אטיאש בדק את החומר מבחינת מחקר הלשון הספניולית וגיבויה המקומיים, ביחוד הניב הסלוניקאי, שהוא בקי בהם, ומביע את מסקנותיו מבחינה זו בדבריו הרצופים. נוסף על זה בחנתי את השירים מצד תכנם, וכן מבחינה הסטורית, ומתוך כך באנו, באופן בלתי תלוי, לדעה שהשירים שייכים לסוף המחצית הראשונה של המאה ה"ח. ואם נניח שהשירים נרשמו בקונטרסים הללו מתוך העתקה קדומה יותר, או גם מתוך מסורת שבעל פה, נוכל לבוא לידי מסקנה שחבורם המקורי הל ארבעים או חמשים שנה לפני שנרשמו בחוברות שלפנינו.

ולבסוף — הערות אחדות בנוגע לתכנם של הקונטרסים, ואסתפק כאן בדברים קצרים.

רוב השירים הם — כשם, שירות ותשבחות. אין אלו מסוג התפלות המסורתיות היהודיות שקבלו צביון שבתאי, מאותו הסוג שפרסם הפרופ' ג. שלום ב"סדור השבתאי"¹¹. זהו אוצר בלום של תשבחות ובקשות מסוג מיוחד במינו, שנחברו מעיקרן ע"י מאמיני שבתי צבי ומיסדות על עיקרי הדת השבתאית. אמנם גם בהן משולבים פסוקים ופזמונים אופייניים לתפלות המסורתיות; אולם מחברי התפלות ותשבחות שלפנינו נהגו בהן מנהג חפשי לגמרי, והשתמשו בפזמונים ובפסוקים לפי רצונם, בלי שראו את עצמם קשורים וכפופים לנוסחאות ולטפסים המסורתיים.

חלק גדול מהשירות חובר על מנת להיאמר בצבור. זה נוכל לראות, למשל, מתפלה ח' שבה המלה "אמן" חוזרת י"ג פעמים; בתפלה ו' חוזרת הקריאה "ה' הוא האלהים" — 25 פעמים וכדומה. בכמה תפלות נאמר מפורש "ושלם ההלל", או "קדיש" וכדומה. סבורני שרוב השירים נועדו לכנוסים דתיים בבתי כנסיותיהם החשאיים, או אולי במסכות רעים להתרועע בבתי פרטיים. מכל מקום, יש נזכר בהם "אדון הקהל" (מספר ח') שמחייב אותנו לחשוב על קהלה מסודרת עם "ראש קהל", או גבאי הכנסת בראשה.

סוג אחר של שירים — נקרולוגים, אזכרות או שבחי מתים, המוקדשים לאישים שאינם ידועים לנו, אלה הם גברים ונשים שהיו נעריצים בקרב העדה כלה, או שהיו יקרים לבני משפחותיהם אחריהם, ומשוררי העדה הקדישו להם שירי אזכרה, לפי דרישת צאצאיהם ובני משפחתם אחריהם. אזכיר — לדוגמה — את השירים המוקדשים לבני משפחת "חאליב" או האליבה, ועיין הפרטים על השמות שזכרו כאן — בדברי מר אטיאס. רוב השמות קשורים ושלובים עם שמות "האבות" וגבורי האומה, ואולי יש בזה משום רמז ל"גלגולם" של האישים הנ"ל ממקורם הראשון, התנ"כי; אולם אין למצוא בכל אלה אסמכתא הסטורית מספיקה בכדי לקבוע את התאריך באופן יותר מדויק. מכל מקום יש לציין שמלבד שמותיהם של שבתי צבי, רבי נתן (העוזי) ואברהם מיכאל קארדונו אין נזכרים בהם במפורש ובגלוי שמות גדוליהם, הידועים לנו. אכן הרמזים שבהם מרובים על המפורש. השם טוב"ה, למשל הבא במרכאות, מכון ללא שום צל של ספק — לשבתי צבי, בעצמו. מנינו ב"ד, מספר מיסטי החולך וחוזר בכמה שירים, והוא מתאים לשמו של שבתי צבי, במספר קטן. גם השם זכר"י החולך ונשנה כמה פעמים הוא, בלי ספק, שמו של אחד ממנהיגיהם המפורסמים, ולפי הערתו הצודקת של הפרופ' שלום הוא עולה בגמטריא לשמו של ברכיה (237), שהוא מן המנהיגים החשובים ביותר אחרי שבתי צבי. הוא ברוכיה, שהכריז על עתמן בבא כורשו, או גם התגשמותו של שבתי צבי, ולפי דעת קצת — הודהה עם עתמן בבא¹²; לפי זה בלבד יש לראות כי השירים שייכים לתקופה שלאחר מותו של ברוכיה ועותמן בבא (כלומר, לאחר שנת 1720—1725), שאז, כידוע, נתפלגו תלמידיו לשתי סיעות: לחסידי עתמן בבא, שנקראו בשמו (עתמן בבאלאר) ושהאמינו בו שהוא היה התגשמותו של ש"צ ממש; ולאלה שראו בעתמן בבא רק ממלא מקומו של ש"צ, ולא יותר מזה, הם כת הקפאנג'י, שקבלו את מרותו ואת תורתו של דרויש אפנדי, ולפי זה נקראו גם: "דרויש-אפנדילר", והנה גם לפי ביאורים בעל פה שקבלתי באזמיר, מקורו של כתי" זה הוא מכת הקפאנג'י הזאת.

עוד רמז לדבר שהשירים נתחברו לא בדור הראשון של השבתאים יש לראות מתוך השפעת האיסלאם הניכרת בכמה שירים. יש שירים אחדים בקונטרס הראשון שהם תורכיים גרידא, כתובים בכתב הספרדי הנ"ל (מס' י"ט, מ' נ"ו); אולם בטוים תורכיים וגם פראזות ישנם לרוב בתוך הטקסט הכללי, שנית — ראוי לתשומת לב השמוש בפורמולה המוסלמית "לא

11 מלבד תפלות יוצאות מן הכלל, כמו קבלת תענית הכתובה עברית (מספר ג').

12 עיין במאמרו של ג. שלום על ברוכיה ב"ציון" שנה ששית, תש"א.

אללה אלא הוא" הנשנית וחוזרת בכמה מהשירים (כגון: ל"ה מ"ג, מ"ד). גם השפעת תורכית מוסלמית זו לא באה אלא כעבור לפחות דור שלם, ואולי שני דורות (50 או 60 שנה), להתאסלמותם של השבתאים, כשרבים מהדור הצעיר אשר לא ידעו את היהדות, היו זקוקים לתורכית גם בחייהם האינטימיים, כגון, לשם רנה ותפלה.

כתב-היד, טיב השירים ולשונם מאת משה אטיאש

ידובר כאן על הגדול בשני כתבי היד, אשר מר יצחק בן-צבי העלה מתוהם הנשיה והצילם מטמיון בזמן בקורו בתורכיה בחדש אלול תש"ג. אין עליו שום כתבת אשר תדריכנו להכיר את תכנו, את שם מחבריו או מחבריו, את מטרתו ותאריך כתיבתו. ובעמוד הראשון הנועד בדרך-כלל לפרטים כאלה, רשומים כללי הפוניטיקה ביהודית-ספרדית. כנראה נתכון הסופר להורות לקורא את דרך הקריאה בקבץ שירים זה.

מספר השירים עולה ל-251. אם ננכה את 12 השירים הכפולים, יעמוד המספר על 239. מחוץ להם יש קטע בן שתי שורות. לא מניתי גם שני סופי שירים שכל אחד מהם רשום בראשית הדף והמתבונן בכתב היד יוכח על נקלה, כי ראשיתו של כל אחד מהשירים האלה היה בעמוד קודם לו שנפל או הוצא במתכון. סבורני שלא רק שני עמודים אלה נפלו או הוצאו מהקבץ, אלא גם דפים שלמים אחרים. ראיה והוכחה לכך נמצא אם נעייין בתכנו של השיר הראשון בכתב היד הנקרא בשם "מיקם שבח אלהי".

הקורא בעיון את השיר הראשון יכיר לדעת כי עם כל היותו מחולק לבתים ובראש כל בית רשום ה"לחן" שלו, חסר הקשר ההגיני בין השורות וכי אינן מצטרפות לרעיון ברור אחד. תוך כדי פענוח כתב היד, העתקתו ותרגומו לעברית נפגשתי שנית בשורות אלו ובכל פעם בראש אחד השירים, נצנצה מחשבה בלבי שמא השיר הראשון המעורפל בתכנו הוא רשימת השירים שבקבץ. לאחר עיון נוסף התברר לי כי צדקתי בהשערת. השיר הראשון אינו כולל אמנם את רשימת כל השירים שבקבץ, אך הוא כולל חלק נכבד מהם. ולא זה בלבד, אלא שהסופר או המעתיק של השירים האלה, הוא איש אחד, וגם נהג לחתום בסוף כל שיר בשלש אותיות "יל"ט". שיר ראשון זה, ראוי לו להקרא "שיר התכין", כולל חמשים ושש שורות וכמספר הזה של שירים היה צריך להמצא בתוך הקבץ, אך למעשה מצאתי רק 47. לפעמים כתובים בסדר זה אחר זה, ולפעמים מובדלים ע"י שירים אחרים. שני סופי השירים שנשארו לפליטה הם של אותו הסופר ויש להניח כי תשעת השירים החסרים היו כתובים בדפים החסרים.

ראוי לעמוד קצת על אפיו של הכתב. כשפתחתי בראשונה את הקבץ, קבלתי רשם כאלו כתב-יד כתוב תורכית לנגד עיני. אך כשהתבוננתי בו קצת הכרתי את הכתב חצי קולמוס שהספרדים נהגו ונהגים עד היום הזה לכתוב בו עברית ויהודית-ספרדית. מחוץ לכתב הרשמי המלא המקובל אצל הספרדים, ידועות לי שתי צורות של כתב חצי קולמוס. האחד שנהגו בו חכמי הספרדים לכתוב בעיקר בעברית, והשני נחלת הקהל הרחב, ביחוד בארצות הבלקן ובתורכיה, שבו כתבו יהודית-ספרדית. אמנם כל אות ואות של הכתב הזה דומה לכאורה לאחד הכתבים הנ"ל, אך בכלי יחד גושאות עליהן אפי מיחד, תנופת-יד של כתב תורכי-ערבי אשר לא ראיתי כמוהו מעודי. השוית את הכתב הזה לכתב התורכי-ערבי ומצאתי שמספר חשוב של אותיות נכתבות באותה צורה ואותה תנופת-יד שבהן נכתבות אותיות תורכיות. אמנם לא תמיד מזדהות האותיות, אך אותיות עבריות דומות לאותיות תורכיות.

נראה איפוא שכתב היר שלפנינו נכתב ע"י סופרים שידיהם אומנו בתנופת-יד מהירה בכתיבת השפה התורכית, אלה לא יכלו להיות אחרים מאשר בני האמונה השבתאית. אני נוקט לשון רבים מפני שאחרי עיון והתבוננות מצאתי בתוך הקובץ הזה לפחות שש-שבע צורות כתב, אולם בכולן נשמר האפיון המיוחד, השפעת הכתב התורכי-ערבי.

לשון השירים היא יהודית-ספרדית, אולם היסוד העברי הוא מרובה מאד, ונכון יותר לומר שיש כאן תערובת של יהודית-ספרדית ועברית. יש שירים שרובם כתוב עברית ומעוטם יהודית-ספרדית ולהיפך. מעט שירים כתובים עברית בלבד, אך בדרך כלל התערובת שקולה. בכמה מן השירים שלובות שורות בודדות בלשון התורכית ויש גם שירים בודדים הכתובים תורכית בלבד. כתיב העברית והתורכית הוא לפי כללי הפוניטיקה ביהודית-ספרדית. תפיסת הכללים האלה אינה שווה אצל כל הסופרים, ומכאן אמצעי נוסף להבחין ביניהם.

המלים העבריות השלובות בשירים אלה אינן אותן המלים העבריות שנתארחו בלשון היהודית-ספרדית ונתמזגו בה התמזגות מלאה עד כדי טשטוש צורתן⁽¹⁾. אלו הן מלים עבריות ששמרו על צורתן ומקורן העברי, מושגים ומונחים, ניבים וקטעי פסוקים עבריים לחלוטין. במה שנוגע ליהודית-ספרדית היא כמעט נקיה לגמרי מהשפעת השפות הבלקניות שמהן טגלה ומוגה לתוכה המון מלים וניבים שרשומם נכר מאד בלשון המדוברת כיום. יתר על כן, נשתמרו בתוך שירים אלה מלים ומושגים שנדחו מכבר מתוך הלשון ונשתכחו לגמרי ואפשר למצוא אותם רק בתרגומים מעברית. יש בטוים ושורות שהם תרגום מעברית. עובדות אלו מלמדות על זמן חבורן של היצירות האלה, היינו בטרם הספיקה השפעת השפות הבלקניות לחדור לתוך היהודית-ספרדית.

נכון יהיה לקרוא את האוסף בשם "שירות ותשבחות" כי תכנם של השירים רצוף שבח למשיח או לאלהיו. סמוכין לשם זה מצאתי באחד השירים שבסוף הקבץ המתחיל בפסוק "אשיר שירות ותשבחות לאל אלהי הרוחות". הקבץ כולל אמנם תפלות אחדות וסימנים הרבה מעידים בהן שנאמרו בצבור, אך אין זה מספיק כדי לקרוא לקבץ בשם ספר תפלות, וגם בשום שיר מן השירים לא נזכרו שמות התפלות: שחרית, מנחה וערבית. נוטה אני לחשוב כי הקבץ הזה הוא אסף משפחתי שבו כונסו במשך השנים כל מיני שירות ותשבחות שהיו שגורות בפי בני התנועה השבתאית ושנהגו לשיר במסבות צבוריות מסוימות או בחוג המשפחה. קבצים משפחתיים מסוג זה היו שכיחים מאד בין הספרדים. אחדים ראיתי בעיני, קדש וחול שמשו בהם בערבוביה ועל יד שירי פורים וט"ו בשבט שכנו כבוד רומנסות ושירי אהבה.

אף שלא נזכרו מחבריהם של השירים האלה, אין לראותם כיצירה עממית. מכנה השירים ותכנם מוכיח כי הם פרי רוח הרעים הרוחניים של התנועה השבתאית, שנתכנו באמצעותם לנטוע בלב המאמינים את האמונות והדעות של התנועה ולשמור בגנוי תולדותיה את דמותיהם של ותיקיה וראשונים. ראשית היצירה הזאת נעוצה בשנים הראשונות שלאחר מותו של מחולל התנועה הבהשתיאית. יורשיו הרוחניים נתעוררו אז לחזק את הלבבות, לפרש את תורתו ואמונותיו של המשיח, להסביר כמה מהופעותיו המתמיהות וביניהן את התאשלמותו. עם הסתלקותם של אבות התנועה והמקורבים אליהם הוסיפו יצירות חדשות על הישנות, עד אשר נדלה כל תכן המחשבות הדתיות שהגו ראשונים. בראשונה נשמרו השירים בזכרון, אך אחרי הסתלקותם של בני הדור יוצרי התנועה, אחרי הפסק מעין היצירה והמעמסה הכבדה על זכרונם של הבנים אשר התרחקו משולחן אבותיהם — הועלו השירים על הכתב.

מקום נכבד תופסים בקובץ הזה השירים שראוי לכנותם בשם "נקרולוגים". שירים אלה

(1) אחינאר, כאדאר, מאלסינאר, דארסאי, אינחארימאר, אינחאמנאר, גאביינטו, חינוזו, חאפיטוה, סיטאפיז, איסקייניסיה, גארונדו.

נתחברו כנראה מלכתחלה לזכרם של אישים חשובים, גברים ונשים, ידועי שם בקרב הקהלה השבתאית. רק במספר מצומצם מהם תוארו תכונותיהם, סגולותיהם ומעמדם של הנפטרים, ברוב המקרים תיארו המחברים דמויות הסטוריות תנכיות (כגון: נח, יעקב, יוסף, שרה, רבקה, לאה וכו'), שהנפטרים נקראו בשמותיהם, ונרמזו על קשר נעלם בין שתי הדמויות — רמז הגלגול. יש מקרים שבהם אין כמעט כל קשר בין תוכן השיר והנפטר. כנראה תוספת השם בסוף שירים כאלה באה בתקופה מאוחרת יותר, מעין הקדשת שיר ידוע לזכרו של המת. סימנם של שירים כאלה הוא כי הבית האחרון שלהם מתחיל עפ"י רוב במלים: "חזק יהי לנשמתו". לפעמים באה במקום המלה "חזק" המלה "קדוש" או המלה "שלום". מניתי בכתב היד כמאה ניקרולוגים, במקצתם נזכרים שמות הנפטרים ובמקצתם גם שם המשפחה.

מתוך השירים דליתי שמונה שמות משפחה כדלקמן:

משפחת חאליב'ה תופשת את המקום הנכבד בין הניקרולוגים, 23 מהם מוקדשים לה. לפעמים מוקדשים שירים אחדים לאותו איש כגון יעקב חאליב'ה חמשה ניקרולוגים, פעם אחת מופיע שם זה בתוספת התואר "רבי"; לשם שבתי חאליב'ה מוקדשים ג"כ חמשה שירים, פעם מופיע שם זה בתוספת שבתי משה חאליב'ה; אברהם חאליב'ה — שלשה ניקרולוגים, יוכבד שנים ואח"כ אסתר, שלום, אלעזר, רבי שלמה, יהודה, שמואל, רבי דוד, שרה, כלם ממשפחת חאליב'ה. שם משפחה זה כתוב בצורות אחדות כדלקמן: חאליב'ה, האליב'ה, אליב'ה, אליגב'ה, חאליגב'ה. שם זה ידוע בסלוניקי ורגילים לכתוב אותו כיום "חאליגואה".

למשפחת לוי מוקדשים ששה ניקרולוגים והשמות הם: ר' יצחק לוי, רחל (שנים), אלעזר, נח ואסתר לוי המתוארת כמצילה את אומתה.

למשפחת פאשאריל (פעם כתוב פאשיריל) מוקדשים ששה ניקרולוגים: חיים, יוסף, אסתר, אברהם, שרה ובת-שבע.

למשפחת עשהאל מוקדשים חמשה ניקרולוגים: יוסף, יישועה (יהושע), שבתי, אלעזר, אליעזר.

למשפחת אלב'ו מוקדשים חמשה ניקרולוגים: יעקב (שלשה), בניהו, יהודה. למשפחת קאריאוי (2) מוקדשים ארבעה ניקרולוגים: פאלומבה, בניהו, יוסף, אברהם. למשפחת קארטון מוקדשים שלשה ניקרולוגים: אברהם, יוסף, יעקב. למשפחת מורקאטה מוקדשים שלשה ניקרולוגים, על שמותיהם של שמואל, מרים, פאלומבה — אמי זוכרת שם משפחה "מוקאטה" בסלוניקי.

ישנם גם שמות בודדים: דוגא פישו, משה עוזניה (?) יוכבד שידיש, אסתר שונחה, דוגא קאב'איריו ונח אשכנזי. בניקרולוג המוקדש לרבי משה נתן מתואר האיש כצדיק גמור ויודע מרכבה, נשא יסורי גואל ולא פסק רגע מעסק בתורה, וחסידות שבנה בו תמיד.

בשלישים ושמונה ניקרולוגים נזכרים רק שמות פרטיים, אין ספק שחלק חשוב מהם שיכים למשפחות הנזכרות לעיל, השמות הם: אסתר, ביה, ברכה, בת-שבע, יוכבד, ישראלית, יששכר המתואר כחכם מופלא רבן וראש הדור, לאה המתוארת כחסידה, לונה, מרים, פאלומבה, צפורה, רבקה, רות, שאלתיאל, שלמה, שמואל ושרה. נזכר גם שמו של רבי יהודה טובה המתואר כראש ישיבת שעסק בתורה יומם ולילה, דרש אמונת אמת, במצות צבי מחמיד, מאוכלי שולחנו תמיד.

יש גם מספר שמות שאינם כלולים בניקרולוגים: חכם ברזלי, מרדכי, ישמעאל (6) רב

(2) פרופיסור ג. שלום מעיר לי שרבי יוסף קאריאוי מברוסה נמצא בין גדולי השבתאים הראשונים שהמיר עם ש"ץ עצמו. יתכן שזה הוא אותו שם משפחה, כי ביהודית ספרדית קוראים את השם קאריאוי כמו קאריאו והלי איננה נשמעת.

נתן (6) פעם נקרא "הנביא" אברהם מיכאל קארדושו פעם שניה רק קארדושו; צבי מיחמיד פעמים אחדות; יהודה לוי, רבי עקיבא, רבי משה בן נח.

צורות מבנה השירים אינן מרובות ובקובץ שולטות בעיקר שתיים. לפי הצורה הראשונה, שלפיה בנויים רוב השירים, מחולק השיר לבתים בני 4 שורות. השורה הרביעית היא כמעט תמיד חזרה על השורה השניה של הבית הראשון, ומשמשת פזמון חוזר לכל השיר. פזמון זה שמש כנראה חזרה לצבור. לפי הצורה השניה מרכב השיר מבתים בני שתי שורות. ע"פ רוב שורות ארוכות מאלו שבצורה הראשונה, שהן בדרך כלל קצרות. בסופה של השורה השניה חוזרת ע"פ רוב אותה מלת כגון: "צבי שבתאי", "אמירה", "משיח". השורות השניות הן תמיד חרות. אין השירים מצוינים בקצב ובמשקל, אם כי דאג המשורר לשמור על מספר ההברות בכל שורה, אך בקפדנות רבה מאד נשמר החרוז ולצורך שמירתו לא נמנעו מהפוך מלה מלשון זכר ללשון נקבה ולהיפך, ואף לשנות צורתם של בטויים וסדרם של פסוקים. ערכם הפיוטי של השירים האלה, מחוץ לשורות בודדות, הוא דל מאד. אולם סבורני שחוקרי התנועה השבתאית ימצאו בהם חומר ראשון שבכוונו להפיץ אור על פרשיות סתומות באמונה השבתאית.

באשר לזמן הרי, כאמור, מצטיין הכתב באפי מיוחד שמקורו בהשפעת הכתב התורכי-ערבי. פרוש הדבר שהכותבים היו אמונים על הכתב התורכי במדה רבה. השפעה מכרעת כזאת לא יכלה להיות בדור ההמרה אלא בדור השני שגדל ונתחנך על השפה והתרבות התורכית.

יש להניח שעל אף התבדלותם מהסביבה היהודית השכנה, שהיתה הכרחית אחרי ההמרה, הוסיפו השבתאים לקרוא את המתפרסם ביהודית-ספרדית, לכתוב את דבריהם לפי הכתיב הנהוג בזמן ההוא ולפי סגנון התקופה. עד סוף המאה ה"ח וראשית המאה ה"ט נהגו הספרדים להשתמש באות "ש" בכל מקרה שרצו לבטא את צלצול ה"ש". הנהוג הזה נשמר בכל כתב היד השבתאי ובו כלולות גם הרבה מילים ספרדיות (3) ששמושן היה שכיח במאה ה"ח. ופסק במאות שלאחריה. השמוש בכללי הפוניטיקה הספרדית לכתובת המלים העבריות שבשירים מוכיח גם הוא שידעית העברית ירדה מאד ובאה הפוניטיקה הספרדית לשמור לפחות את הקריאה הנכונה. צורך זה לא יכל היה להיות בדור ראשונים אלא בדורות שלאחריה.

סימן מובהק שכל היצירה הזאת הועלתה על הכתב בתקופה של התמעטות הידיעה, לא רק בעברית אלא גם בקריאה וכתובה ספרדית, הוא רבוי השגיאות והשבויים בכל כתב היד והוסר האחדות בכללי הפוניטיקה. ביחוד בכתובת המלים העבריות. בהשפעת המבטא התורכי, היו כאלה שלא הבחינו כבר בין "ה" ו"ח", כתבו "ראהיל" במקום "רחל", יחי אור" במקום "יהי אור". בכמה מקרים חסרה ההבחנה בין לשון זכר ולשון נקבה (+). יש גם צרופים של שתיים שלש מלים למלה אחת, מלים שנחלקו לשתיים (5) ולפעמים חלקה הראשון מחובר למלה שלפניה או חלקה השני במלה שלאחריה (6).

כל הסימנים המובאים לעיל מוכיחים שכתב היד שלפנינו נכתב ע"י סופרים שבתאים בתקופה של השתכחות הלשון העברית וירידת הידיעה בשפה הספרדית בקרב צבור המאמינים. לא נרחיק לכת אם נקבע שזמן זה היה בסוף החצי הראשון של המאה השמונה עשרה. כידוע היתה סלוניקי מרכז חשוב של התנועה השבתאית ואלפים מבניה התגוררו בתוכה. והנה במדה שהוספת לעיין בכתב היד התברר לי יותר שהגב הספרדי שהשתמשו בו המחברים ברוב השירים דומה מאד לניב הסלוניקאי. נראה איפוא כי מחברי השירים היו רובם בני סלוניקי, היינו: "מאמינים" סוגי תרבותו של המרכז החשוב ביותר של הגולה הספרדית בימים

(3) כגון שארמינוט, אינפלוויי, ב'אלידו, איינו, דואנייאס, קאריה, אלפ'ריאה וכו'.

(4) איל (=לה) מאדרי; איסטי (=איסטו) לוח; איניל (=אין לה) סוכה; אנה (און) חבר וכו'.

(5) עא=מא; עמו; בי הוח=והוא; ליטרה=איס=ליכראס; שיטיט=יריר=שתעורר; בה=אין=בן וכו'.

(6) בינלי ישאיי=בן לישי; אלפאל גאמאיים=על פלגי מים.

ההם, בקיאים בתרגומי הספרדים המסורתיים של התנ"ך וספרי קדש אחרים ודוברים בעצמם בנבי השגור בפי כל בני הקהלה היהודית הסלוניקאית שממנה יצאו. מצאתי את הסימנים הבאים האפיינים מאד לגיב הסלוניקאי: א) שורה של פעלים ומלים שיהודי סלוניקי בניגוד לבני יתר קהלות הספרדים נוהגים לקרוא אותם ע"י תוספת "פ" בראש המלה. היינו לפי הנוסח הפורטוגזי, הם אומרים: פ'אזיר, פ'יזוס, פ'יג'אס, פ'ילו, פ'ונדורה, פ'ירמוזורה, פ'אב'לה, במקום: אזיר, איזוס, איג'אס, איל, אונדורה, אירמוזורה, אב'לו, ב) האות העברית "צ" נוהג הסלוניקאי לבטא כ"ש" או "ס" למשל שער (צער); שידקינ (צדקנו); שוריינו (צורנו); נושיר (נוצר); גישוץ (נצוץ); שימצום (צמצום); שינור (צנור); בושרה (בצרה); ליהאשיל (להאציל); השאפ'ון (הצפון); לפעמים היא מבוטאת כ"ז" למשל מיזב'ה (מצוה) מיזב'וס (מצוות). ג) הסלוניקאי בן ההמון בבטאוי כמה מלים עבריות הוא נוהג להשמיט את האות הסופית למשל: סוכו (סוכות); סאבה (=שבת); איסחה (=יצחק); ייאקו (=יעקב) וכאן בכתב יד שלפנינו: שיבא (=שבח); ייב'ארי (=יברך); ד) את האות "ע" נוהג הסלוניקאי לבטא כמו "ח" הוא אומר: שימאח (=שמע); וכאן מצאתי שיפ'אח (=שפע), זאראח (=זרע); ה) אותיות בגד כפת בלתי דגושות מבוטאות ע"י הסלוניקאי בצורה רפויה. ה"ת" הבלתי דגושה מבוטאת כ"ח" אנגלי ובכתב כ"ד". למשל: אבוד (אבות); ביריד (ברית); שימוד (שמות); יראד (יראת); אימיד (אמת); תעאניד (תענית); זיחד (זכות); קיריאד שימע (קריאת שמע); אראייד (עדות); ניפ'לאאוד (נפלאות) וכו'; ו) שמות פרטיים שצורתם ואפן בטויים מיוחדים לגיב הסלוניקאי: ריפ'קה (רבקה); ריקולה (רבקה); יוחיביד (יוכבד); יישועה (יהושע); שונחה (שמחה).

לבסוף הנני רוצה להביע את הוקרתי מקרב לב לידידי מר יצחק בן-צבי אשר קרבני לעבודה זו, עודדני והדריכני בעצותיו הטובות בבצועה.

א

מיקם שבח אלה"י¹

אינקומינו אמי גואל אמירה	צוה עלי גואל אמירה
איל תמר קון שו עבודה	התמר עם עבודתו
שירב'יר אה איל דייו קון תורה	עבוד לאלהים בתורה
שבת"י צבי בן י"ה	שבתי צבי בן י"ה
יצחק קי איס אורו פיט	יצחק שהוא זהב טהור
פ'אשיל ²	
אמה אאיל קון אמור	אהב אותו באהבה
ריי שבת"י צבי טאב	מלכא שבתי צבי טב
ב'ארוו קון שו דייו שו רייד	איש תמים עם אלהי
אפאניארוו טהירות	קבצו טהירות
קון לה לוז די ריי אמירה	באור מלך אמירה
ביו שאנה איפ'טאדינו ³	אנו לך משועבדים

1) כפי שהוסבר בהקדמתי, הרי כמעט כל שורה של ה"שיר" הזה היא שורה ראשונה מאחד השירים הכלולים בקובץ. המפתח הזה פותח במס' כ"ט וגמשך בקפיצת מספרים בודדים עד הסטרופה התשיעית. [אט]

2) בראש הבתים באות כותרות כגון מיקם שבח, פאשיל, גאזיל. אלה הם סוגי שירה מסויימים הנהוגים בשירה המוסלמית. [בן צבי].

3) שיר זה (מס' מ') כתוב תורכית. [אט]

פ'אשיל

רבקה איליס טוד שושאנה
אך שבת"י צב"י מו"ר
עתקה קדשה פונדו
בן פתח רבי אלעזר
בינו דוד בן ישי

פ'אשיל

גאזיל

אלף אונו אאונאדו
אטורגאמוס שי אלשו
דישקוביירטו איס איקלארו
קרייו איל דייו אה אדם

פ'אשיל

רואח פסקניות

יעקב' ב'ארון
שבת"י צב"י ריי פונדו
שבת"י צבי גואל
ג'יקמאז דירוני

פ'אשיל

גאזיל הושיני אש'ראן

מים שתומה

ה"י ג'יקה
לה ליי אי שו קורונה
שו פאלאבירה

פ'שיל הושיני עשיראן

פאר דיל ריי

אמת גואלינו
בואין לך אורה
אליפי בית

פ'אשיל הושיני אשיראן

אור פרימירו

מי גולים

יוסיפ' ביב'ו דילוס מונדוס (4)

פארדאשקה קודיש

פ'אשיל היגאם

גאזיל

משיח הוא אמיתי

שיבעה האב'אליים

קיסר אדוני

אב'ריד אוזיס

בינו איל ריחמידור

ביזאת יאבץ

רבקה היא טוד שושנה
אך שבת"י צבי מור
עתיקא קדישא יסוד
בן פתח רבי אלעזר
בא דוד בן ישי

"אלף" יחיד ומיוחד

מודים אנו התנשאה

גלוי הוא וברורה

ברא אלהים את אדם

רוח פסקניות

יעקב איש

שבת"י צבי מלכא יסוד

שבת"י צבי גואל

מים שתומה

הא קטנה

התורה ועטרתה

דברה (או דברו)

בן זוג למלך

אמת גואלינו

טובה השעה

אלף בית

אור קדמון

הגלם שלו

יוסף חי העולמים

פרדשקא קדש

משיח הוא אמיתי

שבעה הבלים

כתר אדוני

פקחו עינים

בא הגואל

ביזאת יבוא

(4) שורה זאת היא היחידה הכתובה בעפרון, ונראה שנוספה לתוך שורה ריקה. [אט].

פישיל הוואם

גאזיל

לוס פלאנטאדורס (5)

די לוס מצות איזו

יה אביריו שאנטידאריס

איל יאין די עתיקה

אינלה מאר פאיי

איס איל דור די ריי אמירה

יאהיד ביתי טיאהידום

פישיל איביג

גאזיל

מארה זילה דובלאדורה

איל שאביר קומו ריי

אינל בינו אינטרו גואל

אויך אירמאנוס

קון אברהם אין און יחוד

מלך צב"א משיאח האמיתי

השתולים

עשה מהמצות

כבר פתח קדשים

היין של עתיקה

ביום מצאתי

הוא דור המלך אמירה

יחיד ביתי תיחדום

(1 — — — — —)

הדעת כנאר

אליו בא נכנס גואל

שמעו אחים

עם אברהם בייחוד אחד

מלך צבי משיח האמיתי

ב.

אינפשימוש פארה דיזיר אונ...

יה דישימוש רומינו (1) די אדונינו

דאביד מלך קי איש פיי קוארטינו

אביד אולאם קון אלייה אישאנו

דוד מלך קי איש פיי קוארטינו

איל שי אונטו פור מאנו די שימואל

פור אמושטראר קי אדי שיר קיזו איל

איש רומינו די שבת"י צב"י גואל

דוד מלך קי איש פיי קוארטינו

בינידורה די קאריה טוארטו

פור אישטו שו גאשימיטו נו מיטו

איל אמושטרו בידראירייה שאנטו

דוד מלך קי איש פיי קוארטינו

בתחיל לומר...

כבר אמרנו רמז מאדוננו

דוד מלך כי הוא רגל רביעית (2)

אבות עולם עמה חד הוא (3)

דוד מלך כי הוא רגל רביעית

הוא נמשח ביד שמואל

להראות מה יהיה הוא חפץ

הוא רמז לשבתי צבי גואל

דוד מלך כי הוא רגל רביעית

עקלקלה דרך בואו

על כן לא הזכיר לידתו (4)

הוא הראה אמת קדשו (5)

דוד מלך כי הוא רגל רביעית

(5) השיר הזה ועשרה השירים הבאים אחריו (חוץ מן "איס איל דור" ו"אינל בינו") אינם נמצאים בכתב-היד. [אס]

(1) רמז.

(2) לפי תורת הוזהר, דוד המלך הוא הרגל הרביעית של המרכבה ומשלים בזה את כסא הכבוד. כמובן, דוד זה אינו אלא המשיח שבתי צבי.

(3) כי "האבות הן הן המרכבה" כדברי המדרש.

(4) לידת דוד באה בדרך עקלקלה כי לפי מדרש אחד (בילקוט המכירי על תהלים קי"ח) היה דוד בן תמורה. עיין גם באגרת מגן אברהם להשבתאי ר' אברהם פרץ מתלמידי ר' נתן (קובץ על יד שורה חדשה ספר שני עמ' קל"ט—קמ); "כל מוצאות ומוכאות של דוד בדרך נפתל ועקש בעיני בשר ודם" וגם שם מזכיר אגדה תמוהה זו.

שמו מתחיל נקרא בדלי"ת
על כי דגול הוא, כלו אמת
ודאי הנהו גואל צבי (מחמד 5)
דוד מלך כי הוא רגל רביעית

שו נומברי אינפישא יאמאר קון דליר
פור קי איליה איש דגול פורו אימית
ואדאי איל איש גואל צבי מיהומית
דוד מלך כי איש פיי קוארטינו
תם תם תם תם

ג

קבלת תענית

ארישיב'ר תעניד (1)

בשם ה' אלהי אמת אלהי ישראל אלהי המלך
ש"ץ מלכנו משיח משיחנו גואלנו משיח הוא
(א) מתי ירום הודו ויתנשא מלכותו למעלה למעלה
באין טוף. קבלתי תענית של אדוננו רבון העולמים
יהי רצון אלהי אמת אלהי ישראל אלהי של
ש"ץ מלכנו משיחנו גואלנו משיח הוא אמת
מלכא בעלמא שתקבל ברחמים וברצון זה התענית
שאתענה למחר כמו רית הקטורת ובזכות שקבלו
כל המאמינים עליהם להתענות יום הזה בכל שנה
ושנה מחכם ברזלי תלמיד של אדוננו בשביל
כבוד אדוננו המלך המשיח ש"ץ שתתעורר רחמין
וחסידיו (!) הגדולים בזה התענית [נית] מעוט חלבי
ודמי שנתמעטו היום בזה התענית תפתח לנו
שערי בינה ותשלח לנו ש"ץ משיח צדקנו
להב(ר)יא(5) אותנו מאפלה לאורה יהנו לרצון אמרי
פינו והגיון לבנו לפניך אדוני צורנו וגואלנו
אמן אמן אמן

ד

[שיר זה כתוב תורכית ויידפס בסוף.]

ה

גואלנו מלכא שבת
הנהו נשמתא דכל חי
והוא בסוד השם שדי (1)
הנהו נשמתא דכל חי

מואישרו גואל ריי שבת
איל איש נזימהתא די כול חי
אי איל בי סר'ד חאשים שאדאי
איל איש נשמהתא די כול חי

(5) שמו של ש"ץ אחרי ההמרה הנזכר כאן עוד פעמים אחדות.

- (1) תפלה כזאת, אף היא בעברית, נדפסה כבר ע"י א. דנון ב"ספר השנה" א' (תרס"א) עמ' 158.
- שם באה התפלה בשנויים מסויימים ובכתיב רגיל, אבל משובש מאד.
- (2) צ"ל הודו [אט]. אצל דאנון נזכרו כאן גם תלת קשרי דמהימנותא בפתיחה.
- (3) אצל דנון יש הוספה: כי המאמינים בתלת קשרי די מהימנותא דאיון חד.
- (4) אצל דנון: אלואים, ופירושו (אלהים) מיסעה.
- (5) אצל דנון: להוציא. [אט].
- (1) שדי במלוי (ש"ן דל"ת יו"ד) עולה במספר שבת"י צב"י.

אמר המלך שלמה
לא השגתי אלא חכמה
(את) הסוד של נשמה

דישו איל ריי שילימה
גו אלקאנשי אלא חוב"מה
איל שיקריטו די נישאמה
אינן 2)

הו בבת עיני
עליך בוכה עיני
לא תבואה עצה בי
עליך עיני בוכיה
ממך אמך אמללה
הו יקירת נשמתי
אין שלום בגללך במשכבי
אזכירה שמעך אנכי
עליך...

הו! בת לבבי
בגללך נשאתי בעני
גם שברתי לבבי
עליך...

הו אהובת הורתך
עליך דואבת אמך
„זכרי“ שמה יקרא 2)
עליך...

קדושה וטהורה נשמתה
אסתר יקירה מכנה
כתב שם טוב תעוטר
עליך...

אניניטה די מי אוניו
פורטי יראנדו מי אוניו
גו אינטרה אין מי קונשינדו
פור טי יראנדו מי אוניו
טו לאדרי די טי דישאוגו
ארגאלאה די מי אלמה
גו פאש פור טי אין מי קאמה
מימברארי יו אטו פ'אמה
פור

אריזה 1) די מי קוראסון
פור טי קידי אין אפירישיון
טאמביין קיב'רי מי קוראשון
פור

אאמאדה די טו מאדרי
פור טי אנשייוו טו מאדרי
זכרי קי יאמאן שו נומברי
פור

קאדוש אי טאהור שו אלמה
אסתר ריגאלאדה (סי) ייאמה
בישטירה קורונה די פ'אמה
פורטי

מיקאם אוואם אילאה

במדות הנה יפה
רבקה היתה כשושנה
אמה נשאה בוכיה
רבקה היתה כשושנה.
בת זוג היא לבשמים
לאסוף השושנים

אין מאנייאש אלייה אירמוזה
ריפ'קא טירו 1) קומו רוזה
שו מאדרי קידו יירוזה
ריפ'קה טירו קומו רוזה
אה פאר ביא די לאש אישפשייאש
פור האקויר לאש רוואש

2) פירוש אינו מובן.

- 1) לא מצאתי פירוש למלה זו וכנראה יש כאן טעות וצ"ל „אפיונה“ ולפי תרגומתי. [אט].
2) האם של נשמת הנפטרת היא כאן תמיד השכינה, ועל כן יתכן שקורא את שם האם גם זכרי (בגמטריה ברכיה) מה שמוכיח שהמשורר חשב גם את ברוכיה לתגשמות השכינה, כמו שבתי צבי.
1) א' וט' דומות מאד ויתכן שיש כאן סירוס מצד המעתיק וצ"ל „אירה“. [אט].

אליה אונו די קון אליאש	היא אחת מביניהן
ריפיקה טירו קומו רוזה	רבקה היתה כשושנה.
ביגאנ עידין אלבישיארה ⁽²⁾	בגן עדן תבשרה (תתענג)
איצי חאיים שי לומ[ב]ארה	עצי חיים יגה אורה
קון פיאדאד די אמיר	בחמלתו של אמיר ⁽³⁾
ריפיקה	רבקה
נו לו בידו אשו מונדו	לא ראתה את עולםה
פיגוס די אל דייו אי שאנטו	מעשי אלהים קדוש
זיכרי דייו פיגדו פיגדו	זכריי אומר: עמק עמק ⁽⁴⁾
ריפיקה	רבקה
חאזאק שייה אשו אלמה	חזק יהי לגשמתה
ריפיקה אשו גומברי יאמה	רבקה את שמה תקרא
אלומברהרה דילה אימה	יוהיר אורה מאת אימא ⁽⁵⁾
ריפיקה	רבקה...

ח

תפילה טובה

תפילה טובה

נשמת חיים נשמתא דכ"ל ח"י: ביביי אי. אוניקו שובריי טודו
 אונידאד יחוד קונפלידו ביראדירו יתו"ה שו גומברי: ה' מואיטורו
 דייו אי דייו די מואיטורו פאדריס אי דייו די מואיטורו ריי
 איל משיח אד"ם קדמו"ן שבת"י צב"י י"ה: טו אפיגוראשטיס
 אי קריאשטיס אי איזישטיס אי שאקאשטיס אנוס די נאדה אה
 י"ש: פיאריטו אי קריאדור די טודו איל מונדו: קי שי איס
 מתלבש בעשר צפירות בלמה אינקורונאדו קון מוגיאס קורונאט:
 אי מאנאדירו די לה חכמה אי לה בינה: פאטרון די חסיד אי
 לה גיבורה תפאריה ישראל: טו אירמוזורה פארה שיינפרי די
 שיינפרי לואור אי אירמוזורה ביישטיין: שימינטי די טודוס לוס
 יסודות: טו ריינו אין לו טודו פודישטו: שימאע ישראל ה'
 אלהינו ה' אחד ברוך ש"ם כבוד מלכותו לעולם ועד: אמין:
 קריאשטיס שילוס אי טודוס שוס פונשאדוס לה טירה אי טודו
 לוקי איי איניליה: על יאדי שיח"ינה די טו פורטאלינה: אי
 די טודה לה בירייה שובי די קונטינו לואור אי אלאב'אשיין
 די קורונאט שוברי טו קאבישה: אטורגאמוס דילאנטרי די טי
 מואיטורו פואירטי אי מואיטורו ריחמיתור אי

נשמת חיים נשמתא דכ"ל ח"י: 1): חי ויחיד
 על כל יחוד, יחוד שלם אמתי יהוה שמו: ה'
 אלהנו ואלהי אבותינו ואלהי מלכנו המשיח
 אד"ם קדמו"ן⁽²⁾ שבת"י צב"י י"ה: אתה צרת
 ויצרת ועשית⁽³⁾ והוצאתנו מאין לישי: חזק ובורא
 כל העולם: אם הוא מתלבש בעשר ספירות
 בלימה⁽⁴⁾ עטור עטרות רבות: ומקור החכמה
 והבינה: רבון החסד והגבורה תפארת ישראל:
 תפארתך לעולם ועד תהלה ותפארת לובש: יסוד
 כל היסודות: מלכותך בכל משלה: שמע ישראל
 ה' אלהנו ה' אחד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם
 ועד: אמין: בראת שמים וכל צבאם הארץ וכל
 אשר בה: על ידי שכינת עון: ומכל הברואה
 עולה תמיד שבת ותהלה מעטרות על ראשך:
 אנו מודים לפניך עזנו גואלנו מושיענו ומגנונו

(2) אולי היה כתוב כאן „אינבישיארה“ שפירושו „תתענג“. [אט]

(3) שמו של שבת צבי בכל מקום (אדונו מלכנו ירום הודו).

(4) בשיר מס' נ"ז מובא אותו מאמר לא בשם זכריי שהוא ברכיה אלא בשם טוביה שהוא שבת צבי.

(5) אימא, אם הנשמות או השכינה הבינה („אימא עלאה“ או „שכינתא עלאה“ של הזוהר) והמלכות (שכינתא תתאה) נתמזגו בשירים אלה במדה ידועה.

(1) אעפ"י שבשיר ה' נקרא שבת צבי בשם זה, נקרא כאן בכנוי זה אל ה' יו של ש"ץ (וכן גם בשירים אחרים). דעה שנית, זו מובנה יותר כי גם השבתאי נחמיה חיון קורא את הנשמה של „עתיקא קדישא“ בשם „נשמתא דכל חיי“, והיא הפנימיות המחלבת במלכא קדישא ושכינתיה.

(2) כנוי זה למשיח מצוי בשירים אלו.

(3) כנוי שלשה העולמות: בריאה יצירה עשיה. (4) לפי הבסוי בספר יצירה.

אתה: ושבת מדותיך לאין חקר קץ ותכלית:
 ולך בלבד גלויות המרומם על כל התהלות
 וככל התשבחות והגדולות: ונקדשת על כל
 הקדושות: אתה ה' לעולם: כי אתה מלך גדול
 וקדוש אדון על הכל: שופט כל יצור לתת לאיש
 כפי אמונותיו כפרי מעלליו: כי מלך אוהב צדקה
 ומשפט אתה: מלך חוק: מלך ברוך: מלך גדול:
 מלך דגול: מלך הדור: מלך מאחד: מלך יוצר:
 מלך מושע: מלך גואל: מלך העושה נסים עד
 אין מספר: מלך העושה נפלאות עד אין חקר: מלך
 לעולם ועד: מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:
 ולך הגדולה כי אין לה חקר וקץ לא ראשית ולא
 ערך: מתחיל תמיד...: מרומם על כל ברכה ותהלה:
 אמרתי עולם חסד יבנה: הפונה ללמד זכות על
 העולם: והחסד הוא המתגבר על ברואיך: גם ה'
 יתן הטוב: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך
 פעלת לחוסים בך נגד בני האדם: ה' אל רחום
 וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: אמן: נוצר
 חסד לאלפים אמן: נושא עון ופושע וחסא ונקמה:
 אמן: עתה ה' אלהינו ואלהי מלכנו כ"ח כת"ר
 עליון⁵ שבת צבי י"ה: בזכות משיח הרבה
 על כל המאמינים ועלי ועל אדון הקהל שפע אמן:
 וברכה אמן: ופרנסה טובה אמן: ושלום אמן:
 וכן אמן: וחסד אמן: וטובה אמן: וחסים אמן:
 ובנים טובים אמן: וכלכלה טובה אמן: וקים
 בשלש עשרה מדות רחמים הבא מהמזל של
 דקנא עתיקא קדישא סתימא דכולא⁶: ויבוא
 רחמיך בלי הפסק ותשלח את גואלנו ונחזה
 פניו בעינינו מלך עטור בעטרת תפארתו ויקום
 הכל אמן. תם ונשלם שבח לאל בורא עולם
 אמן ואמן.

תם

שאלב'אדור אי מואיטרו מאנפארו טו: אי אלאב'אשיין די טוס
 מידות קינו חאקירה ני קאביו ני טאחלית: אי אטי אטי שולה
 מינטי שון דישקוב'יירטאס קי פ'אי אינאלטישירו שוב'רי טודוס
 לוס אלאב'אשיינים אי שוב'רי טודוס לוס לואוריס אי אַאס
 גדולות: אי טי שאנטיפיקאשטיס שוב'רי טודוס לוס קידושות:
 טו ה' פארה שיינפרי: קי טו איל ריי גראנדי אי שאנטו שייניור
 שוב'רי טודוס: גושגאן טודו קריינדו פיר דאר אה קארה
 אונז קומט שום קריינשאס קומט פירטו די שום אוב'ראש: קי
 ריי אמאן צידאקה אי משפאט טו: ריי פ'ואירטי: ריי בינדיגו:
 ריי גראנדי: ריי אפינדוניאדו: ריי אפירמוניגואדו: ריי
 אאונאדו: ריי קריינדור: ריי שאלב'אדור: ריי ריחמידור: ריי
 קי פ'אי נישים אשטה קי נון קואינטה: ריי קי פ'אי מאראב'יאס
 אשטה קי נון פישקורימינטו: ריי פארה שיינפרי אי שיינפרי:
 ריי די רייש דילוס רייש הקדוש ברוך הוא: אי אטי לה
 גראנדיה קי נון אה איליה פיזקואמינטו ני פין נון קאבישירה
 אי נון פרישיו: אינפישאן די קונטינו אין אישקאפ'אדורה⁵:
 אינאלטישירו שוב'רי טודו בינדישיון אי לואור: אמארי עולאם
 חס'ד יבנה: קי אבילטה פור אינביואר זיהוד פארה איל מונדו:
 אי איל חס'ד איס לוקי מאיורגה שוב'רי טוס קריינדוס: גא"ם
 ה' יתן האטוב: קואנטו גראנדי איס טו ביין קי גואדראשטיס
 אטוס טימינטיס אוב'ראשטיס אלוס אב'ריגאנטיס אין טי איש
 קואינטה פיניוס די איל אומברי: ה' ה' איל רחום ביחאנון
 אריך אפאיים ביראב' חס'ד ביאמית: אמן: נושיר חס'ד
 לי אליפין: אמן: נושיר עאליון ביאפישאע ביחאטה בינאקי:
 אמן: אגורה ה' מואיטרו דיין אי דיין די מואיטרו ריי קוא"ח
 קיטי"ר עיליון שבת צבי י"ה: פור זיחות די טו נומברי איל
 גראנדי אי פור זיחות די טו אונטאדו מוגיגואה שוב'רי טודוס לוס
 מאמינים אי שוב'רי מי אי שוב'רי פאטרון די איל קאהאל⁶ שיפ'אח
 אמן: אי ביראחה אמן: אי פארנאשה בואינה אמן: אי פאש אמן:
 אי גראשייה אמן: אי מירשיד אמן: אי ביין אמן: אי בידאס אמן: אי
 פירוס בואינס אמן: אי מאנטיגמינטו בואינה אמן: אי קונפלי
 קון טריגי שוניגאמינטוס⁸ די פיידאריס קי בייני די איל
 מאזל די איל בארביה די עתיקה קדישה סתימה דיכולה: אי
 בינגה טוש פיידאריש שין קורטאמינטו אי מאנדה אמואיטרו
 ריחמידור אי בירימס אשו קארה קון מואיטרוס אויזם ריי
 אינקורונאדו קון קורונה די שו פירמוורה קון קונפלימינטו די
 טודו אמן תם ונשלם שבח לא"ל בורי עולם אמן ואמן

תם

(5) לא ידעתי לפרש מלה זו. [אט]
 (6) כח כתר עליון עולה כמספר שבת צבי. גימטריה זו נמצאת כבר בכתבי ר' נתן העוזני, עיין למשל
 בס' "עניני שבת צבי" ה' פרימאן עמ' 59 ובספרי "בעקבות משיח" עמ' צ"ט.
 (7) מכאן מוכח שמשרת "ראש הקהל" היתה נוהגת גם אצל בני הכת באיגודיהם. [בן צבי]
 (8) תרגום מדויק של המלה "גלגול" (רחמים) [אט]. (9) לפי תיאור ענין י"ג מדות באדרא רבה שבזוהר.

ספר אלעזר בן עיריי

במאמרי "רב סעדיה גאון וכן סירא", שנדפס בקובץ "רב סעדיה גאון" בעריכת הרב י. ל. פישמן (עמ' צח-קית), דנתי על אישיותו וחיבורו של אלעזר בן עיריי (עיראי), שרס"ג בהקדמתו לספר הגלוי ובפירושו לספר יצירה מ"חס לו את המאמר הידוע של בן סירא, "במופלא ממך אל תדרוש" וכו', המובא בבבלי חגיגה יג ע"א ככתוב בספר בן סירא. סקרתיו שם (עמ' קה-קז) את מעט החומר שבדיננו על אלעזר בן עיריי ואת ההשערות שנאמרו עליו, והראיתי שגם אישיותו גם חיבורו של אלעזר זה הם עדיין חידה שאינה יכולה להפתר אלא בהתגלות חומר ספרותי חדש.

אחרי שהופיע מאמרי ההוא כתב לי חברי פרופ' שלום כדברים האלו: "...חפצתי להעיר את תשומת לבך על מה שמצאתי בקטע מס' שעור קומה הנמצא בידנו. בשעה שבנדפס (בס' רויאל, אמשטרדם ס"א, דף מ ע"א) כתוב "כך כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש" וגו', הרי מצאתי בכתב יד קדום מחוג חסידי אשכנז במאה ה"ג (כ"י בריטיש מוזיאום 754 דף 35 בכתב מרובע יפה ובנוסח שהוא בדרך כלל עולה בחשיבותו הרבה והרבה על הנדפס) את הגירסא:

כך כתב בספר בן עיריי במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תסקור (נקוד על הס' להורות שיש לתקן!) במה שידעת התבונן ואין לך עסק בנסתרות..."

ברור הוא שהשם עיריי הוא אחד עם עיריי. ו' הוא שיבוש של י' ד' הוא שיבוש שניתקן ל"ר", ושניהם השיבוש והתיקון נכנסו לתוך השם. השם נכתב עיריי, שהוא כתיב ארצישראלי. רס"ג בהקדמתו לספר הגלוי כותב שלוש פעמים עיריי (הרכבי, זכרון לראשונים, ח"ה, עמ' קסג, קעט), אבל פעם גם בכתב הבבלי עיראי (שם עמ' קנא). וכך גם בפירושו לספר יצירה (הוצאת למברט, עמ' 6) נמצא עיראי. וכן אין ספק שהגרסה "בספר בן עיריי (=עיריי)" שבכ"י של שלום היא מקורית, ושכספר רויאל הנדפס שינוי וכתבו במקומו "בספר בן סירא" על פי השפעת הבבלי בחגיגה שם וכן נראה שהכתיב עיריי הוא עיקר, ושמה יש להסיק שמוצאו של הציטאט מספר אלעזר בן עיריי הוא ארץ-ישראל.

מהיכן לקח בעל הקטע שבכ"י את הציטאט עם השם בן עיריי? אילו היינו בטוחים (כפי שיוצא לכאורה מדברי שלום במכתבו¹) שהציטאט שייך לספר שעור קומה, היינו מרוויחים פרט חדש וחשוב לשאלה של אלעזר בן עיריי, היינו שבעל שעור קומה, שהיה לפי הנראה ארצישראלי וקדום כמה דורות לפני רס"ג, וכבר הכיר את ספר אלעזר בן עיריי, ומצא בו אותו הסתגם של בן סירא כמו רס"ג. אך האמת היא שלפי הנראה לא היה ציטאט זה בספר שעור קומה. הקטע משעור קומה, המתחיל עם "אמר רבי ישמעאל אני ראיתי את מ"ה" וכו' (ס' רויאל, דפוס אמ"ד ה"ל, דף לז ע"ב), מסתיים עם המאמר של רבי ישמעאל המבטח עולם הבא ל"כל מי שהוא יודע שעור זה של יוצרינו ושכחו של הקב"ה" (ס' רויאל שם דף לח ע"א). סיום זה נמצא שם בשתי גרסאות. אחרי מאמר זה של סיום באים שני דפים שלמים של ליקוטים שכוללים ענינים שונים: פרטים על איברים אחרים של מעלה, כסא הכבוד ומשרתיו, ביחוד מטטרון (שם דף לח ע"א — לח ע"ב), תשכחות והמנונים וגם מזמורי תהלים ותפילות (ל"ח ע"ב-מ ע"א), ולבסוף שורות אחדות על ש"מו של נער" (מטטרון). הגומרות עם הציטאט שלנו: "כבוד אלהים הסתר דבר כדי שלא תסור מן העולם ע"ב² דמלכא דעלמא מכאן³ ואילך אין לך רשות לדבר שכן כתיב בספר בן סירא במופלא ממך" וכו' (אני מצטט מס' רויאל בדפוס ה"ל). ובכן נראה שכל הליקוטים האלו אינם לקוחים מס' שעור קומה אלא ממקורות אחרים. אפשר שהמלקט מצא את הציטאט באחד ממקורותיו, שהם בודאי קדומים בהרבה להסידי אשכנז, ואפשר שמוצאם מאי כמו התשכחות וההמנונים היוצא בהם הנמצאים בס' היכלות⁴.

(1) בעל פה מסר לי פרופ' שלום שלפי דעוהו אין הציטאט לקוח מספר שעור קומה.

(2) ע"ב נכפל בדפוס מהשורה הקודמת. (3) הלשון כמו בגמרא חגיגה שם.

(4) ע"י G. Scholem, Major Trends in Jewish Mysticism, עמ' 56 ואילך.

אך יש גם אפשרות אחרת. והיא שהשם בן עירי בא לו לבעל הקטע שבכ"י של שלום במישרים או בעקיפים מרס"ג. קשה לומר שהמקור של השם היה חיבור מליצי ופולמוסי כמו ספר הגלוי. אבל אפשר שהשם בא מתוך פירוש רס"ג לספר יצירה (אפעלפי ששם נכתב השם עיראי). ר' אלעזר מגרמייזא, מגדולי חסידיו אשכנזי בראשית המאה ה"ג, בפירושו לספר יצירה מביא דברי רס"ג מתוך פירושו של רס"ג לספר יצירה⁵). אמנם כפי הנראה לקח ר' אלעזר זה את דברי רס"ג לא ישר מתוך פירושו של רס"ג אלא מתוך הציטאטים מדברי רס"ג הנמצאים בפירוש ספר יצירה לר"י ברצלוני, ור"י ברצלוני אינו מביא את פתגמו של בן סירא שרס"ג בפירושו לספר יצירה מיחס לאלעזר בן עיראי. אך בכל זאת אפשר שפירוש רס"ג לספר יצירה באחת העתקותיו העבריות⁶ היה ידוע במילואו לחסידי אשכנזי שאחרי ר' אלעזר מגרמייזא, ושמהעצק כזו הביא בעל הכ"י של שלום את הפתגם של בן סירא על שמו של בן עירי (עירי). אם כן הדבר, אין זכרו של ספר בן עירי (עירי) בכ"י הוא מוסיף לנו כלום לפרטים על אלעזר בן עירי וחיבורו שאנו מוצאים אצל רס"ג.

ובאחרונה יש להעיר שציטאט זה מוסיף לנו עוד נוסחה לפתגם המפורסם של בן סירא, גוסף לנוסחות המרובות שחקרתי במאמרי הנ"ל (עמ' קח—קט), עם הגרסה שידעת במקום שה' ר ש י ת שבנוסחות האחרות. מ. צ. סגל

מכתבי הרצל

הארכיון הציוני המרכזי, ארכיונה ההיסטורי של ההסתדרות והתנועת הציונית, ניגש עתה אחרי עבודת הכנה של כמה שנים, לפרסום מכתביו של הרצל בתרגום עברי. בכדי להיות בטוח שלא יחסר בהוצאה מקיפת זאת שום מכתב בעל ערך כל שהוא, פונה הארכיון שוב אל הקהל בבקשה, להמציא לו במקור או בתצלום או בהעתק מדויק, כל מכתבי הרצל שלא נמסרו לו עדיין. הארכיון מוכן, כמוכך, לשלם את הוצאות התצלום או ההעתקה. וכן מבקשת הנהלת הארכיון מכל אלה, שפרסמו במשך השנים מכתבים של הרצל בעתונים וכתבי עת עבריים ולועזיים, להודיע לה פרטים על פרסומים אלה. כתובת הארכיון הציוני המרכזי: ירושלים, בנין הסוכנות היהודית, ת. ד. 92.

(5) H. Malter, Saadia Gaon עמ' 359 (=רס"ג, בעריכת מישמן, עמ' תרו) והספרות שם.

(6) Malter, שם, עמ' 356—357 (=רס"ג, שם, עמ' תרד—תרו).

מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית וביודית

123	כונבנטורה, א. י.	185	אלדמע, י. א.	185	אבידפנה, א.
9	בוסקוביץ, ז. ו.	56	אלוטיק, א.	185*	אביובל, א.
186	בורלא, י. 123	136	אלוף, י.	121	אביזהר, י.
39	בורשטיין, מ.	122	אלטר, י. מ.	121	אביעבר, י.
123	בושוץ, ק. ח.	206	אליהו בן יצחק מוקרקשונה	5	אביארי, מ.
29	בחיי בן יוסף ו' פקודא	185	אלימלך, מ.	185, 122, 121	אבןזהב, א.
57	בטו, י. ד.	72	אלכסנדריה, מוסד רמב"ם	185, 122, 5	אבןשושן, א.
128	ביאל, א.	6	אלמליח, א.	6	אבניאל, ב.
9	ביאליק, ח. ג.	23	אלסמהורין, מ. ת.	25	אברהם בן דוד מפוסקיר
206	כידוביץ, ז. 74	56	אלפסי, ב. צ.	6	אברמסון, ש.
215	ביקל, ש.	185	אלפרוביץ, ז.	122, 56*	אברמסקי, י. ד.
58	ביראון, א. ר. 9	122	אלקעץ, י.	אגדת חובבי עצים וצמחים. תל אביב	
123	בירמן, מ.	5	אמתי, ג.	117	
53	בית אורן	135	אנגל, י.	53	אגדת ישראל, א"י
66	בית אלפא	135*	אנגלס, פ.	אגדת המהנדסים הארדליכים והמודדים	
3	בית"ר 3	188, 6	אנדרסן, ה. כ.	כא"י 117*	
186	בלום, י. ר.	7	אסיר עברי	אגוד להשלת העברית 127	
9	בלק, א.	185, 7	אסף, ש.	אגוד סוציאליסטים אינטרנציונליסטים	
124	בלמונט, ק. ד.	57	אפלדון	כא"י 3	
186	בלקסטון, ו. ע.	96	אפעלמאן, ה.	אהרוביץ, ז. 6	
124	בןאשר, ח.	214	אפרת, י.	אהרני, ב. ש. 6*	
9	בןבית, מ.	8	אפרתי, מ. צ.	אהרני, י. 6*	
57*	בןגוריון, ד.	6	אפשטיין, י. ג.	122	אוליצור, א.
57	בןגפן	ארגון העובדים הציונים הכלליים בא"י		אולמן, ש. ב. 22, 6	
3	בןדוב, ר. ש.	123		אוסטר, ד. 54	
124*, 57	בןדוד, י. ח.	64	ארטן, מ.	אוסישקין, מ. 6, 140	
9	בןחור, א.	182, 121	ארלווירוב, ח.	אופנהימר, ח. 6	
9	בןחורין, ש.	123	ארליך, י.	אורבון, ש. 122	
186	בןחנה, ג.	186	ארנבורג, א.	אוריאל, ז. 54	
9	בןיהודה, ב.	189, 121	ארינסדהלר, ד.	אוריובסקי, א. 56	
186	בןיעקב, א.	9	ארישטיין, א.	האזרחי, י. 185	
124	בן ירוחם, ח.	123, 8	ארץ ישראל, ממשלה. חקים	אחד העם 99	
120	בןישי, א. ז.	—	המפקח על המונות 186	אטינגר, י. 56	
186	בןמנחם, ג.	—	משרד הסטטיסטיקה 123	אטינגר, ע. 185	
124	בןעזריה, ב.	123	אשכנזי, ש.	אטלס, ש. 25	
58*	בןצבי, מ.	8	אשמן, א.	אידיש-נאציאנאלער ארבעטער	
57	בןציון, פ.	119	אתקין, א.	פארבאנד 34, 38	
124, 54	בנבנישתי, ד.	38	באגריצקי, ע.	אילוזק, ש. 122	
9	בנטיץ, י.	57	באואר, א.	איזשטוט, ש. 10	
119	בני ברית, א"י	215	בארישא, מ.	איכהורן, ש. 122	
10	בנשלום, ב. 9	123*	בהרב, ז.	איטופוס 56	
10	בס, י.	8	בובר, מ.	איטכילוס 6	
124	בסני, י.			אירמאי, ש. 124	

- הויף, י. 188
המרום 11, 126
הנוציה, ה. 11
הופין, א. ז. 59
הופמן, מ. 11, 59
הופרמן, ד. 126
הורוביץ, יוסף 183
הורוביץ, יעקב 188
הוז, ח. 11
היגר, מ. 206
הכברג, צ. 59
הלטר, מ. 59
הללי, ש. 215
הלפרין, ג. ה. מ. 59
הלפרין, ש. 121
הלפקין, ש. 100
המינגוי, א. 59
הסה, ה. 11
הסטרין, ש. 11
הסתדרות הנער האגותי בא"י 126
הסתדרות העובדים 126
הסתדרות המהנדסים הארזכלים
והמודים 183
הסתדרות הפקידים 126
התאגדות העובדים באוניברסיטה
העברית ירושלים 12
מועצת פועלי חיסה 3, 126
ועד פועלי "אתא טכסטיל" 3
מועצת פועלי ירושלים 12
מועצת פועלי פתח תקוה ועד
פועלי אל"אר 182
מחלקה לסטטיסטיקה ואיפורמציה
126
המרכז לנער 54
מרכז לתרבות 3, 126
מרכז העבודה 126, 183
הקבוץ הארצי "השומר הצעיר" 3
הקבוץ המאחד 3, 182
הסתדרות העובדים הלאומית בא"י 3
הסתדרות הפועלים החקלאיים בא"י
ארגון מגדלי ירקות 60
ארגון מגדלי הפלחה והמספא 188
הסתדרות הרוקחים העברים בא"י 3
הסתדרות הרפואית העברית בא"י
ת"א 126
הראבוב, י. 188
הרטום, א. ש. 141
הריס, ד. 126
הרמן, ל. 12
הרץ, י. צ. 19, 74, 189
גולדמרק, ג. 187
גולדשטיין, מ. 125
גולדשמידט, ר. 10
גורדון, א. ד. 3, 10, 99
גורדון, י. ל. 125
גורדוניה — מכבי הצעיר 3, 58
גורדין, ז. 125
גורקי, מ. 187
גורא, מ. 185
גינצבורג, מ. מ. 58
גלבוץ, א. 125
גלדקוב, פ. 187
גלזמן, ש. 10
גלפט, י. 17
גלצרי, ג. 187
גנר, ג. 10
גרבר, ר. 187
גרודונסקי, ח. ע. 66
גרומר, א. 187
גרוממן, ס. 187
גרוממן, י. 74
גרוממן, ר. 10
גריס, י. ו. 125, 187*
גרינבוים, י. 11
גרונבסקי, א. 125*
גרץ, א. 125
דאבין, ה. 39
דובדבני, ב. 118
דובניקוב, ח. א. 125, 187
דוד, ג. 188
דון יחיא, י. ל. 125
דוובאס, א. י. 206
דזשאנט דיסטריביושן קאמיטי 148
דיהאן, י. י. 183
דינבורג, ב. 58
דינגוט, מ. 125
דיסני, י. 125
דיסקין, י. 58
דיפו, ד. 188
דליה 53
דנבי, ה. 11
דרוזין, א. 188
דרימר, ג. 54
דרנט, ג. מ. א. 59
ה. ג. א. 126
הארעס, ל. 32
הברמן, א. מ. 11, 59
הוי, ד. 55
בעהם, א. 55
בערגעלסאן, ד. 148
בקי, ר. ב. 57
בר, י. 58
בראדון, פ. 186
ברייסוף, י. 65, 197
בראנפמאן, ס. 95
ברגמן, י. 186
ברגסון, ה. 10
ברגר, י. 119
ברוידס, א. 186
ברוך, י. ל. 124
ברונפס, מ. 10, 186
ברט, א. 186
בריטניה הגדולה חקים 124
— צבא הרגימנט הארץ-ישראלי 144
בריל, מ. 187
ברידה, מ. 215
בריהנדלר, מ. א. 124
בריינקר, ד. ג. 119
ברית החייל 53
ברית התשמונאים 53, 56, 118
ברית טרומפלדור, א"י 58
ברית ידידי התעשיה הארץ-ישראלית
67
ברית הפקוח של הקואופרציה
האשראית העובדת בא"י 187
ברית הרפובליקות המועצתיות
הסוציאליסטיות 10
ברכיהו, מ. 124*
ברלס, א. 124
ברנשטיין, מ. 58*
ברעמאן, ש. 39
בת-מרים, י. 10, 58, 187
בת-נשר 125
גאלדאוסקי, ה. 151
גאניאנדזער-טרעסטינער יאנג פרענדס
בענעוואלענט אסאסיאישאן 32
גאדראן, ע. 39
גבריאלי, ח. 187
גבריהו, ח. 187
גוטליב, ב. 10
גוטליב, ז. 125
גוטמן, י. 63
גוטמן, ג. 58
גויטיין, ש. ד. 65
גולאק, י. ל. א. 119
גולדברג, ל. 66
גולדלמן, ש. 187

יונה בן אברהם גירונדי 61
יוסף 67
ילין, א. 189
ילין, ד. 13
יסהמלה קבוצת החוגים 54, 119
ימיני, י. 62
יעקב, ק. 128
יעקוביץ, א. א. 189
יערי, א. 128, 141, 189
יערי, מ. ג. 1
יפה, א. ל.
יפה, ב.צ. 145
יפה, ע. 190
יקיר, ג. 190
ירדני, ש. 190
ירושלם. האוניברסיטה העברית 62
— בית חנוך 131
— תלמוד תורה "אור החיים" 62

כהן, אהרן 34
כהן, אלישבע 190
כהן, יעקב 13, 190
כהן, ישראל 62
כהן, מרדכי 190
כהן, משה 54
כהן, מ. מ. 62
כהן, ש. 190
כהנא, י. מ. 131
כפר יהושע 119
כפר הישוב 190
— חיפה 55
כצנלסון, ב. 62 *132
כצנלסון, ר. 13
כרוך, א. 9
כרמי, ח. 132
כרמי, ע. 132

לאטרבר, א. 132
לאקער, מ. 215
לב, א. 132
לב, ש. 191
לביא, י. 119
לבנון, מ. י. 13
לגרלף, ס. 14
לודלא, ג. מ. 62
ללוי, א. צ. 126, 150
ללוי, ח. ש. 59
ללוי, י. 14
ללוי, י. ב. 62

זיו, ב. 60
זינגר, מ. 60, 128
זלונטיק, י. ל. 38, 206
זלינגר, א. 56
זלקינטון, י. א. 62
זנגביל, י. 188
זס, י. 60
זק, ש. 13
זרחי, י. 128, 189
חבס, ב. 13, 189
חולתא 53
חומסקי, ד. 61
חומסקי, י. 40
חורגין, י. 61
חורשי, א. 128
חזן, י. 131
חזן, ל. 61
חיימזון, מ. ח. 29
חיל פשוט 128
חיניץ, י. 183
חיפה. ב"ס תיכוני למסחר "עתיד" 128
חיפה. עיריה 128
חיפה. הקהלה העברית 61
חיקיס, מ. 61
חכמ, א. 61
החלון. אנגליה 38
החלון. הולנד 38
חריזמן, מ. 189
חל"פ, י. מ. 189
טוין, מ. 13
טולסטוי, ל. י. 13, *189
טורטל, מ. 61
טורנובסקי, י. 128
טמקין, מרדכי 13
טמקין, משה 189
טן פי, י. 13
טקאטש, מ. ז. 215
טרטקיבר, א. 61
טרני, י. 74
טשרניחובסקי, ש. 4, 13, 128, 182
183
יאהאנזסבורג. אידישע פאלקשול 151
יפאע, י. 39
יבנאלי, ש. 61
יהודה החסידי 74
יהודה הלוי 38, 151
יום טוב בן אברהם 74

הרצל, ת. 59
הררי, ח. 63
הרשקוביץ, א. 197
הרשקוביץ, י. 141
התאחדות עולי הונגריה בא"י 182
וודפיאנוב, מ. ו. 12
ויסלבסקי, צ. א. 215
הישנאק, מ. 32
וילפסקי, ק. 127
וילפר, צ. 127
ווקר, פ. ג. 127
ויטבורג, ג. 12
וילנאי, ז. 127
וילנסקי, א. 188
וילנסקי, מ. 127
וינברג, צ. ז. 12, 60
וינטורה, מ. 25
וינשל, א. 60
ויס, י. 210
ויסמן, ד. 60
ויצמן, ח. 12
וילובסקי, מ. 127
וילין, מ. 66
וילבסקי, ו. 60
וסרמן, א. ב. 12
הועד הארצי למען החיל היהודי 127
הועד הלאומי 60, 127
— המחלקה להבשרה גופנית 54, *60, *118, *127
— מחלקת החנוך 60
— מחלקת העיתונות וההכשרה 118
— מפעל מס החרום 12
ועד הלשון *127
הועד המשותף לעניני הנער 60
הועדה המרכזית לפתוח התעשייה
החימית בא"י 12
ורחשט, מ. 188
ורן, ז. 60
ורפל, י. 54, 128
ורשביסקי, מ. מ. 135
זבה, י. 12
זיבוטנסקי, ז. 198
זבלון, א"י 60
זונשין, א. 128
זירס, ז. 188
הזרוע 53
זידמן, י. א. 141
זידמן, ת. 12

- לוי, ש. 62
 לוי, ב. מ. 132, 190
 לוי, ש. 191
 לוינגר, א. 19
 לוינטל, ז. 119
 לוינשטיין, פ. 62
 לויק, ה. 191
 לויתן, 5. 191
 לון, ה. ו. 132
 לוטס, א. 14
 לוריא, ב. 124
 לורובסקי, א. 14
 ליבוביץ, מ. 216
 ליבוביץ, ג. 63
 ליבערמאן, ח. 95
 ליבקובסקי, ק. 132
 ליברמן, צ. 191, 132, 63
 הליגה להתקרבות ושותף יהודי-ערבי 4
 ליגה למען זכות עבודה שווה לכל
 יהודי 4
 ליטבינוב, מ. מ. 136
 ליכטנשטיין, י. 40
 ליכטנשטיין, צ. 14
 לייז, 132
 לייז, י. 191
 לכטמן, ב. צ. 74
 למן, ז. 191
 לנגר, מ. ג. 191
 לנדל, פ. 14
 לנין, ה. א. 132
 לעז, א. 19
 לפולד, י. 183
 לעקי-ברתולד, י. ז. 54
 לשצינסקי, י. 133
 מאיר, ל. פ. 182
 מאירוביץ, א. ו. 147
 מאירוביץ, מ. 135
 המאירי, א. 59
 מאירי, מ. 14
 מאזערי, א. 39
 מארקוס, י. ח. 30
 מגן, מ. א. 191
 מגן דוד אדום 183
 מגנס, י. ל. 14
 מינון, ש. 8
 מונטר, ז. 14, 64
 מונצגר, ג. 63
 מוסד ביאליק 191
 מועדון הפועלים הוותיקים 55
 המועצה להשלטת העברית, ת"א 55
 המחנות העולים 4
 מטמון, א. 135
 מינץ, י. 191
 מיליקובסקי, י. 135
 מינכהוזה, ק. פ. ה. 194
 מירקין, מ. א. 135
 מכבי א"י, הועדה הפוליטית 55
 מכבי הצעיר, א"י 63
 מלמד, ע. צ. 19
 מלצר, ש. 194
 מלר, א. 15
 מן, ה. 63
 מנחם מגדל מקוצק 63
 מנקין, פ. 194
 המפלגה הקומוניסטית בא"י 135
 מפלגת פועלי א"י 15, 184
 — חיפה 118
 מקרנקי, א. 15
 מרדכי בן הלל אשכנזי 74
 מרשין, ב. 123
 המרכז למען תוצרת הארץ 135
 מרסס, ק. 135
 מרזינקובסקי, ו. פ. 194, 64
 מרשק, א. י. 15
 המשביר המרכזי 55
 משה בן מימון 64, 206
 משמר השרון 184
 משקה, ש. 126
 נאה, א. ח. 136
 נאור, מ. 15, 136
 נבון, א. 15
 נדבה, י. 136
 נדל, מ. 64
 נוסוביץ, ד. 136
 נחמן בן שמחה מברסלב 136
 נישטט, מ. 136, 199
 נעמן, ח. 64
 נען 53
 נרדי, ג. 64
 נשרי, צ. 136
 סאלד, ה. 189
 סגל, מ. צ. 11
 הסוכנות היועץ לעניני הג"א 15
 — המחלקה לעבודה. משרד הפקוח
 על לשכות העבודה הכלליות 64
 סופר, א. 14
 סופר, ש. 29
 סוקולוב, ו. 119
 סוקרטיס 57
 סטבסקי, מ. 15
 סטינלובסקי, ק. ס. 15
 סילונה, א. 15
 סימון, א. 136
 סימון, א. 194
 סלומניצקי, י. 56
 סלוצקי, י. 64
 סמילנסקי, מ. 15
 סנדלר, י. ל. 15
 סנקא, ל. א. 194, 64
 סעדיה גאון 30, 71, 184
 סקולסקי, ש. 16
 סרונס, מ. 63
 סרנא, י. 64
 עבד אלה אמיר עבר הירדן 64
 עגן, י. 64
 העובד הציוני 136
 עטרה, מ. 196
 עין גב 53
 עין חים 4
 עמיאל, מ. א. 184, 128, 55, 196
 עקביא, א. 16
 עקביא, א. א. 189
 פבונר, י. 196
 פליישע סאציאליסטישע פארטיי 148
 פולונסקי, א. 53
 פולשטינסקי, ל. 197
 פולק, א. 197
 פולק, א. ו. 196
 פועלי אגודת ישראל 121
 פורצקי, א. 136
 פורת, י. 29
 פטאי, ר. 16
 פיגין, ש. 205
 פיגנברג, ר. 64
 פינברון, נ. 16
 פינס, ד. 4
 פינקרפלד, א. 16, 136, 197
 פישקו, ב. 136
 פישקין, א. 16
 פישר, ה. א. 16
 פלוגל, ג. ק. 16
 פלוגת ים 53
 פלינט, א. 53
 פלקוביץ, א. 136
 פלר, י. 137

שומרי השבת	140	קרביץ, מ.	98	פעדעראציע פון די פוילישע אידען	און אמעריקע	32
שופמן, ג.	18	קרפניק, ב.	122	פעטערזויל, י.	67	
שורץ, מ.	18	קריף, פ.	140, 198	פעץ, א.	211	
שורץ, ש.	198	קרליבך, ע.	4	פפירניקוב, י.	17, 199	
שחראי, א. י.	66	קרן היסוד	17, 140	פק, ל. ב.	137, 197	
שחראי, ב.צ.	140	— המחלקה לעזר	65	פקר, מ.	65	
שטוק, ד.	66	הקרן הקיימת לישראל	66, 140	פראשטער, י.	65, 197	
שטין, מ.	199	קרסל, ג.	122	פרבר, מ.	137*	
שטינברג, א.	199	קיסנר, א.	198	פרויד, ז.	197*	
שטקליס, מ.	18, 141	ראב, ב.	124	פרויס, ו.	126	
שטרן, י.	18, 141	ראבינאוויטש, וו.	31	פרומקין, ג.	8	
שיפר, מ.	18	ראשנינג, ת.	17	פרומקין, ה.	65	
„שכון“	141	ראסין, ש.	39	פרוש, מ. מ.	197	
שכטר, י.	63	ראסקין, ש.	72	פרוש גליקמן, א. נ.	67	
שכטר, ש. י.	141	רביבים	53	פרייליך, פ.	17	
שכנוביץ, ז.	18	רביץ, א.	55	פרלמוטר, י.	197	
שלום, ג.	18	רביצ'א, מ.	17, 135	פרלמן, א.	17	
שלום, ש.	18*	רבינוביץ, מ. י.	29	פרנקל, ק. א.	198	
שלום עליכם	18, 31, 135	רבינוביץ, צ. י.	210	פרץ, י.	197	
שלונסקי, א.	66	רבינוביץ, ש. פ.	191	פרץ, י. 5.	197	
שלונסקי, ד.	199	רבקאי, י.	17	צויג, ס.	17, 65	
שלונינגר, ע. י.	66	רובין, ש. א.	96	צוקובסקי, ק.	137	
שלמה בן יצחק (רש"י)	205	רובינסון, ג'י. ה.	66	צנוורט, י.	65, 197	
שמאלי, א.	199	רובינשטיין, ש.	216	קאדער, ב.	39	
שמואלביץ, פ.	142	רובשוב, ז.	18, 198	קאוטסקי, ק.	17	
שמואלי, א.	63, 210	רוזן, ב.	40	קבק, א. א.	17	
שמורק, א.	141	רוזנבלט, י.	184	קמפרט, ל.	137	
שמטרלינג, ד.	199	רוטנברג, פ.	198	קוניס, א.	5	
שנברג, י.	199	רוטנשטריך, נ.	18	קופליביץ, י.	137	
שניאור זלמן מלאדי	58	רוטשטיין, ש.	66	קופמן, יהודה	137	
שניאורסון, י. י.	30, 199	רוזין, א. א.	4, 18, 132	קופר, ד. ל.	65	
שניידער, וו.	152	ריבליב, מ.	150	קוק, א. י.	65*, 197	
שעוושענקא, ט. ג.	39, 40	ריבליץ, י. י.	140	קורב, ח. י.	30	
שערמאן, א.	98	ריגה, א.	198	קימלמן, ד.	139	
שפי, י. א.	66	ריינהארט, פ.	37	קיסרי, יא.	65	
שפילברג, י.	66	ריבסין, ח.	18, 56	קיפניס, ל.	65, 139, 140, 188, 198	
שפירא, ב.	19	ריגולדס, ק.	66	קלזונר, י.	140, 141	
שפירא, י.	24	רינס, ח. ז.	29	הלויסקי, ח. מ.	53	
שפירא, צ. ה.	125	רבינו, ת.	198	קלימובסקי, א.	17	
שפירא, ש. י.	18*	רמת יוחנן	66	קליין, שלמה	198	
שפרינצק, י.	19	רמת הברבש	53, 185	קליינבו, י.	140	
שקספיר, ו.	141	רמת-רחל	55	קלינמיוץ, מ.	126	
השרון	53	ש"אלאבאוו, מ.	215	קלישר, צ.	122	
שריד, 53	182	שאנפעלד, מ.	96	קלמוביץ, א. א.	198	
שרנופלטסקי, ש.	56	שכב, ש.	18	קלר, ח.	140	
שרשבעסקי, ש.	199	שרות זים	53	קמן, ו.	140	
ששון, ע. ש.	199	שוחר, ר.	215	קסוטו, מ. ד. א.	141	
תבורה, י.	199	שויה, י.	140	קפליצקי, י.	65, 140	
תל-אביב, עיריה	5, 67	שיס, ח.	73	קפלן, צ.	140	
— הרבנות הראשית	19					

מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביוונית

בטרם בוא המחר 62	אליפל 13	אבא התגייס 139
ביאטריצה 58	אלף בית 135	אברהם אבן עזרא 186
ביבליוגרפיה של הספרות החימית 12	אלקראן 140	אברהם פלינט 53
ביולעטין 147	אם 187	אגדות האחים גרים 125
בימי בל"ז 135	אם הבנות 197	אגדות אנדרסן 6
בימי חירום 12	האם והילד 182	אגדות המזרח 137
בימי עלות 122	האמה 10	אגדות עמים 197
בימים אלה [בן-אשר] 124	אמת-הבנין 117	אגרון מסחרי ובנקאי 196
בימים אלה [מפא"י] 184	אמת ואמונה 63	אגרות ארץ ישראל 128
בין הבתרים 16	אנגליה לכל 57	אגרות שואר זלמן שעכטער 141
בין מלחמה ושלוה 60	אנה קרנינה 13	אגרת 118
בית הבחירה 14	אנטומיה ומורפולוגיה של הצמח 125	אגרת הטהרה 65
בית ועד לחכמים 146	אנציקלופדיה לספרות ישראלית וכללית 122	אדם בטבע 199
בית יעקב לכו ונלכה 57	אנציקלופדיה געוירים 6	אדם בכפר 13
בית הספר והגן 124	אנשי גלעד 187	אדם ואדמה 16
בית ספר לדיקטאטורים 15	האסופות 206	האדמה הזאת 8
בית השן 53	אספקה בימי מלחמה 126	האהבה 189
בית"ר 3	אסקרים 10	אהבה בצפת 18
בכורי יהודה 125	אפיה המיוחדת של הכלכלה בא"י 57	אודים 185
בלוה על בית-החולים בדובר 191	אצו רצו גמדים 18	אודיסיאה 126
בלהט סוד 65	ארבעה קול הקורא 199	און בן פלא 18
דאם בלוט רופט צו נעקאמע 148	ארגוני הפועלים 60	אונדזערס 185
במה ומקהלה 126	ארום דער וועלט 23	אוצר הברייתות 206
במחנה 182*	אריה פילונסקי 53	אוצר הגאונים 190
במחנות 126	ארץ שראל [בת-מרים] 58	אוקראינה 10
במפעל 53	ארץ ישראל [מפה] 124	האור 40
במצור 55	ארצות ועמים 16	אור ממערב 18
בן המלך והעני 13	אשירה וא לילדי 128	אור קדומים 135
בן השמן מבגוד 15	אשמורות 117	אורות ישראל 65
הבנאי 117	אשר ספרתי ליִלדתי 140	אה, בנה הגליל 18
בני ציון 74	אשר רבין 55	אחד במאי 3
הבניה 117		אחד החנון 4
בנערינו 117		אחדות 117
בנתיב הפלא 140	באהלי יעקב 185	אחדות העבודה 182
בסוד עניי הכתל 121	באלכסון 66	אחיעזר 66
בטוס הלאומיות בכתבי אחד העם 61	באפק 186	האידיוליות 13
בעיות האגוד המקצועי 126	בארמון דפנים 61	די אידישע מלוכה 144
בעיות בית-הספר המקצועי 17	בגיהנם של משה 59	די אידישע שטימע 23
בעיות היום 53	בדורו של ביאליק 137	אידישער פאמיליען-זשורנאל 144
בעיות ימינו 5	בדרכים אבלות 12	איכה נכירנו 186
בעיות מוסריות בדימוקרטיות 14	בולטין פנימי 182	איש הזכוכית 63
בעיות החנוך 198	בזכות הדילטנטיות 122	איש המערכה העולמית 122
בעיות הליקבידיות 186	בזעף ליל 64	איש המקרא 140
בעלי-חיים מספרים 190	בחדר ההמתנה 182	אל המצפון האנושי 57
בעמק מספרים 188	בחלום ובהקיץ 58	אל עם ה' 189
בעקבי הצאן 57	בחלל הריק 17	אל הפועלים בארץ 199
דער בעקער-ארבעטער 56	בחתונות הבן 65	אלגברה 124
בעתונות הערבית 118	בטוח לעת זקנה 61	אלגעמיינע ענציקלאפדיע 204/72

- השכלה ציונית 187
 השתמנות 125
 התחשבות הדת 9
 ההתחשבות החדשה 125
 התחשבותו החקלאית 18
 התעוררות תשובה 29
 התעמלות 126
 התעמלות בקורה 136
 התעמלות לילדים 127
 וכוז מדיני 57
 זאמלביכער 151
 זבוטינסקי לוחם האומה 198
 זבולון 60
 זה השלחן 61
 זהב 214
 הזכות לעבודה וללחם 4
 זכר לחיים 131
 זכרון לרעייה 3
 זכרון משה אליהו 191
 זכריהו אוריאל 54
 זלמן אלפרוביץ 185
 הזמן 118
 הזרמים הסוציאליים 58
 חברת-מינות 141
 חד גדיא 118
 חד-גדיא 182
 חדושי הראב"ד על מסכת ב"ק 25
 חדשות היום 183
 חוברות 126
 חוברות לעניני החינוך 3
 חובת הארץ 98
 חובתנו לעצמנו 118
 חוט המשולש 74, 206
 חוף 118
 חזיונות של רב בישראל 62
 חזית 118
 חזית החיל 53
 חזית פועלים לאומית 54
 חזית ציונית לוחמת 54
 חיי באמנות 15
 חיי הדבורים בא"י 186
 חיי יהודי שלם 210
 חיי יתחילו מחר 128
 חיי המין של האדם 135
 חיי-עבודה 183
 החייל העברי 118
 חיל הרגלים 118
 החילת 183
 חימיה 121
 הדמוקרטיה כדניה 187
 דמיאן 11
 דמויות מאפק 10
 דני 141
 דע את חקי ארצך 62
 דע את המכונה 199
 דע מה עליך לעשות 126
 דעת 58
 דעת מרדכי 29
 דעת רש"י 194
 דפוסת לספרות העולם 189
 דפי ספרטקוס 3
 דפים לעניני הפועל הוותיק 54
 דקדוק אנגלי 125
 דקדוק הלשון העברית 13
 ד"ר איזידור שליט 14
 ד"ר אריה בעהם ז"ל 55
 דרום 71
 דרכי ההוראה של חומש 63
 דרכי יעקב 74
 דרכי המכירה 9
 דת ומדינה 198
 ההאבקות המדינית 125
 הכה נציגה 188
 הגדת של פסח 11, 38, 53, 59, 147
 הגדרות 14
 הגדרות בחימיה 132
 הגדרות במגנטיות 136
 הגה 117
 הגיונות 118
 הד ירושלים 54
 הד המחנות 183
 הד הספר 118
 הדי קדם 124
 הוסיים 123*
 ההולכים למות שואלים לשלומך 189
 ההון הלאומי 12
 הוראת ההכנה והספרות 62
 המניין אל הרמס 11
 המשך 39, 151
 הנהלת פנקסים 128
 הנריטה סאלר 189
 ההסתדרות בירושלים 12
 העברה 135
 העתקה קונפורמית 18
 הפלך ולדן 19
 הצה"ר במבחן 118
 הרפתקאות טרון 58
 הרצל הצעיר 59
 בפינות 122
 בציר חזית ההסתדרות 136
 בצרון 215
 בקר טוב 198
 בראשית 185
 ברית החשמונאים 53
 ברכת האומה 15
 בשאלות העבודה 182
 בשוא גלים 57
 בשעה זו 184
 בשער 117
 בשעת חירום 53
 בשירי 182*
 בת יפתח 123
 בת ירושלים 62
 בתוככי אסיה 10
 בתמורה 188
 גאלת הצבר 137
 גד גמד 136
 גדול ירקות 56
 גדול עצי פרי 6
 גימטריאות 18
 הגלגל 117
 גלוי רצונה של התנועה הציונית 132
 גלויות מן העמק 15
 גליונות 182
 גליונות למעבדה 5
 הגלם מפרג 124
 גן-מאיר 117
 געדאנק און לעבן 144
 הדאר 70, 203
 הדאר לנער 151
 הדבור הערבי 140
 דבר אגודת ישראל 53
 דבר עברית נכונה 127
 דבר הקריה 117
 דברי ימי אירופה 16
 דברי שמואל 122
 דגלי המדפיסים העבריים 189
 דוד בן בנימין בנבנישתי 54
 דון יוסף נשיא 57
 דוידוויטסו 140
 דין וחשבון [הועד הלאומי] 127
 — [עובדי האוניברסיטה] 12
 — [עיריית חיפה] 128
 — [ת"ת "אור החיים"] 62
 דינה והמשורר 11
 הוליקה בבית עזה 65

- החלום 10
חלום ליל קיץ 141
חלוצים באו לעירה 59
חלחול המים 124
החלילית 187
חמרי עֶבֶב 6, 22
חנוך לאמונה 186
חמשה חומשי תורה 19
החנוך הגופני המורחב 60
חנוכה 118
חק לשכות העבודה 124
חקירות בתמותות התינוקות 59
חקירת מצב הבריאות 65
חרונים ומעשיות 199
חרות עולם 126
חשבון והגוסה 9
החשבון המעשי 137
חשוב ההכנסה 18
החתול במגפים 187
החתול בעל המגפים 187
התולדות הלבנות 188
טוטם וטאבו 197
טופוגרפיה 58
טיול בבית 15
הטים האמיץ 58
טיסי הקוטב 12
טל שחקים 30
טרנן והילד הכושי 9
י. ג. אפשטיין 6
יבנה 119
יד אל יד 62
יד לקורא 3
ידיעות בני ברית 119
ידיעות ברית פקוח 55
ידיעות מ.פ.ח. 3
ידיעות המשד המרכזי [המשביר] 55
היהודים בעולם 61
היהודים ברוסיה הסובייטית 133
יהושע 141
יהי אור 40
יום זכרון גבורה 190
יונתן ודוריתא 137
יוסף הורוביץ, יצחק לפולד 183
יועץ פליאה 132
יוצר אדם 121
יחיד וצבור ביהדות 29
יחידים ברשות הרבים 215
יכרות 187
ילדי הגיטו 188
ילדי העמק 63
ילקוט שערים 61
הים 183
ימי הבינים והעת החדשה 66
ימי תשובה 183
ינוקא 188
יסודות הביטוח המעורב 199
יעקב ברגר 119
יעקב וזאב 119
יעקב זאב לצקי-ברתולדי 54
יצחק אדוארד ולקיססון 62
ירושלים המשתחררת 54
ירח האיתנים 54
ירח עיון 126
ישראל 216
ישראל רוזנבלט 184
הכבאות 198
כוחה של ספנות 12
כוריה 196
כיצד לוחמים הרוסים 131
כלי הפלא הסיניים 186
כלים להגשמה 6
הכלכלה הארצישראלית בשעה זו 3
הכנר הצעיר 198
כסופים 186
כפר יהושע 119
כרם ציון 132
כתבי [רפאל שוחט] 215
כתבי [שלום עליכם] 18
כתבי הקדש 199
כתבי הרב מ. א. עמיאל 128
כתבים נבחרים [דורס] 188
כתבים נבחרים [לנין] 132
כתבים נבחרים [מרקס-אנגלס] 135
לאות 125
לאן פנינו 62
לכ אהרן 198
להטי כריה 123
לוח [הגיא] 15
ליח ירושלים 119
לוחות תבניות 127
לוחם 119
הלוחמים במות 140
לייר אהרן אתקין 119
להילינו 183
לייל החלוק 132
לילדי 126
לימפופו 137
לכוד הנוער הציוני 60
מאדאם פעני ריינהארט 37
מאה שנים חדשים 186
מאה שנה פסיכולוגיה 16
מאונים 4, 183
מאנטעוידעער שטימע 144
המאניפסט הקומוניסטי 135
מאקסימ מאקסימוביץ ליטבינוב 136
מארגות הנוער דני 60
מארץ אל ארץ 199
מבא התלמוד 29
מבחן הביצוע 57
מבחנים והישגים בחשבון 187
מבחר שירת אנגליה 10
מבין החומות 7
המבנה הכלכלי של הסי העובדים 63
המבנה של הצבא החדש 58
מבעד לסורג 58
מגברלטאר עד סואץ 136
מגדיר לבעלי-כנף 6
מגדיר ליונקים 6
מגל אל גל 127
מגילה 8
מדבריה הרעב 198
מדות וגמוסים 190
המדע 64
המדריך [בית-א] 120
מדריך [הל אביב] 19
מדריך למוסיקה בא"י 135
מדריך פסיכולוגי לנצחון 191
מדריך תוצרת א"י 14
מדרש ומעשה 147
מדרש רבה בראשית 63
מדרשי גאולה 137
מדרשי הלכה של התנאים 19
מהות המשיחיות 194

- נפש חיה 136
 הנצחון 55
 נצר לילדים 136
 גרות שבת 184
 נשואים בא"י 65
 נשים למדינות 123
 סביב לעולם בשמיים יום 60
 סדר משנה 9
 סדרי זמנים 189
 טולם קיר 136
 סוסים מספרים 186
 סוקרטס ומשנתו 57
 סליחות 147
 סלילים 3
 סמי המות והרפואות כנגדם 64
 ספורי מעשיות לעם 197
 ספורי הפלאים 194
 ספורים [טולסטוי] 13
 ספינות וספנים 132
 ספר הברית לילדים 5
 ספר בר מצות 66
 ספר הזכות 122
 ספר היובל [להרב עמיאל] 184
 ספר לבר מצות 61
 ספר לילד הטוב 194
 ספר סקולוב 120
 ספר רש"י 205
 ספר שמות [מרדכי בן הלל הכהן] 190
 ספר השנה [של עירית ת"א] 5
 ספר השנה [של העתונאים] 4
 ספרות הספורט בא"י 191
 הספרות העברית בין שתי מלחמות-עולם 10
 ספריה להכשרה גופנית 127
 ספריה למדריך 63
 ספריה לנער 40
 ספרים ומאמרים על גדול ירקות 60
 עבדאללה, אמיר עבר הירדן 64
 עבוד המתכות במכוונות 123
 עבודות השבחה בארץ 125
 עברית 15
 העגול 121
 עגן 55
 עיונו 55
 עולם ומלאו 185
 העולם החדש 125
 עזרה ראשונה בחייונים 56
 עטורי ירושלים 128
- ב"ס הכנסה בא"י 17
 בטטנהאל עד פראנס 63
 נסכת פועלים 132
 מסמולנסק עד מוסקבה 128
 מסע הדג 12
 מסע הפלאים של גילס הולגרסן 14
 מסעות ומעשים 144
 מסרת ומהפכה 210
 מסתרי העבר 205
 מעולם הקטנים 197
 המעורר 55
 מעט צרי 191
 מעל החרבות 191
 מעמק זבולון 64
 המערכה 3
 מעשה אלפס 56
 מעשה פינקו 125
 מעשים במצר 65
 מפעלה של קרן היסוד 65
 מפתחות אבודים 61
 מקורות לתולדות החנוך בישראל 7
 מקרבן לעולם 198
 מריה סטיוארט 17
 משא אשכנז 185
 משבר האומה במשבר העולם 18
 משה 54
 משחק הברידג' 190
 המשיח 65
 משירי רוסיה 187
 משלי קדומים 190
 משלש לשונות 215
 משמר 119
 משנה תורה להרמב"ם 206
 משנת יואל 58
 משען בת"א 124
 משפט וכלכלה 4
 המשקיף 119
 משקליו של ח. נ. ביאליק 9
 מתוך כתבי ג. שופמן 18
 המתרגם החדש 22
- נאום 59
 נאומים 135
 נגד הזרם 131
 גויס און הילף 148
 נימר אביורוע 197
 ניסן 120
 נסיעה אל העבר 65
 נע ונד 64
 נעלמות 4
- מוסד ביאליק ופעליו 191
 מיטיקאים מישראל 17
 מה מליץ 122
 מהותה ושאפותיה של הציוניות 140
 המלחמה 120
 מוסדות הילדים שלנו 136
 מוסר 64
 מועדים 63
 מועצת הסתדרות הפקידים 126
 המורה הערבי 6
 מושב המועצה 123
 מזכרונות חיי 191
 מזמרת הארץ 62
 מחברות מני קדם 38
 מחזית מדבר לוב 59
 מחייל אל חייל 120
 מחיצות 60
 המחנה בלהבות אש 59
 מחנות 183
 מחקר מוגרסי 16
 מחקרים 183
 המחשבות הישראליות 188
 מיומנה של אם 17
 מיומנו של מ. ולין 66
 מים וקרע 184
 מכוונות פלא 188
 המכניזם של הפלורידיצין 19
 מכתבי [פרוש] 197
 מכתבי מוסר 194, 64
 מכתבים לבנים 132
 מכתבים על המוסיקה היהודית 135
 מלון אנגלי-עברי 11
 מלון כתיב 123
 מלון למחנה גדול צאן 127
 מלון מדיני זעיר 197
 מלחמה ושלום 189
 מלחמתנו 120
 ממלחמה עד מלחמה 140
 ממשלת היהודים החפשים 60
 מן הטנא 17
 מן המסד 125
 מן השבי הגרמני 190
 מנהיגות 59
 המנוחה 149
 מנחם אושישקין ז"ל 140
 מנחם ריבולוב 150
 מנחת הח"נ 187
 המניפסט הקומוניסטי 135
 המס האחד ותפקידיו 136

- עין הים 4
העיר דן 190
על ארץ זו 14
על ההפיכה אורתופארא 15
על חכמות דרכים 197
על היהודי הנצחי 56
על ימין ועל שמאל 10
על מהותו ותכנו של "שבט יהודה" 122
על מפתן החיים 185
על המצב 56
על משואות פולין 4
על סף הנכסף 199
על רופין 132
על השיטה 18
על תפקידיו של ההון הלאומי 122
עלה ובנה 16
עלה גידף ברוח 191
עלון לחבר 3
עלון לחברים 183
עלון הליגה 4
עלונים 121
עלי באר 61
עלילות פוטי 132, 191
עלים 121
עלית מר ויגפריד כהן 194
העם והמעמד 124
עם חקלאים יהודים בתפוצות 185
עם הנוער העולה 3
עם טגולה 196
עמוס 141
עמלי המחנות 183
ענבים 186
ענות 16
עפעפי צבי 59
עקבתא דמשיחא 12
עקריהדקדוק העברי 136
עראי וקבע 100
ערי מקלט 124
ערכה האיטרטטי של אי 11
ערכין 3
עשרה כושים קטנים 187
עשרה מכתמים על היין 11
עשרה שערים 194
עשרים שנות קרן היסוד 17
עתון העתונאים 55
פואימה פדגוגית 15
פילישע אידן 32
פילישער איד 144
הפועל באלאר 182
הפועל הצעיר 4, 121
פינריליוס או פינודליוס 60
הפילון הסקרן 18
פנקס הבוגרים 60
פסוקים 188
פסח 38, 213
פסקי ריא"ז 74
הפצועים לא זעקו 66
פצצה שלא התפוצצה 9
פקודות, תקנות, צווים ומודעות 123
פרומתבס הכבול 6
פרופ' צבי שפירא 125
פרוק מלטו 11
פריוועלט 204
פרייע פוילן 148
פרק אלו מציאות 67
פרקים בשפת הדבור הערבית של אי 65
פרשת בית אלפא 66
צווייטער אויסטראלישיידישער אלמאנאך 204
הצופה 55, 121
די צוקונפט 204
ציון לנפש 3
הציגות 56
ציל-ציליל 140
צעקת עניים 124
צפרים בארץ 199
קדמה 40
קהלת חיפה 61
הקואופרציה האשראית 187
קול האדמה 6
קול מבשר 4
הקול מדבר 127
קול המכבים 55
קול הנוער 121
קול הסטודנט הציוני הכללי 4
קול העובד הלאומי 3
קונטרס הסידור 136
הקונסטיטוציה 10
קוראי עונג 54
קורות מעפיל צעיר 13
קטלוג לספריה 131
קטעים מספר משנה תורה 206
קצור תולדות האנושות 127
קצור תולדות ישראל 182
קראן 140
קשר השווים 186
קשת בענן 60
ר' שאול פינחס רבינוביץ 191
ראשי פרקים 136
ראשי פרקים במבוא לתנ"ך 62
רב סעדיה גאון [בצרון] 30
רב סעדיה גאון; קבץ 184
רבי יהודה אלקלעי 122
רבי עקיבא יוסף שליונגר 66
רובינסון קרוזו 188
רוזה לונכסמבורג 17
הרוח והמציאות 123
הרופא ותרבות הגוף 54
ריחיים שבורים 11
רני משחק 132
רעיון 56
רעיון הגאולה בקבלה 18
רפואת השנים לסוגיותיה 10
הרפוי בחומצה הגלוקונית 14
רשימת הספרים [במרכז החקלאי] 188
רשימת רופאי תל-אביב 126
השאלה האגרארית 17
השאלה הלאומית 57
שאלות ההסתדרות 15
שבוע הספר היהודי 72
שבילי לשון ערב 65
שבלים 198
שחרית 8
שיחות עם היטלר 17
שירי [אפרים לוצטן] 14
שירי הגיון 125
שירי ילדים 216
שירים 13
שירים [טשרניחובסקי] 128
שירים [קימלמן] 139
השירים והתפלות 13
שירים ותשבחות 199
שירת המספרים 140
שירת רוסיה 66
שבלים 56
שלבת גנוזה 189
השלטון על אירופה בחזון דניאל 140
שלמות המלך ושלמי הסנדלר 187
שם לאבא 58
18 שירים 64
שמועות רא"ה 197
שעורים בדברי ימי ישראל 14
שעורים לשבת 25
שערים 121
שערים נעולים 9
השפן הלבן 16

- תחיתו הלאומית של העם היהודי 198
 תחת שמי בסרביה 215
 תיאטרון לילדים 10
 התירים האחרונים 187
 תכנית הישוב בארץ 128
 תכנית הלמודים 124
 תכנית פיננסית לישוב 137
 תל תלפיות [ג. ה. מ. הלפרין] 59
 תל תלפיות [ש. הלפרין] 121
 תלמוד בבלי 67
 תלמוד בבלי (לקוטים) 19
 תלמים 5
 התם 58
 תמונות א"י 127
 תמורות 122
 התנועה הציונית בהתפתחותה 11
 התנועה הקיבוצית 13
 תנועת הפועלות 13
- תהליך והבנה 197
 תנ"ך 19, 199
 תנ"ך. תורה 19
 תנ"ך. נביאים 141*
 תנ"ך. נביאים (לקוטים) 73
 תנ"ך. תנאים 72
 תנ"ך. משלי 25
 תנ"ך. שיר השירים 19
 התעשייה והמסחר בשעה זו 141
 תפלות 141
 תפלות. סדור 74
 תפלת ישראל 141
 תפקידה של א"י 12
 התקנה 15
 תקנון [מוסד רמב"ם. אלכסנדריה] 72
 תקנות קנדיאה וזכרונותיה 141
 התרבות והדת 197
 חרגום שני 199
- שרה: שלהבת "גילי" 128
 שרשים 191
 ששה לוחות התעמלות 60
 ששים משלים 56
 תבונה 5
 התגלית 128
 תהלות פרס 199
 תהלים 145
 תימגן מהו? 67
 תולדות משפחה אחת 17
 תולדות הציונות 9
 תולעים טפילות 12
 תורת החבור של האריגה 132
 תורת חובות הלבבות 29
 תורת המעשה הפרוליטרי 64
 תורת הנביאים 8
 תורת התרומה והמעשר 186
 תחביר הלשון העברית 197

מפתח שמות המחברים והספרים בערבית

عنتاوي، و. 70, 23*	الدنيا القديمة 70	ابو سعدى، ج. 143, 202
العودات، ي. 23	رأى فى تدريس... 22	اصول الموسيقى 203
غلام احمد قادياني 23	رسالتى 22	بيان باعمال
قادياني، غ. ا. 23	رواية الغريقة 23	وحسابات 98
القافلة المنسية 23	روياتى 203	تاريخ غزة 203
قانون جمعية العمال 70	سالم، ا. ا. 203	التاويل الصحيح 70
كاتول، س. 23*	السفرى، ع. 22	الترجمان الحديث 22
لجة الزور 23	السموري، م. ت. 22	تشر تشل، و. 22
ماغنس، ج. ل. 143	شريف، م. ا. 70	الجغرافية الاقتصادية 23
مشكلة القرية الغذائية 23	الشقيري، ا. 23	جمعية العمال العرب 70
الموجز فى تاريخ عسقلان 203	الصباغ، س. 70, 23*	الحسيني، ا. م. 22
نحو السلم فى فلسطين 143	الصرف والنحو 202, 143	خطبة تشر تشل 22
الوميض 203	الطفل المنشد 143	الخوري، ا. 143
يزبك، ي. ا. 211	العارف، ع. 203*	دريفوس 211
يعقوب، و. 23	عبد الصمد، ح. 23	دليل البوليس 23
	عبد الهادي، ه. 203*	دمشق. المجلس الملى
	علم حفظ الصحة 23	الاسرائيلي 98
	العلوم الحديثة... 23	الدنيا الجديدة 70
	على ضفاف الاردن 203	

- Waton, H. 98
 Wauchope, A. 98
 Wedgwood, J. C. 150
 Weilerstein, S. R. 152
 Weisfeld, I. H. 75
 Weizmann, C. 214
 Werner, N. 201
 Westermann, W. L. 211
 Whitfield, Ch. 22
 Wiesner, B. 70
 Williams, W. W. 150
 Wizo 99
 Wolfe, J. 32
 World Jewish Congress 72
 Wurm, S. 99
 Yaari, A. 189
 Yehuda Halevy 75, 150
 Young, T. C. 146
 Yourgrau, W. 70
 Youth amidst the ruins 98
 Zeligs, D. F. 40, 100, 152
 Zenon papyri 211
 Zeromski, S. 202
 Zionism an affirmation of Judaism 214
 Zionist Organization. America. Educ. Dep. 99
 — Yugoslavia 37

- Pawłowski, S. 202
 Pearlman, M. 214
 Penguin parade 151
 Penkar, H. E. 147
 Pfeiffer, R. H. 73
 Philadelphia Anti-Defamation Council 97
 Philadelphia. Dropsie College 40, 216
 Philipson, D. 31
 Pinsker, L. 37
 Pinson, K. S. 97
 Plumer of Messines 149
 Poale Zion. Great Britain 212
 Poland. Army. Brygada strzelców Karpackich 5
 — Ministerstwo informacji i dokumentacji 97, 212
 — Ministerstwo spraw zagranicznych 97
 Polish Jew 144
 Polish Jews 32
 Politzer, H. 202
 Pollak, A. 69
 Poniatowski, J. 202
 Puccini, M. 148
 Presland, J. 37
 Radomski, J. 202
 Rapprochement 24
 Rashi 71
 Raskin, P. M. 40
 Refugee Economic Corp. 97
 Reinhart, F. 37
 Reynolds, I. E. 205
 Richmond. Congr. Beth Ahaba 95
 Rimmer, H. 99
 Ripka, H. 148
 Riviere, M. 69
 Roback, A. A. 216
 Roberts, D. K. 151
 Roberts, S. H. 212
 Robinson, G. L. 73
 Roper, E. 212
 Rose, G. A. 30
 Rosenberg, S. H. 144
 Rosenblatt, S. 150
 Rosenthal, E. I. 146
 Rosmarin, T. 146, 147
 Rotenstreich, N. 18
 Roth, C. 150, 211
 Saadya Gaon 147, 206, 216
 Sandler, Y. L. 15
 Sari, G. 202
 Sborowitz, A. 69
 Schapira, H. 20
 Schiffer, M. 18
 Schirmann, J. 38
 Schneider, A. M. 99
 Schofield, J. N. 205
 Schonfeld, M. 96
 Schusheim, A. L. 212
 Schwartz, T. 143
 Schwarz, L. W. 211
 Segal, M. H. 11
 Senior 145
 Shapiro, B. 19
 Sheffield, H. B. 100
 Shulman, C. E. 30, 210
 Sienkiewicz, H. 143
 Silverman, A. O. 150
 Simon, H. 69
 Smalley, B. 25
 Smith, J. M. 73
 Smith, R. 212
 Society of Jews and Christians. Johannesburg 33
 Soltes, M. 204
 South African Jewish Board of Deputies 34, 212
 Sprinzak, Y. 19
 Stedman, S. 97
 Steimatzky Publishing Co. 22*, 69*
 Steinke, A. F. 206
 Steinmüller, J. E. 25
 Stern, J. 143
 Stillman, S. G. 34
 Strauss, L. 143
 Sturmman, M. 202
 Sussman, S. 152
 Tauber, J. 214
 Taxay, M. 95
 Tefillot 147, 210
 Tel-Aviv. District Court 143
 Teva 185
 Theimer, W. 24
 Torrey, C. C. 74
 Trans-Jordan. Laws. 143
 Troper, M. C. 212
 Turnowsky, W. 128
 Tync, S. 202
 1000 slow po angielsku 22
 Ulitzur, A. 69
 Ullman, S. B. 6, 22
 Union of Amer. Heb. Congr. 204
 United States. Congress. Comm. on Immigr. and Naturaliz. 34*
 Unterman, I. 97
 Ussishkin, M. 202, 214
 Ventura, M. 25
 Vishniak, M. 32
 Vogel, M. 69*, 202*
 W drodze 56
 Walwutkar, E. S. 147
 Wankowicz, M. 69
 Warren, C. 150
 Waters, M. P. 99

- Kaplan, M. M. 212
 Kaplan, Z. 140
 Keren Hayesod 20, 67
 Keren Kayemeth Leisrael 36
 Keyes, C. W. 211
 Kidma 40
 Kisch, B. 146
 Klausner, J. 142, 146, 214
 Klein, S. 198
 Kobler, F. 147
 Komitet ogólny zydostwa pol-
 skiego 142
 Kovac, I. 99
 Kraft, C. F. 73
 Krauss, S. 145
 Kuhn, K. G. 97
 Kurzweil, B. 68

 Lachmann, R. 20
 Landau, R. 98
 Landauer, G. 201
 Landis, B. Y. 146
 Landshut, S. 201
 Lask, I. M. C. 142
 Lawrence, T. E. 149
 Leftwich, J. 214
 Lehmann, C. 100
 Leiser, C. 212
 Lemański, J. 201
 Leupold, H. C. 145
 Levensohn, L. 20
 Lvinger, E. C. 151
 Levy, J. B. 68
 Levy, W. 142
 Lewin, B. 148
 Lewisohn, A. 204
 Lieberman, S. 76
 Liebesny, H. 211
 "Lila" 201
 Lindsay, G. 25
 L.I.P.O.C.O.L.A. 24
 Lisowsky, G. 73

 Lloyd George, D. 212
 Lob, H. 211
 Locker, B. 149
 Löwenthal, R. 24
 Łominski, L. 68
 London Comm. of Dep. of
 the British Jews 33
 Lookstein, J. H. 210
 Lowenstein, S. 210
 Lund, E. 145

 Magnes, J. L. 68
 Mahler, R. 95
 Makhoul, N. S. 21
 Malec, S. 201
 Map of Palestine 68
 Marcus, M. 100
 Marmorosch, A. 68
 Maurides, K. Ch. 21
 Mayer, K. U. 142
 Medical leaves 37
 Mendelsohn, E. 21
 Mendelsohn, S. F. 99
 Mendilow, A. 21
 Menora 56
 Michalik, J. 68
 Michałowska, J. 201
 Miller, H. S. 73
 Mirkin, J. 214
 Monsky, H. 216
 Morris, I. 21*, 201
 Morris, R. 21*, 201
 Moses, S. 201
 Mul, T. 202
 Mundlak, M. 100
 Muntner, S. 15

 Nakada, J. 99
 Naor, M. 15
 National Comm. for Jewish
 Book Week 204

 National Conference of Jewish
 Soc. Welfare 33, 97
 National Labour Org. 21
 Nedivi, Y. 68
 Neumann, A. A. 31, 147, 216
 Neumann, E. 99
 Neurath, S. 99
 New currents 145
 New York. Instit. of Jewish
 Affairs 148
 News bulletin 152
 Newton, W. L. 73
 Nissenbaum, S. 75
 Noar-könyvek 37
 Nordau, A. 211
 Nordau, M. 99, 211
 Notes of agriculture 71
 Nussbaum, M. 202

 Odeh, A. 202
 Oppenheim, E. P. 31
 Orient 5
 Orlinsky, H. M. 24

 Paassen, P. van 98
 Pales Press Co. 21, 68
 Palestina esperanto ligo 185
 Palestine. Gov. Dep. of An-
 tiquities 21
 — Dep. of Health 21, 68
 — Dep. of Labour 5
 — Dep. of Migration 142
 — Dep. of Surveys 21
 — Laws. 69
 — Office of Statistics 21
 — Treasury 21, 69
 Palestine daily telegraph 5
 Palestine Jewish Labour Party
 143
 Palestine trade catalogue 143
 Parkes, J. W. 212
 Pataki, A. 40

- Ertesítő a Hitachdut olej Hungaria 182
 Ervine, St. J. 213
 Fainbrun, N. 16
 Farmer, H. G. 206
 Fast, H. 31
 Federation for the Supp. of Jew. Philant. Soc. N. Y. 210
 Federation of Polish Jews in America 32
 Feibelman, J. B. 33
 Feilchenfeld, W. 67
 Feldman, A. J. 210
 Fernández, A. 20*
 Finkelstein, L. 30
 Fraenkel, J. 214
 Free Poland 148
 Freehof, S. B. 75, 209
 Furrows 144
 Gadol, M. S. 31
 Galante, A. 75, 210
 Gamoran, E. 205
 Gassi, A. 67
 Gazeta polska 56
 Germansky, B. 67
 Gessner, R. 216
 Gillis, E. 67
 Goetze, A. 37
 Gołąbek, J. 202
 Gold, A. 212
 Goldin, H. E. 37
 Golding, L. 75, 205
 Goldstein, I. 147
 Goldstein, S. E. 150
 Golubovich, G. 98
 Goodman, P. 75
 Gould, K. M. 210
 Granowsky, A. 200
 Gray, E. G. 25, 205
 Gray, J. L. 33
 Great Britain. Foreign Off. 96
 — Palestine Curr. Board 213
 Greenberg, B. 150
 Gronemann, S. 200
 Gronkowski, W. 73
 Gruden, A. 205
 Habimah 5
 Habonim. South Africa 100
 Hadassah 33
 Haggadah 59, 209, 210
 Haifa. Munic. Corp. 142
 Hall, M. P. 205
 Hanna, P. L. 149
 Ha-or 40
 Harrack, C. de 214
 Harrington, C. 149
 Hartner-Hnizdo, H. 148
 Haschomer Hatzair 71
 Hehaluz. America 213
 Hehaluz. Great Britain 213
 Heller, J. 213
 Herrman, L. 76
 Hersch, L. 74
 Hertz, J. H. 74
 Herzl, T. 34, 98, 99, 213, 214
 Hess, M. 213
 Hestrin, S. 11
 Hilfsfond fuer deutsche Juden. Shanghai 33
 Hirsch, S. R. 146
 Hoade, E. 142
 Hoenig, S. B. 145
 Horan, E. 73
 Houston. Congr. Adath Yesurun 210
 Humanity Guild 33*
 Hume, E. E. 35
 Huss, J. 19
 Hyamson, A. M. 35
 La idea sionista 149
 Igul 121
 In the waiting room 182
 Inquiry 200
 Jabotinsky, V. 98, 214
 Jacobson, D. 145
 Jaffe, L. 20
 Janowsky, O. J. 148
 Janucan 213
 Jenness, M. 145
 Jerusalem. A.R.P. Officer 20
 — Hebrew University 20
 Jewish Agency for Palest. 20
 Jewish annual 5703. 24
 Jewish book week annual 72
 Jewish Central Information Office. Amsterdam 33*
 Jewish chaplain 144
 Jewish education news letter 152
 Jewish fam. journ. 144
 Jewish Histor. Soc. of Eng. 76
 Jewish horizon 71
 Jewish outlook 149
 Jewish review 144
 Jewish voice 23
 Jewish War Veterans of the U. S. 211
 Joint Comm. for the Aid of the Jews of Poland 67
 Joint Distrib. Comm. 212
 Joint Emerg. Comm. for Jew. relig. educ. in Great Britain 100
 Jonker, A. M. 96
 Judá Levi 75, 150
 Judaica 150
 Kalendarzyk żołnierza polskiego 24

מפתח שמות המחברים והספרים האנונימיים בלועזית

- Abrahams, I. 209
 Abrysowski, J. 199
 Abt, H. 209
 Acta medica orientalia 5
 Adler, C. 147
 Aharoni, I. 34
 Albright, W. F. 24, 25, 29*
 American Acad. for Jew. Res.
 *71
 American Emerg. Comm. for
 Zionist Affairs 213, 214
 American Fed. for Polish Jews
 32
 American Jewish Comm. 31,
 96, 211
 American Jew. Cong. 32
 American Jew. year book 5703
 32
 Annäherung 24
 Appelman, H. 96
 Arberry, A. J. 98
 Ascher, M. 19, 67
 Atlas, S. H. 25
 Auckland Judean 24
 Audit Union of the Workers'
 Agric. Coop. Soc. 142

 Bachi, R. 58, 200
 Bachya ibn Paquda 29
 The Balfour Declaration 213
 Balscheit, B. 25, 73
 Barkan, E. 99
 Baron, S. W. 75, 210
 Bauer, O. 57
 Bavly, S. 200

 Bellin, M. 152
 Ben Chorin, S. 200
 Ben-Gurion, D. 213
 Ben-Zion, S. 98
 Berger, L. 200
 Berkovits, J. 34
 Berlin. Jüdisches Museum 214
 Berman, M. M. 96
 Berman, S. V. 200
 Bet-hashen 53
 Bible. Psalms 72
 Biuletyn, Teheran 147
 Bliven, B. 96
 Boxerman, W. I. 33
 Brandeis, L. D. 147, 149
 Braverman, L. L. 152
 Brilliant, N. 152
 British Inst. of Commerce 67
 Broches, S. 147
 Brodetzky, S. 213
 Bronfman, S. 95
 Brown, G. G. F. 19
 Buk, M. 34
 Bulletin of information 152
 Burrows, E. 73
 Burrows, M. 73
 Bzowski, K. 200

 Central Conf. of Am. Rabbis
 24, 71
 Charlton, W. 20
 Chicago. Hebrew Theological
 College 216
 Chief Rabbi of the Un. Heb.
 Congr. of the Brit. Emp. 30

 Cincinnati. Hebrew Union
 College 40
 Cohen, A. E. 34
 Cohen, G. J. 31
 Cohen, I. 212
 Cohen, J. X. 96
 Cohen, S. S. 146
 Cohon, B. D. 151
 Confederacion juvenil sionista
 argentina 213
 Cooper, D. 205
 Cooper, D. L. 213
 Couenca, J. 210
 Coulton, G. G. 145
 Crusader 5
 Cutler, E. 145

 Dąbrowski, J. 200
 Daiches, D. 25
 Danby, H. 11
 Dangerfield, E. 212
 Delaporte, L. J. 75
 Detroit. Jew. Comm. Council
 32
 Dilliard, I. 147
 Domaniewska, W. 201
 Druck, D. 75, 147
 Duker, A. G. 33
 Dunker, A. G. 148*
 Duszyńska, J. 202
 Dyakowski, B. 200
 Dziurzyński, A. 200

 Eisenstein, I. 34
 Eisenstein, J. 214

STUDIES

Assaf, S.: Notes

1. Responsum against Compilation of Ritual Books in Judaeo-German 41
2. Seizure of Jewish Books in Paris 42

Scholem, G.: Joseph Ibn Waqar's Arabic Work on Kabbalah and Philosophy .. 153

Yaari, A.: Miscellaneous Bibliographical Notes

41. The Brothers Sassoon Press in Jerusalem 43
45. Hebrew Printing in Boguslaw 45
46. Two Letters of Emanuel Porto to Johann Buxtorf fil. 48
47. A Donation of Books in 1729 50
48. Two Editions of ספר חכמים Venice 1700 50
49. Hebrew Printing at Poryck 101
50. Hebrew Printing at Minsk 163
51. Hebrew Printing at Hrubieszów 219

Yalon, H.: The Authorship of שפת הקודש attached to D. Ibn-Yahye's לשון למודים 217

FROM THE LIBRARY COLLECTIONS

Athias, M. and Y. Ben-Zevi: A Sabbatean Book of Hymns (with Notes by G. Scholem) 231

Goldschmidt, D.: A Ms. Prayer-Book from the 15th century 171

Meisl, J.: A Letter by S. Dubnow from the Last Year of his Life 177

Sachs, M. J. L.: R. Elijah of London's Commentary on Berakot 229

NOTES

- Abramson, S.: עילא בר גרדי 52
- Ben-Menahem, N.: On "The Poa Printers" 116
- Joel, I.: Yemenite Mss. of Maimonides' Mishneh Torah 52
- Segal, M. Z.: The Book אלעזר בן עירי 247

LIBRARY NOTES AND NEWS 1, 181

BIBLIOGRAPHY

PALESTINE PUBLICATIONS

Periodicals and Collections	3, 53, 117, 182
Books and Pamphlets	5, 56, 121, 185

HEBRAICA AND JUDAICA

Periodicals and Collections	23, 70, 144, 203
Bibliography and History of Jewish Studies	24, 72, 145, 204
Biblical Studies	25, 72, 145, 205
New Testament	74, 146
Talmud and Midrash, Rabbinic Literature	25, 74, 146, 206
Jewish Philosophy and Religion	29, 74, 146, 206
Kabbala and Hassidism	30, 74, 146
Liturgy, Ritual, Sermons, Ethics	30, 74, 147, 209
History and Related Subjects	30, 75, 147, 210
Jews in the Present	32, 95, 147, 211
Zionism and Palestine	34, 98, 149, 213
Ethnography, Folklore, Art	37, 99, 150, 214
Philology	37, 100, 150
Mediaeval Hebrew Literature	38, 100, 150
Modern Hebrew Literature	38, 100, 150, 214
Yiddish Literature	38, 151, 215
Literature in Other Languages with Jewish Themes	40, 100, 151, 216
Juvenile Literature	40, 100, 151, 216
Education and Teaching	40, 100, 152, 216
Text Books	40, 100, 152, 216
Hebrew Books on non-Jewish Subjects	40, 100, 152, 216
Miscellanea	152

LIST OF ABBREVIATIONS

a. o. : and others	l. : leaf(-ves)
Bd. : Band	n. d. : no date
c : copyright	n. p. : no place
col. : coloured	numb. l. : numbered leaf(-ves)
diagr. : diagram(s)	p. : page(s)
diss. : dissertation	p. l. : preliminary leaf(-ves)
ed. : editor, edition	pl. : plate(s)
facsim. : facsimile(s)	port. : portrait(s)
front. : frontispiece	pref. : preface
hrsg. : herausgegeben	T. : Teil
illus. : illustrated	tab. : table(s)
incl. : including	vol. : volume(s)

KIRJATH SEPHER

BIBLIOGRAPHICAL QUARTERLY OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY, JERUSALEM

VOLUME XX

Jerusalem 1943—44

The Hebrew University Press Association